

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ : ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่น
ไทเขินเชียงใหม่ - เชียงตุง

ในชุดโครงการ

ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย - ไท
คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น

โดย

อรศิริ ปาณินท์

สมคิด จิระทัศนกุล

ดวงเงิน พูนผล

ดร. อวิรุทธิ์ เจริญทรัพย์

พินัย สิริเกียรติกุล

ธันวาคม 2548

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ : ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่น
ไทเขินเชียงใหม่ - เชียงตุง

ในชุดโครงการ

ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย - ไท
คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น

โดย

อรศิริ ปาณินท์

สมคิด จิระทัศนกุล

ดวงเงิน พูนผล

พินัย สิริเกียรติกุล

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ดร. อวิรุทธิ์ เจริญทรัพย์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัย เมธีวิจัยอาวุโส สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทเขิน
เชียงใหม่ - เชียงตุง เป็นการศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของระบบ
นิเวศกับวิถีชีวิต และเรือนพื้นถิ่นตลอดจนภูมิปัญญาที่เป็นเครื่องมือที่ทำให้
ให้ระบบนิเวศ และชีวิตมีคุณภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินของเชียงใหม่
และเชียงตุง

- ชื่อ : ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทเขิน
เชียงใหม่ - เชียงตุง
Local Wisdom Development and Relationship Between the
Vernacular Houses of Thai - Kern in Chiangmai - Chiangtung
- ผู้วิจัย : อรศิริ ปาณินท์ สมคิด จิระทัศนกุล ดวงเงิน พูนผล อวิรุทธิ์ เจริญทรัพย์
พินัย สิริเกียรติกุล
- สาระที่ทำการวิจัย : สถาปัตยกรรม
- ส่วนประกอบ : เนื้อเรื่อง แผนผัง รูปภาพ
- จำนวน : 375 หน้า
- ปีที่วิจัย : 2545 - 2548
- สนับสนุนทุนวิจัย : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัย (เมธีวิจัยอาวุโส สกว. : ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์)
- ปีที่พิมพ์ : 2549

คำนำ

โครงการ “ภูมิปัญญา พัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทเขินเชียงใหม่-เชียงใหม่” นี้เป็นโครงการย่อยในชุดโครงการวิจัย “ภูมิปัญญา พัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท : คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น” ซึ่งเป็นชุดโครงการที่ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์หัวหน้าชุดโครงการได้รับทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัย (เมธีวิจัยอาวุโส) จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) 2545-2548 ชุดโครงการนี้มีโครงการย่อย 6 โครงการซึ่งดำเนินการวิจัยโดยนักวิจัยทั้งสิ้น 26 คน จากมหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่นและมหาวิทยาลัยรังสิต

ชุดโครงการวิจัยนี้มุ่งเน้นในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ วิถีชีวิต และเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยและไท ทั้งในและนอกประเทศ อันประกอบด้วย กลุ่มไทลื้อในภาคเหนือของไทยและไทลื้อในสิบสองปันนาของจีนกลุ่มไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และไทใหญ่ในจังหวัดได้ดงมณฑลยูนนานของจีน กลุ่มไทเขินในจังหวัดเชียงใหม่ และกลุ่มไทเขินในจังหวัดเชียงใหม่ ของเมียนมาร์ กลุ่มไทดำในจังหวัดเพชรบุรีและไทดำในมณฑลพายัพของเวียดนาม กลุ่มไทลาวในอีสานและลาวในแขวงเวียงจันทน์ และพวนในสปป.ลาว และท้ายสุดกลุ่มไทยมุสลิมในจังหวัดภาคใต้ของไทยกับมุสลิมในมาเลเซีย การศึกษาของทุกกลุ่มเน้นความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กับบริบทวิถีชีวิตและภูมิปัญญาอันเป็นเครื่องมือที่ทำให้ชีวิตและสภาพแวดล้อมเกิดความสมดุล

สำหรับโครงการย่อยนี้เน้นการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเรือนพื้นถิ่นไทเขินที่เชียงใหม่ และเชียงใหม่โดยใช้กรอบการศึกษาในระดับบริบทของสภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นฐานใช้การศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมและการดำรงชีพเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และค่อย ๆ ศึกษากระชั้นมาในวงแคบถึงหมู่บ้าน เรือน และภูมิปัญญาในการปรับตัวในชีวิตและสภาพแวดล้อมอยู่ในภาวะสมดุล นักวิจัยในโครงการย่อยโครงการนี้มี 5 คน ประกอบด้วย หัวหน้าโครงการซึ่งเป็นทั้งหัวหน้าชุดโครงการด้วย คือ ศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์ และผู้ร่วมวิจัย 4 คน คือ รองศาสตราจารย์สมคิด จิระทัศน์กุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดวงเงิน พูนผล อาจารย์พนัย สิริเกียรติกุล จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อวิรุทธิ์ เจริญทรัพย์จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยรังสิตและผู้ช่วยวิจัยซึ่งปฏิบัติหน้าที่ในส่วนของการสำรวจภาคสนาม ซึ่งแยกเป็นสองชุด ชุดหนึ่งสำรวจที่เชียงใหม่ อีกชุดหนึ่งสำรวจที่เชียงใหม่ อันประกอบด้วย อาจารย์กอล์ฟ ปาณินท์ อาจารย์นิลบล รุ่งเรืองผลจากคณะศิลปกรรม

มหาวิทยาลัยรังสิต อาจารย์จตุรงค์ โพคะรัตน์ศิริ จากคณะสถาปัตยกรรม-
ศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจารย์ ดร.โชติมา จตุรวงศ์
อาจารย์สัทธาปัญญาแก้วจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร นายสินวัตร วีระพงษ์รามกุล สถาปนิกจากมหาวิทยาลัยศิลปากร
และนายตะวัน วีระกุลนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร

การปฏิบัติงานวิจัยทั้งสองแหล่งที่ตั้งซึ่งเน้นความสำคัญของการ
ปฏิบัติงานภาคสนามทั้งการสำรวจ ฝังวัด และการสัมภาษณ์ ได้ให้องค์ความรู้
ใหม่แก่นักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยของโครงการอย่างมากมาย และสามารถนำองค์
ความรู้ทั้งหลายที่ได้รับมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ ให้ได้ผลสรุป และการตอบ
คำถามของการวิจัยได้อย่างประสพผลตามความคาดหวัง

ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์

หัวหน้าโครงการฯ

และหัวหน้าชุดโครงการวิจัย

ตุลาคม 2548

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัย “ภูมิปัญญา พัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท : คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น” ซึ่งเป็นกรอบหลักของโครงการย่อย “ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทเขินเชียงใหม่-เชียงตุง” นี้ได้รับการจุดประกายความคิดเริ่มแรกมาจากชุดโครงการ “ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมชนชาติไทย” ซึ่งเป็นโครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส ของศาสตราจารย์ ดร.จักรทิพย์ นาถสุภา การเข้ารับฟังการรายงานความก้าวหน้าของชุดโครงการในระหว่างการทำงานวิจัยของท่าน ทำให้เกิดความมุ่งมั่นที่จะทำการวิจัยชุดโครงการที่เกี่ยวข้องกับเรือนและสภาพแวดล้อมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในประเทศและนอกประเทศ ดังนั้นผู้มีพระคุณเริ่มแรกต่อชุดโครงการนี้คือ ศาสตราจารย์ ดร.จักรทิพย์ นาถสุภา และทีมงานของท่าน เอกสารวิจัยจากชุดโครงการนี้ที่นำมาอ้างอิงมีมากมายหลายชิ้น โดยเฉพาะเอกสารของศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ และคุณพรพิไล เลิศวิชา

ขอขอบคุณนักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์มากมายหลายท่านที่โครงการนี้ได้นำมาอ้างอิง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาจารย์ทวี สว่างปัญญางกูร ที่กรุณาให้ความรู้เรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยในและนอกประเทศอย่างหลากหลาย

ในการปฏิบัติงานภาคสนามทั้งในเชียงใหม่และเชียงตุง คณะวิจัยได้รับมิตรและความเอื้ออาทรอย่างมากมายจากพี่น้องไทเขินทั้งสองแห่ง น้ำใจไมตรีที่ได้รับจะตรึงตรึงจิตใจของเราไปตราบนานเท่านาน

ขอขอบคุณผู้ช่วยวิจัยภาคสนามทุกท่านอันประกอบด้วย

อาจารย์ ดร.โชติมา	จตุรงค์
อาจารย์สัทธา	ปัญญาแก้ว
อาจารย์ก่อไผ่	ปาณินท์
อาจารย์พีรพัฒน์	สำราญ
อาจารย์นิลบล	รุ่งเรืองผล
คุณลีนวัตร	ธีระพงษ์รามกุล
อาจารย์จตุรงค์	ไพฑูริย์ศิริ
คุณตะวัน	วีระกุล

การปฏิบัติงานภาคสนามที่เชียงใหม่จะลุล่วงไปไม่ได้หากไม่ได้รับความกรุณาในการนำเข้าไปยังหมู่บ้านด้วยน้ำใจไมตรีของครอบครัวนิลม่วง โดยเฉพาะคุณแม่เฉลียว คุณพ่อนงค์ และอาจารย์วิชุดา นิลม่วง ซึ่งได้นำทีมวิจัยเข้าสำรวจและสัมภาษณ์หลายแหล่งที่ตั้งในอำเภอสันทราย อำเภอคอยสะเกิด และอำเภอสันกำแพง

ขอขอบคุณ คุณประพันธ์พงษ์ มนต์แก้ว และอาจารย์พีรพัฒน์ สำราญ
ที่คอยควบคุมการพิมพ์และจัดรูปเล่มงานวิจัย

ท้ายที่สุดซึ่งเป็นผู้ที่ทีมวิจัยต้องขอบคุณมากที่สุดคือสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งให้ทุนอุดหนุนวิจัย เมธีวิจัยอาวุโส 2545 ซึ่งต้องขอขอบคุณยิ่งต่อน้ำใจไมตรีและความเอื้ออาทรของผู้บริหารและเจ้าหน้าที่อันประกอบด้วย ศาสตราจารย์ ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง ศาสตราจารย์ ดร.วิชัย บุญแสง คุณพรพิมล กิตติมศักดิ์ และเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ให้คำแนะนำแก่ทีมวิจัยตลอดช่วงเวลาของการปฏิบัติงาน 2545-2548

ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์

หัวหน้าโครงการฯ

และหัวหน้าชุดโครงการวิจัย

ตุลาคม 2548

ภูมิปัญญาพัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือน พื้นถิ่นไทเขิน เชียงใหม่-เชียงใหม่

อรศิริ ปาณินท์
สมคิด จิระทัศน์กุล
ดวงเงิน พูนผล
พินัย สิริเกียรติกุล
อวิรุทธิ์ เจริญทรัพย์

คำสำคัญ : เรือนพื้นถิ่นไทเขิน, ภูมิปัญญา, สังคมแบบบุพกาล
สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งเน้นในการศึกษาเปรียบเทียบถึงความสัมพันธ์ระหว่างเรือนไทเขินในเชียงใหม่และเชียงใหม่ ในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและภูมิปัญญาในการสร้างเสริมคุณภาพระหว่างสภาพแวดล้อมธรรมชาติและวิถีชีวิตโดยใช้กระบวนการวิจัยที่เน้นการสำรวจภาคสนามทางกายภาพของหมู่บ้านไทเขินในอำเภอสันทราย อำเภอดอยสะเก็ด และอำเภอสันป่าตองในจังหวัดเชียงใหม่เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกับหมู่บ้านไทเขินในอำเภอเชียงใหม่ อำเภอฝางและอำเภอภักดีในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศเมียนมาร์ โดยตั้งคำถามถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตกับระบบนิเวศ ความเชื่อที่ส่งผลถึงรูปแบบรูปทรงเรือน ความสัมพันธ์ของผังบริเวณเรือนและผังหมู่บ้าน และภูมิปัญญาในการปรับตัวให้ชีวิตและสภาพแวดล้อมมีคุณภาพ โดยผลการศึกษาได้พบว่าทั้งไทเขินเชียงใหม่และเชียงใหม่มีภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบเหมืองฝายแบบบุพกาลเป็นเครื่องมือในการปรับคุณภาพของชีวิตและสภาพแวดล้อมซึ่งส่งผลต่อสภาพทางกายภาพของผังหมู่บ้านที่เห็นได้ชัดในหมู่บ้านเก่าและยังมีสังคมแบบบุพกาล แต่ลักษณะดังกล่าวจะแปรเปลี่ยนไปตามการพัฒนาระบบการคมนาคมทางบก ลักษณะทางกายภาพของชุมชนสังคมเครือญาติแบบบุพกาลเริ่มแปรเปลี่ยนเป็นรูปแบบตารางตามระบบสาธารณูปโภค ความสัมพันธ์ของผังบริเวณเรือนและผังหมู่บ้านยึดถือระบบลำเหมืองและถนนเป็นปัจจัยหลัก ความเชื่อยังส่งผลต่อผังพื้นเรือนซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตรูปทรงของเรือนแบ่งแยกเป็นกลุ่มเชียงใหม่และเชียงใหม่อย่างชัดเจนแต่ทั้งสองกลุ่มยังคงเน้นความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติใช้วัสดุในท้องถิ่นและมีระบบการจัดการน้ำที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมของเรือนพื้นถิ่นไทเขินเชียงใหม่เด่นชัดกว่าเรือนไทเขินเชียงใหม่เพราะระบบสังคมยังเป็นแบบพึ่งตนเอง ระบบเครือญาติยังเข้มข้นและยังอยู่กับธรรมชาติด้วยความเข้าใจและปกป้อง

Local Wisdom Development and Relationship Between Tai - Kern Vernacular Houses in Chiangmai -Chiangtung

Ornsiri Panin

Somkid Jiratsnakul

Duengnern Poonpol

Pinai SiriKaitkul

Aviruth Jareonsab

Keywords : Tai-Kern vernacular house, local wisdom, traditional society,
sustainable architecture

Abstract

This research emphasized the relationship between Tai-Kern vernacular houses in Chiangmai, Thailand and Chiangtung, Myanmar on the issues of lives and local wisdom which created the balancing of lives and natural environment by using the surveying methods of the physical and social conditions of Tai-Kern village in Sansai Doisaket and Sanpatong District in Chiangmai and Chiangtung Yanglaw and Kardfah District in Chiangtung. The questions of this research raised on the relationship between lives and ecology, believes which effected to house form, the relationship of houses and village plan and local wisdom of the balancing of lives and environment. In conclusion it was found that both of the Tai-Kern in Chiangmai and Chiangtung applied their tradition irrigation system on sloping terrian to their agricultural way of living which mirror on the village physical plan. The traditional way of living which clearly influenced the spatial organization of public and private space can be easily seen on the old village, but those conditions were gradually changed with the evolution of new road system. Grouping of houses can stress the closed family system. Roads and canals still be the priority for their settlement. Traditional believes still truly effected to house plan. The house form of Tai-Kern vernacular houses in Chiangmai and Chiangtung are different but almost similar in spatial organization on house plan. The tightly connected of lives and environment which shown on the usage of local materials for their houses and water management can be seen in both places. Sustainable qualities of their houses are mostly seen in Chiangtung than Chiangmai because they still have the traditional way of living which highly respected and protected their natural environment.

บทสรุปย่อของโครงการ

ภูมิปัญญา พัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของ เรือนพื้นถิ่นไทเขินเชียงใหม่และเชียงใหม่

Local Wisdom Development and Relationship between
Tai Kem Vernacular Houses in Chiangmai and Chiangtung

อรศิริ ปาณินท์
สมคิด จิระทัศนกุล
ดวงเงิน พูนพล
พินัย สิริเกียรติกุล
อวิรุทธิ์ เจริญทรัพย์

ความนำ

โครงการวิจัย “ภูมิปัญญา พัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทเขินเชียงใหม่และเชียงใหม่ เป็นโครงการย่อยในชุดโครงการส่งเสริมกลุ่มวิจัย (เมธีวิจัยอาวุโส สกว.2545) **ภูมิปัญญา พัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท : คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น** การศึกษาของโครงการต้องการคำตอบในภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่างเรือนไทเขินในจังหวัดเชียงใหม่ของประเทศไทย และเรือนไทเขินในจังหวัดเชียงใหม่ของเมียนมาร์ โดยเน้นคำถามที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ วิถีชีวิต และเรือนอันจะได้มาซึ่งคำตอบที่เชื่อมโยงกับคุณสมบัติของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมหรืออีกนัยหนึ่งสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน (Sustainable architecture) ของเรือนไทย-ไท ซึ่งจะเป็นผลต่อการพัฒนาแนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง (built environment) ในอนาคต

วรรณกรรมสำคัญที่เกี่ยวข้อง

ก่อนทำการศึกษาและสำรวจภาคสนามจำเป็นต้องศึกษาและทบทวนวรรณกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องทั้งเชียงใหม่และเชียงใหม่ ในเนื้อหาสำคัญที่สัมพันธ์กับคำถามของการวิจัยอันประกอบด้วยเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิ-ลักษณะ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ระบบนิเวศและภูมิปัญญา โลกทัศน์ ความเชื่อ วิถีชีวิต และสถาปัตยกรรม

ในการสืบค้นเอกสารที่เกี่ยวข้องของทั้งสองแหล่ง พบความเปรียบเทียบอย่างมาก เพราะเอกสารที่เกี่ยวข้องกับไทเขินเชียงใหม่มีปริมาณมาก ส่วนของไทเขินเชียงใหม่มีน้อยมากทำให้บางเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับไทเขินเชียงใหม่ไม่ครบถ้วน ต้องอาศัยการสัมภาษณ์จากการสำรวจภาคสนามเพิ่มเติมซึ่งมีความเข้มข้นและน่าเชื่อถือต่างกัน

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินที่เชียงใหม่ สามารถศึกษาเอกสารเริ่มต้นตั้ง **ชินกาลมาลีปกรณ์** (แสง มนวิฑูร (แปล : 2517) **ตำนานสุวรรณคำแดง** (สงวน โชติสุขรัตน์ : 2515) **พงศาวดารโยนก** (พระยาประจักษ์จักรจักร : 2504) **ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่ เชียงตุง** (ประเสริฐ ณ นคร และ ปวงคำ ด้อยเขียว : 2537) **ประวัติศาสตร์ล้านนา** (สรสวดี อ่องสกุล : 2528) เอกสารข้างต้นทั้งหมดทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของเชียงใหม่ชัดเจน ลำดับต่อมาคือเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิลักษณะระบบนิเวศและภูมิปัญญา โลกทัศน์ เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิลักษณะและระบบนิเวศซึ่งสัมพันธ์กับภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยตรงสืบค้นไม่พบ จำเป็นต้องศึกษาที่มีบูรณาการของระบบนิเวศ โลกทัศน์ และสภาพทางกายภาพ คือ **โลกทัศน์ล้านนาและเอกลักษณ์ทางสภาพแวดล้อมทางกายภาพของแหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา** (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2539) ซึ่งเป็นเอกสารที่บูรณาการความเข้าใจของระบบนิเวศและชีวิต ตั้งแต่เริ่มต้นสมัยพญามังราย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาตกทอดที่สำคัญที่ทำให้ชีวิตและระบบนิเวศมีดุลยภาพ

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับคติชนวิทยาและความเชื่อของล้านนาเป็นเอกสารอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำให้เข้าใจถึงโลกทัศน์และวิถีชีวิตซึ่งสัมพันธ์กับเรือน เอกสารกลุ่มนี้มีนักวิชาการศึกษาต่อเนื่องกันมาเป็นชวงเวลายาวนาน อาทิเช่น **คติชนชาวบ้านในการศึกษาด้านมนุษยวิทยา** (ประมวล ดิกคินสัน : 2511) โดยสรุปถึงความคิดค่านิยมและการรับรู้ของกลุ่มชน **ความเชื่อ** (ภิญโญ จิตติธรรม : 2522) อธิบายถึงความเชื่อโยงระหว่าง ความเชื่อ ความกลัว และความไม่รู้ **ความเชื่อของคนไท** (มณี พยอมยงค์ : 2536) ได้อธิบายถึงความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัว **“ชิด” ข้อห้ามของล้านนา** (คมเนตร เศรษฐพัฒน์วนิช : 2540) ได้ศึกษาถึงความเชื่อที่สัมพันธ์กับชีวิตและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และการป้องกันภัยแก่เรือน **คติสัญลักษณ์และความหมายของขุมประตู่และหน้าต่างไทย** (สมคิด จิระทัศนกุล : 2546) กล่าวถึงการทดแทน ช่องว่างระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติโดยอาศัยความเชื่อเป็นสื่อ เอกสารกลุ่มที่ศึกษาถึงคติชนและความเชื่อนี้ทำให้เห็นจินตภาพเด่นชัดใน โลกทัศน์ล้านนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

เอกสารกลุ่มสุดท้ายที่ศึกษาเบื้องต้นคือเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมทั้งในชุมชนเมืองและชนบทของเชียงใหม่ ซึ่งมีการศึกษาจากนักวิชาการหลายท่านอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับเมือง ชุมชน หมู่บ้าน และเรือน อาทิเช่น **ลักษณะชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคเหนือตอนบน** (อรศิริ ปาณินท์ : 2540) **คุ้มในนครเชียงใหม่** (สมโชติ อ่องสกุล : 2539) **หอคำเวียงแก้วในนครเชียงใหม่** (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว : 2540) **ความเป็นอยู่ของคนเมือง** (สงวน โชติสุขรัตน์ : 2512) เอกสารเหล่านี้ทำให้เข้าใจสภาพเมือง ชุมชน และชีวิตของผู้คนในเมือง **เรือนไทยโบราณ** (เสนอ นิลเดช : 2515) **เรือนไทแบบดั้งเดิม** (อัน นิมมานเหมินท์ : 2512) **เรือนล้านนาไทย**

(อนุวิทย์ เจริญศุภกุล : 2518) **เรือนแบบลานนาไทย** (ไกรศรี นิมมานเหมินท์ : 2521) **เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน** (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2531) **เรือนกาแล** (เจลิยว ปิยะชน : 2532) **เรือนไทยภาคเหนือ** (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2536) **เรือนไถยวนที่ดอยสะเก็ด** (อรศิริ ปาณินท์ : 2538) **เรือนพื้นถิ่นภาคเหนือ** (สามารถ สิริเวชพันธุ์ : 2540) เอกสารทุกรายการที่กล่าวมาทำให้ทราบถึงลักษณะเฉพาะของเรือนล้านนา ซึ่งครอบคลุมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ไทจีน และไทลื้อ และท้ายสุดเป็นเอกสาร **แนวทางการอนุรักษ์เรือนพื้นถิ่นภาคเหนือ** (ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ : 2540) **และการศึกษารูปแบบและการใช้สอยเรือนพื้นถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่** (วิชุดา นิลม่วง : 2541)

เอกสารหลากหลายที่ได้ศึกษาเบื้องต้นก่อนการดำเนินการวิจัย แต่มีเพียงฉบับเดียว คือ **โลกทัศน์ล้านนาและเอกลักษณ์ทางสภาพแวดล้อมกายภาพของแหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา** (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2539) ที่มีเนื้อหาตรงกับประเด็นคำถามของการวิจัย แต่ก็นับได้ว่าในเนื้อหาที่เกี่ยวกับไทจีนเชียงใหม่ที่เป็นฐานของการศึกษาวิจัยในโครงการมีค่อนข้างมาก

สำหรับวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการศึกษาเกี่ยวกับไทจีนเชียงตุง ต่างกับการศึกษาเรื่องราวของไทจีนเชียงใหม่มาก เพราะเอกสารที่เป็นหนังสือ ตำรา และงานวิจัย มีน้อยมาก ส่วนที่เป็นหนังสือ ตำรา และงานวิจัยมีเพียงกลุ่มเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ พงศาวดาร และตำนานเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นเพื่อให้ภาพรวมของไทจีนเชียงตุงชัดเจนจำเป็นต้องศึกษาจากวิทยากรที่เกี่ยวข้องที่พอจะทำให้มีจินตนาการถึงสภาพทางกายภาพของเมืองเชียงตุงได้ วรรณกรรมที่ศึกษาเบื้องต้นส่วนใหญ่เป็นบทความเชิงสารคดีจากวารสาร ซึ่งเป็นบทความทั้งวิชาการและบทความวิชาการที่เกี่ยวข้องกับเชียงตุง อาทิ เช่น **เมืองเชียงตุง** ของทวี สว่างปัญญางกูร จากวารสารคดี **เล่าเรื่องเมืองเชียงตุง** ของ มนต์รี จอมพันธุ์ จากวารสารสยามอารยะเปิดประตูเวียงเชียงตุง ของ ธีรภาพ โลหิตกุล จากวารสารศิลปวัฒนธรรม ทำให้มองเห็นสภาพความเป็นมา การคงอยู่ของเวียงเชียงตุง สภาพอาคารบ้านเรือน และศาสนสถาน ซึ่งปูพื้นฐานความเข้าใจกับเมืองเชียงตุงเป็นเบื้องต้น

เอกสารกลุ่มที่สองคือหนังสือและงานวิจัยด้านประวัติศาสตร์ ภาษา และวรรณคดี ซึ่งสามารถศึกษาเชื่อมโยงมายังเมืองและสถาปัตยกรรมได้ เอกสารกลุ่มนี้สามารถแบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้สองประเภท คือ ประเภทที่บอกเล่าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ สถานที่และกิจกรรมของไทจีนในเชียงตุง และประเภทตำนาน พงศาวดาร ภาษาและวรรณคดี ได้แก่ **เรื่อง ดอยตุง-เชียงตุง** พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และเรื่อง **เมืองเชียงตุง** ซึ่งเป็นหนังสือที่นักวิชาการหลายท่านช่วยกันเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับเมืองเชียงตุง จากการไปเยือนเมืองเชียงตุง เมื่อพ.ศ.2537อันประกอบด้วย **เล่าเรื่องเมืองเชียงตุง เมืองพยากและเมืองเลน** : อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว

ประวัติศาสตร์เมืองเชียงตุง : รัตนพร เศรษฐกุล **ประเพณีสักการะบูชา**
อารักษ์บ้านอารักษ์เมืองของเมืองเชียงตุง : รัตนพร เศรษฐกุล **ตลาดนัด**
เมืองเชียงตุง : ประชัน รักษ์พงษ์ **ติ๊กลองร้องรำในเมืองเชียงตุง :** ประสิทธิ์
 เลี้ยวศิริพงษ์ **ตุงกับวรรณกรรมพื้นบ้าน :** นฤมล เรืองรังษี **เรื่องเมือง**
เชียงตุงจากข้อมูลไทเขิน : พรพนเพ็ญ เครือไทยหนังสือทั้งสองเล่มทำให้ภาพ
 ที่เลื่อนลอยของเมืองเชียงตุงที่ได้มาจกบทความและสารคดีชัดเจนขึ้นส่วน
 เอกสารประเภทตำนาน พงศาวดาร ภาษา และวรรณคดี ได้แก่ **พงศาวดาร**
เมืองเชียงตุง (ทวี สว่างปัญญางกูร : 2533) **ตำนานเมืองเชียงตุง** (ทวี
 สว่างปัญญางกูร : 2523) **ตำนานเมืองยอง** (ทวี สว่างปัญญางกูร : 2527)
ตำนานมูลศาสนาเขินใหม่-เชียงตุง (ประเสริฐ ณ นคร และ ปวงคำ
 ด้อยเขียว : 2537) **คำวกลอนขอเชียงตุง** (ดร.อนาโณ โรเจอร์ เบิลดีเยร์ : 2537)
 The Padaeng Chronicle and the Jengtung State Chronicle Translated
 (Alton L.Becker and others : 1981) เอกสารประเภทตำนาน พงศาวดาร และ
 ภาษาวรรณคดีนี้ทำให้เห็นภาพความเป็นมา สภาพชีวิตและ
 การดำรงชีวิตของไทเขินที่เป็นไปด้วยความยากลำบาก ทำให้มองเห็นภาพ
 เวียงเชียงตุงและชาวไทเขินแจ่มชัดขึ้นอีกระดับหนึ่ง

เอกสารกลุ่มสุดท้ายที่ศึกษาเป็นเนื้อหาทางวัฒนธรรมของชาว
 เชียงตุงอันประกอบด้วย เขมรฐนครเชียงตุง (สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ : 2541) Chiang
 Tung and Its Culture (Anatole – Roger Peltier : 2541) เอกสารทุกกลุ่ม
 เมื่อนำมาผนวกกับบทความขนาดยาวของศรีศักร วัลลิโภดม เรื่อง **เชียงตุง**
ดุลยภาพของคน วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ความเข้าใจ
 เกี่ยวกับเมืองเชียงตุง ทั้งในแง่ความเป็นมาและสภาพทางกายภาพและวิถีชีวิต
 ของชาวเชียงตุงมีภาพลักษณ์ที่ชัดเจน ก่อนออกปฏิบัติงานภาคสนาม

แต่อย่างไรก็ดีเมื่อเปรียบเทียบปริมาณเอกสารที่ค้นคว้าได้เกี่ยวกับ
 ไทเขินเชียงใหม่ และเชียงตุงแล้วจะพบว่าเอกสารเกี่ยวกับเชียงตุงมีปริมาณ
 น้อยมาก โดยเฉพาะเอกสารที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ความเชื่อ และเรือน
 ไม่สามารถสืบค้นได้เลยต้องอาศัยจากการปฏิบัติงานภาคสนามทั้งสิ้น

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

วัตถุประสงค์ของการศึกษา “ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความ
 สัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทเขินเชียงใหม่ และเชียงตุง : คุณลักษณะ
 ของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น” นี้เพื่อ

- ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและ
การวางผังของหมู่บ้าน
- ศึกษาสภาพทางกายภาพของหมู่บ้านและเรือน
- ศึกษาถึงความเชื่อที่ส่งผลต่อการวางผังหมู่บ้าน ผังบริเวณบ้าน
และตัวเรือน
- ศึกษาความแปรเปลี่ยนและปัจจัยที่ส่งผลต่อความแปรเปลี่ยน
ของผังหมู่บ้านและตัวเรือน

- ศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนความต่างของทั้งสองแหล่งที่ตั้ง และปัจจัยที่ส่งผลต่อความเหมือนและความต่าง

ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับเมืองเชียงใหม่ และเมืองเชียงตุง ทั้งในเนื้อหาของประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ภูมิลักษณะ ระบบนิเวศ การดำรงชีวิต เศรษฐกิจการเมืองการปกครอง เมือง ชุมชน และสถาปัตยกรรม
- สำรวจทางกายภาพหมู่บ้านที่เลือกเป็นกรณีศึกษาในเชียงใหม่ และเชียงตุงให้ครอบคลุมระบบนิเวศ ภูมิลักษณะของบริบท รูปลักษณะของหมู่บ้าน เรือน และองค์ประกอบของเรือนและผังบริเวณเรือน
- สัมภาษณ์เพื่อให้ได้คำตอบเกี่ยวเนื่องกับประวัติการตั้งถิ่นฐาน ความเชื่อ ประเพณี การดำรงชีวิต วิถีชีวิต และความแปรเปลี่ยน และปัจจัยที่ส่งผลต่อความแปรเปลี่ยน

ขอบเขตด้านพื้นที่

สำรวจหมู่บ้านและสภาพแวดล้อม

จังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย

- บ้านป่าเหมือด บ้านป่าไผ่ บ้านหนองแห้ง อำเภอสันทราย
- บ้านสันอุ่ม บ้านเชิงดอย บ้านลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด
- บ้านสันกำแพง อำเภอสันกำแพง

จังหวัดเชียงตุง ประเทศเมียนมาร์

- บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง
- บ้านเหม้า บ้านยางลอ อำเภอปางงั่ว
- บ้านเด่นช้าง บ้านล่าว บ้านเสี้ยว อำเภอภาคฟ้า

คำถามในการวิจัย

- ความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ ภูมิลักษณะและผังหมู่บ้านมีมากน้อยเพียงไร? มีความแปรเปลี่ยนไปหรือไม่? ปัจจัยในการแปรเปลี่ยนคืออะไร?
- รูปลักษณะของเรือนมีความสัมพันธ์กับผังบริเวณและผังหมู่บ้านอย่างไร?
- ความเชื่อที่มีผลต่อผังพื้นที่และรูปแบบของเรือนยังหลงเหลืออยู่หรือไม่? อย่างไร?
- การใช้ภูมิปัญญาเพื่อให้วิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมมีดุลยภาพมีอะไรบ้าง? มีโอกาสนำมาขยายผลต่อไปได้หรือไม่?

กรอบความคิดและวิธีการศึกษา

กรอบความคิด

เมื่อพิจารณาคำถามหลักมี 4 คำถามจะพบว่าคำตอบที่ต้องการคำตอบจากงานวิจัยชิ้นนี้ชัดเจนไว้กว้างตั้งแต่บริบทจนถึงภูมิปัญญาดังนั้นกรอบความคิดในการศึกษาจำเป็นต้องกำหนดหลายแนวทางเพื่อให้ได้คำตอบที่ต้องการ อันประกอบด้วย

- แนวทางการศึกษาบริบททั้งภูมิลักษณะและระบบนิเวศ
- การศึกษาเฉพาะกรณีตามเกณฑ์และแนวคิด
- การศึกษาเปรียบเทียบทั้งสองแหล่งที่ตั้งเพื่อให้ได้คำตอบถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
- การศึกษาคุณลักษณะของสภาพแวดล้อมและสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมหรือสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน

วิธีการศึกษา

ในการศึกษาซึ่งเน้นการสำรวจภาคสนามทางกายภาพเป็นหลักนี้ ในกรณีศึกษาของไทเขินเชียงใหม่สามารถศึกษาสภาพหมู่บ้านได้จากภาพถ่ายทางอากาศผนวกกับการสำรวจภาคสนาม แต่ในการศึกษาหมู่บ้านไทเขินเชียงตุง ไม่มีข้อมูลเบื้องต้นทางกายภาพที่ละเอียดพอที่จะทำการศึกษาดังนั้นคณะผู้วิจัยจำเป็นต้องสร้างเครื่องมือในการปฏิบัติภาคสนามให้รัดกุมและแม่นยำที่สุดในระยะเวลาที่จำกัด โดยอาศัยกระบวนการดำเนินงานในลักษณะทีมใหญ่และทีมย่อยที่ทำงานไปพร้อมๆกัน การดำเนินงานภาคสนามของเชียงใหม่สามารถออกสำรวจได้หลายครั้งแยกการศึกษาบริบทและระบบนิเวศออกจากการสำรวจสถาปัตยกรรมได้เพิ่มเติมจากการสำรวจโดยรวม แต่ในการสำรวจหมู่บ้านไทเขินเชียงตุงดำเนินงานได้ครั้งเดียวใช้เวลาสำรวจต่อเนื่อง 11 วัน สำหรับการสำรวจทั้งสองแห่งได้แบ่งผู้ทำงานออกเป็น 4 กลุ่มย่อย

กลุ่มที่ 1

- จัดทำผังหมู่บ้าน
- จัดทำความสัมพันธ์ระหว่างผังหมู่บ้าน และผังบริเวณเรือนและทัศนียภาพ
- ศึกษาผังบริเวณเรือน และสภาพข้างเคียง

กลุ่มที่ 2

- จัดทำแผนผังเรือนและสัมภาษณ์การใช้สอย
- ศึกษาวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือนและบริเวณโดยรอบ
- จัดทำรูปตัดเรือน แสดงความต่อเนื่องของการใช้สอย

รายละเอียด

โครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง

- จัดทำรูปด้านและรายละเอียดวัสดุก่อสร้าง

กลุ่มที่ 3

- สัมภาษณ์รายละเอียดเกี่ยวกับชีวิต ความเชื่อ การดำรงชีวิต สังคม เศรษฐกิจ

กลุ่มที่ 4

- จัดทำรายละเอียดการเปรียบเทียบรูปทรงเรือนทุกหลัง พร้อม สัมภาษณ์

การปฏิบัติงานทั้ง 4 กลุ่มปฏิบัติงานร่วมกันพร้อมกันในเรือนแต่ละหลัง ใช้เวลาดำเนินงานเท่ากัน และปรึกษาหารือในช่วงปฏิบัติงานในกลุ่มย่อย ก่อนจะรวมงานทั้งหมด

การดำเนินงานสำรวจภาคสนามไทเขิน เชียงใหม่

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่ากลุ่มไทเขินในจังหวัดเชียงใหม่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่หลายแห่ง เช่น บ้านทรายมูล บ้านมอญ บ้านน้อย บ้านสันกลาง อำเภอสันกำแพง บ้านสันต้นแห่น บ้านไร่ อำเภอสันป่าตอง บ้านสันสัก บ้านซ้อแล อำเภอแม่แตง บ้านลวงเหนือ บ้านลวงใต้ บ้านสันอุ้ม อำเภอดอยสะเก็ด บ้านร้องขี้เหล็ก บ้านป่าเหมือด อำเภอสันทราย เป็นต้น (ทวี สว่างปัญญางกูร 2547:7) ในการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกกรณีศึกษาจาก 3 อำเภอ 8 หมู่บ้าน จำนวน 10 หลัง จากการศึกษาเบื้องต้น 60 หลัง (วิชุดา นิลม่วง : 2541)

สำหรับเรือนไทเขินเชียงตุงได้เลือกกรณีศึกษาจาก 3 อำเภอ 6 หมู่บ้าน โดยทำการสำรวจภาพรวม 177 หลัง ศึกษารายละเอียด 20 หลังและเลือกมาเสนอในงานวิจัย 10 หลัง

รูป 1 แสดงแหล่งที่ตั้งที่ศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย

รูป 2 แสดงแหล่งที่ตั้งที่ศึกษาในจังหวัดเชียงตุง ประเทศเมียนมาร์

ข้อจำกัดในการปฏิบัติงานวิจัย

การศึกษาเปรียบเทียบเรือนพื้นถิ่นไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงนี้ เป็นการศึกษาที่น่าสนใจและได้คนพบคำตอบต่างๆมากมายแต่ได้พบอุปสรรคหลายประการในการศึกษาเฉพาะที่เชียงตุง เพราะไม่สามารถสืบค้นแผนที่ที่ละเอียดได้ และการเดินทางเข้าหมู่บ้านบางพื้นที่ยังไม่มีถนนที่รถยนต์เข้าถึง ตลอดจนปริมาณเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับเชียงตุงมีปริมาณน้อยมาก ต้องอาศัยการสัมภาษณ์ประกอบอย่างมาก แต่เนื่องด้วยความมีน้ำใจและความเอื้ออาทรในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันของชาวไทเขินมีอยู่อย่างเปี่ยมล้นทำให้ คณะวิจัยปฏิบัติงานได้อย่างราบรื่น สำหรับการปฏิบัติงานในเชียงใหม่เป็นไปอย่างสะดวก พบปัญหาน้ำท่วมในวันสุดท้ายของการสำรวจซ้ำในเดือน สิงหาคม 2548 แต่ไม่เป็นอุปสรรคเพราะสามารถสรุปผลจากเนื้อหาที่สำรวจแล้วได้

กลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินและถิ่นที่

"ไทเขิน" คือกลุ่มชาติพันธุ์ไทยกลุ่มหนึ่งที่มีความคล้ายคลึงกับกลุ่ม "ไทยวน" หรือ "คนเมือง" และ "ไทลื้อ" ที่เชียงใหม่ มีวัฒนธรรมหลักเดียวกัน ซึ่งอยู่ในกลุ่มของวัฒนธรรมล้านนา

ถิ่นที่ของไทเขินอยู่ในแคว้นเชียงตุงในเขตประเทศเมียนมาร์มีเมืองหลวง คือ "เมืองเชียงตุง" หรือ "เวียงเชียงตุง" เมืองเชียงตุงนี้มีชื่อเรียก

อื่นๆ หลายชื่อ อาทิเช่น "เขมรัฐ" "ตุงคบุรี" และในสมัยโบราณมีชื่อเรียกว่า "ประจันตคาม" "ทมิฬราช" "โองปุ" ชื่อเสียงตุงมาจากชื่อหนองน้ำใหญ่ที่อยู่ใจกลางเมือง คือ "หนองตุง" ซึ่งตั้งชื่อตามฤๅษีตนหนึ่ง คือ "ตุงฤๅษี" ซึ่งตามตำนานกล่าวไว้ว่าเป็นผู้ที่ให้อภินิหารใช้ไม้เท้าหรือ "ไม้ขี้กขาย" ขีดบนแผ่นดินจนกลายเป็นลำน้ำขี้ดเป็น "แม่น้ำขี้ด" ให้น้ำไหลขึ้นไปทางเหนือเพื่อระบายน้ำจากหนองตุงที่เอ่อล้นจนท่วมบ้านท่วมเมืองจนทำให้ชาวบ้านอยู่ไม่ได้ จากชื่อของ "ลำน้ำขี้ด" ซึ่งไหลทิศทางตรงกันข้ามกับลำน้ำอื่นๆ ในอุษาคเนย์ เช่น แม่น้ำปิง แม่น้ำโขง แม่น้ำคง ซึ่งไหลลงทางใต้ ดังนั้นชาวบ้านที่อยู่ในละแวก "ลุ่มน้ำขี้ด" จึงได้ชื่อเรียกว่า "ชาวขี้ด" เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่เรียกตนเองว่า "ไทขี้ด" หรือ "ไทเขิน" ตามสำเนียงไทย

เสียงตุงอยู่ในฐานะบ้านพี่เมืองน้องกับเชียงใหม่เพราะพญาเม็งรายโปรดให้เจ้าน้ำท่วมผู้เป็นราชบุตรไปปกครองเมืองเสียงตุงเมื่อ พ.ศ.1786 (สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ 2541:73) ก่อนหน้านั้นมีชาวลัวะปกครองในลักษณะเมืองเล็กๆ ที่ยังไม่ได้สถาปนาเป็นเมือง และความที่เสียงตุงเป็นเพียงรัฐเล็กๆ ที่เป็นกันชนระหว่างล้านนา พม่า ไท และจีน ทำให้หลีกเลี่ยงไม่พ้นกับการรุกรานของทุกรัฐโดยรอบที่เข้มแข็ง ในอดีตเสียงตุงตกอยู่ในปกครองของจีน พม่า ล้านนาและไทยในบางช่วงเวลาดังนั้นกลุ่มไทเขินจากเสียงตุงจึงมีบางส่วนที่กระจายตัวเข้ามาอยู่ในเชียงใหม่ พม่า และจีน สำหรับในจังหวัดเชียงใหม่มีหมู่บ้านชาวไทเขินหลายแห่ง (ทวี สว่างปัญญางกูร 2527:7) เช่น บ้านทรายมูล บ้านมอญ บ้านน้อย บ้านสันกลาง ในอำเภอสันกำแพง บ้านสันตันแทน บ้านไร่ ในเขตอำเภอสันป่าตอง บ้านสันป่าสัก บ้านซ้อแล เขตอำเภอแม่แตง บ้านหลวงเหนือ บ้านสันอุ้ม บ้านหลวงใต้ อำเภอ ดอยสะเก็ด เป็นต้น กลุ่มไทเขินที่เข้ามาอยู่ในเชียงใหม่ส่วนใหญ่เข้ามาในยุคที่เจ้ากาวิละทำศึกเชียงใหม่ เสียงตุง และกวาดต้อนชาวไทเขินจากเสียงตุงมาเป็นเชลยตามนโยบาย "เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง" (ทวี สว่างปัญญางกูร 2527:7)

ปัจจุบันในกลุ่มภาคเหนือตอนบนที่เป็นที่ราบกันดีว่าเป็นกลุ่มล้านนานั้นมีการผสมผสานของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งยากที่จะแยกแยะด้วยสายตาว่าคนใดเป็นไทยวน ไทเขิน ไทลื้อ ไทยอง หรือไทใหญ่ เพราะมีวัฒนธรรมร่วมที่คล้ายคลึงกัน แม้แต่ตัวอักษรก็คล้ายคลึงกัน

บริบทและหมู่บ้าน

บริบทของไทเขินทั้งเชียงใหม่และเสียงตุงมีลักษณะร่วมของภูมิ-ลักษณะที่เป็นพื้นที่สูงเป็นป่าเขาและพื้นที่ต่ำระดับมีที่ราบลุ่มน้ำในลักษณะเดียวกัน แต่เสียงตุงพื้นที่เป็นเขามากกว่าเชียงใหม่ ที่ราบสำหรับเกษตรกรรมนี้น้อยกว่า ลำน้ำสายหลักของกลุ่มไทเขินเชียงใหม่ คือ แม่น้ำปิงในลุ่มน้ำอำเภอเมือง แม่น้ำกวังในพื้นที่อำเภอ ดอยสะเก็ด และแม่น้ำขานในพื้นที่อำเภอสันป่าตอง สำหรับไทเขินเสียงตุงมีลำน้ำสายหลักสองสาย คือน้ำเขินและน้ำหลาบ

เนื่องจากมีลักษณะร่วมของภูมิลักษณะดังกล่าวทำให้พบว่าเชียงใหม่และเชียงตุงต่างก็มีระบบการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรเป็นระบบเหมืองฝายเช่นเดียวกัน ระบบเหมืองฝายน้ำเป็นระบบการจัดการน้ำซึ่งถ่ายทอดมาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษเพื่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างวิถีชีวิตและธรรมชาติสามารถทำให้ทุกพื้นที่ที่มีระดับของภูมิลักษณะต่างกันสามารถแบ่งปันน้ำใช้กันได้อย่างยุติธรรม ซึ่งนอกจากจะเป็นการจัดการตามเทคโนโลยีพื้นบ้านแล้ว ยังแฝงไว้ด้วยวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทรของชาวไทเขิน เพราะต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจและการแบ่งปันซึ่งรับรู้ร่วมกันสำหรับเจ้าของนาทุกแปลงที่อยู่ในระบบเหมืองฝาย ตั้งแต่เหมืองใหญ่ เหมืองย่อย และน้ำเหมืองบ้าน รวมทั้งการแบ่งเหมืองน้ำดี “เหมืองกิน” และเหมืองน้ำเสีย “เหมืองเสีย” หรือ “เหมืองล่อง” ที่ระบายน้ำจากไร่นาที่เพาะปลูกแล้วเข้าสู่ลำน้ำธรรมชาติ (พรพิไล เลิศวิชา 2546:28)

ความเหมือนและความต่างของระบบเหมืองฝายเชียงใหม่และเชียงตุง

ในระบบพื้นฐานของเหมืองฝายเช่นเดียวกัน เหมืองฝายของเชียงตุงใช้เฉพาะระบบแบบบุพกาล ค่อยๆ กระจายน้ำไปตามระดับความต่างของระดับพื้นดิน กระจายลงสู่ไร่นาผนวกกับระบบของการขุดบ่อ ขุดหนอง บึง และเชื่อมโยงหนองบึงธรรมชาติกับลำเหมืองขุด แต่ระบบเหมืองฝายของเชียงใหม่มีการพัฒนาผสมผสานระหว่างระบบเหมืองฝายและบุพกาลผนวกกับเทคโนโลยีใหม่หลายรูปแบบ เช่นมีการเพิ่มรางรินและเหมืองคอนกรีตเพื่อกระจายน้ำจากเหมืองใหญ่ไปยังที่ต่างระดับได้พร้อมๆ กัน โดยไม่ต้องค่อยๆ ระบายระดับไปเรื่อยๆ แบบโบราณ

รูป 3 น้ำจากรางรินจ่ายไปต่างระดับของเชียงใหม่

รูป 4 น้ำจากเหมืองฝายแบบชาวบ้านของเชียงตุง

รูป 5 ลำเหมืองที่ผสมผสานเทคโนโลยีใหม่ของเชียงใหม่

รูป 6 ลำเหมืองแบบบุพกาลของเชียงตุง

รูป 7 “บ่อน้ำ” ในบ้านของไทเขิน เชียงใหม่

รูป 8 “บ่อน้ำ” ในบ้านของไทเขินเชียงตุง

ระบบรางรินต่างระดับเริ่มในสมัยเงินผ่นของรัฐบาล มรว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ิ และในปัจจุบันในพื้นที่อำเภอทยสะเกิดตอไปยงจังหวัดลำพูนและลำปาง ภาครรัฐได้จัดระบบการจัดการน้ำเข้ายงเหมืองฝายเดิม ผ่านเหมืองแม่กวง ซึ่งรับน้ำจากเขื่อนแม่กวง ระบบนี้เป็นระบบของภาครรัฐที่คิดว่าเหมาะสม แต่ในข้อเท็จจริงทำให้เกิดปัญหาเพราะไม่ได้จ่ายน้ำทุกวัน แต่จ่ายแบบ 10 วัน และปิดน้ำ 8 วัน² ซึ่งกลายเป็น “น้ำวันที่” ซึ่งเป็นคำเสียดสีที่ใช้เรียก “น้ำชลประทาน” ซึ่งไหลมาตามวันที่กำหนดไว้แล้วไม่ใช่ตามความเป็นจริงหรือความต้องการของการผลิต (พรพิไล เลิศวิชา 2546:282)

สภาพทางกายภาพของหมู่บ้าน

ลักษณะร่วมทางกายภาพของหมู่บ้านไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงคือการมีองค์ประกอบหลักทางกายภาพเหมือนกัน ในหมู่บ้านซึ่งทั้งชาวบ้านไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงเรียกเหมือนกันว่า “บ้าน” ประกอบด้วยวัดในหมู่บ้าน ศาลประจำหมู่บ้าน ซึ่งไทเขินเชียงใหม่เรียก “เสื่อบ้าน” ไทเขินเชียงตุงเรียกว่า “เทวดาบ้าน” ลานประจำหมู่บ้านและวัด “ชวงบ้าน” และ “ชวงวัด” ทั้งสองแห่งเรียกชื่อเหมือนกัน ศาลผีประจำวัด ไทเขินเชียงใหม่เรียก “เสื่อวัด” ไทเขินเชียงตุงเรียก “เทวดาวัด” ความต่างของผังหมู่บ้านอยู่ที่การจัดกลุ่มเรือนซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลมายังระบบถนนในหมู่บ้าน

หมู่บ้านไทเขินเชียงใหม่ ภูมิศึกษาบ้านสันอ้อม บ้านหลวงเหนือ และบ้านร้องขี้เหล็ก ในอำเภอทยสะเกิด รวมทั้งหมู่บ้านอื่นๆ ที่เข้าสำรวจทางกายภาพพบว่าหมู่บ้านต่างๆ มีระบบของการจัดองค์ประกอบผังคล้ายคลึงกัน ถนนหลักในหมู่บ้านแยกเป็นสายประธาน สายรอง ยังเป็นแนวการเกาะกลุ่มบ้าน ซึ่งมีการเกาะกลุ่ม 2 ระบบ คือระบบเรือนเดี่ยวล้อมรั้วเฉพาะกับระบบเรือนกลุ่มในระบบเครือญาติไม่ล้อมรั้วแยกแต่ละหลังแต่ล้อมรั้วเป็นกลุ่มๆ ถนนหลัก ถนนรอง และถนนซอยเริ่มเข้าระบบตาตารางเป็นส่วนใหญ่ วัดของหมู่บ้านมี 2 ลักษณะ คือ วัดอยู่ในศูนย์กลางของหมู่บ้าน และวัดอยู่ริมหมู่บ้าน ส่วนไร่นาอยู่ในระบบเดียวกันทั้งหมดคือล้อมรอบหมู่บ้านมีระบบเหมืองฝายในลักษณะเครือข่ายแบบเข้าถึงทุกพื้นที่นา ริมขอบหมู่บ้านมักปลูกต้นไม้หนาแน่นเป็นที่สังเกตได้เด่นชัด

สำหรับหมู่บ้านไทเขินเชียงตุงนั้น ลักษณะของบริบทหมู่บ้านทางกายภาพอยู่ในระบบเดียวกันกับไทเขินเชียงใหม่ กล่าวคือ องค์ประกอบหลักของหมู่บ้านเหมือนกัน หมู่บ้านเกาะตัวกันเป็นกระจุกมีลำเหมืองโอบล้อมหมู่บ้านสำหรับหมู่บ้านที่มีอายุการตั้งถิ่นฐานมาก (50-100 ปีขึ้นไป) มีไร่นาล้อมรอบหมู่บ้าน และมีระบบเหมืองฝายผันน้ำเข้าสู่ไร่นา สำหรับการวางกลุ่มเรือนในหมู่บ้านของไทเขินเชียงตุงมีความต่างไปจากไทเขินเชียงใหม่ เพราะเริ่มมีความต่างระหว่างระบบถนนในหมู่บ้านที่แปรเปลี่ยนไปเป็นปฏิกาดตรงกับอายุการสร้าง หมู่บ้านเห้าอำเภออย่างลือเป็นหมู่บ้านที่อายุกว่า 100 ปี มีระบบการวางผังและระบบการดำรงชีวิตที่ยั่งยืนหยัดแบบบุพกาล ระบบ

รูป 9 ภาพถ่ายทางอากาศบ้านสันฮ่อมและบ้านลวงเหนือ ต.ลวงเหนือ อ.ป่าก่อดอยสะเก็ด
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

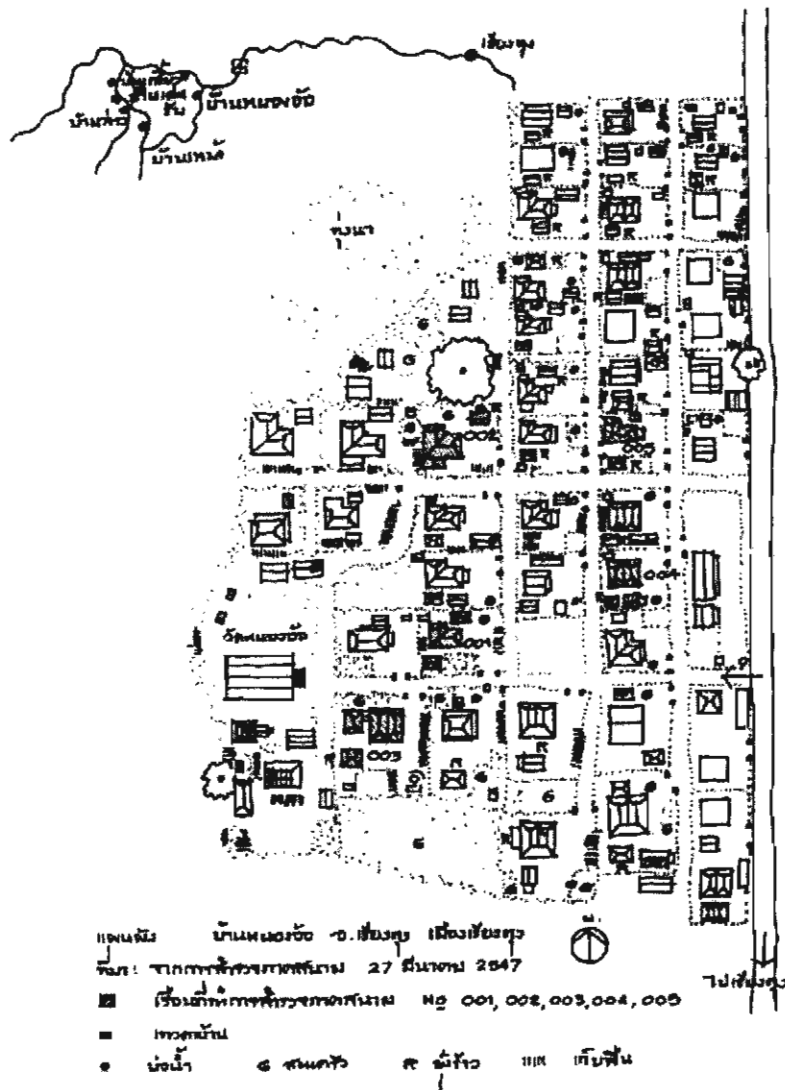

รูป 10 ภาพถ่ายทางอากาศบ้านร้องขี้เหล็ก ต.ร้องขี้เหล็ก อ.ป่าก่อดอยสะเก็ด
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

เครือญาติยังสะท้อนให้เห็นชัดเจนในผังหมู่บ้าน มีการรวมกลุ่มเรือนเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ตามกลุ่มเครือญาติ ยังมีชวงบ้านย่อยๆ กระจายเต็มหมู่บ้าน มีระบบน้ำเหมืองบ้านเข้าโอบล้อมและผ่านเข้าไปหล่อเลี้ยงภายในหมู่บ้านหลายสาย ระบบถนนคดเคี้ยวไปตามกลุ่มบ้าน ทำให้เห็นได้ชัดว่าระบบการรวมตัวเรือนเน้นระบบสังคมเครือญาติมาก่อน ระบบถนนซึ่งเป็นสาธารณูปโภค

รูป 11 แผนผังหมู่บ้านเหม้า อำเภอยางล่อ

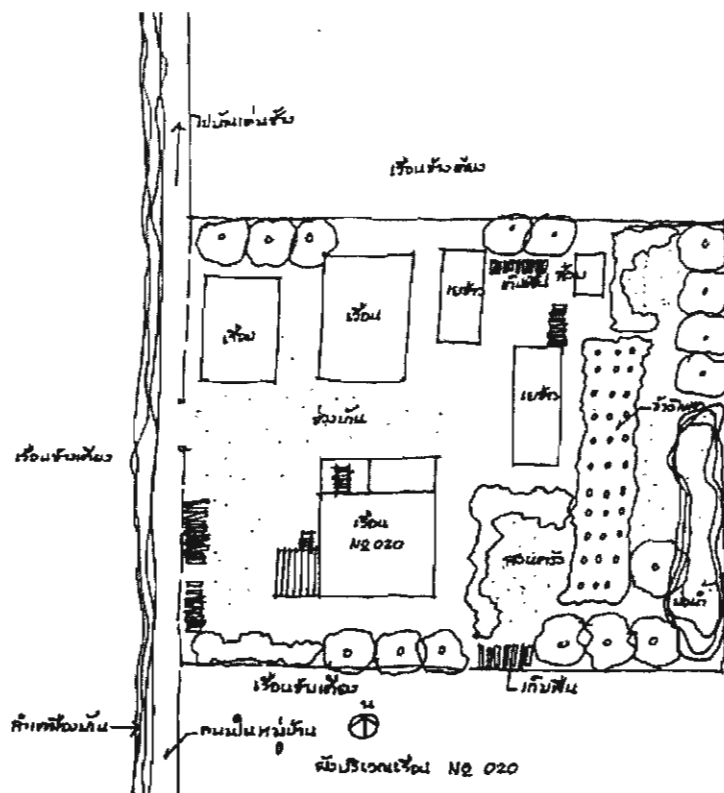
รูป 12 แผนผังหมู่บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง

ส่วนแผนผังหมู่บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุงซึ่งเป็นหมู่บ้านใหม่อายุการสร้าง 25-30 ปี เป็นหมู่บ้านที่ระบบถนนแบบตารางมาก่อนการวางตัวเรือนแต่ละครอบครัวกันรั้วแยกจากกันเหมือนหมู่บ้านจัดสรรสมัยใหม่ สิ่งที่ยังคงเหลือในระบบดั้งเดิม คือ วัด และเทวดาบ้านเท่านั้น ส่วนช่วงบ้านในระบบเครือญาติแบบดั้งเดิมเลือนหายไปหมด

รูปลักษณะของผังบริเวณเรือนที่สัมพันธ์กับผังหมู่บ้าน

เป็นที่น่าสังเกตและน่าสนใจในความสัมพันธ์ของการดำรงชีวิตระหว่างไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงที่สื่อความหมายด้วยผังบริเวณเรือนของทั้งสองกลุ่ม เพราะในบรรดาเรือนที่สำรวจในรายละเอียดของทั้งกลุ่มไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงรวม 30 หลังได้พบลักษณะร่วมขององค์ประกอบผังบริเวณในลักษณะที่เหมือนกันเป็นอย่างมาก ทั้งองค์ประกอบในผังบริเวณ

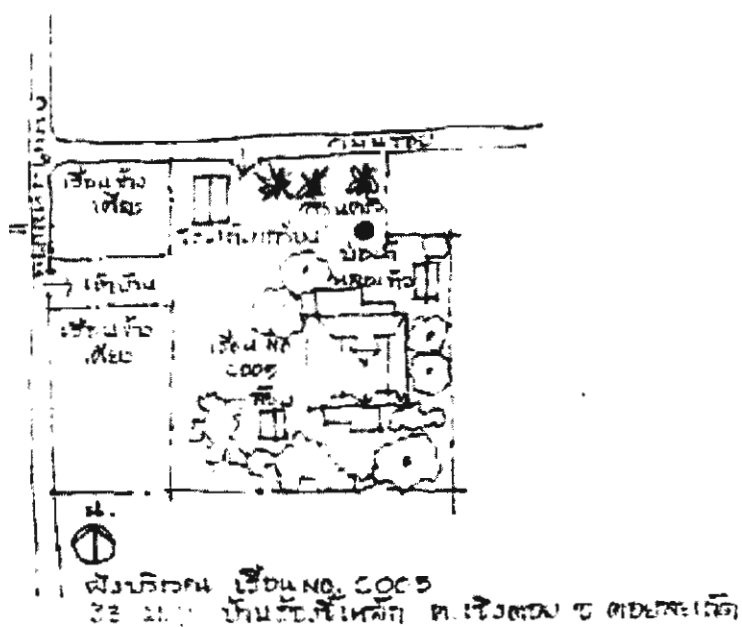
ซึ่งประกอบด้วย ตัวเรือน เยื่อขาว โรงเก็บอุปกรณ์การเกษตร โรงเลี้ยงสัตว์ บ่อน้ำ
สวนครัว ตอมน้ำ ทั้ง 2 แหล่งมีเหมือนกันทุกประการ แม้แต่ลักษณะการ
วางทิศทางของเรือนวางเยื่อขาวขนานกับเรือนและวางในลักษณะตามตะวัน
มีระยะห่างพอที่เงาจะไม่ทับกัน³ พร้อมกับมีช่องเรือนเล็กๆด้านหน้าเรือน
เช่นเดียวกัน ความต่างของผังบริเวณระหว่างไทเงินเชียงใหม่และเชียงตุง
เท่าที่ปรากฏ คือการใช้ประโยชน์จากลำเหมืองมีลักษณะต่างกัน เนื่องจาก
หมู่บ้านไทเงินเชียงใหม่มีความเจริญทางวัตถุสูงกว่า มีระบบสาธารณูปโภค
ที่พัฒนามากว่า การอาศัยลำเหมืองธรรมชาติหรือลำเหมืองขุดเพื่อเป็นน้ำอุปโภค
ในเรือนเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น แต่สำหรับเชียงตุงลำเหมืองที่ผ่านเรือนเป็นหัวใจของ
การเกษตรและสวนครัวของครัวเรือน ดังนั้นหากมีโอกาสเลือกที่ตั้งเรือนได้
บริเวณติดลำเหมืองจะถูกเลือกก่อนเป็นอันดับแรก ทำให้เห็นสวนครัวเรียงเป็น
แนวยาวติดลำเหมือง

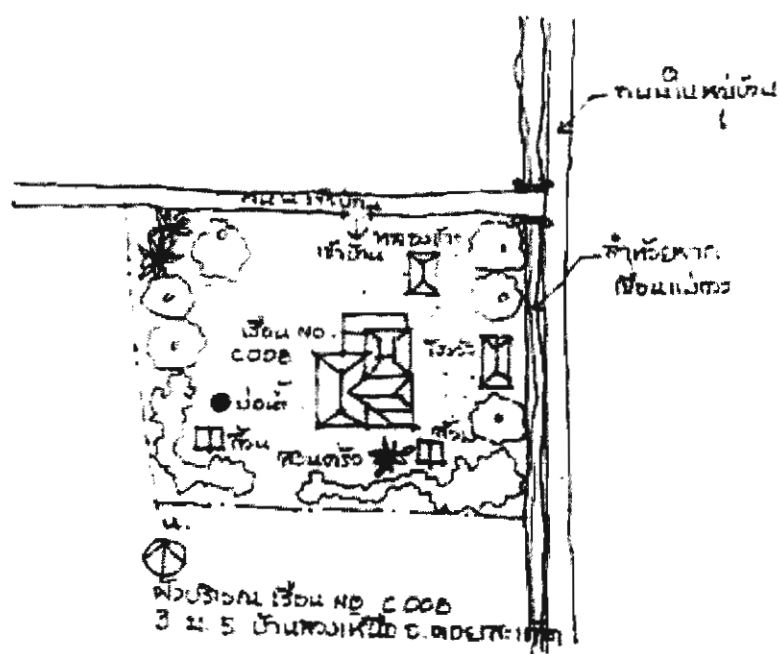
รูป 15 ผังบริเวณเรือนตานานมุง ไม่มีบ้านเลขที่บ้านเลี้ยว อ.กาดฟ้า

กรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีเป็นผังบริเวณของเรือนที่อยู่ติดลำเหมือง และติดถนนจะเห็นได้ว่าเรือนที่อยู่ติดลำเหมือง จะเอาส่วนที่เป็นสวนครัวไว้ริมลำเหมืองเพื่อจะได้ใช้ฟองวิดน้ำรดสวนครัวได้สะดวก แต่เรือนที่อยู่ติดถนนแม้จะมีลำเหมืองหน้าบ้าน แต่มีถนนคั่นกลางไม่สามารถใช้น้ำจากลำเหมืองได้ ต้องขุดบ่อน้ำในบริเวณบ้านเพื่อนำน้ำจากบ่อขุดมาใช้รดน้ำสวนครัวและใช้เป็นบ่อเลี้ยงปลาไปด้วยในตัว

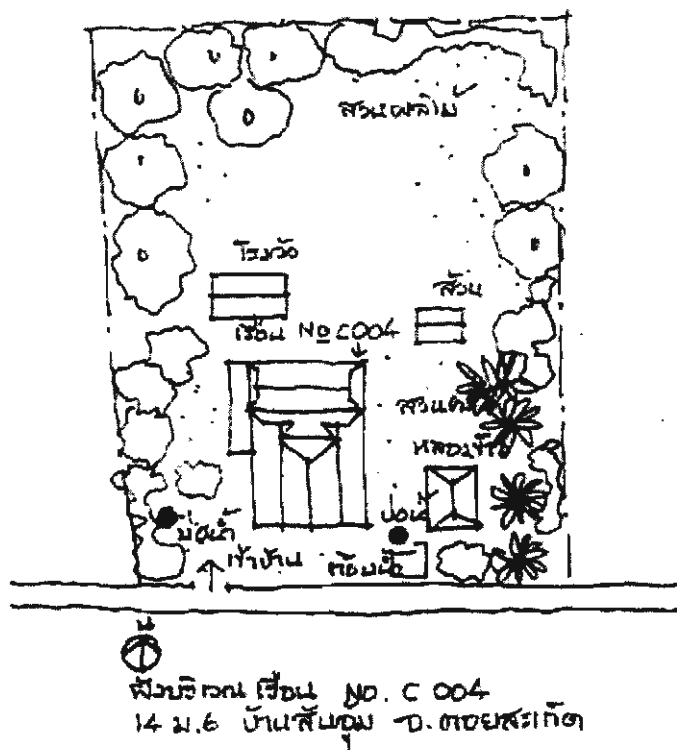
สำหรับเรือนไทเงินเชียงใหม่เรือนหลังไหนอยู่ติดลำเหมืองก็จะใช้ประโยชน์จากลำเหมือง และถ้าไม่อยู่ติดลำเหมืองก็จะขุดบ่อของตนเองและใช้น้ำจากบ่อขุดเพื่อใช้กับสวนครัวและต้อมน้ำ บางเรือนมีบ่อขุดเพื่อใช้น้ำในบ้านถึง 3 บ่อ บ่อแรกอยู่หน้าบ้าน บ่อที่สองอยู่ติดสวนครัว บ่อที่สามอยู่ติดกับเรือนครัว

รูป 16 ผังบริเวณเรือนเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร่องขี้เหล็ก อำเภอแม่แตง

รูป 17 ผังบริเวณเรือนเลขที่ 3 หมู่ 5 บ้านลางเหนือ อำเภอแม่แตง

รูป 18 ผังบริเวณเรือนเลขที่ 14 ม.6 บ้านสันตุม อำเภอต๋อยสะเก็ด

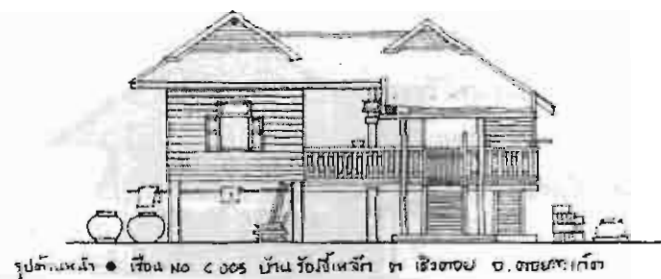
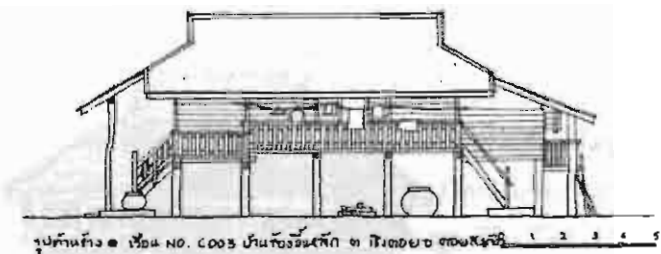
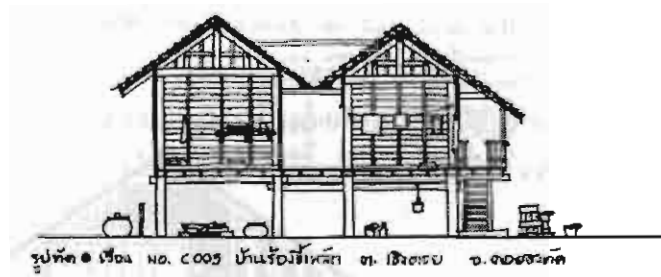
ลักษณะการเกาะกลุ่มของผังบริเวณเรือนในหมู่บ้านสะท้อนถึงวิถีชีวิตอย่างแจ่มชัด ในหมู่บ้านยังคงลักษณะแบบเครือญาติทั้งในเชียงใหม่และเชียงตุง ผังบริเวณของ เรือนจะรวมกันเป็นกลุ่มย่อยๆ ไม่กันรั้ว สามารถเดินผ่านได้ตุนบ้านต่อเนื่องกันไป หากันได้สะดวก เครื่องญาติของกลุ่มไทเขินทั้ง 2 กลุ่มนี้มีทั้งเครือญาติจริงที่เป็น พี่น้อง ลูกพี่ลูกน้อง เรียงพี่เรียงน้อง แต่บางกลุ่มเป็นเครือญาติสมมติที่สนิทสนม กันมาหลายชั่วอายุ นับญาติเหมือนเป็นพี่น้องก็มีหลายกลุ่มในผังบริเวณบางกลุ่ม มีความผูกพัน ห่วงใยและเอื้ออาทรซึ่งกันและกันมากกว่าเครือญาติจริงเสียอีก คณะวิจัยของเราวนเวียนเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์อยู่หลายวัน จนกลายเป็นเครือ ญาติของชาวบ้าน มีตา ยาย พี่น้อง ในหมู่บ้านมากมาย และอ้อมหมีพื้มันด้วยน้ำใจ ของเครือญาติสมมุติของเรา

รูปลักษณะของเรือน การใช้สอย และความเชื่อที่ส่งผลมายังรูปแบบและรูปทรงของเรือน โครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง

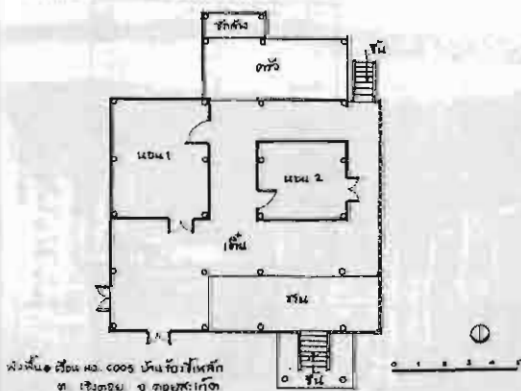
ในการศึกษารูปลักษณะของเรือน และการใช้สอยในเรือน ซึ่งส่งผลมายังรูปแบบของผังพื้นเรือน ได้พบว่าการใช้สอยในเรือนซึ่งเป็นตัวกำหนดประเภทของพื้นที่บนเรือนของไทเขินเชียงใหม่ และเชียงตุงมีรูปแบบที่เหมือนกันอย่างมาก ซึ่งประกอบด้วยบันไดเรือนได้หลังคาคลุม ต่อมายังชานนอกได้หลังคาคลุม และต่อเนื่องกับเต็นซึ่งเป็นพื้นที่โล่งซึ่งเรียกชื่อว่า "เต็น" เหมือนกันตัวชานก่อนเข้าในเต็นทางเขินใหม่เรียกว่า "ชาน" หรือ "จาน" ทางเชียงตุงเรียก "นอกเต็น" องค์ประกอบในเรือนที่เหลือคือครัวและห้องนอน ครัวของไทเขินเชียงตุงมีสองลักษณะ คือครัวรวมอยู่ในเรือนเรียกว่า "ฮ้องไฟ" และครัวแยกติดกับเรือนเรียก "เฮินไฟ" แต่ของไทเขินเชียงใหม่พบแต่ครัวแยกอยู่ท้ายเรือน

สำหรับส่วนนอนซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นส่วนตัวที่สุดของไทเขินเชียงใหม่มักจะวางต่อจากเต็น โดยแยกเป็น 2 ห้องมีทางเดินกลางซึ่งต่อเนื่องไปยังครัวซึ่งอยู่ด้านหลังสุดของเรือนต่อเนื่องไปยังชานชักร้างลักษณะการวางห้องนอนสองข้างมีทางเดินกลางเหมือนจะเป็นสูตรของการวางผังพื้นของไทเขินเชียงใหม่เพราะส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะนี้แทบทั้งสิ้น

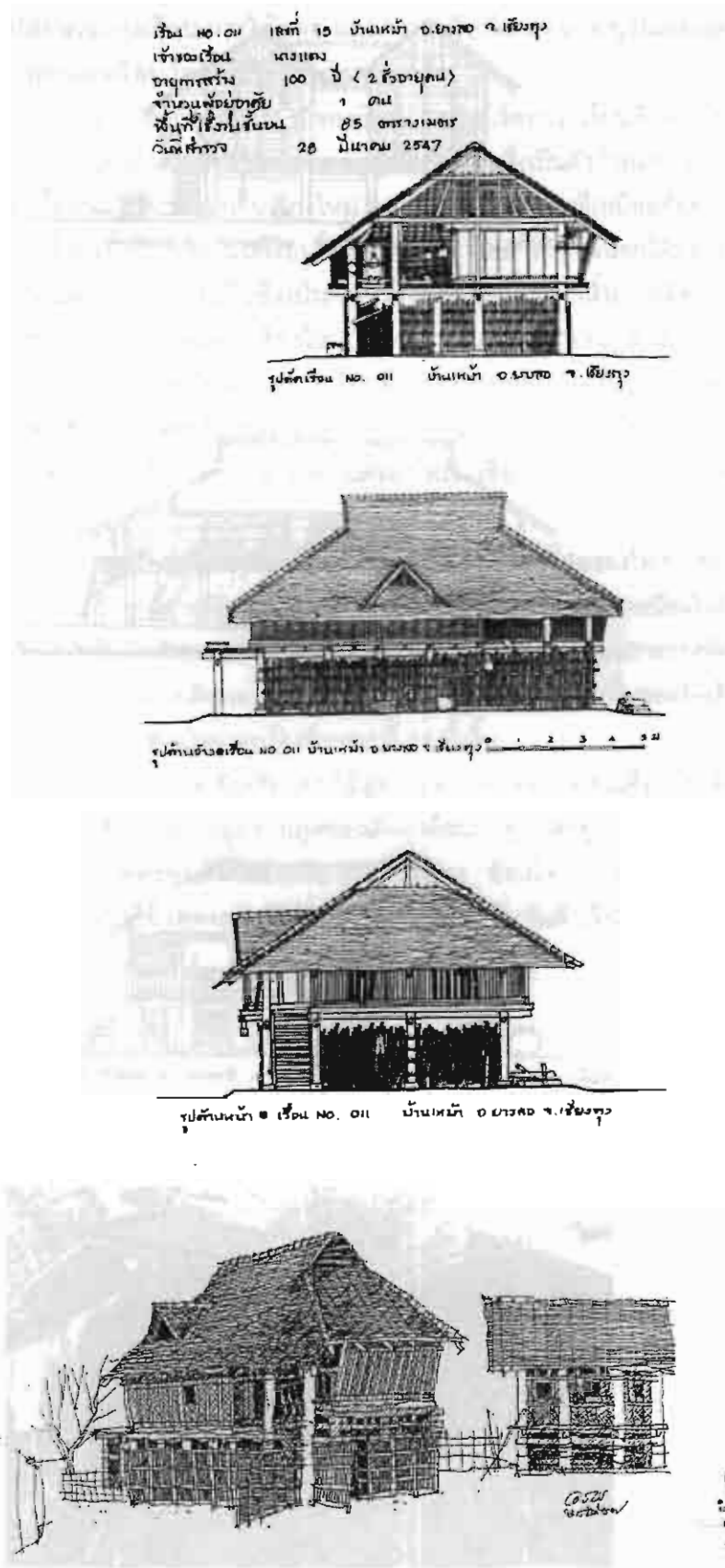
ส่วนของไทเขินเชียงตุงก็มีสูตรเฉพาะของตนเองเช่นเดียวกัน คือห้องนอน (ฮ้องนอน) อยู่ปลายสุดของเต็นเหมือนกันทุกหลังคู่กับ "แม่เตาไฟ" ซึ่งอยู่ปลายสุดของเรือนเช่นเดียวกัน ต่อจาก "ฮ้องไฟ" หรือ "เฮินไฟ" ของไทเขิน เชียงตุงจะมีชานชักร้างภายนอกลดระดับตัวเรือนซึ่งเรียกว่า "จานนอก"

เรือน นอ. ๐๐๐๕ เลขที่ ๓๓ ม. ๗ บ้านวังอีเหล็ก ต. เจริญชัย อ. ดอยสะเก็ด
 เจ้าของเรือน นายเย็น สายกา
 อาชีพการเลี้ยง ๕๐ ปี
 จำนวนผู้อยู่อาศัย ๓ คน
 พื้นที่ใช้สอยรวม ๑๑๙.๕ ตารางเมตร
 วันที่สำรวจ ๒๖ มกราคม ๒๕๐๖

รูป 19 แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือนนายเย็น สายกา บ้านเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านวังอีเหล็ก ตำบลเจริญชัย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือนไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุง ตามที่ยกกรณีศึกษามาเปรียบเทียบในรายงานสรุปนี้ อย่างละ 3 หลัง ได้พบความเหมือนขององค์ประกอบและลำดับการเข้าสู่องค์ประกอบของการใช้สอยเรือน และพบความต่างของตำแหน่งห้องนอนและครัว

ฮ้องไฟ หรือ เือนไฟ ของไทเขินเชียงตุงต่างจากไทเขินเชียงใหม่เพียงไร?

เมื่อพิจารณาเฉพาะตำแหน่งของครัวไฟอย่างผิวเผินจะพบความต่างของตำแหน่งการจัดวาง เพราะเรือนไทเขินเชียงใหม่จะแยกครัวออกจากส่วนนอนและเดิน โดยนำไปไว้ท้ายเรือน แยกกันโดยเด็ดขาดจากตัวเรือน แต่ “ฮ้องไฟ” หรือ “เือนไฟ” ของไทเขินเชียงตุงจะอยู่ในพื้นที่เดียวกันกับ “เดิน” และ “ฮ้องนอน” หรือต่อเนื่องกันอย่างใกล้ชิดลักษณะดังกล่าวมิใช่เป็นความต่างของการจัดวางตำแหน่งเท่านั้น แต่เป็นความต่างของวิถีชีวิตที่สะท้อนมายังการวางผังพื้นเรือน ลักษณะการดำรงชีวิตของไทเขินเชียงตุงยังเป็นลักษณะแบบบุพกาลยังถือ “แม่เตาไฟ” เป็นศูนย์กลางของชีวิต ถือว่า เกิด อยู่ และตาย ในบริเวณแม่เตาไฟกลางบ้าน ซึ่งเป็นข้อเท็จจริง เพราะ “แม่เตาไฟ” เป็นที่หุงหาอาหารเพื่อให้ชีวิตรอด และเป็นที่ให้ความอบอุ่นในยามหนาว เป็นที่ให้ความอบอุ่นในยามเจ็บป่วย และเป็นที่ย่ำระล่ำร่างกายให้สะอาดทั้งตอน “เกิด” และ “ตาย” เพราะฉะนั้น “แม่เตาไฟ” ในนัยยะของไทเขินเชียงตุงมีความหมายแก่ชีวิตยิ่งนัก มิใช่มีความหมายว่าเป็น “ครัว” แต่สำหรับไทเขินเชียงใหม่ในพื้นที่ที่ศึกษา มีการพัฒนาระบบการดำรงชีวิตมาแล้วหลายระดับ ความหมายของ “แม่เตาไฟ” ดังเดิมค่อยเลือนหายไป แต่ก็ยังคงความสำคัญในฐานะที่เป็นที่หุงหาอาหารเพื่อยังชีพ ซึ่งมีความสำคัญต่อชีวิต ยังเป็นปัจจัยที่แนบแน่นกับการอยู่อาศัยของไทเขิน

รูป 21 ครัวไฟท้ายเรือนไทเขินเชียงใหม่

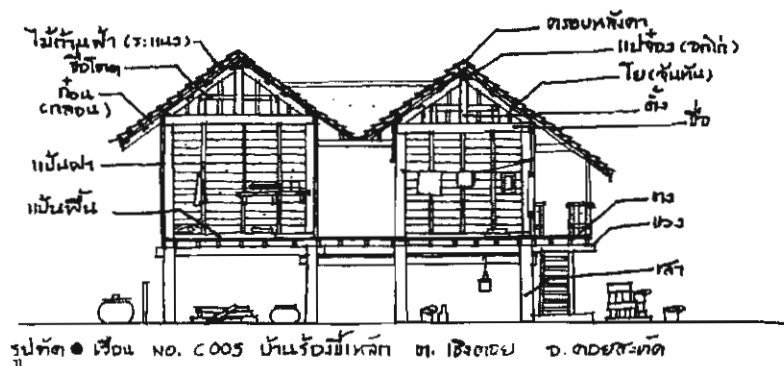

รูป 22 ฮ้องไฟกลางเรือนไทเขินเชียงตุง

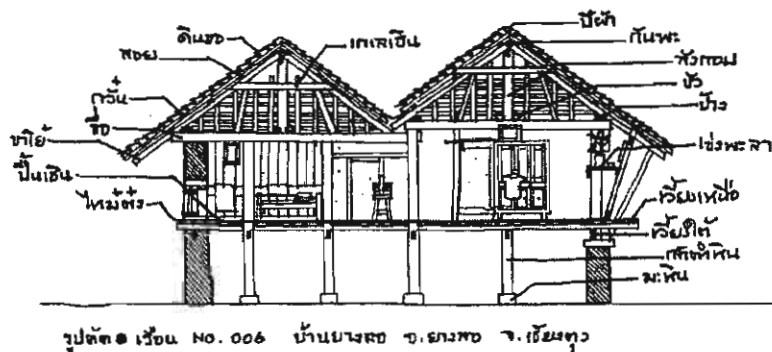
รูปทรงการใช้สอยในเรือนและความเชื่อที่ส่งผลมายังรูปแบบของเรือน

ผังพื้นของเรือนไทเขินเชียงใหม่และเขินตองต่างที่สูตรสำเร็จเฉพาะกลุ่มอันเนื่องมาแต่วิถีชีวิต รูปทรงของเรือนก็เช่นเดียวกัน กลุ่มไทเขินเชียงใหม่ที่มีอายุการรำน้อยกว่าไทเขินเขินตองและรูปลักษณะดูสมัยใหม่กว่า ส่วนใหญ่เป็นเรือนหลังคาจั่วเดี่ยว จั่วแฝด และหลังคาปั้นหยาที่มีความลาดชันประมาณ 35-40 องศา ฝาเรือนเป็นฝาไม้จริง โครงสร้างหลักและโครงสร้างหลังคาเป็นไม้จริง แต่เรือนไทเขินเขินตองยังเป็นเรือนที่มีรูปลักษณะแบบโบราณ หลังคาทรงสูงกว่ามีผสมผสานทั้งหลังคาจั่ว จั่วปั้นหยา และปั้นหยา ความเอียงลาดหลังคาสวนใหญ่เกินกว่า 45 องศา ทำให้เห็นรูปทรงและปริมาณของหลังคามากกว่าปริมาณของผนัง

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบรูปตัดของเรือนไทเขินเชียงใหม่และเขินตองจะเห็นได้ชัดจนวาระบบโครงสร้างเรือนไทเขินเชียงใหม่เป็นระบบที่สมัยใหม่กว่าของเขินตอง แม้ว่าลักษณะโดยรวมจะคล้ายคลึงกันมากก็ตาม

รูป 23 รูปตัดของเรือนไทเขินเชียงใหม่ บ้านเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร่องขี้เหล็ก ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ของนายยืน สายกา

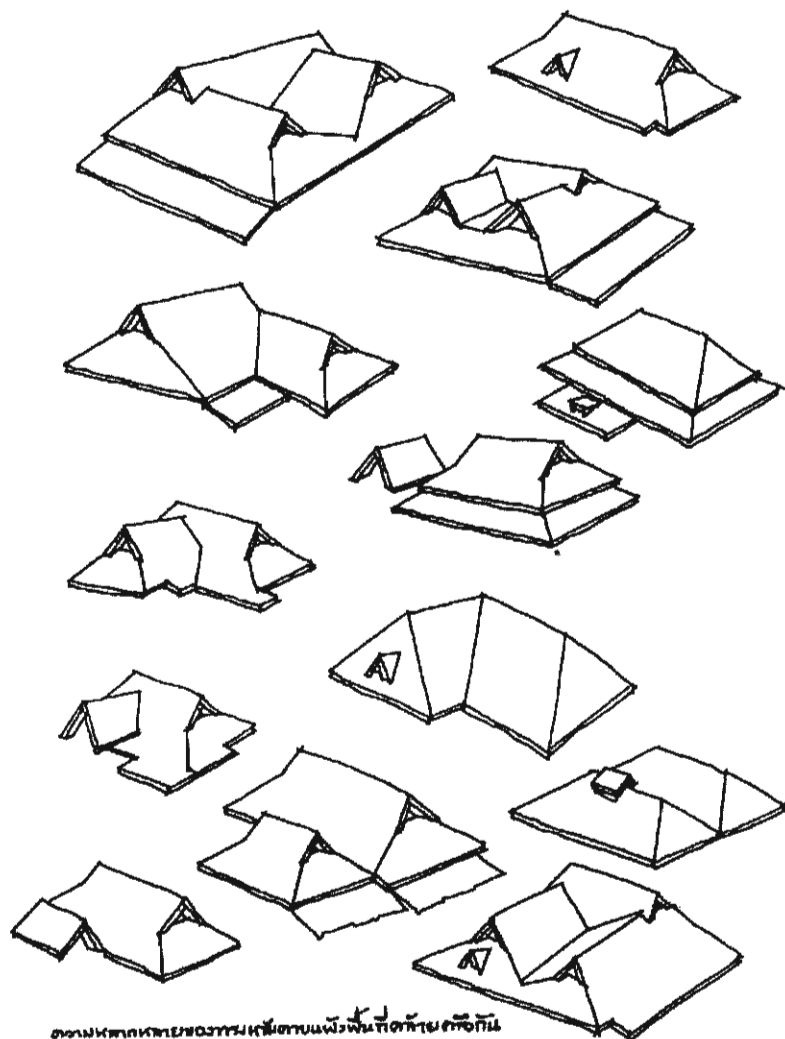

รูป 24 รูปตัดของเรือนไทเขินเขินตอง บ้านเลขที่ 75 บ้านยางตอ อำเภอยางตอ จังหวัดเขินตอง ของนายใจสามตุ้ย และ นางนุช

การใช้สอยในเรือนและความเชื่อมที่ส่งผลมายังตัวเรือน

การใช้สอยในเรือนที่ส่งผลมายังรูปทรงของเรือนที่เห็นได้ชัด คือ “ครัว” ตำแหน่งที่เป็น “เรือนครัว” หรือ “เอนไฟ” “ฮ้องไฟ” ทั้งของเชียงใหม่และเชียงตุง ส่งผลลักษณะพิเศษได้จาก “หลังคา” ที่ระบายความร้อนและควันได้ ซึ่งมีหลายรูปแบบของเชียงใหม่มักใช้ยกหลังคาเล็กๆ ที่ครัวไฟ พร้อมๆ กับมีการระบายอากาศที่หน้าจั่วของเรือนครัว ส่วนของไทเขินเชียงตุงเมื่อพิจารณารูปทรงเรณุดังตัวอย่างรูปที่ 8.29 จะสังเกตเห็นได้ทันทีว่าตำแหน่งใดในรูปทรงหลังต่างๆ เป็นตำแหน่งของ “เอนไฟ” หรือ “ฮ้องไฟ” เพราะจะปรากฏตำแหน่งบนหลังคา หรือหน้าจั่วของหลังคาที่จะระบายครัวและความร้อนออกจากเรือน

นอกจากนั้นตำแหน่งของเอนไฟหรือฮ้องไฟของไทเขินเชียงตุงจะอยู่ตำแหน่งใต้ลมเสมอ ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกันกับเรือนไทเขินเชียงใหม่ ซึ่งจะวางตำแหน่งของครัวไฟไว้ทางทิศเหนือปลายสุดของพื้นที่เรือนซึ่งเป็นตำแหน่งใต้ลม ควันและความร้อนจากครัวจะไม่เข้ามารบกวนภายในเรือน

ตามภาพหลายของกรมแผนที่ทหารบกที่จัดทำขึ้น

รูป 25 รูปทรงหลังคาเรือนไทเขินเชียงตุง

ความเชื่อที่ส่งผลมายังตัวเรือน

ความเชื่อของไทยเขินทั้งเชียงใหม่และเชียงใหม่ ถือว่าบรรพบุรุษเป็นผู้ที่ปกปักรักษาและคุ้มครองลูกหลาน ดังนั้นทั้งสองแหล่งจึงปรากฏ “เสานาง” “เสาเทวดา” ของไทเขินเชียงใหม่ และปรากฏ “เสาแฮก” “เสาขวัญ” ของไทเขินเชียงใหม่อยู่ในต้น พร้อมๆกับ “แข่งพะลา” ในเชียงใหม่ และ “นั่งบรรพบุรุษ” ในเชียงใหม่ ทั้งยังปรากฏ “ตาแฮก” สัญลักษณ์แห่งการปกป้องคุ้มครองจากภัยอันตรายทั้งมวล ที่เหนียวกับประตูเข้าเรือนเช่นเดียวกันทุกประการ สิ่งเหล่านี้คือปรากฏการณ์ที่เป็นสื่อในการกำหนดพื้นที่การใช้สอยในเรือนโดยเฉพาะในต้นของชาวไทเขินทั้งสองแหล่งที่ตั้ง

ความต่างเล็กน้อยในบรรดาความเชื่อเหล่านี้มีเพียงแต่ “แข่งพะลา” หรือ “นั่งพระ” ของไทเขินเชียงใหม่ ไม่ประดิษฐานพระพุทธรูป แต่ของไทยเขินเชียงใหม่ประดิษฐานพระพุทธรูป เพราะชาวไทเขินเชียงใหม่มีความเชื่อว่า “พระสถิตยอยู่ในใจของทุกคน” ส่วนพระพุทธรูปซึ่งเขาเรียกว่า “พระเจ้า” นั้นอยู่ที่วัด ความเชื่อนี้เป็นผลกรไปทำบุญที่วัดอย่างมาก เพราะหากจะใกล้พระพุทธรูปเจ้าจำเป็นต้องไปวัด กิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับงานบุญที่วัดมีอยู่ตลอดปี

ความเชื่อเกี่ยวกับจำนวนชั้นบันไดที่ใช้เลขมงคล 7 หรือ 9 ทำให้ความสูงของเรือนไทเขินทั้งเชียงใหม่และเชียงใหม่ กลายเป็นสัดส่วนบังคับไปในตัว ทำให้เรือนแต่ละหลังมีสัดส่วนและรูปทรงที่คล้ายคลึงกันไปหมด

รูป 26 ตาแฮกที่ต้นของเรือนไทเขินเชียงใหม่ บ้านลวงเหนือ อำเภอฝางเชียงใหม่

รูป 27 ตาแฮกที่ต้นของเรือนไทเขินเชียงใหม่ ที่บ้านเหม้า อำเภอฝางเชียงใหม่

รูป 28 ภายในเรือนของเรือนไทเขินที่บ้านปาเหมือด อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

รูป 29 ภายในเรือนของเรือนไทเขินที่บ้านเหม้า อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

เมื่อพิจารณาถึงการใช้อยู่หลัก และความเชื่อที่ส่งผลมายังรูปแบบของเรือนได้พบว่า ทั้งเรือนไทเขินเชียงใหม่ และเขิงตุงต่างก็มีรากฐานของความเชื่อเช่นเดียวกัน มีสังคมเครือญาติที่เคารพเทิดทูนบรรพบุรุษ และมีพื้นที่ในเรือน คือ “เต็น” ที่เป็นปัจจัยที่แสดงถึงความเชื่อ ความมั่นใจไมตรีต่อผู้มาเยือนทั้งผู้ที่คุ้นเคยและผู้แปลกถิ่นในลักษณะเดียวกัน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของชีวิต และสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

การศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนไทเขินเชียงใหม่และเขิงตุงนี้ได้พบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตและสภาพแวดล้อมมากมาย ตั้งแต่ระดับบริบทของผังกายภาพของหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศน์ จนถึงตัวเรือน การดำรงชีวิตและเทคโนโลยีพื้นบ้านที่สัมพันธ์กับชีวิต อันได้แก่

1. การจัดการน้ำของหมู่บ้านทั้งน้ำเพื่อการเกษตรและน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคในครัวเรือน ทั้งหมู่บ้านไทเขินเชียงใหม่และเขิงตุงมีลักษณะของภูมิ-ลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีความเอียงลาด มีความต่างระดับของพื้นดินดังนั้นทั้งสองแหล่งที่ตั้งจึงใช้ระบบเหมืองฝายเพื่อการผันน้ำจากที่สูงเข้ามายังไร่นา ระบบเหมืองฝายของเขิงใหม่มีการพัฒนามากกว่าระบบของเขิงตุง เพราะมีการแทรกเสริมด้วยระบบรางรินที่ผันน้ำจากที่เดียวไปยังพื้นที่ระดับต่างกันหลายแห่งได้ แต่ของเขิงตุงยังใช้ระบบเหมืองฝายแบบบุพกาลค่อยเป็นค่อยไปและค่อยกระจายไปสู่ระดับต่างๆ ตามลำดับ

2. การจัดน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคในครัวเรือนทั้งเขิงตุงและเขิงใหม่ต่างก็ใช้ระบบขุดบ่อแบบบุพกาล ผสมกับการใช้ปั๊มโยกเพื่อดึงน้ำได้ดินมาใช้ในครัวเรือน ที่เขิงตุงส่วนใหญ่ครอบครัวยี่สิบมี 1 บ่อ แต่ที่เขิงใหม่เรือนหลังหนึ่งอาจมีบ่อน้ำถึง 3 บ่อ แบ่งเป็นบ่อหน้าบ้าน หลังบ้าน และสวนครัว

ระบบการจัดการน้ำของชาวไทเขินทั้งเขิงใหม่และเขิงตุง มิใช่เป็นเพียงภูมิปัญญาเพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างชีวิตและสภาพแวดล้อมเท่านั้น แต่เป็นภูมิปัญญาที่แฝงด้วยอุบายของการอยู่ร่วมกันในสังคมที่เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน เพราะเพื่อให้การจัดการน้ำเป็นไปตามระบบ ทุกคนต้องช่วยกันมีส่วนในการจัดทำ คิดค้น แบ่งปัน ควบคุมดูแลและรักษา หรือ รวมทั้งร่วมแรงร่วมใจในการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นระบบที่ทำให้คนในสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สำหรับระบบเหมืองฝายของไทเขินเชียงใหม่ปัจจุบันมีพัฒนาการทางเทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นทั้งทางบวกและลบแก่การดำรงชีวิต ระบบเหมืองฝายแบบบุพกาลถูกปรับเปลี่ยนเป็นระบบเขื่อนและคลองส่งน้ำจากเขื่อนซึ่งส่งถ่ายทอดมายังเหมืองเดิมของหมู่บ้านอันเป็นระบบที่น้ำถูกส่งมาเป็นช่วงเวลาไม่เหมือนเดิมที่มีน้ำไม่มากนักแต่มีตลอดเวลา ในระบบใหม่ของรัฐที่ส่งน้ำเป็นช่วงๆ กระทบต่อวิถีชีวิตชาวนา เพราะบางพื้นที่ทำนาตามปกติไม่ได้ ต้องปรับเปลี่ยนเป็นทำสวนลำไย⁵

จากการศึกษาระบบเหมืองฝายของชาวไทเขินเชียงใหม่ในอำเภอสันทรายและดอยสะเก็ด ได้พบภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีพื้นบ้านในการจัดทำเหมืองฝายตั้งแต่ระบบเหมืองหลัก เหมืองซอย เหมืองกิน และเหมืองเสีย รวมทั้งระบบการจัดการแบ่งปัน ระบบการคำนวณขนาดของขนอตในการจ่ายน้ำเข้านาซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับวิศวกรรมชลประทานแบบชาวบ้านที่น่าทึ่ง

สำหรับการขุดบ่อน้ำใช้ในครัวเรือนก็ได้พบภูมิปัญญาในการสืบเสาะหาแหล่งน้ำ วิธีสังเกตว่าพื้นที่ใดมีตาน้ำได้ดินที่ขุดไปแล้วจะพบน้ำอันเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวบ้าน และยังใช้ได้ในปัจจุบัน

3. การกินอยู่ระบบการกินอยู่ของไทเขินที่เชียงใหม่และเชียงใหม่ซึ่งเริ่มตั้งแต่ครัวไฟไปจนถึงลักษณะการปรุงอาหาร การกินมีเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ มากมายที่มีความหมายมากกว่าการใช้สอยตามธรรมดา เช่น เตาอังโล่แบบใช้ฟืนซึ่งเป็นการคิดค้นรูปแบบเฉพาะตัวที่สามารถวางฟืนได้ต่างไปจากรูปร่างหน้าตาของเตาอังโล่แบบใช้ถ่าน เครื่องสาน เครื่องมือซึ่งตวงวัดแบบต่างๆ ระบบการแขวนของกินและอาหารแห้งให้พ้นจากมด โดยการใช้ซี่ไม้และน้ำมันติดไว้ที่ข้อต่อของจุดแขวนเป็นต้น

4. “หลองข้าว” ของไทเขินเชียงใหม่ และ “เยข้าว” ของไทเขินเชียงใหม่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำรงชีวิตของไทเขินทั้งสองแหล่งที่ตั้ง ข้าวที่แต่ละครัวเรือนเก็บเอาไว้ในเยข้าวสำหรับไทเขินเชียงใหม่ จะใช้เฉพาะกินในครอบครัวเท่านั้น ไม่ได้มีเอาไว้ขาย ถ้าครอบครัวใดปลูกข้าวได้ไม่พอกินในครัวเรือนก็สามารถหยิบยืมจากญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านได้ เพราะทุกหมู่บ้านยังเป็นระบบเครือญาติ ดังนั้นการเก็บรักษาข้าวเป็นของจำเป็นยิ่ง ทำให้ได้พบภูมิปัญญาชาวบ้านในการสร้างอุปกรณ์กันหนูกันปลวกติดไว้ที่เสาทุกต้นของเยข้าว และยังใช้ไถ่ถูนเยข้าวตั้งครกกระเดื่องโดยมีการขุดหลุมที่ได้ถูนเยข้าวเพื่อให้ระยะของการตำข้าวสูงขึ้น ตำข้าวได้แหลกเร็วขึ้น

รูป 30 เครื่องชั่งอาหารแบบง่ายๆ ในห้องไฟ

รูป 31 การแขวนกระเจดใส่อาหารและวิธีกันมด

รูป 32 แผ่นสังกะสีกันหนูของเยข้าวที่เชียงใหม่

รูป 33 ครกกระเดื่องและหลุมที่ขุดให้ระยะของคานสูงจากดิน

5. ช่องเปิดเพื่อการระบายอากาศของเรือนไทเชินพบกับเรือนเชียง-ใหม่มากกว่าเรือนเชียงตุง เพราะเรือนไทเชินเชียงใหม่มีวิวัฒนาการผสมผสานระหว่างเรือนกาแลดั้งเดิมกับเรือนไม้อิทธิพลตะวันตก ดังนั้นจะพบภูมิปัญญาเกี่ยวกับการอยู่สบายตามธรรมชาติมากมาย ตั้งแต่การทำพื้นและผนังที่หายใจได้ การใช้ผ้าไหม ผ้าโปร่ง ช่องลมโปร่งหลายช่วงทั้งเหนือผนังและที่หน้าจั่ว

แต่สำหรับเรือนไทเชินเชียงตุงเป็นคนละลักษณะเพราะมีช่องเปิดน้อยเนื่องจากอากาศหนาวเย็นกว่าความต้องการในการระบายอากาศร้อนออกจากตัวเรือนมีน้อยกว่า

สรุปผลการวิจัย

จากการทบทวนคำถามของการวิจัย ซึ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และวิถีชีวิตของชาวไทเชินที่เชียงใหม่และเชียงตุง ได้พบข้อสังเกตว่าชีวิตซึ่งสัมพันธ์กับระบบสังคมเศรษฐกิจโดยรวมของไทเชินเชียงใหม่และเชียงตุงมีความต่าง เพราะระบบเศรษฐกิจและสังคมของไทเชินเชียงใหม่เริ่มเปลี่ยนแปลงจากระบบพึ่งตนเองเป็นพึ่งพาเทคโนโลยีของรัฐในบางส่วน ระบบพอเพียงเริ่มเปลี่ยนเป็นระบบขายเป็นสินค้า แต่สังคมและเศรษฐกิจของไทเชินเชียงตุงยังเป็นแบบนุพกาล การผลิตเพียงเพื่อยังชีพมิได้ผลิตเพื่อขาย ระบบสังคมโดยรวมยังเป็นระบบเครือญาติทั้งที่เป็นเครือญาติจริงและเครือญาติสมมุติที่มีความเอื้ออาทรและพึ่งพาอาศัยกันได้ตลอดเวลา ยังมีความเชื่อทั้งในการดำรงชีวิตเฉพาะครอบครัว และความเชื่อทางศาสนา ประเพณีที่ยังเข้มแข็ง การเกิด บวช และตาย ยังเป็นกิจกรรมร่วมของทั้งหมู่บ้าน และนอกจากนั้นไทเชินเชียงตุงมีระบบการดำรงชีพที่เป็นแบบนุพกาลที่เข้มข้น คือไม่นิยมแต่งงานกับพม่าซึ่งต่างกลุ่มชาติพันธุ์ จะแต่งงานกับไทเชินด้วยกันเท่านั้น

สำหรับชีวิตซึ่งสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ทั้งไทเชินเชียง-ใหม่และเชียงตุงมีลักษณะเดียวกันคืออยู่กับธรรมชาติด้วยความอ่อนน้อม ถ่อมตน เข้าใจและสร้างสมภูมิปัญญาในการดำรงชีพเพื่อให้เกิดดุลยภาพของชีวิตและสภาพแวดล้อม จากข้อสังเกตดังกล่าวนำมาซึ่งคำตอบของคำถามในการวิจัย

1. ความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ ภูมิลักษณะและผังหมู่บ้าน มีมากน้อยเพียงไร? มีความแปรเปลี่ยนหรือไม่? ปัจจัยในการแปรเปลี่ยนคืออะไร?

ความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ ภูมิลักษณะและผังหมู่บ้านในระดับบริบทเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีระบบชลประทานแบบเหมืองฝายเป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ให้สภาพแวดล้อมธรรมชาติและหมู่บ้านอยู่ในสภาพสมดุล แต่ในระดับองค์ประกอบของผังกายภาพของ

หมู่บ้านมีความแปรเปลี่ยนไปตามช่วงเวลาของการก่อตั้งหมู่บ้าน และแปรเปลี่ยนไปตามการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค โดยเฉพาะระบบถนน

สำหรับหมู่บ้านเก่าแก่ในเชียงตุงที่ยังเป็นสังคมแบบบุพกาลเข้มข้น สภาพแวดล้อม ระบบนิเวศ และระบบสังคมเครือญาติ เป็นตัวกำหนดรูปแบบทางกายภาพของหมู่บ้าน ตัวเรือน กลุ่มเรือน และลำเหมืองมีก่อนระบบถนน ทำให้ยังปรากฏ ช่วงบ้าน ช่วงเรือน และช่วงวัดเด่นชัดในผังหมู่บ้าน แต่ในหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่ ระบบถนนและสาธารณูปโภคเกิดก่อนสร้างเรือนระบบถนนเป็นตาราง ทำให้ช่วงบ้านและช่วงเรือนเลือนหายไปเหลือเฉพาะช่วงวัด ลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในเชียงใหม่และเชียงตุง แต่ในขณะที่เชียงใหม่มีการพัฒนาระบบถนนใหม่มากมายระบบถนนหมู่บ้านที่คิดเคยกลายเป็นระบบตารางไปเกือบทั้งหมด สังคมที่เป็นระบบเครือญาติซึ่งถ่ายทอดให้เห็นจากผังหมู่บ้านเหลือน้อยลงทุกที

2. รูปลักษณะของเรือนมีความสัมพันธ์กับผังบริเวณและผังหมู่บ้านอย่างไร

ผังหมู่บ้านไทเขินในเชียงใหม่ปัจจุบันเน้นความสำคัญของถนน แต่ของไทเขินเชียงตุง หากเป็นหมู่บ้านเก่าเน้นความสำคัญของลำเหมือง ถ้าเป็นหมู่บ้านใหม่เน้นความสำคัญของถนน ดังนั้นจะเห็นได้ชัดเจนว่าผังบริเวณของเรือนและผังหมู่บ้านจะพยายามใช้ประโยชน์จากลำเหมืองและถนนให้มากที่สุดองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กับปัจจัยหลักจะพยายามให้อยู่ใกล้กับปัจจัยนั้นๆ มากที่สุด

3. ความเชื่อที่มีผลต่อผังพื้นและรูปแบบของเรือนยังหลงเหลืออยู่หรือไม่? อย่างไร

ทั้งไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงต่างก็มีวัฒนธรรมหลักอันเดียวกันแต่รูปทรงเรือนออกมาค่อนข้างต่างกัน กลุ่มเชียงใหม่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง กลุ่มเชียงตุงมีลักษณะเฉพาะของรูปทรง มีความเหมือนในการใช้วัสดุท้องถิ่น แต่เมื่อพิจารณาผังพื้นเรือนของทั้งสองกลุ่ม จะพบว่าท่วงทีของผังพื้นตั้งแต่เริ่มก้าวย่างขึ้นบันไดไปทิศชั้นตอน เข้าสู่พื้นที่ต่างๆ ในเรือนจะออกมาในรูปแบบเดียวกัน คือ จากพื้นดินขึ้นบันไดไปยังชานบนเข้าสู่ชานนอก (นอกเดิน : ไทเขินเชียงตุง) และเข้าสู่เดินต่อเนื่องไปยังครัวไฟ(ฮ้องไฟ หรือเฮินไฟ : ไทเขินเชียงตุง) และพื้นที่ต่อกับเดินเป็นห้องนอน (ไทเขินเชียงใหม่มี 2 ห้องกระหนาบฮ้อมริน) ลำดับการเข้าถึงที่กล่าวมาเหมือนกันทั้งสิ้น

ความเชื่อที่หลงเหลือของไทเขินเชียงตุงมีมากกว่า เพราะระบบการอยู่และชีวิตยังเป็นแบบบุพกาลโดยเฉพาะยังถือ “แม่เตาไฟ” เป็นศูนย์รวมของชีวิต มี “เสาเอก” “เสานาง” และ “แข่งพะลา” เป็นศูนย์ความเชื่อในดิน มีตัวเลขมงคลของบันได 7 และ 9 ชั้น เป็นตัวกำกับสูตรของรูปร่างหน้าตาเรือนให้ออกมาคล้ายคลึงในทำนองเดียวกันทั้งหมด

แต่สำหรับเรือนไทเขินเชียงใหม่ มีพัฒนาการของเรือนและความเชื่อที่เหลือน้อยลง เหลือเพียง เสาเอก เสาขวัญ หิ้งบรรพบุรุษ หิ้งพระในดิน ส่วน

ใช้สอยอื่นๆ สามารถปรับตัวได้โดยไม่ต้องยึดติดกับความเชื่อมากมายที่กำหนดเป็นสูตรของเรือน แต่อย่างไรก็ตามความเชื่อก็ยังมีผลต่อผังพื้นเรือน ทำให้ผังพื้นของไทเขินเชียงใหม่ออกมาในรูปแบบคล้ายคลึงกันในห้องที่ของการจัดองค์ประกอบการใช้สอย

4. การใช้ภูมิปัญญาเพื่อใหชีวิตและสภาพแวดล้อมมีคุณภาพมีอะไรบ้าง? มีโอกาสนำไปขยายผลหรือไม่?

การใช้ภูมิปัญญาเพื่อใหชีวิตและสภาพแวดล้อมมีคุณภาพมีมากมายทั้งในระดับบริบทและระดับรายละเอียด อาทิเช่นระบบเหมืองฝายซึ่งเป็นระบบที่รวมภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตไว้ในระบบอย่างมากมาย เรือนและการระบายอากาศในเรือน ทิศทางการวางเรือน เยข้าว การกิน การอยู่ เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีพ และเนื้อหาทุกประเภทที่เกี่ยวข้องเนื่องกับภูมิปัญญาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยได้ทั้งสิ้น

ในการศึกษาคุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่นไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงได้พบว่าทั้งเรือนไทเขินที่เชียงใหม่และเรือนไทเขินที่เชียงตุงต่างก็มีคุณสมบัติของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมหรือสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนอยู่ในตัวเองอย่างเต็มเปี่ยมทั้งในแง่ความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ การอยู่ด้วยสภาวะสบายในเรือน การใช้วัสดุท้องถิ่นในการก่อสร้าง การจัด การน้ำในการดำรงชีวิต การใช้น้ำอย่างหมุนเวียนการจัดกลุ่มเรือน และการดำรงชีวิตที่อบอุ่น เชื้ออาหาร พอเพียง และพอดี

เชิงอรรถ

1. จากการสัมภาษณ์นางกองแสง บัวหนา บ้านเลขที่ 101 หมู่ 4 บ้านหลวงเหนือ ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2548 ชาวบ้านมักเรียกติดปากว่า“ฮางรินคึกฤทธิ์”.....ผู้สัมภาษณ์ อรศิริ ปาณินท์
2. จากการสำรวจภาคสนามของคณะวิจัย เมื่อวันที่ 23 มีนาคม – 2 เมษายน 2547
3. จากการสัมภาษณ์ นายเย็น สายกา บ้านเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร้องขี้เหล็ก ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ดเล่าว่าไทเขินมีความเชื่อว่า หากเงาของเรือนไปทับหลองข้าวหรือเงาของหลองข้าวมาทับตัวเรือน จะทำให้เป็นอัมภมฺงคฺลแก่ผู้อยู่อาศัยในเรือน ทำให้ต้องปลูกหลองข้าวห่างจากเรือน ซึ่งเมื่อพิจารณาตามหลักเหตุผลหรือตรรกวิทยาแล้ว จะพบว่า การวางหลองข้าวห่างจากเรือนทำให้แสงแดด และลมพัดผ่านหลองข้าวสะดวก ข้าวจะไม่ขึ้นหรือขึ้นรา.....อธิบายความโดย อรศิริ ปาณินท์
4. เรือนไทเขินเชียงใหม่ที่ทำการสำรวจส่วนใหญ่อายุการสร้างไม่เกิน 80 ปีอยู่ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 ที่เรือนของไทยเริ่มได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เรือนของไทเขินเชียงใหม่จึงเป็นกลุ่มที่อยู่กลางระหว่างเรือนกาแลเก่าของไทยวนเชียงใหม่และเรือนสมัยใหม่อธิบายความ อรศิริ ปาณินท์
5. จากการสัมภาษณ์ นายสมหวัง สุมาลัยผู้ช่วยแก่เหมืองฝายร้องขี้เหล็ก บ้านเลขที่ 49 หมู่ 7 บ้านร้องขี้เหล็ก ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2548สัมภาษณ์โดย สมคิด จิระทัศนกุล

สารบัญญ

คำนำ	1
กิตติกรรมประกาศ	3
บทคัดย่อ ภาษาไทย	5
English	6
บทสรุปรวยยอดของโครงการ	7
ความนำ	7
วรรณกรรมสำคัญที่เกี่ยวข้อง	7
ขอบเขตของการศึกษา	11
กรอบความคิดและวิธีการศึกษา	12
การดำเนินงานสำรวภาคสนามไทเงิน เชียงใหม่	13
ข้อจำกัดในการปฏิบัติงานวิจัย	14
กลุ่มชาติพันธุ์ไทเงินและถิ่นที่	14
บริบทและหมู่บ้าน	15
ความเหมือนและความต่างของระบบเหมืองฝายเชียงใหม่และเชียงตุง	16
สภาพทางกายภาพของหมู่บ้าน	17
รูปลักษณะของผังบริเวณเรือนที่สัมพันธ์กับผังหมู่บ้าน	20
รูปลักษณะของเรือน การใช้สอย และความเชื่อที่ส่งผลมายังรูปแบบ	26
และรูปทรงของเรือน โครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง	
ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของชีวิตและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ	33
สรุปผลการวิจัย	35
สารบัญญรูป	42
บทที่ 1 บทนำ	63
1.1 ความเป็นมาและเหตุผลของการศึกษา	63
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	68
1.3 ขอบเขตของการศึกษา	69
1.4 คำถามในการวิจัย	71
1.5 กรอบความคิดและวิธีการศึกษา	71
1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	75
บทที่ 2 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกทัศน์ของไทเงิน	77
2.1 ถิ่นฐาน	78
2.2 โลกทัศน์ของไทเงิน	80
2.3 ผู้คน ความคิด และจิตใจ	89

บทที่ 3 บริบทของหมู่บ้านไทเขิน เชียงใหม่ เชียงตุง	97
3.1 ภูมิลักษณะท้องถิ่นของพื้นที่ศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่	98
3.2 ภูมิลักษณะท้องถิ่นของพื้นที่ศึกษาในจังหวัดเชียงตุง	101
3.3 รูปแบบของหมู่บ้านที่ศึกษาในเชียงใหม่	103
3.4 รูปแบบของหมู่บ้านที่ศึกษาในเชียงตุง	112
บทที่ 4 คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับเรือนพักอาศัย	125
4.1 ความเชื่อในเรื่องการเลือกทำเลที่ตั้งบ้านและเรือน	129
4.2 ความเชื่อในเรื่องตำแหน่งและทิศ	130
4.3 ความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยาม	132
4.4 ความเชื่อในเรื่องการเลือกไม้สำหรับใช้ปลูกเรือนและต้นไม้ที่จะปลูกในบ้าน	134
4.5 ความเชื่อในเรื่องจำนวนและขนาด	136
4.6 ความเชื่อในเรื่องลักษณะเรือนและส่วนประกอบของเรือน	138
4.7 ความเชื่อในเรื่องวิถีประเพณีปฏิบัติบางประการ	139
4.8 ความเชื่อในเรื่องสิ่งป้องกันภัยแก่เรือน	142
4.9 ความเชื่อในเรื่องปรากฏการณ์ทางธรรมชาติบางประการ	144
บทที่ 5 เรือนและบริบท	155
กรณีศึกษา : เรือนไทเขิน เมืองเชียงใหม่	155
เรือนหลังที่ 1	156
เรือนหลังที่ 2	159
เรือนหลังที่ 3	162
เรือนหลังที่ 4	166
เรือนหลังที่ 5	170
เรือนหลังที่ 6	173
เรือนหลังที่ 7	178
เรือนหลังที่ 8	181
เรือนหลังที่ 9	185
เรือนหลังที่ 10	188
ภาพโดยรวมของเรือนไทเขิน เมืองเชียงใหม่	193
กรณีศึกษา : เรือนไทเขินเมืองเชียงตุง	209
เรือนหลังที่ 1	210
เรือนหลังที่ 2	214
เรือนหลังที่ 3	218
เรือนหลังที่ 4	222
เรือนหลังที่ 5	226
เรือนหลังที่ 6	230
เรือนหลังที่ 7	235

เรือนหลังที่ 8	238
เรือนหลังที่ 9	242
เรือนหลังที่ 10	245
ภาพโดยรวมของเรือนไทเงิน เมืองเชียงตุง	249
การเปรียบเทียบเรือนไทเงินของเชียงใหม่และเชียงตุง	272
1. คติความเชื่อ	272
2. ผังบริเวณ	276
3. แผนผังอาคาร	277
4. ลักษณะรูปแบบและองค์ประกอบอาคาร	283
5. โครงสร้างและวัสดุ	286
บทที่ 6 พัฒนาการของเรือน	291
การปรับเปลี่ยนรูปลักษณะ	291
เรือนแบบดั้งเดิม	292
เรือนขยาย	299
ความแปรเปลี่ยนตามช่วงเวลา	304
แนวโน้มในอนาคต	311
บทที่ 7 ความผูกพันระหว่างสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ชีวิต และเรือนพื้นถิ่นของชาวไทยเขินเชียงใหม่-เชียงตุง	323
7.1 สภาพแวดล้อมธรรมชาติและชีวิต	323
7.2 ชีวิตและเรือน	330
บทที่ 8 บทสรุป	341
8.1 ข้อจำกัดในการปฏิบัติงานวิจัย	342
8.2 กลุ่มชาติพันธุ์ไทเงินและถิ่นที่	342
8.3 บริบทและหมู่บ้าน	343
8.4 ความเหมือนและความต่างของระบบเหมืองฝายเชียงใหม่และเชียงตุง	344
8.5 สภาพทางกายภาพของหมู่บ้าน	345
8.6 รูปลักษณะของผังบริเวณเรือนที่สัมพันธ์กับผังหมู่บ้าน	348
8.7 รูปลักษณะของเรือน การใช้สอย และความเชื่อที่ส่งผลมายังรูปแบบและรูปทรงของเรือน โครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง	354
8.8 ยัองไฟ หรือเฮือนไฟของไทเงินเชียงตุงแตกต่างจากไทเงินเชียงใหม่เพียงไร?	361
8.9 รูปทรงการใช้สอยในเรือนและความเชื่อที่ส่งผลมายังรูปแบบของเรือน	362
8.10 การใช้สอยในเรือนและความเชื่อที่ส่งผลมายังตัวเรือน	363
8.11 ความเชื่อที่ส่งผลมายังตัวเรือน	364
8.12 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของชีวิตและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ	365
สรุปผลการวิจัย	367

สารบัญรูป

บทสรุปรวบยอดของโครงการ

รูป 1	แสดงแหล่งที่ตั้งที่ศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย	13
รูป 2	แสดงแหล่งที่ตั้งที่ศึกษาในจังหวัดเชียงตุง ประเทศเมียนมาร์	14
รูป 3	น้ำจากรางรินจ่ายไปต่างระดับของเชียงใหม่	16
รูป 4	น้ำจากเหมืองฝายแบบชาวบ้านของเชียงตุง	16
รูป 5	ลำเหมืองที่ผสมผสานเทคโนโลยีใหม่ของเชียงใหม่	16
รูป 6	ลำเหมืองแบบบุพพกาลของเชียงตุง	16
รูป 7	"บ่อน้ำ" ในบ้านของไทเงิน เชียงใหม่	16
รูป 8	"บ่อน้ำ" ในบ้านของไทเงินเชียงตุง	16
รูป 9	ภาพถ่ายทางอากาศบ้านสันอุ้มและบ้านลวงเหนือ ต.ลวงเหนือ อำเภอ ดอยสะเก็ด ที่มา : กรมแผนที่ทหาร	18
รูป 10	ภาพถ่ายทางอากาศบ้านร้องขี้เหล็ก ต.ร้องขี้เหล็ก อำเภอ ดอยสะเก็ด ที่มา : กรมแผนที่ทหาร	18
รูป 11	แผนผังหมู่บ้านเหม้า อำเภอ ยางล่อ	19
รูป 12	แผนผังหมู่บ้านหนองฮ้อ อำเภอ เชียงตุง	20
รูป 13	ผังบริเวณเรือนนางแดง เลขที่ 15 บ้านเหม้า	22
รูป 14	ผังบริเวณเรือนนายหนานยี่และ นางแปงเลขที่ 25 บ้านเหม้า อำเภอ ยางล่อ	22
รูป 15	ผังบริเวณเรือนตานานม่ง ไม่มีบ้านเลขที่บ้านเลี้ยว อ.กาดฟ้า	23
รูป 16	ผังบริเวณเรือนเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร้องขี้เหล็ก อำเภอ ดอยสะเก็ด	24
รูป 17	ผังบริเวณเรือนเลขที่ 3 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ อำเภอ ดอยสะเก็ด	24
รูป 18	ผังบริเวณเรือนเลขที่ 14 ม.6 บ้านสันอุ้ม อำเภอ ดอยสะเก็ด	25
รูป 19	แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือนนายยี่น สายกา บ้านเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร้องขี้เหล็ก ตำบลเชิงดอย อำเภอ ดอยสะเก็ด จังหวัด เชียงใหม่	27
รูป 20	แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือนนางแดง บ้านเลขที่ 15 บ้านเหม้า อำเภอ ยางล่อ จังหวัด เชียงตุง	28
รูป 21	ครัวไฟท้ายเรือนไทเงิน เชียงใหม่	29
รูป 22	ฮ้องไฟกลางเรือนไทเงิน เชียงตุง	29
รูป 23	รูปตัดของเรือนไทเงิน เชียงใหม่ บ้านเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร้องขี้เหล็ก ตำบลเชิงดอย อำเภอ ดอยสะเก็ด จังหวัด เชียงใหม่ ของนายยี่น สายกา	30
รูป 24	รูปตัดของเรือนไทเงิน เชียงตุง บ้านเลขที่ 75 บ้านยางล่อ อำเภอ ยางล่อ จังหวัด เชียงตุง ของ นายใจสามด้อย และ นางนุช	30
รูป 25	รูปทรงหลังคาเรือนไทเงิน เชียงตุง	31

รูป 26	ตาแหลวที่เดินของเรือนไทเงินเชียงใหม่ บ้านลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด	32
รูป 27	ตาแหลวที่เดินของเรือนไทเงินเชียงตุง ที่บ้านเหม้า อำเภอปางมอญ	32
รูป 28	ภายในเดินของเรือนไทเงินที่บ้านป่าเหมือด อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	32
รูป 29	ภายในเดินของเรือนไทเงินที่บ้านเหม้า อำเภอปางมอญ จังหวัดเชียงตุง	32
รูป 30	เครื่องชั่งอาหารแบบง่ายๆ ในฮ้องไฟ	34
รูป 31	การแขวนกระจัดใส่อาหารและวิธีกันมด	34
รูป 32	แผ่นสังกะสีกันหนูของเขี้ยวที่เชียงตุง	34
รูป 33	ครกกระเดื่องและหลุมที่ขุดให้ระยะของคานสูงจากดิน	34

บทที่ 1 บทนำ

รูป 1.1	แผนที่พื้นที่สำรวจภาคสนามในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย ที่มา Maps @ Nelles-Verlag.de	70
รูป 1.2	แผนที่พื้นที่ที่สำรวจภาคสนาม จังหวัดเชียงตุง ประเทศเมียนมาร์ ที่มา Maps @ Nelles-Verlag.de	70

บทที่ 2 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกทัศน์ของไทเงิน

รูป 2.1	ชบวนแห่บวชลูกแก้วที่เชียงตุง	90
รูป 2.2	ชบวนแห่บวชลูกแก้วของฝ่ายหญิง	90
รูป 2.3	ลูกแก้วก่อนเข้าพิธีบวช	90
รูป 2.4	ลูกแก้วหลังพิธีบวชกลายเป็นเงินน้อย	90
รูป 2.5	คุณย่า คุณยาย (แม่ฮุย) ที่มาทำบุญบวชลูกแก้วที่วัด	92
รูป 2.6	ข้าวปลาอาหารที่คณะวิจัย ซึ่งได้รับการต้อนรับแบบญาติ ได้รับอย่างอบอุ่นและมากมาย	92
รูป 2.7	ตานานมุงที่บ้านเลี้ยว เชียงตุง	93
รูป 2.8	เรือนขนาดใหญ่ของตานานมุง ไม่มีบ้านเลขที่ ที่บ้านเลี้ยว เชียงตุง	93
รูป 2.9	ผลิตภัณฑ์จากไร่เข้าสู่หมู่บ้าน	93
รูป 2.10	การแลกเปลี่ยนผลผลิต	93

บทที่ 3 บริบทของหมู่บ้านไทเงิน เชียงใหม่ เชียงตุง

รูป 3.1	แสดงระบบเหมืองฝายทั้งเหมืองหลักและรองในพื้นที่ที่ศึกษา อำเภอสันทรายและดอยสะเก็ด	98
รูป 3.2	เหมืองชลประทานแม่กวง	99

รูป 3.3	ห้วยฮ่องฮัก	99
รูป 3.4	เหมืองย่อยเข้าไร่	99
รูป 3.5	เหมืองย่อยเข้าไร่ในพื้นที่ต่างระดับ	99
รูป 3.6	การผันน้ำจากกราวริน (เหมืองคอนกรีตขนาดเล็ก) สู่น้ำที่ต่างระดับ	100
รูป 3.7	การผันน้ำจากเหมืองรองสู่เหมืองย่อยเข้าไร่ และหมู่บ้าน	100
รูป 3.8	เหมืองร่องซี่เหล็ก	100
รูป 3.9	น้ำจากเหมืองร่องซี่เหล็กจ่ายสู่น้ำที่บ้านร่องซี่เหล็ก	100
รูป 3.10	ลำเหมืองย่อยระบายสู่น้ำได้หลายระดับ	100
รูป 3.11	น้ำจากลำเหมืองย่อยเข้าสู่น้ำระดับต่างๆ ที่บ้านสันอู่ม	100
รูป 3.12	สภาพดินนาและพืชพรรณโดยรวม	101
รูป 3.13	สภาพสวนและลำเหมืองย่อย	101
รูป 3.14	สภาพทางกายภาพของเวียงเชียงตุง ที่เป็นแบ่งแอ่งกะทะ	101
รูป 3.15	ภูมิลักษณะนอกเวียงเชียงตุงมีที่ราบน้อย	101
รูป 3.16	น้ำเงินจากเวียงเชียงตุงไหลไปยังหลายหมู่บ้าน ทางทิศเหนือ	102
รูป 3.17	น้ำไหลลง ลำน้ำสายหลักอีกสายหนึ่งที่ไหลมารวมกับน้ำเงินทางทิศเหนือ	102
รูป 3.18	เหมืองฝายแบบชาวบ้าน	103
รูป 3.19	เหมืองฝายของรัฐ	103
รูป 3.20	ลำเหมืองย่อยสู่ไร่	103
รูป 3.21	น้ำเหมืองบ้านเล็กๆ สู่มุ่บ้าน	103
รูป 3.22	ไร่นาภูมิทัศน์พื้นถิ่นเชียงตุง	103
รูป 3.23	ไร่แดงโมและพืชพรรณรอบด้านภูมิทัศน์พื้นถิ่นอีกลักษณะหนึ่งของเชียงตุง	103
รูป 3.24	ภาพถ่ายทางอากาศของบ้านสันอู่ม ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด ที่มา : กรมแผนที่ทหาร	105
รูป 3.25	ภาพถ่ายทางอากาศของบ้านร่องซี่เหล็ก ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด ที่มา : กรมแผนที่ทหาร	106
รูป 3.26	ภาพถ่ายทางอากาศของบ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด ที่มา : กรมแผนที่ทหาร	107
รูป 3.27	แสดงความสัมพันธ์ของวัด หมู่บ้าน กลุ่มต้นไม้รอบหมู่บ้านและนา	108
รูป 3.28	หมู่บ้านใหม่และนา	108
รูป 3.29	สภาพแวดล้อมของหมู่บ้านซึ่งอยู่หลังกลุ่มต้นไม้ที่บนนาและเงื่อนนา	108
รูป 3.30	เงื่อนนาในผืนนาที่อยู่ห่างไกลจากกลุ่มเรือนในหมู่บ้าน	108
รูป 3.31	สุสานซึ่งมีเชิงตะกอนและที่อาบน้ำ ล้างหน้าศพ	109
รูป 3.32	ลำเหมืองที่เข้าไปยังหมู่บ้านนอกเหนือจากการจ่ายน้ำเข้านา	109

รูป 3.33	ลำเหมืองในบริเวณบ้าน	110
รูป 3.34	บ่อน้ำใช้ในครัวเรือน	110
รูป 3.35	ความเขียวข่มของเรือนไทเงิน	110
รูป 3.36	เรือนและช่วงเรือน	111
รูป 3.37	หลองข้าวที่ยังหลงเหลือจากไฟไหม้ตัวเรือน	111
รูป 3.38	ความสัมพันธ์ระหว่างเรือนและธรรมชาติแวดล้อมที่เป็น ลักษณะเด่นของเรือนไทเงิน เชียงใหม่	111
รูป 3.39	ผังบ้านหม้า อำเภอปางดะ เชียงตุง ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม 28 มีนาคม 2548	113
รูป 3.40	ผังบ้านเด่นช้างและบ้านเสี้ยว อำเภอปางดะ เชียงตุง ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม 30-31 มีนาคม 2547	114
รูป 3.41	ผังบ้านล่าว อำเภอปางดะ เชียงตุง ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม 30 มีนาคม 2547	115
รูป 3.42	ผังบ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง เชียงตุง ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม 27 มีนาคม 2547	116
รูป 3.43	น้ำเงิน ต้นไม้ใหญ่หน้าหมู่บ้านกลุ่มเรือนและสภาพแวดล้อม ของบ้านหม้า	118
รูป 3.44	โบสถ์วิหาร และช่วงวัดบ้านหม้า	118
รูป 3.45	ถนนคดเคี้ยวในบ้านหม้าและบรรยากาศของพืชพรรณในหมู่บ้าน	118
รูป 3.46	น้ำเหมืองบ้านที่ผ่านทุกกลุ่มเรือนในบ้านหม้า	118
รูป 3.47	บ่อน้ำสาธารณะหน้าบ้านล่าว	119
รูป 3.48	บ่อน้ำสาธารณะในบ้านเด่นช้าง	119
รูป 3.49	ช่วงบ้านในระบบสังคมเครือญาติของบ้านเด่นช้าง	119
รูป 3.50	ช่วงเรือนเฉพาะตัวเพียงครอบครัวยุ่ระหว่างเรือนและเขี้ยว	119
รูป 3.51	กอไผ่จากหลังของเรือนในบ้านล่าว	120
รูป 3.52	พืชผักสวนครัวริมน้ำไหลของบ้านเด่นช้าง	120
รูป 3.53	เทวดาบ้านของบ้านหนองอ้อ	121
รูป 3.54	เทวดาวัดของวัดหนองอ้อ	121
รูป 3.55	น้ำบ่อต่อ	121
รูป 3.56	เขี้ยวที่มีอุปกรณ์กันหนูกับปลวกที่เสาทุกต้น	121

บทที่ 4

คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับเรือนพักอาศัย

รูป 4.1	เพื่อไม่ให้ประจันกับพระประธานในโบสถ์หรือวิหาร เรือนจึงมักปลูก เรียงขนานไปกับถนนที่มุ่งตรงไปยังวัด	130
รูป 4.2	“บ่อน้ำ” มักวางในตำแหน่งมุมใดมุมหนึ่งของพื้นที่บ้าน	131

รูป 4.3	“บันได” ทางขึ้น-ลง ทั้งหน้าและหลังมักจะอยู่คนละด้านกัน เพื่อไม่ให้หันหน้าตรงกัน	131
รูป 4.4	พิธีกรรมในการผูกผ้าที่ “เสาเอก” ก่อนยกขึ้นตั้ง (ที่มา : วิชุดา นิลม่วง : 2541)	133
รูป 4.5	“ศาลผีปู่ย่า” ประจำตระกูล บริเวณลานบ้านข้างรั้ว	142
รูป 4.6	“หิ้งพระ” บริเวณเหนือเดิน	142
รูป 4.7	“ตาแหลว” เครื่องมุงคสลิดไว้เหนือเสาเรือน	143
รูป 4.8	“เสามงค” และ “เสานาง” ของเรือนทุกหลัง	143
รูป 4.9	“เสาเทวดา” สังเกตผ้าขาวที่ผูกอยู่บนปลายเสา	146
รูป 4.10	“หีบผ้า” ที่ใส่เสื้อผ้าของบรรพบุรุษ วางไว้เหนือหัวนอนของพื้นที่ “ต้องห้าม”	146
รูป 4.11	“บันได” ทางขึ้นด้านหน้าเรือนของชาวไทเขิน เชียงตุง	148
รูป 4.12	“เยข้าว” ที่ปลูกไว้ทางด้านข้างของเรือน	148
รูป 4.13	องค์ประกอบต่างๆภายใน “ฮ้องไฟ”	149

บทที่ 5 เรือนและบริบท

ลายเส้น 5.1	ผังบริเวณบ้านของ นางคำป้อ พิมเสน	156
ลายเส้น 5.2	แผนผังเรือน	157
ลายเส้น 5.3	รูปด้านหน้าเรือน	157
ลายเส้น 5.4	รูปด้านข้างเรือน	157
ลายเส้น 5.5	รูปตัดเรือนตามขวาง	158
ลายเส้น 5.6	ผังบริเวณบ้านของ นายบัวเขียว กิณะ	160
ลายเส้น 5.7	แผนผังเรือน	160
ลายเส้น 5.8	รูปด้านข้างเรือน	161
ลายเส้น 5.9	รูปด้านหน้าเรือน	161
ลายเส้น 5.10	รูปตัดเรือนตามขวาง	161
ลายเส้น 5.11	ผังบริเวณบ้านของ นายเปิง พิไล	162
ลายเส้น 5.12	แผนผังเรือน	163
ลายเส้น 5.13	รูปด้านข้างเรือน	164
ลายเส้น 5.14	รูปด้านหน้าเรือน	164
ลายเส้น 5.15	รูปตัดเรือนตามขวาง	164
ลายเส้น 5.16	ผังบริเวณบ้านของ นายยืน สายกา	166
ลายเส้น 5.17	แผนผังเรือน	167
ลายเส้น 5.18	รูปด้านข้างเรือน	169
ลายเส้น 5.19	รูปด้านหน้าเรือน	169
ลายเส้น 5.20	รูปตัดเรือนตามขวาง	170

ลายเส้น 5.21 ผังบริเวณบ้านของ นายมนต์ ศรีคำมา	170
ลายเส้น 5.22 แผนผังเรือน	171
ลายเส้น 5.23 รูปด้านหน้าเรือน	172
ลายเส้น 5.24 รูปด้านข้างเรือน	172
ลายเส้น 5.25 รูปตัดเรือนตามขวาง	173
ลายเส้น 5.26 ผังบริเวณบ้านของ นายบุญมี บัวหนา	173
ลายเส้น 5.27 แผนผังเรือน	174
ลายเส้น 5.28 รูปด้านข้างเรือน	177
ลายเส้น 5.29 รูปด้านหน้าเรือน	177
ลายเส้น 5.30 รูปตัดเรือนตามขวาง	177
ลายเส้น 5.31 ผังบริเวณบ้านของ นางสมจิตร ประเสริฐศิลป์	178
ลายเส้น 5.32 แผนผังเรือน	179
ลายเส้น 5.33 รูปด้านหน้าเรือน	180
ลายเส้น 5.34 รูปด้านข้างเรือน	180
ลายเส้น 5.35 รูปตัดเรือนตามขวาง	180
ลายเส้น 5.36 ผังบริเวณบ้านของ นายวันจันทร์ บุญยสงค์	181
ลายเส้น 5.37 แผนผังเรือน	182
ลายเส้น 5.38 รูปด้านหน้าเรือน	184
ลายเส้น 5.39 รูปด้านข้างเรือน	184
ลายเส้น 5.40 รูปตัดเรือนตามขวาง	184
ลายเส้น 5.41 ผังบริเวณบ้านของ นางทองแสง บัวหนา	185
ลายเส้น 5.42 แผนผังเรือน	186
ลายเส้น 5.43 รูปด้านหน้าเรือน	187
ลายเส้น 5.44 รูปด้านข้างเรือน	187
ลายเส้น 5.45 รูปตัดเรือนตามยาว	188
ลายเส้น 5.46 ผังบริเวณบ้านของ นายอินแก้ว กันจันะ	189
ลายเส้น 5.47 แผนผังเรือน	189
ลายเส้น 5.48 รูปด้านหน้าเรือน	191
ลายเส้น 5.49 รูปด้านข้างเรือน	191
ลายเส้น 5.50 รูปตัดเรือนตามขวาง	192
ลายเส้น 5.51 แสดงการใช้สอยและพื้นที่ว่างภายในเรือน สังกัดหนึ่งบรรพบุรุษในห้องนอนใหญ่	197
ลายเส้น 5.52 หลังคาเรือนจั่วบันหมาแบบ "เรือนแฝด"	198
ลายเส้น 5.53 หลังคาเรือนจั่วบันหมา แบบพับศอก	198
ลายเส้น 5.54 หลังคาเรือนจั่วบันหมาแบบ "ซั้บซั้อน"	200
ลายเส้น 5.55 หลังคาเรือนบันหมาแบบ "พับศอก"	200
ลายเส้น 5.56 หลังคาเรือนบันหมาแบบ "ซั้บซั้อน"	201
ลายเส้น 5.57 หลังคาเรือนแบบ "ผสม"	201

ลายเส้น 5.58 แสดงภาพตัดตามขวางของเรือน	203
ลายเส้น 5.59 แสดงรายละเอียดของโครงสร้างส่วน "พื้นเรือน" และ "ผนัง"	203
ลายเส้น 5.60 ภาพ 3 มิติ แสดงลักษณะการประกอบโครงสร้างส่วน พื้นและผนังของเรือน	204
ลายเส้น 5.61 แสดงโครงสร้างตรงตำแหน่ง หัวเสาของเรือน	205
ลายเส้น 5.62 ภาพ 3 มิติ แสดงการยึดระหว่าง เสา, ซื่อ และแป	205
ลายเส้น 5.63 แสดงรายละเอียดของโครงสร้างหลังคา บริเวณปลายยอดสุด	206
ลายเส้น 5.64 แสดงการเปรียบเทียบสัดส่วนของอาคาร	208
ลายเส้น 5.65 แสดงลักษณะเรือนโดยรวม	210
ลายเส้น 5.66 ผังบริเวณบ้านของ นางแดง	210
ลายเส้น 5.67 แผนผังเรือน	211
ลายเส้น 5.68 รูปด้านหน้าเรือน	213
ลายเส้น 5.69 รูปด้านข้างเรือน	213
ลายเส้น 5.70 รูปตัดเรือนตามขวาง	214
ลายเส้น 5.71 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	214
ลายเส้น 5.72 ผังบริเวณบ้านของ นายหนานยี่	215
ลายเส้น 5.73 แผนผังเรือน	216
ลายเส้น 5.74 รูปด้านหน้าเรือน	217
ลายเส้น 5.75 รูปด้านข้างเรือน	217
ลายเส้น 5.76 รูปตัดเรือนตามขวาง	218
ลายเส้น 5.77 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	218
ลายเส้น 5.78 ผังบริเวณบ้านของ นางดำ	219
ลายเส้น 5.79 แผนผังเรือน	220
ลายเส้น 5.80 รูปด้านข้างเรือน	221
ลายเส้น 5.81 รูปด้านหน้าเรือน	221
ลายเส้น 5.82 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	222
ลายเส้น 5.83 ผังบริเวณบ้านของ นายใจสามตุ้ย	222
ลายเส้น 5.84 แผนผังเรือน	223
ลายเส้น 5.85 รูปด้านหน้าเรือน	224
ลายเส้น 5.86 รูปด้านข้างเรือน	224
ลายเส้น 5.87 รูปตัดเรือนตามขวาง	226
ลายเส้น 5.88 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	226
ลายเส้น 5.89 ผังบริเวณบ้านของ นายสมบุญ	227
ลายเส้น 5.90 แผนผังเรือน	228
ลายเส้น 5.91 รูปด้านหน้าเรือน	229
ลายเส้น 5.92 รูปด้านข้างเรือน	229
ลายเส้น 5.93 รูปตัดเรือนตามขวาง	230
ลายเส้น 5.94 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	230

ลายเส้น 5.95 ผังบริเวณบ้านของ นายยี่	231
ลายเส้น 5.96 แผนผังเรือน	232
ลายเส้น 5.97 รูปด้านหน้าเรือน	234
ลายเส้น 5.98 รูปด้านข้างเรือน	234
ลายเส้น 5.99 รูปตัดเรือนตามขวาง	235
ลายเส้น 5.100 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	235
ลายเส้น 5.101 ผังบริเวณบ้านของ นายแก้ว	236
ลายเส้น 5.102 แผนผังเรือน	236
ลายเส้น 5.103 รูปด้านหน้าเรือน	237
ลายเส้น 5.104 รูปด้านข้างเรือน	237
ลายเส้น 5.105 รูปตัดเรือนตามขวาง	238
ลายเส้น 5.106 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	238
ลายเส้น 5.107 ผังบริเวณบ้านของ นายหนานมุ้ง	239
ลายเส้น 5.108 แผนผังเรือน	240
ลายเส้น 5.109 รูปด้านหน้าเรือน	241
ลายเส้น 5.110 รูปด้านข้างเรือน	241
ลายเส้น 5.111 รูปตัดเรือนตามขวาง	241
ลายเส้น 5.112 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	242
ลายเส้น 5.113 ผังบริเวณบ้านของ นางเอี้ย	242
ลายเส้น 5.114 แผนผังเรือน	243
ลายเส้น 5.115 รูปด้านหน้าเรือน	244
ลายเส้น 5.116 รูปด้านข้างเรือน	244
ลายเส้น 5.117 รูปตัดเรือนตามขวาง	244
ลายเส้น 5.118 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม	245
ลายเส้น 5.119 ผังบริเวณบ้านของ นายชาย	245
ลายเส้น 5.120 แผนผังเรือน	247
ลายเส้น 5.121 รูปด้านหน้าเรือน	248
ลายเส้น 5.122 รูปด้านข้างเรือน	248
ลายเส้น 5.123 รูปตัดเรือนตามขวาง	248
ลายเส้น 5.124 แผนผังเรือน	251
ลายเส้น 5.125 แสดงรูปแบบของหลังคาในลักษณะต่างๆ	260
ลายเส้น 5.126 ลักษณะแบบหลังคาเดี่ยว	260
ลายเส้น 5.127 ลักษณะแบบหลังคาหักศอก	261
ลายเส้น 5.128 ลักษณะแบบหลังคาขนาน	261
ลายเส้น 5.129 ลักษณะแบบหลังคาขวาง	261
ลายเส้น 5.130 ลักษณะแบบหลังคาแฝด	262

ลายเส้น 5.131 ลักษณะทรงปั้นหยาแบบหลังคาหักศอก	262
ลายเส้น 5.132 ลักษณะทรงปั้นหยาแบบหลังคาแฝด	262
ลายเส้น 5.133 แสดงรายละเอียดขององค์ประกอบทางโครงสร้างโดยรวม	363
ลายเส้น 5.134 แสดงโครงสร้างส่วนฐานและพื้นเรือน	264
ลายเส้น 5.135 ภาพ 3 มิติ แสดงการประกอบโครงสร้างส่วนพื้น	264
ลายเส้น 5.136 แสดงองค์ประกอบทางโครงสร้าง ส่วนของตำแหน่งหัวเสา	267
ลายเส้น 5.137 ภาพ 3 มิติ แสดงการประกอบโครงสร้างของ เสา, ช่อ และแปหัวเสา	267
ลายเส้น 5.138 แสดงองค์ประกอบทางโครงสร้าง ส่วนของเครื่องมุงหลังคา	268
ลายเส้น 5.139 สัดส่วนอาคารตามคติความเชื่อ	269
ลายเส้น 5.140 สัดส่วนอาคารอีกสูตรหนึ่ง ซึ่งมักเป็นเรือนรุ่นหลังๆ	270
ลายเส้น 5.141 ลักษณะผังของเรือน	274
ลายเส้น 5.142 สังเกต "นั้งผี" เหนือหัวนอนของห้องนอนใหญ่	274
ลายเส้น 5.143 ขนาดของเรือนกับเสา "6" ช่วง	275
ลายเส้น 5.144 ขนาดของเรือนที่ไม่อิงกับจำนวนของตัวเลข	275
ลายเส้น 5.145 ลักษณะการจัดวางองค์ประกอบในผัง	276
ลายเส้น 5.146 ลักษณะการจัดวางองค์ประกอบในผัง	276
ลายเส้น 5.147 ลักษณะแผนผังอาคาร	277
ลายเส้น 5.148 ลักษณะแผนผังอาคาร	277
ลายเส้น 5.149 ตำแหน่ง "บันได" ด้านหน้าที่มีเพียงชุดเดียว	277
ลายเส้น 5.150 ตำแหน่ง "บันได" หน้า - หลัง	277
ลายเส้น 5.151 ลักษณะผังของเรือนเชียงตุง	278
ลายเส้น 5.152 ลักษณะผังของเรือนเชียงใหม่	278
ลายเส้น 5.153 แสดงลำดับของการเข้าถึงส่วนต่างๆ	278
ลายเส้น 5.154 แสดงลำดับของการเข้าถึงส่วนต่างๆ	278
ลายเส้น 5.155 ตำแหน่งของ "ห้องนอน"	279
ลายเส้น 5.156 "ห้องนอน" ซึ่งแยกกัน	279
ลายเส้น 5.157 แสดงโครงสร้างผัง	280
ลายเส้น 5.158 แสดงโครงสร้างผัง	280
ลายเส้น 5.159 ตำแหน่งและลักษณะการวาง "บันได"	281
ลายเส้น 5.160 ตำแหน่งและลักษณะการวาง "บันได"	281
ลายเส้น 5.161 "เดิน" จะอยู่ภายในเรือนที่มีการปิดล้อม	281
ลายเส้น 5.162 "เดิน" จะไม่มีการปิดล้อมทั้งหมด	281
ลายเส้น 5.163 แสดงตำแหน่งของช่องเปิด "ประตู"	282
ลายเส้น 5.164 "ประตู" จะเปิดบริเวณหัวบันไดทางขึ้น	282
ลายเส้น 5.165 "ชานหน้า" และ "เดิน" แยกออกจากกัน	282
ลายเส้น 5.166 "ชานหน้า" และ "เดิน" จะเชื่อมต่อถึงกัน	282
ลายเส้น 5.167 ลักษณะของเรือนที่นิยมใช้หลังคาแบบ "พับศอก"	284

ลายเส้น 5.168 ลักษณะของเรือนที่นิยมใช้หลังคาแบบ "เรือนแฝด"	284
ลายเส้น 5.169 ความเรียบง่ายของรูปทรงหลังคา	284
ลายเส้น 5.170 ความหลากหลายของรูปทรงหลังคา	284
ลายเส้น 5.171 แสดงลักษณะโครงสร้างพื้น "แบบผสม"	288
ลายเส้น 5.172 แสดงลักษณะโครงสร้างพื้นแบบ "ไม้จริง"	288
ลายเส้น 5.173 แสดงการเข้าไม้ส่วนของหลังคา	289
ลายเส้น 5.174 แสดงการเข้าไม้ส่วนของหลังคา	289
ลายเส้น 5.175 แสดงการเข้าไม้ส่วนของหลังคา	289
ลายเส้น 5.176 แสดงการเข้าไม้ส่วนของหลังคา	289
รูป 5.1 ลักษณะของยุงข้าว	156
รูป 5.2 "บ่อน้ำ" ท่ามกลางสวนโอบล้อม	156
รูป 5.3 มุขรับ "บันได" ทางขึ้นด้านหน้าเรือน	157
รูป 5.4 ส่วนของ "เดิน" ที่ใช้ปีกนกคลุม	159
รูป 5.5 ลักษณะการใช้ไม้กระดานตีเป็นแผงฝาในแนวนอน	159
รูป 5.6 สวนผลไม้บริเวณด้านหลังของบ้าน	160
รูป 5.7 ส่วนของ "ชาน" ที่อยู่ทางด้านเหนือ "เดิน"	160
รูป 5.8 ลักษณะหลังคาที่ทำเป็นแบบเรือนแฝด	161
รูป 5.9 เรือนครวกับหลังคาทรงปั้นหยา	161
รูป 5.10 "บ่อน้ำ" กลางสวน	162
รูป 5.11 "ศาลพระภูมิ" ซึ่งเป็นอิทธิพลที่รับเข้ามาใหม่ในช่วงหลัง	162
รูป 5.12 "ฟูก" สำหรับปูนอนบริเวณ "เดิน"	163
รูป 5.13 ลักษณะของ "ครัวไฟ"	163
รูป 5.14 "ชานซักล้าง" บริเวณหลังของเรือน	163
รูป 5.15 ลักษณะเรือนช่วงหน้าที่ทำเป็นรูปหักศอก	165
รูป 5.16 ส่วนของใต้ถุนเรือนที่กันเป็นเสาสำหรับเลี้ยงไก่	165
รูป 5.17 หลังคาจั่วขนาดเล็กๆ ที่ยกขึ้นเหนือครัวไฟเพื่อระบายอากาศ	165
รูป 5.18 ลักษณะของ "ฝาเรือน" ที่ตีซ้อนกันในทางแนวนอน	165
รูป 5.19 "สวนผลไม้" กลุ่มที่อยู่หน้าบ้าน	166
รูป 5.20 ลักษณะของ "ยุงข้าว" แบบสมัยหลัง	166
รูป 5.21 "สวนบ่อน้ำ" ล้อมรอบด้วยพรรณไม้นานาชนิด	166
รูป 5.22 "บันได" ขึ้นเดินด้านหน้าเรือน	167
รูป 5.23 "ชานลด" ส่วนหน้าเดิน	167
รูป 5.24 "เดิน" แบบเปิดโล่ง	167
รูป 5.25 "ฮ่อมริน" ที่ผ่านกลางเรือน	168
รูป 5.26 ส่วนของ "ระเบียง" ที่เชื่อมจากเดิน ฮ่อมไปหลังเรือน	168
รูป 5.27 "บันได" ขึ้นลงส่วนหลังของเรือน	168

รูป 5.28 "ซ่านชักล่าง" ที่ต่อจากท้ายเรือน	168
รูป 5.29 "ปีกนก" ที่ยื่นลงมาคลุม "บันได" ทางขึ้นเรือนด้านหน้า	169
รูป 5.30 "ราวพนักกระเบียง" ที่ต่อยาวไปถึงส่วนหลัง	169
รูป 5.31 "เสาเหล่งหมา" รับปีกกันสาด	169
รูป 5.32 "บันได" ทางขึ้นเรือน	169
รูป 5.33 "ฝาไหล" บริเวณสวนเดิน	169
รูป 5.34 ต้นไม้ที่ปลูกโดยรอบตามแนวรั้ว	170
รูป 5.35 "โรงพัก" สำหรับสัตว์เลี้ยง	170
รูป 5.36 "ฝาไหล" บริเวณเดิน	171
รูป 5.37 "ฝาไหล" แบบ 2 ช่วง	171
รูป 5.38 "บันได" ขึ้นลงจากครัวหลังเรือน	171
รูป 5.39 "ครัวไฟ" ที่แยกห่างออกมาอีกหลังหนึ่ง	171
รูป 5.40 (ไม่มีคำอธิบายรูป)	172
รูป 5.41 (ไม่มีคำอธิบายรูป)	172
รูป 5.42 (ไม่มีคำอธิบายรูป)	172
รูป 5.43 (ไม่มีคำอธิบายรูป)	172
รูป 5.44 ลำน้ำเหมืองที่ไหลผ่านหน้าบ้าน	174
รูป 5.45 "ยั้งข้าว" ขนาดย่อม	174
รูป 5.46 ผักสวนครัว ซึ่งปลูกบริเวณสวนหลังของบ้าน	174
รูป 5.47 "บันได" ทางขึ้นแบบพับศอก	175
รูป 5.48 ลักษณะของราวบันไดและพนัก	175
รูป 5.49 "เดิน" ส่วนหน้าที่เปิดโล่ง มีพนักเจาะเป็นช่องลมสลับลดหลาดยแบบเรขาคณิตที่น่าสนใจ	175
รูป 5.50 "หิ้งพระ" ข้างผนัง "เดิน"	175
รูป 5.51 ทางเข้า "ฮ่อมริน" ซึ่งจะเชื่อมไปยังหลังเรือน	176
รูป 5.52 ส่วนของพื้นที่โล่งด้านหลังของเรือน	176
รูป 5.53 "ควั่น" สำหรับเก็บของเหนือซ่านหลัง	176
รูป 5.54 ทางเชื่อมไปยัง "ห้องครัวไฟ"	176
รูป 5.55 ห้อง "ครัวไฟ"	176
รูป 5.56 ซ่านหลังกับ "บันได" ขึ้นลงสวนหลังของเรือน	176
รูป 5.57 ลักษณะของเรือนแบบ "เรือนแฝด"	177
รูป 5.58 "บันได" ทางขึ้นด้านหลัง	177
รูป 5.59 "เรือนครัว" ที่ปลูกแยกเป็นอีกหลังหนึ่งแต่ยังเชื่อมด้วยซ่านหลัง	177
รูป 5.60 "ยั้งข้าว"	178
รูป 5.61 "ซ่านหลัง"	179
รูป 5.62 "ครัวไฟ"	179
รูป 5.63 ลักษณะเรือนแบบพับศอก	180
รูป 5.64 "ฝาไหล"	180

รูป 5.65 บริเวณชานหลัง สำหรับชักลั้ง	180
รูป 5.66 "บันได" ทางขึ้นชานหน้าเรือน	182
รูป 5.67 "ชาน" ที่ต่อกับบันไดทางขึ้นด้านหน้า แต่ทำผนังปิด	183
รูป 5.68 "บันได" ทางลงด้านหลัง	183
รูป 5.69 ลักษณะของเรือนแบบพับศอก	183
รูป 5.70 พื้นี่ทำงานได้ถุนเรือน	183
รูป 5.71 ลักษณะการตั้งโครงสร้างของผนังส่วนที่ยึดกับพื้น	183
รูป 5.72 ลักษณะ "ยั้งข้าว" แบบดั้งเดิม	185
รูป 5.73 "ต้อมอาบน้้า" ที่ก่อด้วยอิฐเป็นผนังระดับเหนือสายตา	185
รูป 5.74 ภาพมุมสูงเห็นลักษณะการปิดล้อมของ "ต้อมอาบน้้า"	185
รูป 5.75 พื้นี่โล่งได้ถุนเรือน	186
รูป 5.76 ช่วงห่างของเสาเรือน เทียบสัดส่วนกับคน	186
รูป 5.77 "บันได" ทางขึ้นลงหลังเรือน	186
รูป 5.78 ลักษณะของ "ชานหลัง" ที่เปิดโล่งและตีพื้นเว้นร่องสำหรับการชักลั้ง	186
รูป 5.79 ลักษณะการใช้รูปแบบหลังคาที่ต่างกันมารวมกัน	187
รูป 5.80 "ชานบันได" ส่วนหน้าของเรือน	187
รูป 5.81 ลักษณะการตีระแนงไม้เป็นรูปโค้งเป็นแบบอย่างนอกพื้นที่ซึ่งแพร่เข้ามา	187
รูป 5.82 ส่วนของ "ครัวไฟ" กับชานด้านหลัง	188
รูป 5.83 "ยั้งข้าว" ขนาดเชิงบริเวณด้านหน้าบ่งบอกถึงการมีฐานะของเจ้าของเรือน	188
รูป 5.84 "ร้านน้ำ" บริเวณชานเหนือบันไดทางขึ้น	190
รูป 5.85 ส่วนของ "เดิน" ที่เปิดโล่งรับชานหน้า	190
รูป 5.86 ลักษณะของการแยกระดับระหว่าง "เดิน" กับ "ชานหน้า"	190
รูป 5.87 "ที่ว่าง" ที่เชื่อมและไหลผ่านไปยังส่วนหลังของเรือน	190
รูป 5.88 "ระเบียง" กับชานด้านหลังที่เชื่อมกับ "เรือนครัว"	191
รูป 5.89 "ชาน" หลังเรือนครัวกับการ "นั่งชม"	191
รูป 5.90 รูปลักษณะของเรือนทางด้านหน้า	192
รูป 5.91 "ตะเฆ่ราง"	192
รูป 5.92 ลักษณะการวางเสาบาน "หิน" ตามลักษณะเดิมของ "เรือนไทจีน"	192
รูป 5.93 "ยั้งข้าว" หรือ "เหยียข้าว"	193
รูป 5.94 "น้ำบ่อ" กับลานโดยรอบ	194
รูป 5.95 เรือนแบบเรือนแฝด	194
รูป 5.96 เรือนแบบพับศอก	194
รูป 5.97 "เดิน" โล่งเพื่อการรองรับกิจกรรมนานาประการ	195
รูป 5.98 "ฮ่อมริน" ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมพื้นที่ส่วนหน้าของเรือนกับส่วนหลัง	195
รูป 5.99 "บันได" ทางขึ้นเรือนแบบตั้งฉากกับชาน	195
รูป 5.100 "เสามงคูล" และ "เสานาง" อันเป็นเสาหลักของเรือน	196
รูป 5.101 "หิ้งพระ" ซึ่งทำเป็นชั้นลอยเหนือ "เดิน"	196

รูป 5.102 สัมภาระต่างๆ ภายในเรือนครัว	198
รูป 5.103 ขานหลังพื้นที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งสำหรับใช้เป็นที่พัก	198
รูป 5.104 ลักษณะที่มองเห็นในระดับตา	199
รูป 5.105 ลักษณะที่มองเห็นในระดับตา	199
รูป 5.106 ลักษณะที่มองเห็นในระดับสายตา	200
รูป 5.107 ลักษณะที่เห็นจากระดับตา	200
รูป 5.108 ลักษณะที่มองเห็นจากระดับตา	201
รูป 5.109 ลักษณะที่มองเห็นจากระดับตา	201
รูป 5.110 พื้นที่โล่งโดยรอบของเรือน มองจากขานหลัง	210
รูป 5.111 "ตอมอบน้ำ" ตรงมุมบ้านกับสวนชักร้าง	211
รูป 5.112 รูปลักษณะของ "เยข้าว"	211
รูป 5.113 พื้นที่โล่งของสวน "นอกเต็น" ซึ่งถูกตีปิดล้อมด้วยซี่ไม้	211
รูป 5.114 พื้นที่โล่งว่างภายในกับประโยชน์ใช้สอยที่รวมกันทั้งหมด	212
รูป 5.115 "ฮ้องไฟ" ซึ่งอยู่กลางเรือน	212
รูป 5.116 ด้านหลังมี "ประตู" ออกไปยังสวน "นอกจาน"	212
รูป 5.117 ลักษณะและขนาดของเรือน	213
รูป 5.118 หลังคาเรือนแบบ "จั่วมะนิลา" หรือจั่วบ้านหย้าที่คลุมพื้นที่เรือน	213
รูป 5.119 "จั่ว" เล็กๆ เหนือสวนครัวไฟ สำหรับระบายกลิ่นควัน	213
รูป 5.120 ส่วนของใต้ถุนเรือนกับการปิดล้อมด้วยฝาขัดแตะโปร่งๆ	214
รูป 5.121 ลักษณะของโครงสร้างสวนพื้นเรือน ซึ่งยังคงเป็นแบบผสมระหว่างระบบ "เครื่องผูก" กับ "ไม้จริง"	214
รูป 5.122 พืชสวนครัว บริเวณพื้นที่ส่วนหลังของบ้าน	215
รูป 5.123 "เสาเทวดา" ของเรือน	216
รูป 5.124 "ฮ้องไฟ" ส่วนที่ต่อขึ้นจากท้ายเรือน	216
รูป 5.125 ประตูทางออกไปยัง "นอกจาน"	216
รูป 5.126 ลักษณะของรูปทรงเรือนทางด้านหน้า	217
รูป 5.127 ลักษณะเรือนทางด้านข้าง	217
รูป 5.128 ใต้ถุนเรือนส่วนที่กันเป็นคอกสำหรับเลี้ยงสัตว์	217
รูป 5.129 ส่วนของหน้าจั่ว ซึ่งเปิดโล่งสำหรับระบายอากาศ	218
รูป 5.130 ลักษณะของเรือนและผังบริเวณ	219
รูป 5.131 รูปทรงหลังคาแบบ "บ้านหย้า"	221
รูป 5.132 "บันได" ทางขึ้นด้านหน้า ซึ่งวางไว้ในแนวฉากกับขาน	224
รูป 5.133 "แข่งพะลา" เหนือเต็นภายในเรือน	224
รูป 5.134 ลักษณะรูปทรงหลังคาแบบ "เรือนแฝด"	225
รูป 5.135 โครงสร้างหลังคาส่วนที่เป็น "หน้าจั่ว"	225
รูป 5.136 การใช้ค้ำยันช่วยยึดปีกชายคาด้วยกันสาม	225
รูป 5.137 ลักษณะการยึดโยงองค์ประกอบของสวนพื้นและผนัง	225
รูป 5.138 "เยข้าว" กับบันไดพาดทางขึ้น	227

รูป 5.139 "ช่วง" ด้านหน้าเรือนและ "น้ำบ่อ" ที่มุมรั้ว	227
รูป 5.140 "ระเบียงทางเดิน" ด้านข้างเรือน ไปยังประตูรองด้านข้างเรือน	228
รูป 5.141 บริเวณส่วน "นอกเดิน" กับการใช้เฟอร์นิเจอร์สมัยใหม่	228
รูป 5.142 ลักษณะของเรือนโดยรวม	229
รูป 5.143 "บันได" ทางขึ้น ซึ่งหลบอยู่ใต้ปีกกันสาด	229
รูป 5.144 รูปลักษณะของเรือนจากด้านหน้า	230
รูป 5.145 บริเวณของ "ช่วง" ด้านหน้ากับ "รั้วตาแสง" ที่กันโดยรอบ	231
รูป 5.146 ลักษณะของ "เยข้าว" แบบดั้งเดิม	231
รูป 5.147 หลังคาทรง "ปั้นหย่า" ที่แพร่เข้ามาในช่วงหลัง	233
รูป 5.148 การปรับเปลี่ยนวัสดุก่อสร้าง จากผนังไม้เป็นผนังก่ออิฐ	233
รูป 5.149 การปรับเปลี่ยนวัสดุก่อสร้าง จากผนังไม้เป็นผนังก่ออิฐ	233
รูป 5.150 ส่วนของ "นอกเดิน" ที่ใช้ในการรับแขก	237
รูป 5.151 รูปลักษณะอาคารทางด้านหน้า	238
รูป 5.152 "เยข้าว" ซึ่งมีกวางอยู่มุมใดมุมหนึ่งของบริเวณบ้าน	239
รูป 5.153 เจ้าของเรือนนั่งพักผ่อนบริเวณหน้าบ้าน	240
รูป 5.154 ส่วนของพื้นที่ระเบียงทางเดินที่ต่อกับบันไดไปยัง "ฮ้องไฟ"	240
รูป 5.155 ภายในเรือนบริเวณที่จะออกไป "นอกเดิน"	240
รูป 5.156 ส่วนของ "นอกจาน" ซึ่งใช้พื้นฟากปูโดยตลอด	240
รูป 5.157 รูปทรงหลังคา ซึ่งมีลักษณะพิเศษตรงที่นิยมทำเป็นจั่วขนาดเล็ก	241
รูป 5.158 แสดงโครงสร้างหลังคาบริเวณหน้าจั่ว	241
รูป 5.159 รั้วและประตูเข้าบ้าน	242
รูป 5.160 "ช่วง" โดยรอบกับกองผืนสำหรับการหุงต้ม	242
รูป 5.161 "หลองข้าว" ตั้งอยู่ใต้ปีกกันสาดที่ยื่นจากเรือน	243
รูป 5.162 "เฮินไฟ" ที่แยกจากเรือนมาปลูกไว้ต่างหาก	243
รูป 5.163 ภายใน "เฮินไฟ"	243
รูป 5.164 รูปทรงของเรือนที่เห็นจากภายนอก	244
รูป 5.165 "ช่วง" โดยรอบบริเวณเรือน	246
รูป 5.166 "สวนครัว" กับ "บ่อน้ำ" สำหรับเลี้ยงปลา	246
รูป 5.167 "เยข้าว" ขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ด้านข้างเรือนชิดกับแนวรั้ว	246
รูป 5.168 ลักษณะรูปแบบของ "เยข้าว"	246
รูป 5.169 "บันได" ทางขึ้นสู่นอกเดิน	247
รูป 5.170 ลักษณะของเรือน ซึ่งพัฒนาให้มีลักษณะที่สูงโปร่งขึ้น	248
รูป 5.171 "ช่วง" และทางเข้าจากหน้าบ้าน สังเกตว่าประตูบ้านจะไม่ตรงกับบันไดทางขึ้นเรือน	249
รูป 5.172 เช่นเดียวกับ "เยข้าว" ซึ่งเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญ	249
รูป 5.173 "น้ำบ่อ" องค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญที่ทุกบ้านจะต้องมี	249
รูป 5.174 "สวนผัก" มักกำหนดที่ตั้งในบริเวณที่ใกล้กับแหล่งน้ำ	250

รูป 5.175 "สวนผัก" มักกำหนดที่ตั้งในบริเวณที่ใกล้กับแหล่งน้ำ	250
รูป 5.176 "โรงพัก" สำหรับผูกมัดสัตว์เลี้ยง	250
รูป 5.177 "บันได" ทางขึ้นเรือนที่ซ่อนอยู่ใต้ปีกกันสาดด้านหน้า	250
รูป 5.178 "แม่บันได" ซึ่งพาดขึ้นไปยังส่วน "นอกเดิน"	250
รูป 5.179 พื้น "นอกเดิน" กับการใช้งานแบบอนเนกประสงค์	251
รูป 5.180 พื้น "นอกเดิน" กับการใช้งานแบบอนเนกประสงค์	251
รูป 5.181 ลักษณะของ "เดิน" ภายในที่มีทิศทางต่างจากเดินในกลุ่มล้านนาของไทย	253
รูป 5.182 "แม่เตาไฟ" ซึ่งมักวางอยู่ในบริเวณ "เดิน" ส่วนในของเรือน	254
รูป 5.183 "ช่องเปิด" เหนือที่นอนบรรพบุรุษ สังเกตหีบผ้าของผู้ตายในบริเวณเดียวกัน	254
รูป 5.184 "แข่งพะลา" ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับ "แม่เตาไฟ"	254
รูป 5.185 "ที่นอน" ภายใน "ห้องนอน"	256
รูป 5.186 "ที่นอน" ภายใน "ห้องนอน"	256
รูป 5.187 ภาพขณะในการหุงต้มบนแคร่ที่ยกสูง	257
รูป 5.188 ลักษณะการใช้ "แม่เตาไฟ" ของแบบอย่างดั้งเดิมที่วางบนพื้น	257
รูป 5.189 รูปลักษณะโดยรวม	260
รูป 5.190 รูปลักษณะโดยรวม	261
รูป 5.191 รูปลักษณะโดยรวม	261
รูป 5.192 รูปลักษณะโดยรวม	261
รูป 5.193 รูปลักษณะโดยรวม	262
รูป 5.194 รูปลักษณะโดยรวม	262
รูป 5.195 รูปลักษณะโดยรวม	262
รูป 5.196 แสดงให้เห็นถึงการวางทิศของวัดที่ไม่ตรงกับการหันหน้าเรือน	272
รูป 5.197 "ศาลผีปู่ย่า" ของเชียงตุง	272
รูป 5.198 "ศาลผีปู่ย่า" ของเชียงใหม่	272
รูป 5.199 "ตาแหลว" ที่ผูกเหนือประตูทางเข้า	273
รูป 5.200 "ตาแหลว" ที่ผูกติดบน "เสามงคล" ของเรือน	273
รูป 5.201 "เสาเทวดา" สังเกตมีผ้าขาวผูกเหนือเสา	273
รูป 5.202 "เสามงคล" ต้นที่ถัดเสานางออกมา	273
รูป 5.203 "แข่งพะลา" บริเวณใกล้ "เสาเทวดา"	274
รูป 5.204 "หิ้งพระ" บริเวณส่วนเดิน	274
รูป 5.205 ส่วนประกอบที่ใช้ในพิธีสืบชะตาเรือนที่มัดติดกับตั้ง	275
รูป 5.206 ไม่มีส่วนประกอบดังกล่าว	275
รูป 5.207 ใช้พื้นที่ด้านข้างเป็นส่วนเชื่อมต่อที่ว่าง	278
รูป 5.208 ใช้ "ฮ่อมริน" เป็นตัวเชื่อมต่อกกลางฝั่ง	278
รูป 5.209 ภาพต่อเนื่องของส่วนห้องนอน	279
รูป 5.210 ภาพต่อเนื่องของส่วนห้องนอน	279
รูป 5.211 "ฮ่อมริน" ซึ่งผ่านกลาง "ห้องนอน" 2ห้อง	279

รูป 5.212 ทางเข้าของ "ฮ่อมริน"	279
รูป 5.213 ขนาดของเรือนไทเงินที่เชียงตุง	280
รูป 5.214 ขนาดของเรือนไทเงินที่เชียงใหม่	280
รูป 5.215 ตำแหน่งและลักษณะการวาง "บันได"	281
รูป 5.216 ตำแหน่งและลักษณะการวาง "บันได"	281
รูป 5.217 "เดิน" จะอยู่ภายในเรือนที่มีการปิดล้อม	281
รูป 5.218 "เดิน" จะอยู่ภายในเรือนที่มีการปิดล้อม	281
รูป 5.219 "เดิน" จะไม่มีการปิดล้อมทั้งหมด	281
รูป 5.220 "เดิน" จะไม่มีการปิดล้อมทั้งหมด	281
รูป 5.221 เป็นเรือนไม้ยกใต้ถุน	283
รูป 5.222 เป็นเรือนไม้ยกใต้ถุน	283
รูป 5.223 แต่รูปทรงมีลักษณะที่ดูกุดเตี้ย	283
รูป 5.224 แต่รูปทรงมีลักษณะที่ดูสูงโปร่ง	283
รูป 5.225 รูปลักษณะที่ปรากฏจากผลของคติความเชื่อ	283
รูป 5.226 รูปลักษณะที่ปรากฏโดยไม่อิงกับคติความเชื่อ	283
รูป 5.227 ลักษณะของเรือนที่นิยมใช้หลังคาแบบ "พับศอก"	284
รูป 5.228 ลักษณะของเรือนที่นิยมใช้หลังคาแบบ "เรือนแฝด"	284
รูป 5.229 ลักษณะของ "หน้าจั่ว" ซึ่งเล็ก	285
รูป 5.230 ขนาดของ "หน้าจั่ว" ที่ใหญ่กว่า	285
รูป 5.231 ฝาเรือนที่นิยมทำแบบ "ผายออก"	285
รูป 5.232 ฝาเรือนที่นิยมแบบ "ตั้งตรง"	285
รูป 5.233 การตีฝาแบบ "แนวตั้ง"	286
รูป 5.234 การตีฝาแบบ "แนวนอน"	286
รูป 5.235 ลักษณะของ "ฝาไหล"	286
รูป 5.236 ลักษณะของการก่อสร้างแบบ "เครื่องผูก" ที่ยังมีอยู่	286
รูป 5.237 ลักษณะของการก่อสร้างแบบ "เครื่องผูก" ที่ยังมีอยู่	286
รูป 5.238 การก่อสร้างที่เป็น "ไม้จริง" ทั้งหมด	286
รูป 5.239 การก่อสร้างที่เป็น "ไม้จริง" ทั้งหมด	286
รูป 5.240 วัสดุประเภทหลักคือ "ไม้" ทั้ง 2 แห่ง	287
รูป 5.241 วัสดุประเภทหลักคือ "ไม้" ทั้ง 2 แห่ง	287
รูป 5.242 ดินเสาที่วางบน "แท่นหิน"	287
รูป 5.243 ดินเสาที่ฝังลงดิน	287
รูป 5.244 แสดงลักษณะโครงสร้างพื้น "แบบผสม"	288
รูป 5.245 แสดงลักษณะโครงสร้างพื้น "แบบผสม"	288
รูป 5.246 แสดงลักษณะโครงสร้างพื้นแบบ "ไม้จริง"	288
รูป 5.247 ผนังที่มี "กรอบฝา"	288
รูป 5.248 ผนังที่ตีแบบซ้อน	288

รูป 5.249	ลักษณะขององค์ประกอบโครงสร้างหลังคา	289
รูป 5.250	ลักษณะขององค์ประกอบโครงสร้างหลังคา	289
รูป 5.251	ลักษณะขององค์ประกอบโครงสร้างหลังคา	289
รูป 5.252	ลักษณะขององค์ประกอบโครงสร้างหลังคา	289

บทที่ 6 พัฒนาการของเรือน

รูป 6.1	ลักษณะรูปทรงของเรือน "ไทลื้อ" ที่สิบสองปันนา ประเทศจีน	292
รูป 6.2	รูปทรงลักษณะของเรือน "ไทเขิน" ที่เชียงตุง ประเทศพม่า	293
รูป 6.3	รูปแบบลักษณะของหลังคาเรือนไทลื้อที่สิบสองปันนา สังเกตปีกหลังคาที่คลุมรอบส่วนล่างอีกชั้น	293
รูป 6.4	รูปแบบลักษณะหลังคาของ "ไทเขิน" ที่เชียงตุง กับการดัดปีกหลังคาด้านข้างเรือนเพื่อคลุมพื้นที่สำหรับวาง "หลองข้าว"	293
รูป 6.5	ภาพถ่ายเส้นแสดงรูปแบบลักษณะและตำแหน่งที่ตั้งขององค์ประกอบต่างๆ ในผังบริเวณของบ้าน ของชาวไทลื้อสิบสองปันนาเมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้ว ซึ่ง บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ร่างไว้ (ที่มา : บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ : 2548)	294
รูป 6.6	บรรยากาศทั่วไปของทางเดินภายในหมู่บ้านไทลื้อ สิบสองปันนา	295
รูป 6.7	ลักษณะแผนผังและรูปทรงหลังคาของเรือนไทลื้อ สิบสองปันนา	295
รูป 6.8	ลักษณะแผนผังและรูปทรงหลังคาของเรือนไทเขิน เชียงตุง	295
รูป 6.9	ภาพถ่ายของเรือนไทลื้อ ที่สิบสองปันนา ซึ่งเป็นเรือนไม้ไผ่ได้ถุนสูง สังเกตวัสดุผนังหลังคาเป็นแฝกและฝาเรือนเป็นฝาขัดแตะ (ที่มา : บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ : 2498)	296
รูป 6.10	ภาพถ่ายของเรือนไทลื้อ ที่สิบสองปันนา ซึ่งเป็นเรือนไม้ไผ่ได้ถุนสูง สังเกตวัสดุผนังหลังคาเป็นแฝกและฝาเรือนเป็นฝาขัดแตะ (ที่มา : บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ : 2498)	296
รูป 6.11	ลักษณะของเรือนที่คล้ายกัน ทั้งรูปลักษณะและวัสดุที่ยังพบได้ในเรือนไทเขิน เชียงตุงในปัจจุบัน	296
รูป 6.12	บันไดขึ้นเรือนของไทลื้อสิบสองปันนา	297
รูป 6.13	บันไดขึ้นเรือนของไทเขินเชียงตุง	297
รูป 6.14	รูปแบบและรูปทรงหลังคาของไทลื้อ ในสิบสองปันนา	297
รูป 6.15	รูปแบบและรูปทรงหลังคาของไทเขิน ในเชียงตุง	297
รูป 6.16	เรือนไทเขินของเชียงตุงหลังที่เก่าแก่ที่สุดจากการสำรวจ ซึ่งยังคงลักษณะแผนผังและการใช้วัสดุแบบดั้งเดิม	298
รูป 6.17	ภายในเรือนกับลักษณะของฝาขัดแตะ และพื้นปูด้วยฟาก	298
รูป 6.18	โครงสร้างของหลังคาที่ยังเป็นแบบผสมระหว่างไม้จริงกับไม้ไผ่	298
รูป 6.19	เช่นเดียวกับโครงสร้างของพื้นเรือน ซึ่งยังใช้ระบบเครื่องผูกประกอบกับไม้จริง	298
รูป 6.20	เรือนไม้จริงลักษณะเรียบง่ายที่ยังไม่มีการต่อเติม	300
รูป 6.21	ภายในเรือนจะมี "แม่เตาไฟ" วางอยู่บริเวณส่วนเดิน	300
รูป 6.22	ลักษณะของเรือนที่มีการขยาย สังเกตส่วนท้ายเรือนที่ต่อเพิ่มเป็น "ฮ้องไฟ" ออกมา	301

รูป 6.23	บางหลังใช้วิธีกันบริเวณของ "ชานนอก" ให้เป็นห้องนอนของลูกสาว	301
รูป 6.24	บางหลังก็ใช้วิธีสร้างเป็น "เรือนแฝด" เพิ่มขึ้น	301
รูป 6.25	บางหลังก็ใช้วิธีการต่อขยายเรือนออกมาเป็นรูปวางจากกัน	301
รูป 6.26	วิธีการเตรียมการขยายเรือนด้วยการสะสมวัสดุ เช่น อิฐ หรือไม้	302
รูป 6.27	แนวของ "อิฐ" ที่วางซ้อนกันระหว่างช่วงเสา บริเวณใต้ถุนเรือน	302
รูป 6.28	ลักษณะการเตรียมเพื่อการขยายนี้มักพบเห็นได้โดยทั่วไป	302
รูป 6.29	เรือนขยายของชาวไทเงินที่เชียงตุง มักทำเป็นแบบ "มุข" ชนด้านข้าง	303
รูป 6.30	เรือนขยายของชาวไทเงินที่เชียงใหม่ มักนิยมทำแบบ "เรือนแฝด"	303
รูป 6.31	รูปแบบของอาคาร "ทรงตึก" และหลังคา "ทรงปั้นหยา" ของกลุ่มเรือนร้านค้าในตลาดเชียงตุง	305
รูป 6.32	(ไม่มีคำอธิบายรูป)	306
รูป 6.33	ลักษณะของหลังคาทรง "ปั้นหยา" ที่เรือนไทเงินรับเข้ามา	306
รูป 6.34	อาคารแบบ "ทรงตึก" ที่ส่งอิทธิพลเข้าไปในหมู่บ้านของ "ไทเงิน" เชียงตุง	306
รูป 6.35	เรือนอาศัยแบบ "เรือนขนมปังขิง" ของเมืองเชียงใหม่ (ที่มา : น. ณ ปากน้ำ : 2531)	308
รูป 6.36	รูปแบบของเรือนกับงานฉลุไม้อย่างตะวันตกที่แพร่เข้ามาแต่ครั้งรัชกาลที่ 5 (ที่มา : น. ณ ปากน้ำ : 2531)	309
รูป 6.37	เรือนพักอาศัยกับการเปลี่ยนรูปลักษณะไปสู่ความนิยมกันในยุคนั้น (ที่มา : น. ณ ปากน้ำ : 2531)	309
รูป 6.38	ไม่เว้นแม้กับอาคารที่ทำการต่างๆของทางราชการ (ที่มา : น. ณ ปากน้ำ : 2531)	309
รูป 6.39	เรือน "ไม้ไผ่" ที่ยังเหลือสืบทอดให้เห็นได้ในปัจจุบัน	310
รูป 6.40	เรือนไม้จริง แต่ผสมกับโครงสร้างแบบเครื่องผูกโดยเฉพาะกับส่วนของหลังคาซึ่งต่อมาเรือนของเชียงใหม่เปลี่ยนมาใช้มุงด้วยใบ "ตองดึง" แทนแฝก	310
รูป 6.41	รูปลักษณะของเรือนที่เปลี่ยนมาเป็นระบบไม้จริงทั้งหมด โดยเฉพาะหลังคาที่มุงกระเบื้องแบบ "แป้นเกล็ด"	310
รูป 6.42	ก่อนที่วัสดุจะพัฒนาอีกครั้งมาเป็นดินเผาแบบ "กระเบื้องดินขอ"	310
รูป 6.43	ลักษณะของการประดับตกแต่งอย่างเต็มที่เมื่อล่วงมาเป็นเรือนเครื่องไม้ อย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะเรือนไทลื้อของชาวเชียงใหม่	311
รูป 6.44	(ไม่มีคำอธิบายรูป)	311
รูป 6.45	(ไม่มีคำอธิบายรูป)	311
รูป 6.46	(ไม่มีคำอธิบายรูป)	311
รูป 6.47	การเริ่มเปลี่ยนวัสดุมาจากกระเบื้องดินขอ	314
รูป 6.48	ลักษณะของเรือนร้านค้าทรงตึกแบบเดิมของเชียงใหม่ (ที่มา น.ณ ปากน้ำ :2531)	314
รูป 6.49	สภาพของเรือนร้านค้าที่ถูกรุกรานด้วยอาคารแบบสมัยใหม่	314
รูป 6.50	บ้างก็ถูกเปลี่ยนรูปลักษณะด้วยการปิดบังลักษณะเดิม	314
รูป 6.51	พร้อมๆกันกับการพัฒนารูปแบบลักษณะไปสู่ความนิยมแบบใหม่	314
รูป 6.52	เรือนอาศัยแบบสำเร็จรูปในปัจจุบัน	316

รูป 6.53	ภายในของเรือนกับการให้แสงสว่างในวิถีใหม่	316
รูป 6.54	การทำช่องเปิดด้วยวัสดุอย่างใหม่	316
รูป 6.55	การจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยที่ไม่ได้อิงกับแบบแผนเดิม	316
รูป 6.56	การตกแต่งภายในที่ปราศจากข้อจำกัดของความเชื่อเดิม	316
รูป 6.57	การใช้สอยพื้นที่ที่เปลี่ยนไปสู่แบบอย่างของ	316
รูป 6.58	การรुकืบของโลกสมัยใหม่ที่กำลังขยายเข้าไปยังชาวไทเขิน เชียงตุง สังเกต จานรับสัญญาณดาวเทียมสำหรับโทรทัศน์โลกตะวันตก	318
รูป 6.59	เครื่องรับสัญญาณที่กลายเป็นสิ่งแสดงสถานภาพของสังคมอย่างใหม่ที่กำลัง เป็นที่ต้องการ	319
รูป 6.60	รวมทั้งการปรับเปลี่ยนลักษณะของที่อยู่อาศัยจากเรือนไม้มาเป็นอาคารตึกแบบใหม่	319
รูป 6.61	ลักษณะรูปลักษณ์และรูปทรงของอาคารที่ทิ้งคุณลักษณะแบบดั้งเดิมของไทเขิน ที่เชียงตุง	319
รูป 6.62	โรงเผาอิฐกับความต้องการที่นับวันจะมากขึ้นของการใช้ก่อสร้างที่อยู่อาศัย แทนเครื่องไม้	319
รูป 6.63	เช่นเดียวกับวัสดุผนังที่เปลี่ยนจาก “กระเบื้องดินขอ” มาเป็น “สังกะสี”	320
รูป 6.64	รวมทั้งการใช้สีฉาบแบบสีวิทยาศาสตร์ในการตกแต่งอาคารให้สะอาด	320
รูป 6.65	สาวงามกับ “เครื่องทอง” ที่ถวายเป็นเครื่องวัดระดับฐานะระหว่างกัน	320
บทที่ 7 ความผูกพันระหว่างสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ชีวิต และ		
เรือนพื้นถิ่นของชาวไทยเขินเชียงใหม่-เชียงตุง		
รูป 7.1	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงความสัมพันธ์ของเหมืองฝาย นา และหมู่บ้าน ของบ้านร้องขี้เหล็ก ต.ร้องขี้เหล็ก อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ (ที่มา : กรมแผนที่ทหาร)	325
รูป 7.2	แสดงผังหมู่บ้านเหม้า อำเภอยางล่อ จังหวัดเชียงตุง แสดงน้ำเงินและน้ำเหมืองบ้าน ที่ขุดโอบล้อมหมู่บ้านและไหลลงสู่นาในระบบแบบนพทาล ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม 28 มีนาคม 2547	326
รูป 7.3	สวนครัวสวนตัวของแต่ละบ้านที่ล้านลาว เชียงตุง	328
รูป 7.4	สวนครัวของหมู่บ้านเด่นช้าง ริมน้ำหาลาบ เชียงตุง	328
รูป 7.5	ปลูกไผ่รอบพื้นที่บ้านเพื่อใช้เป็นอาหารและวัสดุสร้างพื้นฐาน	329
รูป 7.6	ปลูกไผ่รอบวัดที่วัดบ้านเหม้า อำเภอยางล่อ เชียงตุง	329
รูป 7.7	ชาวนาไทเขินเชียงใหม่เริ่มดำนาและจับปลาที่อยู่ในนา เฉพาะปลาตัวใหญ่เท่านั้น	329
รูป 7.8	กระบุงใส่ปลาตัวใหญ่ที่จับได้ในนาในช่วงเริ่มดำนาของไทเขินเชียงใหม่ที่บ้าน ร้องขี้เหล็ก อ.ดอยสะเก็ด	329
รูป 7.9	ตำแหน่งพระภูมิของบ้านไทเขินเชียงใหม่	331
รูป 7.10	ตำแหน่งเทวดาบ้านของไทเขินเชียงตุง	331
รูป 7.11	จากช่วงเรือนถึงบนเรือนไทเขิน เชียงใหม่ ที่บ้านป่าเหมือด อำเภอสันทราย	332
รูป 7.12	จากช่วงเรือนถึงเรือนไทเขินเชียงตุง ที่บ้านเหม้า อำเภอยางล่อ	332
รูป 7.13	ตาแหลวที่เดินของเรือนไทเขิน อำเภอสันทราย เชียงใหม่	333

รูป 7.14	ตาแหลวที่เดินของเรือนไทเงิน ที่บ้านยางลอ เชียงตุง	333
รูป 7.15	เดินเสาแฮกและหิ้งพระของ เรือนไทเงินเชียงใหม่	333
รูป 7.16	เดิน เสาเทวดา และแข่งพะลา ของเรือนไทเงินเชียงตุง	333
รูป 7.17	สื่อต่างๆที่แทนจิตวิญญาณของบรรพบุรุษหลายชั่วอายุที่อยู่ในเดินของ เรือนไทเงินเชียงใหม่	334
รูป 7.18	เดินในลักษณะของพื้นที่ใช้สอยปกติของการเป็น โถงอเนกประสงค์	334
รูป 7.19	นอกเดินในการใช้สอยปกติ คือการรับผู้มาเยือน	334
รูป 7.20	ความใกล้ชิดระหว่างกลุ่มเรือนในระบบเครือญาติเมื่อมองจากเดิน	334
รูป 7.21	ความใกล้ชิดระหว่างกลุ่มเรือนในระบบเครือญาติเมื่อมองไปยังชานซักล้าง	334
รูป 7.22	เรือนไทเงินบ้านเลขที่ 3 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด	336
รูป 7.23	เรือนไทเงินบ้านเลขที่ 39 หมู่ 4 บ้านลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด	336
รูป 7.24	เรือนผนังไม้จริง	337
รูป 7.25	เรือนผนังไม้จริงผสมไม้ไผ่	337
รูป 7.26	เรือนผนังดินดินผสมหญ้า	337
รูป 7.27	เรือนไม้ไผ่	337
รูป 7.28	เรือนผนังไม้จริงผสมก่ออิฐ	337
รูป 7.29	เรือนผนังก่อดินดิบ	337
รูป 7.30	เรือนก่ออิฐและก่ออิฐฉาบปูน	337
รูป 7.31	เยข้าวไม้ไผ่คาดมูลสัตว์	337
บทที่ 8 บทสรุป		
รูป 8.1	แสดงแหล่งที่ตั้งที่ศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย	341
รูป 8.2	แสดงแหล่งที่ตั้งที่ศึกษาในจังหวัดเชียงตุง ประเทศเมียนมาร์	342
รูป 8.3	น้ำจากรางรินจ่ายไปต่างระดับของเชียงใหม่	344
รูป 8.4	น้ำจากเหมืองฝายแบบชาวบ้านของเชียงตุง	344
รูป 8.5	ลำเหมืองที่ผสมผสานเทคโนโลยีใหม่ของเชียงใหม่	344
รูป 8.6	ลำเหมืองแบบบุพกาลของเชียงตุง	344
รูป 8.7	“ป่อน้ำ” ในบ้านของไทเงิน เชียงใหม่	344
รูป 8.8	“ป่อน้ำ” ในบ้านของไทเงินเชียงตุง	344
รูป 8.9	ภาพถ่ายทางอากาศบ้านสันอุมและบ้านลวงเหนือ ต.ลวงเหนือ อำเภอ ดอยสะเก็ด ที่มา : กรมแผนที่ทหาร	346
รูป 8.10	ภาพถ่ายทางอากาศบ้านร้องขี้เหล็ก ต.ร้องขี้เหล็ก อำเภอดอยสะเก็ด ที่มา: กรมแผนที่ทหาร	346
รูป 8.11	แผนผังหมู่บ้านเหม้า อำเภอปางดะ	347
รูป 8.12	แผนผังหมู่บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง	348
รูป 8.13	ผังบริเวณเรือนนางแดง เลขที่ 15 บ้านเหม้า	350
รูป 8.14	ผังบริเวณเรือนนายหนานยี่และ นางแบ่งเลขที่ 25 บ้านเหม้า อำเภอปางดะ	350

รูป 8.15	ผังบริเวณเรือนตานานมุง ไม่มีบ้านเลขที่บ้านเลี้ยว อ.กาดฟ้า	351
รูป 8.16	ผังบริเวณเรือนเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร้องขี้เหล็ก อำเภอคอยสะเกิด	352
รูป 8.17	ผังบริเวณเรือนเลขที่ 3 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด	352
รูป 8.18	ผังบริเวณเรือนเลขที่ 14 ม.6 บ้านสันอ้อม อำเภอคอยสะเกิด	353
รูป 8.19	แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือนนายเย็น สายกา บ้านเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร้องขี้เหล็ก ตำบลเชิงดอย อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่	355
รูป 8.20	แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือน นายวันจันทร์บุญยศยิ่ง บ้านเลขที่ 3 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่	356
รูป 8.21	แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือนนายมนต์ ศรีคำมา บ้านเลขที่ 14 หมู่ 6 บ้านสันอ้อม ตำบลลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่	357
รูป 8.22	แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือน นายหนานยี่ และนางแบ่ง บ้านเลขที่ 25 บ้านหม้า อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	358
รูป 8.23	แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือนนางแดง บ้านเลขที่ 15 บ้านหม้า อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	359
รูป 8.24	แสดงผังพื้น รูปตัด และรูปด้าน ของเรือน ตานานมุง ไม่มีบ้านเลขที่ บ้านเลี้ยว อำเภอกาดฟ้า จังหวัดเชียงใหม่	360
รูป 8.25	ครัวไฟท้ายเรือนไทเงินเชียงใหม่	361
รูป 8.26	ห้องไฟกลางเรือนไทเงินเชียงใหม่	361
รูป 8.27	รูปตัดของเรือนไทเงินเชียงใหม่ บ้านเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร้องขี้เหล็ก ตำบลเชิงดอย อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ ของนายเย็น สายกา	362
รูป 8.2	รูปตัดของเรือนไทเงินเชียงใหม่ บ้านเลขที่ 75 บ้านฝาง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ของ นายใจสามด้อย และ นางนุช	362
รูป 8.29	รูปทรงหลังคาเรือนไทเงินเชียงใหม่	263
รูป 8.30	ตาแหลวที่เดินของเรือนไทเงินเชียงใหม่บ้านลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด	364
รูป 8.31	ตาแหลวที่เดินของเรือนไทเงินเชียงใหม่ที่บ้านหม้า อำเภอฝาง	364
รูป 8.32	ภายในเดินของเรือนไทเงินที่บ้านป่าหม้ออำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	364
รูป 8.33	ภายในเดินของเรือนไทเงินที่บ้านหม้า อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	364
รูป 8.34	เครื่องชั่งอาหารแบบง่ายๆ ในห้องไฟ	366
รูป 8.35	การแขวนกระจัดใส่อาหารและวิธีกินมด	366
รูป 8.36	แผ่นสังกะสีกันหนูของเขี้ยวที่เชียงใหม่	366
รูป 8.37	ครกกระเดื่องและหลุมที่ขุดให้ระยะของคานสูงจากดิน	366

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความเป็นมาและเหตุผลของการศึกษา

โครงการวิจัย **"ภูมิปัญญา พัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทเขินเชียงใหม่-เชียงตุง"** เป็นโครงการย่อยในชุดโครงการ **"ภูมิปัญญา พัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท : คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น"** ซึ่งเป็นชุดโครงการส่งเสริมกลุ่มวิจัย (เมธีวิจัยอาวุโส สกว.) ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนวิจัยเป็นเวลา 3 ปี ระหว่าง พ.ศ.2545-2548 การศึกษาของชุดโครงการนี้ต้องการคำตอบในภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่างเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยในประเทศไทย และเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทนอกประเทศไทย 6 กลุ่ม คือ ไทดำ ไทใหญ่ ไทลื้อ ไทเขิน ไท-ลาว และไทยมุสลิม ซึ่งเปรียบเทียบกับกลุ่มมุสลิมในมาเลเซียโดยเน้นคำถามที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศชีวิต และเรือนซึ่งเป็นคำถามที่เชื่อมโยงกับ**คุณสมบัติของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม** หรืออีกนัยหนึ่ง**สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน** (Sustainable architecture) ของเรือนไทย-ไท ซึ่งจะเป็นผลต่อการพัฒนาแนวคิดในการออกแบบ**สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง** (built environment) ในอนาคต

ก่อนทำการศึกษาและสำรวจภาคสนาม เพื่อให้มีความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับเนื้อหาที่สัมพันธ์กับเรือนพื้นถิ่นไทยเขินเชียงใหม่-เชียงตุง จำเป็นต้องศึกษาและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในกลุ่มไทเขินเชียงใหม่ ไทเขินเชียงตุง และความเชื่อมโยงระหว่างทั้งสองกลุ่ม และได้พบว่าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศซึ่งสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมโดยตรงนั้น เท่าที่สืบค้นได้มีเพียงเอกสารชิ้นเดียว คือ **สภาพแวดล้อมทางกายภาพของแหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา สืบบ่งชี้ภูมิปัญญาในอดีตของไตยวน** (คนเมือง) (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2535) ซึ่งเป็นเนื้อหาตรงที่เกี่ยวข้องกับไทยวนไทเขินของไทย ส่วนเนื้อหาดังกล่าวที่ศึกษาถึงไทเขินเชียงตุงไม่ปรากฏว่ามีผู้ศึกษาไว้ก่อนเลย ดังนั้นเพื่อให้ได้ภาพรวมที่ชัดเจนทั้งไทเขินเชียงใหม่และไทเขินเชียงตุง จำเป็นต้องศึกษาจากวิทยาการเกี่ยวเนื่อง ซึ่งสามารถเชื่อมโยงถึงสภาพทางกายภาพที่ต้องการศึกษา โดยแยกการศึกษาออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มที่หนึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับไทเขินและไทยวนเชียงใหม่ ที่ต้องศึกษาทั้งไทเขินและไทยวนเชียงใหม่นี้ เพราะจากการสืบค้นเอกสารที่ค้นคว้ามาในอดีต ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงไทเขิน ไทยวนควบคู่กันไปทำให้ภาพดั้งเดิมของไทเขินไทยวนในไทยออกมาเป็นภาพคู่ขนานอยู่ตลอดเวลาสำหรับการศึกษาไทเขินในเชียงตุงนั้นจะเน้นเฉพาะเนื้อหาหลักเกี่ยวกับไทเขินเป็นสำคัญ

1.1.1 การสืบค้นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับไทเขินเชียงใหม่

เพื่อให้ได้ภาพรวมของไทเขินเชียงใหม่แจ่มชัดขึ้นจำเป็นต้องศึกษาเนื้อหาของไทเขินเชียงใหม่ในบริบทเสียก่อนแล้วจึงค่อยๆ ศึกษาแคลง

ถึงตัวสถาปัตยกรรม ในการดำเนินการสืบค้นวรรณกรรมเกี่ยวเนื่องได้แบ่งการสืบค้นออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ 3 กลุ่ม คือ

- เนื้อหาที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองและประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน
- เนื้อหาที่เกี่ยวกับเมืองและชุมชน และวัฒนธรรม
- เนื้อหาที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและระบบนิเวศซึ่งสัมพันธ์กับชีวิต

วรรณกรรมกลุ่มแรกที่เลือกศึกษาเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เป็นวรรณกรรมที่กล่าวถึงการเมือง การปกครองในเขตพื้นที่ภาคเหนือ ไม่เฉพาะเจาะจงแต่ในเชียงใหม่ อันประกอบด้วย **ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย** (ลิขิต ธีรเวคิน : 2512) **ปัญหาชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือ** (กมล รัตนประยูร : 2525) **ชนกลุ่มน้อยกับความมั่นคงของชาติ** (ขจิตกัย บุรุษพัฒน์ : 2526) **ชาวเขา** (สุรพงษ์ บุณนาค) ผนวกกับวรรณกรรมที่กล่าวถึงชนกลุ่มต่างๆ โดยรวม คือ **สามสิบชาติในเชียงราย** (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ : 2510) ผนวกกับการศึกษาประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของไทเขิน ไทยวนในภาคเหนืออันประกอบด้วย **ประวัติความเป็นมาของล้านนาไทย** (ฮันส์ เพนธ์ : 2526) **ภูมิหลังทางวัฒนธรรมของการสร้างบ้านแปงเมืองเชียงใหม่ของพระเจ้ามังราย** (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ุ : 2530) **Where and What was Yonok** (Hill Ronald C. : 1990) **กำเนิดเมืองเชียงใหม่ไทยทั้งด้านจริงหรือ** (สุจิตต์ วงษ์เทศ : 2537) **ชุมชนโบราณในเมืองเชียงใหม่-ลำพูน** (สรวิศ อ่องสกุล : 2539) วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง และประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานตามที่สืบค้นได้ทำให้เห็นภาพของบริบทของไทเขินในภาคเหนือและในเชียงใหม่ได้อย่างชัดเจน

ในเนื้อหาที่เกี่ยวเนื่องกับเมือง ชุมชน และวัฒนธรรม ได้สืบค้นวรรณกรรมที่มีผู้ศึกษาไว้แล้วอย่างต่อเนื่องค่อนข้างมาก อันประกอบด้วย **ไทยวนคนเมือง** (สงวน โชติสุขรัตน์ : 2512) **ประเพณีไทยในภาคเหนือ** (สงวน โชติสุขรัตน์ : 2512) **ประเพณีการปลูกเรือน** (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ุ : 2521) **ตลาดพื้นบ้านล้านนา** (อรศิริ ปาณินท์ : 2526) **เชียงใหม่เมื่อวันวาน** (บุญเสริม ศาสตราภักย์ : 2535) **บ้านไต่ยวนที่ดอยสะเก็ด** (อรศิริ ปาณินท์ : 2538) **อิทธิพลของวัฒนธรรมในงานสร้างสรรค์สถาปัตยกรรม** (อรศิริ ปาณินท์ : 2538) **ผังเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต** (สมโชติ อ่องสกุล : 2539) **รอยอดีตสายคือเมือง 700 ปี ช่วงหลวงช่วงเมือง** (สมโชติ อ่องสกุล : 2539) **วันสร้างเมืองเชียงใหม่ของล้านนาในอดีต** (ดวงเนตร และ เกรียงศักดิ์ เศรษฐพัฒนานิช : 2539) **ช่วงในนครเชียงใหม่** (สมโชติ อ่องสกุล : 2539) **ป่าไปสัพู่ : ความสัมพันธ์โยนรัฐมองโกล** (ประพฤติ ศุกลรัตนเมธี และ วินัย พงศ์ศรีเพียร : 2539) **โลกทัศน์ล้านนา** (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ุ : 2540)

วรรณกรรมในกลุ่มของเมือง ชุมชน และวัฒนธรรมนี้ ทำให้จินตภาพของเมืองเชียงใหม่ทางด้านกายภาพเด่นชัดเป็นจริงเป็นจัง และเป็นที่น่าสังเกตว่าวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเมืองและชุมชนของเชียงใหม่ นักวิชาการที่สร้างสรรค์วรรณกรรมเหล่านั้น ล้วนแต่เป็นนักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์แทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะผังเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต (สมโชติ อ๋องสกุล : 2539) เมื่อนำมาผนวกกับ *ชีวิตการจัดระเบียบระหว่างคนกับธรรมชาติของล้านนาในอดีต* (คมเนตร และ เกรียงศักดิ์ เศรษฐพัฒน์วานิช : 2539) *โลกทัศน์ล้านนา* (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2546) และ *ตลาดพื้นบ้านล้านนา* (อรศิริ ปาณินท์ : 2526) จะทำให้จินตภาพของเมืองเชียงใหม่ทั้งชุมชนเมือง ชุมชนชนบท และความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตและระบบนิเวศของไทเขิน ไทยวน แจ่มชัด และมีชีวิตชีวา

วรรณกรรมกลุ่มสุดท้ายที่สืบค้นคือวรรณกรรมในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และระบบนิเวศที่สัมพันธ์กับชีวิต ซึ่งได้พบวรรณกรรมที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นค่อนข้างมาก อันประกอบด้วย *เรือนไทย* (เสนอ นิลเดช : 2506) *เรือนไทย* (อัน นิมมานเหมินท์ : 2506) *ความเป็นอยู่ของคนเมือง* (สงวน โชติสุขรัตน์ : 2512) *เรือนไทยแบบดั้งเดิม* (อัน นิมมานเหมินท์ : 2512) *เรือนไทยโบราณทางภาคเหนือ* (กรมยุทธโยธาทหารบก : 2514) *เรือนไทยโบราณ* (เสนอ นิลเดช : 2515) *เรือนล้านนาไทย* (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล : 2518) *เรือนไทยในภาคเหนือ* (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล : 2519) *Ban Mae Mai, A Northern Thai Village : A Socio – Architectural Case Study* (Hans-Haagensen : 1776) *เรือนในหมู่บ้านลำปางหลวง* (ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น : 2520) *เรือนแบบล้านนาไท* (ไกรศรี นิมมานเหมินท์ : 2521) *เรือนไทยแบบดั้งเดิม* (อัน นิมมานเหมินท์ : 2521) *เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน* (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2521) *หมู่บ้านภาคเหนือหรือ “บ้านไทยล้านนา”* (อัน นิมมานเหมินท์ : 2524) *เรือนไทยเดิมภาคเหนือและเรือนชาวเขาบางเผ่า* (สมใจ นิ่มเล็ก : 2525) *เทคนิควิทยาพื้นบ้านภาคเหนือ จังหวัดลำปาง ตอนที่2 การก่อสร้าง* (ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น : 2531) *เรือนกาแล* (เจดีย์ ปิยะชน : 2532) *เรือนไทยในภาคเหนือ* (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2530) *เรือนกาแลและประเพณีความเชื่อการปลูกเรือนในล้านนา* (ลมูล จันทร์หอม : 2537) *บ้านไถยวนที่ดอยสะเก็ด* (อรศิริ ปาณินท์ : 2538) *สถาปัตยกรรมพื้นบ้านภาคเหนือ* (สามารถ สิริเวชพันธ์ และ ดุสิต ธรรมโชติ : 2539) *เอกลักษณ์เรือนพื้นถิ่นภาคเหนือ* (ปรานอม ตันสุชานนท์ : 2539) *เรือนลัวะและเรือนล้านนา* (วิภาณีพันธ์ : 2539) *โลกทัศน์ล้านนาและเอกลักษณ์ทางสภาพแวดล้อมกายภาพของแหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา* (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2539) *การศึกษารูปแบบและการใช้สอยเรือนไม้พื้นถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่* (วิบูลดา นิลม่วง : 2541)

วรรณกรรมในกลุ่มนี้มีปริมาณค่อนข้างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับวรรณกรรมในกลุ่มของประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน การเมือง การปกครอง เมือง ชุมชน แต่ในเนื้อหาที่ตรงกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้มีเพียง 2 ชิ้น คือ **โลกทัศน์ล้านนาและเอกลักษณ์ทางสภาพแวดล้อมกายภาพของแหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา** (วิวัฒน์ เจริญพันธ์ : 2539) และ **การศึกษารูปแบบและการใช้สอยของเรือนไม้พื้นถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่** (วิชุดา นิลม่วง : 2541) วรรณกรรมเกี่ยวเนื่อง “โลกทัศน์ล้านนาและเอกลักษณ์ทางสภาพแวดล้อมของแหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา” (วิวัฒน์ เจริญพันธ์ : 2539) นับเป็นต้นแบบของการศึกษาความผูกพันระหว่างระบบนิเวศและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขิน ไทเขิน ที่ส่งผลมาอย่างตัวเรือนพื้นถิ่น นับเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่ายิ่งของการศึกษาต่อเนื่องของงานวิจัยชิ้นนี้ ส่วน “การศึกษารูปแบบและการใช้สอยของเรือนไม้พื้นถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่” (วิชุดา นิลม่วง : 2541) เป็นการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขิน ไทเขินในจังหวัดเชียงใหม่ และมีหลายแหล่งที่ตรงกับการศึกษาของโครงการวิจัยนี้ อาทิเช่น พื้นที่ในอำเภอสันทราย ดอยสะเก็ด และ สันป่าตอง (วิชุดา นิลม่วง : 2541) ได้ศึกษารายละเอียดมากมายเกี่ยวเนื่องกับเรือนไม้พื้นถิ่นเป็นเรือนไม้ซึ่งมีวิวัฒนาการมาจากเรือนดั้งเดิมของล้านนา ผสมกับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมแหล่งอื่นๆ โดยเฉพาะตะวันตกในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

เมื่อทบทวนวรรณกรรมครบถ้วนทั้งสามกลุ่ม จินตภาพต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินในเชียงใหม่ ชัดเจนพอที่จะทำการศึกษาค้นคว้าภาคสนาม เพื่อดำเนินการวิจัยและตอบคำถามที่ต้องการศึกษาได้

1.1.2 การสืบค้นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับไทเขินเชียงใหม่

การสืบค้นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับไทเขินเชียงใหม่ มีได้เป็นไปในรูปลักษณะเดียวกับการสืบค้นวรรณกรรมของไทเขินเชียงใหม่ เพราะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับไทเขินเชียงใหม่มีปริมาณมากและมีหลายรูปแบบ ตั้งแต่บทความ สารคดี บทความวิจัย หนังสือ รายงานการสัมมนา จนถึงการศึกษาที่เข้มข้น แต่ในเนื้อหาเกี่ยวกับไทเขินเชียงใหม่มีใช้นั้น ทั้งปริมาณและเนื้อหาโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่มีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศและสถาปัตยกรรมโดยตรงเลยแม้แต่ชิ้นเดียว ต้องอาศัยศึกษาจากวิทยาการเกี่ยวเนื่องเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นจินตภาพของสภาพทางกายภาพที่ต้องการศึกษา

เพื่อให้จินตภาพของเมืองเชียงใหม่และไทเขินเชียงใหม่ที่แสนพริ้วเลื่อนได้ค่อยๆ แจ่มชัดขึ้น ทำให้ต้องแบ่งกลุ่มวรรณกรรมออกเป็น 4 กลุ่มอันประกอบด้วย

- สารคดีที่สะท้อนให้เห็นจินตภาพของเชียงใหม่
- วรรณกรรมเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน

- วรรณกรรมเกี่ยวเนื่องกับพงศาวดาร ตำนาน ภาษา และวรรณคดี
- วรรณกรรมเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรม

วรรณกรรมกลุ่มแรกที่ทำการศึกษาเป็นบทความเชิงสารคดีที่ทำให้สามารถสร้างจินตนาการถึงสภาพทางกายภาพของเวียงเชียงตุง สภาพแวดล้อมกายภาพของหมู่บ้านได้วรรณกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นบทความกึ่งวิชาการและบทความวิชาการ อาทิเช่น **เมืองเชียงตุง** ของ ทวี สว่างปัญญางกูร จากวารสารสารคดี กล่าวถึงเมือง ผู้คน และวัฒนธรรมโดยรวม **เล่าเรื่องเมืองเชียงตุง** ของมนตรี จอมพันธ์ จากวารสารสยามอารยะ กล่าวถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา พงศาวดารและการคงอยู่ของสภาพบ้านเรือนในเมืองเชียงตุง **ความรักเผ่าพันธุ์ในภาคใต้ไทย** ของ ทวี สว่างปัญญางกูร **เชียงตุง** ของ ทวี สว่างปัญญางกูร และ **เปิดประตูเวียงเชียงตุง** ของ อธิภาพ โลหิตกุล จากวารสารศิลปวัฒนธรรม กล่าวถึงสภาพบ้านเมือง อาคารบ้านเรือน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นศาสนสถานและอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก และท้ายสุด **เจ้านางสุคันธา ณ เชียงใหม่ สายใยรักสองสำนัก เชียงใหม่-เชียงตุง** ของ สมโชติ อ๋องสกุล จากวารสารศิลปวัฒนธรรม ทำให้มองเห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่และเชียงตุง

จากวรรณกรรมประเภทสารคดีกลุ่มแรกที่สืบค้นตั้งแต่ยังไม่เคยรู้เลยว่าเชียงตุงมีความเป็นมาเป็นอย่างใด สภาพแวดล้อมหน้าตาของเมืองและผู้คนเป็นอย่างไร ทำให้ได้เกี่ยวพันกับเชียงใหม่ เมื่อทบทวนวรรณกรรมกลุ่มนี้แล้วเสร็จทำให้จินตภาพที่เคยมีติดบั้นเอวมองเห็นเค้าโครงแต่ยังเป็นแบบพว้าเลือนอยู่ เริ่มเข้าใจอุปนิสัยใจคอของคนไทเขินที่เชียงตุงว่ามีความเอื้ออาทรแบบพี่น้องเผ่าพันธุ์เดียวกัน

วรรณกรรมกลุ่มที่สองที่สืบค้นคือวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน อาทิเช่น พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระรัตนราชสุทธานภมรมหาราชกุมารี : 2537 เรื่อง **ดอยตุง-เชียงตุง** ทรงกล่าวถึงสภาพของเมืองเชียงตุงและผู้คนเท่าที่พระองค์ท่านได้สัมผัสในการเสด็จเยือนเวียงเชียงตุง และวรรณกรรมที่เป็นฐานของการสืบค้นอีกชิ้นหนึ่ง คือ หนังสือเรื่อง **เมืองเชียงตุง** (2537) ซึ่งเป็นเรื่องสั้นที่นักวิชาการหลายท่านช่วยกันเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับเมืองเชียงตุง อันประกอบด้วย **เล่าเรื่องเมืองเชียงตุง** (รัตนพร เศรษฐกุล : 2537) **ตลาดนัดเมืองเชียงตุง** (ประชัน รักษ์พงษ์ : 2537) **ติ๊กลองร้องรำในเมืองเชียงตุง** (ประสิทธิ์ เลี้ยวศิริพงษ์ : 2537) **ดงกับวรรณกรรมพื้นบ้าน** (นฤมล เรืองรังษี : 2537) และ **เรื่องเมืองเชียงตุงจากข้อมูลไทเขิน** (พรรณเพ็ญ เครือไทย : 2537) หนังสือทั้งสองเล่มนี้ทำให้จินตภาพที่พว้าเลือนของไทเขินเชียงตุง ซึ่งได้มาจากสารคดีในการสืบค้นช่วงต้นเริ่มแจ่มชัดขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง

วรรณกรรมกลุ่มต่อไปที่สืบค้นคือเอกสารประเภทพงศาวดาร ตำนาน และเอกสารด้านภาษาและวรรณกรรม อันได้แก่ **พงศาวดารเมืองเชียงตุง** (ทวี สว่างปัญญางกูร : 2523) **ตำนานเมืองเชียงตุง** (ทวี สว่างปัญญางกูร : 2533)

ตำนานเมืองยอง (ทวิ สว่างปัญญางกูร : 2527) **ตำนานมูลศาสตร์เชียงใหม่-เชียงตุง** (ประเสริฐ ณ นคร ปวงคำ ด้อยเขียว : 2537) **คำวกลอนขอเชียงตุง** (ดร.อนาโตล โรเจอร์ เบิลติเยร์ : 2537) *The Padaeng Chronicle and the Jengtung State Chronicle Translated* (Alton L. Becker and Others : 1981)

เอกสารกลุ่มนี้ทำให้จินตภาพของไทเขินเชียงตุงชัดเจน ทำให้ทราบถึงความเป็นมา สภาพของชีวิต และการดำรงชีวิตของไทเขินที่เป็นไปด้วยความยากลำบาก ซึ่งทำให้เห็นภาพของเวียงเชียงตุงแจ่มชัดขึ้นอีกระดับหนึ่งเพราะสามารถจินตนาภาพสภาพทางกายภาพของเวียงเชียงตุงได้ว่าเป็นเมืองในแอ่งกระทะตามพงศาวดาร เห็นภาพของวัง อาคารบ้านเรือน และวิถีชีวิต

ส่วนวรรณกรรมกลุ่มสุดท้ายที่ต้องสืบค้นก่อนการสำรวจภาคสนาม คือกลุ่มเนื้อหาทางวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรม อันประกอบด้วย **เขมรฐานครเชียงตุง** (สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ : 2541) *Chiang Tung and Its Culture* (Anatole-Roger Peltier : 2541) **ชมบ้านชมเมืองเชียงตุง** (दनัย ชนกล้าหาญ : 2537) และเมื่อนำมาผนวกกับบทความขนาดยาว เรื่อง **เชียงตุง คุลยภาพของ คนวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ** ของศรีศักร วัลลิโภดม จะทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของเมืองเชียงตุง ทั้งในแง่ความเป็นมา สภาพแวดล้อมทางกายภาพ เมือง วิถีชีวิต และผู้คน ที่เคยเป็นจินตภาพที่คาดเดาไม่ออกตั้งเริ่มต้นได้ภาพที่แจ่มชัดพร้อมที่จะนำไปค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยการสำรวจภาคสนาม

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

วัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้เพื่อศึกษาเปรียบเทียบถึงความเหมือน ความต่าง และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นซึ่งสัมพันธ์กับระบบนิเวศและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย และไทเขินในจังหวัดเชียงตุง ในประเทศเมียนมาร์โดยเน้นประเด็นหลักที่ต้องการศึกษาดังนี้ คือ

1.2.1 ศึกษาถึงถิ่นที่อยู่ของกลุ่มไทเขินทั้งเชียงใหม่ และเชียงตุง เน้นภูมิลักษณะ ระบบนิเวศซึ่งผูกพันกับวิถีไทเขินเชียงใหม่ เชียงตุง ทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม

1.2.2 ศึกษาสภาพทางกายภาพของบ้าน (หมู่บ้าน) และเรือน

1.2.3 ศึกษารายละเอียดของเรือน และองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องเนื่อง

1.2.4 ศึกษาถึงภูมิปัญญาและวงจรของวิถีไทเขิน ซึ่งผูกพันกับเรือน

และระบบนิเวศ

1.2.5 ศึกษาพลวัตของเรือนและชีวิต

1.2.6 ศึกษาแนวโน้มในอนาคตของการคงอยู่ ซึ่งวิถีไทเขินทั้งสอง

ถิ่นที่

1.3ขอบเขตของการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1) ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับทั้งไทเขินเขินงใหม่และไทเขินเขินงตุงในเนื้อหาของประวัติศาสตร์ ระบบนิเวศและภูมิลักษณะ ประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง เมือง ชุมชน วัฒนธรรมท้องถิ่น ผู้คน ภาษา และสถาปัตยกรรม

2) สํารวจทางกายภาพของหมู่บ้าน และเรือนของหมู่บ้าน ไทเขินในจังหวัดเขินงใหม่ และจังหวัดเขินงตุง ให้ครอบคลุมถึงรูปลักษณะของหมู่บ้านที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศ เรือนและองค์ประกอบของเรือน

3) สัมภาษณ์เพื่อให้ได้คำตอบเกี่ยวกับประวัติการตั้งถิ่นฐาน ความเชื่อ ประเพณี การดำรงชีวิต อาชีพหลักและรอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต รวมทั้งปัจจัยส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลง ซึ่งนำไปสู่การพยากรณ์แนวโน้มในอนาคต

1.3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

การกำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ที่จะทำการสำรวจเบื้องต้น ได้ข้อสรุปจากการสืบค้นเอกสารเบื้องต้นถึงถิ่นที่อยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินทั้งในเขินงใหม่และเขินงตุง ซึ่งมีอยู่หลายพื้นที่

จากเอกสารตำนานเมืองเขินงตุง (ทวิ สว่างปัญญางกูร 2527 : 7) ระบุว่า.....ในจังหวัดเขินงใหม่มีหมู่บ้านไทเขินหลายแห่ง เช่น บ้านทรายมูล บ้านมอญ บ้านน้อย บ้านสันกลาง เขตอำเภอสันกำแพง บ้านสันตันแห่น บ้านไร่ เขตอำเภอสันป่าตอง บ้านป่าเหมือด บ้านเมืองวะ อำเภอสันทราย บ้านลวงเหนือ บ้านลวงใต้ เขตอำเภอคอยสะเกิด บ้านนันทาราม อำเภอเมือง เป็นต้น.....เมื่อศึกษาควบคู่ไปกับรายงานวิจัยของ วิฑูลดา นิลม่วง : 2541 ซึ่งศึกษาเรือนไม้พื้นถิ่นในจังหวัดเขินงใหม่ พบแหล่งที่ศึกษาที่สามารถเทียบเคียงกับแหล่งที่ตั้งของถิ่นที่ไทเขิน จากตำนานเมืองเขินงตุงของทวิ สว่างปัญญางกูร : 2527 ได้ จึงได้ตัดสินใจเลือกพื้นที่ที่ทำการศึกษาในจังหวัดเขินงใหม่ ซึ่งมีทั้งศึกษาในระบบนิเวศโดยรวม และศึกษาลึกถึงหมู่บ้านและเรือน

พื้นที่ที่ทำการศึกษาในจังหวัดเขินงใหม่ประกอบด้วย

- บ้านป่าเหมือด ตำบลป่าเหมือด อำเภอสันทราย
- บ้านป่าไผ่ ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย
- บ้านสันอุม ตำบลเชิงดอย อำเภอคอยสะเกิด
- บ้านเชิงดอย ตำบลเชิงดอย อำเภอคอยสะเกิด
- บ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด
- บ้านสันกำแพง ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง

สำหรับพื้นที่ที่ทำการสำรวจภาคสนามในจังหวัดเชียงตุง สืบเนื่องจากการศึกษาวรรณกรรมเบื้องต้น พบว่าพื้นที่ที่เหมาะสมจะเข้าศึกษา ควรเป็นเมืองพยาก เมืองเลน และเมืองเชียงตุง (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว : 2537 และ ดนัย ชนกกล้าหาญ : 2537) แต่เมื่อจัดทำแผนการสำรวจพบว่าเมืองพยาก เมืองเลน มีปัญหาเกี่ยวกับข้อมูลในการเข้าพักต่อเนื่อง และการเดินทางจากแหล่งหนึ่งไปอีกแหล่งหนึ่งอย่างมาก จึงได้สรุปขอบเขตของการสำรวจหมู่บ้านไทเขินเชียงตุง ออกเป็น 3 อำเภอ คือ

- บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง
- บ้านหม้า บ้านยางลอ อำเภอยางลอ
- บ้านเด่นช้าง บ้านล่าว และ บ้านเลี้ยว อำเภอกาดฟ้า

รูป 1.1 แผนที่พื้นที่สำรวจภาคสนามในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย
ที่มา Maps @ Nelles-Verlag.de

รูป 1.2 แผนที่พื้นที่สำรวจภาคสนาม จังหวัดเชียงตุง ประเทศเมียนมาร์
ที่มา Maps @ Nelles-Verlag.de

1.4 คำถามในการวิจัย

ในการตั้งคำถามของโครงการวิจัยด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งเป็นโครงการที่มีบูรณาการของหลายสาขาวิชา อาจเน้นคำถามหลักและคำถามรอง ซึ่งนำไปสู่คำตอบที่ต้องการตามชื่อโครงการ คำถามหลักและคำถามรองอาจให้คำตอบต่างเนื้อหาก็ได้ หรือทั้งคำถามหลักและคำตอบรองที่ให้คำตอบต่างเนื้อหา อาจวกเข้ามาบรรจบกันยังประเด็นหลักของโครงการวิจัยก็มีความเป็นไปได้

ประเด็นของการวิจัยโครงการนี้ เน้นการศึกษาถึงความแปรปรวนของเรือนและสภาพแวดล้อมของกลุ่มไทเขินในเชียงใหม่ และเชียงตุง ซึ่งเป็นถิ่นที่สภาพทางกายภาพที่ต่างกัน แต่ประเด็นหลักของโครงการวิจัยคือคุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น ซึ่งต้องการคำตอบจากทั้งสองถิ่นที่ในคำถามเดียวกัน ดังนั้นคำถามในงานวิจัยนี้คือ

1.4.1 ความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ ภูมิลักษณะ และผังหมู่บ้าน ทั้ง 2 ถิ่นที่มีมากน้อยเพียงไร? มีความแปรเปลี่ยนหรือไม่? ปัจจัยในการแปรเปลี่ยนคืออะไร?

1.4.2 รูปลักษณะของเรือนทั้งสองถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับผังบริเวณ และผังหมู่บ้านอย่างไร?

1.4.3 ความเชื่อมีผลต่อผังพื้นและรูปแบบของเรือนหรือไม่?

1.4.4 การใช้ภูมิปัญญาในการปรับตัวให้ชีวิตและสภาพแวดล้อม อยู่ในสภาพสมดุลมีอะไรบ้าง? มีโอกาสนำมาขยายผลต่อไปหรือไม่?

1.4.5 คุณสมบัติของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมหรือสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนของเรือนไทเขินทั้งสองถิ่นที่มีมากน้อยเพียงไร?

1.5 กรอบความคิดและวิธีการศึกษา

1.5.1 กรอบความคิด

เมื่อพิจารณาคำถามหลักในการวิจัยที่ 6 คำตอบจะพบว่าคำตอบที่ต้องการจากการศึกษาและสำรวจทางกายภาพซึ่งได้ตั้งแต่วงกว้างของความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศกับวิถีชีวิต จนถึงตัวเรือน คุณสมบัติของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม และภูมิปัญญา ดังนั้นกรอบความคิดในการศึกษาจำเป็นต้องครอบคลุมงานทั้งการศึกษาบริบท ศึกษาเฉพาะกรณีและศึกษาเปรียบเทียบ โดยเน้นเนื้อหาจากการสำรวจทางกายภาพที่ประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับการสัมภาษณ์เป็นหลัก

1.5.2 วิธีการศึกษา

การศึกษาเบื้องต้นซึ่งเน้นการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวเนื่องเพื่อให้ได้จินตภาพของไทเขินเชียงใหม่ และไทเขินเชียงตุงกระทำในลักษณะเดียวกันตามรายละเอียดที่กล่าวถึงในการทบทวนวรรณกรรมต่างๆ (ใน 1.1) ซึ่งพบความแปรปรวนของข้อมูลเบื้องต้นทั้งปริมาณและเนื้อหา ระหว่างไทเขินเชียงใหม่ และไทเขินเชียงตุงซึ่งได้สรุปและแก้ปัญหาในลักษณะต่างกันตามข้อมูลที่สืบค้นได้

สำหรับวิธีการดำเนินการศึกษาหลัก ซึ่งเน้นการสำรวจทางกายภาพภาคสนาม ซึ่งควรใช้วิธีการ และกระบวนการศึกษาเช่นเดียวกัน แต่ในทางปฏิบัติไม่สามารถใช้วิธีการและกระบวนการเช่นเดียวกันทุกประการได้ จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนไปตามความคล่องตัวของแหล่งที่ตั้งและสถานะการณ์แวดล้อมของแต่ละถิ่นที่

1) วิธีการศึกษาภาคสนาม หมู่บ้าน และเรือนไทเขิน เชียงใหม่ หลังจากที่ทำการศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิเพื่อหาข้อสรุปในขอบเขตของพื้นที่ในการออกสำรวจภาคสนาม ได้สรุปว่าจะใช้การสำรวจภาคสนาม 2 ช่วงเวลา

- ช่วงเวลาแรก¹ สำรวจหมู่บ้านและเรือนในพื้นที่ที่สรุปจากการศึกษาเอกสารเบื้องต้น ในพื้นที่อำเภอสันทราย อำเภอดอยสะเก็ด และอำเภอสันกำแพง จากการศึกษาเบื้องต้นก่อนการสำรวจ ซึ่งใช้วิธีสำรวจทางกายภาพโดยรวมในพื้นที่ที่ระบุในเอกสารเบื้องต้น พื้นที่อำเภอสันทราย สันกำแพง ดอยสะเก็ด อำเภอเมือง และสันป่าตอง พร้อมศึกษาเรือนด้วยภาพถ่ายประมาณ 80 หลัง ได้คัดเลือกเรือนตัวอย่างเพื่อทำการสำรวจภาคสนามจำนวน 10 หลัง อันประกอบด้วย

1. เรือนของนางคำป้อ พิมาสน
เลขที่ 6 หมู่ 4 บ้านป่าเหมือด ตำบลป่าเหมือด อำเภอสันทราย
2. เรือนของนางบัวเขียว อินะ
เลขที่ 78 หมู่ 3 บ้านป่าไผ่ ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย
3. เรือนของนายเป้ง พิไล
เลขที่ 11 หมู่ 1 บ้านหนองแห้ง ตำบลหนองแห้ง อำเภอสันทราย
4. เรือนของนายมนต์ ศรีคำมา
เลขที่ 14 หมู่ 6 บ้านสันอุ้ม ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด
5. เรือนของนายเย็น สายกา
เลขที่ 33 หมู่ 7 ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด
6. เรือนของนายทองแสง บัวหนา
เลขที่ 101 หมู่ 4 บ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด
7. เรือนของนายบุญมี บัวหนา
เลขที่ 39 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด
8. เรือนของนายวันจันทร์ บุญยศยิ่ง
เลขที่ 2 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด
9. เรือนของนายสมจิตร ประเสริฐศิลป์
ไม่มีเลขที่ บ้านเชิงดอย ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด
10. เรือนของนายอินแก้ว กันจันะ
เลขที่ 31 หมู่ 4 ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง

การสำรวจภาคสนามครั้งแรก ศึกษาสภาพแวดล้อมของเรือนรายละเอียดของการใช้สอยในเรือนและอุปกรณ์ต่างๆ ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในบริบท และสัมภาษณ์วิถีชีวิต ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น

- **ช่วงที่สอง²** หลังจากได้สรุปภาพรวมจากการสำรวจภาคสนาม จัดทำแผนผัง รูปด้าน รูปตัด และรายละเอียดอื่นๆ ได้ออกสำรวจครั้งที่สองเพื่อสรุปเนื้อหาความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศและการจัดการน้ำโดยรวมของบริบท ในพื้นที่อำเภอสันทราย ดอยสะเก็ด สันกำแพง และอำเภอเมือง

2) วิธีการศึกษาภาคสนาม หมู่บ้านและเรือนไทเงินในจังหวัด เชียงตุง

ในการปฏิบัติงานภาคสนามที่เชียงตุงนี้ เนื่องจากพื้นที่ที่ศึกษาเป็นพื้นที่ที่เข้าถึงได้ยาก และไม่มีข้อมูลเบื้องต้นทางกายภาพที่ละเอียดพอที่จะทำการศึกษา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสร้างเครื่องมือในการปฏิบัติงานภาคสนามให้แม่นยำและรัดกุมที่สุดในเวลาจำกัด³ โดยอาศัยกระบวนการดำเนินงานในลักษณะทีมใหญ่และทีมย่อยที่ปฏิบัติงานไปพร้อมๆ กัน การดำเนินงานสำรวจภาคสนามใช้คณะทำงาน 9 คน (ไม่รวมล่ามชาวพม่า 1 คน คนขับรถ 2 คน และผู้ดูแลอาหาร 1 คน) แบ่งหน้าที่ออกเป็น 4 กลุ่มย่อย อันประกอบด้วย

กลุ่มที่ 1

- จัดทำผังหมู่บ้าน
- จัดหาความสัมพันธ์ระหว่างผังหมู่บ้าน และผังบริเวณเรือน
- ศึกษาผังบริเวณเรือนและสภาพข้างเคียง พร้อมเขียนทัศนียภาพเรือน

กลุ่มที่ 2

- จัดทำผังเรือนและสัมภาษณ์รายละเอียดการใช้สอย
- ศึกษาวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ในเรือนและบริเวณโดยรอบ
- จัดทำรูปตัดเรือนแสดงความต่อเนื่องของการใช้สอย รายละเอียดของโครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง
- จัดทำรูปด้านของเรือนและวัสดุก่อสร้าง

กลุ่มที่ 3

- จัดทำรายละเอียดการเปรียบเทียบรูปทรงเรือนที่เลือกเป็นกรณีศึกษาทั้งหมด พร้อมทั้งสัมภาษณ์

กลุ่มที่ 4

- สัมภาษณ์รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ความเชื่อ การอยู่ สังคม และเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง

การปฏิบัติงานที่ 4 กลุ่มปฏิบัติงานร่วมกันพร้อมกันใช้เวลาในการดำเนินงานเท่ากัน และปรึกษาหารือในช่วงปฏิบัติงานในกลุ่มย่อย ก่อนจะรวมงานทั้งหมดเข้าด้วยกัน ในการดำเนินงานลักษณะดังกล่าว ทำให้ผู้ปฏิบัติงานสำรวจทุกคนรับรู้การทำงาน ปัญหา และการแก้ปัญหาพร้อมกันตลอดเวลา

การสำรวจภาคสนามครั้งนี้ ได้สำรวจภาพรวมของเรือนทั้ง 6 หมู่บ้าน ใน 3 อำเภอ จำนวน 177 หลัง ศึกษาในรายละเอียด 20 หลัง ประกอบด้วย

- เรือนที่บ้านหนองอ้อ อำเภอเมืองเชียงตุง 5 หลัง (No 001 - No 005)

- เรือนที่บ้านยางลอ อำเภอยางลอ 8 หลัง (No 008 – No 015)
- เรือนที่บ้านเด่นช้าง อำเภอกาดฟ้า 2 หลัง (No 016 – No 017)
- เรือนที่บ้านล่าว อำเภอ กาดฟ้า 2 หลัง (No 018 – No 019)
- เรือนที่บ้านเลี้ยว อำเภอกาดฟ้า 1 หลัง (No 020)

เมื่อสำรวจและรวบรวมข้อมูลเสร็จสิ้น ได้นำมาวิเคราะห์เพื่อเลือกกรณีเฉพาะมาจัดทำแผนผัง รูปด้าน รูปตัด และรายละเอียด จำนวน 10 หลัง เพื่อทำการศึกษาร่วมเทียบกับเรือนไทเขินเชียงใหม่ จำนวน 10 หลัง ที่ได้ดำเนินการแล้ว ในการเลือกกรณีศึกษาเฉพาะ 10 หลัง จาก 20 หลัง ที่ทำการสำรวจภาคสนาม ได้เลือกตัวอย่างจากทุกหมู่บ้านที่ทำการสำรวจ กระจายตัวในกลุ่มอายุการสร้าง 3 ช่วงเวลา คือ เก่า (เกิน 50 ปี) กลาง (30-50 ปี) และใหม่ (1-30 ปี) อันประกอบด้วย

1. เรือน No 002 ของป้าเฮีย และอ้ายเสียง⁴
เลขที่ 10 บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง
2. เรือน No 005 ของ อ้ายชาย และนางลำ
เลขที่ 15 บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง
3. เรือน No 006 ของ ยายคำ นายใจ และ นางนุช
เลขที่ 75 บ้านยางลอ อำเภอ ยางลอ
4. เรือน No 007 ของ ลุงสามบุญ และหอมน้อย
เลขที่ 63 บ้านยางลอ อำเภอ ยางลอ
5. เรือน No 011 ของ นางแดง
เลขที่ 15 บ้านหม้า อำเภอ ยางลอ
6. เรือน No 013 ของ นานยี และ นางแปง
เลขที่ 25 บ้านหม้า อำเภอ ยางลอ
7. เรือน No 015 ของ ยายคำ
เลขที่ 14 บ้านหม้า อำเภอ ยางลอ
8. เรือน No 016 ของ ลุงแก้ว และ ป้าแสงด้อย
ไม่มีบ้านเลขที่⁵ บ้านเด่นช้าง อำเภอกาดฟ้า
9. เรือน No 019 ของ อ้ายไล่ และนางก้อง
ไม่มีบ้านเลขที่ บ้านล่าว อำเภอกาดฟ้า
10. เรือน No 020 ของ ตานานมุง
ไม่มีบ้านเลขที่ บ้านเลี้ยว อำเภอกาดฟ้า

การดำเนินงานตามวิธีการศึกษาและสำรวจภาคสนามที่เชียงตุงนี้ สามารถรวบรวมข้อมูลทุกประเภทที่สำคัญต่อการวิเคราะห์และสังเคราะห์ได้อย่างครบถ้วน และดำเนินงานได้ในเวลาที่วางแผนไว้ตามแผนงาน ทั้งนี้เพราะในการมอบหมายหน้าที่รับผิดชอบตามประเภทงานแต่ละชนิด ได้เลือกผู้ชำนาญงานในเฉพาะเรื่องและมีประสบการณ์ดีเยี่ยมในทุกหน้าที่ที่มอบหมายเนื่องจากตระหนักว่าหากเกิดปัญหาข้อมูลไม่ครบถ้วนหรือไม่ประสานกันจริงๆ จะไม่สามารถย้อน

กลับมาเก็บข้อมูลเพิ่มเติมได้อีกแน่นอน เนื่องจากปัจจัยของเวลาและงบประมาณของการดำเนินงานที่ค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับกรเก็บข้อมูลภาคสนามที่เชียงใหม่

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 จะเปิดมิติใหม่ของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งเน้นความมีคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับระบบนิเวศ

1.6.2 จะแสดงถึงคุณสมบัติของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมและสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งสามารถใช้เป็นฐานของการศึกษาวิจัยด้านเทคโนโลยีสิ่งแวดล้อมและการประหยัดพลังงาน

1.6.3 จะได้ข้อมูลที่เป็นฐานของการศึกษาวัสดุท้องถิ่น ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้กับสถาปัตยกรรมร่วมสมัยได้

1.6.4 กระตุ้นให้มีการศึกษาในวิทยาการต่างๆ ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทยในประเทศไทยและกลุ่มชาติพันธุ์ไทนอกประเทศไทย

1.6.5 สามารถสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ที่มีความสนใจในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้กระจายตัวอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ได้

เชิงอรรถบทที่ 1

- 1 การปฏิบัติงานภาคสนามช่วงแรกของการสำรวจหมู่บ้านไทเขินเชียงใหม่ใช้เวลา 6 วัน ตั้งแต่ 23-28 มกราคม 2546 มีคณะทำงาน 8 คน
- 2 การปฏิบัติงานภาคสนามช่วงที่สองของการศึกษาระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง ใช้เวลา 4 วัน ตั้งแต่ 12-15 สิงหาคม 2548 มีคณะทำงาน 10 คน
- 3 การปฏิบัติงานภาคสนามในการสำรวจหมู่บ้านและเรือนไทเขินที่เชียงตุง ใช้เวลา 10 วัน ตั้งแต่ 24 มีนาคม ถึง 2 เมษายน 2547 มีคณะทำงาน 9 คน
- 4 ชาวไทเขินในเชียงตุง ไม่มีการใช้สนามสกุล ใช้เฉพาะชื่อ เมื่อจะขยายความถึงตัวบุคคลเฉพาะจะขยายความไปถึงความสัมพันธ์ของเครือญาติใกล้ชิด เช่น ป้าเอี้ยแม่อ้ายเสียง หรืออ้ายเสียงลูกป้าเอี้ย.....จากการสัมภาษณ์ป้าเอี้ยและอ้ายเสียง บ้านเลขที่ 10 บ้านหนองอ้อ เชียงตุง โดย อรศิริ ปาณินท์ เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2547
- 5 ในอำเภอภาคฟ้า ซึ่งสำรวจ 3 หมู่บ้าน คือ บ้านเด่นช้าง บ้านล่าว และบ้านเลี้ยวพบว่าหลายบ้านไม่มีบ้านเลขที่.....อธิบายความโดย อรศิริ ปาณินท์

บทที่ 2 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกทัศน์ของไทเขิน

ไทเขินคือใคร?

เป็นที่ทราบกันดีว่าคนไทยในประเทศไทยตั้งแต่เหนือจรดใต้ ต่างผสมผสานกันด้วยชนหลายกลุ่ม หลายชาติพันธุ์ ทั้งไทย จีน ลาว ญวน และอื่นๆ และในกลุ่มชนที่เรียกกันโดยรวมว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทยนั้น ก็ยังผสมผสานไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทหลายๆ กลุ่ม เช่น ไทลื้อ ไทยวน ไทเขิน ไทดำ ไทลาว ไทพวน ไทยอง ไทใหญ่ ไทมูสลิม และกลุ่มอื่นๆ อีกมากมายและกระจายตัวอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย มีวัฒนธรรมหลักเดียวกันกับไทยสยาม นั้นเมื่อสืบสาวถึงความเป็นมาต่างก็พบว่าล้วนผสมผสานกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ แล้วทั้งสิ้น

ในบรรดาประเทศเพื่อนบ้านในอุษาคเนย์ เช่น ลาว เมียนมาร์ เวียดนาม รวมทั้งจีนตอนใต้ และอินเดีย ต่างก็มีพื้นที่ซึ่งเป็นแหล่งของกลุ่มชาติพันธุ์ไทหลายกลุ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ไทในประเทศไทย อาทิเช่น ไทลื้อในสิบสองปันนา มณฑลยูนนานของจีน และในพงสาละของลาว ไทใหญ่ในรัฐชานของเมียนมาร์ ในรัฐอัสสัมของอินเดีย และในแคว้นไคคงในยูนนานของจีน ไทเขินในเชียงตุง รัฐชานของเมียนมาร์ ไทดำในเดียนเบียนฟูและเซินลาของเวียดนาม ไทลาวและพวนในเมืองเชียงขวาง และเมืองพวนในลาว และมุสลิมในรัฐต่างๆ ทางตอนเหนือของมาเลเซีย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ไทอีกมากมายหลายกลุ่มนอกประเทศไทยที่เมื่อฟังแต่ชื่อจะไม่สามารถทราบได้เลยว่าเป็นคนไท เช่น จ้วง ไทพ่าเก ไทคำตี้ กำลือ ดั่ง และอื่นๆ อีกมากมาย (อริศรี ปาณินท์ 2541: 5) ซึ่งล้วนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่ใช้ภาษาไท ซึ่งกระจายตัวอยู่ในรัฐอัสสัมประเทศอินเดีย และหลายมณฑลในประเทศจีน เช่น ยูนนาน กวางสี กวางตุ้ง กุ้ยโจว หูหนาน และไหหลำ (อริศรี ปาณินท์ 2541:9)

ไทเขิน คือกลุ่มชาติพันธุ์ไทกลุ่มหนึ่งซึ่งมีถิ่นฐานที่อยู่ดั้งเดิมในแคว้น “เชียงตุง” ของเมียนมาร์ ซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองเชียงตุงและยังมีถิ่นที่อยู่กระจายตัวอยู่ในหมู่บ้านหลายแห่งในจังหวัดเชียงใหม่ของประเทศไทย (ทวี สว่างปัญญางกูร 2527:9) เช่น บ้านหลวงเหนือ บ้านหลวงใต้ บ้านสันตัม บ้านเชิงดอย บ้านร้องชี้เหล็ก อำเภอดอยสะเก็ด บ้านป่าเหมือด บ้านหนองแห้ง อำเภอสันทราย บ้านทรายมูล บ้านน้อย บ้านมอญ บ้านสันกลาง อำเภอสันกำแพง บ้านต้นแห่น บ้านไร่ อำเภอสันป่าตอง บ้านสันป่าสัก บ้านช่อแล อำเภอแม่แตง เป็นต้น

ในอดีต แคว้นเชียงตุงเป็นรัฐอิสระที่มีเอกราชปกครองโดย “เจ้าฟ้า” ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับรัฐอิสระต่างๆ ของไทยก่อนการรวมตัวเป็นประเทศไทย ในบรรดารัฐเหล่านี้ที่มีทั้งรัฐเล็กรัฐใหญ่ ต่างก็มีการบงกชชิงดินแดนระหว่างกัน เชียงตุงซึ่งเป็นรัฐเล็กๆ ได้กลายเป็นประเทศราชของอาณาจักรล้านนาบ้าง พม่าบ้าง ปัจจุบันนี้เชียงตุงเป็นแคว้นอยู่ในรัฐชาน ซึ่งปกครองโดยรัฐบาลเมียนมาร์

ส่วนบรรพชนของชาวไทเขินในประเทศไทย ส่วนใหญ่อพยพมาจากเชียงตุง ในสมัยของพระเจ้ากาวิละ (ทวิ สว่างปัญญางกูร 2527:7) ซึ่งกวาดต้อนชาวไทเขินมาอยู่ในอาณาจักรล้านนา ตามนโยบาย "เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง" เพื่อให้พลเมืองกลุ่มใหม่ได้หักล้างทางพงให้พื้นดินที่รกร้างได้อุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรเลี้ยงปากเลี้ยงท้องได้อย่างมากมาย พี่น้องชาวไทยหลายกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ในอาณาจักรล้านนาคือ มีทั้งไทลื้อ ไทใหญ่ ไทยวน ไทยอง และไทเขิน ซึ่งต่างก็ตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ในประเทศไทย ตามชื่อของหมู่บ้านซึ่งเคยมีในถิ่นที่เดิมของตน เช่น กลุ่มไทใหญ่จากรัฐฉานของพม่า เมื่อเข้ามาอยู่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนก็มีหมู่บ้านชื่อเดียวกัน เช่น เมืองปอน เมืองยวม ฯลฯ สำหรับกลุ่มไทเขินก็เช่นเดียวกัน เมื่อมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในอำเภอรอบนอกของจังหวัดเชียงใหม่ ก็ตั้งชื่อหมู่บ้านชื่อเดียวกับที่เคยอยู่ที่เชียงตุง เช่น (พระอาจารย์อานนท์ อาทิตตธมโม และคณะ 2538:87) บ้านทรายมูล บ้านยางหลวง บ้านศรีภูมิ เป็นต้น

ปัจจุบันนี้ในภาคเหนือตอนบนประเทศไทย ซึ่งเรียกโดยรวมว่า "ล้านนา" นั้นประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทยหลายกลุ่ม ซึ่งมีกลุ่มใหญ่ๆ คือ ไทยวน ไทเขิน ไทใหญ่ ไทลื้อ และไทยอง ซึ่งกระจายตัวในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน และเรียกขานวัฒนธรรมโดยรวมเป็น "วัฒนธรรมล้านนา" นั้นยากที่จะแยกออกได้โดยเด็ดขาดว่าคนใดเป็นไทยวน ไทลื้อ ไทเขินไทใหญ่ หรือไทยอง เพราะมีวัฒนธรรมหลักเช่นเดียวกัน มีขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา และตัวอักษรอย่างเดียวกัน มีวรรณกรรม ตำนาน พงศาวดาร ซึ่งอ้างอิง และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และในสังคมปัจจุบันมีการผสมผสานด้วยการแต่งงานระหว่างกลุ่มซึ่งทำให้แยกออกจากกันได้ยากยิ่งขึ้น

สำหรับชาวไทเขินในเชียงตุงนั้นแม้จะถูกพม่าปกครองมาเป็นเวลานานและยังคงอยู่ในปกครองของไทยช่วงระยะเวลาหนึ่ง(ทวิ สว่างปัญญางกูร 2527:8) แต่ยังไม่ละทิ้งขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม โดยเฉพาะตัวอักษรประจำชาติ ยังคงรักษาแบบดั้งเดิมได้ทุกอย่าง(ทวิ สว่างปัญญางกูร 2527:8)

2.1 ถิ่นฐาน

ถิ่นฐานของไทเขินในการศึกษานี้จะกล่าวถึงถิ่นฐานสองแหล่งที่ตั้งเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบ ถิ่นฐานดั้งเดิมคือเชียงตุง เมียนมาร์และถิ่นฐานในประเทศไทย คือ ที่เชียงใหม่ ในอำเภอรอบนอกในพื้นที่ของอำเภอสันทราย อำเภอสันป่าตอง อำเภอสันกำแพง และอำเภอดอยสะเก็ด และบางส่วนของอำเภอเมือง

2.1.1 ถิ่นฐานในเชียงตุง

แคว้นเชียงตุงอยู่ในรัฐฉานของเมียนมาร์ ซึ่งในอดีตรัฐฉานอยู่ในความคุ้มครองของพม่าและจีน (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:32) ตั้งอยู่ที่ละติจูด

ที่ 21 องศา 17 ลิปดา 48 พิลิปดาเหนือ และลองจิจูดที่ 99 องศา 40 ลิปดา ตะวันออก อาณาเขตของเชียงตุงถูกกันด้วยแม่น้ำสำคัญสองสาย คือแม่น้ำโขง ทางด้านทิศตะวันออก และแม่น้ำสาละวินทางทิศตะวันตก ส่วนทางด้านทิศเหนือติดต่อกับสิบสองปันนาในยุคนาน และทิศใต้ติดต่อกับเชียงรายของไทย ลักษณะภูมิลักษณะของเชียงตุงอยู่ระหว่างหุบเขาล้อมรอบเมือง เป็นลักษณะแบบแอ่งกะทะซึ่งทำให้พบกับปัญหาน้ำท่วมอยู่ตลอดเวลา เชียงตุงมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ของทั้งพม่าและจีน และยังมีความสำคัญทางเศรษฐกิจเป็นศูนย์กลางการค้าเป็นทางผ่านและจุดแลกเปลี่ยนของสินค้าและระหว่างพม่า ไทย และจีน ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างไทย จีน พม่า ที่เชียงตุงนี้มีต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน คาราวานของจีนฮ่อจากยูนนานจะนำผ้าไหม เครื่องถ้วยชาม ผ้าขนสัตว์มาแลกเปลี่ยนกับเปลือกไม้ย้อมผ้า ยางไม้ฝ้าย และครั่ง (Lilian Johnson Curtis, 1903:157) เส้นทางของการค้าขายแลกเปลี่ยนจากยูนนาน มาเชียงตุง เชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง จนถึงมะละแหม่ง มณฑลยูนนาน และร่างกุ้ง (William Clifford Dodd 1923:957)

2.1.2 ถิ่นฐานในเชียงใหม่

จากการศึกษาด้านานพญามังรายสร้างเมืองเชียงตุง (สงวน ไรตีสุขรัตน์ : 2515) และตำนานเมืองเชียงตุง(ทวี สว่างปัญญางกูร : 2527) พบว่าความสัมพันธ์ของเชียงตุงและเชียงใหม่มีลักษณะเป็นแบบบ้านพี่เมืองน้อง ดังนั้นกลุ่มไทเขินเชียงใหม่บางกลุ่มก็เข้ามาในลักษณะตั้งถิ่นฐานเพื่อการทำมาหากินในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ในบางช่วงเวลาพบหลักฐานของการเป็นประเทศราช เช่นในรัฐสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.1984-2030) พระองค์ทรงขยายพระราชอำนาจไปถึงเมืองมายในรัฐชาน และเมืองอื่นๆ อีก 11 เมือง พร้อมกับกวาดต้อนเชลยศึกมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นไปได้ที่จะกวาดต้อนเชลยมาจากเชียงตุงสู่เชียงใหม่ทำให้ชาวไทเขินจากเชียงตุงเข้ามากระจายตัวอยู่ในอาณาเขตรอบนอกของเชียงใหม่

ในพ.ศ.2317 (พระยาประชาธิปไตยจักรจักร พงศาตโยกนก : 416) พระยาภาวิลละผู้ปกครองล้านนาได้กอบกู้บ้านเมืองรวบรวมราษฎรที่กระจัดกระจายหนีภัยสงครามให้มารวมอยู่เป็นบ้านเมือง และเพิ่มจำนวนราษฎรโดยการยกกองทัพไปตีเมืองต่างๆ ริมแม่น้ำสาละวิน เพื่อกวาดต้อนผู้คนมาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง ซึ่งรวมถึงไทเขินจากเชียงตุง และไทยองจากเมืองยองด้วย (สงวน ไรตีสุขรัตน์ 2515:443) และใน พ.ศ.2530 (ปราวณี ศิริธร 2521:5) พระยาอุปราชเชียงใหม่ส่งขุนนางไปเกลี้ยกล่อมเจ้าศิริชัยของเชียงตุง ซึ่งพาไพร่พลหนีไปอยู่เมืองหลวง เมืองยาง และเมืองเลน หลังจากทีเชียงตุงพ่ายแพ้แก่กองทัพของพระยาอุปราชธรรมลังกาใน พ.ศ.2345ในครั้งนั้นการเกลี้ยกล่อมสำเร็จผลยอมนำไพร่พลหลายร้อยครอบครัวเข้าสวามิภักดิ์ต่อเชียงใหม่ พระยาภาวิลละเจ้าเมืองเชียงใหม่จึงมีบัญชาให้ไพร่พลเชียงตุงและครอบครัวที่เข้ามาสวามิภักดิ์ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณนอกประตูเมืองเชียงใหม่ทาง

ทิศใต้ ส่วนเจ้านายของเชียงตุงที่เข้ามาสวามิภักดิ์ด้วยก็ให้ตั้งคุ้มอยู่บริเวณเหนือวัดนันทาราม ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบัน (ปราวณีสรร 2521:5)

จากการศึกษาวรรณกรรมต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ได้พบว่าคนไทเขินจากเชียงตุงได้เข้ามาพำนักอาศัยในพื้นที่รอบนอกของจังหวัดเชียงใหม่หลายครั้งหลายครา ด้วยเหตุผลต่างๆ กัน ต่างกรรมต่างวาระ ทั้งในยามปกติและยามสงคราม ถิ่นที่อยู่ของชาวไทเขินในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับถิ่นที่อยู่ของไทเขินในเชียงตุง เพราะลักษณะของสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเชียงใหม่และเชียงตุงไม่แตกต่างกันมากนัก ล้วนมีสภาพภูมิลักษณะของพื้นที่ต่างระดับ มีที่ราบลุ่มริมแม่น้ำซึ่งสามารถทำการเกษตรได้อย่างสะดวก มีสภาพภูมิอากาศเช่นเดียวกัน

2.2 โลกทัศน์ของไทเขิน

โดยทั่วไปตำนานการเกิดเมืองต่างๆ ในกลุ่มล้านนามักมีความสัมพันธ์กันกล่าวเนื่องอ้างอิงถึงกันและกัน การเกิดของเมืองมีต้นกำเนิดจากแนวคิดคล้ายคลึงกัน โดยอาศัยความเชื่อ ความดีงาม และศาสนาเป็นสื่อของเหตุการณ์ อาทิเช่นแฝงมาในรูปของผู้ทรงศีลหรือฤๅษี เป็นผู้ชี้ว่าตำแหน่งนั้นๆ อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน เช่นในตำนานการสร้างเมืองเชียงใหม่ หนีบุญชัย หรืออีกรูปแบบหนึ่งเมืองจะถูกสร้างตามพุทธทำนายว่าพื้นที่ดังกล่าวจะมีความเจริญรุ่งเรืองกลายเป็นบ้านเมืองขึ้นในภายภาคหน้าดังตำนานพระเจ้าเลียบโลกในวัฒนธรรมล้านนานั้นเอง ความเชื่อเรื่องการสร้างเมืองทั้งสองรูปแบบสะท้อนให้เห็นความเชื่อในท้องถิ่นที่มีมาแต่ดั้งเดิมและฝังลึกอยู่ในจิตวิญญาณของกลุ่มชน ผสมกับการผสมผสานกับความเชื่อในพุทธศาสนาที่นำมาหล่อหลอมเข้าด้วยกันให้กลายเป็นความเชื่อของท้องถิ่นซึ่งมีศาสนาเป็นตัวประยุกต์

ในการศึกษาวิเคราะห์ตำนานการสร้างเมืองโดยเฉพาะของกลุ่มล้านนาจะพบว่านอกจากชี้ว่าพื้นที่ใดเหมาะแก่การสร้างเมืองแล้วยังพบเนื้อหาอื่นๆ ประกอบไปด้วยหากพยายามสร้างจินตภาพทางกายภาพไปพร้อมๆ กันด้วย อาทิเช่น รูปลักษณะของเมือง ขอบเขต ลำน้ำ ห้วย หนอง บึงและประตูเมือง

2.2.1 ตำนานเมืองเชียงตุง

ยังมีโคบาลซึ่งอยู่ในเมืองพาราณสี พาวัวไปเลี้ยงและหยุดพักได้ร่มไม้ใหญ่ ขณะที่นำข้าวห่อออกมากินกลางวัน ได้ให้ทานข้าวห่อนั้นแก่กาที่เกาะที่ต้นไม้ทุกวัน จนกระทั่งฝูงกาซึ่งมีอยู่หนึ่งพันตัว ได้เห็นพ้องต้องกันว่าควรตอบแทนบุญคุณโคบาลผู้นี้ให้สมปรารถนาสิ่งที่ยากได้ยากเป็น จึงเข้าไปถามโคบาลว่าอยากได้อะไร โคบาลตอบว่าอยากเป็นเจ้าเมือง ฝูงกาจึงไปเสาะหาเมืองต่างๆ และพบว่าที่เมืองประจันตคามกำลังว่างเจ้าเมือง เพราะเจ้าเมืองเดิมสิ้นแล้วและไม่มีผู้สืบทอด ฝูงกาจึงช่วยกันสานก้วย(เข่งหรือชะลอม)

แล้วให้โคบาลนั่งในนั้น พร้อมใจกันคาบบินข้ามทะเลไปยังเมืองประจันตคาม ซึ่งเจ้าเมืองเพ็งสิ้นบุญเมื่อได้ทำพิธีพุทธาภิเษกเป็นเจ้าเมืองประจันตคามมีนามว่า **“พญากาหาม”** เมื่อโคบาลได้เป็นเจ้าเมืองสมใจแล้ว แทนที่จะตอบแทนบุญคุณเลี้ยงดูให้ทานแก่กาดังเช่นเคย กลับละเลยไม่เลี้ยงดู กาทังพันตัวจึงทำอุบายหลอกว่าจะพาไปเมืองอื่นที่ร่ำรวยกว่า **“พญากาหาม”** หลงเชื่อ จึงถูกพาไปปล่อยเกาะฝ่ายเมืองประจันตคามเมื่อพญากาหามถูกฝูงกานำไปปล่อยเกาะบ้านเมืองก็ระส่ำระสายเพราะไม่มีผู้ปกครอง และยังพบกับอาเพศภัยฝนตกลงมามากมาย น้ำท่วมบ้านท่วมเมืองกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ ผู้คนในเมืองต้องทิ้งถิ่นฐานขึ้นไปอยู่บนคอยสูงให้พ้นน้ำท่วม ส่วนพญากาหามซึ่งถูกนำไปปล่อยเกาะจนตายไป แต่เนื่องจากใจยังผูกพันกับเมืองประจันตคามซึ่งกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ไปแล้ว วิญญาณจึงกลับมาที่ผูกพันโดยกลับมาเกิดเป็นปูคำ (ทอง) และเป็นพญาปูปกครองสัตว์น้ำที่อยู่ในหนองน้ำนั้น

แต่ก่อนที่ฝูงกานำพญากาหามไปปล่อยเกาะได้พูดกับพญากาหามว่าเพราะท่านผิดคำพูด และอกตัญญูต่อผู้มีคุณจึงต้องพบชะตากรรมพญากาหามจึงได้ทำนายนายว่า เมืองประจันตคามนี้ในภายหน้าจะโดนฝนตกดินจากเขาถล่ม และน้ำท่วมเมือง และหากในภายภาคหน้าจะมีผู้มาสร้างบ้านแปงเมืองใหม่ เมืองนี้จะเหมือนถูกสาปให้เป็นเมือง **“นามจันทร์”** คือ เจ้าเมืองจะต้องพลัดพรากจากเมืองเช่นเดียวกับที่ดินประสบอยู่

ครั้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปยังหนองน้ำของเมืองประจันตคามได้ทรงทำนายนายว่า ต่อไปนี้จะเป็นบ้านเป็นเมืองซึ่งเกิดทุนพระพุทธศาสนาและจะมีลูกเจ้าว้อง(เจ้าจัน) มาช่วยให้การสร้างบ้านแปงเมืองสำเร็จเจริญรุ่งเรืองพร้อมกันนั้นพระพุทธองค์ทรงประทานเส้นพระเกศาหกเส้นแก่พญานาคและยังทรงทำนายไว้ว่าในภายภาคหน้าจะมีฤๅษี 4 ตนมาช่วยทำให้หนองน้ำแห้งลงและสถาปนาเป็นบ้านเมือง

ฤๅษี 4 องค์ตามพุทธทำนายเป็นลูกพญาเจ้าว้อง(เจ้าจัน)ได้มาถึงเมืองประจันตคาม ฤๅษีองค์ที่ชื่อจันทร์ขีได้อธิษฐานและนำไม้เท้าขีดจากหนองน้ำไปทางทิศใต้ แต่ปรากฏว่าน้ำไม่ไหลออกจากหนองน้ำ เป็นแต่เพียงซึมไปบ้างเล็กน้อยเท่านั้น จนในที่สุดฤๅษีองค์ที่ 4 ที่เป็นน้องคนสุดท้อง ซึ่งตุงคฤๅษีได้อธิษฐาน แต่ใช้ไม้เท้าขีดไปทางทิศเหนือเพื่อปล่อยน้ำให้ไหลออกปรากฏว่าน้ำจากหนองน้ำใหญ่ที่ท่วมบ้านเมืองได้ไหลขึ้นไปทางเหนือ แต่ด้วยความมีเมตตาต่อพญาปูคำที่อาศัยอยู่ในหนองน้ำ ตุงคฤๅษีมิได้ปล่อยน้ำจนหมด ยังคงสภาพหนองน้ำขนาดย่อมไว้เพื่อให้พญาปูคำได้อาศัยอยู่ในเมืองประจันตคามต่อไป.....(หนองน้ำที่ยังเหลืออยู่คือหนองตุงที่ได้ชื่อตามตุงคฤๅษีในปัจจุบัน แม่น้ำที่ไหลจากหนองตุงขึ้นไปทางเหนือ คือ ลำน้ำ **“ชิน”** หรือ **“น้ำชิน”** นั่นเอง ที่เรียกชื่อว่า **“ลำน้ำชิน”** เพราะทิศทางการไหลตรงข้ามกับทางน้ำปกติซึ่งไหลลงทางใต้ และกลุ่มชนที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่หลังการสร้างแปงเมืองแล้วก็คือกลุ่ม **“ไทชิน”** หรือ **“ไทเขิน”** ในเขียงตุงนั่นเอง)

เมื่อตุงคฤษีปล่อยน้ำออกจากหนองให้ไหลขึ้นเหนือได้แล้วพญานาคซึ่งได้รับเส้นเกศา 6 เส้น จากพระพุทธองค์ไว้ก็นำเส้นพระเกศาทั้ง 6 เส้นมามอบให้กับตุงคฤษี ตุงคฤษีได้อธิษฐานว่าเส้นพระเกศาต้องประดิษฐานไว้ ณ ที่สูงกว่ากฎที่ท่านอาศัย เมื่อจบคำอธิษฐานแผ่นดินตรงที่ตุงคฤษียืนก็สูงขึ้นกลายเป็นพื้นที่ดินสูงซึ่งเป็นที่ประดิษฐานเส้นพระเกศา (พื้นที่นั้นกลายเป็นดอยหลวง ซึ่งเป็นวัดที่สถาปนาพุทธศาสนาแห่งเมืองเชียงตุง)

นอกจากตุงคฤษีจะระบายน้ำออกจากหนองน้ำที่ท่วมบ้านเมืองแล้วยังประดิษฐานเส้นพระเกศาไว้ที่ดอยหลวง พร้อมกับกำหนดทิศทางของการสร้างบ้านแปงเมืองตามมงคลสูตร เมื่อตุงคฤษีกลับถึงเมืองและกราบทูลเรื่องราวทั้งหมดแก่พญาวังฮ่อผู้บิดา บรรดาฮ่อทั้งหลายทราบเรื่องก็พากันมาอยู่อาศัยบริเวณหนองตุงเป็นจำนวนมาก แต่ปรากฏว่าอยู่ได้ไม่นานเกิดการเป็นไข้ล้มตายกันเป็นเบือ จึงทิ้งถิ่นที่หนองตุงพร้อมทั้งทั้งน้ำเต้าเอาไว้ด้วย ต่อมาเมื่อน้ำเต้าแตกออก เม็ดน้ำเต้าได้กลายเป็นต้นตระกูลของทัมมิลละ (ลัวะ) ซึ่งอยู่อาศัยในบริเวณหนองตุงสืบต่อกันมา

จากการศึกษาดำเนินเมืองเชียงตุงซึ่งปริวรรตจากต้นฉบับอักษรไทเขินโดย ทวี สว่างปัญญางกูร : 2527 นอกจากจะทราบเรื่องการเกิดของเมืองเชียงตุงในแบบตำนานหรือนิทานแล้ว ยังพบว่า**รูปลักษณ์ของเมืองเชียงตุงเป็นแอ่งกะทะ ซึ่งทำให้น้ำท่วมแล้วระบายไม่ได้** และพบว่าจากหนองตุงมี**น้ำขึ้นที่ไหลขึ้นไปทางเหนือ** ซึ่งถ้าพิจารณาในลักษณะของตำนานจะกลายเป็นสิ่งมหัศจรรย์ แต่ถ้าพิจารณาภูมิลักษณะของเชียงตุงจะพบว่าพื้นที่ทางเหนือต่ำกว่าทางใต้ ทำให้น้ำขึ้นที่ไหลขึ้นไปทางเหนือ

ในตำนานเมืองเชียงตุงที่ ทวี สว่างปัญญางกูร : 2527 ได้ปริวรรตจากต้นฉบับอักษรไทเขินนี้ ในผูกที่ 1 และ 2 จะเป็นเรื่องราวของกำเนิดเมืองเชียงตุง แต่ในผูกต่อๆ ไปจะเป็นเนื้อหากล่าวเนื่องถึงพญามังราย พระนางจามเทวี เมืองเชียงตุง และเมืองเชียงใหม่ เมืองอโยธยายกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ จนถึงผูกสุดท้าย คือผูกที่ 10 คือลูกชายพญาวังฮ่อได้เป็นกษัตริย์เมืองเชียงตุง ซึ่งจะได้ชี้ชัดว่าในตำนานแสดงถึงความผูกพันของเมืองต่างๆ ในกลุ่มล้านนาเข้าด้วยกันทั้งหมด ทั้งเชียงราย เชียงใหม่ เชียงแสน เชียงตุง เชียงรุ่ง และในผูกที่ 6 ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับพญามังรายปราบทัมมิลละได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับที่ของแม่น้ำลาบ(หรือแม่น้ำหลาบ) ซึ่งไหลมาบรรจบกับ “น้ำขึ้น” ซึ่งเป็นสภาพทางกายภาพของเชียงตุงในปัจจุบัน

2.2.2 ประวัติศาสตร์เมืองเชียงตุงยุคโบราณ

เอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองเชียงตุงได้บันทึกไว้ว่าหลังจากที่พญามังรายทรงสถาปนาเมืองเชียงรายแล้ว ได้ทรงปกครองเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 1804 (ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล 2546 : 52) ได้เสด็จออกล่ากวางทองมาถึงบริเวณเมืองเชียงตุง ซึ่งในขณะนั้นยังเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของชาวลัวะ และทรงเห็นว่าเป็นชัยภูมิที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสม จึงควรสร้างเป็นลูกช้างหางเมือง

(สรวิธติ อังสฤล 2546 : 52) ใน พ.ศ.1805 (สรวิธติ อังสฤล 2546 : 52) พญาเมงรายโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเมืองเชียงตุงขึ้นบริเวณดอยจอมตุงที่ ตุงคฤชีเคยจำศีล ด้วยเป็นชัยภูมิที่เป็นมงคล และโปรดเกล้าให้ “**มางครุม**” และ “**มางเคเรียน**” ซึ่งเป็นชาวละว้ามากินเมืองเชียงตุงซึ่งเคยเป็นเมืองที่ชาวละว้า อยู่อาศัยมาก่อน เมื่อมางครุมผู้ที่ซึ่งกินเมืองก่อนได้เสียชีวิตลง ก็ให้มางเคเรียน ผู้น้องครองเมืองแทน การที่ทรงให้มางครุมและมางเคเรียนมากินเมืองเชียงตุง นั้นน่าจะเป็นเหตุผลทางการเมือง เพราะการให้ชาวละว้ามาปกครองชาวละว้า กันเองน่าจะราบรื่นและยอมรับได้ง่ายกว่าส่งชนชาติอื่นมาปกครอง จนกระทั่ง เมื่อมางเคเรียนสิ้นชีพลงเมืองเชียงตุงว่างเว้นผู้ปกครองอยู่สองปี พญาเมงราย จึงทรงแต่งตั้งให้ “**เจ้าน้ำท่วม**” ซึ่งเป็นหลานปู่มาปกครองเมืองเชียงตุงใน พ.ศ.1834 (สรวิธติ อังสฤล 2546 : 82) โดยสร้างที่ประทับชั่วคราวที่ “**เวียงเหล็ก**” ขณะที่กำลังก่อสร้าง “**เวียงหลวง**” หรือเวียงเชียงตุงไปพร้อมๆ กันด้วย (สรวิธติ อังสฤล 2546 : 83)

ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองเชียงตุงเมื่อพิจารณาจากแผนที่จะพบว่าอยู่ กึ่งกลางระหว่างสิบสองปันนากับล้านนา ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีผลดีต่อเส้นทางการค้าอย่างยิ่ง แต่ทว่าเป็นตำแหน่งที่ตั้งที่ไม่เหมาะสมต่อความมั่นคงนัก เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวมีความเคลื่อนไหวของกองทัพราชสำนักมอญไกล ที่เข้ายึดเมืองเชียงรุ่งได้ในปี พ.ศ.1893 ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่พญาเมงรายสร้าง เมืองเชียงใหม่ การที่พญาเมงรายเลือกสถาปนาราชธานีที่เมืองเชียงใหม่แทนที่จะเลือกเมืองเชียงตุงคงจะเป็นเหตุผลจากเหตุการณ์บ้านเมืองในช่วงดังกล่าว (วินัย พงศ์ศรีเพียร 2539:45-46) การขยายอำนาจลงมาทางใต้ของเชียงราย แทนที่จะขยายขึ้นไปทางเหนือทำให้พญาเมงรายต้องล้มล้างอาณาจักรหริภุญชัย ซึ่งครอบครองพื้นที่ดังกล่าวลงเสียก่อน แล้วจึงค่อยสถาปนาศูนย์กลางอำนาจ ใหม่ของพื้นที่คือ เมืองเชียงใหม่

รัชกาลของเจ้าน้ำท่วมสิ้นสุดลงใน พ.ศ.1847 กินเมืองเชียงตุงนาน 14 ปี (สรวิธติ อังสฤล 2546 : 84) หลังจากนั้น “**เจ้าน้ำน่าน**” เจ้าเมือง เชียงของได้มากินเมืองเชียงตุงแทน แต่หลังจากรัชกาลของพระเจ้าน้ำน่านแล้ว มีเอกสารที่เชื่อถือได้เกี่ยวกับเชียงตุงน้อยมาก จะมีปรากฏอีกครั้งในสมัย เจ้าเจ็ดพันธุ ซึ่งเป็นไปได้ว่าหลังจากสิ้นรัชกาลของพญาเมงรายแล้ว อาณาจักร ล้านนาที่มีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางที่เคยเป็นปึกแผ่นก็เกิดระส่ำระสาย จนกระทั่งรัชกาลพญาสามฝั่งแกน เมืองเชียงใหม่มักกลับเป็นศูนย์กลางของ ล้านนาอีกครั้ง แต่มาเป็นเอกภาพทางการเมืองอย่างจริงจังในสมัยพญาติโลก- ราช (วินัย พงศ์ศรีเพียร 2539:32-33)

ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองเชียงตุงอยู่ระหว่างอาณาจักรใหญ่ๆ หลาย อาณาจักร เช่น อาณาจักรสิบสองปันนาทางตะวันตกเฉียงเหนือ อาณาจักร แสหนวีทางตะวันตกเฉียงเหนือ และอาณาจักรล้านนาทางตอนใต้ ช่วงระหว่าง ปี พ.ศ.1839-2101 เมืองเชียงตุงได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการค้าลำดับรอง

รวบรวมสินค้าต่างๆ ส่งต่อลงมายังเชียงใหม่ เนื่องจากเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการค้าและมีแม่น้ำปิงเป็นเส้นทางลำเลียงสินค้าสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (ศศิภักดิ์ เทียงมิตร 2545:3) ที่ตั้งของเมืองเชียงตุงจึงเป็นท่าเลทองบนเส้นทางการค้าระหว่างศูนย์กลางอำนาจใหญ่ ทำให้เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่ใครต่อใครก็หมายจะครอบครอง ขึ้นอยู่กับว่าในช่วงเวลานี้อาณาจักรใดแข็งแกร่งกว่า

ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่และเชียงตุงในช่วงต้นๆ นั้น เป็นไปในลักษณะของเครือญาติ เพราะเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ในราชวงศ์มังราย ส่งลูกหลานไปปกครองอย่างต่อเนื่องจนถึงสมัย “เจ้าเจ็ดพันตู่” ครองเมืองเชียงตุง ในปี พ.ศ.1893 ต่อมาหลังจากรัชสมัยเจ้าเจ็ดพันตู่แล้วทางเชียงใหม่ก็ไม่ได้ส่งใครไปครองเมืองเชียงตุงอีกเลย แต่กลับเป็นพระราชโอรสของเจ้าเจ็ดพันตู่ คือ “เจ้าอ้ายอ่อน” ครองเมืองเชียงตุงต่อ ซึ่งก็ยังมีความสัมพันธ์ทางสายเลือดกับเชียงใหม่ นอกจากนี้เจ้าอ้ายอ่อนได้อภิเษกสมรสกับพระราชธิดาของพญาทือนา (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:32) อันเป็นผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่และเชียงตุงดำเนินไปในลักษณะของเครือญาติเช่นเดิม ในตำนานมูลศาสนาวัดป่าแดงเชียงตุงฉบับวัดบุญปารามได้ให้หลักฐานว่าเจ้าอ้ายอ่อนได้ลงไปช่วยเชียงใหม่รบกับอยุธยาเพื่อป้องกันเมืองสุโขทัย พลาดพลั้งเสียที่ถูกจับเป็นเชลยที่กรุงศรีอยุธยา ต่อมาได้บวชเป็นภิกษุแล้วกลับมายังเมืองเชียงตุง (ประเสริฐ ณ นคร และ ปวงคำ ดู่เขียว 2537:62-66) และได้สร้างวัดที่เมืองเชียงตุงเป็นจำนวนมาก

หลังจากรัชสมัยของเจ้าอ้ายอ่อนและเจ้าแสนเหล็กโอรสเจ้าเจ็ดพันตู่สันนิษฐานว่าเชียงตุงคงจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลจีนในช่วงระยะเวลาหนึ่ง (สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ 2541:73) เพราะในช่วงเวลานี้ไม่มีหลักฐานทางเชียงใหม่กล่าวถึงเชียงตุงเลยตลอดช่วงสมัยของเจ้าแสนเมืองมาและเจ้าสามฝั่งแกน (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:32)

หลักฐานที่ปรากฏว่าเชียงตุงกลับมาเป็นเมืองขึ้นของเชียงใหม่มีอยู่ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.1984-2030) ซึ่งตรงกับสมัยพระยาศรีสัตตธรรมราชาจุฬามณีของเชียงตุง (สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ 2541:73) ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่ และเชียงตุงกระชับแน่นแฟ้นแบบพระสหาย พร้อมกับถูกกระชับให้แน่นแฟ้นขึ้นด้วยการใช้ศาสนาเป็นสื่อ ในเชียงตุงนั้นสืบทอดทางศาสนามาจากเชียงใหม่มาตั้งแต่สมัยโบราณ หลักฐานที่ปรากฏชัดคือครั้งที่เจ้าเจ็ดพันตู่ไปครองเมืองเชียงใหม่ได้นำนิกายวัดสวนดอกไปด้วย (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:32) แต่เมื่อเกิดปัญหาขัดแย้งในนิกายทางศาสนาระหว่างนิกายวัดสวนดอก (เหมือนนิกายยางทองของเชียงตุง) และนิกายลังกาวงศ์ใหม่ (นิกายวัดป่าแดง) พระเมืองแก้วกษัตริย์เชียงใหม่ได้ทรงไกล่เกลี่ยปัญหาของเชียงตุงว่าเชียงใหม่จะสนับสนุนทั้งสองนิกาย เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนา ขอให้พระทั้งสองนิกายหมดสิ้นความโกรธเคืองกัน แต่ละนิกายสามารถรักษาเอกลักษณ์ของตนไว้ และร่วมกันในพิธีสำคัญ

พ.ศ.2062 พระเจ้าศรีวิชัยเจ้าเมืองเชียงตุงถูกปลงพระชนม์เกิดปัญหาพระโอรส 2 พระองค์ซึ่งแย่งชิงอำนาจซึ่งกันและกัน องค์หนึ่งคือ ท้าวเชียงคองหนีมาพึ่งพระเมืองแก้วกษัตริย์ของเชียงใหม่ อีกองค์หนึ่งคือ พระยาหินหนีไปพึ่งเจ้าเมืองแสนหวี พระเมืองแก้วเจ้าเมืองเชียงใหม่พยายามช่วยเชียงตุงด้วยการส่งกองทัพไปยึดเชียงตุง แต่ไม่สำเร็จถูกกองทัพแสนหวีโจมตีรักษาเมืองไว้ได้ หลังจากนั้นอำนาจของเชียงใหม่เหนือเชียงตุงก็สิ้นสุดลง และในช่วงปลายสมัยของอาณาจักรล้านนาสมัยอู่ทองเกิดปัญหาการกบฏของขุนนางและข้าราชการ ในที่สุดถึง พ.ศ. 2101 อาณาจักรล้านนาก็ตกอยู่ในการยึดครองของพม่า เช่นเดียวกับเมืองเชียงตุงก็เป็นเมืองขึ้นของพม่าด้วยเช่นกัน

ภายใต้สถานการณ์ปกครองของพม่า กว่า 200 ปี ทางเชียงตุงไม่มีหลักฐานที่ระบุถึงความพยายามที่จะโค่นล้มอำนาจพม่าต่างกับหลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดารล้านนา ซึ่งพระยาภาวโณ ผู้นำของล้านนาได้กอบกู้บ้านเมือง ได้รวบรวมราษฎรที่อยู่กระจัดกระจายให้รวมตัวกันอยู่เป็นบ้านเมือง และยังได้กวาดต้อนราษฎรจากหัวเมืองต่างๆ ริมฝั่งแม่น้ำสาละวินให้เข้ามาอยู่ในพื้นที่ที่ยังรกร้างว่างเปล่าของเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง ในการนี้ยังได้ชักชวนให้เจ้าเมืองน้อยใหญ่ที่เป็นเมืองขึ้นของพม่าให้แข็งข้อและปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระ รวมทั้งได้ชักชวนเจ้าศิริชัยโชติสารัมภะ เจ้าเมืองเชียงตุงให้แข็งข้อด้วย แต่เจ้าศิริชัยฯ กล่าวว่าราษฎรจะเดือดร้อน (สงวน โชติสุขรัตน์ 2515:443) ไม่กล้าแข็งข้อต่อพม่าตามคำชักชวน แต่หลังจาก พ.ศ.2345 (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:32) ที่พระยาอุปราชมลลิกาทพไปตีเชียงตุงสำเร็จ เจ้าศิริชัยฯ ซึ่งพาไพร่พลหนีไปอยู่เมืองหลวง เมืองยาง และเมืองเลน ก่อนย้อนกลับมาอยู่ที่เชียงตุงเช่นเดิมหลังจากกองทัพเชียงใหม่ยกกลับไปแล้ว หลังจากขับไล่พม่าออกจากเชียงแสน (สงวน โชติสุขรัตน์ 2515:478) พระยาอุปราชมลลิกาทพส่งขุนนางไปเกลี้ยกล่อมเจ้าเมืองเชียงตุงอีกครั้ง ในครั้งนี้เจ้าศิริชัยฯ เชื่อมั่นในความเข้มแข็งของเชียงใหม่ที่ขับไล่พม่าออกจากเชียงแสนได้สำเร็จ จึงยอมนำไพร่พลหลายร้อยครอบครัวเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อเชียงใหม่ พระยาภาวโณเจ้าเมืองเชียงใหม่จึงให้ไพร่พลเชียงตุงซึ่งเป็นชาวไทเขินตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณนอกประตูเมืองเชียงใหม่ทางใต้ ส่วนเจ้านายนั้นให้ตั้งคุ่มอยู่บริเวณเหนือวัดนันทาราม ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบัน (ปราณี ศิริธร 2521:5)

มีเจ้าเชียงตุงบางองค์ เช่นเจ้ามหาชนานซึ่งตั้งตัวเป็นอิสระที่เมืองยางเมื่อถูกพม่าโจมตี ใน พ.ศ. 2354 (สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ 2541:77) ได้ขอความช่วยเหลือจากเชียงใหม่ แต่ปรากฏว่าเชียงใหม่มีกำลังไพร่พลน้อยกว่า และเชียงตุงเป็นเมืองในที่สูงซึ่งทำให้ไม่สามารถต้านทัพพม่าได้เจ้ามหาชนานซึ่งเล็งการไกลในภายภาคหน้าตระหนักดีว่าเชียงตุงเป็นเมืองที่อยู่ไกลจากประเทศพมามากกว่าเมืองอื่นๆ และยังอยู่ไกลเท่าไร เมืองประเทศราชก็จะมีอิสระมากขึ้นเท่านั้นเจ้ามหาชนานจึงยอมรับข้อเสนอของพม่าที่จะให้พระองค์เป็นเจ้าฟ้าครองเมือง

เชียงตุงต่อไปในฐานะประเทศราชของพม่า ในพ.ศ. 2356 (สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ 2541:77)

เจ้าเมืองเชียงใหม่ให้การยกย่องเจ้านายเชียงตุงด้วยความสัมพันธ์แบบญาติสนิทเสมือนเป็น “**เจ้าพี่เจ้าน้อง**” ร่วมมือกันทำสงครามปราบปรามดินแดนข้างเคียงในสิบสองปันนา เจ้าศิริชัยฯ แห่งเชียงตุงได้ร่วมเดินทางไปกับเจ้าอุปราช เจ้าบุรีรัตน์เมืองเชียงใหม่ นำเจ้าเมืองท้าวพระยาเมืองสิบสองปันนาที่ยอมรับอำนาจของล้านนาไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เพื่อกราบทูลขอราชการ แสดงถึงการยกย่องให้มีฐานะเป็นญาติสนิท (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:32)

จากเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งการเมือง การปกครองและความกลมกลืนทางวัฒนธรรมจะเห็นได้ว่า เชียงใหม่และเชียงตุงถึงแม้จะมีบางช่วงเวลาที่ทำให้ต้องสู้รบกันด้วยเหตุผลทางการเมือง แต่ในสวนลึกของความสัมพันธ์ยังมีความเอื้ออาทรแบบพี่น้องกันอยู่อย่างแนบแน่น และในวงรัชสมัยของเจ้าศิริชัยฯ แห่งเชียงตุงนี้เองที่มีชาวไทเขินจำนวนหนึ่งอพยพมาตั้งหลักแหล่งในเชียงใหม่ จากชวงเวลานั้นจนถึงปัจจุบัน (2548) นับเป็นเวลา 198 ปีแล้ว ซึ่งจะเห็นได้ว่าชาวไทเขินตั้งแต่ครั้งกระนั้นที่อยู่อย่างร่มเย็นในอาณาจักรล้านนาจะแตกหน่อตอยอดเพิ่มจำนวนมากมายกระจายตัวอยู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่

ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่และเชียงตุง มีความผันแปรไปตามความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่า ขณะที่ไทยเป็นศัตรูกับพม่าและเชียงตุงยอมรับในอำนาจของพม่าอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ทำให้ไทยไม่สามารถยอมรับความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่และเชียงตุงได้ เพราะไม่ไว้ใจทั้งเชียงตุงและพม่า การตัดสินใจรุกรานเมืองเชียงตุงของไทยทำให้เชียงใหม่เกิดความกระอักกระอ่วนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่เห็นด้วยแต่ก็ไม่กล้าคัดค้าน

ศึกเชียงตุง (พ.ศ.2393-2395) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นสมัยเจ้าหลวงพุทธวงศ์ครองเมืองเชียงใหม่ และเจ้ามหาชนานครองเมืองเชียงตุง และเจ้ามหาชนานนี้ได้ยอมรับการเป็นเมืองขึ้นของพม่ามาก่อน สาเหตุของศึกเชียงตุงไม่ได้ก่อตัวมาจากเชียงตุง แต่ก่อตัวมาจากการกบฏในเชียงรุ่ง และเจ้านายเมืองเชียงรุ่งหนีมาอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง พร้อมทั้งส่งสาส์นขอความช่วยเหลือยังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่าการขอความช่วยเหลือของเมืองเชียงรุ่งมาให้ลักษณะของ “**เมืองน้อยมาพึ่งเมืองใหญ่**” (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:32) เพื่อเกียรติภูมิของไทยควรให้การรองรับช่วยเหลือตามสมควร (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 2504:98) และพร้อมกันนี้เพื่อความปลอดภัยทางด้านยุทธศาสตร์กับพม่า ไทยต้องยึดครองเมืองเชียงตุงให้ได้ เพื่อกำจัดอำนาจของพม่าและป้องกันพม่าโจมตีหัวเมืองภาคเหนือ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 2504:99) แต่ในการทำสงครามเชียงตุงครั้งแรกไม่สำเร็จ เพราะไพร่พลยกไปน้อยและชัยภูมิของเชียงตุงยากแก่การเข้าถึง

การทำสงครามกับเชียงตุงครั้งแรกนี้เห็นได้ชัดว่า เชียงใหม่ซึ่งเป็นบ้านที่เมืองน้องกับเชียงตุง มีความเห็นแตกเป็นสองฝ่าย และโดยส่วนลึกของจิตใจแล้วเชียงใหม่ไม่ยากกรุกรานเชียงตุง และช่วงท้ายของสงครามไทยไม่ได้ส่งไพร่พลไปเพิ่ม เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประจวบและสวรรคตใน พ.ศ. 2394 นั่นเอง

สงครามเชียงตุงครั้งที่ 2 (พ.ศ.2397) (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:44) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงที่อังกฤษกำลังขยายอำนาจอยู่ในพม่า พระองค์ทรงตัดสินพระทัยที่จะทำสงครามให้เด็ดขาดเสียก่อนที่เชียงตุงจะต้องเข้าไปเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ นโยบายการประกาศสงครามกับเชียงตุงครั้งนี้ เชียงใหม่ไม่เห็นด้วยและไม่ค่อยยอมรับแต่ไม่กล้าคัดค้าน จึงได้แต่ผัดผ่อนและอ้างเหตุผลต่างๆ นานา ทั้งทางด้านเสบียงอาหาร ไพร่พล ความอดอยากของราษฎรและอื่นๆ แต่ไทยก็ยืนยันส่งทัพไปจนถึงเชียงแสนแต่ทางพระเจ้าเชียงใหม่ส่งท้าวพระยาไปห้ามทัพ อ้างว่าขัดสนเสบียงอาหารและขอให้ทางกรุงเทพงดกองทัพไปก่อน แต่ทางกรุงเทพฯ ไม่ยอม ในที่สุดการศึกครั้งนั้นไทยเป็นฝ่ายพ่ายแพ้เช่นเดียวกับศึกครั้งแรก เพราะที่ตั้งของเชียงตุงอยู่ในที่สูงสามารถป้องกันตนเองได้ดี กองทัพไทยไม่ชำนาญทาง เคลื่อนไหวได้ช้า และที่สำคัญที่สุดคือขาดความร่วมมือจากทางเชียงใหม่ ทำให้ไม่สามารถเอาชนะศึกเชียงตุงได้

หลังรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วไทยไม่มีนโยบายจะส่งกองทัพไปยึดครองเชียงตุงอีกเลย เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวไทยต้องแก้ปัญหาการเมืองภายในและระวังภัยจากจักรวรรดินิยมตะวันตกแต่อย่างไรก็ตามในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 กองทัพไทยภายใต้การนำของพลตรีผิน ชุณหะวัณ ได้ยึดครองเชียงตุงได้ในวันที่ 26 พฤศจิกายน 2485 (รัตนพร เศรษฐกุล 2537:49) รัฐบาลไทยอ้างความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์จัดการปกครองให้เชียงตุงเป็นจังหวัดหนึ่งของไทยเช่นเดียวกับจังหวัดเชียงราย ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ โดยใช้ชื่อว่า **“สหรัษฎไทยเดิม”** มีข้าหลวงทหารและข้าราชการฝ่ายพลเรือนเข้าไปบริหารราชการ แบ่งส่วนราชการเป็นอำเภอ ทำให้ชาวเชียงตุงรุ่นนั้นคุ้นเคยกับภาษาและวัฒนธรรมไทย เจ้านายชั้นปกครองของเชียงตุงได้รับการแต่งตั้งให้รับราชการตามความถนัดและความสามารถ (บ. บุญคำ 2537:173-175)

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อังกฤษให้เอกราชแก่พม่าใน พ.ศ.2490 เชียงตุงอยู่รวมในสหภาพพม่า รัฐบาลไทยจึงคืนเมืองเชียงตุงให้แก่สหประชาชาติ พม่าจึงกลับมามีบทบาทเหนือเมืองเชียงตุงอีกครั้งหนึ่ง

2.2.3 เมืองเชียงใหม่จากตำนานและพงศาวดาร

ในดินแดนล้านนาก่อนที่พญามังรายจะสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรนั้น บ้านเมืองมีลักษณะที่กระจายตัวเป็นชุมชนย่อยขนาดเล็กใหญ่และเล็กเป็นจำนวนมาก ซึ่งพอจะแบ่งตามลักษณะภูมิศาสตร์ได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ชุมชนที่ราบลุ่มน้ำปิงตอนบนและชุมชนที่ราบลุ่มน้ำกก

ตามตำนานกล่าวว่าชุมชนของพวกลัวะ (ทิวา ศุภจรรยา 2528:24) มีหลักแหล่งบริเวณเชิงดอยสุเทพ คือ เวียงเชษฐบุรี หรือเวียงเจ็ดลิน และต่อมาขยายตัวมายังเวียงสวนดอกและเวียงนพบุรี คือที่ที่เป็นบริเวณเมืองเชียงใหม่ ปัจจุบัน กลุ่มเวียงดังกล่าวคือชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน ซึ่งนอกจากเวียงทั้งสองแห่งแล้ว ยังมีชุมชนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก คือ เมืองหริภุญชัย ซึ่งปรากฏในตำนานว่าฤๅษีสฤงคารเป็นผู้สร้างเมืองหริภุญชัยขึ้น และได้ไปเชิญพระนางจามเทวีพระธิดาของเจ้าผู้ครองนครละโว้ (ลพบุรี) มาปกครองเมืองหริภุญชัย เมื่อเมืองเจริญรุ่งเรืองขึ้นได้มีการขยายตัวออกไปยังบริเวณใกล้เคียงอีกหลายเมือง (กรมศิลปากร 2530:17) อาทิเช่น เสด็จคันคร เวียงมโน เวียงเกาะ เวียงท่ากาน โดยที่ในตำนานได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างขุนหลวงวิลังคะผู้ปกครองชุมชนชาวลัวะที่เชิงดอยสุเทพกับพระนางจามเทวีแห่งหริภุญชัย หริภุญชัยนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ชุมชนชาวลัวะ โดยเฉพาะทางด้านพุทธศาสนา

ส่วนชุมชนที่ราบลุ่มน้ำกกมีเรื่องราวปรากฏในตำนานการตั้งบ้านเรือนโดยกลุ่มชนที่เรียกกันว่า “กรอม” และ “ไต” ดังปรากฏในตำนานสุวรรณโคมดำ และตำนานสิงหนวัติกุมาร ในตำนานสุวรรณโคมดำได้กล่าวถึงดินแดนที่ราบลุ่มริมแม่น้ำกกกว่าเดิมเคยเป็นดินแดนของพวก “กรอม” มีศูนย์กลางที่เมืองสุวรรณโคมดำ ซึ่งต่อมาเมืองได้พังทลายลงเนื่องจากถูกน้ำกัดเซาะทำลายลง ต่อมาสิงหนวัติกุมารซึ่งเป็นเชื้อสายไทยเมือง (กรมศิลปากร 2530:17) ได้อพยพผู้คนมาจากตอนใต้ของจีนและมาสร้างเมืองไชยนาทรายณ์ขึ้นที่เมืองสุวรรณโคมดำ เกาะที่ถูกกัดเซาะพังทลายลงในแม่น้ำโขงและต่อมา มีการสร้างเมืองโยนกนาครพันธ ซึ่งก็ล่มสลายอีก จนกระทั่งมีกลุ่มลาวจงมาก่อตั้งชุมชนใหญ่เป็นเมืองเชียงลาวและเมืองหิรัญนครเงินยางซึ่งมีกษัตริย์ในราชวงศ์ลาวจิงคราช คือ ขุนเจือง สามารถขยายอาณาเขตเมืองหิรัญนครเงินยางออกไปได้อย่างกว้างขวางดังปรากฏในวรรณคดีเรื่องท้าวสุทนต์ท้าวเจือง พญามังรายเป็นกษัตริย์ลำดับที่ 25 แห่งราชวงศ์ลาวจิงคราชที่ได้ครองราชสมบัติที่เมืองนครเงินยางในปี พ.ศ. 1805 (กรมศิลปากร 2530:17) และต่อมาพระองค์ได้ทรงดำเนินการรวบรวมเมืองใหญ่น้อยในลุ่มน้ำทั้งสองแห่งเป็นอาณาจักรล้านนาสำเร็จ และทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. 1840 (กรมศิลปากร 2530:22 อ้างถึงชินกาลมาลีปกรณ์)

การศึกษาถึงโลกทัศน์ของไทเขินที่เกี่ยวข้องกับเชียงใหม่ จำเป็นต้องศึกษาด้านาน พงศาวดารเชียงตุงประกอบมากกว่าศึกษาประวัติศาสตร์ตำนาน และพงศาวดารของเชียงใหม่ เพราะกลุ่มไทเขินในเชียงใหม่ซึ่งกระจายตัวอยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอดอยสะเก็ด อำเภอสันทราย อำเภอสันป่าตอง และอำเภอสันกำแพง (ทิว สว่างปัญญากร 2527:7) นั้นอพยพมาจากเชียงตุง ซึ่งต้องศึกษาท้าวความถึงเหตุการณ์และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเมืองเชียงตุงจึงจะเข้าใจได้ชัดเจน

2.3 ผู้คน ความคิด และจิตใจ

การศึกษาผู้คน ความคิดและจิตใจของไทเขินในที่นี้จะแยกวิธีการศึกษาออกเป็น 2 ประเภท การศึกษาจากวรรณกรรมที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว กับการศึกษาวิเคราะห์จากประสบการณ์ของการปฏิบัติงานภาคสนามในการทำงานวิจัย ณ หมู่บ้านของไทเขินทั้งที่เชียงตุง และเชียงใหม่วรรณกรรมที่บ่งบอกถึงตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินได้อย่างลึกซึ้งและละเอียดอ่อนมีไม่มากนัก เพราะเนื้อหาต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับไทเขินเชียงตุงมีผู้ศึกษาไว้น้อย แต่อย่างไรก็ตามจากจำนวนวรรณกรรมที่มีจำนวนจำกัดนี้ก็สามารถอ่านและเข้าใจถึงตัวตนของไทเขินเชียงตุงได้ระดับหนึ่ง เมื่อมาผนวกกับการเข้าไปสัมผัสกับพี่น้องไทเขินทั้งเชียงใหม่และเชียงตุงจากการปฏิบัติงานภาคสนามภาพลักษณ์ของตัวตนไทเขินอันประกอบด้วยผู้คน ความคิด และจิตใจ ที่พราเลือนก็แจ่มชัดขึ้น

วรรณกรรมหลักที่ทำให้ความเข้าใจในตัวตนไทเขินแจ่มชัดได้แก่ *คำวกลอนขอเชียงตุง* (อนาโศล โรเจอร์ เบิลติเยร์ : 2537) *ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง* (ประเสริฐ ณ นคร และ ปวงคำ ดุษฎีเชียง : 2537) *ตำนานเมืองเชียงตุง* (ทวิ สว่างปัญญางกูร 2527) ซึ่งปริวรรตจากอักษรไทเขิน *พงศาวดารเมืองเชียงตุง* (ทวิ สว่างปัญญางกูร 2533) และ *เรื่องเมืองเชียงตุง* (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, นฤมล เรืองรังษี : 2537) ซึ่งนำไปผนวกกับบทความสารคดีที่เกี่ยวเนื่องกับเชียงตุงที่นักวิชาการและนักเขียนหลายท่านให้ความสนใจ

วรรณกรรมหลายชิ้นกล่าวถึงเชียงตุงว่าเป็นเมืองแห่งพุทธศาสนาซึ่งมีหลักฐานอ้างอิงมาตั้งแต่ตำนาน พุทธทำนาย จนปรากฏเป็นกายภาพของเมืองเชียงตุงที่มีวัดรอบเมืองเกือบ 30 วัด (สมบุญ อนรรฆจิต 1944:48) ชาวไทเขินที่เชียงตุงแม้ในปัจจุบันก็ยังเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ไม่เสื่อมคลาย ยังมีการปฏิบัติตามจารีตประเพณีดั้งเดิมอยู่อย่างสม่ำเสมอโดยเฉพาะในเทศกาลเข้าพรรษา ออกพรรษา สงกรานต์ และ บวชลูกแก้ว ในพิธีกรรมดังกล่าวชาวบ้านจะมาร่วมใจกันทำบุญอย่างพร้อมเพรียง ผู้ที่อยู่ในตัวเวียงก็ทำบุญกับวัดในเวียง ซึ่งมีมากมายหลายวัด อาทิเช่น วัดพระแก้ว วัดธาตุจอมคำ วัดหัวข่วง วัดเชียงจันทร์ วัดเขมินท์ วัดเชียงงาม วัดเชียงจัน วัดธาตุจอมมน วัดเชียงแล วัดเชียงอิง เป็นต้น หรือถ้าอยู่ในหมู่บ้านนอกเมืองก็ไปวัดทำบุญตามวัดนอกเวียงเชียงตุง เช่น วัดบ้านเหมา วัดหนองฮ้อ วัดบ้านล่าว เป็นต้น งานประเพณีต่างๆ ส่วนใหญ่กำหนดในวันเดียวกันและทำบุญพร้อมๆ กันทุกที่ ในเทศกาลทำบุญของชาวไทเขินนี้ เป็นเทศกาลที่ต้องใช้เงินมากในการจัดงานและทำบุญให้แก่วัด ปกติชาวบ้านเมื่อทำนาได้จะไม่ขายข้าวเพื่อแลกเป็นเงิน แต่ในเทศกาลทำบุญประเพณีนี้บางครั้งชาวไทเขินต้องขายข้าวเปลือกข้าวสารไปบ้าง เพื่อนำเงินไปทำบุญให้แก่วัด¹

รูป 2.1 ขบวนแห่บวชลูกแก้วที่เชียงตุง

รูป 2.2 ขบวนแห่บวชลูกแก้วของฝ่ายหญิง

รูป 2.3 ลูกแก้วก่อนเข้าพิธีบวช

รูป 2.4 ลูกแก้วหลังพิธีบวชกลายเป็น denaro

จากความเชื่อมั่นในพุทธศาสนานี้เองทำให้มีการแตกหน่อ ต่อยอดความศรัทธาออกไปเป็นเนื้อหาที่สั่งสอนถึงศีลธรรม โดยเฉพาะศีลห้าในลักษณะของคำวกลอนขอเชียงตุง ซึ่งส่วนใหญ่พรรณนาถึงสภาพชีวิตของไทเขินในช่วงที่บ้านเมืองเพิ่งผ่านพ้นจากภัยสงครามใหม่ๆ การดำรงชีวิตของชาวเมืองเต็มไปด้วยความยากลำบาก และพรรณนาถึงความเคารพนับถือที่มีต่อระบบการปกครองแบบเจ้าฟ้า (พระอธิการอานนท์ อาทิตตมโม 2537:8) การบันทึกสั่งสอนถึงศีลห้าในคำวกลอนขอเมืองเชียงตุง ซึ่งอนาโตล โรเจอร์ เบิลติเยร์ ปรวิวรรตจากต้นฉบับภาษาไทเขินมีหลายตอน อาทิเช่น (อนาโตล โรเจอร์ เบิลติเยร์ 2537:36-37)

.....ฉันได้ฆ่าสัตว์ ตัดใจเพิ่นไว้ หื้อตายขาดกว่า ชีว.....
อทินนานั้นอย่าหื้อสับฐานการหยาบทารุณลักเทเพิ่นข้า.....
กาเมนั้นนา หรือเว้นหลักย้าย กลัวเป็นโทษสาย ที่ลุน.....
มุสรวาทา อย่าได้ทะเลาะ พัวจาล้ายหื้อ พรางลม.....
สุราเมรัย กินไปกุ่มควะ ช่างเสียเผียงหน้า คนเรา.....

จากการเชื่อมโยงพุทธวจนะเข้ากับวิถีชีวิตปกติของชาวไทเขินนี้เอง เราได้เห็นวาทะเนื้อหาต่างๆ ที่มาจากพุทธวจนะได้แทรกตามวรรณกรรมที่เข้าถึงใกล้ชิดกับการดำเนินวิถีชีวิตตามปกติของชาวไทเขิน ดังนั้นคำสั่งสอนที่

เกี่ยวกับความกตัญญูรู้คุณ ความเข้มแข็งอดทน ความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จะปรากฏในรูปของตำนาน นิทาน ซึ่งได้ฟังและเล่าขานกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นโทษของการปฏิบัติในลักษณะตรงข้ามด้วย เช่นตำนานเมืองเชียงตุงเริ่มต้นกล่าวถึงความดีของการให้ทานอาหารแก่กาของโคบาลที่เมืองประจันตคาม ซึ่งได้สังตอบแทนความดีด้วยการได้เป็นเจ้าเมือง ต่อมาความดีถูกความชั่วครอบงำเกิดความอกตัญญูต่อผู้ฝาก ทำให้ต้องรับโทษถูกนำไปปล่อยเกาะและตายจนไปเกิดใหม่เป็นปูดำอยู่ในหนองตุง การค้นเคยและรับรู้ด้วยการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษของชาวไทเขิน ทำให้อุปนิสัยกตัญญูรู้คุณ ความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นสิ่งที่ยังอยู่ในสายเลือดจนถึงปัจจุบัน

ในการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับความเป็นตัวตนของไทเขิน เชียงตุงนี้ได้พบภาษิตไทเขินเกี่ยวกับความรักเผ่าพันธุ์ ซึ่ง ทวี สว่างปัญญางกูร ได้คัดจากภาษิตไทเขินจากต้นฉบับอักษรไทเขินซึ่งส่วนใหญ่ไม่ซ้ำกับภาษิตล้านนาและสยาม ซึ่งพอจะเป็นหลักฐานในความรักเผ่าพันธุ์ของไทเขิน (ทวี สว่างปัญญางกูร : ศิลปวัฒนธรรม : 86-87)

.....กันกำ ปากขึ้นไต่เบ้าหาย เจ้อจาดก็เป่ากาย
ครั้นพูดภาษาไทเขินไม่สูญหาย เชื้อชาติก็ไม่กลายไป
หมายถึง トラバโดที่ภาษาพูดไทเขินยังมีอยู่ไม่สูญหาย เชื้อชาติไทเขินก็ไม่กลายเป็นอื่นไป

.....กันไต่หนังสือหาย เจ้อจาดก็จ่างกายแป้นอื่น
ครั้นตัวหนังสือหาย เชื้อชาติก็มักจะกลายเป็นอื่นไป
หมายถึง ตัวหนังสือไทเขินสูญหายเมื่อใด เชื้อชาติไทเขินก็มักจะกลายเป็นชาติอื่นไป

.....คอนเห็ดก็เสวหม่าน โกแป่อจ่านจ้งกัน
คนทำก็เพื่อนพม่า กลัวจะเบื้อขึ้นหน้าเกลียดชังกัน
หมายถึง ทำอะไรถ้ามีพรรคพวกพม่าเข้าไปก็จะมีพรรคพวกคืเกลียดชังกัน

.....เอากันแป้นกันจาดหมั้นอยู่ กันเราแตกหมู่จาดหาย
เอากันเป็นกันชาติหมั้นอยู่ ครั้นเราแตกหมู่ชาติหาย
หมายถึง ถ้าเราสามัคคีกัน ชาติก็มั่นคง ถ้าเราแตกสามัคคีชาติก็จะหายนะ

.....ก้อมหน้าต่อหลินเมิง จักรุ่งเรืองวันหนึ่ง
ก้อมหน้าต่อดินเมือง จักรุ่งเรืองวันหนึ่ง
หมายถึง การรักดีต่อชาติบ้านเมืองจะมีความรุ่งเรืองในภายภาคหน้า จากการศึกษาสุภาษิตไทเขินเหล่านี้ จะทำให้ความรู้สึกในจิตใจไทเขินได้ว่าการยึดมั่นในความรักความสามัคคีในเผ่าพันธุ์ เป็นจุดหนึ่งที่คนไทเขินยึดมั่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอดีตที่มีการรบพุ่งและต้องตกเป็นประเทศราชพม่านั้นทำความเจ็บช้ำน้ำใจให้แก่คนไทเขินเป็นอย่างยิ่งแม้ในปัจจุบัน

ความรู้สึกต่อพม่าก็ยังฝังลึกอยู่ในจิตใจ เพราะจากการสำรวจภาคสนามในหมู่บ้านต่างๆ ในเชียงตุงระหว่างวันที่ 23 มีนาคม - 4 เมษายน 2547 จากการสัมภาษณ์พบว่าคนไทเขินจะไม่รวมเผ่าพันธุ์กับพม่า คือไม่มีการแต่งงานกับพม่า จะแต่งงานเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์ไทด้วยกันเท่านั้น ซึ่งอาจเป็นในกลุ่มไทเขินด้วยกันเอง หรือไทใหญ่ ไทลื้อ เพราะมีความเป็นบ้านที่เมืองน้องกันมาแต่โบราณ

ในการศึกษาผู้คน ความคิด และจิตใจ ชาวไทเขินทั้งเชียงตุงและเชียงใหม่ จากการสำรวจภาคสนามพบว่ากลุ่มไทเขินทั้งเชียงตุงและเชียงใหม่ยังคงมีความคิดและจิตใจอยู่ในรูปแบบเดียวกัน คือ ยังเป็นสังคมแบบเครือญาติใกล้ชิด มีความเกื้อกูลอาหารซึ่งกันและกัน ดังนั้นระบบการช่วยเหลือกันแบบลงแขกในการทำนา ก็ดี ปลูกบ้านก็ดี ยังคงหลงเหลืออยู่เต็มเปี่ยม ความมีน้ำใจต่อผู้มาเยือนโดยเฉพาะกับคณะวิจัยยังคงได้รับจากทั้งสองแหล่งแบบญาติสมมุติที่เอื้ออาหารและอบอุ้มยิ่ง

รูป 2.5 คุณย่า คุณยาย (แม่ซุย) ที่มาทำบุญบวชลูกแก้วที่วัด

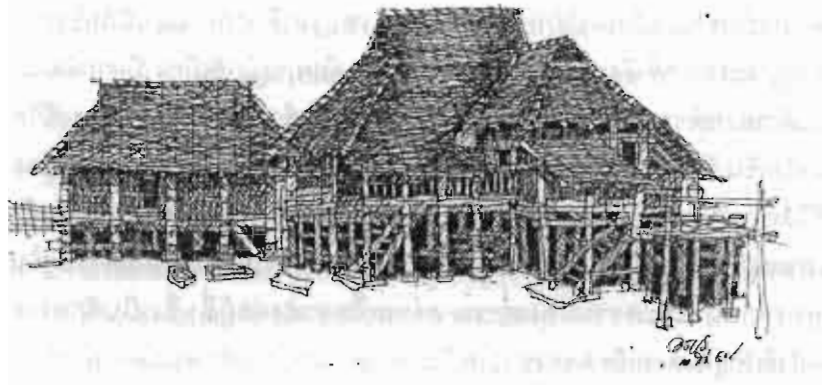
รูป 2.6 ข้าวปลาอาหารที่คณะวิจัย ซึ่งได้รับการต้อนรับแบบญาติ ได้รับอย่างอบอุ่นและมากมาย

ในการปฏิบัติงานสำรวจภาคสนามที่เชียงตุง ณ บ้านหนองฮ่อ บ้านเหม้า บ้านยางล่อ บ้านล่าว บ้านเด่นช้าง และบ้านเสี้ยวได้สัมภาษณ์และสัมผัสกับวิถีชีวิตที่พอเพียงและเรียบง่ายของชาวไทเขินที่ยากจนเงินทอง แต่ร่ำรวยน้ำใจและคุณธรรมอย่างล้นเหลือที่น่าประทับใจอย่างยิ่งเมื่อเข้าไปในเรือนของตานานมุงที่บ้านเสี้ยว อำเภอภาคฟ้า ซึ่งเป็นเรือนขนาดใหญ่มีเอ็นไฟยื่นออกมาจากตัวเรือนใหญ่ และมีเขี้ยวอยู่ด้านหลังเรือน ตานานมุงเจ้าของเรือนอายุ 80 ปีแล้ว สักลวดลายสวยงามเต็มตัวตั้งแต่ คอ ออก หลัง แขน ขา คุณตาจะพาภูมิในวิถีชีวิตดั้งเดิมมาก ใจดีและเอื้อเฟื้อพวกเราอย่างที่สุด เมื่อขึ้นบนเรือนเห็นแข่งพะลา(หิงพะระ) ที่มีแต่แจกันใส่ใบหมากปู ทำให้เกิดความสงสัยว่าทำไมถึงไม่มีพระพุทธรูปในแข่งพาลา เมื่อถามตานานมุงว่าพระพุทธรูปอยู่ที่ไหน? คำตอบของตาทำให้เข้าใจถึงวิถีไทเขินเชียงตุง ตาตอบว่าพระอยู่ในใจพร้อมซี้ที่หัวใจ และพระก็อยู่ที่วัด คำตอบนี้ทำให้ระลึกได้ว่าหากมีพระอยู่ในใจที่เตือนเราเสมอให้ทำแต่สิ่งที่ดีงาม ไม่ผิดศีล และพระ

อยู่ที่วัดทำให้ชาวบ้านได้ไปทำบุญทำทานร่วมกันในเทศกาล สิ่งเหล่านี้เองทำให้วิถีชีวิตไทเขินเชียงตุงอยู่ได้อย่างราบเรียบและเป็นสุข เพราะพอเจอกับสิ่งที่ตนมีอยู่ ใจบุญสุนทานและโอบอ้อมอารี พร้อมจะช่วยกันเมื่อมีความทุกข์ยากมาเยือน

รูป 2.7 ตาหนานมุงที่บ้านเสียว เชียงตุง

รูป 2.8 เรือนขนาดใหญ่ของตาหนานมุง ไม่มีบ้านเลขที่ที่บ้านเสียว เชียงตุง

สิ่งที่สื่อให้เห็นความคิดและจิตใจของชาวไทเขินเชียงตุงอีกอย่างหนึ่ง คือระบบการดำรงชีพ ในสังคมเกษตรกรรมของเชียงตุงในบางพื้นที่ที่ยังมีที่ยังห่างไกลจากความเจริญทางวัตถุเงินตราดูจะมีค่าน้อยกว่าอาหารเพื่อการดำรงชีพ จากการปฏิบัติงานภาคสนามที่บ้านเด่นช้าง อำเภอกาดพิง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เข้าถึงค่อนข้างลำบาก เพราะถนนที่เข้าถึงหมู่บ้านยังไม่พัฒนา ชาวบ้านจะติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงด้วยรถยนต์ค่อนข้างลำบาก ระบบเดินเท้าจึงเป็นระบบที่คล่องตัวที่สุด สังคมในหมู่บ้านยังคงยึดถือการแลกเปลี่ยนผลผลิตเกษตรกรรมเพื่อการดำรงชีพ ในช่วงเวลาบ่ายชาวบ้านที่เก็บพืชผลจากไร่ นา เข้าสู่หมู่บ้านจะนำผลผลิตของตนมาแลกเปลี่ยนกับผลผลิตของชาวบ้านอื่นๆ เช่น แดง ผักผลไม้ นำมาแลกเปลี่ยนกับปลาสด ปลาแห้ง ปลาร้า หอม กระเทียม ระบบดังกล่าวยังมีความคล่องตัวและการแลกเปลี่ยนเป็นไปแบบเอื้ออาทร แลกกันตามความจำเป็นของแต่ละครอบครัวมากกว่าจะคิดเป็นราคาหรือตีค่าเป็นเงินระบบดังกล่าวแสดงความเป็นมิตรและเครือญาติมากกว่าจะเป็นระบบพ่อค้าแม่ค้า

รูป 2.9 ผลผลิตจากไร่เข้าสู่หมู่บ้าน

รูป 2.10 การแลกเปลี่ยนผลผลิต

นอกจากนั้นความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศระบบเศรษฐกิจพอเพียง และวิถีชีวิตยังสื่อให้เห็นความผูกพันของวิถีชีวิตไทเขินที่อยู่ห่างไกลจากความเจริญทางวัตถุ ยังต้องอาศัยภูมิปัญญาและการปรับตัวแบบนุภาพกาล เพื่อให้ชีวิตและสภาพแวดล้อมคงความสมดุลซึ่งยังเป็นวิถีชีวิตที่น่าสนใจที่จะศึกษา การขาดแคลนในบางสิ่งทำให้ผู้คนต้องปรับตัวเพื่อให้มีระบบการดำรงชีวิตที่ดี ชาวไทเขินในหมู่บ้านที่สำรวจยังไม่มีการใช้ไฟฟ้าใช้ยังไม่มีระบบการดำรงชีวิตที่ดี ชาวไทเขินในหมู่บ้านที่สำรวจยังไม่มีการใช้ไฟฟ้าใช้ยังไม่มีระบบการดำรงชีวิตที่ดี ชาวไทเขินในหมู่บ้านที่สำรวจยังไม่มีการใช้ไฟฟ้าใช้ยังไม่มีระบบการดำรงชีวิตที่ดี ชาวไทเขินในหมู่บ้านที่สำรวจยังไม่มีการใช้ไฟฟ้าใช้ยังไม่มีระบบการดำรงชีวิตที่ดี

ทำให้ชาวบ้านได้ใช้น้ำสะอาดต่างกับชีวิตในเวียงเชียงใหม่ที่มีไฟฟ้าใช้แต่มีเป็นเวลา ระบบการสุขาภิบาลในเวียงจึงสะอาดน้อยกว่าในชนบท

หากเปรียบเทียบผู้คน ความคิด และจิตใจ ของชาวไทเขินเชียงใหม่ และเชียงใหม่ จะพบว่าชาวไทเขินเชียงใหม่ซึ่งกระจายตัวอยู่ในอำเภอรอบนอกของจังหวัดเชียงใหม่และในบริเวณพื้นที่รอบๆ วัดนันทารามในอำเภอเมืองต่างก็เป็นชาวไทเขินที่มีลักษณะร่วมในบรรพบุรุษเดียวกัน มีอุปนิสัยซึ่งเป็นรากฐานมาจากที่เดียวกัน เพียงแต่ไทเขินเชียงใหม่อยู่ใกล้เมือง มีการพัฒนาในด้านการดำรงชีวิต และมีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการดำรงชีวิต แต่ไทเขินเชียงใหม่ยังมีการดำรงชีพแบบบุพกาล สภาพแวดล้อมธรรมชาติและชีวิตเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากกว่ากลุ่มไทเขินเชียงใหม่ ซึ่งหมู่บ้านปรับตัวเป็นหมู่บ้านสมัยใหม่ไปแล้วบางส่วน แต่หากพิจารณาถึงความศรัทธาในพุทธศาสนาและควมมีคุณธรรม ความเอื้ออาทรต่อผู้อื่นซึ่งเป็นลักษณะที่ฝังลึกอยู่ในสายเลือดของชาวไทเขิน จะเห็นได้ว่าคุณลักษณะดังกล่าวยังมีอยู่เต็มเปี่ยมในกลุ่มไทเขินทั้งเชียงใหม่และเชียงใหม่เช่นเดียวกัน

เชิงอรรถที่ 2

1. จากการสัมภาษณ์ ลุงหนานยี่ บ้านเลขที่ 25 บ้านหม้อ อำเภอยางล่อ จังหวัดเชียงตุง เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2547 ลุงหนานยี่เล่าว่าปกติชาวไทเขินในหมู่บ้านหม้อ เมื่อทำนาได้จะเอามาเก็บเข้ายุ้งเพื่อกินตลอดปี และเอาไว้เผื่อลูกหลานบ้านใกล้เคียงชดส่นจะได้ให้หยิบยืมได้แต่ไม่ขายเพื่อแลกเป็นเงิน แต่ในช่วงเทศกาลสงกรานต์และออกพรรษาบางครั้งจำเป็นต้องขายเหมือนกัน เพราะต้องการเอาเงินมาทำบุญที่วัด.....ผู้สัมภาษณ์ อริสรี ปาณินท์
2. จากการสัมภาษณ์
 - 2.1 นายมนต์ ศรีคำมา บ้านเลขที่ 14 หมู่ 6 บ้านส้มอุ่ม ตำบลเชียงดอย อำเภอดอยสะเก็ด เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2546
 - 2.2 ลุงสาม และป้าเอ๋ย บ้านเลขที่ 16 บ้านหม้อ อำเภอยางล่อ จังหวัดเชียงตุง เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2547
 ทั้งสองคนซึ่งเป็นไทเขินเชียงใหม่และไทเขินเชียงตุงได้ให้คำตอบเกี่ยวกับสังคมในหมู่บ้านลักษณะเดียวกัน คือส่วนใหญ่นับถือเป็นพี่น้องกัน ทั้งพี่น้องโดยสายเลือดและพี่น้องโดยความนับถือ ยังมีการช่วยกันปลูกเรือนทำนา และไปทำบุญที่วัด ร่วมกันโดยเฉพาะในเทศกาลสงกรานต์ออกพรรษา.....ผู้สัมภาษณ์ อริสรี ปาณินท์

บทที่ 3 บริบทของหมู่บ้านไทเขิน เชียงใหม่ เชียงตุง

เชียงใหม่และเชียงตุงอยู่ห่างกันประมาณ 255 กิโลเมตร ในแนวเหนือใต้ ภูมิลักษณะโดยรวมมีลักษณะร่วม คือเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา เนินเขา ที่ราบในหุบเขาและที่ราบลุ่มริมน้ำ พื้นที่ของเชียงตุงระดับสูงกว่าเชียงใหม่ มีที่รายน้อยกว่าเชียงใหม่ ความต่างระดับของพื้นที่ของทั้งเชียงใหม่และเชียงตุงทำให้พบลักษณะร่วมของการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรกรรมในรูปแบบเดียวกัน คือใช้ระบบเหมืองฝายเพื่อการผันน้ำจากพื้นที่สูงให้กระจายตัวสู่ไร่นาได้ทั่วถึง ระบบเหมืองฝายเป็นภูมิปัญญาล้านนาคั้งเดิม(วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2535) ที่ต่อเนื่องมากกว่า 800 ปี ปัจจุบันยังสามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ระบบเหมืองฝายนี้นอกจากจะเป็นภูมิปัญญาชั้นยอดในการจัดการน้ำจากที่สูงเพื่อการเกษตรแล้วยังแฝงไว้ด้วยเล่ห์ในการจัดการสังคมและชุมชนในการอยู่แบบแบ่งปันและเอื้ออาทร(พรพิไล เลิศวิชา 2546:182) เพราะในระบบเหมืองฝายจำเป็นต้องอาศัยการจัดการเพื่อการแบ่งปันที่สมดุลทั้งในแง่ของทรัพยากรธรรมชาติและอสังหาริมทรัพย์ เจ้าของนารับน้ำจากเหมืองฝายต้องร่วมช่วยกันจัดการระบบทั้งระบบ โดยอาศัยภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ตั้งแต่คำนวณทิศทางและปริมาณน้ำ ปริมาณฝาย ปริมาณเหมืองแยกและขนาดของจุดแยกที่จะกระจายน้ำไปสู่ไร่นาตามขนาดของผู้ครอบครองอย่างยุติธรรมกระบวนการทั้งหมดชาวบ้านที่เป็นเจ้าของนาซึ่งจะรับน้ำจากเหมืองฝายจะต้องร่วมกันทำหากไม่สามารถร่วมได้ต้องจัดการจ้างแรงงานแทนตนเพื่อให้การดำเนินงานเหมืองฝายลุล่วงไปด้วยดี (พรพิไล เลิศวิชา 2546:186)และยังต้องมีผู้ควบคุมกำกับดูแลการปล่อยน้ำสู่เหมืองซึ่งบ้านยกย่องและเชิดฟังคือ “แก่เหมืองฝาย” ที่อุทิศตนเพื่อการดูแลเหมืองฝาย ระบบเหมืองฝายของล้านนาจึงมิใช่เป็นเพียงเครื่องมือในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรเท่านั้น แต่เป็นตัวแทนของความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมล้านนาไปพร้อมๆ กันด้วยในระบบเหมืองฝายแบบโบราณที่ใช้กันมา 700-800 ปีแล้วนี้ชาวบ้านจะมีน้ำใช้ตลอดเวลา เพียงแต่น้ำมีไม่มากนักแต่เพียงพอต่อการดำรงชีพ สามารถปลูกพืชหมุนเวียนได้ สามารถทำนาปีละ 2 ครั้งได้แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ปัจจุบันรัฐใช้ระบบการจัดการน้ำจากเขื่อนและคลองส่งน้ำ ดังเช่นในพื้นที่อำเภอฝางจะเกิดต่อเนื่องไปถึงลำพูนและลำปาง รัฐใช้ระบบจ่ายน้ำจากเขื่อนแม่กวงผ่านเหมืองชลประทานแม่กวงเพื่อจ่ายเข้าไปยังลำเหมืองระบบเดิมสู่ไร่นา แต่ไม่ใช่จ่ายน้ำตลอดเวลาเป็นการจ่ายน้ำ 10วันหยุดจ่าย 8 วัน² สลับกันไป ชาวบ้านต้องมีวิธีการกักเก็บน้ำไว้ในเวลาที่ไม่ปล่อยน้ำเพราะเมื่อจ่ายน้ำก็จะมีน้ำมาก เมื่อหยุดจ่ายก็จะขาดน้ำ

บ้านเมืองระ ตำบลเมืองเส้น อำเภอสนทราย บ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ บ้านหนองแห้ง ตำบลหนองแห้ง บ้านสันอ้อม ตำบลเชิงคอย และบ้านร้องขี้เหล็ก ตำบลร้องขี้เหล็ก อำเภอดอยสะเก็ด และพื้นที่ต่อเนื่องในอำเภอสันป่าตองเพื่อศึกษารายละเอียดของความสัมพันธ์ระหว่างภูมิลักษณะท้องถิ่น และวัฒนธรรมท้องถิ่น

พื้นที่ที่ศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่เป็นชุมชนพักอาศัยที่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ภูมิลักษณะโดยรวมของทั้งสองอำเภอเป็นพื้นที่ต่างระดับ มีภูเขา เนินเขา ที่ราบลุ่มริมน้ำ และที่ราบ พื้นที่บริเวณหมู่บ้านต่างๆ ในอำเภอสนทรายเป็นพื้นที่ที่มีความต่างระดับของพื้นที่ไม่มาก โดยรวมแล้วค่อนข้างราบ แต่พื้นที่ในอำเภอดอยสะเก็ดมีลักษณะผสมที่มีทั้งพื้นที่ที่เป็นภูเขา เนินเขา และที่ราบลุ่มผสมผสานกัน จากการศึกษาระบบเหมืองฝายของทั้งสองอำเภอบพบว่ามีบริเวณของลำเหมืองฝายหลัก ร่อง และเหมืองย่อยเข้านา เข้าหมู่บ้าน อยู่เป็นจำนวนมาก อันได้แก่เหมืองแม่แฝก แม่น้ำดู น้ำไ้ว เหมืองกอนเหมืองขี้เหล็ก และเหมืองชลประทานซอย 4 ในพื้นที่อำเภอสนทราย เหมืองคือ เหมืองร้องอินทร์ เหมืองใหม่ ห้วยฮ่องฮัก และเหมืองชลประทานแม่กวลงในพื้นที่อำเภอดอยสะเก็ดในอดีตบรรดาเหมืองร่องและเหมืองย่อยเข้านาและหมู่บ้านต่างรับน้ำจากเหมืองหลักเส้นต่างๆในพื้นที่โดยใช้ระบบเหมืองฝายแบบโบราณที่จ่ายน้ำเข้าไปยังพื้นที่ได้อย่างทั่วถึง แต่ในปัจจุบันเมื่อภาครัฐทำระบบชลประทานแม่กวลงใช้ระบบจ่ายน้ำจากเขื่อนแม่กวลงผ่านเหมืองชลประทานแม่กวลงเข้าสู่ระบบเหมืองเดิม ซึ่งพบว่าเกิดปัญหาดังได้เสนอไว้แล้วในช่วงต้นของ บทที่ 3

รูป 3.2 เหมืองชลประทานแม่กวลง

รูป 3.3 ห้วยฮ่องฮัก

รูป 3.4 เหมืองย่อยเข้าไ้่น้ำ

รูป 3.5 เหมืองย่อยเข้าไ้่น้ำในพื้นที่ต่างระดับ

สำหรับในพื้นที่อำเภอดอยสะเก็ดซึ่งมีความต่างระดับของพื้นที่ค่อนข้างมาก ได้มีการเพิ่มระบบเหมืองส่งน้ำคอนกรีตเสริมเหล็กขนาดเล็กเพื่อจ่ายน้ำให้แก่พื้นที่ต่างระดับ โดยไม่ต้องพึ่งเฉพาะแต่ระบบเหมืองฝายแบบโบราณซึ่งค่อยๆ กระจายน้ำมาตามระดับของพื้นที่โดยตรง ในระบบเหมืองคอนกรีตขนาดเล็กนี้สามารถผันน้ำจากพื้นที่สูงออกไปได้หลายระดับพร้อมๆ กัน ระบบน้ำเริ่มใช้มาประมาณ 20 ปีที่แล้ว ในสมัยของเงินผันช่วงรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช³

ในกรณีที่มีเมืองรองมีขนาดใหญ่และมีความต่างระดับของการไหลของน้ำมาก ชาวบ้านสามารถแยกเหมืองย่อยเข้าสู่หมู่บ้านได้หลายทิศทางผ่านท่อระบายน้ำทั้งขนาดใหญ่และสามารถจ่ายน้ำสู่พื้นที่ต่างระดับได้โดยสะดวกสำหรับในพื้นที่อำเภอสันทราย ซึ่งพื้นที่มีความลาดชันน้อยกว่าพื้นที่อำเภอดอยสะเก็ด การผันน้ำจากเหมืองฝายไปยังไร่นาทำได้คล่องตัวและไม่ยุ่งยาก สามารถจ่ายน้ำเข้านาได้ทั้งในระดับเดียวกับลำเหมือง และแยกจ่ายจากลำเหมืองเดียวกันไปยังระดับต่ำกว่าได้ในเวลาเดียวกัน ระบบเหมืองฝายของล้านนาทำให้สภาพแวดล้อมเขียวชอุ่มตลอดเวลา

รูป 3.6 การผันน้ำจากรางริน (เหมืองคอนกรีตขนาดเล็ก) สู่พื้นที่ต่างระดับ

รูป 3.7 การผันน้ำจากเหมืองรองสู่เหมืองย่อยเข้านา และหมู่บ้าน

รูป 3.8 เหมืองร่องชี้เหล็ก

รูป 3.9 น้ำจากเหมืองร่องชี้เหล็กจ่ายสู่นาที่บ้านร่องชี้เหล็ก

รูป 3.10 ลำเหมืองย่อยระบายส่งน้ำได้หลายระดับ

รูป 3.11 น้ำจากลำเหมืองย่อยเข้าสู่ระดับต่างๆ ที่บ้านสันอุ่ม

จากการศึกษาภูมิลักษณะและระบบการจัดการน้ำแบบเหมืองฝายของพื้นที่ที่ศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ทำให้ตระหนักได้ชัดเจนว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ระบบเหมืองฝายเป็นเครื่องมือในการปรับให้ชีวิตและสภาพแวดล้อมอยู่ในระบบที่สมดุลสามารถดำรงชีพอยู่ได้ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติด้วยการพึ่งพาซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้เองก็ยังเป็นตัวกำหนดลักษณะของภูมิทัศน์พื้นถิ่นของพื้นที่อันประกอบด้วยสภาพพื้นดิน พืชพรรณ และวิธีการดำเนินการเกี่ยวกับพืชพรรณที่สอดคล้องกับสภาพดินและการจัดการน้ำ

รูป 3.12 สภาพผืนนาและพืชพรรณโดยรวม

รูป 3.13 สภาพสวนและลำเหมืองย่อย

รูป 3.14 สภาพทางกายภาพของเวียงเชียงตุงที่เป็นแบ่งแอ่งกะทะ

รูป 3.15 ภูมิลักษณะนอกเวียงเชียงตุงมีที่ราบน้อย

3.2 ภูมิลักษณะท้องถิ่นของพื้นที่ศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่

เชียงใหม่ถึงแม้จะมีภูมิลักษณะใกล้เคียงกับเชียงใหม่ มีระบบของการปรับตัวให้เข้ากับระบบนิเวศด้วยระบบเหมืองฝายต่อเนื่องกันมากกว่า 800 ปี⁴ เป็นระบบเดียวกับเชียงใหม่ในอดีต ปัจจุบันเชียงใหม่มีการพัฒนาระบบเหมืองฝายกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ สามารถผันน้ำต่างระดับได้หลายระดับและจ่ายได้หลายพื้นที่รอบด้าน แต่ในเชียงใหม่ซึ่งการพัฒนาทางเทคโนโลยีต่างๆ เดินไปอย่างช้ามากทำให้ระบบเหมืองฝายที่ใช้อยู่ยังเป็นระบบดั้งเดิม ค่อยๆจ่ายน้ำต่างระดับลดหลั่นกันไปภูมิลักษณะของทั้งเวียงเชียงตุงและอำเภอรอบนอกมีลักษณะร่วม คือเป็นแอ่งกะทะ พื้นที่โดยรวมสูงกว่าพื้นที่ส่วนกลาง ทำให้เหลือพื้นที่ราบเพื่อการเกษตรค่อนข้างน้อยและในภาวะของภูมิลักษณะดังกล่าวสิ่งที่เชียงใหม่ประสบอยู่ตลอดเวลาคือปัญหาน้ำท่วม

ในสภาพของพื้นที่ที่มีความเอียงลาดระบบเหมืองฝายเป็นระบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรตามภูมิปัญญาดั้งเดิมมากที่สุด เชียงตุงและเชียงใหม่ต่างก็ใช้ระบบเดียวกัน คือ มีระบบเหมืองธรรมชาติหรือน้ำธรรมชาติเป็นระบบหลัก และขุดลำเหมืองรอง เหมืองย่อย จนถึงเหมืองเล็กๆ ที่ชาวบ้านมักเรียกว่า “น้ำเหมืองบ้าน” ที่สามารถขุดต่อจากลำเหมืองหลักหรือรองเข้าไปสู่ไร่นาและหมู่บ้านของตน ทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีน้ำใช้ตลอดปี และยังใช้เป็นแหล่งระบายน้ำสู่ไร่นาในหน้าฝนด้วยทำให้น้ำฝนไม่ท่วมขังอยู่ในหมู่บ้าน

เมืองเชียงตุงมีลำน้ำสายหลัก คือ น้ำเขินซึ่งต่อมาจากหนองตุงและน้ำหลาบ หรือน้ำลาบ ซึ่งเป็นลำน้ำสายหลักซึ่งไหลมารวมกับน้ำเขิน ทั้งน้ำเขินและน้ำหลาบไหลผ่านหมู่บ้านหลายแห่ง เป็นแหล่งน้ำสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวไทเขินเชียงตุง จากลำน้ำหลักทั้งสองสายแต่ละหมู่บ้านจะขุดลำเหมืองแยกของตนเอง โดยใช้ฝายเป็นเครื่องมือในการจ่ายน้ำต่าระดับเป็นเทคโนโลยีชาวบ้านแบบง่ายๆ ที่ต่างก็ช่วยกันคิดช่วยกันทำ

รูป 3.16 น้ำเขินจากเวียงเชียงตุงไหลไปยังหลายหมู่บ้านทางทิศเหนือ

รูป 3.17 น้ำหลาบ ลำน้ำสายหลักอีกสายหนึ่งที่ไหลมารวมกับน้ำเขินทางทิศเหนือ

ในระบบเหมืองฝายแบบค่อยๆ ไหลรินของเชียงตุงมีทั้งระบบที่ชาวบ้านดำเนินการกันเอง โดยใช้วิธีกั้นน้ำแบบยุคบุพกาลด้วยไม้หรือหินเพื่อเปลี่ยนเส้นทางน้ำ หรือเพื่อทำฝายกักน้ำเพื่อผันน้ำไปในแนวถนนแยกไปสู่ไร่นาตามระดับต่างๆ ระบบดังกล่าวชาวบ้านร่วมมือรวมใจกันดำเนินงานเช่นเดียวกับระบบเหมืองฝายของภาคเหนือของไทย นอกจากเหมืองฝายระบบชาวบ้าน ยังมีเพิ่มเติมด้วยเหมืองฝายของรัฐซึ่งจัดทำเหมืองส่งน้ำคอนกรีตมีประตูน้ำปิดเปิดกั้นน้ำต่าระดับ บางแห่งมีเฉพาะแต่ฝายที่ให้น้ำไหลรินไปตามธรรมชาติ แต่ในบางพื้นที่รัฐทำประตูปิดเปิดกั้นน้ำไว้ด้วยและปิดเปิดเป็นเวลา ซึ่งทำให้เกิดปัญหาน้ำมากน้ำน้อยเช่นเดียวกับที่เชียงใหม่เช่นเดียวกัน

รูป 3.18 เหมืองฝายแบบชาวบ้าน

รูป 3.19 เหมืองฝายของรัฐ

รูป 3.20 ลำเหมืองย่อยสู่ไร่นา

รูป 3.21 น้ำเหมืองบ้านเล็กๆ สู่หมู่บ้าน

รูป 3.22 ไร่นาภูมิทัศน์พื้นที่ดินเชิงตุง

รูป 3.23 ไร่แดงโมและพืชพรรณรอบด้านภูมิทัศน์พื้นที่ดินอีกลักษณะหนึ่งของเชิงตุง

จากระบบการจัดการน้ำแบบเหมืองย่อยดั้งเดิมโดยไม่มีเทคโนโลยีอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องมากมายนักนี้เอง ทำให้พื้นที่ราบลุ่มซึ่งมีปริมาณค่อนข้างน้อยของเชิงตุงมีความเขียวชอุ่ม พื้นที่เกษตรกรรมของเชิงตุง โดยเฉพาะอำเภอรอบนอกของเวียงเชียงตุงหากมีปริมาณน้ำที่ผันมาจากเหมืองฝายต่างๆ มากพอ ชาวบ้านก็จะปลูกข้าวเพราะต้องเก็บไว้กินตลอดปี แต่ถ้าน้ำไม่มากพอจะเลี้ยงไปปลูกอย่างอื่นแทน เช่น แตงโม กล้วย จึงทำให้เห็นภาพที่ยังเป็นไร่เขียวชอุ่มอยู่ ชาวเชียงตุงไม่ได้มีอาชีพทางเกษตรกรรมทั้งหมด เพราะพื้นที่อุดมสมบูรณ์มีไม่มาก บางพื้นที่ที่ระบบเหมืองฝายช่วยได้ไม่ทันนักชาวบ้านจะทำอาชีพอื่นๆ เช่น จักสานซึ่งใช้วัตถุดิบเป็นไม้ไผ่ซึ่งขึ้นเอง หรือปั้นหม้อดินเผาซึ่งใช้วัตถุดิบในพื้นที่ซึ่งเป็นวิถีชีวิตอีกลักษณะหนึ่งของชาวเชียงตุง แต่อย่างไรก็ตาม ในบรรยากาศของวิถีชาวบ้านไทเขินโดยรวม ภูมิทัศน์เกษตรกรรมก็ยังคงเป็นตัวแทนของวิถีชาวบ้านเช่นเดียวกับไทเขินเชียงใหม่อยู่นั่นเอง

3.3 รูปลักษณะของหมู่บ้านที่ศึกษาในเชียงใหม่

สืบเนื่องจากการศึกษาบริบทของหมู่บ้านไทเขินในเชียงใหม่ ซึ่งเชื่อมโยงกับภูมิลักษณะท้องถิ่นและระบบชลประทานแบบเหมืองฝายในพื้นที่ต่างระดับของหมู่บ้านที่เลือกศึกษาในรายละเอียด และพบว่าเครือข่ายของ

เหมืองฝายที่กระจายตัวอยู่ในบริบทของหมู่บ้านเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อผังกายภาพของหมู่บ้านทั้งในพื้นที่พักอาศัยและพื้นที่เกษตรกรรม เพราะระบบเหมืองฝายในพื้นที่มีได้ให้ประโยชน์เฉพาะพื้นที่นาและสวนเท่านั้นแต่ได้กระจายตัวเข้าไปในหมู่บ้านที่เป็นกลุ่มพักอาศัยเพื่อให้ใช้ในการดำรงชีพประจำวัน และเพื่อให้เป็นเส้นทางระบายน้ำฝนสู่ไร่นา ป้องกันน้ำท่วมขังในหมู่บ้านในช่วงหน้าฝน ในการศึกษาารูปลักษณะของหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ ได้เลือกศึกษาเปรียบเทียบผังกายภาพของหมู่บ้านจากภาพถ่ายทางอากาศ 3 หมู่บ้านในพื้นที่อำเภอดอยสะเก็ดซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้ศึกษาลงลึกถึงตัวเรือนและผังบริเวณเรือนด้วย ได้แก่ บ้านสันอ้อมและบ้านร้องขี้เหล็ก ตำบลเชิงดอยและบ้านหลวงเหนือ ตำบลหลวงเหนือ

รูปลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านในพื้นที่ที่ศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ หากเป็นหมู่บ้านที่มีลำน้ำธรรมชาติสายหลัก เช่นแม่น้ำปิง แม่น้ำขาน หมู่บ้านจะเกาะตัวไปตามลำน้ำเป็นแนวยาวต่อเนื่อง แล้วค่อยๆ ขยายตัวออกเป็นกระจุกๆ ในทิศทางโดยรอบดังเช่นบ้านต้นแห่น้อย ตำบลท่าวังพร้าว อำเภอสันป่าตองแต่ในพื้นที่ที่ไม่มีแม่น้ำสายหลักมีแต่ลำเหมืองขนาดเล็กและเหมืองขุดเพื่อกระจายน้ำไปในพื้นที่เกษตรกรรมหมู่บ้านที่เกิดขึ้นจะเกาะตัวไปตามถนนสายหลักและรองในลักษณะเดียวกันกับการเกาะตัวไปตามแม่น้ำสายหลัก กล่าวคือยึดพื้นที่ตามยาวริมถนนก่อน เมื่อริมถนนถูกยึดครองไปหมดแล้วก็จะกระจายตัวตามแนวกว้างเป็นวงออกไปโดยรอบหากมีถนนหลายสายเป็นเครือข่ายต่อเนื่องกันในหมู่บ้าน รูปลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านก็จะกระจายตัวไปตามวงจรของถนนดังนั้นจะพบว่ารูปพรรณสัณฐานทางกายภาพของหมู่บ้านได้รับอิทธิพลจากรูปแบบของระบบถนนในหมู่บ้าน สำหรับองค์ประกอบของหมู่บ้านส่วนใหญ่จะคล้ายคลึงกัน หากเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่จะมีวัดและโรงเรียนประจำหมู่บ้าน หากเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กอาจใช้วัดและโรงเรียนร่วมกัน 2-3 หมู่บ้านก็ได้ กลุ่มบ้านในหมู่บ้านจะกระจุกตัวกันเป็นกลุ่มๆ มีแนวต้นไม้เป็นขอบเขตของหมู่บ้าน ซึ่งอยู่กลางระหว่างหมู่บ้านและไร่นาซึ่งอยู่บริเวณรอบนอกของหมู่บ้าน สำหรับวัดของหมู่บ้านมีทั้งวัดตั้งอยู่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน และวัดอยู่ขอบหมู่บ้านแต่ไม่ว่าจะตั้งอยู่ที่ใดก็ตามจะต้องเป็นที่ที่ชาวบ้านจากพื้นที่โดยรอบเดินทางมาถึงโดยสะดวก

วัดต่างๆ ในพื้นที่ที่ศึกษาไม่มีสุสานและเมรุในบริเวณวัดดังนั้นแต่ละหมู่บ้านจะต้องเตรียมพื้นที่สำหรับเป็นสุสานและเมรุเผาศพของหมู่บ้านไว้ท้ายหมู่บ้านในที่ที่ไม่ประเจิดประเจ้อจนเกินไป แต่ก็ไม่ไกลจากหมู่บ้านจนเกินไปด้วย

รูป 3.24 ภาพถ่ายทางอากาศของบ้านสันอุ้ม ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด
ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

รูป 3.25 ภาพถ่ายทางอากาศของบ้านร่องขี้เหล็ก ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด
ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

รูป 3.26 ภาพถ่ายทางอากาศของบ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด
 ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

บ้านสันอุ้ม(รูป 3.24) และบ้านลวงเหนือ (รูป 3.26) เป็นหมู่บ้านที่อยู่ต่อเนื่องกันในแนวเหนือใต้ เข้าจากถนนสายหลักคือเชียงใหม่ดอยสะเก็ดสู่มุ่บ้านโดยถนนสายรองเข้าหมู่บ้านได้ 2 เส้นทาง ดังนั้นรูปพรรณสัณฐานของหมู่บ้านจะเกาะตัวไปตามแนวยาวของถนนทั้ง 2 เส้นที่วางตัวห่างกันประมาณ 500 เมตร วางเกือบขนานกันไปมีถนนซอยเชื่อมระหว่างถนนทั้ง 2 สายเป็นระยะๆ และมีถนนย่อยเชื่อมซอยแยกเป็นช่วงๆ ลักษณะคล้ายถนนระบบตารางแต่ไม่สมบูรณ์นัก สัณฐานของกลุ่มเรือนในหมู่บ้านทั้ง 2 แห่งมีรูปลักษณะคล้ายคลึงกัน คือเกาะตัวยาวตามแนวถนนเหนือใต้ทั้งสองฝั่งของถนนคู่ขนาน ทั้งสองหมู่บ้านใช้วัดร่วมกัน คือวัดศรีมุงเมือง ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างกลางของทั้ง 2 หมู่บ้าน พื้นที่รอบนอกที่โอบล้อมหมู่บ้านด้านทิศตะวันออกและตะวันตกเป็นที่นาซึ่งมีลำเหมืองผันน้ำเข้าสู่เป็นวงจรจากห้วยฮ่องฮัก เหมืองคือเหมืองกอน เหมืองชีเหล็ก และเหมืองร้องอินทร์ โดยจะเห็นผืนนาที่อุดมสมบูรณ์ล้อมรอบบริเวณหมู่บ้านชายขอบระหว่างหมู่บ้านและผืนนาชาวบ้านจะปลูกต้นไม้ใหญ่ล้อมรอบหมู่บ้านซึ่งจะสังเกตเห็นได้จากระยะไกล

รูป 3.27 แสดงความสัมพันธ์ของวัด หมู่บ้าน กลุ่มต้นไม้รอบหมู่บ้านและนา

รูป 3.28 หมู่บ้านใหม่และนา

รูป 3.29 สภาพแวดล้อมของหมู่บ้านซึ่งอยู่หลังกลุ่มต้นไม้ที่บนาและเงืงนา

รูป 3.30 เติ่งนาในผืนนาที่อยู่ห่างไกลจากกลุ่มเรือนในหมู่บ้าน

ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านไทจีนนี้สังเกตเห็นได้จากระยะไกลจากกลุ่มต้นไม้ใหญ่หนาแน่นที่มองเห็นได้ชัดเจนจากถนนใหญ่ เมื่อเห็นกลุ่มต้นไม้ใหญ่ที่ใดก็ตามสามารถสันนิษฐานได้ทันทีว่าหลังกลุ่มต้นไม้ นั่นคือหมู่บ้าน กลุ่มต้นไม้จะเป็นตัวกลางระหว่างหมู่บ้านและผืนนาลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านแบบที่สืบทอดมาแต่สมัยโบราณลักษณะเดียวกับ“ป่าพะ”ซึ่งคั่นระหว่างหมู่บ้านและนา เพียงแต่ “ป่าพะ”ส่วนใหญ่จะมีทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้ เช่นหน่อไม้ หวาย และผลไม้ป่า แต่ต้นไม้รอบหมู่บ้านในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นต้นไม้ที่ชาวบ้านปลูกเองเสริมกับต้นไม้ธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพจากต้นไม้รอบหมู่บ้านลดน้อยลง

สำหรับรูปลักษณะทางกายภาพของบ้านร้องชี้เหล็ก(รูป 3.25) มีความต่างไปจากบ้านสันอุ่มและบ้านลวงเหนือเพราะบ้านร้องชี้เหล็กแบ่งกลุ่มบ้านในหมู่บ้านออกเป็นหลายกลุ่ม ทั้งกลุ่มใหญ่และกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยซึ่งเกาะตัวไปตามแนวถนนที่คดเคี้ยวทั้งสองฟากของถนน ในขณะที่พื้นที่พักอาศัยของหมู่บ้านมิได้เกาะกลุ่มกันเป็นกลุ่มตัว แต่ได้แตกตัวออกจากกัน ดังนั้นวัดร้องชี้เหล็กซึ่งเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน จึงแยกตัวออกมาเด่นกลางทุ่งนาแต่มีถนนเข้าถึงได้จาก 2 กลุ่มเรือน นอกจากนั้นยังพบว่าสุสานของหมู่บ้านซึ่งประกอบด้วยศาลาสดศพ เฑาะตะกอนเผาศพและที่ล้างหน้าศพก็กระจายตัวออกมานอกพื้นที่เพื่อให้ทุกกลุ่มเรือนในหมู่บ้านสามารถเข้าถึงได้สะดวก ไม่เกาะติดอยู่กับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นการวางตำแหน่งที่แก้ปัญหาของการกระจายตัวของกลุ่มเรือนได้เป็นอย่างดีทั้งตำแหน่งของวัดและสุสาน

รูป 3.31 สุสานซึ่งมีเชิงตะกอนและที่อาบน้ำ ล้างหน้าศพ

รูป 3.32 ลำเหมืองที่เข้าไปยังหมู่บ้านนอกเหนือจากการจ่ายน้ำเข้านา

สำหรับลำเหมืองที่กระจายตัวเป็นเครือข่ายแบบใยแมงมุมเต็มตลอดผืนนา ซึ่งทำให้น้ำของพื้นที่สันทราย และดอยสะเกิดอุดมสมบูรณ์ได้กระจายตัวเข้าไปยังหมู่บ้านในเขตพักอาศัยทั้งเก่าและใหม่ด้วยลำเหมืองนี้ส่วนใหญ่อยู่หน้าบ้านต่อเนื่องกันเป็นระบบเพื่อระบายน้ำฝนจากหมู่บ้านสู่ไร่นา ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของลำเหมืองกับการดำรงชีพเป็นอย่างดีถึงแม้ในเรือนใหม่บางหลังที่ลำเหมืองเข้าไปอยู่ในเขตพื้นที่ที่มีโฉนด มีผู้ครอบครอง แต่ชาวบ้าน

จะปล่อยไว้ตามธรรมชาติ ไม่มีการถมลำเหมืองในบริเวณบ้านของตน แต่เป็นที่น่าเสียดายที่บางพื้นที่แม้ไม่มีการถมลำเหมืองแต่มีการลากลำที่ลำเหมืองโดยการฝังท่อขนาดใหญ่เพื่อให้ลำเหมืองผ่าน ซึ่งเท่ากับการลดขนาดลำเหมืองดั้งเดิมลงไปเป็นช่วงๆ ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าหากเกิดกรณีนี้ปริมาณลำเหมืองซึ่งเคยระบายน้ำอย่างเป็นระบบต่อเนื่องเมื่อพบกับช่วงการเปลี่ยนขนาดและปริมาณการระบายน้ำมากขึ้น โอกาสที่น้ำจะระบายไม่ทันเอ่อล้นลำเหมืองจะมีมากขึ้นซึ่งจะเป็นผลทำให้น้ำท่วมในหน้าฝนได้

ในการดำรงชีพตามชีวิตประจำวันของชาวไทเขินเชียงใหม่นอกจากได้ประโยชน์จากลำเหมืองแล้วบ่อน้ำขุดเพื่อการอุปโภคและการเกษตรภายในบริเวณเรือนเป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งทุกเรือนจะขาดเสียมิได้ แม้ในปัจจุบันชาวบ้านมีน้ำประปาใช้แล้วก็ตาม แต่บ่อน้ำก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีพเช่นเดิม บ่อน้ำดังกล่าวอาจมีบ่อเดียวหรือ 2-3 บ่อก็ได้ แล้วแต่ความจำเป็นและแล้วแต่ระดับน้ำใต้ดินของพื้นที่ บ่อน้ำนี้ส่วนใหญ่ใช้ในการทำครัวและรดต้นไม้ในบริเวณบ้าน ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าภายในบริเวณบ้านไทเขินที่เชียงใหม่จะมีการปลูกพืชผักผลไม้และไม่ดอกได้เขียวชอุ่มรอบบ้าน

รูป 3.33 ลำเหมืองในบริเวณบ้าน

รูป 3.34 บ่อน้ำใช้ในครัวเรือน

รูป 3.35 ความเขียวชอุ่มของเรือนไทเขิน

เรือนไทเขินโดยทั่วไปมักจะมีบันไดทางขึ้นเรือนอยู่ภายใต้หลังคาเรือนและมีช่องเรือนอยู่หน้าเรือน หรืออยู่ระหว่างเรือนใหญ่และหลองข้าว (ยั้งข้าว) ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของผังบริเวณเรือนไทเขิน ในปัจจุบันที่หลองข้าวไม่ค่อยได้ใช้งานเพราะชาวบ้านทำนาน้อยลง เปลี่ยนไปทำอาชีพอื่น อันเนื่องจากปัญหาน้ำจากเหมืองฝายเปลี่ยนระบบ แต่หลองข้าวก็ยังเป็นสถาปัตยกรรมโดดเด่นที่ชาวไทเขินเชียงใหม่หวงแหนและเก็บรักษาไว้อย่างดี เรือนบางหลังที่บ้านหลวงเหนือตัวเรือนถูกไฟไหม้และจะลามติดหลองข้าวเก่าของชาวบ้านแต่ปรากฏว่าเพื่อนบ้านเข้ามาช่วยกันฉีดน้ำหล่อเลี้ยงหลองข้าวไว้ไม่ให้ติดไฟ ทำให้หลองข้าวยังคงอยู่ถึงปัจจุบัน¹⁰ แต่ตัวเรือนสร้างใหม่แล้วเป็นเรือนสมัยใหม่ ทำให้เห็นได้ชัดเจนถึงความสำคัญของหลองข้าวกับชีวิต

รูป 3.36 เรือนและช่วงเรือน

รูป 3.37 ห้องข้าวที่ยังหลงเหลือจากไฟไหม้ตัวเรือน

รูป 3.38 ความสัมพันธ์ระหว่างเรือนและธรรมชาติแวดล้อมที่เป็นลักษณะเด่นของเรือนไทเขิน เชียงใหม่

จากการศึกษาบริบทของหมู่บ้านรูปลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านที่เลือกเป็นกรณีศึกษา 3 แห่ง คือ บ้านสันอุ้มและบ้านร้องชี้เหล็ก ตำบลเชิงดอยและบ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ได้พบว่าสภาพของเรือนและหมู่บ้านมีการพัฒนาไปแล้วทั้งระบบ ตั้งแต่ตัวเรือนและสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต แต่ในทางกลับกันพบว่าระบบของการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรระบบดั้งเดิม คือระบบเหมืองฝายยังเป็นระบบที่คล่องตัวและให้ผลต่อเกษตรกรรมหลักอีกทั้งมีการพัฒนาเทคโนโลยีชาวบ้านผสมผสานกับเทคโนโลยีใหม่เพื่อการจ่ายน้ำได้หลายระดับพื้นที่ ปัญหาที่พบคือการที่รัฐปรับเปลี่ยนแหล่งจ่ายน้ำตามธรรมชาติแบบเดิมให้เป็นการจ่ายน้ำจากเขื่อนและคลองส่งน้ำ แต่จ่ายเข้าไปยังเครือข่ายเหมืองฝายเก่า ซึ่งทำให้เกิดการปรับตัวในการทำเกษตรกรรมให้เข้ากับระบบที่ภาครัฐดำเนินการ และในบางพื้นที่ชาวบ้านจำเป็นต้องแก้ปัญหาด้วยการเปลี่ยนพืชที่ปลูกโดยเฉพาะเปลี่ยนจากการทำนาเป็นการทำสวนลำไย ซึ่งเป็นการเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตทั้งระบบ

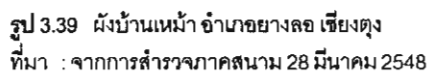
3.4 รูปลักษณะของหมู่บ้านที่ศึกษาในเชียงใหม่

การศึกษาผังกายภาพของหมู่บ้านไทเขินที่เชียงใหม่ไม่สามารถศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศได้เหมือนการศึกษาหมู่บ้านไทเขินในจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ต้องจัดทำผังหมู่บ้านจากการสำรวจภาคสนามเพื่อนำมาศึกษาเปรียบเทียบ ดังนั้นผังกายภาพดังกล่าวสามารถจัดทำได้เฉพาะในพื้นที่ที่สามารถเดินสำรวจได้เท่านั้นไม่สามารถศึกษาถึงสภาพแวดล้อมที่ข้างเคียงซึ่งเข้าถึงโดยการเดินไม่ได้

ผังหมู่บ้านที่ทำการศึกษามีทั้งหมด 5 หมู่บ้านมีอายุของการก่อตั้งหมู่บ้านต่างกันที่เก่าแก่ที่สุด คือ บ้านเหม้า อำเภอยางล่อ มีอายุกว่าร้อยปี และที่ใหม่ที่สุดคือบ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง ซึ่งมีอายุการสร้างประมาณ 20 ปี ในการศึกษาเปรียบเทียบรูปลักษณะของผังหมู่บ้านทั้ง 5 หมู่บ้านที่เป็นกรณีศึกษา⁶ ซึ่งมีอายุของการก่อตั้งหมู่บ้านต่างกันหลายเวลานี้ ทำให้เห็นถึงความคงอยู่และความแปรเปลี่ยนของผังกายภาพของหมู่บ้านอันเป็นผลสืบเนื่องมาแต่ความแปรเปลี่ยนโดยรวมของสภาพแวดล้อมของสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นข้อเท็จจริงไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และทำให้พอมองเห็นแนวโน้มในอนาคตของหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่

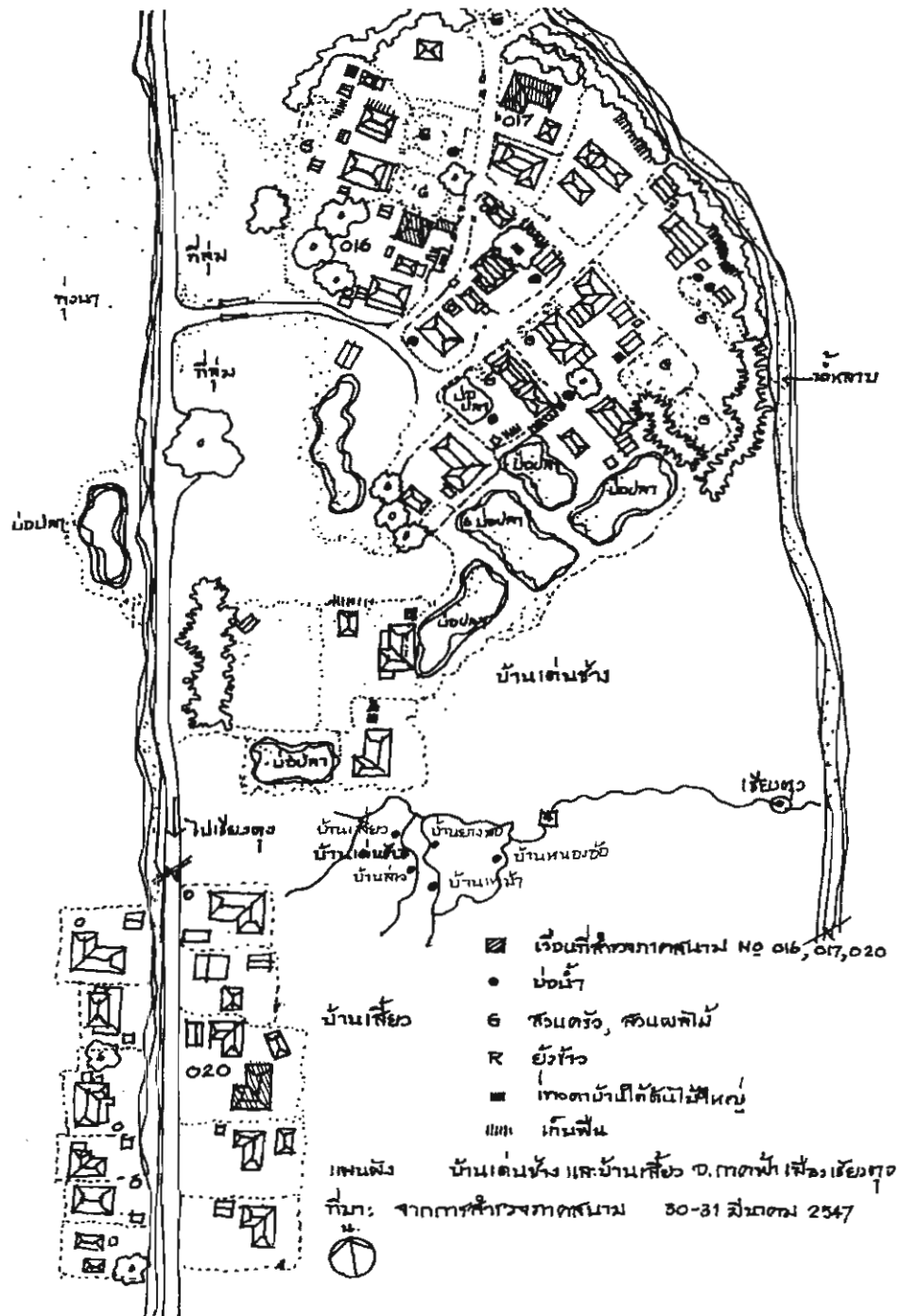
ตัวอย่างผังหมู่บ้านทั้ง 4 กลุ่มนี้ สามหมู่บ้านมีวัดประจำหมู่บ้านสำหรับบ้านเสี้ยว บ้านเด่นช้าง และบ้านล่าว เป็นหมู่บ้านที่อยู่ต่อเนื่องกัน ชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านมาทำบุญที่วัดบ้านล่าว ดังนั้นจะพบว่าหากพิจารณาว่าหมู่บ้านที่สมบูรณ์จะมีวัดประจำหมู่บ้าน บ้านเหม้า(รูป 3.39) บ้านล่าว(รูป 3.41) และบ้านหนองอ้อ (รูป 3.42) จะเป็นหมู่บ้านที่มีองค์ประกอบของผังที่สมบูรณ์ แต่ในรูปลักษณะของผังหมู่บ้านในชนบทของเชียงใหม่ถือเป็นสิ่งผิดปกติในกรณีที่หลายหมู่บ้านไม่มีวัดของตนเองและมาทำบุญร่วมกับวัดของหมู่บ้านข้างเคียง เพราะแต่ละหมู่บ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน หมู่บ้านที่ยากจนและก่อตั้งใหม่ยังไม่สามารถสร้างวัดของหมู่บ้านได้ก็มาทำบุญร่วมกับวัดอื่นทำให้ผู้คนต่างหมู่บ้านรู้จักมักคุ้นกันและผลพลอยได้ที่ตามมาคือมีการผสมผสานโดยการแต่งงานข้ามหมู่บ้านที่เป็นชาวไทเขินด้วยกัน เพราะคู่แต่งงานมีโอกาสได้พบปะกันที่วัดในงานบุญ ทำให้ระบบสังคมแบบเครือญาติขยายออกไปต่างหมู่บ้านด้วยความมั่นคงและอบอุ่น

ในผังหมู่บ้านที่มีองค์ประกอบครบถ้วนจะประกอบด้วยวัดของหมู่บ้านซึ่งมีองค์ประกอบย่อย คือ ช่วงวัด โบสถ์ วิหาร และบ่อน้ำ และที่ขาดไม่ได้คือเทวดาวัด วัดที่เชียงตุงนี้หากเป็นวัดใหม่อาจมีเฉพาะวิหารยังไม่มีโบสถ์ การใช้สอยทุกอย่างทำที่วิหารนอกจากนั้นจะมีเทวดาบ้านหรือบ้านเราเรียกว่าเลื้อบ้านตั้งอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ศูนย์กลางหมู่บ้าน เทวดาบ้านนี้ชาวบ้านจะทำพิธีเซ่นไหว้เพื่อควมมีสิริมงคลของบ้านทุกปีในช่วงสงกรานต์หรือออกพรรษาหรืออาจเป็นช่วงเวลาอื่นก็ได้ที่กำหนดให้เป็นช่วงเวลาของการสักการะเทวดาบ้าน นอกเหนือจากวัด เทวดาบ้านและช่วงบ้านแล้วก็เป็นกลุ่มของเรือนซึ่งจัดวางตามลักษณะทางสังคมของหมู่บ้านแต่ละพื้นที่ซึ่งแตกต่างกัน

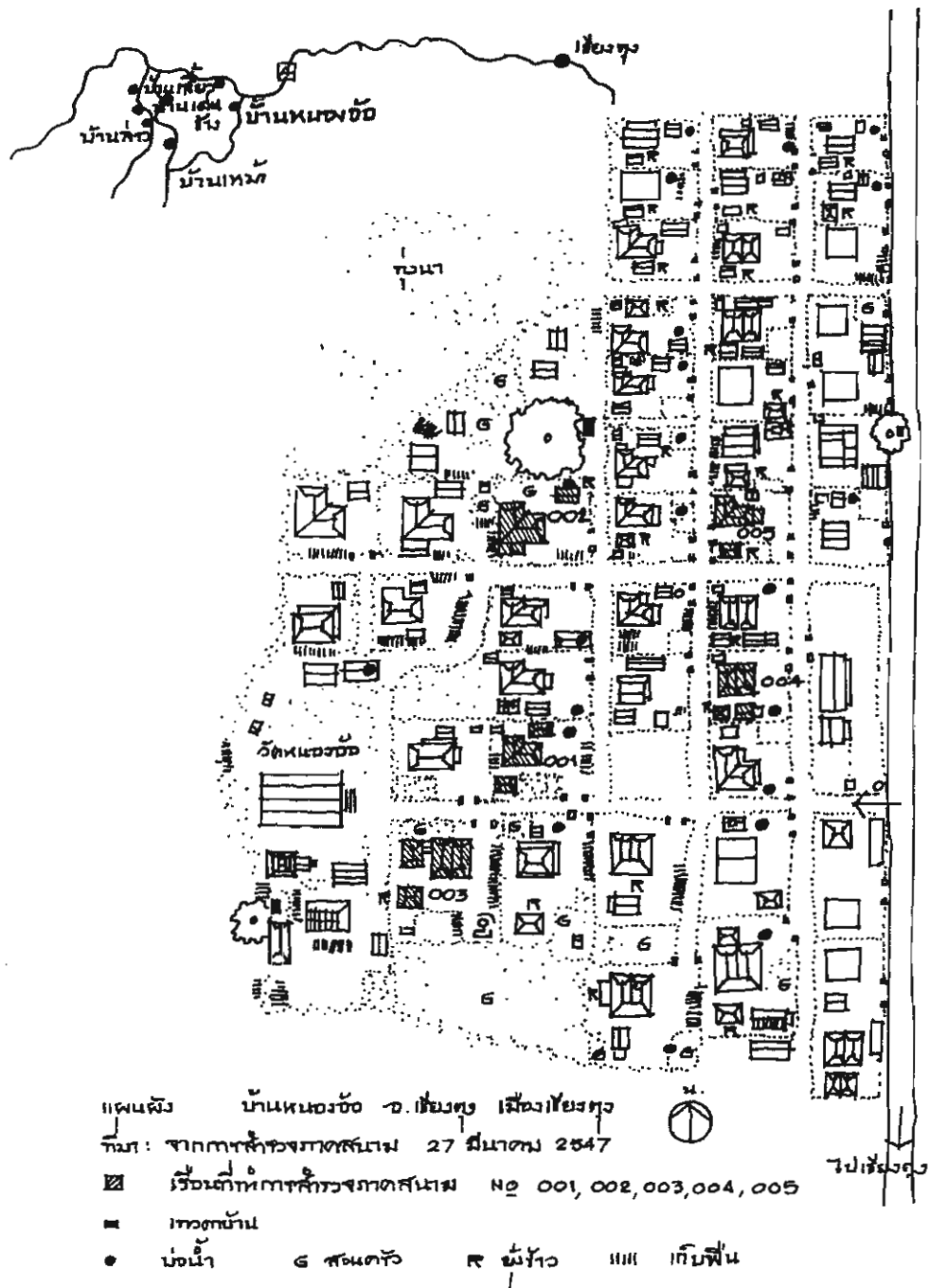

รูป 3.39 ผังบ้านหน้าอำเภอยางลพ เชียงตุง

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม 28 มีนาคม 2548

รูป 3.40 ผังบ้านเด่นช้างและบ้านเลี้ยวอำเภอหาดฟ้า เชียงตุง
ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม 30-31 มีนาคม 2547

รูป 3.42 มังบ้านหนองขี้ อำเภอเชียงตุง เชียงตุง
ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม 27 มีนาคม 2547

สำหรับผังหมู่บ้านที่จัดทำไว้ 3 ประเภทคือประเภทที่มีลักษณะผังกายภาพของหมู่บ้านที่สื่อถึงระบบสังคมแบบนพทาลในลักษณะของสังคมเครือญาติได้แก่ผังของบ้านเหมา อำเภอยางล่อ ประเภทที่สองคือประเภทที่มีผังกายภาพแบบสมัยใหม่ กำหนดให้สาธารณูปโภคคือระบบถนนในหมู่บ้านแบบตาตารางเป็นตัวกำหนดการวางตัวเรือน ได้แก่ผังของบ้านหนองอ้อ อำเภอยะยงตุง ส่วนประเภทที่สามคือผังที่มีลักษณะผสมผสานของทั้งสองประเภทเป็นลักษณะของสังคมแบบกลางกึ่งกลางใหม่มีทั้งรูปแบบของสังคมเครือญาติและสังคมแบบเอกเทศตัวใครตัวมัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นในผังของหมู่บ้านอย่างชัดเจน ซึ่งสังเกตเห็นได้จากผังของบ้านเด่นช้าง บ้านเลี้ยว และบ้านล่าว อำเภอกาดฟ้า

ผังหมู่บ้านเหมา อำเภอยางล่อ ยะยงตุง เป็นผังหมู่บ้านที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตที่ยังคงดำรงอยู่แบบนพทาลมากที่สุด น้ำเงิน⁷ เป็นปัจจัยหลักของการเลือกที่ตั้งหมู่บ้าน น้ำเงินซึ่งไหลมาจากหนองตุงที่เวียงยะยงตุงไหลขึ้นมายังบ้านเหมาและมารวมเป็นหนองน้ำใหญ่หน้าหมู่บ้านเหมา และเปลี่ยนเป็นลำน้ำเมื่อเลียบผ่านบ้านเหมาจากน้ำเงินที่มารวมเป็นหนองน้ำนี้ชาวบ้านเหมาขุดน้ำเหมืองบ้านตออีก 2 สาย เพื่อกระจายตัวเข้าไปยังกลุ่มเรือนในหมู่บ้าน ส่วนน้ำเงินสายหลักได้ไหลไปรวมกับน้ำหลายทางทิศเหนือ พิจารณาจากผังหมู่บ้านเหมาจะเห็นได้ว่าระดับน้ำได้ดินบริเวณนี้เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตอย่างมากเพราะสามารถขุดบ่อน้ำตื้นเพื่อเลี้ยงปลา⁸ ได้สะดวกองค์ประกอบหลักของผังบ้านเหมาที่สำคัญ คือวัดบ้านเหมาซึ่งมีช่วงวัดขนาดใหญ่อยู่ระหว่างโบสถ์และวิหาร ทางทิศใต้ของวัดได้ต้นไม้ใหญ่ริมกำแพงวัดเป็นที่ประดิษฐานเทวดาวัดหรือใจวัดนอกกำแพงวัดด้านทิศเหนือจนถึงทางเข้าหมู่บ้านเป็นช่วงบ้านขนาดใหญ่ ด้านทิศตะวันตกของหนองน้ำเงินหน้าหมู่บ้านเป็นต้นไม้ใหญ่ที่เป็นที่สักการะของชาวบ้านมีเครื่องเซ่นสรวงอยู่ที่คาบไม้

ถนนในหมู่บ้านคดเคี้ยวไปตามกลุ่มเรือนซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าถนนเกิดภายหลังการจัดวางกลุ่มเรือนแล้ว กลุ่มเรือนเกาะตัวกันเป็นกลุ่มๆ เล็กบ้างใหญ่บ้างตามระบบเครือญาติ ในกลุ่มเรือนแต่ละกลุ่มจะเห็นช่วงเรือนของกลุ่มขนาดเล็กบ้างใหญ่บ้างต่างกัน ดังนั้นจะพบว่าในผังบ้านเหมาไม่ได้มีการล้อมรั้วบ้านแยกกันทุกหลัง แต่มีการกันรั้วเป็นกลุ่มๆ ของเรือนซึ่งสะท้อนให้เห็นระบบสังคมแบบเครือญาติในผังได้อย่างชัดเจน ประมาณศูนย์กลางของหมู่บ้านมีต้นไม้ใหญ่ปลูกในช่วงบ้านที่ไม่ใหญ่นัก ได้ต้นไม้เป็นที่ประดิษฐานเทวดาบ้านหรือที่เรียกว่าเสื่อบ้านแบบเชียงใหม่ เทวดาบ้านนี้ชาวบ้านจะมาทำพิธีเซ่นไหว้เพื่อการปกป้องคุ้มครองผู้คนในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขทุกปีช่วงสงกรานต์ เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างถนนในหมู่บ้านกลุ่มบ้านและน้ำเหมืองบ้านที่ขุดเข้าไปโอบล้อมกลุ่มเรือน จะเห็นได้ชัดเจนว่าในกลุ่มเรือนแต่ละกลุ่มจะมีถนนและน้ำเหมืองบ้านเป็นสาธารณูปโภคหลักของส่วนหน้าบ้านและหลังบ้านซึ่งเป็นระบบแบบนพทาลที่หล่อเลี้ยงชีวิตได้อย่างยั่งยืน

รูป 3.43 น้ำเขิน ต้นไม้ใหญ่หน้าหมู่บ้าน กลุ่มเรือนและสภาพแวดล้อมของบ้านเหม้า

รูป 3.44 โบสถ์วิหาร และช่วงวัดบ้านเหม้า

รูป 3.45 ถนนคดเคี้ยวในบ้านเหม้าและบรรยากาศของพิธีกรรมในหมู่บ้าน

รูป 3.46 น้ำเหมืองบ้านที่ผ่านทุกกลุ่มเรือนในบ้านเหม้า

ผังหมู่บ้านเด่นช้าง (รูป 3.40) และบ้านล่าว (รูป 3.41) มีรูปลักษณะใกล้เคียงกันคืออาศัยน้ำไหลเป็นเส้นทางน้ำหลักของหมู่บ้านพื้นที่ที่อยู่ใกล้น้ำไหลพยายามจัดเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อการเกษตรให้มากที่สุด ดังจะเห็นได้ว่าแปลงพืชผักสวนครัวจะมาเรียงเป็นแนวยาวริมน้ำไหลเช่นเดียวกันทั้งสองหมู่บ้าน ที่บ้านล่าวนี้มีวัดบ้านล่าวซึ่งกำลังสร้างโบสถ์ใหม่ ส่วนบ้านเด่นช้างไม่มีวัดของหมู่บ้าน อาศัยทำบุญร่วมกันที่วัดบ้านล่าว ผังทั้งสองหมู่บ้านมีลักษณะร่วม คือเรือนที่เกาะกลุ่มในลักษณะเครือญาติมีน้อยลง ช่วงเรือนที่เป็นศูนย์รวมของเรือนหลายหลังเริ่มลดน้อยลง เริ่มมีเรือนแบบตัวใครตัวมัน กันรั้วรอบขอบชิดเฉพาะเรือนมากขึ้น และเห็นได้ชัดว่าทั้งสองหมู่บ้านพยายามจัดระบบถนนผสมผสานระหว่างถนนคดเคี้ยวกับถนนแบบตาราง บ้านเด่นช้างมีกลุ่มเรือนแบบเครือญาติที่ยังใช้ช่วงเรือนร่วมกันอยู่หลายกลุ่ม แต่บ้านล่าวเป็นเรือนแบบเรียงแถวเป็นส่วนใหญ่ แต่ทั้งสองหมู่บ้านก็ยังมีเทวดาบ้านอยู่ได้ต้นไม้ใหญ่กลางหมู่บ้านเหมือนกัน จากการศึกษาเปรียบเทียบผังหมู่บ้านเด่นช้างและหมู่บ้านล่าว พบว่าบ้านเด่นช้างมีน้ำอุดมสมบูรณ์กว่าบ้านล่าว เพราะมีทั้งน้ำไหลทางทิศตะวันออกและน้ำเหมืองด้านทิศตะวันตก รวมทั้ง

ระดับน้ำใต้ดินที่เอื้ออำนวยต่อการชูดบเลี้ยงปลา ซึ่งจะเห็นได้ว่าพื้นที่ด้านหน้าของบ้านเด่นช้างเป็นพื้นที่ลุ่ม สามารถชูดบเลี้ยงปลาขนาดใหญ่ได้มากมาย แต่บ้านล่าวพื้นที่สูงกว่า อาศัยเส้นทางน้ำไหลบ่าด้านทิศตะวันออกเส้นทางเดียวทำให้ต้องชูดบในบริเวณบ้านของตนเองแทบทุกหลังคาเรือน สำหรับเรือนที่มีฐานะไม่ดีนักไม่สามารถชูดบเฉพาะตัวได้ สามารถใช้ตักน้ำจากบ่อสาธารณะปากทางเข้าหมู่บ้านมาใช้ได้ ส่วนในบ้านเด่นช้างก็มีการชูดบน้ำสาธารณะไว้เช่นเดียวกันแต่อยู่ในหมู่บ้านในจุดที่จะเริ่มเข้าไปยังภายในหมู่บ้าน

รูป 3.47 บ่อน้ำสาธารณะหน้าบ้านล่าว

รูป 3.48 บ่อน้ำสาธารณะในบ้านเด่นช้าง

การวางกลุ่มเรือนของบ้านเด่นช้างมีความชัดเจนในระบบสังคมเครือญาติ ดังนั้นเมื่อเข้าไปในหมู่บ้าน เราจะพบช่วงบ้านขนาดใหญ่เล็กอยู่ระหว่างกลุ่มเรือน การกันรั้วเฉพาะเรือนมีน้อย รั้วที่กันอาณาเขตจะเป็นเพียงเครื่องหมายแสดงการแบ่งเขตเท่านั้น มิได้แสดงถึงการกันเพื่อความปลอดภัยแต่อย่างใด เรือนในกลุ่มเครือญาติยังสามารถเดินผ่านได้จนเรือนไปยังเรือนต่างๆ ช้างเคียงได้โดยสะดวกแปลงพืชผักสวนครัวไม่ได้แบ่งเฉพาะตัวแต่ส่วนใหญ่เป็นแปลงพืชผักที่ใช้งานร่วมกันพยายามปลูกไว้ริมรั้วเพื่อสะดวกแก่การใช้ไฟงวิดน้ำรดพืชผักต่างๆ สำหรับเรือนที่กันรั้วเฉพาะตัวไม่แสดงระบบเครือญาติชัดเจนก็ยังคงมีช่วงเรือนสะอาดเรียบที่หน้าเรือนและหลัง ช่วงเรือนส่วนใหญ่มักอยู่ระหว่างเรือนใหญ่และเยข้าว(ยุ้งข้าว)

รูป 3.49 ช่วงบ้านในระบบสังคมเครือญาติของบ้านเด่นช้าง

รูป 3.50 ช่วงเรือนเฉพาะตัวเพียงครอบครัวเดียวอยู่ระหว่างเรือนและเยข้าว

บรรยากาศโดยรวมของบ้านเด่นช้างและบ้านล่าว ซึ่งมีน้ำไหลเป็นหัวใจของการให้ความชุ่มชื้นและอุดมสมบูรณ์ต่อการเกษตรทุกประเภทของหมู่บ้านนี้ พิจารณาได้จากสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านและพืชพรรณที่ปลูกโดยรวม เรือนบางหลังแม้จะกันรั้วเฉพาะครอบครัว แต่โดยรอบบริเวณบ้านจะปลูกพืชพรรณไม้นานาชนิด โดยเฉพาะต้นไผ่ซึ่งปลูกเป็นฉากหลังของหมู่บ้าน และปลูกกันระหว่างกลุ่มบ้าน ต้นไผ่มีปริมาณมากมายเพราะอาศัยใช้งานทุกประเภทตั้งแต่นำมาเป็นวัสดุก่อสร้าง จักสาน เครื่องมือเครื่องใช้ กินหน่อเป็นอาหารทั้งคนและสัตว์ นอกจากนั้นบริเวณพื้นที่ติดน้ำไหลของทั้งสองหมู่บ้านจะอุดมไปด้วยพืชผักสวนครัวเขียวชอุ่มซึ่งใช้เป็นอาหารของทั้งหมู่บ้านด้วยการแบ่งปันแบบเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

รูป 3.51 กอไผ่ฉากหลังของเรือนในบ้านล่าว

รูป 3.52 พืชผักสวนครัวริมน้ำไหลของบ้านเด่นช้าง

ผังหมู่บ้านสุดท้ายที่นำมาศึกษาเปรียบเทียบ คือผังบ้านหนองฮ้อ อำเภอเชียงตุง (รูป 3.42) บ้านหนองฮ้อเป็นหมู่บ้านที่อายุน้อยที่สุดในหมู่บ้านที่สำรวจ เพราะมีอายุเพียง 20 กว่าปี⁹ ซึ่งเมื่อพิจารณาตัวเรือนในหมู่บ้านแล้วไม่น่าเป็นไปได้ เพราะตัวเรือนมีความเก่าแก่มากกว่า 20 ปีมากมายนัก แต่เมื่อสัมภาษณ์ในการสำรวจภาคสนามจึงทราบข้อเท็จจริงที่ว่าหมู่บ้านปัจจุบันสร้างมา 20 กว่าปีจริง แต่ไม่ใช่เป็นการสร้างหมู่บ้านใหม่ เป็นการย้ายบ้านหนองฮ้อจากที่เดิมซึ่งพบปัญหาน้ำท่วมมาเป็นระยะเวลายาวนาน หมู่บ้านเดิมอายุกว่า 50 ปี ดังนั้นจะพบว่าเรือนในบ้านหนองฮ้อประมาณร้อยละ 90 เป็นเรือนไม้เก่าซึ่งรื้อมาปลูกสร้างใหม่ ตัวเรือนใหม่มีเฉพาะด้านหน้าติดถนนใหญ่เท่านั้น

ผังบ้านหนองฮ้อเป็นผังหมู่บ้านที่สมบูรณ์แบบ มีวัดหนองฮ้ออยู่ท้ายหมู่บ้าน ในบริเวณวัดหนองฮ้อมีโบสถ์ วิหาร และอาคารอื่นๆหลายหลัง โบสถ์เป็นโบสถ์สร้างใหม่ด้วยวัสดุใหม่ แต่ที่น่าสนใจยิ่งคือ ยังคงขนาดสัดส่วนของโบสถ์ดั้งเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่น วิหารก็เป็นวิหารใหม่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ ในวัดมีเทวดาวัดประดิษฐานอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ชิดเขตวัดทางทิศตะวันตกติดกับพื้นที่นาของหมู่บ้าน ด้านทิศเหนือของวิหารเป็นช่วงวัดซึ่งมีขนาดใหญ่เพื่อใช้ในการกิจกรรมประเพณีและกิจกรรมชุมชนกลางหมู่บ้านมีต้นไม้ใหญ่ที่ประดิษฐานเทวดาบ้านไว้ใต้ต้น ถนนในหมู่บ้านทั้งหมดเป็นระบบตารางและมีการแบ่งพื้นที่

ปลูกเรือนเป็นแปลงที่เท่าๆ กันแบบหมู่บ้านจัดสรรสมัยใหม่ลักษณะดังกล่าว ทำให้เรือนในหมู่บ้านจัดวางแบบเรือนแถว มีเฉพาะช่วงหน้าเรือนของแต่ละครอบครัว แต่ช่วงบ้านในระบบเครือญาติสูญหายไปหมดสิ้นทุกบ้านกันรั้วเฉพาะของตนเอง บ้านหนองอ้อนี้ถ้าพิจารณาเฉพาะตัวเรือนที่อยู่ช่วงกลางหมู่บ้าน จะเข้าใจว่าเป็นหมู่บ้านเก่าที่มีอายุการสร้างยาวนาน เพราะรูปทรงของเรือนก็ดี วัสดุก่อสร้างก็ดียังคงเป็นแบบประเพณีอย่างเคร่งครัด แต่ถ้าพิจารณาเรือนด้านริมถนนใหญ่จะพบตึกสร้างใหม่สืบทอดมาหลัง ซึ่งมีความเปรียบต่างจาก เรือนกลุ่มใหญ่โดยสิ้นเชิงจากการสัมภาษณ์ทราบว่าเรือนที่เป็นตึกสมัยใหม่ เป็นของครอบครัวที่ขายลูกสาวไปเพื่อขายบริการที่หาดใหญ่ ประเทศไทย เมื่อ 3 ปีที่แล้ว ปัจจุบันนี้หญิงสาวกว่า 70% เสียชีวิตแล้วด้วยโรคเอดส์ หลังจากได้ส่งเงินกลับมาให้พ่อแม่ปลูกบ้านตึกใหม่ในหมู่บ้านซึ่งเป็นเหตุการณ์ ที่เศร้าและหดหู่มาก ในบรรดาเรือนเก่าในหมู่บ้านทุกหลังจะมีเยข้าวรูปทรง สวยงามอยู่ข้างเคียง และเนื่องจากบ้านหนองอ้อย้ายมาจากเดิมแบบหนีน้ำ ทำให้มาเลือกที่ดอนเมื่อก่อสร้างหมู่บ้านใหม่ทั้งอยู่ห่างลำน้ำ ทำให้เรือนทุกหลัง จำเป็นต้องขุดบ่อน้ำใช้ของตนเอง ซึ่งมีทั้งน้ำบ่อที่ตักขึ้นมาใช้ และน้ำบ่อแบบฝัง ท่อและโยกน้ำขึ้นมากรองใช้อุปโภคในครัวเรือน

รูป 3.53 เทวดาบ้านของบ้านหนองอ้อ

รูป 3.54 เทวดาวัดของวัดหนองอ้อ

รูป 3.55 น้ำบ่อต่อ

รูป 3.56 เยข้าวที่มีอุปกรณ์กันหนูกับปลวกที่เสาทุกต้น

จากการศึกษาเปรียบเทียบผังหมู่บ้านทั้ง 4 ผัง ได้พบว่าผังหมู่บ้าน
ใหม่ที่อายุการสร้างบ้านเก่าแก่สุดเกินกว่าร้อยปีเป็นผังที่ยังแสดงถึงระบบ
ของชีวิตและสังคมที่ชัดเจนยังมีความแนบแน่นของสังคมเครือญาติที่สื่อออกมา
ด้วยระบบการจัดวางเรือนและที่ว่างในผังรวมทั้งยังแสดงคุณสมบัติของ
สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนจากการวางตำแหน่งของเรือนในผังซึ่งสามารถรับลม
ถ่ายเทได้ดีทุกหลัง ประสานกับการใช้วัสดุก่อสร้างในท้องถิ่น พืชพรรณ และ
ระบบการจัดการน้ำในหมู่บ้าน แต่เมื่อศึกษาในหมู่บ้านอื่นๆ ที่อายุการสร้าง
น้อยลง การจัดวางกลุ่มเรือนปรับเปลี่ยนไปตามระบบสังคมใหม่เริ่มกันเร็ว
เฉพาะเรือน เริ่มมีความห่างเหินระหว่างเรือน ชวงบ้านเลือนหายไปเหลือแต่
เพียงชวงเรือนเฉพาะครอบครัว จนถึงผังบ้านหนองอ้อที่มีอายุการสร้างใหม่สุด
ประมาณ 20 ปี พบว่ารูปแบบของผังกายภาพปรับเปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง การ
กำหนดระบบการอยู่อาศัยตามระบบธรรมชาติหายไปซึ่งน่าเสียดายยิ่ง วัสดุ
ก่อสร้างก็เช่นเดียวกันเรือนที่สร้างใหม่ริมทางหลวงเริ่มใช้ฉนวนก่ออิฐฉาบปูน
ทาสี และรูปทรงเรือนเป็นแบบเรือนสมัยใหม่ ไม่ยกใต้ถุนสูง ซึ่งอยู่ไม่สบาย
เหมือนเรือนเก่าที่อยู่ด้านในของหมู่บ้านปัจจุบันชาวบ้านหนองอ้อที่ปลูกบ้านใหม่
ทราบดีว่าเรือนใหม่ของตนอยู่ไม่สบายและร้อนอบอ้าวมาก แต่ไม่สามารถแก้ไข
ได้ เพราะปลูกเสร็จแล้วด้วยราคาที่สูง

เชิงอรรถบทที่ 3

1. จากการสัมภาษณ์ นายสมหวัง สุมาลัย ผู้ช่วยแก่เหมืองฝายร้องชีเหล็ก อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2548
2. จากการสัมภาษณ์ ผู้ช่วยแก่เหมืองฝายร้องชีเหล็ก อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2548ซึ่งได้อธิบายเสริมว่าหากถามความเห็นจากชาวบ้านจะพบว่าส่วนใหญ่พอใจระบบเหมืองฝายแบบเดิมมากกว่าระบบการจ่ายน้ำจากเขื่อนชลประทานแบบปัจจุบัน แต่ไม่สามารถจะไต้แย้งคัดค้านได้ จำใจต้องรับในระบบซึ่งรัฐจัดการให้
3. จากการสัมภาษณ์ นายกองแสง บัวหนา บ้านเลขที่ 101 หมู่ที่ 4 บ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2548 และจากการสังเกตการณ์ในพื้นที่ มีเขียนสลักไว้ที่เหมืองคอนกรีตว่า 2519 ราชรินศึกฤทธิ์ผู้สังเกตการณ์ อรรถิธิ ปาณินท์
4. จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของเขียงตุงจากตำนาน พงศาวดารและการศึกษาเปรียบเทียบกับเขียงใหม่ โดยผู้วิจัยอรรถิธิ ปาณินท์
5. จากการสังเกตการณ์ของคณะวิจัยพบว่า ระบบสาธารณูปโภคของเขียงตุงโดยเฉพาะระบบไฟฟ้าซึ่งสัมพันธ์กับระบบน้ำยังไม่คล่องตัว แม้แต่ในเขียงตุงเองก็ยังจ่ายไฟเป็นเวลาและค่อนข้างน้อยระบบน้ำประปาซึ่งสัมพันธ์กับระบบไฟฟ้าก็ติดขัดไปด้วยส่วนในชนบทโดยเฉพาะหมู่บ้านที่สำรวจยังไม่มืไฟฟ้าใช้ มีเฉพาะแต่บ้านหนองอ้อ ซึ่งอยู่ใกล้ตัวเขียงตุงเท่านั้น..... อรรถิธิ ปาณินท์ อธิบายความ
6. หมู่บ้านที่ศึกษามี 5 หมู่บ้าน แต่แผนผังมี 4 แผนผังเพราะหมู่บ้านเด่นช้างและบ้านเลี้ยวรวมอยู่ด้วยกันเนื่องจากบ้านเลี้ยวได้สำรวจหมู่บ้านเฉพาะที่เกาะเป็นแนวยาวไปตามถนนเท่านั้นส่วนบ้านเด่นช้างได้สำรวจแบบเป็นกลุ่มและทั้งสองหมู่บ้านตั้งอยู่ต่อเนื่องกัน
7. ชาวเขียงตุงเรียกแม่น้ำเงินว่า "น้ำเงิน" เรียกแม่น้ำหลาบว่า "น้ำหลาบ" เรียกลำเหมืองว่า "น้ำเหมือง" เรียกเหมืองย่อยเข้าหมู่บ้านว่า "น้ำเหมืองบ้าน"อธิบายความอรรถิธิ ปาณินท์
8. บ่อปลาในผังหมู่บ้านเหมา (รูปที่ 3.39) มีหลายบ่อเป็นบ่อขนาดใหญ่และส่วนใหญ่เป็นบ่อเลี้ยงปลาของผู้ใหญ่บ้าน.....จากการสัมภาษณ์ นายหนานยี่ บ้านเลขที่ 25 บ้านเหมา อำเภอยางล่อ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2547 โดย อรรถิธิ ปาณินท์
9. จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดหนองอ้อในพิธีบวชลูกแก้วของวัด เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2547
10. จากการสัมภาษณ์นายบุญมี บัวหนา บ้านเลขที่ 39 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2546อรรถิธิ ปาณินท์

บทที่ 4 คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับเรือนพักอาศัย

ในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เต็มไปด้วยพลังแห่งธรรมชาติอันหลากหลายมิตินั้น มนุษย์นับแต่ครั้งอดีตกาลต่างจำเป็นต้องดิ้นรนในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดอย่างเข้มแข็งและอดทนเพื่อต่อสู้กับวิกฤตการณ์ที่อาจส่งผลกระทบต่อความเป็นและความตายของตนได้ แต่วิกฤตการณ์แห่งธรรมชาติล้วนทรงพลังและมีอำนาจ ที่อยู่เหนือความสามารถในการรับมือของมนุษย์แทบทั้งสิ้น ปรากฏการณ์ต่างๆ ดังกล่าว จึงเป็นต้นตอที่มาของความพยายามในการค้นคว้าหาเอาค่าตอบ เพื่อจัดสร้างวิธีการในการอยู่รอดและเอาชนะให้ได้ หากแต่ที่สุดบทบาทแห่งพลังอำนาจของธรรมชาตินั้นกลับยิ่งใหญ่ลึกลับและซับซ้อนเกินกว่าที่มนุษย์พึงจะประมวลได้เพียงจากความรู้ที่ประจักษ์ความพ่ายแพ้ อย่างราบคาบคือที่มาของการยอมรับ ถ่อมตนและเจียมตัวเจียมใจในการจะต้องเผชิญหน้าด้วยความสงบเสถียรอย่างสิ้นกังขา หากแต่อย่างไรก็ตามด้วยเหตุเพราะมนุษย์มี “สมอง” ที่ฉลาดกว่าสัตว์โลกชนิดอื่นๆ ดังนั้นความสามารถอันโดดเด่นประการหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นได้ก็คือ การมี “ความคิดคำนึง” (ประมวล คัดค้นสัน 2521:89) ซึ่งสามารถสร้างจินตนาการให้เกิดเป็นเนื้อหาสาระขึ้นได้และการสร้างจินตนาการอันเกิดจากความคิดคำนึงเมื่อมีความสงสัยนี้เอง ที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้าง “คำอธิบาย” ที่เรียก Myth นั้นเอง และหากเป็นคำอธิบายที่น่าเชื่อถือด้วยแล้วก็จะได้รับการตอบรับจากชุมชน ทั้งที่สุดอาจพัฒนาขึ้นมาเป็นระบบของ “ความเชื่อ” (Belief) สำหรับชุมชนนั้นๆ ได้อย่างสมบูรณ์ เหตุนี้การแสวงหาคำตอบในการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ของธรรมชาติในบริบทแวดล้อมตน ด้วยการใช้ความคิดคำนึงเพื่อการสร้างคำอธิบายจากจินตนาการดังกล่าว จึงเป็นมูลเหตุแห่งที่มาของความเชื่อ “ธรรมชาติ” นั้นมีอำนาจอิทธิฤทธิ์อัน “ศักดิ์สิทธิ์” เพื่อใช้เป็นข้ออ้างอิงสำคัญสำหรับตนในการสร้าง “ความหวัง” ต่อการรับความเมตตาปราณี ช่วยเหลือเกื้อกูล และการสร้าง “ความปรารถนา” แห่งการดำรงอยู่ด้วยได้อย่างปลอดภัยจากสิ่ง “ศักดิ์สิทธิ์” เหล่านั้น (ประมวล คัดค้นสัน 2521:90) ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าโดยเบื้องต้นแล้ว “ความเชื่อ” ก็มีมูลเหตุที่มาจาก “ความกลัว” และ “ความไม่รู้” (ภิญโญ จิตต์ธรรม 2522:2) ของมนุษย์อันเป็นพื้นฐานของสัญชาตญาณที่แท้จริงซึ่งซ่อนอยู่ภายใต้จิตสำนึกนั่นเอง “ความกลัว” และ “ความไม่รู้” ดังกล่าวต่างล้วนถูกปิดบังด้วยความพยายามในการสร้างความประนีประนอม ด้วยการแทรกตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมนั้นๆ ให้ได้อย่างกลมกลืนหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็ถือว่าเป็นความพยายามในการทดแทน “ช่องว่าง” ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในอันที่จะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ต่อกันให้แนบสนิทอย่างสอดคล้องเหมาะสม(สมคิด จิระทัศนกุล 2546:2) จนกลายเป็นวิถีทางแห่งการยอมรับของสังคมด้วยการยึดถือเป็นแนวความคิด กฎเกณฑ์และ

ข้อปฏิบัติต่างๆอย่างเคร่งครัดภายใต้ความเชื่อมั่นและศรัทธาเดียวกัน (สมคิด จิระทัศนกุล 2548:95) เหตุนี้ **“ความเชื่อ”** นั้น จึงสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. **ความเชื่อทั่วไป (Belief)** ซึ่งเป็นความเชื่อแบบธรรมดาที่เกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจ เช่น เชื่อว่ามีนรก มีสวรรค์ เทวดา หรือเชื่อในนิมิตความฝันต่างๆ เป็นต้น
2. **เชื่อแบบไสยศาสตร์ (Superstition)** อันเป็นความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความหวาดกลัวต่อพลังอำนาจบางประการที่เหนือการควบคุมทางจิตใจของมนุษย์ (มณี พยอมยงค์ 2536:73) และเชื่ออิทธิฤทธิ์ว่าจะสามารถสร้างผลทั้งในด้านดีและร้ายแก่ตนและครอบครัวได้ ดังนั้นเงื่อนไขของความสัมพันธ์ถัดมามากประกอบขึ้นด้วยขั้นตอนต่างๆ ที่เรียกว่า **“พิธีกรรม”** เสมอ

อย่างไรก็ตามด้วยเหตุที่สังคมมนุษย์แบบดั้งเดิมนั้น ส่วนใหญ่มีพัฒนาการในการดำรงชีพที่คล้ายคลึงกัน ความคิดคำนึงในเรื่องเหนือจริงต่างๆ จึงมักมีพื้นฐานของ **“ความเชื่อ”** ที่ใกล้เคียงกัน เช่นเดียวกับในสังคมไทยเองที่ไม่ว่าจะเป็นชนกลุ่มไหน ภาคใด ต่างก็ล้วนแต่มีมิติทาง **“ความเชื่อ”** ในเรื่อง **“วิญญาณนิยม” (Animism)** ดังกล่าวนี้อย่างเข้มข้นเช่นเดียวกัน แม้ว่าอาจจะมีความแตกต่างที่เป็นข้อปลีกย่อยในเชิงเนื้อหาสาระอยู่บ้างก็ตาม จนอาจกล่าวได้ว่าก่อนที่พระพุทธศาสนาจะได้เข้ามาประดิษฐานอย่างมั่นคงถาวรขึ้นนั้น สังคมไทยกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่มีความเชื่อแบบ **“วิญญาณนิยม”** แทบทั้งสิ้น (จักรสมาลย์ กบิลสิงห์ 2536:328)

ในสังคมแถบภาคเหนือหรือที่เรียกว่า **“ถิ่นล้านนา”** นั้น ก็เป็นอีกเขตพื้นที่หนึ่งที่มีคุณลักษณะดังกล่าว ส่วนหนึ่งด้วยเพราะเป็นดินแดนที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอันมากด้วยภูเขาสูง ป่าทึบ ประกอบด้วยมีต้นกำเนิดของลำน้ำสายสำคัญหลายสาย ซึ่งย่อมเป็นมูลเหตุสำคัญของการเกิดเป็น **“ความเชื่อ”** ต่างๆ ที่เกี่ยวกับบริบททางธรรมชาติเฉกเช่นเดียวกัน และด้วยเหตุเพราะเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ในเชิงทรัพยากรธรรมชาตินี้เอง จึงเป็นที่มาของการเลือกตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนต่างๆ มากมาย จนเกิดเป็นพัฒนาการทางสังคมที่สืบเนื่องกันมาอย่างยาวนาน ที่สำคัญคือการพัฒนาขึ้นเป็นสังคมเมืองขนาดใหญ่กลุ่มต่างๆ ที่กระจายตัวกันไปทั่ว ซึ่งที่สุดก็หนีไม่พ้นวิถีทางแห่งการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันทั้งในเชิงเศรษฐกิจและการเมือง การสัมพันธ์ทางการค้าและการสู้รบทางการสงคราม ย่อมเป็นที่มาของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและการถ่ายโอนทางเผ่าพันธุ์ระหว่างกัน จนเกิดกลุ่มสังคมที่มีสายวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน หากแต่ด้วยเพราะโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มล้านนาที่ถูกหล่อหลอมขึ้นด้วยบริบททางสภาพแวดล้อม ความเชื่อ ศาสนา เศรษฐกิจ และสังคมการเมืองที่แตกต่างไปจากที่อื่นๆ ก็ได้ทำให้สังคมของชาวล้านนามีโลกทัศน์และแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่มีรูป

แบบอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของตนเอง “**เชียงใหม่**” หนึ่งในเมืองหลักของล้านนา ซึ่งถือเป็นเมืองที่มีบทบาทสำคัญที่สามารถพัฒนาตนเองขึ้นเป็นศูนย์กลางทั้งในเชิง “**เศรษฐกิจ**” “**การเมือง**” และ “**การศาสนา**” อันเป็นที่ตั้งและที่รวมของชุมชนหลากหลายเผ่าพันธุ์ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนไท ทั้งที่เป็นไทพวน ไทลื้อ ไทเขิน ไทใหญ่ และกลุ่มคนจีน เช่น จีนฮ่อ รวมทั้งพวกมอญหรือเม็ง อีกทั้งชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่างๆ มากมาย อาทิ ชาวเมืองหลวง เมืองปละ จัวลาย เมืองซอน เมืองวัน เป็นต้น (วิบูลดา นิลม่วง 2541:31) โดยเฉพาะกลุ่ม “**ไทเขิน**” นั้น เป็นกลุ่มที่เข้ามาทั้งในลักษณะซึ่งถูกกวาดต้อนจากการทำสงครามและบ้างก็อพยพกันมาเอง โดยตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่กระจัดกระจายในหลายบริเวณของอำเภอเมืองเชียงใหม่และนอกเมืองเชียงใหม่ อาทิ อำเภอสันกำแพง ก็มีอยู่บริเวณวัดป่าจัว วัดสันตันแห่น วัดสันข้าวแคบ วัดสันกลาง ฯลฯ อำเภอฝางก็อยู่บริเวณวัดป่าพองหรือป่าป้ออง รวมทั้งที่อำเภอสันทรายที่มีอยู่ในบางบริเวณ เป็นต้น (วิบูลดา นิลม่วง 2541:29)

อย่างไรก็ตามสืบเนื่องเพราะวิถีทางวัฒนธรรมในกลุ่มต่างๆแถบเอเชียนี้ โดยเฉพาะสาย “**คนไท**” นั้น เป็นที่ยอมรับกันดีแล้วว่าล้วนมีโครงสร้างพื้นฐานที่ตั้งอยู่บนกรอบของ “**รากเหง้า**” สายเดียวกันนั้น ย่อมทำให้เกิดเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่มีคุณลักษณะทางวัฒนธรรมส่วนหนึ่งร่วมกันไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของวิถีความเป็นอยู่ ประเพณี ตลอดจนเรื่องของโลกทัศน์และความเชื่อของสังคมที่คล้ายคลึงกันอยู่แล้ว มิหนำซ้ำยังมีการเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ร่วมกันในพื้นที่แถบล้านนาอีก เหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าไม่เพียงเฉพาะวิถีทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มคนไทในล้านนาจะสามารถปรับเข้าหากันได้อย่างง่ายดายแล้วเท่านั้น หากแต่ยังประสานเข้าด้วยกันอย่างแนบสนิทจนยากที่จะแยกแยะออกมาได้อย่างชัดเจนว่าอย่างไรเป็นของใครอีกด้วย ดังนั้นการจะศึกษาถึงวิถีทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะในแง่มิติของ “**ความเชื่อ**” ของแต่ละกลุ่มเป็นการเฉพาะในล้านนานั้น ย่อมเป็นการยาก การจำแนกให้เห็นได้ถึงความแตกต่างจากกลุ่มอื่น โดยหลักการย่อมต้องอาศัยการเปรียบเทียบกับกลุ่มสายเดียวกันในพื้นที่อื่นที่มีความโดดเด่นและยังคงไว้ซึ่งแบบแผนของตน ยังไม่ถูกกลบกลืนจากวัฒนธรรมสายอื่นๆ เช่นเดียวกับการศึกษาเรื่อง “**คติความเชื่อ**” ของชาวไทเขินในงานวิจัยชิ้นนี้ ที่จริงแล้วต้องใช้วิธีการอธิบายโดยลักษณะเป็นภาพรวมของชาวล้านนา เนื่องเพราะ “**ชาวไทเขิน**” ในพื้นที่วิจัยจังหวัดเชียงใหม่นี้ นอกจากจะเป็นชุมชนสาย “**คนไท**” ชั้นรองที่ไม่ใช่สายหลักใหญ่ของพื้นที่แล้ว ยังถูกกลืนเข้าเป็นหนึ่งในกลุ่ม “**คนเมือง**” อย่างยากที่จะแยกแยะออกได้โดยง่าย ซึ่งต่างกับ “**ไทเขิน**” ในเมืองเชียงตุงที่แบบแผนทางวัฒนธรรมยังมีการสืบทอดต่อเนื่องกันมาจนสามารถสะท้อนภาพทางวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจนกว่า หากแต่อย่างไรก็ตามสืบเนื่องเพราะปัจจัยจำกัดในการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับ “**ไทเขิน**” ของเมืองเชียงตุงนั้นก็ประสบปัญหาหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นด้วย

- 1) ข้อมูลงานวิจัยเบื้องต้น ซึ่งไม่เคยปรากฏมีการบันทึกเป็นเอกสาร ตำราหรือบทความทั้งในภาคภาษาต่างประเทศหรือภาษาไทยใดๆ ที่ทำการวิจัยหรือเขียนพรรณนาถึงเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “คติความเชื่อ” ในเรื่องการปลูกเรือนที่เป็นของชาว “ไทเขิน” เมืองเชียงตุงอย่างเป็นการเฉพาะ โดยส่วนใหญ่มักเขียนเกี่ยวกับ ตำนานหรือประวัติศาสตร์หรือสภาพสังคมทั่วไป
- 2) ในการศึกษาภาคสนามนั้นมีช่วงเวลาที่เก็บเกี่ยวข้อมูลทางด้านนี้น้อยเกินไป
- 3) ปัญหาในการสื่อสารด้านภาษาที่ใช้ตลอดเวลาศึกษาภาคสนาม
- 4) ในช่วงเวลาทำการเข้าสัมภาษณ์นั้น ส่วนใหญ่พบแต่ผู้หญิง แม่บ้าน และเด็กที่ไม่ค่อยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้มากนัก อีกทั้งแทบไม่มีโอกาสที่จะพบกับ “ช่างสล่า” หรือผู้มีความเข้าใจได้

ดังนั้นการอธิบายถึงนัยยะทาง “คติความเชื่อ” ของไทเขินในเมืองเชียงใหม่ จึงใช้วิธีการอธิบายเป็นภาพรวมของโลกทัศน์ที่เป็นชาวล้านนา ก่อนเป็นเบื้องต้น แล้วจึงยกข้อที่แตกต่างของกลุ่มไทเขินในเมืองเชียงตุงเท่าที่ศึกษาได้มาอธิบายสนับสนุนการอธิบายเกี่ยวกับเรื่องของ “คติความเชื่อ” ในแง่มุมที่จะให้สังคมยึดไปปฏิบัติของคนไทในทุกที่ มักจะแสดงออกใน 2 ลักษณะ คือ ส่วนที่เป็น “ข้อห้าม” และส่วนที่เป็น “ข้อควรปฏิบัติ” สำหรับใช้เป็นบรรทัดฐานในการจดจำ โดยมักย้ำเน้นเพิ่มเติมว่าหากไม่กระทำตามหรือล่วงละเมิดแล้วจะเกิดผลประการใดต่อตนเอง ครอบครัว หรือสังคมตามมา คุณลักษณะในการวางเป็นกรอบเช่นนี้ ถือได้ว่ามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อแนวความคิดและวิถีประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมไทยอย่างได้ผลตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับคำที่เป็น “ข้อห้าม” นั้น ไม่เพียงเสมือนเป็นสิ่งตอกย้ำความผิดให้เกิดความสำนึกและละอายใจของผู้ที่ฝ่าฝืนเท่านั้น หากแต่ยังเป็นสิ่งที่คอยกระตุ้นหรือย้ำเตือนใจสำหรับการจะกระทำในเรื่องหนึ่งเรื่องใดอีกด้วย ซึ่งคำดังกล่าวจะมีใช้เฉพาะในแต่ละพื้นที่ที่ต่างกันดังที่ มณี พยอมยงค์ แยกแยะอธิบายไว้ว่า

- “.....ภาคเหนือ เรียกสิ่งที่ไม่ควรกระทำว่า “มูลซิด” หากกระทำลงไปจะถูก “ซิด” คือ สิ่งชั่วร้ายไม่ดี จะ “แพ” แก่ลูกหลาน หมายถึงจะทำให้เจ็บหายวอดวายแก่ลูกหลานในวันข้างหน้า
- ภาคอีสาน เรียกสิ่งที่ไม่ควรทำว่า “ชะล่า” หากทำลงไปจะถูก “ชวง” คือสิ่งชั่วร้าย
- ภาคใต้ เรียกสิ่งที่ไม่ควรทำว่า “ต้องห้าม” หากทำลงไปจะเสนียดจัญไร ไม่ดี
- ภาคกลาง เรียกสิ่งที่ไม่ควรทำว่า “ผิด” หากกระทำลงไปจะทำให้เดือดร้อนในภายหลัง เช่น ผิดกฎ ผิดใจ ผิดจารีต.....” (มณี พยอมยงค์ 2536:75)

สำหรับเนื้อหาในการอธิบายเรื่อง **“คติความเชื่อ”** ของล้านนาในงานวิจัยนี้จะมุ่งเน้นสาระสำคัญเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวิถีความเป็นอยู่ มโนทัศน์ที่สัมพันธ์กับตัวเรือนและที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับตัวเรือน โดยจะอธิบายในลักษณะที่เป็นโครงใหญ่จากส่วนนอกแล้วค่อยๆ ลำดับเข้ามายังภายในตัวเรือน ด้วยการแยกแยะออกเป็นหัวข้อย่อยต่างๆ ออกได้เป็น 9 ข้อดังนี้

1. ความเชื่อในเรื่องการเลือกทำเลที่ตั้งบ้านและเรือน
2. ความเชื่อในเรื่องตำแหน่งและทิศ
3. ความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยาม
4. ความเชื่อในเรื่องการเลือกไม้สำหรับใช้ปลูกเรือนและต้นไม้ที่จะปลูกในบ้าน
5. ความเชื่อในเรื่องจำนวนและขนาด
6. ความเชื่อในเรื่องลักษณะเรือนและส่วนประกอบของเรือน
7. ความเชื่อในเรื่องวิถีประเพณีปฏิบัติบางประการ
8. ความเชื่อในเรื่องสิ่งป้องกันภัยแก่เรือน
9. ความเชื่อในเรื่องปรากฏการณ์ทางธรรมชาติบางประการ
(คมเนตร เศรษฐพัฒน์วนิช 2540 :1-186)

1. ความเชื่อในการเลือกทำเลที่ตั้งบ้านและเรือน

หมายถึงการให้ความสำคัญกับการพิจารณาในเชิงคุณสมบัติของตำแหน่งที่จะสร้างบ้านเรือนอาศัย โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกับพื้นที่ดิน ที่จะมีผลต่อการดำรงชีวิตในท่ามกลางนั้นต่อไป อาทิ

- ไม่ควรสร้างเรือนอาศัยในบริเวณที่แม่น้ำหลายสายไหลมารวมบรรจบกัน
- ห้ามปลูกเรือนคละมแม่ น้ำ คละมถนนหนทางที่ไม่ใช่แล้ว หรือคละมวัดร้าง บ้านร้าง รวมทั้งปลูกในป่าช้าร้าง เหล่านี้ถือว่าไม่ดี
- ห้ามไม่ให้เอาที่นาทำเป็นสวน หรือสร้างบ้านเรือนในที่นา
- ห้ามไม่ให้เอาที่บ้านทำเป็นนา หรือเอาที่นาทำเป็นบ้าน ไม่ดี อยู่จะจับหายลุ่มจมได้
- ห้ามไม่ให้ขุดรื้อบุกเบิกซากวัดร้าง เจดีย์ร้าง หรือที่ตั้งเวียงตั้งเมือง เพื่อทำเป็นสวน ที่นา หรือตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยไม่ดีเป็นชีวิต จะทำให้เกิดภัยวิบัติจับหายในภายหลัง
- อย่าถมบ่อน้ำ บวกหลุม ชุมหรือร่องน้ำ แล้วปลูกสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่ ไม่ดีไม่อุดมเจริญ0แล
- บ่อน้ำที่เลิกใช้แล้วจะไปถมแล้วตั้งเรือนอยู่อาศัย ไม่ดี เป็นชีวิตจับหายแล

- บ่อน้ำที่ดินมีรูปเป็นโพรงลึก หลุมปลวก แม่น้ำ บวกควาย
สระหนอง ลำเหมือง ร่องน้ำ เหล่านี้ห้ามถมทำเป็นที่สวน ที่นา
หรือปลูกเรือนคล้อมอยู่ไม่ได้
 - ลานประหมม คือขุดหรือจอมปลวก ภูเขา แล้วสร้างบ้านเรือนอยู่
อาศัยบนพื้นที่นั้น ไม่ได้
 - ไม่ควรปลูกเรือนอยู่อาศัยตรงทางแยกหรือตรงที่เป็นทางเดินหลัก
มาก่อนไม่ได้ ชิดแล
 - ดินไม้ใหญ่ห้ามตัดฟันทิ้ง เรียกว่ากระโดกทุมมา แล้วทำเป็นที่
นาที่สวนหรือปลูกเรือนคล้อมไม่ได้ แม้อยู่อาศัยไปก็ไม่มีความสุข
 - บ้านใดมีพื้นที่เป็นเนินตรงกลางและมีรูปสัณฐานเหมือนกระดอง
แต่ผู้ที่อยู่จะเป็นคนยากไร้ไม่มีทรัพย์สินสมบัติและสลายตาไม่ได้แล
 - บ้านใดมีที่ดินเป็นเนินสูงตรงกลางเรือนมักเกิดภัยอันตราย ไม่มี
ความสุขแล
 - ที่ดินตั้งเรือนถ้าเป็นรูป 4 เหลี่ยม 4 มุม คนอยู่อาศัยมักทะเลาะ
เบาะแว้งกันเป็นประจำ
 - ทำเลที่ดินที่ตั้งสำหรับปลูกเรือนควรมีลักษณะบางประการดังใน
ตำรา "โลกสมมุติราช" อธิบายไว้
- ".....มิว่าสูงทุกขณะต่ำอีสาน ชื่อสิทธิลักษณะ อยู่ดี
มิว่าสูง ปัจฉิมะ ต่ำปุพพะ ชื่อดิรัตนรัศสรณี อยู่ดี
มิว่าสูงทุกขณะ ต่ำอาคไน ชื่อธนูลักษณะ อยู่ดี
ท่ามกลางสูงรอดชุมมือ ชื่อสักคะราชดินักแล
มิว่าปุพพะต่ำและได้ต่ำ และอาคไนสูงชื่อชราบริบูรณ์
ดินักแล
มิว่าสูงทุกขณะแห่งอื่นต่ำชื่อสุวันณะดิ
มิว่าสูงปัจฉิมะ ชื่อธรรณีสาร ดินักแล....." (วิวัฒน์ เติมพันธ์
2536:549)

2. ความเชื่อในเรื่องตำแหน่งและทิศ

ความเชื่อในเรื่องตำแหน่งและทิศ ได้แก่การคิดคำนึงถึงการให้ความ
สำคัญกับตำแหน่งที่ตั้งและเส้นทางอันเฉพาะ สำหรับองค์ประกอบหลักสำคัญ
บางอย่างที่เกี่ยวข้องกับเรือนนั้นๆ นอกจากเพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกในทางกาย
ภาพแล้ว ยังมีเป้าหมายในการจรรโลงความรู้สึกที่ดีทางด้านจิตใจอีกด้วย อาทิ

- ถ้าจะปลูกสร้างเรือนสำหรับอยู่อาศัยนั้น อย่าได้สร้างให้ตรงกับ
แม่น้ำหรือถนนหรือตรงกับ สายตาพระประธาน หรือ สายตายักษ์
ที่วัด ไม่เช่นนั้นเป็นขีดได้ (รูป 4.1)
- ปากถนน สร้างตรงกับประตูบ้านประตูเรือน ไม่ได้ ชิดมากแล
- จอมปลวก ถ้าอยู่ตรงกับประตูบ้านประตูเรือนหรือตั้งวางห่าง
จากตัวเรือนตั้งแต่ 20 วาลงมา ไม่ได้ชิดแล

รูป 4.1 เพื่อไม่ให้ประจันกับพระประธานใน
โบสถ์หรือวิหาร เรือนจึงมักปลูกเรียงขนานไป
กับถนนที่มุ่งตรงไปยังวัด

รูป 4.2 "บ่อน้ำ" มีวงในตำแหน่งมุมโดมหนึ่งของพื้นที่บ้าน

- **ต้นไม้ใหญ่** หากขึ้นตรงประตูบ้านประตูเรือนหรืออยู่ห่างจากตัวเรือนตั้งแต่ 20 วาลงมา ไม่ดี ชิดแล
- **บ่อน้ำ** ถ้ามีอย่าให้ตรงกับประตูบ้านประตูเรือน ไม่ดี ชิดมากแล (รูป 4.2)
- **ประตูบ้านประตูเรือน** เดิมสร้างไว้ดีอยู่แล้ว ต่อมาได้ปิดประตูเก่าเสียแล้วย้ายไปสร้างในที่ใหม่ ไม่ดี ชิดมากแล
- **ไม่ควรปลูกไม้ประเภทเครือเถา** มาก น้ำเต้า ไม้หน้ำเรือน หรือปลูกทางทิศตะวันออกของเรือน ไม่ดี มักจิบหายแล
- **อย่าให้ต้นไม้แผ่มาปกคลุมเรือน**
- **ทำสวนด้านตะวันออกและตะวันตก หรือด้านเหนือและใต้ชนาบตัวเรือนไว้** ไม่ดี ชิดแล
- **หามบ้านหามเรือน** มี 2 อย่างคือ 1) ปลูกบ้าน 2 หลังชนาบยังชั่ว 2) ปลูกยังชั่ว 2 หลังชนาบตัวเรือนอาศัย ไม่ดี ชิดแล
- **ปลูกเรือนแล้วต่อห้องทางด้านหัวนอน** เพื่อทำเป็นที่เก็บข้าว ไม่ดี ชิด
- **ต้นดอกแก้ว(พิกุล) จำปา และต้นยอ** อย่าได้ปลูกไว้ใกล้เรือน เพราะหากต้นเหล่านี้โตขึ้นจะมีกลิ่นของดอกไม้ประเภทไม่ดีเหล่านี้ ซึ่งมักเกิดเป็นภพภัยต่างๆ แล
- **ต้นอิฐม ต้นจอมโลก และต้นเตี๋ยเกลี้ยง** อย่าปลูกไว้ใกล้เรือน เพราะเมื่อโตขึ้นรากจะขยายซอนไ้ถึงพื้นเรือนทำให้เรือนเสียหายได้
- **ต้นทองหลาง** อย่งปลูกไว้ใกล้เรือน หากมันโตขึ้นเจ้าของเรือนจะเสียชีวิตและเกิดภัยพิบัติต่างๆ
- **เรือนใดยังไม่ได้รื้อถอน** จะย้าย**ประตูเรือน** ไปตั้งในที่ใหม่แล้วปิดประตูเก่าเสียแล้วนำเอาฝาใหม่ใส่แทนฝาเก่า รวมทั้งถอดเอาฝาดังและเครื่องประกอบอื่นๆออกเพื่อเปลี่ยนใหม่ ไม่ดี ชิดแล
- **วางพาดบันไดหน้า** หลังให้ตรง หันหน้าเข้าหากัน ไม่ดี ชิดแล (รูป 4.3)

รูป 4.3 "บันได" ทางขึ้น-ลง ทั้งหน้าและหลังมักจะอยู่คนละด้านกัน เพื่อไม่ให้หันหน้าตรงกัน

- ไม่ควรปลูกต้นไม้ใหญ่ใกล้บ้านซิด (มณี พยอมยงค์ 2536:83)
- ตัวเรือนอยู่ทางหัวบ้าน แล้วย้ายไปอยู่ท้ายบ้าน ไม่ดี ซิด
- เรือนเดิมหันหน้าไปทางทิศเหนือ ต่อมาจะสร้างใหม่แล้วหันไปทางทิศใต้ไม่ดี เป็นซิด
- เรือนตั้งอยู่ทางทิศเหนือหรือทิศตะวันออก จะแบ่งเรือนไปปลูกทางทิศใต้หรือทิศตะวันตกของอีกหมู่บ้านหนึ่งกระทำเช่นนี้ไม่ดี ซิด
- รื้อเรือนที่ตั้งอยู่ตรงข้ามกันของถนนหรือแม่น้ำ แล้วย้ายเข้ามาปลูกใหม่ในอีกฟากหนึ่ง ไม่ดี ซิดแล
- ปลูกเรือน แทนที่ยุ้งข้าว หรือสร้างยุ้งข้าวแทนที่ตั้งเรือน ไม่ดี ซิดนักแล

อย่างไรก็ตาม ไม่เพียงแต่เฉพาะตัวเรือนเท่านั้นที่จำเป็นต้องคำนึงถึงในเรื่องของการวางให้ถูกต้องตามทิศทาง “บ่อน้ำ” และ “เยี่ยข้าว” หรือ “เยี่ยข้าว” ก็เป็นอีกองค์ประกอบหลักสำคัญที่จะต้องอยู่ในตำแหน่งและทิศทางที่ดีอีกด้วย โดยมีกฎเกณฑ์ว่า (ญาณรังษี มปท. : 27-28)

ลักษณะการขุดบ่อน้ำให้เลือกขุดตามทิศดังนี้

- ขุดบ่อน้ำหน้าตะวันตกเฉียงเหนือและตะวันตก ไม่ดี สมบัติจักฉิบหาย
- ขุดบ่อน้ำหน้าทิศใต้ จักได้ทุกข์มากนัก
- ขุดบ่อน้ำหน้าทิศตะวันออกเฉียงใต้ มักผิดเถียงกันเป็นคดีความ
- ขุดบ่อน้ำหน้าทิศเหนือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันออกเฉียงเหนือจะอยู่ดีมีสุขเจริญรุ่งเรืองดีนักแล

ลักษณะการปลูกสร้างเยี่ยข้าว ให้ถือปฏิบัติดังนี้

- ลูกคนหัวปี ให้ทำเยี่ยข้าวทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
- ลูกคนที่สอง ให้ทำเยี่ยข้าวทางทิศตะวันออก
- ลูกคนที่สาม ให้ทำเยี่ยข้าวทางทิศตะวันออกเฉียงใต้
- ลูกคนที่สี่ ให้ทำเยี่ยข้าวทางทิศใต้
- ลูกคนที่ห้า ให้ทำเยี่ยข้าวทางทิศตะวันตก
- ลูกคนที่หก ให้ทำเยี่ยข้าวทางทิศเหนือ
- ลูกคนที่เจ็ด ให้ทำเยี่ยข้าวทางทิศตะวันตกเฉียงใต้
- ลูกคนที่แปด ให้ทำเยี่ยข้าวทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
- ลูกคนที่เก้า ให้ทำเยี่ยข้าวทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ถ้าเป็นคนทีสิบ สิบเอ็ด สิบสอง ก็ให้ไล่ต่อไปตามลำดับนั้น ก็จักอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหารมั่งมูลเสมอแลฯ

3. ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม

เป็นความคิดคำนึงและกังวลใจเกี่ยวกับเรื่องมิติทางเวลาที่สัมพันธ์กับสาระในการประกอบกิจหรือประกอบการเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับเรือนอาศัย

เพื่อหมายต้องการให้เป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นสิริมงคลสำหรับการจักอยู่อาศัยนั้น โดยอาศัยประสบการณ์ในการนำมาวางร้อยเรียงเป็นระบบความเชื่อสำหรับใช้วางเป็นแบบแผนให้ชุมชนในสังคมได้ยึดเป็นระเบียบปฏิบัติ อาทิ

ฤกษ์ยามที่เป็นฤดูกาลในการหาเสาเรือน

- ในการหาไม้ตัดทำเสาเรือนนั้น ควรหาในเดือนเกียง เดือนยี่ เดือนสาม เดือนสี่ เดือนห้า และเดือนหก ทั้ง 6 เดือนนี้ถือว่าดีนักแล (ญาณรังษี มปป.:16)

ฤกษ์ยามของเดือนที่สัมพันธ์กับการเลือกประเภทของต้นไม้มาทำเป็นเสามงคล

เมื่อเลือกไม้ที่จะใช้ทำเป็น “เสามงคล” หรือ “เสาพญา” ให้ดูความเหมาะสมกับช่วงเดือนดังนี้

- เดือนสิบเอ็ด เดือนสิบสอง และเดือนเกียง ใช้ไม้ลมแล้ง
- เดือนยี่ เดือนสาม และเดือนสี่ ใช้ไม้บัวลาขาว
- เดือนห้า เดือนหก และเดือนเจ็ด ใช้ไม้ชมพู
- เดือนแปด เดือนเก้า และเดือนสิบ ใช้ไม้ซี่เหล็กดำ

ฤกษ์ยามในการขุดหลุมและตั้งเสาเรือนที่สัมพันธ์กับทิศทาง

- หากฤกษ์ได้ในวันอาทิตย์ ให้ขุดหลุมทางทิศตะวันออกก่อน จะไม่เจ็บไข้ได้ป่วย
- หากฤกษ์ได้ในวันจันทร์ ให้ขุดหลุมทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือก่อน คนจะรัก
- หากฤกษ์ได้ในวันอังคาร ให้ขุดหลุมทางทิศตะวันออกก่อน คนจะไม่ดูแคลน
- หากฤกษ์ได้ในวันพุธ ให้ขุดหลุมทางทิศใต้ก่อน จะอยู่เย็นเป็นสุข
- หากฤกษ์ได้ในวันพฤหัสบดี ให้ขุดหลุมทางทิศตะวันตกก่อน จะได้ลาภยศ
- หากฤกษ์ได้ในวันศุกร์ ให้ขุดหลุมทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือก่อน จะอยู่สุขสบายท่ามาค้าขายขึ้น
- หากฤกษ์ได้ในวันเสาร์ ให้ขุดหลุมทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ก่อน จะมั่งมีศรีสุข

ฤกษ์ยามของเดือนที่สัมพันธ์กับทิศทางในการปลูกเสาเรือน

(ยกเสาเรือน)

ถ้าจะยกเสาเรือนใหม่ ควรยกให้ถูกต้องตามทิศและเดือน ดังนี้ (รูป 4.4)

- ยกเดือนเกียง เดือนยี่ เดือนสาม ให้ยกเสาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือก่อน
- ยกเดือนสี่ เดือนห้า เดือนหก ให้ยกเสาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ก่อน
- ยกเดือนเจ็ด เดือนแปด เดือนเก้า ให้ยกเสาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ก่อน

รูป 4.4 พิธีกรรมในการผูกผ้าที่ “เสาเอก” ก่อนยกขึ้นตั้ง (ที่มา: วิจุลดา นิลม่วง: 2541)

- ยกเดือนสิบ เดือนสิบเอ็ด เดือนสิบสอง ให้ยกเสาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือก่อน
ทั้งหมดนี้จึงจะดีแล

ฤกษ์ยามของฤดูกาลที่สัมพันธ์กับทิศทางในการหาบปลายเสา เมื่อจะหาบเสาเข้าสู่การประกอบเรือนนั้น ควรหันปลายเสาให้รับกับทิศและเดือนดังนี้

- ในเดือนสิบ เดือนสิบเอ็ด และเดือนสิบสอง ให้เอาปลายเสาไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
- เดือนเกียง เดือนยี่ และเดือนสาม ให้เอาปลายเสาไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ จึงจะดีแล
- เดือนสี่ เดือนห้า และเดือนหก ให้เอาปลายเสาไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
- เดือนเจ็ด เดือนแปด และเดือนเก้า ให้เอาปลายเสาไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้

นอกจากนี้แล้วยังมีความเชื่อในเรื่องของฤกษ์ยามที่สัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมอื่นๆ อีกมากมาย โดยได้มีผู้ศึกษาวิจัยและรวบรวมไว้แล้ว ซึ่งในงานวิจัยนี้วันที่จะอธิบายซ้ำอีก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ

- ฤกษ์ยามและพิธีกรรมในการล้างเสียด หากลักษณะที่ดินไม่เหมาะสม
- ฤกษ์ยามและพิธีกรรมในการเลือกวันเดือนที่เหมาะสมสำหรับปลูกพืช
- ฤกษ์ยามและพิธีกรรมในการขุดดินกับพญานาค
- ฤกษ์ยามและพิธีกรรมในการข่มนางไม้
- ฤกษ์ยามและพิธีกรรมในการผูกเสามงคุดและเสานาง
- ฤกษ์ยามและพิธีกรรมในการยกเสามงคุดและเสานาง
- ฤกษ์ยามและพิธีกรรมในการขึ้นเรือนใหม่
- ฤกษ์ยามและพิธีกรรมในการทำขวัญเสามงคุด
- ฤกษ์ยามและพิธีกรรมในการถมเตาไฟ
- ฤกษ์ยามและพิธีกรรมในการปลูกสร้างยุงข้าว
- ฤกษ์ยามและพิธีกรรมในขุดสร้างบ่อน้ำ
- ฯลฯ

4. ความเชื่อในเรื่องการเลือกไม้สำหรับใช้ปลูกเรือนและต้นไม้ที่จะปลูกในบ้าน

นัยยะของการให้ความสำคัญต่อการกำหนดชนิดและคุณลักษณะของวัสดุในการที่จะนำมาประกอบขึ้นเป็นโครงสร้างอาคาร เพื่อความมั่นคงแข็งแรงของอาคาร และเชื่อว่าจะยังความเป็นสิริมงคลให้เกิดแก่ตัว อาทิตไม้มันที่ไม่ควรนำมาปลูกสร้างเรือนอยู่อาศัย ได้แก่

- ไม้เรื่อนหาง คือ ไม้ของเรื่อนร้าง
- ไม้หางนาหาง คือ ไม้กระตือบหางนาที่ร้างแล้ว
- ไม้วัดหาง หรือ ไม้ของวัดร้าง
- ไม้ฟ้าผ่าหรือไม้ตายฟ้าผ่า คือ ต้นไม้ที่เคยถูกฟ้าผ่า
- ไม้ตายขาน คือ ต้นไม้ที่ตายเองตามธรรมชาติ
- ไม้เป็นฮูกหลวง คือ ต้นไม้ที่มีฮูกหลวงเป็นโพรงลึก
- ไม้แตกผู้เดียว คือ ไม้ที่มีรอยร้าวแตกที่ลำต้น
- ไม้เครือเขาเกี่ยว คือ ต้นไม้ที่มีเถาวัลย์ขึ้นพันเกี่ยว
- ไม้เกิดเหนือจุ่มปลวก คือ ต้นไม้ที่ขึ้นบนจอมปลวก
- ไม้หักไม้กูด คือ ไม้ที่หักหรือล้มเอนลง
- ไม้ง่ามหางปล่า คือ ต้นไม้ที่มีลำต้นเดียว ส่วนปลายแตกเป็นง่าม
- ไม้ง่ามดำวันผ่า คือ ต้นไม้ที่แตกง่ามเป็น 2 ทาง ทางทิศเหนือ 1 กิ่ง ทิศใต้ อีก 1 กิ่ง
- ไม้ใกล้ฝั่งน้ำ คือ ไม้ที่ขึ้นอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำ
- ไม้อิงอารักษ์ คือ ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ในบริเวณที่ถือกันว่ามียักษ์อารักษ์รักษาอยู่
- ไม้แดนเมือง คือ ต้นไม้ที่ขึ้นในบริเวณแนวแบ่งเขตแดนระหว่างเมือง
- ไม้เก้าน้อยปลายใหญ่ คือ ต้นไม้ที่มีโคนเล็กแต่ส่วนปลายต้นใหญ่
- ไม้ดงกำ คือ ต้นไม้ที่ขึ้นบริเวณป่าลึก
- ไม้แยงเงา คือ ต้นไม้ที่ขึ้นใกล้ฝั่งแม่น้ำหรือใกล้สระหนอง
- ไม้บ่ป่า บ่พัน หากตีวคนเดียว คือ ต้นไม้ที่ล้มเอง โดยไม่มีใครไปตัดฟัน
- ไม้ง่ามเสมอกัน คือ ต้นไม้ที่มีลำต้นตรงขึ้นไป แล้วแตกออกเป็น 2 ลำ มีขนาดเท่ากัน
- ไม้เก้าน้อย ปลายน้อย กลางใหญ่ คือ บึงสะกะรี มักเป็นพยาธิ คือ ต้นไม้ที่มีโคนต้นและปลายขนาดเล็กแต่กลางลำต้นใหญ่
- ไม้เก้าแปบ ปลายเป็นโก้น เป็นลามก เป็นภัย บดี คือ ต้นไม้ที่มีส่วนโคนต้นแบนและส่วนปลายเป็นรูโพรง
- ไม้เหลิมเดียว มีง่ามคู่กัน บดี คือ ไม้ต้นเดียวกันแต่มีกิ่งเกี่ยวชนกัน
- ไม้ไหลน้ำ คือ ต้นไม้ที่ไหลบ่ามาพร้อมกับกระแสน้ำ
- เมื่อไปตัดฟันไม้ในป่าเพื่อนำมาปลูกสร้างเรื่อน ถ้าไม้ที่โค่นฟันนั้นล้มลง มายังไม่ถึงพื้นดินแต่ค้างอยู่บนต้นไม้อื่นหรือค้าง บนเครือเถาวัลย์ ไม่ควรนำไม้นั้นมาปลูกสร้างเรื่อนพักอาศัย เพราะจะทำให้เจ้าของเรื่อนไม่มีความสุข ความเจริญรุ่งเรือง อีกทั้งอายุจะไม่ยืนยาว
- ไม้ที่ตัดผ่าทางปลายโค่นล้มออกไปทางนอกหมู่บ้านหรือล้มเข้าหาหมู่บ้าน ไม่ดี ซิด

- ไม่ควรตัดไม้ที่มีขนาดใหญ่มาก ขนาดนำมาทำเป็นครกได้ถึง 3 ลูก ไม้ดี ชิด
- ควรเลือกไม้ที่จะตัดนั้น มีขนาดประมาณทำครกกระเดื่องตำข้าวหรือกลองได้เพียงชุดเดียว ไม่ควรเลือกไม้ต้นใหญ่กว่านี้จะชิด
- ห้ามนำไม้ที่รื้อจากกระต๊อบกลางทุ่งนา หรือไม้โรงไฟไม้พระวิหาร และไม้บางประเภท เช่น ต้นมะพร้าว ต้นตาล มาสร้างเป็นเรือน ไม้ดี ชิดแล
- ไม่ควรปลูกไม้บางประเภทในบ้าน เช่น กล้วยตีนเต่า และถั่วแปง

5. ความเชื่อในเรื่องจำนวนและขนาด

ความเชื่อในมิติเชิงปริมาณและปริมาตรของลักษณะและองค์ประกอบต่างๆ ของตัวเรือนพักอาศัย ที่สัมพันธ์กับนัยยะทางคติหรือความคิดคำนึงในการแสดงผลว่า จักให้คุณในทางบวกหรือทางลบแก่ผู้อาศัยหรือเจ้าของเรือนได้ ซึ่งมีข้อสังเกตว่ามักให้ความสำคัญกับลำดับตามความสำคัญขององค์ประกอบนั้นๆ รวมทั้งความพยายามในการยึดถือแบบอย่างคุณลักษณะของแบบแผนประเพณีที่เคยปฏิบัติมา ทั้งนี้เพื่อมิให้ชนทางวัฒนธรรมของสังคมถูกละเมิดหรือเปลี่ยนแปลงไปนั่นเอง อาทิ

จากตำราโลกสมมุติราชกล่าวถึงการกำหนดขนาดของเรือนไว้ว่า “.....เรือนอันว่าแป 24 สอก ชื่อ 8 สอก ชื่อสี่หลักขณะอุดมะนักแล เรือนจำพวกหนึ่ง แป 8 สอก ชื่อ 8 สอก ชื่อสี่หลักขณะมีขนิมะแลจำพวกหนึ่ง แป 30 สอก ชื่อ 9 สอก ชื่อสุกลักษณะ เหลือกว่านี้อาจารย์เจ้ากล่าว ว่าบัดนี้แล

นัยหนึ่งลักษณะแปเรือน เอาแป 12 สอก ชื่อ 7 สอก เศษ 1 เป็นเรือนพ่อค้าดีแล แป 12 สอก ชื่อ 7 สอก เศษ 2 ชื่อปทุมลักษณะ เป็นพ่อครัวดี แป 9 สอก ชื่อ 7 สอก ก็เป็นดังภายหลังนั้นแล แป 12 สอก ชื่อ 8 สอก เศษ 4 ชื่อสวณะเป็นวัจจกฏแล แป 12 สอก ชื่อ 7 สอก ชื่อพัทธะลักษณะเป็นเล้มจางคตาวัควายดีแล แป 13 สอก ชื่อ 7 สอก เศษ 7 ชื่อเช ลักษณะเรือนอำมาตย์และโรงช้างม้าอยู่ดีแป แป 16 สอก ชื่อ 6 สอก เศษ 7 ชื่อดังภายหลังแล เศษ 1 ชื่อกาบลักษณะบตีอยู่แล

ศิริวคณะเรือนนัยหนึ่งมีฉันทนี้เล่า แป 30 ชื่อ 7 ชื่อสุกลักษณะ อยู่ดีแล ชื่อ 11 แป 33 ผู้เป็นใหญ่อยู่ดี ชื่อ 12 แป 34 คนทั้งหลายอยู่ดี ชื่อมหาสุกลักษณะ ชื่อ 14 แป 39 ชื่อฉันทเดียว ชื่อ 15 แป 30 ชื่อสุกลักษณะ ชื่อ 3 วา แป 10 ชื่อสุกลักษณะ ชื่อ 5 สอก แป 12 เรือนพ่อค้า ชื่อ 2 วา แป 6 วา มีข้าวของมากมาย ชื่อ 5 สอก แป 10 สอก คำว 5 สอกคืบ ชายป่าด 2 นิ้วมีอดินักแล.....” (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ 2536:582-583) นอกจากนี้ยังมีรายละเอียดอื่นๆอีกมากมาย เช่น

- **ประเภทตาแถมแล้ว** หมายถึงเรือนที่ไม่ได้รื้อ แต่ได้สร้างต่อเติมเพิ่มให้มีห้องขนาดกว้างกว่าเดิม ไม่ดี
- เรือนเดิมเป็นเรือนหลังเล็ก แต่มาขยายออกให้กว้างใหญ่กว่าเดิม ไม่ดี ชิดมาก
- **ชานบ้านชานเรือน** มี 2 ประเภท คือ เรือนไม่ได้รื้อลงแต่ได้ทำการต่อเติมออกให้กว้างกว่าเดิม หรืออีกประการหนึ่ง คือ เรือนหลังใหญ่ที่มีขนาดกว้างขวาง แต่ได้ตัดรอนออกให้เล็กลง การกระทำอย่างนี้ไม่ดี
- **แผ่ยุตवार** (แผ่ทวาร) คือ เรือนไม่ได้รื้อเห็นว่าห้องเล็กไปขยายให้กว้างกว่าเดิม ไม่ดี หรือสร้างประตูเรือนให้กว้างกว่าเดิม หรือเจาะประตูเพิ่มใหม่ ไม่ดี
- บ้านเรือนสร้างดีอยู่แล้ว ถ้าไปรื้อเครื่องเรือนบางส่วนออกแล้วสร้างต่อเติมให้กว้างขึ้น เช่น การย้ายฝาเรือนออก หรือการเปลี่ยนซ่อมหลังคา ซ่อมส่วนล่าง เช่นนี้ ไม่ดี ชิด
- อย่าต่อชานเรือนและตัดเรือนให้มีขนาดเล็กลง
- **สัพปะของเก่าไหลมาชอม** หรือสรรพของเก่าไหลมารวม คือ การรื้อถอนเรือนหลายหลัง แล้วเอามารวมเข้าด้วยกัน สร้างขึ้นเป็นหลังเดียว ไม่ดี
- ปลุกเรือนหลังหนึ่ง ถ้าสร้างให้ห้องนอนด้านทิศตะวันตกติดกับห้องนอนด้านทิศตะวันออก มีขนาดเท่ากันตรงกัน ไม่ดี ชิด
- เรือนเก่าแล้ว ไปฟันไม้ใหม่มาขยายให้กว้างขวางกว่าเดิม ไม่ดี
- **เขื่อนค้าย** 3 ประการ คือ 1) เอาไม้จากเรือนที่ร้างมารวมกับไม้ที่มีอยู่แล้ว 2) ใช้ไม้เก่าครึ่งหนึ่ง ไม้ใหม่ครึ่งหนึ่ง 3) เอาไม้เรือนเก่าหลายหลังมารวมกันแล้วสร้างขึ้นใหม่ ไม่ดี
- หากจะปลุกเรือนใหม่ โดยใช้ไม้ใหม่ เสาและเครื่องประกอบใหม่ทั้งหมด จะสร้างให้มีขนาดใหญ่เท่าใด มีหลายหลังหลายสร้างสามารถทำได้ แต่ต้องระวังอย่าให้สูงหรือต่ำไปกว่าฐานะของตนเอง จะเป็นขีดได้
- การปลุกเรือนนั้น ไม้ที่นำมาทำซื่อแป ไม่ควรให้มีขนาดใหญ่กว่าเสาเรือนและไม้เสาเรือนก็ไม่ควรมีขนาดใหญ่กว่าลำตัวของเจ้าของเรือน รวมทั้งความสูงของเรือนนับตั้งแต่พื้นดินถึงไม้รอดก็ไม่ควรสูงเกิน 5 ศอก ถ้าไม่เป็นดังกล่าวถือเป็นขีด ไม่ดี
- ขยายชั้นบันไดให้มากกว่าของเก่า ไม่ดี
- ถ้าจะเปลี่ยนบันไดเก่านั้น ควรทำชั้นบันไดใหม่ให้ยาวกว่าอันเก่านั้นสัก 1 คือ หรือ 1 ศอก ขึ้นไปจึงจะดี ที่สำคัญถ้าจะเปลี่ยน "เสามงคด" ก็ควรให้เสาใหม่นั้นยาวกว่าเก่า รวมทั้ง "แม่จีไฟ" หรือ "แม่เตาไฟ" ก็ต้องให้กว้างกว่าของเดิม ถ้าไม่ทำเช่นนี้ถือว่าขีด

ซึ่งเมื่อกล่าวถึงแม่เตาไฟแล้ว “คนไท” แทบทุกเผ่าพันธุ์ต่างให้ความสำคัญอย่างยิ่ง จนถึงมีการกำหนดเอาไว้เป็นคุณลักษณะว่า “.....ถ้าจะทำเตาไฟให้วัดเขาช่องประตูโรงครว้นนั้นว่ากว้างเท่าไร ให้เอาเตาไฟใหญ่เท่านั้น สำหรับทางด้านยาวของเตาไฟ ก็ให้เอาช่องประตูเช่นกัน โดยวัดให้ได้เท่าครึ่งหรือสองเท่าหรือสามเท่าก็ได้แล หากทำตามนี้จะทำมาค้าขายขึ้นดีและอยู่สุขสบายแล.....”(ญาณรังษี มปพ.: 27)

6. ความเชื่อในเรื่องลักษณะเรือนและส่วนประกอบของเรือน

หมายถึงรูปลักษณะของตัวอาคารรวมทั้งส่วนประกอบขององค์ประกอบทางโครงสร้าง ที่ถือเป็นส่วนสำคัญยิ่งต่อความสบายของผู้อยู่อาศัยและความมั่นคงแข็งแรงของอาคาร อาทิ

- **เรือนตัวลูก** หมายถึง 1) เรือนที่โยกเอนไปแล้วกลับตั้งให้ตรง และเรือนที่เสาดั้งหักไปแล้วกลับเปลี่ยนเสาดั้งใหม่ ไม่ดี 2) แลกเปลี่ยนเรือนหรือแลกที่บานกัน ไม่ดี
- **เขื่อนตายคิน** หรือเรือนตายคินที่ไม่ควรอยู่อาศัยมี 2 ประการ คือ 1) เอาเรือนร้างที่ไม่มีคนอยู่อาศัยแล้วมาสร้างเรือนอยู่ 2) เอาไม้เก่าของเรือนหลายหลังมารวมกันปลูกเป็นบ้านหลังเดียว ไม่ดี ซีด
- บุคคลใดเมื่อพ้นหรือแยกตัวออกจากเรือนพ่อแม่ ควรเริ่มสร้างเรือนเสาดั้งจำดินก่อน เมื่อถึง 3 ปีแล้ว จึงควรสร้างแบบผูกชื่อผูกแป จากนั้นจะปลูกอย่างไรก็สุดแต่ห้ามสร้างเรือนแบบเรือน **สุบชื่อสุบแป** แล้วจึงกลับมาสร้างแบบเสาดั้งดินอันถือไม่ควร
- **เขื่อนลอกคราบ** มี 2 อย่างคือ 1) เครื่องบนของเรือนใช้ไม้ใหม่ แต่เสายังเป็นของเก่า 2) เครื่องบนของเรือนใช้ไม้เก่าแต่เปลี่ยนเสาใหม่ อย่างนี้ไม่ดี ซีด
- **ลักษณะเรือนที่ไม่ดี** 3 ประการคือ 1) เรือนที่มีเสาดั้งเดียว 2) เสาที่ยาวพ้นเหนือหน้าคาที่มุง 3) ออกชื่อและแป (มณีพยอมยงค์ 2536:77)
- หากสร้างเรือนเป็นดั่งเรือน **กาด**(เรือนตลาด) ไม่ดี มักเกิดโรคภัยไข้เจ็บไม่มีความสุข แล
- หากเสาเรือน **แตก**ตั้งแต่โคนเสาดั้งถึงปลายเสา เรือนหลังนั้นไม่ดี ซีดนักแล
- หากไม้ **น้ำย้อย**จากตาเสาเรือนที่ใดก็ตาม หรือมองดูแล้วเหมือนเปียกชุ่มน้ำก็ติ ได้ชื่อว่า “**ตาน้ำย้อย**”(เสาดกน้ำมัน) ไม่ดี ซีดแล
- หากเสาเรือนเป็น **รุกหลวง** นับตั้งแต่โคนเสาขึ้นไปถึงปลายเสาเรือนนั้น ถือว่าไม่ดี

- ถ้าเสาริเอนมีตาเสาทีใดก็ตึ้นบั้งต้งแล้งวง(รอต)ทึ้นไปประมาณ 2 คอก ตึ้ชื่อว้า “ต้าไฟยาม”ไมตึ้ ชิดแล
- เริอนใดถ้าเกิดมีใจขโมย ลัดตึ้ดเป็นช่องชึ้นไปบนเริอนตรงกัับ “เสามงคฺล”หรือ “เสานาง”ตึ้นใดตึ้นหนึ่งถึือว้าเริอนนัันไมควรรือยให้สละเสีย
- เริอนใดถ้ามีเสียงต้งจตุจตุ ตรงบริเวนชือ เป หรือเสาทีใดทึ้นหนึ่ง ตึ้ชื่อว้าเริอนนัันมีไม้ทึ้ตกชิด คือไม้ไมเป็นมงคฺล มันจะแสดงให้ตึ้รู้ตึ้ยินแล
- บ้านกัิตเริอนกัิต ตึ้ถึอยู่แล้งมักเป็นถึ้อยเป็นความมักเกิดเรึงไมตึ้เจ็บใช้ตึ้ปวยท้าการค้าไมตึ้ แสดงว้าถูกชิดแล
- เริอน 2 หลัง วาจรกกระเดืองหันห้วมอชนกััน ไมตึ้
- บริเวนลานบ้านและเริอนไมควรรปล่อยทึ้งรกรุงรัง ไมเช่นนัันจะชิดตึ้
- เริอนหลังใดหากมีการนำเอาศพคนตายลงจากเริอนถึถึง 3 ครั้แล้ว เรียกว้า “เริอนสุด” เริอนนัันไมควรรท้าการมงคฺลใดแก่ลูกหลานอึีก ถ้าท้าผู้ทึ้จะจึบหายแล และถึถ้าจะให้ตึ้ควรรือทึ้งเสีย
- อย้าปลูกเริอนให้สูงกว้าพระประธานของวัด

7. ความเชือในเรึงวิถีประเพณีปฏิบัติบางประการ

หมายถึถึงกริยาอาการรวมทึ้งพฤติกรรมบางประการทึ้ผู้อยู่อาศัยในเริอนกระทำชึ้นทึ้งต่อสภาพแวดลอม ตัวเริอน บุคคฺล รวมทึ้งสั้ต่างทึ้ถึเกี่ยวกับตัวเริอนอาศัยนัันๆ ชาวล้านนาเชือว้าการกระทำนัันจะส่งผลต่อผู้อยู่อาศัยได้ อาทิ

- ห้ามถมสมุทร 5 ประการ 1) ถมบ่อน้ำ 2) ถมสระหนอง 3) ถมเหมืองฝาย 4) ถมทึ้วัด 5) ถมทึ้อยู่เทวดา
- เช้าอยู่อาศัยในบ้านใหม่ยังไมทึ้นครบ 3 ปี ก็ไปขุดบ่อ ขุดเหมืองคุนน้ำ หรือถึถ้ามีอยู่แล้งก็ไมควรรไปขุดรือท้าลาย ชิด จึบหายได้
- ผู้ใดไมเคยมีบ่อน้ำมากอน ห้ามไมให้ขุดบ่อน้ำใหม่ชึ้นอึีก
- ถึถ้ารือเริอนกลางลงแล้งสร้างเริอนใหม่ชึ้นให้เสริจภายในวันเดียวหรือปลูกไมแล้งเสริจ แต่ได้ลงเสาริเอนไปแล้งตึ้ชื่อว้า “เริอนท้าวลูก”หรือ “ตระบัดตัวลูก”ไมตึ้ ชิด
- ถึถ้าปลูกเริอนพร้อมกัน 2 หลังในวันเดียว เริอนหลังทึ้ลงเสาริเอนก่อนควรรเสริจก่อนจึ้จะตึ้ ถึถ้าไมเป็นดึ้นนัันจะไมวุฒิแล
- หากเสาดึ้งเกิดหักแล้งเปลี่ยนเสาใหม่โดยไมรือเริอน ถึือว้าไมตึ้ ชิดแล
- เสาเริอนทึ้จะฝั้ ถึถ้าเอาทางโคนไมตึ้ชึ้นด้านบน แล้งเอาส่วปลายฝั้ดิน ไมตึ้ ชิด

- บุคคลใดหากซื้อเรือนเก่ามา แต่นำมาตัดโคนเสา ตัดเดือยเสา ตัดซื่อ ตัดแปออกเพื่อนำมาสร้างเรือนใหม่เช่นนี้ไม่ดี ซิดนั๊กแล
- หากจะทำการเปลี่ยนเสา ซื่อ แป คาน ตง ไม้กลอน ของเดิมควร ตัดไม้ขึ้นใหม่ให้มีขนาดเท่ากับของเดิม ยกเว้น “เสามงคล” เท่านั้น
- หากเสาเรือนยุบพังลง แต่ไม่ได้รื้อบ้านลง เพียงเปลี่ยนตัวเสา เท่านั้น กระทำเช่นนี้ ไม่ดี ซิดนั๊กแล
- ฝังเสาดังลวด บัดแล
- ไม้ต่างๆ ของตัวเรือนหากชำรุดถ้าจะเปลี่ยนจะต้องรื้อเรือนหลัง นั้นลงก่อนแล้วจึงปรุขึ้นใหม่ ห้ามเอาไม้ไปเปลี่ยนซ่อมแซม ไม่ดี ซิดนั๊ก
- ถ้าเรือนใดสร้างอยู่แล้วไปนำเอาเครื่องประกอบเรือนนั้น ทั้งฝา ฟาก คาน ตง แวง หรือรอด ไม่ดี ซิดนั๊กแล
- ปลุกสร้างเรือนเอาไม้จากเรือนหลังอื่นมารวม ก็ซิด
- ซ่อมแซมเรือนเก่าเอาคานเก่าออกทั้งหมดไม่เหลือสักต้นคานไม่ดี ซิด
- หนุ่ยคาที่ใช้สำหรับมุงเรือนเดียว แต่นำไปมุงเรือนอื่นด้วย ไม่ดี ซิด
- เรือนหลังใดทำกลองให้เด็กอ่อนเล่น จะไม่ดี ซิดแล
- “หลองเข้า” และ “क्रमองข้ามเขื่อน” ถ้าเดิมอยู่ทางตะวันตก หรือทางเหนือแล้วย้ายกลับไปทางตะวันออกหรือทางใต้ย้ายสลับ ตรงข้ามกันอย่างนี้ ไม่ดี ซิดแล ถ้าไม่พึงพอใจที่ดีก็ควรสร้างหรือ ทำขึ้นใหม่สำหรับวางที่ใหม่
- คนที่เป็นญาติในตระกูลเดียวกันและอยู่เรือนเดียวกันไม่ควร แต่งงานกัน ไม่เช่นนั้นจะต้องพลัดพรากจากกัน
- ลูกหลานที่เกิดยังเรือนหนึ่ง ปู่ย่าอยู่อีกเรือนหนึ่ง แล้วปู่ย่าไปเอา หลานนั้นมาเลี้ยงยังเรือนตน เมื่อจะจัดงานมงคลขึ้นไม่ให้จัดที่ เรือนของปู่ย่า ควรสร้างเป็น “ตูป” อีกหลังหนึ่งขึ้น แล้วไปจัดที่ตูป หลังนั้น เว้นแต่ปู่ย่าได้มอบเรือนนี้ให้แก่ลูกหลานนั้นๆ แล้ว
- ผู้เป็นพ่อเรือนแม่เรือนถ้าเกิดทะเลาะวิวาทกันแล้วทำร้ายเครื่อง เรือน หม้อ ชามรามไห เขามีดฟันตัวเรือน เปิด ไม้ หนุ่ย หมา เลื้อผ้า กิดี ถึงแม้ว่าจะเป็นเศรษฐกิจจะฉิบหายได้
- เมื่อจะปลูกเรือนใหม่เครื่องประกอบเรือนส่วนบน เช่น ซื่อ แป กลอน ฯลฯ ห้ามไม่ให้หญิงมีครรภ์เหยียบหรือข้ามเป็นเด็ดขาด ถือว่าจะมีภัยอุบาทว์ควรทิ้งไม้นั้นเสีย
- เรือนใดมีหญิงตั้งครรภ์อยู่อาศัย ห้ามจัดพิธีมงคลแต่งงาน ส่ง บ่าวสาว ถ้ากระทำผู้เป็นพ่อแม่จะเกิดอาเพศเดือดร้อน ถ้าไม่เป็น ที่พ่อแม่ลูกที่เกิดจะเป็นผู้รับกรรมนั้น หรือไม่ก็สัตว์เลี้ยงทั้งหลาย ในบ้านจะวอดวายลง

- เรือนใดมีลูกสาวหรือภรรยาตั้งครรรกอยู่ ไม่ควรซื้อช้าง ม้า วัว ควาย และคนใช้เข้ามา รวมทั้งห้ามคนในครอบครัวนั้นสร้างวัดอุ ไตๆ เป็นทานหรือห้ามทำบุญใหญ่บ่อยทุกอย่ง รวมทั้งห้าม ทะเลาะวิวาท ห้ามกระทำงานอวมงคลต่างๆ ห้ามเอาเชยใหม่ สะไก่ใหม่เข้ามาอยู่ในเรือนนั้นด้วย ถ้ากระทำจะชิดนิก
- หญิงมีครรรกไม่ควรขึ้นไปอาศัยอยู่บนเรือนใหม่ ควรปลูกเป็น “ตูป” อยู่ก่อน รอจนคลอดลูกแล้วจึงค่อยขึ้นไปอาศัยบนเรือน นั้นได้ ถ้าไม่กระทำเช่นนั้นมักจิบหาย
- ลูกหลานผู้หญิงที่ออกเรือนแล้วถ้าตั้งครรรกขึ้นมาอย่าได้นำมา รวมอยู่ด้วยกันในเรือนหลังเดียวกัน มิเช่นนั้นจะมีคนใดคนหนึ่ง เกิดเภทภัยแล
- บุคคลใดหากได้ซื้อข้าวรับใช้เป็นหญิง-ชายก็ดี วันที่จะนำมาขึ้นไว้ บนเรือนเกิดมีผู้ใดถือเอาถ่านไฟหรือฟืนขึ้นมายุ หรือถือหอก ดาบหรือร้องให้ หรือคลี่สยายผมเจ้าของเรือนนั้นมักเกิดอุปาทร์ และข้าวรับใช้นั้นก็ต้องมีอันพลัดพรากกันแล
- ข้าวรับใช้ของเรือนหนึ่ง หากคนรับใช้ของอีกเรือนหนึ่งหนีกันไปหรือ ไปสมสู่กับคนนอกเรือนจนตั้งครรรกขึ้นมา ไม่ควรให้ข้าวรับใช้นั้น ขึ้นเรือน ควรสร้าง “ตูป” ให้อยู่จนกว่าจะคลอดลูกและอยู่ไฟครบ 1 เดือน หากไม่กระทำตามจะจิบหายแล
- ถ้าคนอายุไม่ถึง 10 ปีตาย ห้ามไม่ให้ตั้งศพไว้ค้ำคินและไม่ให้ เอาศพลงทางทิศตะวันออกของเรือน หากไม่ปฏิบัติตามภัยมักจะ มาถึงแล
- หญิงมีครรรกเมื่อคลอดลูกแล้วผู้เป็นแม่เกิดตายไปถ้าตายบนเรือน ตรงไหนห้ามเคลื่อนย้ายศพ ให้เจาะพื้นเรือนตรงนั้นเป็นช่อง แล้ว นำศพออกตรงช่องนั้นเพื่อนำไปฝัง อย่าทิ้งไว้ข้ามคิน ไมติ จะชิด มาก
- ข้าวรับใช้ในเรือนหากตายลงให้จัดที่ตั้งศพใน “ตูป” นอกตัวเรือน คนที่ตายนอกบ้านไม่ควรนำศพมาไว้ในบ้าน ไม่เช่นนั้นจะจิบหาย หรือเกิดโรคภัยไข้เจ็บ หรือไม่กี่ไฟไหม้ แล
-ในขณะที่ห้ามศพลงจากบ้าน อย่าให้ส่วนบนของโลงศพไป ถูกองค์ประกอบส่วนบนของตัวเรือน.....
- ที่ไม่ควรนอนมี 3 แห่ง คือ 1) นอนตรงกลางหรือขวางประตู 2) นอนไต้ยั้งข้าว 3) นอนตรงหน้าต่าง
- ลักษณะการผินหัวนอนนั้น ก็จะต้องให้ถูกทิศทางที่ดี โดยควร เลือก
- ผินหัวไปทางทิศตะวันออก จะมีความสุขความเจริญ มีปัญญาดี ปราศจากภัยทั้งมวล

- ผืนหัวไปทางทิศใต้ จะมีอายุมันขวัญยืน
- ผืนหัวไปทางทิศตะวันตก มักมีแต่ความเดือดเนื้อร้อนใจ
- ผืนหัวไปทางทิศเหนือ มักมีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนข้าวของเสียหายแล (ญาณวิทยา มปป : 29-30)
- เมื่อจะขึ้นบันไดเรือนอย่าเอาเท้ากระต๊อบบันไดแล้วจึงขึ้นไป ไม่ดี ชีดนักแล
- อยู่บนเรือนแล้วอย่าเลื่อนหรือลากตั่งให้มีเสียงดังแล้วจึงนั่ง ไม่ดี จิบหาย
- ไม่ควรตากเครื่องนุ่งห่ม ผ้าถุง สไบ บนหลังคาเรือน
- เครื่องประดับทั้งเก่าและใหม่ไม่ควรตากบนหลังคาเรือน
- ตากเสื้อผ้าทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นทิศที่หันหัวนอน ไม่ดี
- ไม่ควรมีรูปต่างๆ 4 จำพวกไว้ในเรือนได้แก่ 1) รูปนาค 2) รูปเสือ 3) รูปราชสีห์ 4) รูปราหู
- ไม่ควรเอารองเท้าหรือผ้าที่ใช้แล้วมาวางหรือหนุนเหนือศีรษะหรือตากไว้ข้างบนหัวนอน ไม่ดี จะทำให้สูญเสียทรัพย์สินเงินทอง
- สิ่งที่ไม่ควรแลกกันมี 3 ประการ คือ 1) บ้านแลกบ้าน 2) เรือนแลกเรือน 3) เมียแลกเมีย
-ห้ามนั่งหรือยืนตรงปากประตูเรือน หรือตรงบนหัวบันไดขึ้นเรือนไม่ดี (มณี พยอมยงค์ 2536:83)
- อย่างเชิญผีมาอยู่บ้าน
- พันด้ามมีดเข้าบ้านไม่ดี (มณี พยอมยงค์ 2536:83)

8. ความเชื่อในเรื่องสิ่งป้องกันภัยแก่เรือน

หมายถึงการสร้างเครื่องมือในรูปลักษณะต่างๆ สำหรับประกอบอาคารในแต่ละรูปลักษณะที่ต่างออกไปตามตำแหน่งที่ตั้ง เพื่อหมายเป็นตัวแทนของ "สิ่งศักดิ์สิทธิ์" ที่เชื่อว่าจักสามารถปกป้องและคุ้มกันภัยอันตรายที่จะเข้าสู่สมาชิกในตัวเรือนได้ โดยความเชื่อเหล่านี้มักปรากฏในรูปแบบต่างๆ ดังนี้

- หอหรือศาลผีปู่ย่า : ที่สิ่งสถิตของผีปู่ย่าบรรพบุรุษแห่งครัวเรือน ซึ่งหากเป็นต้นตระกูลหรือ "แก้วผี" ก็มักทำเป็นหอหรือศาลอยู่บริเวณลานบ้านทางมุมหัวนอน (รูป 4.5) เป็นตัวแทนของจิตวิญญาณที่ "ศักดิ์สิทธิ์" ที่คอยอารักษ์คนในครัวเรือนให้แคล้วคลาดภัยอีกทั้งยังเอื้ออำนวยให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข
- หิ้งพระ : หิ้งวางรูปพระพุทธรูปสำหรับกราบไหว้บูชา เป็นตัวแทนพระพุทธรองค์และเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งสัญลักษณ์ของ "โลกอุดมคติ" ที่เรือนแทบทุกหลังจะต้องมี (รูป 4.6)
- หิ้งผีปู่ย่า : หิ้งวางอัฐิธาตุของบรรพบุรุษอยู่เหนือหัวนอนในห้องนอนใหญ่ มีฐานะและบทบาทเฉกเช่นเดียวกับหอผีปู่ย่า แต่มีขึ้นสำหรับครัวเรือนที่สืบต่อกันมาแต่ต้นตระกูล

รูป 4.5 "ศาลผีปู่ย่า" ประจำตระกูล บริเวณลานบ้านข้างรั้ว

รูป 4.6 "หิ้งพระ" บริเวณเหนือเตียง

- ห้ายนต์ : แผ่นไม้แกะสลักเป็นลวดลาย ประกอบอยู่เหนือประตูเข้าห้องนอน สำหรับใช้เป็นวัตถุมงคลเพื่อป้องกันภัยอันตรายประเภท "คุณไสย" ที่จักแผ้วผ่านเข้าไปทำอันตรายเจ้าของเรือนได้
- ตาแหลว : ไม้ไผ่สานเป็นรูป 6 แฉกหรือ 6 มุม สำหรับห้อยแขวนเหนือบันไดทางขึ้นเรือนหรือติดประดับเหนือประตูทางเข้าเรือนสำหรับปกป้องสิ่งอัปมงคลทั้งมวล (รูป 4.7)
- เสามงคล(เสาพญา) และเสานาง : เสาลึกสำคัญ 2 ต้นที่จะต้อง มี สำหรับเรือนที่ใช้พักอาศัยทุกหลัง เป็นตัวแทนในฐานะสัญลักษณ์อันสำคัญแห่งการตั้งหลักปักฐานอย่างถาวรของเจ้าเรือน แม้จะไม่ได้มีบทบาทในแง่การคุ้มภัยให้กับเรือนแต่ก็เป็นเครื่องหมายของขวัญและจิตวิญญาณอัน "ศักดิ์สิทธิ์" ที่จักสถิตมั่นคู่กับเรือนตลอดไป (รูป 4.8)

รูป 4.7 "ตาแหลว" เครื่องมงคลติดไว้เหนือเสาเรือน

รูป 4.8 "เสามงคล" และ "เสานาง"
ของเรือนทุกหลัง

9. ความเชื่อในเรื่องปรากฏการณ์ทางธรรมชาติบางประการ

หมายถึงสภาวะการณ์บางประการที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติอย่างไม่ได้คาดคิดมาก่อนต่อตัวเรือนหรือองค์ประกอบของเรือนนั้นๆ ปรากฏการณ์ที่ผิดแผกไปจากปกติวิสัย เป็นที่มาของความเชื่อว่าจะเกิดผลบางประการทั้งในทางที่ดีและไม่ดีต่อตัวเรือนและผู้อยู่อาศัยนั้น อาทิ

- ขณะกำลังก่อสร้างเรือนอยู่นั้น หากเกิด**แผ่นดินไหว**หรือไม้คานเกิดมี**เสียงดัง** ถือว่าลางบอกเหตุ ไม่ดี
- ในวันปลูกเรือนนั้น ถ้ามี**นก**มาจับไม้ขึ้นใด ให้เปลี่ยนไม้้นั้นออกแล้วเอาไม้ใหม่มาใส่แทน หากไม่กระทำดังนี้จะเจ็บหายแล
- เรือนใดสร้างยังไม่ทันแล้วเสร็จ มี**สุนัข**มาเห่าหอนแล้วกระโดดลงจากเรือนไปทางทิศตะวันออก ให้แบ่งปันอาหารแก่สุนัขนั้นจนอิ่มแล้วให้เจ้าของเรือนไปอาบน้ำดำหัวเพื่อเป็นมงคลชัย
- ขณะกำลังปลูกเรือน ไม้เรือนเกิด**ล้มลง**พาดกับนั่งร้านจนล้ม ถือว่า ไม่ดี เป็นขีด
- ในการปลูกเรือน ถ้าตอขนยกลเสาหรือตั่งนั่งร้าน หากเสาเรือนหรือนั่งร้านนั้น**ล้มลง**มาให้ถือว่า ไม่ดี ควรสละทิ้งเสียทั้ง 2 อย่าง
- ถ้ามี**สิ่ง**หรือ**ตัวมัน**มาทำรังที่หัวเรือนหรือท้ายเรือนก็ดี หรือที่โคนหลายปลายไม้แฉกกี้ดี ให้จัดเครื่องบูชาสักการะแล้วนำไปส่งเสียที่ป่าใหญ่ทางทิศตะวันออก หลังจากนั้นให้อาบน้ำดำหัวเพื่อหลีกเคราะห์ หากไม่กระทำ จะเจ็บหายแล
- **สิ่ง ตัวต่อ** หรือ **ตัวแตน** หากเข้ามาทำรังในบ้านในเรือนในตระกร้า ในครกกระเดื่องตำข้าว หรือใต้ถุนเรือน ถือว่าไม่ดี
- **เนื้อทราย** **แก้ง** ที่อาศัยอยู่ในป่าไม่มีเจ้าของ หากเข้ามาอยู่ในเรือน ไม่ดี อุบาทว์
- เรือนหลังใดปลูกใหม่แล้วมี**ไก่อ**ขึ้นมาไขบนเรือน หรือมี**อีกา** รุ่งบินมาจับในเรือนก็ดี บ้านเรือนหลังนั้นจะเจริญรุ่งเรืองมาก หากภัยพยายไม่มี แต่ถ้าพวก**เหยี่ยว** **นกสีหุต** **นกยาง**บินมาจับบ้านเรือนเรือนหลังนั้นไผ่จักจะไม่เจ็บหายแล
- **นกเค้าแมว**เข้ามาส่งเสียงในเรือนไม่ดี เป็นอุบาทว์ ให้ทำพิธีบูชาแก้ภัยเดียวกับการแก้อันตรายอุบาทว์
- **นกแร้ง** **กา** **นกฮูก** **ไก่ป่า** บินมาจับหลังคาเรือน บินเข้าเล้าไก่ที่บ้าน ไม่ดี อุบาทว์
- **นกบิน**เข้ามาในเรือนถือว่าไม่ดี
- **ช้างป่า**ไม่มีเจ้าของ เข้ามาฟังประตูดเวียง ประตูบ้านไม่ดี เป็นอุบาทว์
- **สุนัข**ขึ้นบนหลังคาเรือน ไม่ดี เป็นอุบาทว์ขีด
- **เต่า** **แตน** **งู**ขึ้นหลังคาเรือน ถือเป็นการมอันขีด ไม่ดีแล

- เรือนใด ถ้ามีเต่าหรือเหี้ย เข้ามาในบ้านในเรือน เจ้าของเรือนมัก จิบหาย ให้อาบน้ำดำหัวเสีย แล้วกล่าวว่าเคราะห์ทั้งหลายจง หายไปกับเต่าหรือเหี้ยตัวนั้นเกิด
- **งูเห่า** งูขึ้นหลังคาเรือนไม่ดีเป็นอุบาทว์
- **ตัวชี้ตัดฟ้า** ตกลงบนหลังคาเรือนไม่ดี
- **วัวตัวใด** มีเขาสีแดง อย่าเลี้ยงไว้ได้ฤกษ์เรือน ไม่ดี ชืด
- เรือนใดที่ไม่แตกเสียหายหรือพังไปบางส่วน เอามาปลูกเป็นเรือน อยู่อาศัยอีก ไม่ดี จะเกิดความเดือนร้อน ข้าวของจะเสียหาย สัตว์เลี้ยงจะตายได้
- เมื่อจะทำการมงคลในการแต่งงาน ถ้าเกิดแผ่นดินไหวจนตัวของ เรือนนั้น สั่นกึกหรือเกิดมีคนตายขึ้น ถือเป็นลางบอกเหตุไม่ดี ควรอาบน้ำดำหัวแล้วหลีกเคราะห์นั้นเสียโดยเร็ว
- ต้นไม้ล้มพาดถูกหลังคาเรือน ไม่ดี
- เสารือนโยกเอนแล้วกลับตั้งตรงขึ้นมา ไม่ดี
- ประตูบ้านประตูเรือน หากปิดเปิดหรือลงกลอนได้เอง ไม่ดี
- เติงนอนอยู่ดี ๆ เกิดหัก ไม่ดี
- มีเลือดออกตรงที่อยู่หรือที่นอนไม่ดี
- ฟ้าผ่าหอ ฝาเรือน ฝาไม้ในบ้านในเวียง ไม่ว่าจะเป็นตอนกลางวัน หรือตอนกลางคืน ไม่ดี
- ลมพัดหอนักเรือนหักไม่ดี

ส่วน“คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเรือนของเรือนและการอยู่ อาศัยของชาวไทยจีน” ที่เมืองเชียงตุงนั้น โดยโครงสร้างพื้นฐานแล้วส่วนใหญ่ ก็มีความคล้ายคลึงกันกับของกลุ่ม “คนไทย” กลุ่มอื่น ๆ แต่ก็อาจมีบ้างบางส่วน ที่มีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างโดดเด่นเฉพาะ อาทิ

- ก่อนจะเริ่มสร้างเรือนใหม่นั้น เจ้าของเรือนจะต้องไปนิมนต์พระ มาทำการ “**สวดถอน**” พื้นที่ดินที่จะปลูกสร้างเรือนก่อน² เพื่อหมายให้ที่ดิน ผืนนั้นเป็นพื้นที่ “**บริสุทธิ์**” ซึ่งคติความเชื่อเช่นนี้น่าจะไม่ใช่เป็นแบบแผนดั้งเดิม แต่เป็นของใหม่ที่เกิดขึ้นภายหลังที่มีการนับถือศาสนาพุทธกันแล้ว โดยถือเอา แบบอย่างจากการที่พระสงฆ์ทำพิธี “**สวดถอน**” พื้นที่สำหรับการกำหนดแนว “**สีมา**” เพื่อสร้างโบสถ์นั่นเอง เพราะในทางศาสนา “**เขตสีมา**” จะต้องบริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งมีชีวิตหรือสิ่งอัปมงคลที่อยู่ข้างใต้พื้นดินนั้น เช่น ชากศพ หรือ สถานที่นั้นเคยไม่สะอาด หรือเป็นที่ตั้งของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณ ลักษณะต่าง ๆ มาก่อน อาทิ เคยเป็นแดนประหาร วัดร้าง หรือป่าช้า เป็นต้น ฉะนั้นการสวดถอนในการตั้งบ้านเรือนก็ย่อมนำมาซึ่งความยินดีและความ สบายใจของผู้เป็นเจ้าของเรือน จากนั้นก่อนขึ้นบ้านใหม่ก็ยังมีกร “**สืบชะตา**” บ้าน โดยนิมนต์พระมาทำพิธีสวดพระปริตรและเจริญพระพุทธานต์ ซึ่งพิธีกรรม

ดังกล่าวกลับต่างจากของ “ชาวไทเขิน” ในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งพิธีการ “สวดถอน” นี้ จะทำขึ้นเมื่อสร้างเรือนเสร็จแล้วเท่านั้น และทำก่อนพิธีขึ้นบ้านใหม่ด้วย (วิชุดา นิลมวง, 2541:2540) เพื่อเป็นการสมมุติว่าได้ถ้ายถอนสิ่งที่ “ไม่ดี” ไม่ดีต่างๆ ออกไปก่อนเริ่มชีวิตใหม่ ส่วนก่อนการปลูกเรือนก็จะมีพิธีกรรมบางอย่างกระทำขึ้นก่อน ได้แก่ “พิธีเสียดาย” เพื่อเลือกหาตำแหน่งที่ดินอันเหมาะสมที่จะสร้างตัวเรือน จากนั้นก็จะมีพิธีสำคัญตามมา คือ “พิธีขอที่ดินกับพญานาค” เพราะเชื่อว่าพญานาคคือผู้รักษามีนแผ่นดินทั้งปวง การจะนำมาใช้จึงต้องทำพิธีขออนุญาตก่อน

สำหรับการสร้างเรือนอาศัยซึ่งเป็นอาคารหลักของบ้านนั้น ชาวไทเขินที่เชียงตุงก็ให้ความสำคัญทุกอย่างมากกับที่ตั้ง โดยส่วนใหญ่มักเลือกตั้งในตำแหน่งที่จักเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ และเฉกเช่นเดียวกับวัฒนธรรมของกลุ่ม “คนไท” ในแถบตอนเหนือที่นิยมวางเรือนในแนวทิศเหนือ-ใต้ เพื่อให้ด้านยาวของเรือนสามารถรับความอุ่นจากแดดในช่วงเวลากลางวัน ต่างจากวัดที่จะวางแกนของผังวัดอยู่ในแนวตะวันออก-ตะวันตก โดยจะต้องหันหน้าวัดออกสู่ทิศตะวันออกเสมอ ซึ่งนั่นแสดงให้เห็นถึงความเข้มงวดของการยึดมั่นในคติทางศาสนา และที่สำคัญการจัดวางแผนผังของหมู่บ้าน กลุ่มเรือนพักอาศัยแทบทุกแห่งต่างเสียงที่จะวางเรือนให้ขวางหรือประจันกับทางเข้าด้านหน้าของวัด ด้วยถือเป็นสิ่งไม่ควรและไม่เป็นมงคลเช่นกัน

เรือนอาศัยของชาวไทเขิน เชียงตุงนี้ มีคติเกี่ยวกับการปลูกเรือนในเรื่องการมี “เสามงคล” ของเรือนเช่นเดียวกับที่เชียงใหม่ คือมี “เสามงคล” และ “เสานาง” หากแต่ที่เชียงตุงนี้กลับเรียก “เสามงคล” ว่า “เสาเทวดา” ในขณะที่เรียก “เสานาง” ว่า “เสานาง” เหมือนกัน ซึ่งการที่เรียกเป็น “เสาเทวดา” นั้นแสดงถึงจินตภาพบางประการบนโลกทัศน์ของชาวไทเขินที่นี่ที่น่าสนใจยิ่ง กล่าวคือในขณะที่ไทเขินในไทยยึดถือเสาต้นสำคัญนี้ว่า “เสามงคล” นั้น (รูป 4.9)

รูป 4.9 “เสาเทวดา” เสาหลักของเรือนที่ปลูกอยู่บนปลายเสา

รูป 4.10 “หีบผ้า” ที่ใส่เสื้อผ้าของบรรพบุรุษ วางไว้เหนือหัวนอนของพื้นที่ “ต้องห้าม”

คือเครื่องหมายที่สื่อถึงนัยยะของตัวเสนาในฐานะตัวแทนสัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่หมายถึงการเป็นหลักชัยให้การตั้งหลักปักฐานอันเสถียรมั่นคง หากแต่ในขณะที่มโนคติของกลุ่มเชียงตุงเอง กลับมองในอีกมิติหนึ่งว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มี “ชีวิต” โดยเป็นที่สถิตของวิญญาณแห่งบรรพบุรุษ คือวิญญาณหรือผีฝ่าย “พ่อ” ในขณะที่ “เสานาง” เป็นที่อยู่ของวิญญาณหรือผีฝ่าย “แม่” มิติของมุมมองที่แตกต่างกันนี้ จึงไม่แปลกที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการสร้างขอบเขตของ “โลกแห่งจิตวิญญาณ” สำหรับคนที่ต่างกันอย่างชัดเจน นั่นคือในโลกทัศน์ของไทเขินเชียงใหม่ได้แยก “เนื้อหา” ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเรือนออกเป็น 2 ส่วน อันได้แก่

- 1) “เสามงคล” และ “เสานาง” ในฐานะหลักหมุดของชีวิต (เรือน) ซึ่งเปรียบเสมือน “เสาหลักเรือน” เปรียบเทียบได้กับการต้องมี “เสาอินทขิล” ในฐานะ “เสาหลักเมือง” และ “เสาไ้บ้าน” ในฐานะ “เสาหลักบ้าน” (ประจำหมู่บ้าน) ซึ่งถ้าย่อยจากโครงสร้างใหญ่ระดับเมืองลงมาสู่โครงสร้างเล็กระดับหมู่บ้าน และโครงสร้างย่อยระดับครอบครัว อันเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่ซับซ้อนขึ้น
- 2) “หิ้งผีปู่ย่า” ในฐานะสิ่งที่เป็นจิตวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ที่จักคอยปกปักรักษาคุ้มกันภัยให้กับสมาชิกเฉพาะครัวเรือนของตน

ดังนั้นเรือนไทเขินในเชียงใหม่จึงได้สร้างให้มี “หิ้งผีปู่ย่า” แยกเป็นเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง โดยมีฐานะและความสัมพันธ์อันใกล้ชิดชัดเจนยิ่ง ดังจะเห็นได้จากตำแหน่งที่ตั้งคือ “เหนือหัวนอน” ของห้องนอนหลัก(ห้องนอนพ่อแม่) ในขณะที่ไทเขินเมืองเชียงตุงกลับไม่ได้ให้ความสำคัญกับการจะต้องมี “เสาหลักเรือน” ในฐานะเครื่องหมายของการตั้งมั่นมากไปกว่าความต้องการเพียงเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างสายใยแห่งชีวิตและจิตวิญญาณ ซึ่งโลกทัศน์นี้ไม่เพียงอยู่แค่เฉพาะในขอบข่ายแค่ครัวเรือนเท่านั้น ในระดับหมู่บ้านก็ไม่ได้มีการปักเสาหลักเพื่อหมายถึงเป็น “ไ้บ้าน” ของชุมชนแต่อย่างใดเช่นเดียวกัน

มิติของโลกทัศน์เกี่ยวกับเรื่อง “เสาหลัก” และ “ผีปู่ย่า” ที่แตกต่างดังนี้ ไม่เพียงมีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทและที่สถิตเท่านั้น หากยังส่งผลไปถึงการกำหนดอาณาเขตให้เป็น “พื้นที่เฉพาะ” อีกด้วย โดยที่เมื่อ “ผีปู่ย่า” ของไทเขินเชียงตุงสถิตอยู่ใน “เสาเทวดา” ทำให้ความรู้สึกถึงการมีปฏิสัมพันธ์ด้วยกันนั้น มีการเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดต่อกันในทุกส่วนนับตั้งแต่ได้จนเรือนจนจบถึงบนเรือน และนำมาซึ่งความรู้สึกของการยังมี “ที่นอน” ของผีปู่ย่าให้อยู่ข้าง “เสาเทวดา” นั้นเอง ซึ่งการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของ “พื้นที่เฉพาะ” นี้ ปรากฏได้ชัดจากการจัดอุปกรณ์ทั้งการปูเสื่อ วางหมอน และหีบเสื้อผ้าของปู่ย่าตั้งประกอบเข้าด้วยกัน (รูป 4.10) รวมทั้ง “ข้อห้าม” มิให้สมาชิกของครอบครัวคนใดมานอนทับบริเวณนั้นโดยเด็ดขาด⁵ พื้นที่ดังกล่าวนี้ไม่มีปรากฏในเรือนไทเขินของเชียงใหม่เลย เนื่องจากที่สถิตของผีปู่ย่านั้น ถูกกำหนดไว้เป็นที่ชัดเจนเฉพาะแล้วว่าอยู่บน “หิ้ง” เหนือหัวนอนแล้วนั่นเอง

สายสัมพันธ์แบบสังคมเครือญาติเช่นนี้ยังถูกโยงไปถึงองค์ประกอบอื่นๆ อีกด้วย โดยเฉพาะ “บันได” (รูป 4.11) ซึ่งโดยปกติกลุ่ม “คนไท” ทั่วไป มักจะให้ความสำคัญกับบันไดในฐานะเป็นเสมือน “สะพาน” ที่เชื่อมโยงระหว่าง “โลกภายนอก” กับ “โลกภายใน” ของครอบครัว จึงมักยกย่องด้วยการเรียกขานตัวไม้ที่รับขึ้นบันไดว่า “แม่บันได” แต่สำหรับไทเขินที่เชียงตุง “บันได” จะประกอบขึ้นได้ก็ต้องอาศัยตัวรับขึ้นบันได 2 ตัว เช่นเดียวกับเรือนจะขึ้นโครงหลังคาได้ก็ต้องอาศัยเสารับ 2 ต้น ไม่ต่างกับครอบครัวที่จะก่อร่างสร้างตัวได้อย่างสมบูรณ์ก็ต้องมีทั้งฝ่าย “พ่อ” และฝ่าย “แม่” เป็นจุดเริ่ม เหตุนี้ไมโยที่เสาเรือนคู่หลักถูกใช้เรียกเป็น “เสามงคล” และ “เสานาง” คู่กัน “แม่บันได” ในความคิดคำนึงของคนไทเขินก็ถูกแยกออกเป็นฝ่ายชายและฝ่ายหญิงเช่นเดียวกัน โดยให้หัวบันไดด้านซ้าย คือ “แม่” และด้านขวาคือ “พ่อ” ภายหลังสร้างเสร็จแล้วก่อนขึ้นเรือนอาศัยก็จะต้องมีการทำพิธีกรรม “เลี้ยงผีบันได” โดยให้สลาเป็นผู้ประกอบพิธี ด้วยการยกขันตั้ง ใส่เบียร์ 108 ตัว ข้าวสาร 1 บ้น (6 กระป๋องนมข้น) ผ้าแดงผ้าขาว ตุง 4 อัน เทียน 2 คู่ และข้าวเปลือกอีก 1 กระบุงพร้อมไก่ต้ม 1 ตัว เวลาเดินขึ้นเรือนก็ให้พ่อเฒ่าแม่เฒ่าเจ้าของเรือนเดินนำหน้า เอาเงินวางบนขั้นบันไดทุกขั้นตามแต่ฐานะ เพื่อเป็นนัยในการขอซื้อบันไดมาใช้จาก “ผีบันได” ซึ่งพิธีกรรมเช่นนี้ไม่ปรากฏในกลุ่มไทเขินของเชียงใหม่ ชื่อนำสังเกตอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับบันไดก็คือ “ขั้นบันได” หรือ “ซีซันไค” นั้น ของที่เชียงตุงนั้นมักจะใช้จำนวน 9 ขั้นแทบทุกเรือน (มีบ้าง 7 ขั้น) เพราะตัวเลข 9 เป็นเลขสูงสุดจึงมีความเชื่อว่าจะอยู่ดีกินดีมีความเจริญรุ่งเรือง⁷

นอกจาก “บันได” แล้ว “เยข้าว” ก็มีนัยยะสำคัญของความแตกต่างบางอย่างที่น่าสนใจ กล่าวคือ “เยข้าว” ของไทเขินในเชียงตุง หากยึดตามแบบอย่างประเพณีของล้านนาแล้ว ตำแหน่งที่ตั้งก็จะไม่แน่นอนดังจะเห็นจากแผนผังในกลุ่มกรณีศึกษา เพราะจะถูกจัดให้อยู่ไปตามทิศของลำดับลูกที่เกิด เช่น ถ้าสร้างตอนมีลูกคนหัวปีก็จะทำไว้ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ หรือลูกคนที่ 4 ก็อยู่ทางทิศใต้ เป็นต้น ดังรายละเอียดที่อธิบายไว้มาก่อนแล้วแต่ของไทเขินที่เชียงตุง “เยข้าว” ถือเป็นของสูง (คงเพราะเป็นเสมือนอุ้งข้าวของครอบครัว : ผู้วิจัย) ดังนั้นจึงถูกกำหนดให้อยู่ไว้ทางด้าน “เซ่งพะลา” ซึ่งเป็นทิศหัวนอนหรือด้านหน้าเรือนเท่านั้น ห้ามวางไว้ทางทิศที่อยู่ปลายเท้า อีกทั้งระดับพื้นของ “เยข้าว” ก็ต้องอยู่สูงกว่าพื้นเรือน และการเข้าไปในเยข้าวทุกครั้งต้องถอดรองเท้าออกก่อนเสมอ⁸ (รูป 4.12)

สำหรับ “ครัวไฟ” แล้ว ทิศอาจจะไม่ใช่ประเด็นสำคัญในเชิงความเชื่อ เพราะจะวางทิศไหนก็ได้ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะให้อยู่ทางด้านปลายเท้า ทิศตรงข้ามกับ “เซ่งพะลา”⁹ แต่ประเด็นที่น่าสนใจอยู่ตรงที่ตัว “แม่เตาไฟ” (รูป 4.13) ซึ่งชาวไทเขินเองให้ความสำคัญกับการเป็นเครื่องใช้สำหรับเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ดังนั้นความเป็นสิริมงคลสำหรับครัวเรือนแฉ่ผลทางใจย่อมเป็นเรื่องที่ไม่อาจมองข้ามได้ ขั้นตอนสำคัญจึงอยู่ที่ช่วงครั้งแรกของการจะนำ

รูป 4.11 “บันได” ทางขึ้นด้านหน้าเรือนของชาวไทเขิน เชียงตุง

รูป 4.12 “เยข้าว” ที่ปลูกไว้ทางด้านข้างของเรือน

แม่เตาไฟนี้ไปวางลง โดยมักจะใช้ผู้ชายที่มีชื่อว่า แก้ว แสง หรือ คำ(ทอง) มาเป็นคนยกวาง ซึ่งข้อสังเกตก็คือชื่อดังกล่าวล้วนเกี่ยวข้องกับนัยยะในทาง “สว่างไสว” เฉกเช่นเดียวกับ “เตาไฟ” ทั้งสิ้น อันต้องการให้หมายถึงแสดงออกถึงแสงสว่างความเจริญรุ่งโรจน์และมั่งคั่งแห่งชีวิตนั่นเอง ซึ่งสาระเช่นนี้เป็นข้อปลีกย่อยที่ต่างไปจากไทจีนในเชียงใหม่

รูป 4.13 องค์ประกอบต่างๆภายใน “ห้องไฟ”

จะเห็นได้ว่าเนื้อหาเกี่ยวกับ “ความเชื่อ” ที่เป็นทั้ง “ข้อห้ามกระทำ” และ “ข้อควรกระทำ” ต่างๆ ของชาวไทจีนทั้ง 2 พื้นที่ดังกล่าว ล้วนแต่เป็นความเชื่อที่ผ่านการประจักษ์จากประสบการณ์มาแล้วทั้งสิ้น จนถึงกับวางไว้เป็นระบบความเชื่อว่าจะมีผลกระทบรุนแรงหากไม่ปฏิบัติเช่นนี้ ซึ่งแม้ว่าบ้างยากที่จะอธิบายด้วยองค์ความรู้ความเข้าใจแบบเบื่องปัจจุบัน หรือจะวิเคราะห์ค่าด้วยหลักของเหตุผลอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ได้ทั้งหมด อาทิ

- ไม่ที่ไปตัดในป่า ถ้าทางปลายโค่นล้มออกไปทางนอกหมู่บ้านหรือล้มเข้าหาหมู่บ้าน ไม่ดี ซีด
- เรือนหลังหนึ่ง ถ้าสร้างให้ห้องนอนด้านทิศตะวันตกกับห้องนอนด้านทิศตะวันออกมีขนาดเท่ากันตรงกัน ไม่ดี ซีด
- ถ้าคนอายุไม่ถึง 10 ปีตาย ห้ามไม่ให้ตั้งศพไว้ค้างคืนและไม่ให้เอาศพลงทางทิศตะวันออกของเรือน หากไม่ปฏิบัติตามภัยมักมาถึงแล
- ที่ดินตั้งเรือนเป็นรูป 4 เหลี่ยม 4 มุม คนอยู่อาศัยมักทะเลาะเบาะแว้งกันเป็นประจำ
- ลูกคนหัวปี ให้ทำ “เยข้าว” ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
- ฯลฯ

แต่ส่วนใหญ่นั้นไม่เพียงสามารถประมวลถึงมูลเหตุและผลที่เป็นตรรกะได้ หากแต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดและโลกทัศน์ของคนได้อย่างชัดเจนอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่

1. เกี่ยวกับความปลอดภัย คือการคิดคำนึงถึงการอยู่อาศัยได้อย่างปกติสุข ปราศจากภัยอันตรายที่จะเข้ามาข้องเกี่ยวกับชีวิตตนและครอบครัวนั่นเอง ซึ่งแยกออกเป็น

1.1 ปกป้องภัยจากธรรมชาติ อาทิ

- ห้ามปลูกเรือนตรงแม่น้ำหลายสายมารวมกัน ชิด : จะเกิดภัยอันตรายหากมีน้ำท่วม
- ห้ามถมร่องน้ำปลูกเรือน ชิด : เรือนอาจทรายลงจากการทรุดตัวของดิน
- ไม่ควรให้ใบของต้นไม้มาปกคลุมเรือน ชิด : ไม่เป็นไม้ที่ใบร่วงง่ายหากร่วงทับถมมาก ๆ จะหนักจนหลังคาเรือนเสียหาย

1.2 ปกป้องภัยจากโครงสร้างเรือน “ตัวเรือน” ถือเป็นส่วนสำคัญที่สุดสำหรับการอยู่อาศัย ดังนั้นความมั่นคงแข็งแรงของอาคาร จึงเป็นที่มาของการให้ความสำคัญอย่างมาก ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีข้อห้ามที่เกี่ยวพันกับเรื่องของโครงสร้างและองค์ประกอบเรือนมากที่สุด อาทิ

- “ต้นไม้ใหญ่” ฟันทิ้งแล้วปลูกเรือนค่อม ชิด : ต้นไม้นั้นอาจเจริญงอกเงยขึ้นอีก และทำอันตรายกับโครงสร้างเรือน
- ชุดหรือ “จอมปลวก” แล้วสร้างเรือนทับ ชิด : อาจยังคงมีปลวกหลงเหลืออยู่และจะขึ้นมากัดกินโครงสร้างไม้
- บ้านที่เป็นเนินตรงกลาง ปลูกเรือนค่อม ชิด : โครงสร้างส่วนฐานเรือนจะไม่แข็งแรง เพราะระดับดินสูงต่ำไม่เสมอกัน
- ไม่ควรนำไม้บางชนิดมาปลูกเรือนอาศัย ชิด : เช่น ไม้เรือนร่าง : ไม้เก่า ความแข็งแรงทนทานย่อมลดลง ไม้ฟ้าผ่า : ไม้ที่ถูกฟ้าผ่า ย่อมแตกร้าว และเสียกำลัง ไม้เป็นรูกลอง : แสดงถึงไม้ไม่ดี ไม่แข็งแรง แก่นกลวง ไม้แตกผู้เดียว : ไม้ที่แตกร้าวย่อมขาดความแข็งแรง
- เรือน “แม่รู้ทวาร” หมายถึง เรือนที่เล็กแล้วขยายให้กว้าง หรือประตูเรือนเก่าปิดทิ้งแล้วเจาะช่องใหม่ : ชิด เรือนหลังเล็กย่อมมีโครงสร้างเล็ก เมื่อขยายเรือนเท่ากับทำให้โครงสร้างเดิมต้องรับน้ำหนักเพิ่ม ย่อมไม่ดี เช่นเดียวกับประตูเก่าปิดแล้วเจาะใหม่ เท่ากับทำให้ผนังส่วนที่มีการเจาะนั้นเสียกำลัง

- เรือนใดมีเสียงดังจุด ๆ จาด ๆ ตรวส่วนใดส่วนหนึ่งของเรือน ได้ชื่อว่า เรือนนั้นมี **“ไมตกซิด”**: การเกิดเสียงดังของโครงสร้างย่อมสืบเนื่องมาจากเกิดการยึดหดตัวของไม้หรือระบบการยึดโยงโครงสร้างนั้นเกิดหลวมไม่กระชับ ย่อมบ่งบอกถึงภาวะตามมาคือเกิดการโยกคลอนของโครงสร้างเรือน ซึ่งอาจจะหลุดพังเสียหายได้
- หากเรือนยุบพังลง แต่ไม่ได้รื้อบ้านลง เพียงแต่เปลี่ยนตัวเสาเท่านั้น : ซิด การยุบพังของเรือน แสดงให้เห็นถึงปัญหาของโครงสร้างเรือนที่วิกฤตทั้งระบบ หากไม่รื้อลงเพียงแต่เปลี่ยนองค์ประกอบบางส่วนเท่านั้น ถือว่าไม่ได้เป็นการแก้ไขทั้งระบบ ย่อมทำให้เรือนนั้นอาจมีปัญหาในระยะต่อมา
- เมื่อจะขึ้นบันไดเรือน อย่าเอาเท้ากระตืบบันได ซิด : ระบบโครงสร้างของเรือนส่วนใหญ่แบบบากสับ เกี่ยว ร้อยกันด้วยระบบของเดือย การกระตืบบ่อย ๆ จะทำให้โครงสร้างนั้นหักหรือหลุดจากกันได้

2. เกี่ยวกับผลทางด้านจิตใจ หมายถึง สิ่งที่ทำนั้นจะเกิดผลกระทบทางด้านจิตใจในทาง **“บวก”** หรือ **“ลบ”** ซึ่งมักแสดงออกด้วยสภาวะที่เกี่ยวข้องเนื่องกับเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ อันก่อเกิดเป็นนัยยะของ **“มงคล”** หรือ **“อัปมงคล”** อาทิ

- ปลุกเรือนคล่อม **“วัดร้าง” “เจตีย์ร้าง” “ป่าช้าเก่า” “บ่อน้ำเก่า”** ซิด : สิ่งดังกล่าวทั้งหมด ล้วนเชื่อมโยงกับเรื่องของ **“จิตวิญญาณ”** ทั้งสิ้น
- ปลุกเรือนตรงกับสายตา **“พระประธาน”** ของวัด ซิด : พระประธานคือตัวแทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระศาสดาที่ยิ่งใหญ่ การปลุกเรือนให้ประจันหน้าเท่ากับเสมือนหนึ่งไม่ประเมินตนเองและไปท้าทายกับสิ่งสูงส่งยิ่ง
- **“เฮือนสุด”** เรือนที่มีการนำศพลงจากเรือนถึง 3 ครั้ง แล้วไม่ควรอยู่อาศัย ซิด : ความจริงแล้วการตายถือเป็นเรื่องปกติวิสัย หากแต่ก็ให้นัยยะถึงความเป็นอวมงคล ดังนั้นในเชิงจิตวิทยาการพบกับความเศร้าหมองบ่อยครั้ง ย่อมนำพาซึ่งความทุกข์ใจให้มาเยือนนั่นเอง
- เมื่อจะปลุกเรือนใหม่ เครื่องประกอบเรือนส่วนบน ห้ามหญิงมีครรภ์เหยียบหรือข้ามเป็นอันตราย ซิด : โดยปกติการห้ามเหล่านี้ไม่ได้ห้ามเพียงเฉพาะหญิงมีครรภ์เท่านั้นหญิงอื่น ๆ ทั่วไปก็มักห้ามกัน เนื่องจากธรรมชาติของผู้หญิงจะมี **“ระดู”** ทำให้แต่โบราณมามากใช้เป็นข้ออ้างว่าเป็นของไม่สะอาด เป็นของต่ำอีกทั้งเรื่องของ **“ศรัณะ”** ก็ถือเป็นของสูง ดังนั้นการใช้ของต่ำอย่า

หรือข้ามผ่านเครื่องเรือนแล้วนำขึ้นไปประกอบเป็นเครื่อง
หลังคานั้นย่อมคล่อมอยู่บนศีรษะทำให้เกิดความรู้สึกที่ไม่เป็น
มงคลซึ่งหากมองในแง่ปฏิกิริยแล้วน่าจะเป็นเพราะกังวลว่า
ความอึดอัดของผู้หญิงมีครรภ์อาจจะไปเก็นสะดือเอาตัวไม้
และจะเป็นอันตรายได้ทั้งแม่และลูกก็เป็นได้

3. เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมรอบตัว หมายถึง การตระหนักถึง
คุณภาพชีวิตของการอยู่อาศัยว่า การจะอยู่เย็นเป็นสุขมีความสุขเจริญงอกงาม
ได้นั้น ไม่เพียงแต่เรือนใกล้ตัว คือ บ้านและครัวเรือนเท่านั้นที่จะต้องดี หากยัง
ต้องรวมไปถึงคุณลักษณะของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยรอบตัว ที่จะต้อง
ดีอีกด้วยเช่นกัน ดังนั้นการให้ความสำคัญด้วยการดูแลธรรมชาติสิ่งแวดล้อม
จึงเป็นเรื่องที่ต้องปฏิบัติ อาทิ

- ห้ามถมสมุทร 5 ประการ คือ 1.บ่อน้ำ 2.สระหนอง 3.เหมืองฝาย
4.ที่วัด 5.ที่อยู่เทวดา ขีด : บ่อน้ำ สระหนอง และเหมืองฝาย
คือแหล่งกำเนิดตามอุดมสมบูรณ์ให้กับชุมชน
- ห้ามตัดไม้ใหญ่สูงขนาดทำครกกระเดื่องได้ถึง 3 ลูก ขีด :
ต้นไม้ใหญ่คือ ทรัพยากรที่ทำให้ป่าเขาอุดมสมบูรณ์ ไม่ว่าจะ
เป็นสัตว์ป่า ผลไม้ พืชพันธุ์ แหล่งน้ำ ฯลฯ
- เข้าอาศัยในบ้านใหม่ยังไม่ทันครบ 3 ปี ก็ไปขุดบ่อ ขุดเหมือง
คูน้ำ ขีด : การเข้าอยู่ในที่ตั่งใหม่ ควรทิ้งระยะเวลาพอสมควร
กับการเผ่าสังเกตสภาพแวดล้อมโดยรอบให้ดีเสียก่อน จึงจะ
ทำการในเรื่องนั้น ๆ
- เอาที่นาทำบ้าน เอาบ้านทำที่นา ขีด : สภาพของที่ตั่งใด
เหมาะกับการนำไปใช้ทำสิ่งใดก็ควรเป็นเช่นนั้น ไม่ควรฝืน
เอาไปใช้ทำอีกอย่างหนึ่งที่ไม่เหมาะ จะเกิดปัญหาได้
- ลานบ้านและเรือนไม่ควรปล่อยให้รกร้าง : สภาพแวดล้อม
ไม่ดีย่อมส่งผลเสียมาถึงยังผู้อยู่ในท่ามกลางนั้นได้

4. เกี่ยวกับสังคม หมายถึงการคิดคำนึงถึงความสัมพันธ์ร่วมที่ดี
ระหว่างตนเองกับสมาชิกอื่น ๆ ของชุมชนในสังคมนั้น ๆ ซึ่งจะยังความผาสุก
มาสู่กัน อาทิ

- ห้ามแลกเปลี่ยนบ้านหรือแลกเปลี่ยนเรือนกัน ขีด : อาจจะนำ
มาซึ่งความบาดหมางใจกันได้ภายหลัง หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง
ไม่พึงพอใจกับของที่แลกเปลี่ยนกันไปแล้ว
- ห้ามเข้ารับใช้ของเรือนหนึ่ง พาคนรับใช้ของอีกเรือนหนึ่งหนีกัน
ไป หรือสมสู่กับคนนอกเรือนจนตั้งครรภ์ แล้วพาขึ้นเรือน
ขีด : อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดได้ว่าเจ้านายนั้นมีส่วนรู้เห็น
เป็นใจด้วย

- เรือน 2 หลัง วางครกกระเดื่องหันมองชนกัน ชิด : ผลผลิตสำคัญคือข้าวนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่แสดงออกถึงหลายนัยยะ ไม่ว่าจะเป็นความสามารถของเจ้าของเรือน, ความขยันหมั่นเพียร ตลอดจนฐานะความเป็นอยู่ การวางไว้ตรงกันและมองเห็นสภาวะของการประกอบพิธีซึ่งกันและกัน อาจนำไปสู่การเสียดสี ถากถางจนวิวาทกันได้

5. เกี่ยวกับจริยธรรม หมายถึงการให้ความสำคัญกับพฤติกรรมและวิถีปฏิบัติตน ที่ควรจะมีทั้งสำหรับคนใกล้ชิดและคนนอกเรือน เพื่อจะยังความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน อาทิ

- บุคคลใดเมื่อพ้นจากเรือนพ่อแม่ ควรเริ่มสร้างเรือนเสาดั้งเจ้าดินก่อนถึง 3 ปี แล้ว จึงค่อยปลูกเรือนแบบผูกชื่อผูกแป : คนที่แต่งงานมีครอบครัวใหม่ ควรเริ่มสร้างฐานะด้วยการประมาณตน จากการปลูกเรือนแบบเพิง หรือ “ตูป” ก่อน ครบ 3 ปีแล้ว จึงเปลี่ยนเป็น “เรือนเครื่องผูก” จนกว่าฐานะดีแล้วจึงขยายเป็น “เรือนเครื่องสับ”
- ผู้เป็นพ่อเรือนแม่เรือน ถ้าทะเลาะวิวาทกัน แล้วทำร้ายเครื่องเรือนหม้อชามหรือเอาไม้ตีฟันเรือน ฯลฯ ชิด : เรือนอาศัยเป็นสิ่งหลักฐานอันมั่นคงของครอบครัว การทำลายให้เสียหาย ย่อมนำมาซึ่งรอยร้าวของชีวิตคู่ได้
- สิ่งที่ไม่ควรแลกกัน 3 อย่างคือ บ้าน เรือน เมีย : การแลกเปลี่ยนคู่กัน แนนอนว่าย่อมผิดวิสัยของคนที่มีความเจริญทางด้านศีลธรรมที่ดั่งาม

โดยสรุปแล้ว “คติความเชื่อ” ที่เกี่ยวเนื่องกับตัวเรือนและการอยู่อาศัยดังกล่าวทั้งหมดนี้ ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางศาสนาและความเชื่อแบบดั้งเดิมอย่างสังคมเกษตร ทั้งของชาวไทยในจังหวัดเชียงใหม่และชาวไทยของเมืองเชียงตุง ที่มีต่อ “โลก” และ “สิ่งแวดล้อม” อันสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกับตน ว่าได้ก่อเกิดเป็นโลกทัศน์ ทัศนคติ ที่พัฒนาเป็นกฎเกณฑ์แบบแผนในการนำไปสู่วิถีปฏิบัติสำหรับการก่อสร้างเรือนในชุมชน แม้จะมีข้อแตกต่างในส่วนปลีกย่อย หากแต่ในแง่ของภาพรวมแล้วต่างก็ชี้ให้เห็นถึงมุมมองของเป้าหมายสำคัญที่มีจุดประสงค์เดียวกัน คือ การจักได้อยู่อาศัยอย่างสันติสุข ในท่ามกลางความมั่นคงถาวรของครอบครัว รวมทั้งคุณภาพของสิ่งแวดล้อมที่ดี ตลอดจนองค์รวมของชุมชนในสังคมอันสงบสุข ภายใต้หลักปฏิบัติทางโลกียธรรม ด้านจริยวัตร และคุณธรรม ตามแนวความเชื่อแบบดั้งเดิมและทางโลกุตระธรรมในด้านผลบุญแห่งกรรม เพื่อจักได้มีชีวิตที่ดีในโลกหน้าตามแนวความเชื่อของพุทธศาสนานั่นเอง

เชิงอรรถ

1. ดุรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิวัฒน์ เตมียพันธุ์, "อาคารพักอาศัยลานนา: คติความเชื่อและประเพณีบางประการ เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน การปลูกสร้างและการวางผัง" วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ และ ตำราแผนโบราณพื้นเมือง. ญาณรังษี
2. สัมภาษณ์ นางคำอี อายุ 33 ปี บ้านเลขที่ 5 บ้านหนองอ้อ อ.เชียงตุง จ. เชียงตุง วันที่ 27 มี.ค.2547
3. สัมภาษณ์ นางมุง อายุ 43 ปี บ้านเลขที่ 26 บ้านหม้า อ.ยางลพ จ.เชียงใหม่ วันที่ 28 มี.ค.2547
4. การให้มี "เสานาง" ด้วย แม้จะบอกนัยยะถึงเพศหญิง หากแต่ก็เป็นเพียง การแสดงบทบาทในฐานะเสาตัวรองเท่านั้น เช่นเดียวกับในงานสถาปัตยกรรมไทย ที่มักมีการกำหนดชื่อขององค์ประกอบให้สัมพันธ์กับบทบาทหน้าที่ เช่น ชื่อเอก ชื่อโท เป็นต้น
5. สัมภาษณ์ นางโบ บ้านเลขที่ 8 บ้านหนองอ้อ อ.เชียงตุง จ. เชียงตุง วันที่ 27 มี.ค.2547
6. สัมภาษณ์ นางแสงด้อย อายุ 60 ปี บ้านไม่มีเลขที่ บ้านเด่นช้าง อ.กาดฟ้า จ. เชียงตุง วันที่ 30 มี.ค.2547
7. สัมภาษณ์ นางแสงด้อย อายุ 60 ปี วันเดียวกัน
8. ประเด็นหลังนี้ น่าจะเพื่อให้เศษดินเข้าไปปนเปื้อนได้
9. สัมภาษณ์ นางอาม อายุ 45 ปี บ้านไม่มีเลขที่ บ้านหม้า อ.ยางลพ จ. เชียงตุง วันที่ 29 มี.ค.2547

บทที่ 5 เรือนและบริบท

จากคุณลักษณะของบริบทของหมู่บ้านไทเขินทั้งที่เมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงตุง ดังที่กล่าวมาในบทที่ 3 แล้วนั้น ชี้ให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพของพื้นที่และสภาพแวดล้อมที่จะส่งผลและนำมาสู่การสร้างงานสถาปัตยกรรมส่วนสำคัญ นั่นคือ บ้านและเรือนเพื่อการอยู่อาศัยที่จักต้องสอดคล้องและกลมกลืนกับบริบทโดยรอบเหล่านั้นในบทนี้จะเป็นการกล่าวถึงรายละเอียดลึกลงไปถึงแบบอย่างของรูปลักษณะทางสถาปัตยกรรม รูปทรงการใช้ที่ว่างตลอดจนโครงสร้างและวัสดุก่อสร้างของเรือนในแต่ละพื้นที่จากกรณีศึกษาพื้นที่ละ 10 ตัวอย่าง ก่อนจะสรุปผลในท้ายบทเป็นเชิงเปรียบเทียบในแง่ความเหมือนและความต่างระหว่างเรือนไทเขินที่เมืองเชียงใหม่และเชียงตุง โดยจะเริ่มต้นจากเมืองเชียงใหม่ก่อน

กรณีศึกษา : เรือนไทเขิน เมืองเชียงใหม่

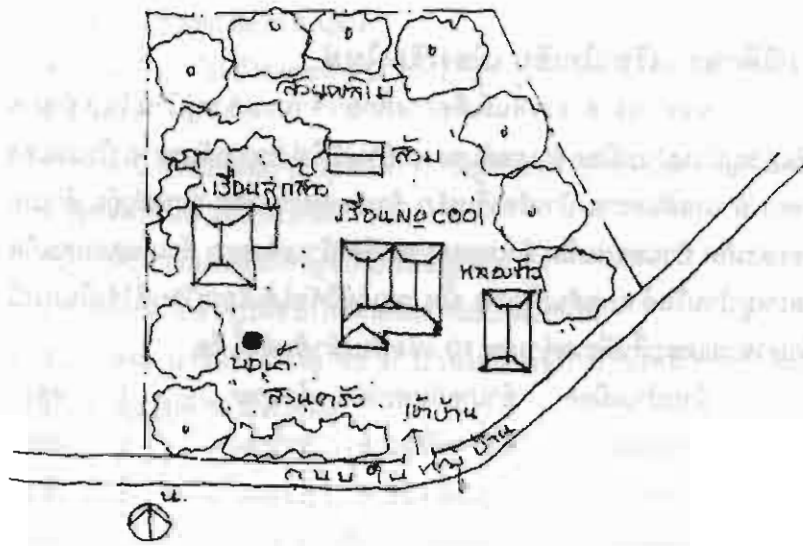
จากการลงสำรวจพื้นที่เพื่อการศึกษาจำนวน 8 หมู่บ้าน ใน 3 อำเภอ ได้แก่ หมู่บ้านป่าเหมือด อำเภอสันทราย บ้านป่าไผ่ อำเภอสันทราย บ้านหนองแห้ง อำเภอสันทราย บ้านร้องขี้เหล็ก อำเภอดอยสะเก็ด บ้านสันอุ้ม อำเภอดอยสะเก็ด บ้านลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด บ้านเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด และหมู่บ้านในอำเภอสันกำแพง นั้น คณะผู้วิจัยได้เลือกบ้านที่ใช้เป็นกรณีศึกษาจากแต่ละพื้นที่รวมจำนวน 10 แห่ง เรียงลำดับดังนี้ คือ

บ้านป่าเหมือด	อำเภอสันทราย	จำนวน	1	หลัง
บ้านป่าไผ่	อำเภอสันทราย	จำนวน	1	หลัง
บ้านหนองแห้ง	อำเภอสันทราย	จำนวน	1	หลัง
บ้านร้องขี้เหล็ก	อำเภอดอยสะเก็ด	จำนวน	1	หลัง
บ้านสันอุ้ม	อำเภอดอยสะเก็ด	จำนวน	1	หลัง
บ้านลวงเหนือ	อำเภอดอยสะเก็ด	จำนวน	3	หลัง
บ้านเชิงดอย	อำเภอดอยสะเก็ด	จำนวน	1	หลัง
ไม่ทราบชื่อหมู่บ้าน	อำเภอสันกำแพง	จำนวน	1	หลัง

เรือนหลังที่ 1 เจ้าของ นางคำป้อ พิมเสน บ้านเลขที่ 6 หมู่ 4 บ้านป่าเหมือด
อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือนประมาณ 57 ปี

ผังบริเวณ

บ้านหลังนี้มีบริเวณที่ติดกับช่วงมุมทางโค้งของถนนภายในหมู่บ้าน
หันด้านหน้าบ้านไปทางทิศใต้ ภายในบริเวณบ้านมีเรือนประธานตั้งอยู่ ณ บริเวณ
กึ่งกลางของพื้นที่แต่วางค่อนมาทางด้านหน้า (ลายเส้น 5.1) ขวามือเป็นยังข้าว
หลังใหญ่ (รูป 5.1) สวนซ้ายมือเอียงไปทางด้านหลังเป็นเรือนอีกหลังที่ปลูก
ทีหลังสำหรับให้ครอบครัวลูกสาวอาศัย บริเวณลานบ้านมี “บ่อน้ำ” และสวน
ครัวโอบล้อมทางด้านหน้า (รูป 5.2) ในขณะที่บริเวณหลังบ้านทำเป็นสวน
ผลไม้ มีส้วมอีกหลังหนึ่ง

ลายเส้น 5.1 ผังบริเวณบ้านของ นางคำป้อ พิมเสน

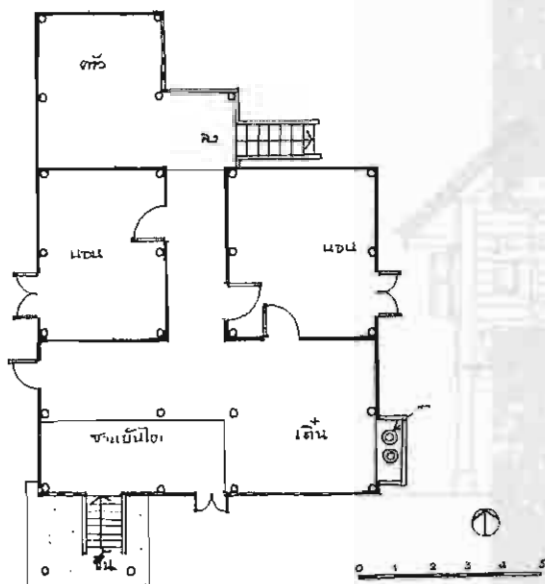
รูป 5.1 ลักษณะของยังข้าว

รูป 5.2 “บ่อน้ำ” ท่ามกลางสวนโอบล้อม

แผนผังอาคาร

เป็นเรือนขนาดค่อนข้างใหญ่ กว้างประมาณ 9.50 เมตร ทำเป็น 3 ห้องเสา ยาวประมาณ 13.00 เมตร แบ่งเป็น 6 ห้องเสา (ลายเส้น 5.2) หันหน้าเรือนไปทางทิศใต้ มีทางขึ้นเรือนด้านหน้าทางซ้ายมือ ตรงขึ้นไปเป็น "ชาน" เล็กๆ ที่ลดระดับรับแม่บันได (รูป 5.3) ถัดไปเป็น "เดิน" ลึก 2 ห้องเสา ขยายกว้างเต็มหน้าเรือนใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ "เดิน" ทำที่เหมือนจะต้องการให้เปิดโล่งทางด้านหน้า แต่ก็ทำเป็นผนังโปร่งกัน โดยส่วนล่างทำเป็น "ฝาไหล" ครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งตีเป็นแผงด้วยซี่ไม้โปร่งๆ

ลายเส้น 5.2 แผนผังเรือน

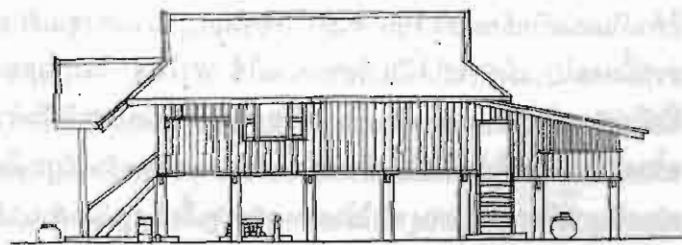

รูป 5.3 มุขรับ "บันได" ทางขึ้นด้านหน้าเรือน

ลักษณะรูปแบบอาคาร (ลายเส้น 5.3, 5.4)

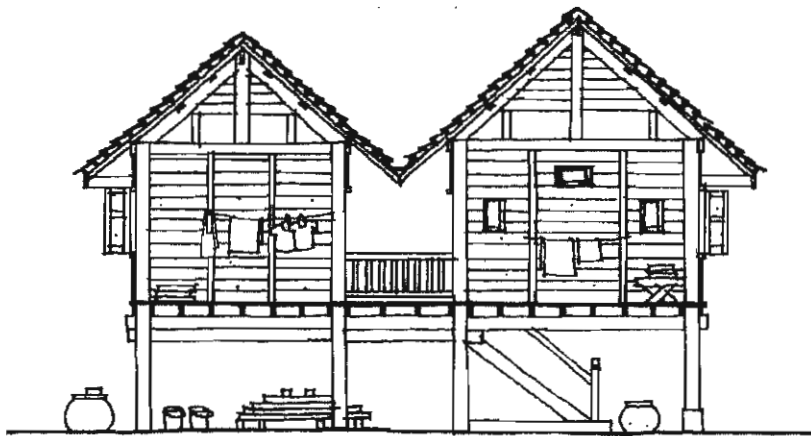

ลายเส้น 5.3 รูปด้านหน้าเรือน

ลายเส้น 5.4 รูปด้านข้างเรือน

เป็นชุด **“เรือนแฝด”** ที่ใช้หลักการขึ้นรูปทรงจากผนังอาคาร ซึ่งแบ่งทางด้านกว้างของเรือนออกเป็น 3 ห้อง โดยช่วงแรกทางขวามือซึ่งเป็นห้องหลัก จะจัดให้มีช่วงกว้างที่สุดคือ 4.00 เมตร ขณะที่ช่วงริมซ้ายมือจะมีความกว้างน้อยกว่า คือ 3.50 เมตร แล้วมีช่วงกลางที่แคบที่สุด คือ 2.00 เมตร คั่นกลางซึ่งลักษณะของผังเช่นนี้ถือเป็นแบบมาตรฐานสำหรับเรือนอาศัยของกลุ่มล้านนาที่ต้องการออกแบบให้เป็น **“เรือนแฝด”** ซึ่งมีหลังหนึ่งใหญ่และอีกหลังหนึ่งเล็ก หันด้านหน้าจั่วทั้ง 2 หลังมาทางด้านกว้างเรือนวางเคียงคู่ขนานกันไปตลอดความยาวของเรือน โดยมีช่วงกลางคือ **“ซุ้มริน”** ที่ใช้เป็นจุดบรรจบของปีกชายคาระหว่าง 2 หลังมาเชื่อมกัน (ลายเส้น 5.5)

ลายเส้น 5.5 รูปตัดเรือนตามขวาง

เรือนแฝดหลังนี้เหมือนเช่นเรือนล้านนาทั่วไป ที่ทำเป็นเรือนไม้ ยกใต้ถุนสูงมีหลังคาชั้น และใช้รูปทรงอย่าง **“จั่วปั้นหยา”** หรือที่เรียกว่า **“จั่วมะนิลา”** คลุม โดย **“จั่ว”** นั้นจะมีขนาดค่อนข้างเล็ก เนื่องเพราะการตั้งโครงจั่วนี้ถูกร่นเข้ามายังแนวเสาที่ 2 ของเรือน ทำให้เกิดเป็นผืนหลังคา **“ปีกนก”** กว้างใหญ่แผ่ออกมาคลุมส่วน **“เดิน”** ทั้งหมด (รูป 5.4) ซึ่งก็เป็นแบบแผนเฉพาะของเรือนในกลุ่มล้านนาเช่นกัน แต่ที่ต่างออกไปคือส่วนบริเวณ **“เดิน”** ที่ทำเป็นผนังปิดล้อมโดยรอบ จนทำให้เกิดวิญญานในเชิงคุณลักษณะของพื้นที่ส่วนนี้หายไป แม้ว่าจะได้มีการพยายามใช้ **“ฝาไหล”** ในบางส่วนรวมทั้งแผงซี่ไม้โปร่งๆแล้วก็ตาม เช่นเดียวกับ **“เรือนครัว”** ซึ่งโดยปกติมักทำเป็น **“เรือนขวาง”** มี **“หน้าจั่ว”** แบบโล่งสำหรับการระบายกลิ่นควัน ก็ถูกเลือกใช้หลังคาแบบเป็น **“เพิง”** คลุมแทน ทำให้นอกจากจะดูเตี้ยผิดรูปผิดส่วนแล้ว วิธีการใช้ภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาทางการใช้ประโยชน์ จนทำให้เกิดเป็นรูปลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวอย่างโบราณพลอยสูญหายไปโดยไม่รวมถึงระบบวิธีการประกอบฝาเรือน ที่เรือนหลังนี้ใช้แบบอย่างของการ

เข้าไม้สมัยหลังที่อาศัยการนำเอาแผ่นกระดานมาตีซ้อนทับกันใน “ทางแนวนอน” เพื่อยึดเข้ากับโครงเคร่าฝานั้น (รูป 5.5) ก็ไม่เพียงทำให้คุณลักษณะแบบ “ฝาสายบัว” ที่เคยเน้นมิติใน “ทางแนวดิ่ง” เปลี่ยนไปเท่านั้น แต่ยังบ่งบอกถึงการสลายไปในทาง “เชิงช่าง” เฉพาะถิ่นอีกด้วย ความคงไว้ซึ่งกลิ่นอายของแบบแผนเดิมจึงอยู่เพียงแค่ระบบการวางแผนผังอาคาร ภายใต้รูปลักษณะของเรือนอย่างเรือนแฝดที่มีได้ถูกลงโทษเท่านั้น

รูป 5.4 ส่วนของ “เดิน” ที่ใช้ปีกนกคลุม

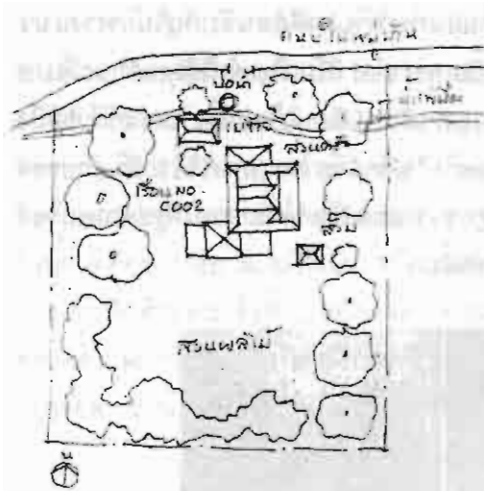

รูป 5.5 ลักษณะการใช้ไม้กระดานตีเป็นแผงฝายในแนวนอน

เรือนหลังที่ 2 เจ้าของ นายบัวเขียว กิณะ บ้านเลขที่ 78 หมู่ 3 บ้านป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือนประมาณ 54 ปี

ผังบริเวณ

เป็นบ้านที่มีพื้นที่ใหญ่พอประมาณ ตั้งอยู่ติดริมถนนทางเดินภายในหมู่บ้าน โดยหันหน้าบ้านออกถนนซึ่งตรงกับทิศเหนือ ถัดบริเวณบ้านทางด้านหน้าเข้ามาจะมีลำน้ำเหมืองตัดผ่านขนานไปกับแนวถนน (ลายเส้น 5.6) บ้านหลังนี้แปลกตาที่องค์ประกอบต่างๆ จะวางอยู่ทางบริเวณพื้นที่ด้านหน้า โดยทิ้งพื้นที่ด้านหลังให้เป็นลานโล่งเพื่อทำเป็นสวนผลไม้ (รูป 5.6) จากประตูทางเข้าบ้านเข้าไปจะพบ “น้ำบ่อ” ตั้งเยื้องอยู่เป็นลำดับแรก ก่อนจะเป็น “ยุ้งข้าว” ที่อยู่ค่อนไปทางด้านขวา แล้วจึงเป็น “เรือนอาศัย” ที่ตั้งตระหง่านอยู่เกือบกึ่งกลางพื้นที่ ในขณะที่ถัดเลยออกมาจะเป็น “ส้วม” ซึ่งวางเยื้องออกไปทางซ้ายมือ

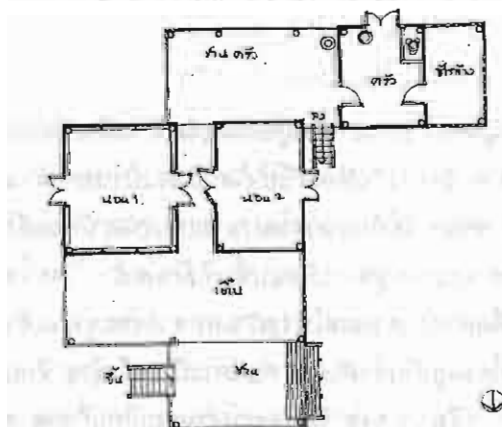
ลายเส้น 5.6 ผังบริเวณบ้านของ นายบัวเขียว กิณะ

รูป 5.6 สวนผลไม้บริเวณด้านหลังของบ้าน

แผนผังอาคาร

เป็นเรือนพักอาศัยขนาดไม่โตมากนัก คือมีความกว้างเรือนประมาณ 8.50 เมตร ความยาวประมาณ 11.50 เมตร ไม่รวม "ชานหน้า" ที่ลึกอีก 3.00 เมตร (ลายเส้น 5.7) โดยระเบียบวิธีการจัดวางผังก็ยังคงใช้หลักการใช้สอยพื้นที่ภายในเรือนตามอย่างแบบแผนดั้งเดิม คือมี "บันได" พาดขึ้นบน "ชาน" ด้านหน้าเรือน ซึ่งเป็น "ชานโล่ง" แต่ทำหลังคาคลุมก่อนจะเป็น "เดิน" ที่อยู่ถัดเข้าไป โดย "เดิน" นี้ถูกตีปิดล้อมโดยรอบ มีประตูเปิดจาก "ชาน" เข้าไป (รูป 5.7) ตัว "เดิน" ใช้พื้นที่ในทางลึกเพียงแค่วางเสาดเดียว ในขณะที่ทางกว้างจะใช้เต็มพื้นที่ ถัด "เดิน" ไปกันเป็น "ห้องนอน" 2 ห้องมี "ฮ่อมริน" แทรกกลางเพื่อเชื่อมการใช้สอยต่อจากหน้าเรือนให้ทะลุไปยังหลังเรือนได้ โดยพื้นที่หลังเรือนนี้จะเปิดเป็น "ชานหลัง" ขนาดใหญ่ ซึ่งเดิมคงใช้เป็นพื้นที่ของ "ครัวไฟ" มี "บันได" ทางขึ้นลงด้านหลัง ก่อนจะมีการต่อเติมเป็น "เรือนครัว" อีกหลังหนึ่งพร้อมกับ "ชานซักล้าง" ที่ต่อยาวออกไป

ลายเส้น 5.7 แผนผังเรือน

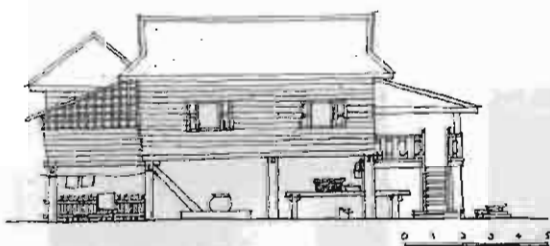
รูป 5.7 ส่วนของ "ชาน" ที่อยู่ทางด้านเหนือ "เดิน"

ลักษณะรูปแบบอาคาร

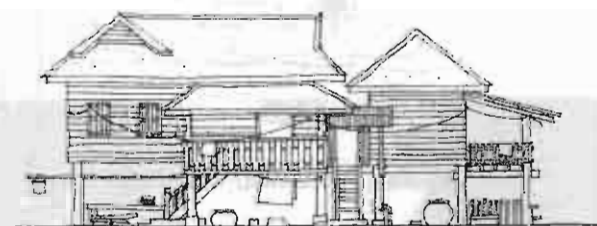
ในขณะที่แผนผังอาคารคงอย่างแบบแผนประเพณีแทบทุกประการ แต่ในแง่รูปแบบลักษณะแล้วกลับแตกต่างออกไปอย่างเห็นได้ชัด เพราะแม้จะให้เป็นแบบ “เรือนแฝด” (รูป 5.8) แต่ทว่ากลับใช้วิธีการวางชุดหลังคาขวางกับแผนผังอาคาร กล่าวคือโดยระเบียบวิธีการออกแบบ “เรือนแฝด” นั้น การวางชุดหลังคาจะวางให้ “จั่วแฝด” หันมาทางด้านหน้าเรือน โดยสันหลังคาวางทอดยาวไปตามความยาวของเรือน (ลายเส้น 5.8 - 5.9) ตามธรรมชาติของลักษณะรูปแบบหลังคาที่สอดคล้องกับแผนผังอาคาร พร้อมๆ กันนั้นเพื่อไม่ให้เรือนมีความยาวของสันหลังคายาวเกินไป เรือนแฝดจึงมักจบปลายหลังคาเพียงแค่อีกชั้นนอน ในขณะที่พื้นที่ “ครัวไฟ” จะใช้วิธีการทำหลังคาอีกชุดหนึ่งวางขวางกับเรือนหลังประธานนั้น หากแต่เรือนหลังนี้จะใช้วิธีการกลับทิศทางกัน โดยวางสลับให้ “หน้าจั่ว” ของเรือนแฝดทั้ง 2 ขวางกับแนวยาวของเรือน ขณะเดียวกันก็จะอาศัยชุดหลังคา “ขวาง” ของ “ครัวไฟ” (ลายเส้น 5.10) อย่างแบบมาตรฐานมาวางสับในทางยาวร่วมด้วย ทำให้เรือนหลักทั้งหลังดูแปลกไป คือเมื่อมองทางด้านหน้าจะดูเหมือนหลังคาทำแบบ “หักศอก” แต่เมื่อดูด้านข้างกลับเป็นแบบ “จั่วแฝด” แทน เช่นเดียวกับส่วนของ “ชาน” ด้านหน้า ซึ่งจากเดิมเป็นแบบ “ชานโล่ง” มากลายเป็น “ชานพักบันได” ที่มีหลังคาคลุม โดยหลังคาแทนที่จะชันเป็น “ปีกนก” หรือใช้รูปทรงแบบ “จั่วบันหย้า” อย่างเรือนประธาน แต่กลับเลือกใช้หลังคา “แบบบันหย้า” แทน เหมือนอย่างที่ทำกับ “เรือนครัว” เช่นกัน (รูป 5.9) นอกจากนี้ในส่วนของตัวเรือนของอาคารเองก็ไม่เพียงถูกปรับให้มีความกว้างเรือนแคบลงเท่านั้น ช่วงความสูงยังถูกยกขึ้นอีกด้วย ทำให้เมื่อคลุมหลังคาลงมาแล้วเรือนเลยดูมอมบางลงไปอย่างถนัดตา

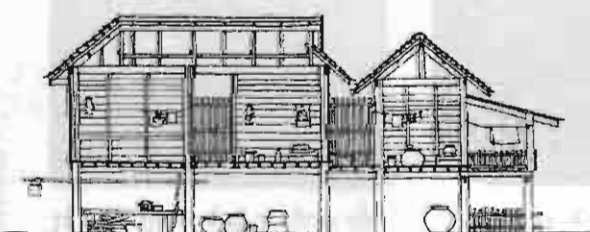
รูป 5.8 ลักษณะหลังคาที่ทำเป็นแบบเรือนแฝด

ลายเส้น 5.8 รูปด้านข้างเรือน

ลายเส้น 5.9 รูปด้านหน้าเรือน

ลายเส้น 5.10 รูปตัดเรือนตามขวาง

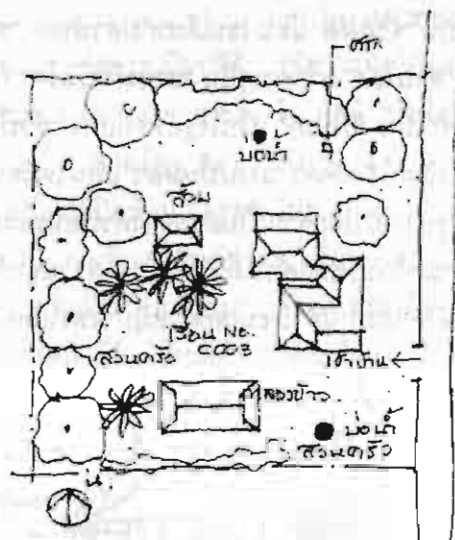

รูป 5.9 เรือนครัวกับหลังคาทรงบันหย้า

เรือนหลังที่ 3 เจ้าของ นายเป็ง พิไล บ้านเลขที่ 11 หมู่ 1 บ้านหนองแห้ง
อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือนประมาณ 56 ปี

ผังบริเวณ

พื้นที่โดยรอบบ้านมีขอบเขตบริเวณเป็นรูป 4 เหลี่ยมค่อนข้างจัตุรัส (ลายเส้น 5.11) ด้านหน้าบ้านติดถนนภายในหมู่บ้านทางด้านทิศตะวันออก มีทางเข้าเยื้องจากแนวกึ่งกลางรั้วลงมาทางด้านใต้ บริเวณภายในประกอบด้วย “บ่อน้ำ” ซึ่งวางอยู่ชิดแนวมุมบนรั้วทางซ้ายมือ (รูป 5.10) ก่อนจะเป็น “ยั้งข้าว” ใหญ่วางขนานไปกับแนวรั้วนั้น ส่วนเรือนประธานวางหันมาทางด้านหน้ารั้ว ไม่ได้หันหน้าเรือนออกไปยังประตูทางเข้าเหมือนบ้านอื่นๆ แต่กลับหันไปทาง “ยั้งข้าว” และ “บ่อน้ำ” เช่นเดียวกับ “ลานบ้าน” ที่ขยับไปอยู่ทางด้านข้างของเรือนเพื่อเชื่อมต่อกับบริเวณ “สวนครัว” โดยมี “ส้วม” ตั้งซ่อนอยู่ทางด้านหลัง บ้านหลังนี้ก็เช่นหลังอื่นๆ ที่นิยมเว้นพื้นที่ด้านหลังของบ้านไว้เป็น “สวนผลไม้” และมี “ศาลพระภูมิ” ตั้งแทรกอยู่ (รูป 5.11)

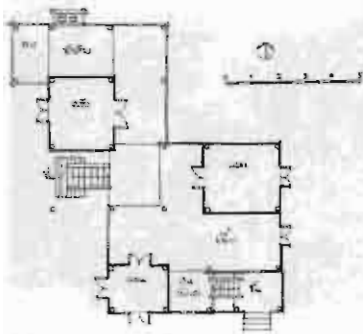
ลายเส้น 5.11 ผังบริเวณบ้านของ นายเป็ง พิไล

รูป 5.10 “บ่อน้ำ” กลางสวน

รูป 5.11 “ศาลพระภูมิ” ซึ่งเป็นอิทธิพลที่รับเข้ามาใหม่ในช่วงหลัง

ลายเส้น 5.12 แผนผังเรือน

แผนผังอาคาร

ตัวเรือนประธานที่เป็นเรือนพักอาศัยมีการออกแบบที่ค่อนข้างพิเศษ คือ ตัวผังมีรูปลักษณะเป็นอย่าง 4 เหลี่ยมจัตุรัส 2 ชุดมาประกบเยื้องกัน (ลายเส้น 5.12) โดยชุดแรกใช้เป็น “เรือนนอน” ที่มีความกว้างด้านหน้าประมาณ 6.50 เมตร แบ่งเป็น 3 ห้องเสาและด้านยาวประมาณ 6.50 เมตร แบ่งเป็น 3 ห้องเสาเช่นกัน ด้านหน้าสุดมี “บันได” ทางขึ้นชิดทางด้านมุมขวา โดยมี “ชานหน้า” รับ ทำเป็น “ชานพักบันได” ก่อนเข้าไปเป็น “เดิน” ขนาดห้องเดียวแต่ยาวตลอดความกว้างเรือน (รูป 5.12) ถัด “เดิน” เข้าไป โดยปกตินิยมทำเป็นแบบ “ห้องนอน” 2 ห้องวางคู่กัน แต่เรือนหลังนี้กลับกันส่วนนี้เพียงห้องเดียว เพื่อเปิดพื้นที่อีกด้านหนึ่งให้เป็นส่วนโถงสำหรับเชื่อมต่อกับ “ระเบียง” ทางเดินซึ่งตรงไปยัง “ครัวไฟ” ในขณะที่อีกห้องหนึ่งนั้นใช้พื้นที่ตรงบริเวณตอนมุมในที่ติดกับ “ชานพักบันได” มากันเป็น “ห้องนอน” แทน ซึ่ง “เดินใน” ส่วนหลังนี้จะกดให้เป็นแบบ “ชานลด” สำหรับรับ “บันได” ทางขึ้นลงด้านหลัง

สำหรับพื้นที่ชุดหลังซึ่งใช้เป็น “ครัวไฟ” นั้น ก็ทำผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเช่นกัน (รูป 5.13) มีหน้ากว้างประมาณ 4.50 เมตร แบ่งเป็น 2 ห้องเสาเช่นกัน โดยส่วนของ “ห้องครัว” กั้นอยู่ริมนอกทางด้านหน้าสุด มีระเบียงที่เชื่อมจาก “เดิน” ของตัวเรือนใหญ่ต่อไปยังส่วน “ซักล้าง” และ “ชานหลัง” (รูป 5.14) ซึ่งการออกแบบด้วยการสลับตำแหน่งในการกั้นห้องนอนเช่นนี้ทำให้คุณลักษณะของ “ที่ว่าง” เปลี่ยนจากมิติใน “เชิงกว้าง” เป็นมิติใน “เชิงยาว” ได้อย่างน่าสนใจ

รูป 5.12 “ฟูก” สำหรับนอนบริเวณ “เดิน”

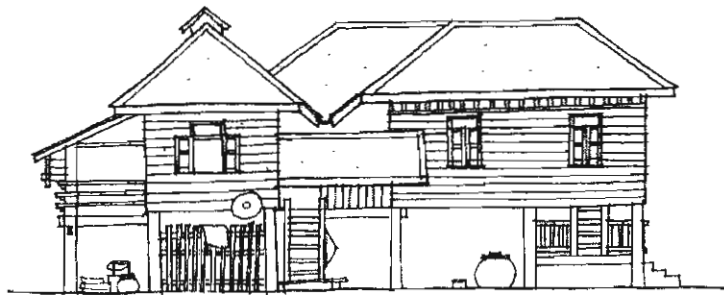

รูป 5.13 ลักษณะของ “ครัวไฟ”

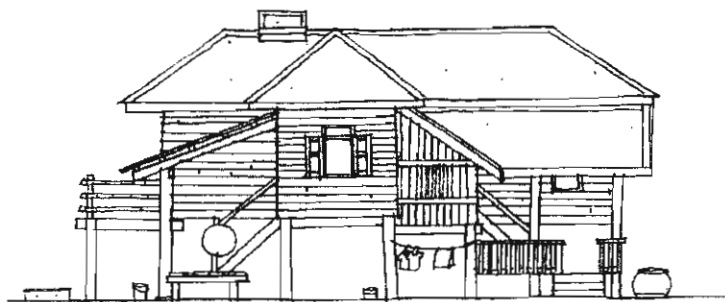

รูป 5.14 “ชานซักล้าง” บริเวณหลังของเรือน

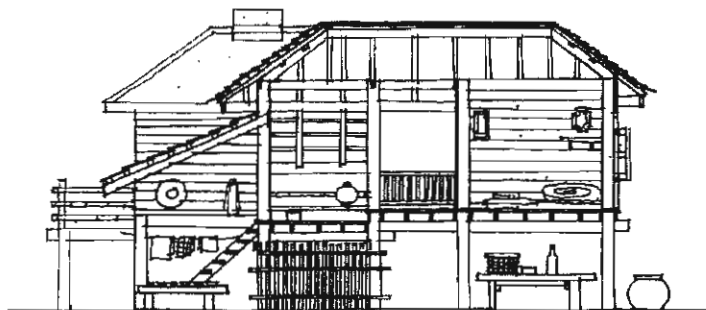
ลักษณะรูปแบบอาคาร

ลายเส้น 5.13 รูปด้านข้างเรือน

ลายเส้น 5.14 รูปด้านหน้าเรือน

ลายเส้น 5.15 รูปตัดเรือนตามขวาง

รูป 5.15 ลักษณะเรือนช่วงหน้าที่ทำเป็นรูปหักศอก

รูป 5.16 ส่วนของใต้ถุนเรือนที่กันเป็นเสาสำหรับเลี้ยงไก่

รูป 5.17 หลังคาจั่วขนาดเล็กที่ยกขึ้นเหนือครัวไฟเพื่อระบายอากาศ

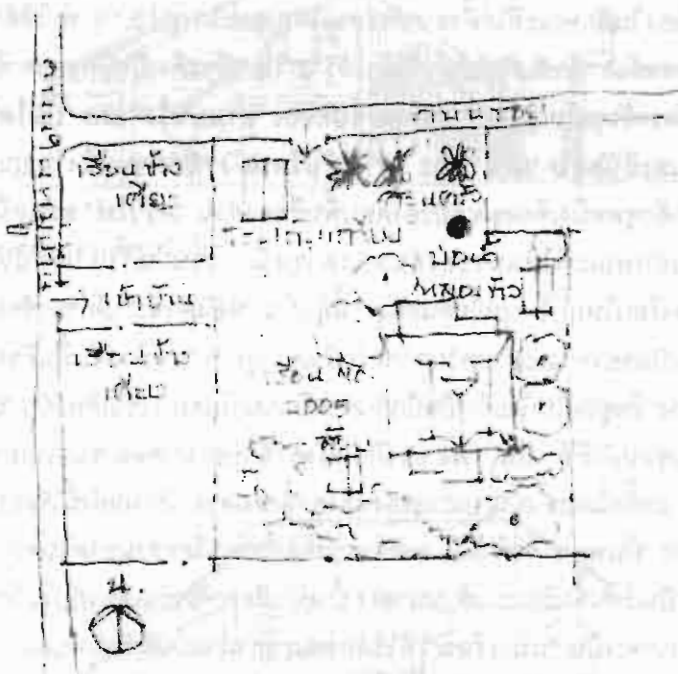
รูป 5.18 ลักษณะของ "ฝาเรือน" ที่ตีซ้อนกัน ในทางแนวนอน

เป็นเรือนที่ไม่เพียงแปลกในวิธีการออกแบบผังอาคารเท่านั้น หากยังแตกต่างในกลวิธีการออกแบบรูปลักษณะเรือนอีกด้วย โดยเฉพาะการ "เล่น" กับทรงและรูปแบบหลังคาซึ่งสามารถล้อบนโครงสร้างผังแบบดั้งเดิมได้ ด้วยการเอาโครงสร้างจั่วหลังคาชุดหลักมาวางพาดเหนือพื้นที่ของ "เต็น" ตามช่วงความกว้าง แล้วสร้างโครงจั่วรองอีก 2 ชุด วางทาบลงบนพื้นที่ของ "ห้องนอน" ทั้ง 2 ห้อง ในลักษณะที่ให้ตั้งฉากกับโครงใหญ่ชุดแรก (รูป 5.15) ทำให้ลักษณะของทรงหลังคาหักพับกันไปมาเป็นรูปตัว "Z" ก่อนที่จะตั้งเป็นปีกชายคาซึ่งซ้อนอยู่ใต้โครงจั่วชุดใหญ่ออกไปยังคลุมพื้นที่ของ "ชานบันได" และ "บันได" ด้านหน้า และยื่นคลุม "เต็น" และ "ชานบันไดหลัง" อีกด้านหนึ่งในขณะที่ทำหลังคาอีกชุดหนึ่งเพียงชุดเดียวลงคลุมพื้นที่ของส่วน "ครัวไฟ" ตรงเหนือห้องครัวในลักษณะที่ให้แนวของสันหลังคาชุดนี้วางขนานกับแนวสันหลังคาของชุดเรือนใหญ่ โดยเหนือสันหลังคานี้ทำเป็น "หลังคาจั่ว" เล็กๆ ยกซ้อนขึ้นไปเพื่อใช้เป็นช่องทางระบายควันจากครุwnนั่นเอง (รูป 5.17) สำหรับพื้นที่ของส่วน "ซักล้าง" ที่อยู่ถัดไปก็จะตั้งเป็นปีกกันสาดยื่นออกไปคลุม เช่นเดียวกับ "บันได" ทางขึ้นชุดหลังที่ทำเป็น "เพิง" ของปีกหลังคาหักออกมาคลุมเช่นกัน (ลายเส้น 5.15) แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นรูปแบบของหลังคาทั้งหมดของเรือนหลังนี้ใช้แบบอย่างของทรง "บันหย้า" ซึ่งทำให้ภาพลักษณ์ของตัวเรือนโดยรวมขาดจินตภาพของความเป็นเรือนพื้นถิ่นแบบล้านนาลงอย่างน่าเสียดาย เช่นเดียวกับในอีกหลายส่วนไม่ว่าจะเป็น "ผนังเรือน" ที่ใช้ลักษณะของฝาแบบตีซ้อนทับแนวในทางนอน (รูป 5.18) หรือแบบอย่างของประตู-หน้าต่างที่ทำแบบเปิดออก แล้วยังรวมไปถึงวัสดุที่ใช้มุงหลังคาอย่าง "กระเบื้องซีเมนต์" แบบหางว่าวที่ล้นแต่บ่งบอกถึงการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของเรือนไทเซิน ที่รับเอารูปลักษณะและแบบแผนของอิทธิพลภายนอกเข้ามาในเชิงใหม่นี้

เรือนหลังที่ 4 เจ้าของ นายฮีน สายกา บ้านเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร้องชี้เหล็ก อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือนประมาณ 56 ปี

ผังบริเวณ

บ้านหลังนี้ตั้งอยู่บริเวณมุมทาง 3 แยกของถนนภายในหมู่บ้าน โดยเป็นบ้านที่มีบริเวณค่อนข้างกว้างใหญ่ (ลายเส้น 5.16) อีกทั้งเป็นที่ตั้งของหลายครัวเรือน ซึ่งเป็นเครือญาติเดียวกัน ทำให้มีการเปิดทางเข้าเพิ่มเป็น 2 ทาง เฉพาะแต่ตัวเรือนที่สำรวจนั้นจะวางอยู่ตรงส่วนในสุด ที่เน้นทางเข้าหลักทางด้านทิศเหนือ เช่นเดียวกับเรือนประธานที่หันแกนมาทางด้านทิศนี้ ส่วนด้านหลังเรือนมี "สวน" และสวนผลไม้ปลูกอยู่บริเวณท้ายสุด (รูป 5.19) ด้านหน้าเรือนมี "ยั้งข้าว" (รูป 5.20) และ "บ่อน้ำ" (รูป 5.21) วางเอียงมาทางขวามือ ถัดออกมาจนชิดแนวรั้วทำเป็น "สวนครัว" ใกล้ประตูทางเข้าบ้านด้านทิศตะวันตกตั้งโรงเก็บเกวียนไว้ สำหรับพื้นที่ตลอดทั้งแนวทางด้านทิศตะวันตกเป็นขอบเขตบริเวณเรือนพักอาศัยของเครือญาติ

ลายเส้น 5.16 ผังบริเวณบ้านของนายฮีน สายกา

รูป 5.19 "สวนผลไม้" กลุ่มที่อยู่หน้าบ้าน

รูป 5.20 ลักษณะของ "ยั้งข้าว" แบบสมัยหลัง

รูป 5.21 "สวนบ่อน้ำ" ล้อมรอบด้วยพรรณไม้ นานาชนิด

รูป 5.22 “บ้านไค” ขึ้นเดินด้านหน้าเรือน

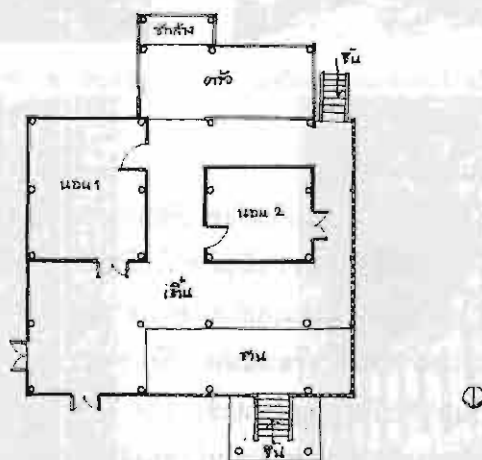
รูป 5.23 “ชานลด” ส่วนหน้าเดิน

รูป 5.24 “เดิน” แบบเปิดโล่ง

แผนผังอาคาร

เป็นเรือนที่ออกแบบผังตามแบบแผนมาตรฐาน คือมีช่วงด้านกว้างประมาณ 9.50 เมตร (ลายเส้น 5.17) แบ่งออกเป็น 3 ห้องเสา โดยมีช่วงเสาแรกทางซ้ายมือมีขนาดกว้างสุดคือ 4.00 เมตร ถัดมาเป็น “ช่อมริน” กว้างประมาณ 2.00 เมตร และช่วงริมขวามือกว้างประมาณ 3.50 เมตร ในขณะที่ทางด้านยาวของเรือนจะประมาณ 12.00 เมตร แบ่งเป็น 5 ห้องเสา ซึ่งช่วงเสาแรกจะเป็น “ชานลด” รับ “บันได” ทางขึ้นตรงจากด้านหน้าเรือน (รูป 5.22) ถัดมาจึงเป็น “เดิน” ที่ใช้พื้นที่ในช่วงเสาที่ 2 เต็มทางกว้าง รวมกับช่วงแรกอีก 1 ห้องเสาทางด้านกว้าง (รูป 5.23, 5.24) ถัด “เดิน” เข้าไปจึงเป็น “ห้องนอน” ที่กั้นแบบ 2 ห้องเรียงต่อกัน แต่มี “ช่อมริน” ผ่านแทรกกลางออกไปยัง “ครัวไฟ” ซึ่งต่อยื่นออกไปจากท้ายเรือน (รูป 5.25, 5.26) โดย “ห้องใหญ่” กั้นแบบ 2 ช่วงเสาเต็ม ส่วน “ห้องเล็ก” กั้นเพียง 1 ช่วงครึ่ง เพื่อเหลือพื้นที่อีกครึ่งช่วงเสาไว้เป็นทางเดินเชื่อมต่อกับ “ช่อมริน” และรับ “บันได” ทางขึ้นจากหลังเรือน (รูป 5.27, 5.28) ลักษณะเด่นเฉพาะของเรือนหลังนี้ก็คือ การยื่นแนวของ “ระเบียงทางเดิน” ทางด้านข้างขวาสุดของเรือนยาวตลอดแนว ตั้งแต่ “ชานลด” จนจรด “บันได” ทางขึ้นหลังเรือน ทำให้เกิดเป็น “ทางเดิน” ที่เชื่อมต่อถึงกันโดยรอบเรือนตั้งแต่ด้านหน้าจนถึงด้านหลัง ทั้งโอบเอา “ห้องนอนเล็ก” ไว้ ณ ที่กลางห้อง ทำให้เรือนหลังนี้มีคุณลักษณะของการไหลเวียนของ “ที่ว่าง” ที่ลื่นไหลไปมาอย่างคล่องตัว และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อตัวเรือนไม่ได้มีการติด “มุ้ง” ปิดล้อมอย่างมิดชิดเสียทุกด้านเหมือนเรือนหลังอื่นๆ ส่วนกันที่บมีเพียง “ห้องนอน” และ “เดิน” บางส่วนทางด้านซ้ายมือ ในขณะที่นับจาก “ชานลด” ไปตลอดจนถึงแนวยาวของเรือนทางด้านหลัง กั้นเพียง “ฝาไหล” เตี้ยๆ แทนพนังกั้นกกรงเท่านั้นก็ช่วยให้เรือนนั้นยังคงโปร่งและโล่งตามแบบฉบับเฉพาะของเรือนล้านนาอย่างอดีต

ลายเส้น 5.17 แผนผังเรือน

รูป 5.25 "ช่อมริน" ที่ผ่านกลางเรือน

รูป 5.26 ส่วนของ "ระเบียง" ที่เชื่อมจากเดินช้อมไปหลังเรือน

รูป 5.27 "บันได" ขึ้นลงส่วนหลังของเรือน

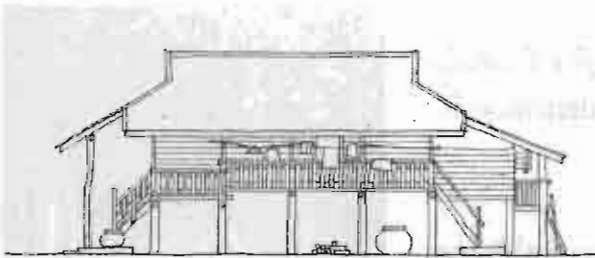
รูป 5.28 "ชานซักล้าง" ที่ต่อจากท้ายเรือน

ลักษณะรูปแบบอาคาร

เป็นเพียงหนึ่งในไม่กี่หลังคาเรือนจากการสำรวจที่สามารถสะท้อนออกถึงรูปลักษณะที่สื่อแสดงว่าเป็นเรือนในถิ่นล้านนาได้อย่างชัดเจน โดยไม่เพียงปรากฏให้เห็นเฉพาะแต่แบบผังอาคารเท่านั้น รูปลักษณะของเรือนไม่ว่าจะเป็นในเชิงแบบอย่างชนิด **"เรือนแฝด"** ที่มีการใช้รูปทรงหลังคาแบบ **"จั่วปั้นหยา"** การยื่น **"ปีกนก"** ที่กว้างใหญ่ (ลายเส้น 5.18, 5.19), (รูป 5.29, 5.30) และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการตั้ง **"ปีกนก"** ด้านหน้าของจั่วใดจั่วหนึ่งเพียงด้านเดียวยื่นลงมาคลุม **"บันไดทางขึ้น"** เรือนทางด้านหน้า แล้วตั้ง **"เสาดังลวด"** หรือ **"เสาเหล่งหมา"** รับ (รูป 5.31, 5.32) หรือระบบโครงสร้างพื้นแบบ **"รอดร้อยเสา"**

รวมทั้งการกันเป็นพนักรันตกเตี้ยๆแบบ “ฝายไหล่” (รูป 5.33) เหล่านี้ ล้วนเป็นแบบแผนสำคัญของแบบอย่างของพื้นถิ่นนิยมเดิมทั้งสิ้น คุณลักษณะหลายประการเหล่านี้เมื่อประกอบเข้ารวมด้วยกันแล้ว ย่อมแสดงออกถึง “จิตวิญญาณ” ดังกล่าวได้อย่างทรงพลัง แม้ว่าจะมีบางส่วนอยู่บ้างที่มีการเปลี่ยนแปลงไป อาทิ การตี “ฝาเรือน” แบบซ้อนเกล็ด แต่ก็ไม้อาจมาจุดรั้งให้ภาพลักษณ์ของความเป็น “เรือนล้านนา” ต้องสูญเสียคุณค่าทั้งหมดไปได้ (ลายเส้น 5.20)

ลายเส้น 5.18 รูปด้านข้างเรือน

ลายเส้น 5.19 รูปด้านหน้าเรือน

รูป 5.29 “ปีกนก” ที่ยื่นลงมาคลุม “บันได” ทางขึ้นเรือนด้านหน้า

รูป 5.30 “ราวพนักกระเบื้อง” ที่ต่อยาวไปถึงส่วนหลัง

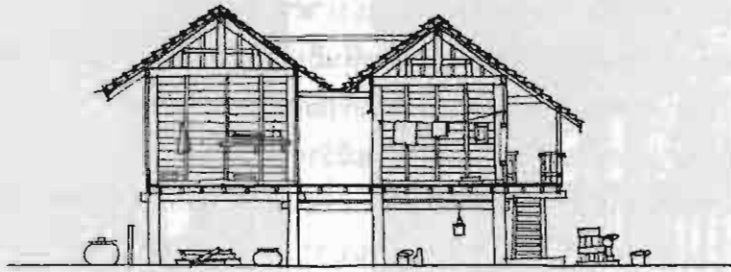
รูป 5.31 “เสาหลังหมา” กับปีกกันสาด

รูป 5.32 “บันได” ทางขึ้นเรือน

รูป 5.33 “ฝายไหล่” บริเวณสวนเดิน

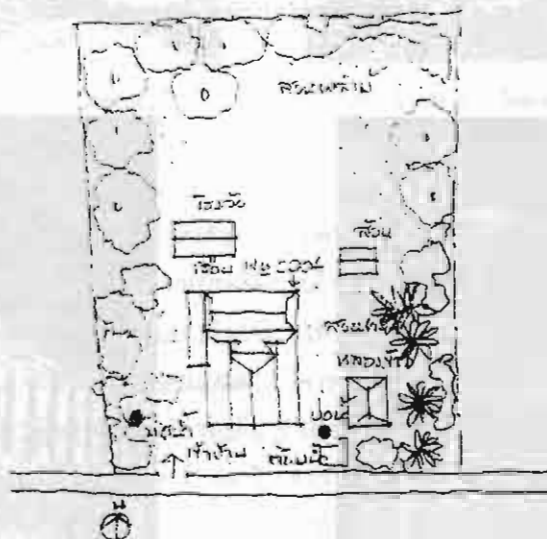

ลายเส้น 5.20 รูปตัดเรือนตามขวาง

เรือนหลังที่ 5 เจ้าของ นายมนต์ ศรีคำมา บ้านเลขที่ 14 หมู่ที่ 6 บ้านสันอุ้ม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือนประมาณ 45 ปี

ผังบริเวณ

เป็นบ้านที่มีรั้วกันรอบขอบชิด หันด้านหน้าออกทางทิศใต้สู่ถนน สัญจรภายในหมู่บ้าน (ลายเส้น 5.21) ทางเข้าบ้านอยู่ค่อนข้างทางด้านมุมซ้ายมือทิศตะวันตก ข้างประตูบ้านมี “บ่อน้ำ” สำหรับใช้ทั่วไป ในขณะที่ทางมุมขวามือทำ “ตอม่น้ำ” กันเป็นคอก 4 เหลี่ยมสำหรับใช้อาบโดยปลูกพืชผักสวนครัวไล่ไปโดยรอบๆ ตามแนวรั้ว (รูป 5.34) บ้านหลังนี้มีวิธีการจัดวางองค์ประกอบคล้ายๆ กับ 3 หลังแรกที่กล่าวมา คือ องค์ประกอบสำคัญทั้งหมดจะถูกจัดให้หันมาติดริมประตูทางเข้าบ้าน โดยเฉพาะ “เรือนอาศัย” ที่วางอยู่ปริมาณกึ่งกลางพื้นที่ ดัดเข้ามาจากประตูบ้านเล็กน้อยทั้งมี “ยั้งข้าว” เขียบออกไปอยู่ทางขวามือของเรือน ส่วนด้านหลังเรือนวาง “ส้วม” และ “ผ้าม้วควาย” ไว้มุมละอย่าง (รูป 5.35) ก่อนที่จะเว้นพื้นที่ใหญ่ให้เป็น “ช่วง” หรือ “ลานบ้าน” เอาไว้ทางหลังบ้าน สำหรับใช้พื้นที่ส่วนที่เหลือนี้ปลูกเป็นสวนผลไม้

ลายเส้น 5.21 ผังบริเวณบ้านของ นายมนต์ ศรีคำมา

รูป 5.34 ต้นไม้ที่ปลูกโดยรอบตามแนวรั้ว

รูป 5.35 “โรงพัก” สำหรับสัตว์เลี้ยง

รูป 5.36 "ฝายไหล" บริเวณเนินดิน

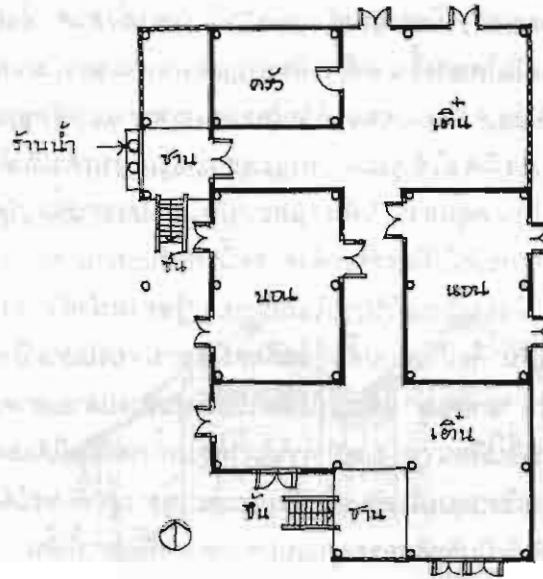
รูป 5.37 "ฝายไหล" แบบ 2 ช่วง

รูป 5.38 "บันได" ขึ้นลงจากครัวหลังเรือน

รูป 5.39 "ครัวไฟ" ที่แยกห่างออกมาอีกหลังหนึ่ง

ลายเส้น 5.22 แผนผังเรือน

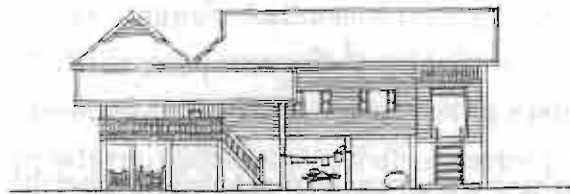
แผนผังอาคาร

รูปลักษณะของผังอาคาร เป็นตามแบบอย่างของผังเรือนไทเงินทั่วไป ที่มีโครงสร้างเป็นอย่างผัง 4 เหลี่ยมผืนผ้า (ลายเส้น 5.22) มีส่วนด้านกว้างซึ่งเป็นด้านหน้าของเรือน กว้างประมาณ 7.50 เมตร แบ่งเป็น 3 ช่วงเสา ในขณะที่มีทางด้านยาวประมาณ 13.00 เมตร แบ่งเป็น 6 ห้องเสา โดยส่วนหน้าทำเป็น "เด็น" 2 ห้องเสา แต่ตัดพื้นที่ครึ่งห้องทำเป็น "ชานลด" และ "บันได" ทางขึ้นเรือน "เด็น" นั้นกันเป็นห้องที่มีส่วนของผนังด้านหน้าบริเวณ "ชานลด" ที่ทำเป็น "ฝายไหล" แบบ 2 ตอน คือส่วนบนช่วงหนึ่งและช่วงล่างอีกช่วงหนึ่ง (รูป 5.36, 5.37) บนผนังทางด้านขวามือของ "เด็น" ตั้ง "หิ้งพระ" แบบลอยขนาดย่อม ถัดจาก "เด็น" เข้าไปกันเป็น "ห้องนอน" 2 ห้อง มีทางเดิน "ฮ่อมริน" ผ่านกลางออกไปเชื่อมต่อกับ "เด็นหลัง" และยังเชื่อมวกไปเชื่อมต่อกับ "ชานหลัง" ที่ต่อกับ "ชานซักล้าง" ทั้งเป็นจุดรับ "บันได" ทางขึ้นเรือนด้านหลังอีกชุดหนึ่ง (รูป 5.38) ในขณะที่ส่วนในสุดกันเป็นห้อง "ครัวไฟ" อย่างมิดชิด (รูป 5.39)

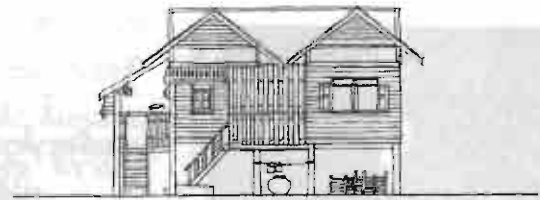
เรือนหลังนี้แปลกตรงที่จัดวางพื้นที่ของ "เด็นหลัง" ให้มีขนาดกว้างขวางกว่า "เด็นหน้า" อันชี้ให้เห็นถึงคุณลักษณะประการหนึ่งว่าพื้นที่ส่วนนี้น่าจะเป็นส่วนสำคัญยิ่งของ "แม่เรือน" ที่ใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรมเกี่ยวกับงานเรือนค่อนข้างถี่และมาก ในขณะที่ "เด็นหน้า" คงใช้เป็นที่รับแขกและพักผ่อนโดยเฉพาะนั่นเอง ที่สำคัญคือทำให้รู้สึกได้ถึงการเดินทางไหลของ "ที่ว่าง" ที่ทำให้เมื่ออยู่ภายในแล้วจะสัมผัสได้ถึงความโปร่งและโล่งของการใช้พื้นที่นั้น

ลักษณะรูปแบบอาคาร

เป็นเรือนที่เมื่อมองจากรูปลักษณะภายนอกโดยเฉพาะทางด้านหน้าแล้ว แม้จะเห็นเป็นอย่าง “เรือนทรงจั่วแฝด” ที่มี “เสาดั้งลวด” ตั้งยาวรับหลังคาที่ลงมาคลุมบันไดทางขึ้น คล้ายดั่งแบบแผนเฉพาะของเรือนล้านนาก็ตาม (ลายเส้น 5.23, 5.24) แต่ทว่าด้วยเพราะการออกแบบลักษณะของหลังคาแบบนี้ เลี่ยงที่จะใช้คุณลักษณะของแบบแผนเดิมที่ทำเป็นปีกนกอันกว้างใหญ่ กอดคลุมส่วน “เต็น” และ “บันได” โดยการตั้ง “โครงจั่วประธาน” มาเป็นการขยับให้โครงจั่วหลังคาชุดนี้ขยับร่นออกมาจนกลายเป็นแบบ “จั่วธรรมดา” ที่ซ่อนปีกนกไว้ภายในโพรงของ “โถงหน้าจั่ว” ทั้งยังเป็นปีกนกชนิด “ไม่เต็มผืน” คือเป็นแบบสั้นที่ยื่นตัดตรงออกมา ยังไม่รวมถึงการนำเอาแป้นไม้มาทำเป็น “ลายฉลุ” แล้วนำไปติดไว้บริเวณช่วงปลายเสาดตรงส่วนห้อง “โถงบันได” ทางขึ้นเรือน (รูป 5.40) ทำให้ภาพรวมทั้งหมดไม่ได้แสดงออกถึง “ความรู้สึก” ของเรือนแบบไทเขินหรือล้านนาเลย เพราะรูปลักษณะดังกล่าวเป็นอย่างเรือนรุ่นหลังที่เป็นอิทธิพลของรูปแบบจากทางใต้ขึ้นมาทั้งสิ้น

ลายเส้น 5.23 รูปด้านหน้าเรือน

ลายเส้น 5.24 รูปด้านข้างเรือน

รูป 5.40

รูป 5.42

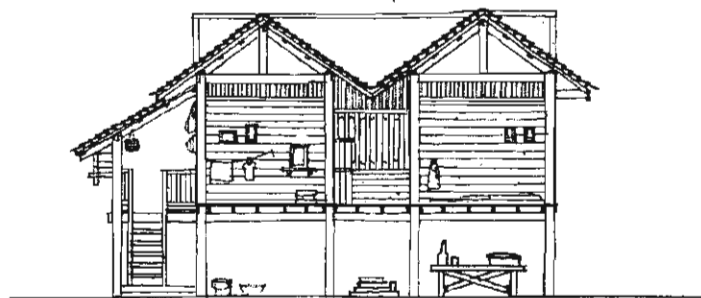

รูป 5.41

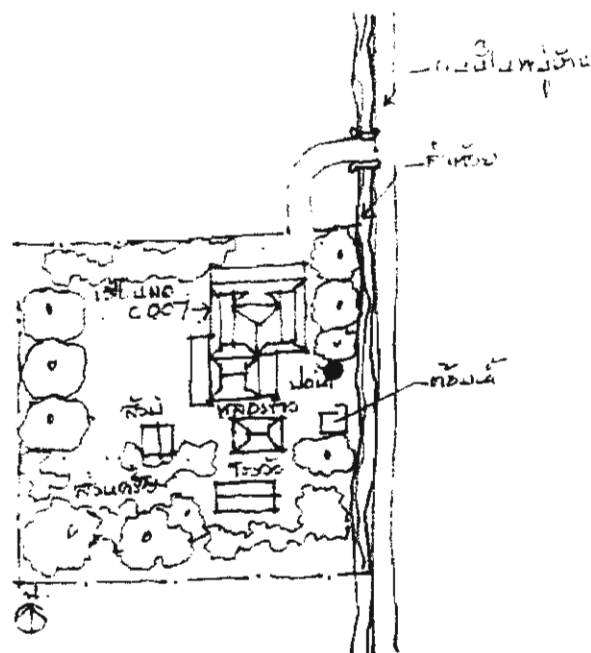
รูป 5.43

อย่างไรก็ตามความรู้สึกเช่นดังกล่าวนี้ อาจจะดูเบาบางลงหากมองจากรูปทรงทางด้านหลังเรือน ที่กลับใช้รูปแบบของลักษณะหลังคาอย่าง “จั่วบ้านหยา” ทั้งในส่วนของ “เรือนประธาน” และ “เรือนครัว” (รูป 5.41, 5.42) โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการยื่นเป็นปีกกว้างยาวเลื้อยลงมาคลุมพื้นที่ส่วนของ “ชานซักล้าง” และ “บันได” ทางขึ้นด้านหลัง โดยตั้ง “เสาตั้งลวด” อีกต้นหนึ่งรับนั้น ก็ช่วยทำให้จินตลักษณ์ของแบบแผนอย่างพื้นถิ่นเดิมที่ถูกกลบเกลื่อนไปกลับแจ่มจรัสขึ้นได้อย่างน่าประทับใจ

ลายเส้น 5.25 รูปตัดเรือนตามขวาง

เรือนหลังที่ 6 เจ้าของ นายบุญมี บัวหนา บ้านเลขที่ 39 หมู่ 4 บ้านลวงเหนือ
อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือนประมาณ 46 ปี

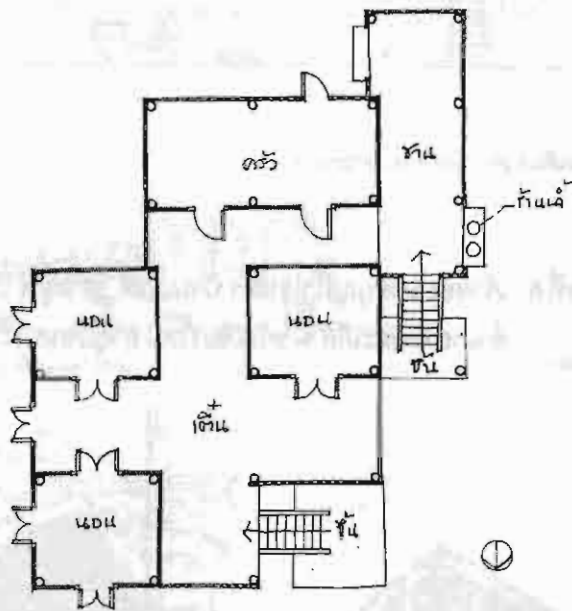

ลายเส้น 5.26 ผังบริเวณบ้านของ นายบุญมี บัวหนา

ผังบริเวณ

บ้านของครัวเรือนนี้วางอยู่ติดถนนภายในหมู่บ้าน โดยมี “ลำน้ำเหมือง” ไหลผ่านแนบขนานไปกับทางสัญจรนั้น (ลายเส้น 5.26) (รูป 5.44) พื้นที่บ้านเป็นรูปค่อนข้าง 4 เหลี่ยมจัตุรัส มีทางเข้าบ้านจากมุมขวาด้านหน้าทางทิศใต้ โดยมีองค์ประกอบสำคัญๆ ของผังวางลงบนตำแหน่งต่างๆ ดังนี้ (ลายเส้น 5.27) จากทางเข้าแรกสุดเป็น “เรือนอาศัย” ที่ตั้งขวางรับโดยตรงทำให้เกิดเป็น “ช่วง” กว้างทางด้านซ้ายมือ ในขณะที่ขวามือสุดมี “บ่อน้ำ” หลบอยู่ข้างแนวรั้วก่อนขยับลงไปเป็น “ส้วม” “ยุ้งข้าว” (รูป 5.45) และ “ตอมอาน้ำ” ที่วางเรียงเป็นแนวออกไปตามทางด้านกว้าง แล้วจึงเป็น “คอกวัว” ก่อนจะเหลือเป็นบริเวณท้ายสุดที่ปลูกเป็น “สวนครัว” (รูป 5.46)

แผนผังอาคาร (ลายเส้น 5.27)

ลายเส้น 5.27 แผนผังเรือน

เช่นเดียวกับเรือนหลังอื่นๆ ที่ยังคงวางตำแหน่งของพื้นที่ใช้สอยเรียงลำดับก่อนหลังจากด้านหน้าเข้าไปตามแบบแผนนิยมคือมี “ชาน” เล็กๆ รับ “บันได” ทางขึ้น (รูป 5.47, 5.48) ก่อนจะเชื่อมต่อกับ “เต็นหน้า” (รูป 5.49, 5.50) แล้วจึงเป็น “ห้องนอน” แบบแยก 2 ห้อง มี “ฮ่อมริน” ผ่านกลางไปเชื่อมกับ “เต็นหลัง” ที่เปิดสู่ “ครัวไฟ” โดยมี “ชานหลัง” สำหรับใช้ซักล้างที่มี “บันได” หลังขึ้น-ลงอีกชุดหนึ่ง หากแต่ที่ต่างออกไปจากหลังอื่นๆ ก็คือ การแบ่ง “เนื้อที่” ของพื้นที่ใช้สอยต่างๆ อาศัยหลักการแบ่งจุดสำคัญๆ ออกเป็นอย่างละ 1 หน่วยภายใต้ 1 ห้องเสาะ ไม่ว่าจะเป็น “ชานหน้า” หรือ “ห้องนอน” ทั้ง 3 ห้อง (รูป 5.51) ยกเว้น “เต็น” ที่ยังคงเป็นแบบแผ่ยาวตามด้านกว้าง แต่ทว่าการ

รูป 5.44 ลำน้ำเหมืองที่ไหลผ่านหน้าบ้าน

รูป 5.45 “ยุ้งข้าว” ขนาดย่อม

รูป 5.46 ผักสวนครัว ซึ่งปลูกบริเวณส่วนหลังของบ้าน

แบ่งทางล็กก็ยังคงใช้ขนาด 1 ห้องเสาเช่นกัน เช่นเดียวกับ “ครัวไฟ” และ “ซานหลัง” (รูป 5.54, 5.55) ที่แม้จะใช้ช่วงกว้างและช่วงยาวแบบ 2 ห้อง และ 3 ห้องก็ตามแต่ทว่าในด้านกลับกันนั้นก็ใช้มิติของ 1 ห้องเช่นเดียวกัน ซึ่งการออกแบบพื้นที่ใช้สอยเช่นนี้ทำให้ “ที่ว่าง” ที่พึงจะได้นั้นเป็นไปอย่างไม่ได้คุณภาพที่ดี กล่าวคือเกิดเป็น “ที่ว่าง” ลักษณะแคบยาวหรือกว้างสั้นในทุกส่วนของการใช้งานทำให้รู้สึกอึดอัด โดยไม่เกิดลักษณะ “ที่ว่าง” แบบกว้างลึกที่จะทำให้ได้ความรู้สึกที่โล่งกว้างในการใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่สำหรับกิจกรรมสำคัญบางอย่างที่ต้องการพื้นที่โล่งมากๆ อย่างไรก็ตามการปิดล้อมด้วยการใช้ “พนักกัน” แบบเตี้ยๆที่จุลลยให้โปร่งกันปิดล้อมเฉพาะส่วนของ “เดิน” และ “ซานหลัง” ก็ช่วยทำให้เรือนนี้ดูโล่งขึ้นบ้าง (รูป 5.56)

รูป 5.47 บันได ทางขึ้นแบบพับศอก

รูป 5.48 ลักษณะของราวบันไดและพนัก

รูป 5.49 “เดิน” ส่วนหน้าที่เปิดโล่ง มีพนักเจาะเป็นช่องลมสลับลดหลาดยแบบเรขาคณิตที่น่าสนใจ

รูป 5.50 “นั่งพระ” ข้างผนัง “เดิน”

รูป 5.51 ทางเข้า "ฮ่อมริน" ซึ่งจะเชื่อมไปยัง
หลังเรือน

รูป 5.52 ส่วนของพื้นที่โล่งด้านหลังของเรือน

รูป 5.53 "ควั่น" สำหรับเก็บของเหนือ
ชานหลัง

รูป 5.54 ทางเชื่อมไปยัง "ห้องครัวไฟ"

รูป 5.55 ห้อง "ครัวไฟ"

รูป 5.56 ชานหลังกับ "บันได" ชั้นลงส่วนหลังของเรือน

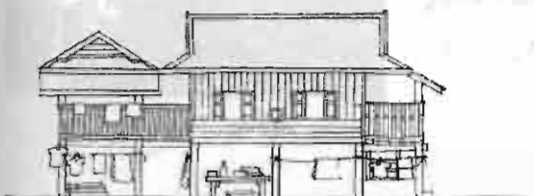
รูป 5.57 ลักษณะของเรือนแบบ "เรือนแฝด"

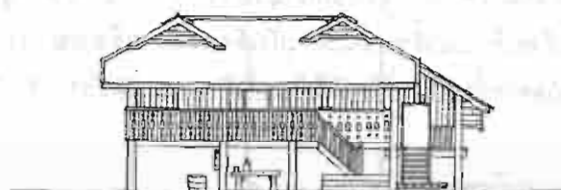
รูป 5.58 "บันได" ทางขึ้นด้านหลัง

รูป 5.59 "เรือนครัว" ที่ปลูกแยกเป็นอีกหลังหนึ่ง แต่ยังเชื่อมด้วยชานหลัง

ลายเส้น 5.28 รูปด้านข้างเรือน

ลายเส้น 5.29 รูปด้านหน้าเรือน

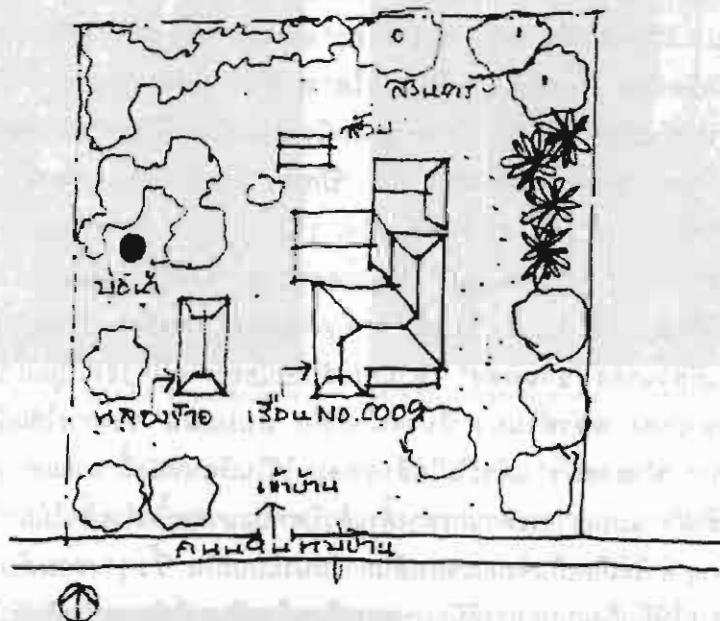

ลายเส้น 5.30 รูปตัดเรือนตามขวาง

ลักษณะรูปแบบอาคาร

เป็นอีกเรือนหนึ่งที่แสดงออกถึงคุณลักษณะของเรือนแบบล้านนาได้อย่างชัดเจน (ลายเส้น 5.28, 5.29) นับแต่การทำเป็นเรือนยกใต้ถุนสูง มีหลังคาชั้น โดยเฉพาะลักษณะการออกแบบรูปทรงอาคารชนิด "เรือนแฝด" (รูป 5.57) ที่ใช้หลังคาแบบ "จั่วปั้นหยา" และเปิด "เดินหน้า" ให้โปร่งโดยไม่ตีผนังปิดล้อม ที่สำคัญคือการใช้ "บันได" ทางขึ้นด้านหน้าเรือนแบบดั้งเดิม คือ "แนบข้าง" ขึ้นไปไม่ใช่แบบขึ้นตรงทางหน้าเรือนเหมือนที่นิยมกันในรุ่นหลัง แล้วตั้ง "เสาเหล่งหมา" ขึ้นไปรับชายคา "ปีกนก" ที่ชกยาวออกมาคลุม "บันได" ทางขึ้นนี้ ในขณะที่ด้านหลังก็ทำเป็น "เรือนขวาง" สำหรับคลุมพื้นที่ส่วน "ครัวไฟ" ทั้งหมดด้วยหลังคา "จั่วปั้นหยา" เช่นกัน (รูป 5.59) โดยไม่ลืมที่จะใช้วิธีดักปีกกันสาดและ "ปีกนก" ด้านหลังของเรือนประธาน ชกออกมาคลุมพื้นที่ส่วนของ "ชานหลัง" ตามคุณลักษณะของเทคนิควิธีที่เป็นแบบอย่างเฉพาะของ "สล่าล้านนา" ที่น่าสนใจก็คือ "แบบแผน" ของการใช้ผนังเรือนอย่าง "ฝาสาวยับ" แม้จะไม่ได้สืบทอดมาใช้ในเรือนหลังนี้ หากแต่การใช้วิธี "เข้าฝา" แบบเอากะดานกรุทางตั้งแล้วปิดทับแนวต่อนั้นด้วยชิ้นไม้ยาวขนาดเล็กๆ ทำให้เกิดเป็นจังหวะของเส้นสายผนังแบบเป็น "ริ้วๆ" (ลายเส้น 5.30) ก็ช่วยให้เห็นถึงแบบอย่างที่น่านิยมของ "เรือนไทเขิน" ที่เรียงตงในทันที ในทางกลับกันที่น่าเสียดายก็คือกระเบื้องมุงหลังคาของเรือนหลังนี้ หากไม่ใช้ "กระเบื้องซีเมนต์ทางว่าว" อย่างที่เป็นอยู่นี้ แต่เป็น "แป้นเกล็ดดินเผาทางตัด" แล้ว เชื่อว่า "กลิ่นอาย" แห่งวัฒนธรรมเดิมแบบ "เรือนไทเขิน" จะเปล่งประกายจรัสขึ้นมากกว่านี้อีกมากนัก

เรือนหลังที่ 7 เจ้าของเรือน นางสาวจิตร์ ประเสริฐศิลป์ บ้านเลขที่ 2 หมู่ 2 บ้านเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือนประมาณ 74 ปี

ลายเส้น 5.31 ผังบริเวณบ้านของ นางสาวจิตร์ ประเสริฐศิลป์

ผังบริเวณ

พื้นที่ของบ้านมีรูปลักษณะเป็น 4 เหลี่ยมเกือบจัตุรัส ด้านทิศใต้ซึ่งเป็นหน้าบ้านอยู่ติดถนนภายในหมู่บ้าน โดยมีทางเข้าบ้านเกือบจะอยู่ตรงกึ่งกลางรั้ว (ลายเส้น 5.31) เข้ามาเป็นลานกว้างมี "เรือนอาศัย" ตั้งอยู่ประมาณกึ่งกลางพื้นที่ ซ้ายมือเป็น "ยุ้งข้าว" (รูป 5.60) หลัง "ยุ้งข้าว" มี "บ่อน้ำ" ตั้งอยู่เกือบชิดแนวรั้ว เช่นเดียวกับด้านหลัง "เรือนอาศัย" มี "ส้วม" อยู่ 1 หลัง ถัดจากนั้นเป็น "ชั้วง" ที่ล้อมรอบด้วย "สวนครัว"

รูป 5.60 "ยุ้งข้าว"

แผนผังอาคาร

ลักษณะของอาคารแม้ว่าจะมีคุณลักษณะคล้ายอย่างแบบแผนดั้งเดิม คือมีด้านกว้างประมาณ 8.50 เมตร แบ่งเป็น 3 ห้องเสา (ลายเส้น 5.32) ในขณะที่ด้านยาวจะประมาณ 13.00 เมตร (ไม่รวมห้องส้วมซึ่งต่อเติมใหม่) แบ่งเป็น 5 ห้องเสา ด้านหน้ามี "บันไดทางขึ้น" ที่พาดกับ "ชานลด" ถัดเข้ามาเป็น "เต็นหน้า" มี "ห้องนอน" แยกออกเป็น 4 ห้อง มีทางเดินกลางเชื่อมต่อไปยังบริเวณด้านหลัง ซึ่งยังต่อเนื่องกับส่วนของ "ห้องนอน" ปีกขวาที่ตั้งยาวลงไปยังท้ายเรือน ในขณะที่อีกด้านหนึ่งเป็น "ชานแดด" และ "ครัวไฟ" โดยปลายสุดเรือนถูกกันเป็น "ห้องส้วม" ซึ่งการจัดตำแหน่งที่ตั้งของการให้สอยเช่นนี้จัดว่าเป็นแบบ

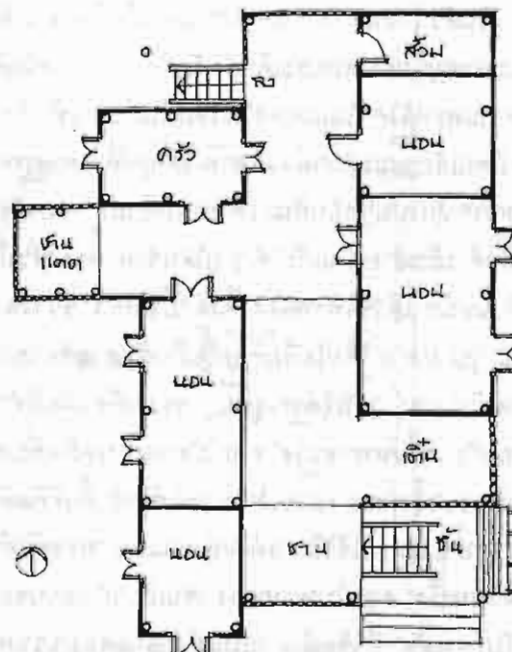
รูป 5.61 "ชานหลัง"

รูป 5.62 "ครัวไฟ"

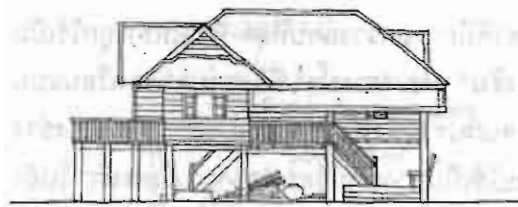
อย่างมาตรฐานของเรือนไทเงินในเชียงใหม่โดยทั่วไป หากแต่เมื่อพิจารณาโดยละเอียดจะเห็นว่า "ช่วงกลางเสา" ทางด้านกว้างซึ่งเป็น "ช่อมริน" นั้น โดยปกติวิสัยแล้วจะเป็นช่วงเสาที่มีความกว้างแคบที่สุด ด้วยเพราะถูกใช้เป็นพื้นที่ที่จะรองรับการเป็น "รางริน" หรือ "รางน้ำ" ที่ซึ่งชายคาของเรือนแบบ "จั่วแฝด" จะถูกดึงลงมาบรรจบกันรวมทั้งใช้เป็นพื้นที่เปิดแทรกกระหว่างช่วงกลางของ "ห้องนอน" สำหรับใช้เป็นทางเดินเชื่อมต่อกับ "เดินหน้า" ไปยัง "เดินหลัง" เพื่อต่อไปยัง "ครัวไฟ" และ "ชานหลัง" อีกทีหนึ่ง (รูป 5.61, 5.62) แต่ "ช่วงกลาง" ของเรือนหลังนี้กลับถูกขยายให้มีช่วงกว้างมากกว่าช่วงเสาด้านข้างของปีกซ้ายเสียอีก ทั้งนี้เนื่องเพราะความต้องการในการเปลี่ยนแปลงระบบการออกแบบรูปทรงหลังคา ซึ่งจะได้กล่าวอีกครั้งในหัวข้อว่าด้วย "ลักษณะรูปแบบอาคาร"

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้คุณลักษณะของ "เดิน" หน้าทางด้านลึกเปลี่ยนไปด้วย เพราะพื้นที่ "เดินหน้า" ดูลดความสำคัญลงเหลือเพียงพื้นที่ขนาดเล็กๆ เพียงห้องเดียว ในขณะที่ "ห้องนอน" กลายเป็นส่วนสำคัญที่มีความต้องการมากถึง 4 หน่วย โดยแนบขยายไปทางห้องริมทั้ง 2 แถว แถวละ 2 ห้อง เหตุนี้การขยาย "ห้องกลาง" สำหรับทำหน้าที่เป็นทั้ง "ตัวเชื่อม" และ "ตัวจ่าย" จึงถูกเน้นขึ้นอย่างสมเหตุผล

ลายเส้น 5.32 แผนผังเรือน

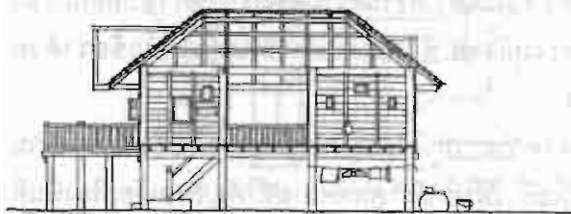
ลักษณะรูปแบบอาคาร

ลายเส้น 5.33 รูปด้านหน้าเรือน

ลายเส้น 5.34 รูปด้านข้างเรือน

ลายเส้น 5.35 รูปตัดเรือนตามขวาง

ดังกล่าวแล้วว่าเรือนหลังนี้ ถูกออกแบบให้แปลกออกไปจากแบบแผนท้องถิ่นนิยมอย่างเดิม (ลายเส้น 5.33, 5.34) ด้วยการขยาย “ช่วงกลางเสากลาง” ทางด้านสกัดให้มีความกว้างกว่าปกติ จนทำให้คุณลักษณะของการใช้ “ที่ว่าง” ภายในอาคารเปลี่ยนไป ประหนึ่งคล้ายเป็นความต้องการในเชิงประโยชน์ใช้สอยเป็นตัวกำหนด หากแต่จริงๆ แล้วเมื่อพิจารณาย้อนกลับมาดูที่รูปแบบลักษณะอาคาร กลับพบประเด็นสำคัญประการหนึ่งนั่นคือ การใช้รูปลักษณะของอาคารและหลังคาในแบบอย่างใหม่ที่ไม่ใช่การทำให้เป็น “เรือนแฝด” แม้ว่าแผนผังจะมีคุณลักษณะดังกล่าวก็ตาม โดยรูปลักษณะอาคารจะให้เป็นแบบเรือน “ตั้งฉาก” หักไปมาสลับกันตลอดบนโครงสร้างของผังนั้น ด้วยการยึดเอาแนวช่วงเสาด้านริมซ้ายเป็นเกณฑ์ภายใต้หลังคาทรง “จั่วบ้านหยา” ที่หัน “หน้าจั่ว” ออกด้านหน้า แล้วจึงทำหลังคาทรง “บ้านหยา” ขวางลง ณ กึ่งกลาง “จั่วบ้านหยา” นั้น (รูป 5.63) โดยไม้ลิ่มที่จะยื่นปักกันสาดซ้อนลงมาคลุมพื้นที่ส่วนของ “ชานหน้า” และ “บันไดทางขึ้น” ขณะเดียวกันก็ทำเป็นบ้านหยาอีกชุดหนึ่งชนเชื่อมกับ “บ้านหยาขวาง” ออกไปทางด้านหลังเพื่อคลุมพื้นที่ของ “ห้องนอน” ทางปีกขวาทั้งหมด (ลายเส้น 5.35) สำหรับพื้นที่ที่เหลือคือ “ครัวไฟ” และ “ชานแดด” (รูป 5.65) ก็ใช้วิธีการตั้งหลังคาแบบ “ทรงจั่วด้านหนึ่ง ทรงจั่วบ้านหยาอีกด้านหนึ่ง” คลุมในทางขวาง เช่นเดียวกับส่วนของ “ห้องส้วม” และ “ชานรับบันไดหลัง” ที่ใช้หลังคาแบบดังกล่าวคลุมขวางอีกชุดเช่นกัน ซึ่งแบบแผนในกลวิธีดังกล่าวต้องถือว่ามีความซับซ้อนในแง่การออกแบบที่ “เล่น” กับการใช้แบบอย่างของหลังคา ให้สามารถเชื่อมต่อและจัดวางลงบนผังอาคารลักษณะเดิมได้อย่างลงตัวพอดีอันนับเป็นการพัฒนาที่สืบเนื่องต่อมาจากแบบนิยมดั้งเดิมอีกแบบหนึ่ง

รูป 5.63 ลักษณะเรือนแบบพับศอก

รูป 5.64 “ผ้าไหล”

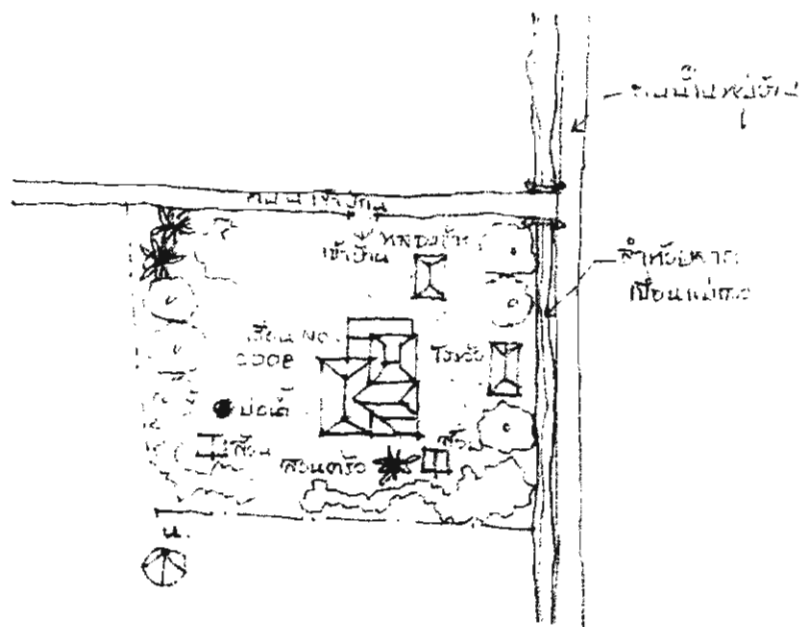

รูป 5.65 บริเวณชานหลัง สำหรับซักล้าง

เรือนหลังที่ 8 เจ้าของ นายวันจันทร์ บุญยชัย บ้านเลขที่ 3 หมู่ 5 บ้าน
หลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือน
ประมาณ 50 ปี

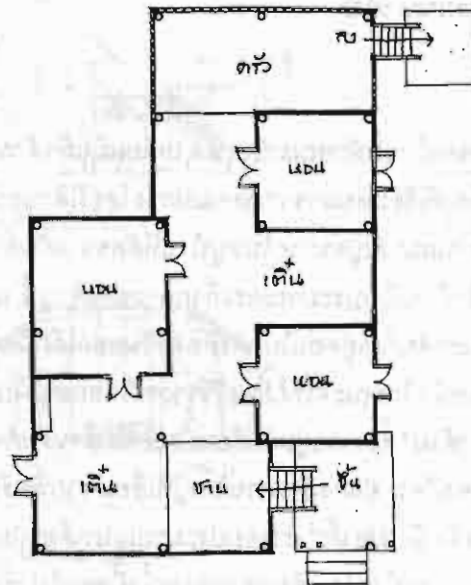
ผังบริเวณ

ขอบเขตของบ้านมีลักษณะเป็นรูป 4 เหลี่ยมผืนผ้า ด้านทิศตะวันออกติดกับริมลำน้ำเหมืองที่เชื่อมต่อมาจากเขื่อนแม่กวง โดยมีด้านหน้าของบ้านอยู่ทางทิศเหนือซึ่งติดกับถนนสัญจรภายในหมู่บ้านที่ตัดขวางกับลำน้ำ (ลายเส้น 5.36) ประตูทางเข้าบ้านเปิดประมาณตรงกึ่งกลางของด้านนี้ ผ่านเข้าไปเป็นลานกว้างมีตัวเรือนอาศัยตั้งอยู่ก่อนไปทางทิศตะวันออกเล็กน้อย มี “ยุ้งข้าว” ตั้งเยื้องไปทางด้านหน้า ในขณะที่โรงเลี้ยงวัววางขยับเลยออกไปเกือบชิดริมรั้วทางขวามือ โดยมี “ส้วม” ตั้งวางอยู่หลังเรือนประธาน สำหรับด้านซ้ายมือหรือด้านทิศตะวันตกของเรือน ยังคงเป็นลานใหญ่ที่เชื่อมจากพื้นที่ด้านหน้าโอบล้อมไปจนถึงด้านหลัง มี “บ่อน้ำ” วางอยู่ประมาณแนวเดียวกับเรือนประธาน ทั้งยังมี “ส้วม” อีกหลังหนึ่งสร้างเพิ่มถัดจากบ่อน้ำนี้ออกไป ทั้งนี้บริเวณโดยรอบของส่วนหลังทั้งหมดจะปลูกพืชผักสวนครัวล้อมจนจรดทั้ง 2 ด้าน

ลายเส้น 5.36 ผังบริเวณบ้านของ นายวันจันทร์ บุญยชัย

แผนผังอาคาร

ลายเส้น 5.37 แผนผังเรือน

ยังคงรักษาแบบแผนมาตรฐานที่ทำเป็นผังประหนึ่งแบบ “เรือนแฝด” คือมีด้านกว้างทำเป็น 3 ช่วงเสา ในขณะที่ด้านยาวทำเป็น 5 ช่วงเสาแต่หากสังเกตให้ดีก็จะเห็นได้ว่า เรือนหลังนี้คล้ายกับเรือนกรณีศึกษาหลังที่ 7 ซึ่งมีลักษณะพิเศษของช่วง “ฮ่อมริน” ที่กว้างขวางกว่าแบบทั่วไป โดย “ฮ่อมริน” นี้จะกว้างเกือบเท่ากับช่วงเสาหลักซ้ายขวา ซึ่งจะถูกกันเป็นห้องนอนนั่นคือช่วงเสาหลัก 2 ห้องมีขนาด 2.50 เมตร และ 3.25 เมตร ในขณะที่ “ฮ่อมริน” จะกว้างเท่าช่วงห้องเล็ก คือ 2.50 เมตรเช่นกัน (ลายเส้น 5.37) ลักษณะผังเช่นนี้ บ่งบอกถึงคุณลักษณะของการออกแบบรูปทรงหลังคาว่าน่าจะไม่ใช่อย่าง “เรือนแฝด” เช่นปกติอีกแล้ว แต่จะเป็นแบบรูปทรง “หักศอก” หรือ “พับศอก” เจกเช่นเดียวกับหลังที่ 7 นั่นเอง แม้จะตั้งอยู่คนละที่แต่ก็มีความคล้ายคลึงกันมากอันบ่งบอกถึงแบบอย่างของพัฒนาการและอิทธิพลที่ส่งผ่านกันมา เพียงแต่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อยก็เฉพาะการจัดวางพื้นที่ใช้สอยส่วนสำคัญซึ่งเรือนหลังนี้ยังคงเน้นตามแบบแผนดั้งเดิม คือมี “เต็นนอก” วางอยู่ทางด้านหน้าเพื่อรับตัว “ชานลด” ที่ผ่านจาก “บันได” ที่แนบข้างขึ้นมา (รูป 5.66-67) โดย “เต็น” นี้จะใช้เพียงช่วงกว้างของเรือนช่วงเสาเดียว ทำให้ดูแคบไปบ้างหากแต่ความจริงแล้วการเปิดให้มีช่องของ “เต็นกลาง” ที่แยกคั่นระหว่าง “ห้องนอน” 2 ห้องในแนวเดียวกัน ทั้งยังต่อเชื่อมไปยังด้านหลังเพื่อเข้า “ครัวไฟ” ก็น่าจะช่วยให้ “ที่ว่าง” ภายในของเรือนทั้งหมดยังคงดูมีการเคลื่อนไหวที่คล่องตัว ไม่แข็งทื่อจนรู้สึกถึงความอึดอัดเกินไป หากจะไม่มีกรปิดล้อมจนเป็นผนังทึบของสวน “เต็นนอก” ทั้งหมดนั้นเสียแล้ว

รูป 5.66 “บันได” ทางขึ้นชานหน้าเรือน

รูป 5.67 "ชาน" ที่ต่อกับบันไดทางขึ้นด้านหน้า แต่ทำมุ้งปิด

รูป 5.68 "บันได" ทางลงด้านหลัง

ลักษณะรูปแบบอาคาร

ดังกล่าวแล้วว่าเรือนหลังนี้ประสงค์จะออกแบบให้มีคุณลักษณะเป็น อย่าง "เรือนพับศอก" ทำให้ "ฮ่อมริน" ซึ่งต้องการให้มีหน้าที่เป็นตัวเชื่อมต่อ อย่างเดียว ไม่ต้องมีบทบาทในฐานะจุดรองรับรางน้ำฝนด้วย (รูป 5.69) จึงทำ ให้ไม่ต้องถูกจำกัดให้มีขนาดที่แคบที่สุดอีกต่อไป แผนผังลักษณะนี้จึงปรากฏ ให้เห็นถึงการเน้นทางเชื่อมต่อนี้ ให้มีความกว้างใหญ่ที่สำคัญยิ่งขึ้นเช่นเดียวกับเรือนหลังที่ 7

รูป 5.69 ลักษณะของเรือนแบบพับศอก

รูป 5.70 พื้นี่ทำงานได้ถุนเรือน

รูป 5.71 ลักษณะการตั้งโครงสร้างของผนังส่วนที่ยึดกับพื้น

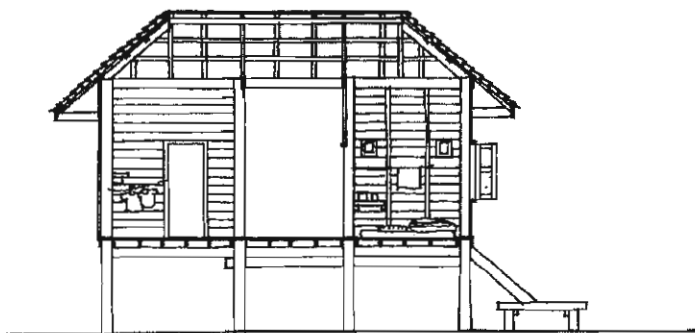
อย่างไรก็ตามเรือนหลังนี้แม้จะมีอายุการสร้างที่เก่าน้อยกว่า แต่ทว่ากลับออกแบบที่ไม่เพียงเรียบง่ายขึ้น หากแต่ยังสื่อให้เห็นถึงภาพลักษณ์ที่ใกล้ชิดกับแบบอย่างดั้งเดิมอีกด้วย นั่นคือการใช้ลักษณะของรูปทรงหลังคาที่เป็นการผสมผสานกันระหว่าง “แบบใหม่” และ “แบบเก่า” (ลายเส้น 5.38, 5.39) โดยในขณะที่ “แบบใหม่” ถูกใช้บน “ผนัง” ที่ถูกคลี่คลายขึ้นดังกล่าวมาแล้ว ตัว “แบบเก่า” เองก็ยังมีได้ถูกละเลยทิ้งเสีย เพราะยังคงถูกนำมาประกอบเข้ากับ “แบบใหม่” ด้วยการประกอบให้เกิดเป็นแบบ “เรือนแฝด” ขึ้นกับตัว “ทับศอก” นั้น (ลายเส้น 5.40) ซึ่งแม้ว่าจะใช้รูปลักษณะคนละอย่างกันก็ตาม คือ “แบบใหม่” ที่เป็นชุด “เรือนทับศอก” จะใช้รูปทรงหลังคาอย่าง “ปั้นหยา” ทั้ง 2 หลัง ในขณะที่ส่วนประกอบให้เกิด “เรือนแฝด” ด้านหลังกลับใช้รูปทรงหลังคาแบบ “จั่วปั้นหยา” แทน แต่ทว่าด้วยเหตุเพราะไม่ได้เป็นการวางลงบนตำแหน่งที่ตรงตามคุณสมบัติเดิม คือเป็น “เรือนขวาง” ซึ่งคลุมลงบนส่วนของ “ครัวไฟ” ดังที่เคยเป็นมา แต่กลับเป็นคลุมพื้นที่ “ห้องนอน” แทน ย่อมทำให้คุณสมบัติของแบบแผนในการออกแบบ “หลังคา” ที่เคยสัมพันธ์กับ “พื้นที่ใช้สอย” ส่วนล่าง จนสามารถคาดเดาตำแหน่งของ “พื้นที่ใช้สอย” ส่วนต่างๆ ได้เพียงจากการมองเห็น “ตำแหน่ง” และลักษณะของ “รูปทรงหลังคา” เท่านั้นต้องเปลี่ยนไปด้วย ซึ่งนับเป็นการพัฒนาที่ทำให้สูญเสียคุณลักษณะอันโดดเด่นที่สำคัญไป

ลายเส้น 5.38 รูปด้านหน้าเรือน

ลายเส้น 5.39 รูปด้านข้างเรือน

ลายเส้น 5.40 รูปตัดเรือนตามขวาง

รูป 5.72 ลักษณะ "ยั้งข้าว" แบบดั้งเดิม

รูป 5.73 "ต้อมอาบนํ้า" ที่ก่อด้วยอิฐเป็นผนังระดับเหนือสายตา

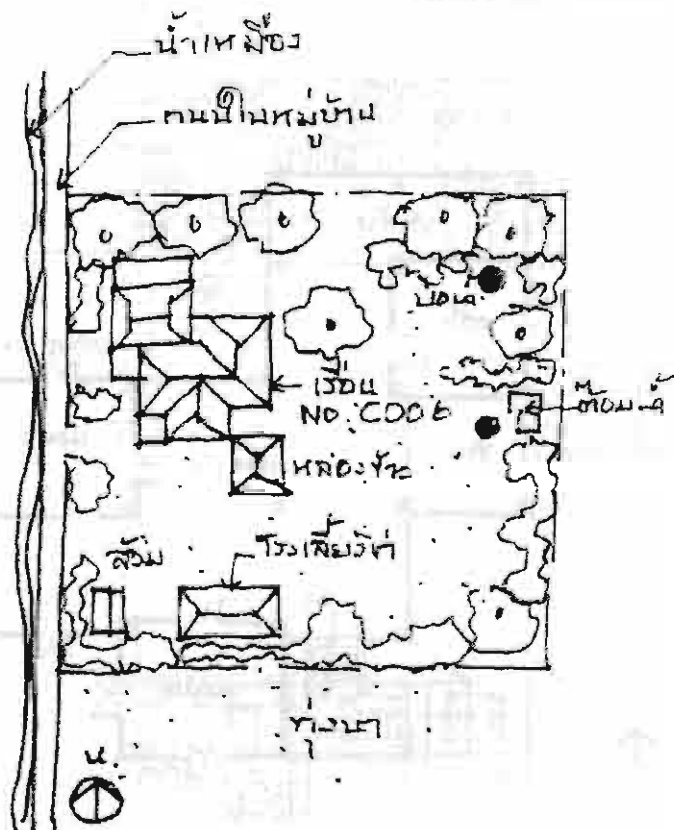

รูป 5.74 ภาพมุมสูงเห็นลักษณะการปิดล้อมของ "ต้อมอาบนํ้า"

เรือนหลังที่ 9 เจ้าของ นางกองแสง บัวหนา บ้านเลขที่ 101 หมู่ 4 บ้านหลวงเหนือ อำเภอค้อยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือนประมาณ 51 ปี

ผังบริเวณ

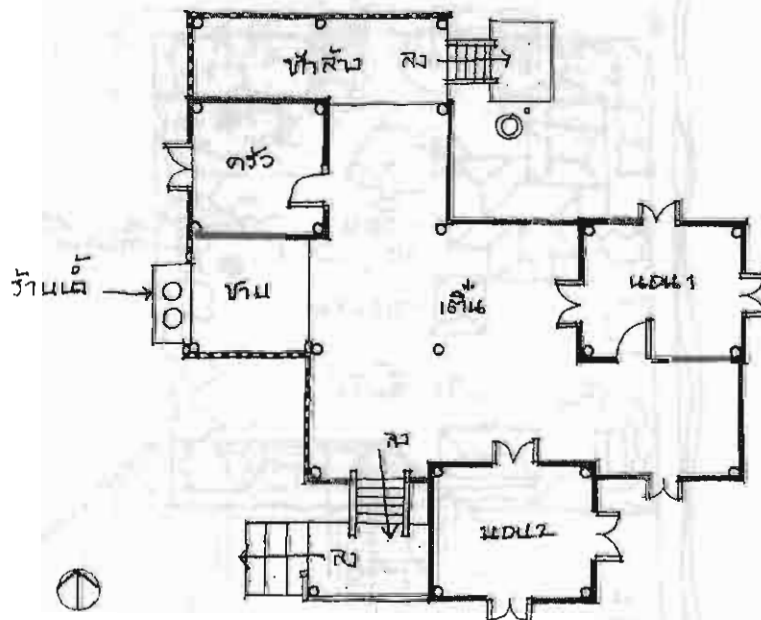
ผังบริเวณเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านทิศตะวันตกมีลำน้ำเหมืองของหมู่บ้านไหลผ่านซึ่งแนบนานไปกับทางเดินเท้า แนวรั้วด้านนี้ทำทางเข้าบ้านประมาณเกือบกึ่งกลางกลุ่ม "เรือนพักอาศัย" วางค่อนข้างจะชิดกับประตูทางเข้าเอียงร่นไปยังมุมบนของทิศเหนือ เพื่อหันหน้าเรือนลงมาทางทิศใต้ (ลายเส้น 5.41) ถัดเข้ามาเป็นเรือน "ยั้งข้าว" ซึ่งวางอยู่แทบชิดตัวเรือนอาศัย (รูป 5.72) ในขณะที่ริมรั้วทางด้านทิศใต้มี "โรงเลี้ยงไก่" และ "ส้วม" วางเรียงตามกันไป ส่วน "บ่อนํ้า" ของครอบครัวนี้มีขุดขึ้น 2 แห่ง เฉพาะแต่บ่อที่อยู่ด้านหลังตรงกับเรือนนอนเท่านั้นที่สร้าง "ต้อมอาบนํ้า" ประกอบข้างบ่อ (รูป 5.73, 5.74) องค์ประกอบทั้งหมดนี้เชื่อมต่อถึงกันด้วย "ช่องกว้าง" โดยมีแนวของต้นไม้ใหญ่ปลูกล้อมโดยรอบทั้งบริเวณ

ลายเส้น 5.41 ผังบริเวณบ้านของ นางกองแสง บัวหนา

แผนผังอาคาร

เป็นเรือนที่ตั้งใจจะสร้างแบบกลุ่มเรือน "พับศอก" ดังนั้นแผนผังเรือนจึงถูกออกแบบให้เน้นในทางกว้างมากกว่าในทางลึก โดยเรือนประธานทำเป็นแบบ 3 ห้องเสา กว้างห้องละประมาณ 3.00 เมตร (ลายเส้น 5.42) ซึ่งเพราะด้วยธรรมชาติของการสร้างเรือนรูปแบบเช่นนี้ "ฮ่อมริน" จึงไม่มีความจำเป็นต้องมี และการเชื่อมต่อกับส่วนหลังอันได้แก่ "ครัว" นั้นก็สามารถเลือกจากห้องเสาใดเสาหนึ่งก็ได้ เช่นเดียวกับเรือนหลังที่กำหนด "ห้องนอน" ไว้เพียงห้องเดียวในทางลึกของเรือน ขณะเดียวกันก็กันเป็น "ห้องนอน" อีกห้องไว้ตรงส่วนต่อของเรือนด้านหน้าตรงข้างทางขึ้นของ "บันได" เพื่อต้องการเปิดเป็น "เดิน" ให้มีขนาดกว้างภายใน ซึ่งนับว่าเป็นความแยบยลของการออกแบบที่ "เดิน" โดยปกติจะมีคุณลักษณะในการวางตำแหน่งในทางกว้างของด้านหน้าอาคาร แต่เรือนหลังนี้กลับใช้วิธีหลัก "เดิน" ให้ถอยร่นไปในทางลึกแทน ซึ่งก็ทำให้เรือนได้ที่ว่างขนาดใหญ่อยู่ ณ ตรงใจกลางเรือน โดยมีองค์ประกอบต่างๆ ที่ต้องการการปิดล้อม ล้อมประกอบโดยรอบ และ "เดิน" นี้ยังต่อไปเชื่อมกับที่ว่างส่วนหลังของอาคาร (รูป 5.78) ซึ่งเป็น "ครัว" และ "ซานซักล้าง" ทำให้สัมฤทธิผลของการออกแบบ "ที่ว่าง" ของเรือนหลังนี้ รับรู้ได้ถึงความโล่งและไหลเลื่อนอย่างน่าสนใจ

ลายเส้น 5.42 แผนผังเรือน

รูป 5.75 พื้นที่โล่งใต้ถุนเรือน

รูป 5.76 ช่วงห่างของเสาเรือน เทียบสัดส่วนกับคน

รูป 5.77 "บันได" ทางขึ้นลงหลังเรือน

รูป 5.78 ลักษณะของ "ซานหลัง" ที่เปิดโล่ง และตีพื้นเว้นร่องสำหรับการซักล้าง

รูป 5.79 ลักษณะการใช้รูปแบบหลังคาที่ต่างกันมารวมกัน

รูป 5.80 "ชานบันได" ส่วนหน้าของเรือน

รูป 5.81 ลักษณะการตีระแนงไม้เป็นรูปโค้งเป็นแบบอย่างนอกพื้นที่ซึ่งแพร่เข้ามา

ลักษณะรูปแบบอาคาร

มองโดยผิวเผินแล้ว เรือนหลังนี้แทบจะไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงแบบอย่างลักษณะของเรือนตามแบบล้านนาที่คุ้นเคยกัน ทั้งนี้ไม่เพียงเพราะวิธีการวางแผนผังเรือนซึ่งเลี่ยงการทำแบบอย่าง "เรือนแฝด" (ลายเส้น 5.43, 5.44) ดังที่นิยมกัน หากแต่ยังถูกคลี่คลายรูปลักษณะของอาคาร โดยเฉพาะ "รูปทรงหลังคา" ที่เน้นไปใช้หลังคาทรง "บันยา" ด้วยแล้ว (รูป 5.79) ก็ยังทำให้ดูเหมือนห่างไกลออกไปจากแบบแผนดั้งเดิมมากขึ้นไปอีก ยังไม่รวมถึงการใช้องค์ประกอบตกแต่งต่างๆ อาทิ การทำเป็น "ซุ้มโค้ง" เหนือ "บันได" ทางขึ้น (รูป 5.80, 5.81) ที่ตีเป็นแผงด้วยไม้ระแนงเป็นซี่ๆ หรือการทำ "พนักระเบียง" ให้เป็นแบบพนักโปร่ง โดยการใช้ระแนงไม้มาประกอบเป็นแบบแผงสำเร็จรูปด้วยจังหวะและลักษณะของโครงลายแบบงานสมัยใหม่ อีกทั้งการยึดส่วนของผนังเรือนให้ยึดสูงขึ้นกว่าแบบอย่างเดิมต่างๆ เหล่านี้เป็นต้น ล้วนแต่ทำให้กลิ่นอายของเรือนแบบประเพณีนิยมถดถอยลงทั้งสิ้น แม้ว่าโดยองค์รวมจะยังคงเค้าซึ่งแบบอย่างของเรือนไม้ที่ทำได้ดูสูงก็ตาม

ลายเส้น 5.43 รูปด้านหน้าเรือน

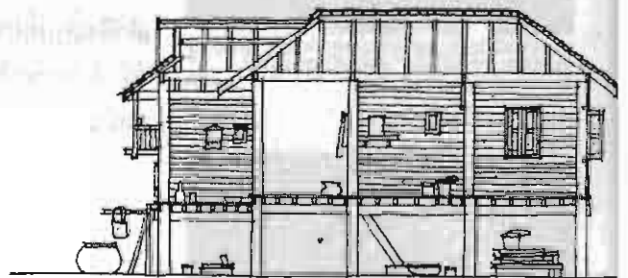

ลายเส้น 5.44 รูปด้านข้างเรือน

อย่างไรก็ตามด้วยเพราะธรรมชาติของจิตได้ลำนึกในคุณประโยชน์ของแบบแผนการเป็นอยู่อย่างเก่า ไม่ว่าจะเป็นการเปิดเป็น “เต็น” โลงกว้างอยู่กลางเรือนหรือการทำให้เป็นพนังกึ่งที่บั้นขอบของ “เต็น” ในบางช่วงรวมไปถึงแบบแผนนิยมในการทำให้เป็น “ร้านน้ำ” สำหรับตั้งหม้อดินเผาใส่น้ำเย็นไว้ดื่มแก้กระหาย ตลอดจนการวางตำแหน่งที่ตั้งของ “ครัวไฟ” และ “ชานซักล้าง” ให้ไปหย่อนท้ายอยู่ทางด้านหลังเรือนเหล่านี้ (รูป 5.82) ก็ยังนับว่าเป็นคุณลักษณะของสวนดีที่ยังสามารถสื่อให้รับรู้และสัมผัสได้ถึงจิตวิญญาณในเชิงวัฒนธรรมของมูมมอ และการดำเนินชีวิตตลอดจนโลกทัศน์แห่งวิถีเดิมได้อยู่บ้างแม้จะไม่มากนักก็ตาม

รูป 5.82 ส่วนของ “ครัวไฟ” กับชานด้านหลัง

ลายเส้น 5.45 รูปตัดเรือนตามยาว

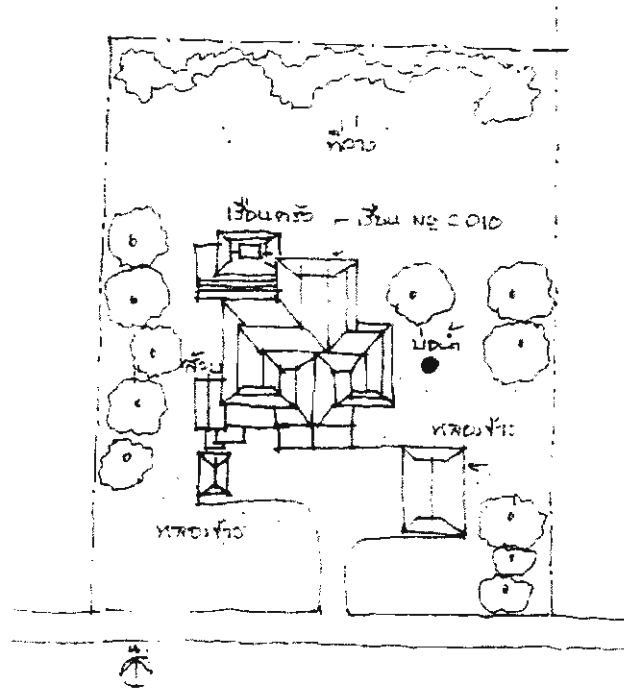
เรือนหลังที่ 10 เจ้าของ นายอินแก้ว กันจันะ บ้านเลขที่ 31 หมู่ 4 ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือนประมาณ 76 ปี

ผังบริเวณ

คงด้วยเพราะเจ้าของบ้านเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี จึงทำให้เห็นได้ถึงขนาดของพื้นที่ดินที่ค่อนข้างเป็นผืนกว้างใหญ่ เช่นเดียวกับอาคารพักอาศัยซึ่งถูกออกแบบเป็นหมู่เรือนที่มีขนาดชุดใหญ่ โดยเรือนกลุ่มนี้วางอยู่ประมาณกึ่งกลางของพื้นที่ หันหน้าเรือนไปทางหน้าบ้านซึ่งอยู่ทางทิศใต้ มี “ยั้งข้าว” ขนาดเชิงวางอยู่ทางด้านหน้าเรือน (รูป 5.83) แต่เอียงไปทางทิศตะวันออกหลัง “ยั้งข้าว” ชุด “บ่อน้ำ” ไว้ข้างตัวเรือนใหญ่ พื้นที่ด้านหน้านี้มี “ช่อง” ขนาดใหญ่ทำหน้าที่เป็นตัวกระจายการไหลของน้ำไปยังจุดต่างๆ เช่นเดียวกับบริเวณพื้นที่ด้านหลังซึ่งทำเป็นลานกว้าง มีต้นไม้ปลูกชิดแนวรั้วโอบล้อมลานกว้างนี้ (ลายเส้น 5.46)

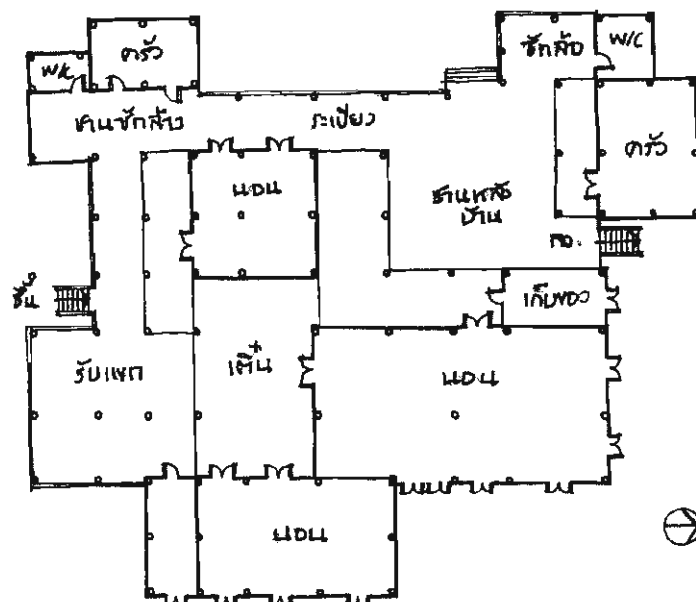

รูป 5.83 “ยั้งข้าว” ขนาดเชิงบริเวณด้านหน้า บ่งบอกถึงการมีฐานะของเจ้าของเรือน

ลายเส้น 5.46 ผังบริเวณบ้านของนายอินแก้ว กันจันะ

แผนผังอาคาร

ลายเส้น 5.47 แผนผังเรือน

เรือนหลังนี้อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นเรือนที่มีขนาดใหญ่โตที่สุดก็ได้ เพราะหากนับรวมพื้นที่ใช้สอยแล้ว จะมีประมาณเกือบ 300 ตารางเมตรเลยทีเดียว (ลายเส้น 5.47) อีกทั้งไม่เพียงมีขนาดพื้นที่ที่กว้างขวางใหญ่โตแล้วเท่านั้น หากแต่ยังมีการจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยที่มากมายและซับซ้อนเป็นที่สุดอีกด้วย จนแทบจะไม่สามารถอธิบายถึงแนวคิดและลักษณะของการออกแบบในเบื้องต้นได้ อย่างไรก็ตามในการพิจารณาโครงหลักของแผนผังอาคารหลังนี้ จึงต้องพิจารณาวิเคราะห์โดยอาศัยองค์ประกอบสำคัญที่สุดเป็นหลักใหญ่ในการอธิบาย ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวก็คือกลุ่มห้องนอนที่มี **"ห้องนอนใหญ่"** เป็นหัวใจสำคัญ จากแผนผังของเรือนจะเห็นได้ว่าประกอบด้วย **"ห้องนอน"** หลักจำนวน 3 ห้อง วางล้อมพื้นที่โล่งที่เป็น **"เต็น"** ไว้ตรงกลาง โดยตัว **"ห้องนอนใหญ่"** นั้นวางอยู่ตอนท้ายสุดของเรือน หน้า **"เต็น"** ลดระดับทำเป็น **"ชานหน้า"** กว้างใหญ่ (รูป 5.84-86) ซึ่งปัจจุบันเจ้าของเรือนจัดแบ่งให้เป็นส่วน **"รับแขก"** ขณะเดียวกันก็เชื่อมเป็นทางเดินต่อไปยังส่วน **"ครัว"** ทางด้านซ้ายสุดของเรือน (รูป 5.87) ทั้งนี้และทั้งนั้นหากพิจารณาถึงตำแหน่งและหน้าที่ของประโยชน์ใช้สอยดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ ก็อาจนับได้ว่าทั้งองค์ประกอบของผังและการจัดวางแล้วแต่คงไว้ซึ่งคุณลักษณะของแบบแผนอย่างเรือนไทเขินทั่วไปนั่นเอง หากแต่ด้วยเพราะเรือนหลังนี้มีการขยายเนื้อที่ใช้สอยเพิ่มเติมอันได้แก่พื้นที่ส่วน **"ครัวใหญ่"** ทางด้านหลังสุดของกลุ่มเรือน ทำให้เกิดการสร้างพื้นที่ว่างของ **"ชานหลังบ้าน"** และทางเดินเชื่อมต่อที่เจ้าของเรือนพยายามที่จะ **"เปิด"** ให้ทะลุถึงกันได้ทั้งหมดแทบทุกส่วน (รูป 5.88, 5.89) อันมีผลให้แผนผังของเรือนทั้งหมดโดยรวมมีขนาดกว้างใหญ่มากกว่าปกติของเรือนทั่วไป ดังจะเห็นได้จากขนาดของความกว้างรวมทั้งหมด ซึ่งประมาณกว่า 18.00-19.00 เมตร และด้านลึกหรือด้านยาวโดยประมาณกว่า 17.00 เมตร

รูป 5.86 ลักษณะของการแยกระดับระหว่าง "เต็น" กับ "ชานหน้า"

รูป 5.84 "ร้านน้ำ" บริเวณชานเหนือบันไดทางขึ้น

รูป 5.85 ส่วนของ "เต็น" ที่เปิดโล่งรับชานหน้า

รูป 5.87 "ที่ว่าง" ที่เชื่อมและไหลผ่านไปยังส่วนหลังของเรือน

รูป 5.88 "ระเบียง" กับชานด้านหลังที่เชื่อมกับ "เรือนครัว"

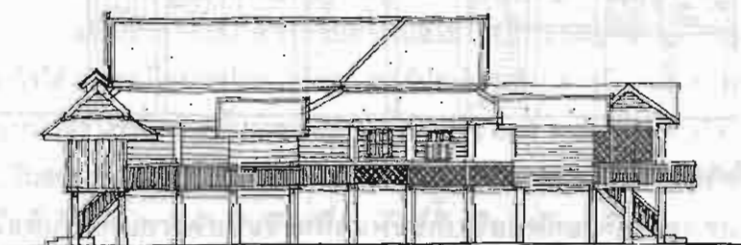
รูป 5.89 "ชาน" หลังเรือนครัวกับการ "นั่งชม"

อย่างไรก็ตามแม้ว่าเรือนจะมีขนาดที่กว้างใหญ่กว่าแบบปกติ หากแต่เพราะด้วยวิธีการจัดวางพื้นที่ของประโยชน์ใช้สอย ตลอดจนการใช้ "ที่ว่าง" ขนาดมื้อมาเป็นตัวประสานภายใต้วิธีการลดทอนพื้นที่และการลำดับการเข้าถึงอย่างมีชั้นเชิง อาทิ การเชื่อมพื้นที่โล่งแต่ละส่วนให้ทะลุถึงกัน โดยเฉพาะการสร้างแนวเสาที่มีหลังคาชักรคลุมและลดพื้นที่ทำนองอย่าง "ระเบียง" ทางส่วนด้านหน้าของ "ห้องนอน" ทุกห้องและห้องครัว ซึ่งไม่เพียงช่วยทำให้ขนาดของพื้นที่โล่งว่างในแต่ละส่วนนั้นไม่ดูว่างเปล่าจนเกินไป หากแต่ยังทำให้เกิด "มิติ" ของการลำดับในการเข้าถึงพื้นที่ต่างๆ เป็นไปอย่างมีขั้นตอนและมีนัยยะของความสำคัญของพื้นที่แต่ละส่วนที่มีความหมายยิ่ง

ลักษณะและรูปแบบอาคาร

ลายเส้น 5.48 รูปด้านหน้าเรือน

ลายเส้น 5.49 รูปด้านข้างเรือน

คงไม่เพียงเฉพาะแต่แผนผังอาคารของเรือนหลังนี้เท่านั้น ที่เต็มไปด้วยเทคนิคการออกแบบที่ซับซ้อน แม้แต่ในทางรูปลักษณะอาคารเองก็นับได้ว่าเปี่ยมด้วยคุณลักษณะของการสร้างสรรค์ที่มากด้วยชั้นเชิง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการออกแบบในเชิงปลีกย่อยหรือในเชิงภาพรวม ดังจะเห็นได้จากการออกแบบหลังคาด้วยการวางชุดของรูปทรงแบบ “จั่วมะนิลา” (รูป 5.90) ในลักษณะของ “เรือนคู่” วางคลุมลงบน “เรือนนอนเล็ก” 2 ห้องขนานไปตามด้านยาวของเรือน โดยมี “เรือนขวาง” อีกชุดวางเชื่อมทางส่วนท้ายของเรือนทำให้หลังคาเรือนมีแผนผังเป็นรูปตัว U ทั้งนี้ในส่วนที่วางช่วงกลางระหว่างเรือนทั้ง 2 อาศัยการตั้งปีกชายคาให้ยื่นยาวออกมาอีกชั้นหนึ่ง ขณะเดียวกันก็ตั้งโครงจั่วชุดเล็กอีกชุดหนึ่งเชื่อมต่อระหว่างปีกชายคาทั้ง 2 นั้น เพื่อให้สามารถคลุมพื้นที่ข้างใต้ได้ครอบคลุมทั้งหมด เช่นเดียวกับด้านหลังที่ทำหลังคาแบบ “จั่วมะนิลา” ชุดใหญ่อีกหลังหนึ่ง (ลายเส้น 5.48, 5.49) ล้ำรับใช้คลุมพื้นที่ส่วน “ห้องนอนใหญ่” นั้น โดยให้สันหลังคาวิ่งเข้ามาเชื่อมต่อกับ “เรือนขวาง” นั้น อันมีผลให้ชุดหลังคาทั้งหมดสามารถเชื่อมต่อถึงกันและรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวได้ เช่นเดียวกันกับพื้นที่ของ “ชานลด” ส่วนหน้าซึ่งเป็นพื้นที่ในรูปทางยาวการเชื่อมต่อกับโครงสร้างชุดใหญ่ถูกแก้ไขด้วยการทำเป็นหลังคาจั่วคลุมยาวโดยตลอด ทั้งเชื่อมต่อกับปีกนกของชุดใหญ่รวมนั้น ความน่าสนใจของการออกแบบส่วนนี้ก็คือ การกตหลังคาของจั่วชุดนี้ให้มีระดับความสูงที่ต่ำกว่าชุดใหญ่เพื่อต้องการให้ชุดใหญ่ประธานเหมือนถูกยกลอยขึ้นจากด้านหลัง (ลายเส้น 5.50) พร้อมๆ กันนั้นเพื่อไม่ให้แนวของฝืนหลังคาของจั่วหน้าชุดเล็กนี้ดูเป็นแถวยาวเกินไป การใช้ “จั่วลอย” เพื่อนำมาหยุดความยาวดังกล่าวจึงถูกใช้กับส่วนของหลังคาช่วงเหนือพื้นที่รับแขกนั้น ซึ่งนั่นไม่เพียงทำให้หลังคาชุดหน้านี้ดูแล้วเรียบกระด้าง หากแต่การมีจั่วอีกชุดหนึ่งในระดับที่ต่ำลงมานี้ยังทำให้เกิดมิติของการสร้างสมมาตรแบบไม่สมดุลของการออกแบบหลังคาที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

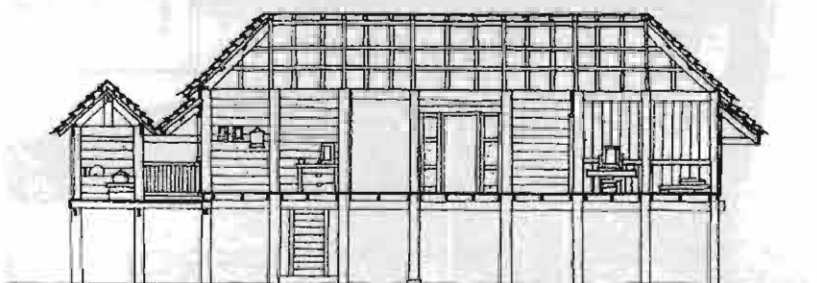
รูป 5.90 รูปลักษณะของเรือนทางด้านหน้า

รูป 5.91 "ตะเภาวาง"

รูป 5.92 ลักษณะการวางเสาคาน "หิน" ตามลักษณะเดิมของ "เรือนไทเขิน"

ลายเส้น 5.50 รูปตัดเรือนตามขวาง

รูปแบบลักษณะหลังคาอันซับซ้อนดังกล่าวนี้ ยังไม่นับรวมถึงชุดย่อยที่ถูกออกแบบให้เป็นหลังคาหน่วยเล็กๆ ที่ถูกนำมาประกอบรวมกับชุดใหญ่ทั้งชุด ที่นอกจากจะยังประโยชน์ในแง่หน้าที่ที่พึงจะต้องมีแล้ว ยังเป็นเสมือนตัวช่วยเสริมให้เกิดการสร้างสรรค์เส้นสายของระนาบหลังคาซึ่งน้อยนักจะได้พบเห็นในงานระดับพื้นถิ่นเช่นนี้

ภาพโดยรวมของเรือนไทเขิน เมืองเชียงใหม่

แผนผังเรือน

จากการนิศึกษาทำให้มองเห็นถึงลักษณะทางกายภาพของการออกแบบนับตั้งแต่การวางผังบริเวณ ซึ่งมีคุณลักษณะของการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ว่างที่ไม่ต่างกันมากนัก โดยจะเห็นได้ชัดประการหนึ่งคือ ตัวเรือนอาศัยหากเป็นอย่างครบครันทีเดียวก็มักวางตัวเรือนให้อยู่ประมาณบริเวณกึ่งกลางพื้นที่ แต่หากเป็นชนิด *“รวมญาติ”* ก็มักวางให้ค่อนไปทางด้านริมรั้วด้านใดด้านหนึ่ง เพื่อเปิดให้มีที่ว่างตอนกลางหรือ *“ช่วง”* ที่โล่งกว้างสำหรับใช้เป็นตัวกระจายการเข้าถึงยังเรือนของแต่ละหน่วย โดยที่ *“ช่วง”* นั้นนอกจากใช้เป็นตัวเชื่อมหลักแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ *“ส่วนกลาง”* สำหรับใช้ทำประโยชน์ต่างๆ อาทิ เป็นลานตากข้าว หรือผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรอื่นๆ อีกด้วย อย่างไรก็ตามมีข้อน่าสังเกตประการหนึ่งสำหรับชาวไทเขินที่เชียงใหม่ก็คือ *“ช่วง”* มักจะอยู่บริเวณส่วนข้างหรือส่วนหลังของเรือน แทนที่จะอยู่ทางด้านหน้าเหมือนชาวไทกลุ่มอื่นๆ ในล้านนา ทำให้ *“เรือนประธาน”* นั้นมักจะตั้งร่นขึ้นไปจนใกล้กับประตูทางเข้าของบ้าน นอกจากนี้ในการวางผังเรือนยังนิยมวางให้หันด้านหน้าเรือนไปในแนวแกนทิศเหนือ-ใต้อีกด้วย ทั้งๆ ที่บางบ้านแม้มีข้อจำกัดในเรื่องถนนทางเข้าบ้านนั้น จะอยู่ชิดทางด้านทิศตะวันออกหรือตะวันตกก็ตาม ก็มักเชื่อมให้เกิดเป็น *“ซอย”* เล็กๆ เพื่อจักได้ใช้ในทางเข้าบ้านหลักอยู่ทางด้านทิศเหนือหรือใต้ดังกล่าว ทั้งนี้ก็เพื่อหมายให้ตัวเรือนวางยาวขนานเป็นฉากรับกับความอบอุ่นของแสงแดดอย่างเต็มที่ในฤดูหนาวนั่นเอง

สำหรับองค์ประกอบอื่นๆ ที่สำคัญของผังอันได้แก่ *“บ่อน้ำ”* และ *“ยุ้งข้าว”* หรือ *“เฮียข้าว”* นั้น (รูป 5.93) ในส่วนของ *“เฮียข้าว”* การวางตำแหน่งของที่ตั้งหากดูจากกรณีศึกษาก็จะเห็นว่าค่อนข้างมีตำแหน่งที่ตั้งที่ไม่เฉพาะเจาะจง โดยบ้างก็อยู่ทางทิศเหนือ บ้างอยู่ทางทิศตะวันตก บ้างอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ และบ้างอยู่ทางทิศตะวันออก ทำให้ดูเหมือนไม่มีแบบแผนตายตัว แต่หากพิจารณาจากข้อกำหนดใน *“คติความเชื่อ”* แล้วอาจพอเข้าใจได้ว่า คงเนื่องเพราะการจัดวางองค์ประกอบดังกล่าวนี้เป็นไปตามเวลาของการสร้างที่สัมพันธ์กับการกำเนิดบุตรของตน อาทิ คนหัวปีให้ทำไว้ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ฯลฯ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 4 ว่าด้วย *“คติความเชื่อที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับเรือนพักอาศัย”* และเช่นเดียว

รูป 5.93 “ยุ้งข้าว” หรือ “เฮียข้าว”

กับ “บ่อน้ำ” ซึ่งจากกรณีศึกษาก็พบว่าทิศทางที่ตั้งดูจะมีความหลากหลาย ไม่คงที่ บ้างก็อยู่ทางทิศตะวันตก หรือตะวันตกเฉียงใต้ หรือตะวันออก หรือ ตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น ซึ่งอาจเป็นไปตามแบบแผนของ “คติความเชื่อ” เชกเช่นเดียวกัน หากแต่เมื่อพิจารณาจากคติดังกล่าว กลับพบว่าในทาง คตินิยมของ “ชาวล้านนา” นั้น กำหนดทิศที่ตั้งของ “บ่อน้ำ” ไว้เป็นการเฉพาะ ค่อนข้างชัดเจนอยู่ 3 ทิศ คือ ทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เท่านั้น ซึ่งนั่นอาจแสดงให้เห็นว่าคติความเชื่อเกี่ยวกับทิศดังกล่าว สำหรับ “ชาวไทเขิน” แล้วไม่มีข้อห้ามหรือข้อกำหนดเอาไว้แต่อย่างใด ดังจะเห็นได้เชก เช่นเดียวกับชาวไทเขินที่เชียงใหม่ ที่การขุด “บ่อน้ำ” ไว้ในบ้านจะต้องอยู่ใน ตำแหน่งใดก็ได้เช่นกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าตำแหน่งที่ขุดบ่อน้ำนั้นจะพบกับ “ตาน้ำ” หรือไม่ (รูป 5.94) ดังจะเห็นได้จากบ้านบางหลัง ซึ่งมีการขุด “บ่อน้ำ” ขึ้นใช้ ถึง 2 จุด ในระยะหรือตำแหน่งที่ไม่ได้ห่างไกลกันนักเนื่องเพราะจุดแรกได้ ปริมาณน้ำไม่มากเท่าที่ควรนั่นเอง อย่างไรก็ตาม มีข้อน่าสังเกตประการหนึ่ง สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างการวางผังของ “เฮียข้าว” กับ “บ่อน้ำ” ของชาว ไทเขินที่เชียงใหม่ก็คือ องค์ประกอบทั้ง 2 ดังกล่าว มักวางอยู่ใกล้ๆ กัน อีกทั้งยังวางไว้ไม่ห่างจากตัวเรือนพักอาศัยด้านในด้านหนึ่งเสมออีกด้วย

นอกจากนี้วิถีเกี่ยวกับการใช้น้ำของไทเขินในเชียงใหม่ยังมีความ คล้ายคลึงกันกับที่เชียงใหม่อีกประการหนึ่งด้วย นั่นคือการเลือกที่ตั้งบ้านเรือน ให้อยู่ชิดกับทาง “ลำน้ำเหมือง” ที่ไหลผ่านเข้ามายังหมู่บ้าน เพื่อตักน้ำเข้ามา สูการใช้งานสำหรับแต่ละครัวเรือนเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการนำมา ใช้ในการรดน้ำพืชผักสวนครัวและสวนผลไม้ ซึ่งนิยมกันพื้นที่ส่วนหลังของเขต บ้านไว้เพื่อกิจกรรมนี้

ในส่วนของแผนผังเรือนอาศัยนั้น เรือนไทเขินที่เชียงใหม่มีแบบแผน ลักษณะในการวางผังที่กล่าวได้ว่าเหมือนหรือคล้ายคลึงกับเรือนไทยในกลุ่ม ล้านนานั้นเอง นั่นคือส่วนใหญ่นิยมทำเป็นผังเรือนแบบหน้ากว้าง 3 ช่วงเสา ขนาดแต่ละช่วงขึ้นอยู่กับกรอบแบบที่สัมพันธ์กับส่วนของหลังคา กล่าวคือ หากทำเรือนให้เป็นอย่าง “เรือนแฝด” (รูป 5.95) ก็มักทำช่วงกลางเรือนให้ แคบที่สุดโดยมีความกว้างประมาณ 2.00 เมตร เพื่อทำเป็น “ฮ่อมริน” ขณะที่ช่วงกว้างของเสาที่หน้าจะกว้างประมาณช่วงละ 3.00-3.50 เมตร เพื่อทำเป็นส่วนของ “เติน” แต่หากอาคารถูกออกแบบหลังคาเป็นอย่าง “เรือน พับศอก” (รูป 5.96) ช่วงเสากลางนี้ก็จะถูกขยายให้กว้างเป็นประมาณ 3.00 เมตรแทน เพื่อให้พื้นที่ส่วนนี้กลายเป็น “เติน” ในขณะที่ช่วงเสาข้างด้านในด้าน หนึ่งจะลดลงเหลือเพียงประมาณ 2.50-2.75 เมตร เพื่อกันเป็น “ห้องนอน” (รูป 5.97, 5.98) โดยในส่วนยาวของเรือนนั้นจะผันแปรไปตามความซับซ้อนของการ ออกแบบ “หลังคา” หากแต่ลักษณะของอาคารทั้ง 2 แบบต่างก็มีความเหมือน กันอยู่ประการหนึ่ง ก็คือพื้นที่ส่วนหลังของแผนผังมักถูกกำหนดให้เป็นส่วนของ “ครัวไฟ” และ “ซานซักล้าง” เช่นเดียวกับส่วนด้านหน้าของเรือนที่ถูกจัดให้เป็น

รูป 5.94 “บ่อน้ำ” กับลานโดยรอบ

รูป 5.95 เรือนแบบเรือนแฝด

รูป 5.96 เรือนแบบพับศอก

รูป 5.97 “เต็น” โรงเพื่อการรองรับกิจกรรมนันทนาการ

รูป 5.98 “ซอมริน” ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมพื้นที่ส่วนหน้าของเรือนกับส่วนหลัง

รูป 5.99 “บันได” ทางขึ้นเรือนแบบตั้งฉากกับชาน

ส่วนของ “ชานหน้า” และ “บันไดทางขึ้น” ซึ่งลักษณะของแผนผังเช่นนี้ดูไปก็เหมือนแผนผังของเรือนล้านนาทั่วไป ที่ด้านหน้าของเรือนจะทำ “บันได” ขึ้นแนบกับผนังขึ้นไปยังส่วนของ “ชาน” ที่เชื่อมต่อเข้าไปยัง “เต็น” อีกทีหนึ่ง ก่อนจะแบ่งกันพื้นที่หลัง “เต็น” ในตอนท้ายเรือน หากแต่ “เรือนไทเขิน” กลุ่มนี้โดยเฉพาะกับกลุ่มแบบ “เรือนแฝด” บางหลังกลับมีวิธีการวางตำแหน่ง “บันได” ที่แตกต่างออกไปอย่างเห็นได้ชัด นั่นคือจะวาง “บันได” แบบตั้งฉากกับ “ชาน” ด้านหน้าตรงขึ้นไปเลย (รูป 5.99) ซึ่งแบบแผนลักษณะเช่นนี้น่าจะถือได้ว่าเป็นแบบอย่างอันเฉพาะประการหนึ่งที่แตกต่างจากทั่วไป และที่สำคัญแบบแผนดังกล่าวนี้ยังไปสอดคล้องกับวิธีการวาง “แม่บันได” ในลักษณะเดียวกันกับของชาวไทเขินที่เชียงตุงอีกด้วย

ความจริงแล้วความสำคัญของการใช้พื้นที่บนเรือน น่าจะเป็นส่วนของ “เต็น” เพราะเป็นพื้นที่ใช้สอยอันอเนกประสงค์อย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นการใช้ต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมเยือนหรือใช้เป็นที่นั่งพักผ่อน ทำงานบ้าน ทำงานบุญ งานศพ หรือเป็นที่หลบนอนของบุตรชาย หรือที่พักแรมของแขกเหวี่ยง ฯลฯ ซึ่งการตอบสนองในการใช้สอยอันมากมายดังกล่าว ทำให้ “เต็น” ต้องกลายเป็นพื้นที่อันสำคัญที่จะต้องปล่อยให้ “ว่าง” อยู่เสมอ และจะต้องทำให้มีเนื้อที่อันสมบูรณ์ กว้างขวาง ด้วยการตั้งอยู่บริเวณที่รับต่อจาก “ชาน” ด้านหน้าเท่านั้น เพราะเป็นส่วนที่บุคคลอื่นซึ่งไม่ใช่สมาชิกของครัวเรือนสามารถที่จะเข้ามาารวมใช้สอยพื้นที่ส่วนนี้ได้ด้วย “เต็น” จึงมักถูกเปิดให้เป็นพื้นที่อันโล่งแจ้ง มีเพียงฝาผนังหรือพนักกระเบื้องเตี้ยๆ ปิดล้อมไว้กันตก โดยฝาผนังหรือพนักนั้นนิยมเจาะเป็นช่องรูให้ดูโปร่ง เพื่อให้ผู้ที่ใช้พื้นที่ส่วน “เต็น” ที่นั่งเรียบกับระดับพื้นสามารถมองผ่านออกมาได้ ซึ่งในบางหลังก็รับอิทธิพลจากการใช้ระบบการปิด-เปิดช่องลมอย่างที่เราเรียกว่า “ฝาไหล” จากชาวไทยกลุ่มอื่นก็ยิ่งทำให้บริเวณส่วน “เต็น” นี้สามารถสนองความต้องการในกิจกรรมทำให้เป็นทั้งแบบ “ส่วนตัว” และแบบ “เปิดเผย” ได้

“เต็น” ของชาวไทเขินที่เชียงใหม่ ยังเป็นที่ตั้งของสิ่งสำคัญทางด้านจิตใจ 2 ประการ คือ เป็นตำแหน่งที่ตั้งของ “เสามงคล” และ “เสานาง” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของระบบความเชื่อแบบดั้งเดิมประการหนึ่ง โดยเสาคู่นี้มักเป็นคู่แรกที่อยู่ถัดจาก “ห้องนอน” ใหญ่ออกมา (รูป 5.100) ถูกตั้งขึ้นเพื่อหมายให้เป็น “เสาหลักประธาน” ของเรือน สำหรับตอบสนองความรู้สึกอันหยั่งลึกในการลงหลักปักฐานของครอบครัวอย่างมั่นคงถาวรและเป็นสุข โดยเสาหลักต้นดังกล่าวอาจสังเกตได้จากการผูกผ้าขาวบนหัวเสาในคราวเริ่มปลูกเรือนและมีพิธีกรรมในการเอาผ้ายันตีปิดหัวเสาเพื่อความเป็นสิริมงคล ส่วนอีกประการหนึ่งก็คือเป็นที่ตั้งของ “หิ้งบูชาพระ” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของระบบความเชื่อในพระพุทธศาสนา โดยหิ้งนี้มักทำเป็นชั้นลอยติดกับผนังทางด้านทิศตะวันตก ช่วงเสาใดช่วงเสาหนึ่งของ “เต็น” ก่อนประดิษฐานพระพุทธรูปไว้กราบไหว้บูชาตัวแทนองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า (รูป 5.101) ดังนั้นย่อมไม่ผิดที่จะกล่าวว่า “เต็น” คือ “พื้นที่” อันสำคัญที่สุดของเรือนที่ไม่เพียงตอบสนองการใช้งานในทาง “กายภาพ” เท่านั้นหากแต่ยังเชื่อมต่อการตอบรับในทางด้าน “จิตใจ” อีกด้วย

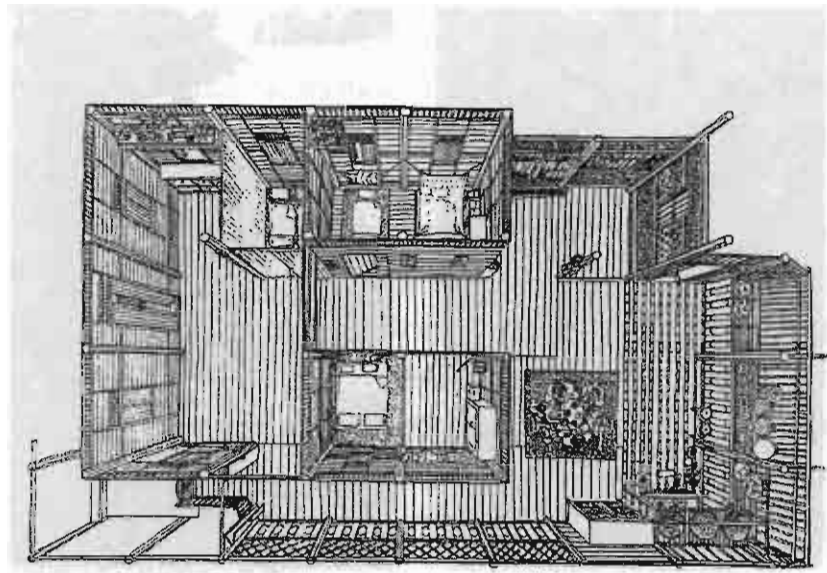

รูป 5.100 “เสามงคล” และ “เสานาง” อันเป็นเสาหลักของเรือน

รูป 5.101 “หิ้งพระ” ซึ่งทำเป็นชั้นลอยเหนือ “เต็น”

สำหรับ “ห้องนอน” แม้ว่าโดยผิวเผินเหมือนกับจะยังประโยชน์เฉพาะการใช้เป็นที่หลับนอนเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้วพื้นที่ส่วนนี้กลับแสดงออกถึงคุณลักษณะสำคัญบางประการ โดยเฉพาะการใช้เป็นพื้นที่สำหรับตั้ง “หิ้งบรรพบุรุษ” ด้วย โดยมักติดตั้งในส่วนของ “ห้องนอนใหญ่” (ลายเส้น 5.51) ตามระบบความเชื่อที่ว่าบรรพบุรุษแม้ตายจากไป แต่ดวงวิญญาณนั้นจักยังคงสถิตอยู่ในครัวเรือนนั้น เพื่อคอยปกป้องรักษาให้สมาชิกของครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุขได้ ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้จึงไม่เพียงมีผลดีต่อความรู้สึกถึงความ

ลายเส้น 5.51 แสดงการใช้สอยและพื้นที่ว่างภายในเรือน สังกตหนึ่งบรรพบุรุษในห้องนอนใหญ่

ปลอดภัยเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลถึงระบบการเชื่อมโยงสายพันธุ์ของตระกูลใน อันที่จะสืบสานต่อไปอีกด้วย ที่สำคัญการนำมาไว้ยังห้องนอนหลักที่ดูมืดซิด และเป็นส่วนตัวนี้ก็ยิ่งทำให้ดูกลายเป็นสิ่งสำคัญสูงค่าที่สมาชิกทั้งในครอบครัว และบุคคลภายนอกรู้สึกได้ถึงความศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งเกรงขามที่จะล่วงละเมิด ความรู้สึกดังกล่าวจึงเป็นเป้าเสคมศักดิ์สิทธิ์อีกทั้งเกรงขามเหมือนหนึ่ง“อำนาจ” หรือ “กตিকা” ที่ใช้ในการควบคุมพฤติกรรมของเหล่าสมาชิกและบุคคลอื่นให้ ระมัดระวังและประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายและเงื่อนไขของครอบครัวนั้นๆ นั้นเอง

ส่วน “ครัวไฟ” ด้วยเพราะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการกินอยู่ที่ มักเลอะเทอะเปรอะเปื้อนไม่สะดวกและเรียบร้อย อีกทั้งยังเป็นเรื่องของความ เป็น “ส่วนตัว” เฉพาะครัวเรือนที่ไม่มีความจำเป็นจะต้องเปิดเผยให้บุคคลภายนอกได้รับรู้ ดังนั้น “ครัวไฟ” จึงมักเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่ดูค่อนข้างปกปิดและมัก ถูกผลักให้เข้าไปอยู่ในส่วนที่มืดซิด คือส่วนท้ายเรือนเสมอที่สำคัญความเป็น ส่วนตัวในเชิงการใช้ประโยชน์อันเฉพาะนี้เอง “ครัวไฟ” จึงมักถูกสร้างให้เป็น “ห้อง” หรือเป็น “หลัง” ที่แยกออกจากตัวเรือนใหญ่ (รูป 5.102) หากแต่ยังมี หลังคาเชื่อมต่อหรือคลุมถึงกันได้ อีกทั้งยังมีพื้นที่รองรับต่อเนื้ออีกส่วนหนึ่ง คือ “ชานแดด” (รูป 5.103) ซึ่งเป็นชานสำหรับการซักล้างไม่มีหลังคาคลุมเชื่อมต่อ ถึงกันกับ “ครัว” โดยตรง และ “ชานแดด” นี้เองที่มักจะทำเป็น “บันได” หลัง เรือนสำหรับใช้ขึ้นลงจาก “ครัวไฟ” ไปยัง “สวนครัว” ซึ่งปลูกอยู่เต็มพื้นที่ด้าน หลังบ้านนั่นเอง

รูป 5.102 สัมภาระต่างๆ ภายในเรือนครัว

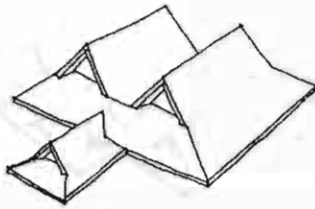
รูป 5.103 ฐานหลังพื้นที่สำคัญอีกส่วนหนึ่ง สำหรับใช้เป็นที่พักนอน

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

เรือนไทเขินของเชียงใหม่ ถือเป็นแบบอย่างที่มีการพัฒนาขึ้นจนเกิดเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความหลากหลายและซับซ้อนยิ่งสาเหตุหลักสำคัญน่าจะมาจากการรับอิทธิพลจากวัฒนธรรมร่วมสมัยเดียวกันจากภายนอกในแต่ละช่วงสมัย โดยรูปแบบลักษณะของเรือนที่ปรากฏจะอาศัยคุณลักษณะของการออกแบบแผนผังเป็นตัวกำหนดเบื้องต้นก่อนจะคลี่คลายให้มีความเด่นชัดอีกขั้นหนึ่ง ด้วยการใชรูปแบบของทางหลังคาในลักษณะต่างๆ กัน จนเกิดเป็นความหลากหลายที่แปลกตาออกไป หากแต่อย่างไรก็ตามภายใต้ความหลากหลายนั้น อาจสามารถจำแนกเป็นรูปแบบหลักๆ ของ “หลังคา” เท่าที่ทำการสำรวจได้ใน 3 ลักษณะ คือ

1. แบบจั่วปั้นหยา
2. แบบปั้นหยา
3. แบบผสม

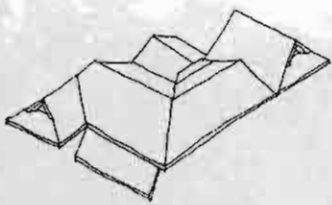
1. แบบจั่วปั้นหยา แบบอย่างลักษณะนี้ หากมองย้อนกลับไปในอดีตแล้ว จะพบว่าเป็นแบบอย่างที่เป็นต้นฉบับของเรือนไทเขินเช่นเดียวกับกลุ่มคนไทส่วนใหญ่ เพราะเป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นจากระบบของการมุงหลังคาแฝกหรือหญ้านั่นเอง โดยประกอบขึ้นภายใต้หลังคาจั่วทรงสูง แล้วทิ้งชายหลังคาให้เลียดต่ำลงมาเพียงต้นเดียว หากแต่ด้านหน้าและหลังเรือน อาศัยมุมนหลังคาองศาเดียวกับด้านข้างทำเป็น “ปีกนก” คลุมจากด้านข้างวกเข้ามาเชื่อมต่อเป็นวงรอบถึงกัน ทว่าส่วนปลายยอดของ “ปีกนก” ด้านหน้านั้นไม่ได้ต่อขึ้นไปบรรจบบนสันหลังคาเช่นเดียวกับด้านข้าง แต่กลับจบลงที่ปลายสันหลังคาด้าน

ลายเส้น 5.52 หลังคาเรือนจั๊วบ้านหยาแบบ
“เรือนแฝด”

รูป 5.104 ลักษณะที่มองเห็นในระดับตา

ลายเส้น 5.53 หลังคาเรือนจั๊วบ้านหยา
แบบพับศอก

รูป 5.105 ลักษณะที่มองเห็นในระดับตา

ข้างต๋อยยื่นออกมาเพื่อเปิดเป็น “หน้าจั๊ว” ดังนั้นรูปแบบของหลังคาประเภทนี้จึงคล้ายเป็นการผสมผสานระหว่างแบบอย่างของ “ทรงจั๊ว” กับ “ทรงบ้านหยา” นั่นเอง โดยรูปแบบของทรงหลังคาลักษณะนี้มีการนำไปใช้ออกแบบในหลายรูปลักษณะดังนี้

1.1 แบบมาตรฐาน หมายถึงการใช้ชุดโครงหลังคาเป็นอย่าง “จั๊วบ้านหยา” ที่ประกอบขึ้นเป็นแบบ “เรือนแฝด” ในทางด้านกว้าง โดยมี “ฮ่อมริน” ทำหน้าที่เป็นส่วนกลางที่ขายหลังคาของจั๊วทั้ง 2 มาบรรจบพบกัน ทำให้เกิดเป็นร่องรวมของน้ำฝน จึงต้องมีการใช้ “รางไม้” มารองรับส่วนนี้ เรียกว่า “รางริน” (ภาษาท้องถิ่น) ขณะเดียวกันส่วนของหลังเรือนซึ่งเป็น “คร้วไฟ” ก็จะทำเป็นเรือนอีกหลังทรง “จั๊วบ้านหยา” ชุดใหญ่ขึ้น (ลายเส้น 5.52, รูป 5.104)

ทั้งนี้ ในส่วนปีกย่อยอาจมีการออกแบบให้เกิดเป็นองค์ประกอบของหลังคาเพิ่มเติมขึ้นมา อาทิ

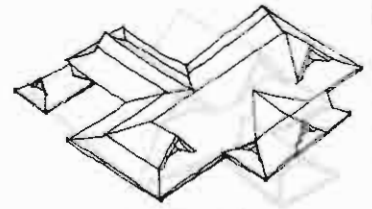
- การเติมมุข ได้แก่ การสร้าง “จั๊วบ้านหยา” ขนาดเล็กขึ้นมาคลุมพื้นที่ส่วนของ “บันได” ทางขึ้นด้านหน้าเรือน
- การต่อปีก ได้แก่การดิงปีกขายคาของหลังคาไม่ว่าจะเป็นด้านใดให้ออกมาคลุมพื้นที่ส่วนที่ต้องการ เช่น “บันได” ทางขึ้น “ชานข้าง” หรือ “คร้วไฟ” เป็นต้น

จากกรณีศึกษาพบว่า แบบแผนของการใช้ “จั๊วบ้านหยา” นี้ ก็ยังเป็นแบบพื้นถิ่นนิยมที่ใช้กันอย่างมาก ซึ่งแม้ว่าต่อมาจะเกิดเป็นแบบอย่างที่เคยคล้อยและมีความซับซ้อนในการประกอบเป็นชุดหลังคามากมายก็ตามแต่ก็ยังสามารถสะท้อนได้ถึงแบบแผนของแผนผังเรือนว่า พัฒนามาขึ้นจากการออกแบบเป็นเรือน 3 ห้อง แยกเป็นห้องนอนซ้าย-ขวา แล้วเว้นช่วงกลางให้เป็น “ฮ่อมริน” เพื่อต่อออกไปยังส่วนหลังของเรือนที่เป็น “คร้วไฟ” นั่นเอง

1.2 แบบพับศอก หมายถึงการใช้ชุดหลังคาอย่าง “จั๊วบ้านหยา” ที่นำมาประกอบกันขึ้นในลักษณะใหม่ ด้วยการวาง “สันหลังคา” ที่ตั้งได้จากกัน โดยนิยมวางโครงจั๊วใหญ่วางไปทางด้านสกัดด้านหน้าในขณะที่โครงจั๊วเล็กยังคงหันด้านหน้ามาตามทางยาวของเรือนอย่างปกติ (ลายเส้น 5.53, รูป 5.105) การออกแบบเรือนลักษณะนี้นอกจากจะต้องปรับแก้ระบบการวางผังเสาเรือนแล้ว (ดังอธิบายในรายละเอียดของตัวอย่างเรือนในกรณีศึกษา) ยังต้องแก้ปัญหานในเรื่องของการเชื่อมต่อกันในระหว่าง 2 จั๊วหลังคาอีกด้วย กล่าวคือหากต้องการให้ส่วนปลายของด้านหลังขายคาทั้ง 2 จั๊ว มีระนาบเสมอกันเพื่อเชื่อมต่อกับเรือนขวางของคร้วไฟพอดี ตัวเรือนประธานจะต้องเข้าไปชนจากบริเวณส่วนท้ายของเรือนเล็ก ซึ่งนั่นหมายถึงส่วนหน้าของเรือนหลังเล็กจะกลายเป็นมุขด้านข้างที่ยื่นยาวออกมา แต่ถ้าหากต้องการให้การชนจากนั้นมีแนวขายคาเชื่อมต่อเป็นผืนเดียวกันทางด้านหน้า แน่นนอนว่าเรือนประธานย่อมไม่สามารถยื่นขายคาให้คลุมเสมอแนวกับเรือนหลังเล็กในทางด้านหลังได้ วิธีแก้จึงมีอยู่ประการเดียวด้วยการทำเรือนเล็กอีกหลังหนึ่งมาชนจากกับเรือนประธานด้านหลัง

โดยให้วิ่งคู่ขนานไปกับเรือนหลังเล็กเดิมนั้นเพื่อให้ได้ระยะความยาวของเรือนเสมอกัน ก่อนที่จะมีเรือนขวางที่เป็น “เรือนครัว” มาต่อชนอีกทีหนึ่ง

1.3 แบบซับซ้อน หมายถึง การใช้ชุดหลังคาของ “จั่วบ้านหยา” ที่มีมากกว่า 4 หลัง มาประกอบเข้าด้วยกันเป็นชุดใหญ่ เรือนประเภทนี้มักเป็นเรือนขนาดใหญ่ที่มีความต้องการเนื้อที่ใช้สอยภายในมากขึ้น ทำให้การออกแบบหลังคาเพื่อลงคลุมพื้นที่ ไม่สามารถกระทำได้ด้วยแบบแผนปกติอย่างดั้งเดิม การแก้ไขปัญหามีอยู่เพียงประการเดียวคือ การพยายามสร้างเป็นชุดหลังคาย่อยๆ มาประกอบเข้าด้วยกันตามแนวโครงสร้างของเสาที่มีอยู่ (ลายเส้น 5.54, รูป 5.106) อาทิ ใช้วิธีการสร้างเป็น “เรือนแฝด” ทางด้านหน้า ขณะเดียวกันก็ทำเป็นเรือนหลังเล็กอีกหลังหนึ่ง วิ่งเข้าชนในทางจากด้านหลัง เพื่อให้ส่วนทางยาวของเรือนหลังเล็กนี้สามารถยื่นออกมาคลุมพื้นที่ต่อเลยออกมาทางด้านข้างของด้านนี้ ก่อนที่จะอาศัยเรือนขวางอีกหลังซึ่งใช้เป็น “เรือนครัว” นำมาประกอบเป็น “เรือนแฝด” คู่กันกับเรือนหลังเล็กดังกล่าวเพื่อให้สามารถคลุมพื้นที่ส่วนหลังคาทั้งหมดนี้ได้ ทำให้เกิดเป็นแบบอย่างของ “เรือนแฝด” 2 คู่ที่เชื่อมต่อกันในแนวแกนจาก

ลายเส้น 5.54 หลังคาเรือนจั่วบ้านหยาแบบ “ซับซ้อน”

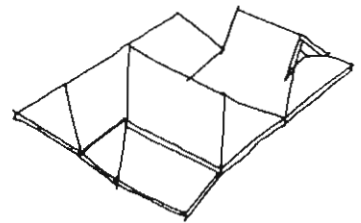

รูป 5.106 ลักษณะที่มองในระดับสายตา

2. แบบปั้นหยา เป็นแบบอย่างของหลังคาที่มีลักษณะการทำระนาบผืนหลังคาทั้ง 4 ด้านให้เชื่อมบรรจบที่กึ่งกลางหรือส่วนปลายของ แนวสันหลังคา โดยไม่เปิดให้มี “หน้าจั่ว” ขึ้นมาแต่อย่างใด ซึ่งแบบอย่างลักษณะดังกล่าวนี้ถือเป็นแบบแผนที่พัฒนาขึ้นในช่วงหลังพร้อมๆ กับการเกิดวิถีในการสร้างรูปแบบใหม่ของอาคารขึ้น นั่นคือแบบแผนที่อาจเรียกได้ว่าแบบ “พับศอก” หรือแบบ “ชนฉาก” นั้นเอง โดยได้รับความนิยมอย่างมากในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งแบบอย่างลักษณะนี้มีการนำมาประกอบใช้เป็นรูปทรงหลังคาใน 2 ลักษณะ คือ

2.1 แบบมาตรฐาน หมายถึง แบบแผนการทำเป็นหลังคา “ปั้นหยา” อย่าง “พับศอก” ที่นิยมกันทั่วไป ในลักษณะของการใช้หลังคา “ปั้นหยา” 2 ชุด มาชนเชื่อมต่อกันในแนวตั้งฉากซึ่งกันและกัน (ลายเส้น 5.55, รูป 5.107) ลักษณะเดียวกับเรือนพับศอกของหลังคาแบบ “จั่วบ้านหยา” ก่อนมีเรือนขวางของ “เรือนครัว” มาต่อเชื่อมทางด้านหลังอีกชุดหนึ่ง

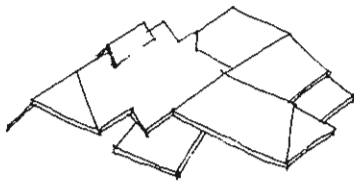
2.2 แบบซับซ้อน เช่นเดียวกับของ “จั่วบ้านหยา” ที่หมายถึงการนำเอาชุด “ปั้นหยา” มาประกอบเข้าด้วยกันเป็นชุดใหญ่ ด้วยวิธีการวางหลังคาแบบ “พับศอก” ตามอย่างปกติ (ลายเส้น 5.56, รูป 5.108) โดยการชนนั้นมักจะเอา “เรือนประธาน” ซึ่งทำเป็นเรือนขวางวิ่งชนเชื่อมกับส่วนท้ายของเรือนขวาง และพร้อมๆ กันนั้นเพื่อให้สามารถคลุมพื้นที่ในทางยาวของเรือนได้ทั้งหมด ก็มักอาศัยการ “พับหลังคา” ของส่วนปลายอีกข้างของเรือนประธาน โดยพับเป็นแนวหักศอกไปทางด้านหลังนั่นเอง ซึ่งทำให้หลังคาทั้งชุดนี้มีลักษณะที่พับไปมาเป็นรูปตัว Z แล้วเอา “เรือนครัว” มาขนานกับเรือนประธาน

ลายเส้น 5.55 หลังคาเรือนปั้นหยาแบบ “พับศอก”

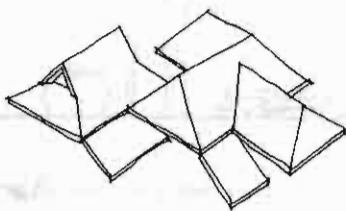
รูป 5.107 ลักษณะที่เห็นจากระดับตา

ลายเส้น 5.56 หลังคาเรือนปั้นหยาแบบ
"ซิบชอน"

รูป 5.108 ลักษณะที่มองเห็นจากระดับตา

ลายเส้น 5.57 หลังคาเรือนแบบ "ผสม"

รูป 5.109 ลักษณะที่มองเห็นจากระดับตา

ชนเชื่อมกับชุดหลักทั้งชุด ก่อนที่จะอาศัยการชักหรือยื่นปีกชายคาออกมาเพื่อคลุมพื้นที่หรือรอยต่อที่ยังขาดอยู่ ซึ่งยังทำให้หลังคาโดยรวมมีระนาบหรือมิติที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น อาทิ อย่างเรือนของ นายเปิง พิไล เป็นต้น

3. แบบผสม หมายถึง แบบอย่างของรูปลักษณะหลังคาที่ใช้ลักษณะของหลังคาหลากหลายลักษณะไม่ว่าจะเป็นแบบ "จั่วปั้นหยา" หรือ "ปั้นหยา" รวมทั้งแบบ "ทรงจั่ว" ธรรมดา นำมาประกอบรวมเข้าด้วยกันเป็นหนึ่งเดียว แบบอย่างลักษณะหลังคาประเภทนี้พบได้ในหลายรูปแบบ เช่น

3.1 แบบเรือนแฝด ได้แก่การนำเอารูปหลังคาที่ต่างชนิดกันนำมาประกอบเข้ากันในลักษณะของ "เรือนแฝด" โดยส่วนใหญ่นิยมใช้แบบ "จั่วปั้นหยา" และ "ปั้นหยา" ซึ่งมีคุณลักษณะคล้ายกันคือมีปีกนกทางด้านหน้าและหลัง ซึ่งการจะกำหนดให้แบบใดทำหน้าที่เป็น "เรือนประธาน" นั้นไม่มีข้อกำหนดตายตัวชัดเจน เพราะบ้างก็ใช้แบบ "จั่วปั้นหยา" และบ้างก็ใช้แบบ "ปั้นหยา"

3.2 แบบพักศอก เช่นเดียวกับแบบเรือนแฝด ที่มีการนำเอาลักษณะของหลังคาต่างรูปแบบกันมาใช้ประกอบเข้าด้วยกันในลักษณะชนจากซึ่งกันและกัน อาทิ ระหว่าง "จั่วปั้นหยา" กับ "ปั้นหยา" หรือ "จั่วปั้นหยา" กับ "จั่วธรรมดา" เป็นต้น (ลายเส้น 5.57, รูป 5.109) จะเห็นได้ว่าภายใต้ความหลากหลายของรูปแบบหลังคาที่เรือนไทเงินของเชียงใหม่ใช้อยู่ นั้น แม้จะมีความแตกต่างในเชิงรูปแบบอย่างมากมาก็ตาม แต่หากพิจารณาแบบอย่างที่มีลักษณะของรูปลักษณะหลังคา ที่สร้างอย่างตรงไปตรงมาตามแนวโครงสร้างของอาคารแล้ว ก็จะได้เห็นว่าล้วนมีที่มาที่ไปจากลักษณะของโครงสร้างผังตามคุณลักษณะเฉพาะของผังแต่ละแบบนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นหลังคาแบบอย่าง "มาตรฐาน" หรือแบบ "พักศอก" ยกเว้นแต่เฉพาะชนิดหลังคาแบบ "ซิบชอน" เท่านั้น ที่รูปลักษณะของหลังคาที่ปรากฏ บางกรณีไม่สามารถคาดเดาได้ถึงตำแหน่งหน้าที่ใช้สอยของแผนผังพื้นที่ข้างใต้ได้เลย ทั้งนี้เนื่องเพราะความซับซ้อนของการออกแบบผังพื้นที่มีมากเกินไป จนกลายออกไปจากแบบแผนมาตรฐานเดิมทั่วไป กอปรกับข้อจำกัดของหลังคาที่ต้องอยู่ในโครงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเท่านั้น ทำให้การแก้ไขปัญหานี้บางครั้งไม่สามารถยึดเอาโครงสร้างหลักของผังมาใช้กำหนดเป็นโครงสร้างหลักของหลังคาได้

โครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง

การจะได้มาซึ่งรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของแต่ละชุมชนนั้น จริงอยู่ที่ส่วนหนึ่งนั้นก่อรูปขึ้นจากความจำเป็นหรือความต้องการในเชิงประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพเป็นเบื้องต้น ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งก็ก่อรูปขึ้นจากความต้องการตอบสนองทางด้าน "อารมณ์" และ "จิตใจ" ซึ่งอาจจะสะท้อนออกมาในรูปของ "ความงาม" หรือรูป "สัญลักษณ์" ที่แทนความหมายในมิติต่างๆ หาก

แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นหัวใจหลักสำคัญที่จะทำให้การ “ก่อรูป” ขึ้นนั้นสามารถแสดงความสัมพันธ์ผลอย่างเป็นรูปธรรมได้ ก็ย่อมต้องอาศัยองค์ประกอบหลัก 2 อย่าง นั่นคือ “โครงสร้าง” และ “วัสดุก่อสร้าง” ซึ่งตัวหนึ่งนั้นทำหน้าที่ก่อเป็น “โครงร่าง” อันเสถียร ในขณะที่อีกตัวหนึ่งก็ทำหน้าที่เป็น “เนื้อ” และ “หนัง” ของโครงร่างนั้น เช่นเดียวกับการก่อสร้างเรือนหรืออาคารแบบพื้นถิ่นประเภทต่างๆ ที่ต้องอาศัยการใช้ภูมิปัญญาของเหล่าช่างในแต่ละพื้นที่คิดค้นและหาทางแก้ไขกับปัญหาที่อยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมในพื้นที่นั้นๆ จนที่สุดได้มาซึ่งงานสถาปัตยกรรมที่สนองตอบทั้งทางด้าน “กายภาพ” และ “จิตใจ” ได้อย่างสมบูรณ์ภายใต้บริบททางวิถีแห่งวัฒนธรรมอันเฉพาะของตนเอง

เรือนไทเขินเดิมของเชียงใหม่ก็เช่นเดียวกัน จากเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมและกรอบประเพณีในการดำเนินชีวิต ได้ถูกกรองให้เกิดเป็นแบบแผนของการกำหนดลักษณะใช้งานของพื้นที่ว่างบนเรือน เพื่อให้อาศัยอย่างเป็นระบบอันชัดเจนภายใต้การเลือกใช้ “ไม้” และ “ไม้ไผ่” ซึ่งเป็นวัสดุหลักสำคัญที่มีในท้องถิ่น มาผสมกับ “เทคนิควิธี” ในการที่จะ “ยึดโยง” ให้ก่อรูปขึ้นเป็นเรือนอาศัยแบบ “เครื่องไม้” ถึง “เครื่องผูก” ที่มีลักษณะเด่นคือเป็นเรือนยกพื้นได้สูง หลังคาสูงชัน มีปีกชายคายื่นยาวเพื่อคลุมแดดฝนโครงสร้างหลักของอาคารทุกส่วนนับแต่ฐานถึงหลังคาประกอบด้วย “ระบบ” การเข้าไม้ที่เป็นแบบแผนเฉพาะ มีองค์ประกอบบางส่วนที่ใช้ระบบของ “เครื่องผูก” มาผสม ได้แก่ ส่วนของพื้นและผนังที่ใช้ “ฟาก” กลอนหลังคาที่ใช้ลำ “ไม้ไผ่” และเครื่องมือที่ใช้ “แฝก” “คา” หรือ “ตองตึง” เป็นต้น

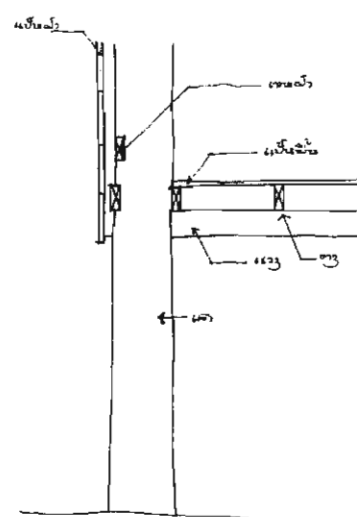
แต่ทั้งนี้อาจจะกล่าวได้ว่า “เรือนไทเขิน” ของเชียงใหม่ในปัจจุบันได้ก้าวผ่านเข้าสู่ระบบของการก่อสร้างแบบ “เครื่องไม้” ทั้งระบบแทบจะทั้งหมดแล้ว แบบอย่างของเรือนทุกรูปแบบได้ถูกพัฒนาให้เข้ามาสู่การใช้ระบบ “ไม้จริง” ในทุกส่วนเพียงระบบเดียวอย่างสมบูรณ์ โดยแต่ละส่วนของโครงสร้างและองค์ประกอบต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันดังนี้ (ลายเส้น 5.58)

1. ช่วงล่างเรือน ได้แก่ช่วงของโครงสร้างเรือนนับตั้งแต่ “ฐานราก” จนถึงโครงสร้างส่วน “พื้นเรือน” โครงสร้างส่วนนี้ถือเป็นส่วนสำคัญเพราะต้องตั้งรับน้ำหนักบรรทุกรวมของอาคารทั้งหลัง และสืบเนื่องด้วยวัสดุที่ใช้เป็น “ไม้” ดังนั้นระบบโครงสร้างอันสำคัญนี้จึงต้องใช้ระบบรับน้ำหนักแบบ “เสาและคาน” โดยมีการตั้ง “เสาไม้” ซึ่งมีทั้งถากเป็นแบบเสากลม เสาสี่เหลี่ยม และเสาแปดเหลี่ยม เป็นระยะๆ ทั้งในทางกว้างและทางยาว ด้วยระยะห่างกันประมาณช่วงละ 2.00-2.50 เมตร ตามกำลังความสามารถของขนาด “รอด” (แวง : ภาษาถิ่น) และ “ตง” (ต่ง: ภาษาถิ่น) ซึ่งใช้ไม้ขนาดประมาณ 2"x6"-8" และ 1/2"x3"-2"x4" ตามลำดับ โดยที่ “รอด” นั้นจะสอดทะลุกลาง “เสาเรือน” ในทางช่วงกว้างของเรือนของทุกคู่เสา เพื่อดึงรับ “ตง” ที่วางหน้าไม้ในทางนอน ในทุกระยะประมาณ 0.30-0.40 เมตร ก่อนจะปู “พื้นไม้” (แป้นไม้: ภาษาถิ่น) ขนาด 1 1/2" x 6"-2" x 10" ทับบนหลังตงอีกทีหนึ่ง (ลายเส้น 5.59) “เสาไม้” นี้จาก

กรณีสำรวจสวนใหญ่มักปักฝัลงลงในดินตามลักษณะทั่วไปของเรือนในกลุ่ม
ล้านนาแถบนี้ แต่ก็มีบ้างบางหลังที่วาง “เหิน” หรืออยู่บน “เสาควั” ที่เป็นก้อนหิน
ดังเช่นเรือนของนางบัวเขียว กิณะ ฯลฯ อันเป็นระบบวิธีที่เป็นแบบเฉพาะของ
กลุ่มไทเขินที่เชียงใหม่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการสืบสานเทคนิควิธีทางกระบวนการงาน
ช่างที่ยังคงหลงเหลือมาถึงถิ่นนี้อยู่

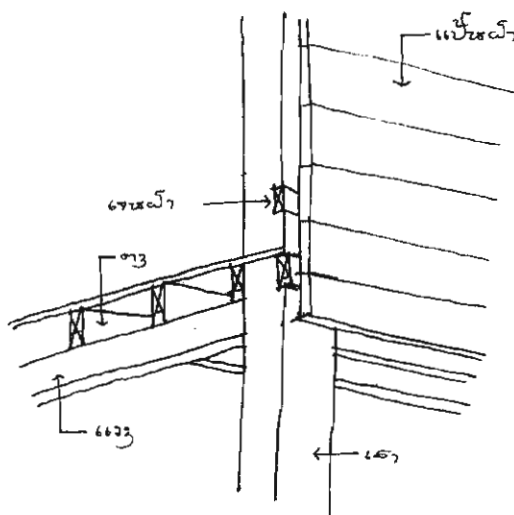
ลายเส้น 5.58 แสดงภาพตัดตามขวางของเรือน

ลายเส้น 5.59 แสดงรายละเอียดของโครงสร้างส่วน “พื้นเรือน” และ “ผนัง”

2. ช่วงตัวเรือน ได้แก่ช่วงของโครงสร้างที่นับจากส่วน “พื้น” จนถึง “หัวเสา” ของเรือน โครงสร้างส่วนนี้ถือเป็นส่วนสำคัญที่ไม่เพียงทำหน้าที่ในการรับน้ำหนักที่ถ่ายจาก “หลังคา” ลงมาเท่านั้น หากแต่ยังทำหน้าที่เป็นเสมือนส่วนของ “เรือนกาย” อาคารที่จะห่อหุ้มพื้นที่ว่างในการใช้งานภายในทั้งหมด ดังนั้นการจัดวางระบบของ “โครงสร้าง” กับการจัดระยะของ “ที่ว่าง” สำหรับการใช้งานภายในทั้งหมด จึงต้องให้มีความสัมพันธ์กันอย่างประสานและกลมกลืน โดยระบบของโครงสร้างนั้นอาศัยการออกแบบและจัดวางตามแนวของโครงสร้างนับแต่ส่วนช่วงล่างของเรือนเลยทีเดียว ด้วยเพราะเป็นส่วนที่ต่อเนื่องขึ้นมาเป็นโครงเดียวกัน ในขณะที่ระยะของการจัดวาง “ที่ว่าง” สำหรับการให้ประโยชน์ในแต่ละส่วนจะอาศัยการใช้ “มื่อ” หรือ “ผนัง” หรือ “ฝา” เป็นตัวปิดล้อม ซึ่งจะยึดโยงและยกย้ายไปตามแนวของโครงสร้าง “เสาเรือน” เป็นเกณฑ์เพื่อให้เกิดความแข็งแรง

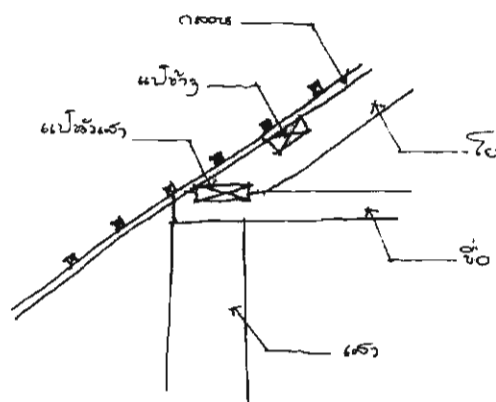
ดังนั้นองค์ประกอบทางโครงสร้างที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งในช่วงของตัวอาคารนี้ จึงเป็น “ผนัง” หรือ “ฝา” เรือน(แป้นฝา : ภาษาถิ่น) ที่ใช้ไม้เป็นวัสดุสำคัญในการประกอบขึ้นเป็นแผง โดยถากให้เป็นแผ่นๆขนาดประมาณ $1/2" \times 4"$ ติดซ้อนทับ “คร่าวฝา”(เจนนฝา:ภาษาถิ่น) ไปตามแนวนอนของเรือน(ลายเส้น 5.60) แล้วทำ “หน้าต่าง” เปิดปิดตามแต่ละช่วงเสาเรือนที่ต้องการ ในขณะที่บางส่วนหากต้องการให้มีความโล่งเบามากขึ้น ก็เพียงติดด้วยไม้ระแนงขนาด $1" \times 2"$ ถ่ายกันเป็นแผงแบบตาตารางปิดกันแทนแบบทึบ หรือบ้างหากต้องการให้ส่วนนั้นเป็นที่เปิดโล่ง แต่ต้องการให้มีที่กันตก เช่น “เด็่น” หรือ “ซ่านหน้า” ก็ติดเป็นแผงไม้เตี้ยๆโปร่งๆ สูงประมาณ 0.90 เมตร กันปิดเป็นบริเวณ และหากต้องการให้แผงกันนี้สามารถเปิดปิดได้ ก็จะใช้ระบบทำเป็นแผงฝาแบบ “ฝาไหล” ดังได้กล่าวมาบ้างแล้วในเรือนกรณีตัวอย่าง

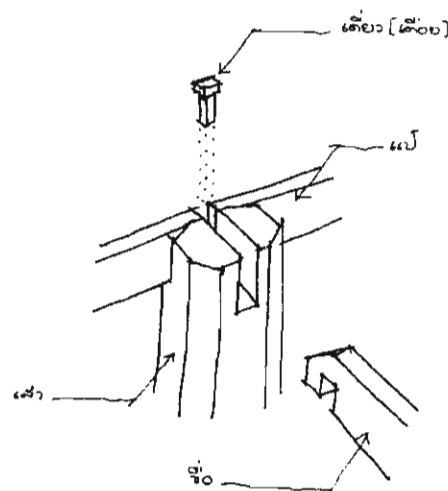
ลายเส้น 5.60 ภาพ 3 มิติ แสดงลักษณะการประกอบโครงสร้างส่วน พื้นและผนังของเรือน

อย่างไรก็ตามการตี “ฝาเรือน” ในทางนอนนี้ถือเป็นแบบอย่างทั่วไปของที่เชียงใหม่ หากแต่ก็ยังมีเรือนบางหลังซึ่งตี “ฝาเรือน” ในทางแนวตั้ง อาทิ เรือนของนางคำป้อ พิมเสน ซึ่งลักษณะของการเข้าแผงฝาด้วยวิธีดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นการสืบสานมาจากแบบแผนดั้งเดิมของตน ดังจะเห็นได้อย่างทั่วไปของเรือนไทเขินที่เชียงตุงในปัจจุบันที่ยังคงแบบอย่างดังกล่าวนี้อยู่

3. ช่วงหลังคา ได้แก่ ช่วงของโครงสร้างเรือนนับตั้งแต่ส่วน “หัวเสา” ขึ้นไปจนจรดหลัง “อกไก่” (แปล้อง : ภาษาถิ่น) เพื่อทำหน้าที่เป็นโครงรูปสามเหลี่ยมสำหรับให้วัสดุผนังสามารถยึดเกาะได้ โดยเริ่มจากการบากกลาง “หัวเสา” ของทุกต้นตามแนวทางด้านกว้างของเรือนให้เป็นร่องสำหรับสอด “ซื่อ” ขนาดประมาณ 2" x 6"-8" ซึ่งหากเป็นระบบเก่าของไทเขินก็จะเอาทางสั่นลง แต่หากเป็นระบบแบบภายหลังที่ได้รับอิทธิพลจากกลุ่มไทในล้านนาด้วยกันก็จะวาง “ซื่อ” นี้ในทางนอน โดยไม่ต้องบาก “หัวเสา” เป็นร่องแต่จะใช้วิธีทำเป็นเดือยแบบ “หัวเทียน” ให้สวมแทน (ลายเส้น 5.61, 5.62) จากนั้นจึงตั้ง “ใบตั้ง”

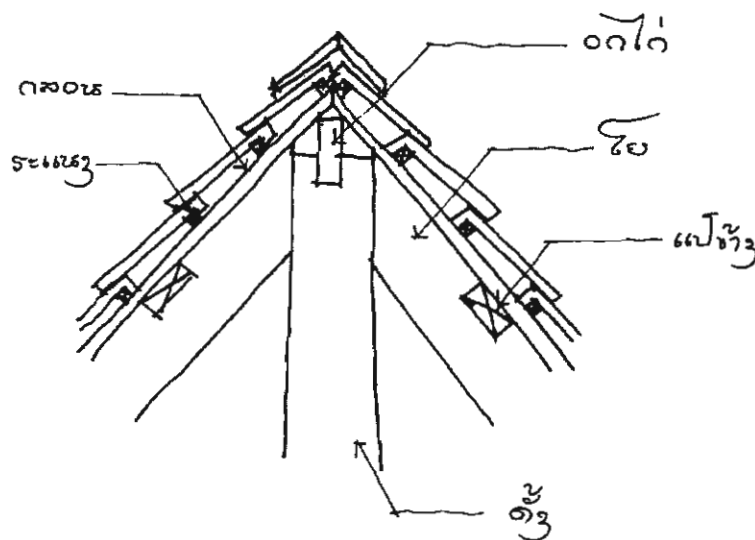

ลายเส้น 5.61 แสดงโครงสร้างตรงตำแหน่งหัวเสาของเรือน

ลายเส้น 5.62 ภาพ 3 มิติ แสดงการยึดระหว่าง เสา, ซื่อ และ แป้

ขนาด 2" x 6" ตรงกึ่งกลางของ "ซื่อ" ขึ้นไปตามระยะความต้องการของความสูงหลังคา เพื่อรับ "แปจ้อง" นั้น ซึ่งจะบากปลาย "หัวตั้ง" สำหรับให้ "แปจ้อง" นั้น ก่อนจะนำเอา "จันทัน" (ตัวโย หรือ โย : ภาษาถิ่น) ขนาดประมาณ 2"x6"-8" มาประกบยึดระหว่าง "หัวตั้ง" กับปลาย "ซื่อ" อีกทีหนึ่ง และส่วนหลังของ "จันทัน" นี้ จะบากเป็นร่องเป็นระยะๆ สำหรับใช้ "แป" (แป : ภาษาถิ่น) ขนาดประมาณ 1 1/2" x 3"-4" นั้น เพื่อทำหน้าที่เ็นรับ "กลอน" (กลอน : ภาษาถิ่น) ขนาด 1 1/2" x 3" ซึ่งจะเป็นตัวรับ "ระแนง" (ไม้กั้นฝา : ภาษาถิ่น) ขนาด 1"x1" ก่อนรับกระเบื้องมุงหลังคา (ลายเส้น 5.63) ที่บางหลังก็ใช้แบบ "ดินขอ" ที่มีทั้งแบบปลายตัดแบบ "หางเหยี่ยว" และแบบปลายตัดตรง และบางหลังใช้แบบกระเบื้องซีเมนต์ชนิด "หางว้าว" โดยวัสดุอย่างหลังนี้เป็นแบบรุ่นถัดมา ทั้งนี้ตรงส่วนของ "สันหลังคา" ที่เป็นตัวบรรจบของกระเบื้องมุงทั้ง 2 ระบาย จะใช้ทั้งแบบตัวครอบที่เป็น "ดินเผา" และ "ซีเมนต์" ชนิดสำเร็จรูป ในขณะที่ส่วนท้ายและปลายสุดของระนาบหลังคาในกรณีที่เป็นแบบ "จั่วบ้านหยา" ก็จะมีแป้นไม้บางๆ อย่างที่เรียกว่า "บ้านลม" หรือ "บ้านลม" ตีปิดทับข้างกระเบื้องเพื่อกันลมตีให้กระเบื้องมุงเปิด เช่นเดียวกับ "โพรงจั่ว" สามเหลี่ยมของหัว-ท้ายเรือน (หน้าแหบ : ภาษาถิ่น) จะถูกปิดทับด้วยแผงไม้ทำนองเดียวกับ "ฝาเรือน" นั้นเอง เพื่อกันแดด-ฝนและสัตว์ปีกบินเข้ามายังภายในเรือน

ลายเส้น 5.63 แสดงรายละเอียดของโครงสร้างหลังคา บริเวณปลายยอดสุด

สัดส่วนเรือน

นับเป็นเรื่องยากอย่างยิ่งกับการจะศึกษาหาข้อมูล ที่เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีในการปลูกบ้านสร้างเรือนของชาวไทเขินในเมืองไทย เนื่องจากไม่มีเอกสารหรือตำราที่มีการบันทึกไว้อย่างเป็นการเฉพาะในชุมชนประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งด้วยเพราะวัฒนธรรมของชาวไทเขินในภาพรวม ถูกสลายและคลี่คลายไปกับกระแสอิทธิพลของวัฒนธรรมไทยสายอื่น จนปัจจุบันแทบจะแยก

ไม่ออกได้เลยว่าส่วนไหนเป็นของไทยจีน และส่วนไหนเป็นของกลุ่มอื่น อีกทั้งที่สำคัญคือขาดความเข้มแข็งในการสืบทอดงานกระบวนการช่างของแบบดั้งเดิม ทำให้ลักษณะเด่นเฉพาะในเรื่องของการออกแบบรูปลักษณะองค์ประกอบ และโครงสร้างของตานั้นเจือจางลง ดังนั้นการศึกษาวិเคราะห์ในเชิง “สัดส่วนเรือน” ของชาวไทจีนที่เชียงใหม่ เมื่อไม่อาจได้มาซึ่งข้อมูลทั้งจากภาคเอกสารหรือการสอบถามสัมภาษณ์ได้อย่างเป็นรูปธรรม ทางเดียวที่จะกระทำได้อีกคือใช้วิธีวิเคราะห์จากข้อมูลที่มาจากการ “รังวัด” ตัวอาคาร ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ประมวลจากงานค้นคว้าและสำรวจรังวัดของนางสาววิชุดา นิลม่วง ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษารูปแบบและการใช้สอยเรือนไม้พื้นถิ่น ในจังหวัดเชียงใหม่” หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร ปี พ.ศ. 2541 ซึ่งเนื้อหาส่วนหนึ่งนั้นมีรายละเอียดของกลุ่มไทจีนอยู่ด้วย โดยมีระยะของสัดส่วนแต่ละส่วนในแต่ละเรือนดังนี้

1. เรือนนางคำป้อ พิมเสน ช่วงเดีวล่าง = 2.20 เมตร เดียวบน = 3.00 เมตร โครงหลังคา = 1.50 เมตร
2. เรือนนางบัวเขียว ทินะ ช่วงเดีวล่าง = 2.20 เมตร เดียวบน = 3.15 เมตร โครงหลังคา = 1.50 เมตร
3. เรือนนายเป็ง พิไล ช่วงเดีวล่าง = 2.30 เมตร เดียวบน = 3.00 เมตร โครงหลังคา = 1.50 เมตร
4. เรือนนายอินแก้ว สายวงศ์อินทร์ ช่วงเดีวล่าง = 2.10 เมตร เดียวบน = 3.10 เมตร โครงหลังคา = 2.00 เมตร
5. เรือนนางทองแสง บัวหนา ช่วงเดีวล่าง = 2.30 เมตร เดียวบน = 3.00 เมตร โครงหลังคา = 1.60 เมตร
6. เรือนนายบุญมี บัวหนา ช่วงเดีวล่าง = 2.30 เมตร เดียวบน = 3.00 เมตร โครงหลังคา = 1.70 เมตร
7. เรือนนายจันทร์ บุญยศยิ่ง ช่วงเดีวล่าง = 2.30 เมตร เดียวบน = 3.00 เมตร โครงหลังคา = 1.60 เมตร
8. เรือนนายยีน สายกา ช่วงเดีวล่าง = 2.20 เมตร เดียวบน = 2.80 เมตร โครงหลังคา = 1.80 เมตร
9. เรือนนายมนต์ ศรีคำมา ช่วงเดีวล่าง = 2.30 เมตร เดียวบน = 3.00 เมตร โครงหลังคา = 1.60 เมตร
10. เรือนนางสมจิตร ประเสริฐศิลป์ ช่วงเดีวล่าง = 2.00 เมตร เดียวบน = 3.00 เมตร โครงหลังคา = 2.00 เมตร

ซึ่งโดยเฉลี่ยจะเห็นได้ว่าการสร้างเรือนนิยมยกได้สูงโดยประมาณเท่ากับ 2.20-2.30 เมตร ในขณะที่ความสูงของช่วงตัวเรือนจะประมาณเท่ากับ 3.00-3.10 เมตร และส่วนสูงของโครงหลังคาประมาณ 1.60-1.80 เมตร ดังนั้นด้วยค่าเฉลี่ยดังกล่าวหากนำมาเทียบเป็นสัดส่วนในเชิงอัตราส่วนแล้วก็จะพบว่าอยู่ในอัตราส่วนโดยประมาณ

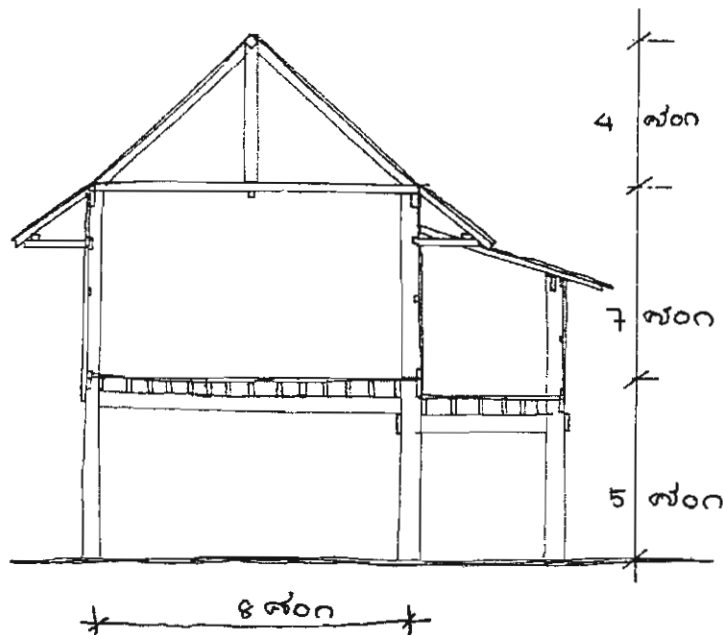
ช่วงล่างเรือน : ช่วงตัวเรือน : ช่วงหลังคา : ช่วงกว้างเรือน

2.25 : 3.00 : 1.75 : 3.50

หรือ = 5 : 7 : 4 : 8

(ลายเส้น 5.64)

จะเห็นได้ว่าหากมองย้อนไปถือเอาคติเดิมของชาวไทเขินที่เมืองเชียงตุง ซึ่งยังกล่าวถึงการยึดหลักในการสร้างเรือนด้วยถือเอาเลข “6” ที่เชื่อกันว่าเป็นเลขมงคล(ดังจะได้กล่าว ถึงในช่วงเนื้อหาที่เมืองเชียงตุง)มาใช้ในการปรุงขึ้นเป็นสัดส่วนของเรือนแล้ว ก็นับได้ว่าเรือนไทเขินที่เชียงใหม่นี้ห่างไกลไปจากแบบแผนและความเชื่อในวิถีเดิมของตนสิ้นแล้ว เมื่อเทียบสัดส่วนของแต่ละส่วนระหว่างกันใน 2 พื้นที่โดยแทบจะไม่เห็นหรือคงเค้าของความสำคัญของเลข “6” อีกเลย

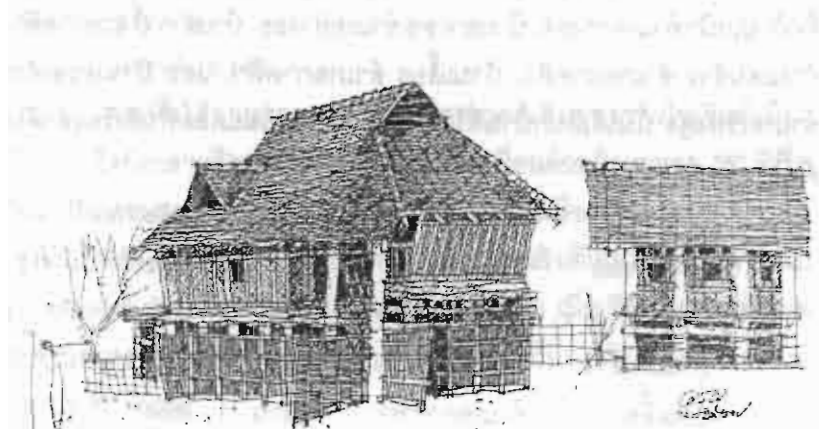
ลายเส้น 5.64 แสดงการเปรียบเทียบสัดส่วนของอาคาร

กรณีศึกษา : เรือนไทเงินเมืองเชียงตุง

จากการสำรวจพื้นที่ที่ทำการศึกษารวม 6 หมู่บ้านใน 3 อำเภอ คือบ้านหม้อ อำเภอยางลอ, บ้านยางลอ อำเภอยางลอ, บ้านล่าว อำเภอกาดฟ้า, บ้านเด่นช้าง อำเภอกาดฟ้า, บ้านเลี้ยว อำเภอกาดฟ้า, และ บ้านหนองฮ้อ อำเภอเชียงตุง นั้นได้เลือกบ้านที่ใช้เป็นกรณีศึกษาในแต่ละพื้นที่เรียงลำดับ ดังนี้

บ้านหม้อ	อำเภอยางลอ	จำนวน 3 หลัง
บ้านยางลอ	อำเภอยางลอ	จำนวน 2 หลัง
บ้านล่าว	อำเภอกาดฟ้า	จำนวน 1 หลัง
บ้านเด่นช้าง	อำเภอกาดฟ้า	จำนวน 1 หลัง
บ้านเลี้ยว	อำเภอกาดฟ้า	จำนวน 1 หลัง
บ้านหนองฮ้อ	อำเภอเชียงตุง	จำนวน 2 หลัง

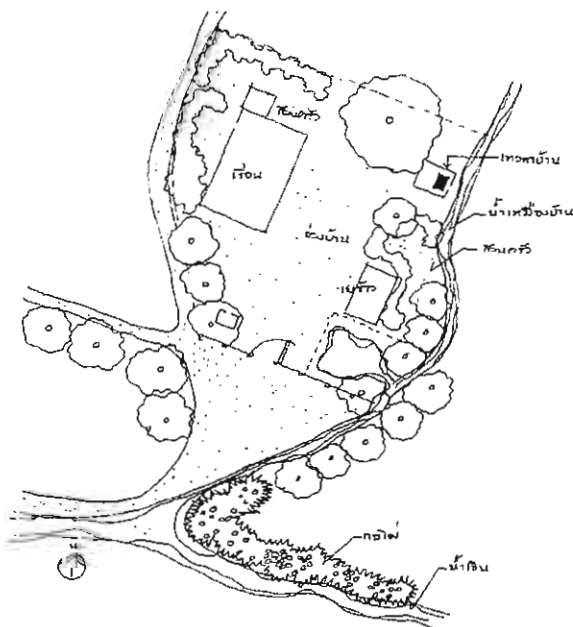
เรือนหลังที่ 1 เจ้าของเรือน นางแดง บ้านเลขที่ 15 บ้านหม้า อำเภอฝาง
จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือนประมาณ 100 ปี

ลายเส้น 5.65 แสดงลักษณะเรือนโดยรวม

ผังบริเวณ

เรือนหลังนี้ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่โล่งของบ้าน ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางพอประมาณ (รูป 5.110) ด้านหน้าของบ้านหันไปทางทิศใต้ มีถนนเชื่อมต่อไปทางด้านทิศตะวันตกส่วนทางด้านขวาซึ่งเป็นทิศตะวันออกนั้นล้อมรอบไปตามลำน้ำเหมืองที่แยกจากแม่น้ำเขิน (ลายเส้น 5.66) ตัวเรือนวางค่อนมาทางด้านทิศตะวันตก มีสวนครัวปลูกล้อมด้านหลังเรือน ที่มุมบ้านทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือมี "หอเทวดา" หรือ "ศาลผีปู่ย่า" ตั้งอยู่ ถัดขึ้นมาเป็นแนว "สวนครัว" อีกแปลงด้านหน้า ทั้งยังเป็นที่ตั้งของ "เยข้าว" อีกด้วย

ลายเส้น 5.66 ผังบริเวณบ้านของ นางแดง

รูป 5.110 พื้นที่โล่งโดยรอบของเรือน มองจาก
ด้านหลัง

รูป 5.111 "ต่อมอาบน้ำ" ตรงมุมบ้านกับสวนชักร้าง

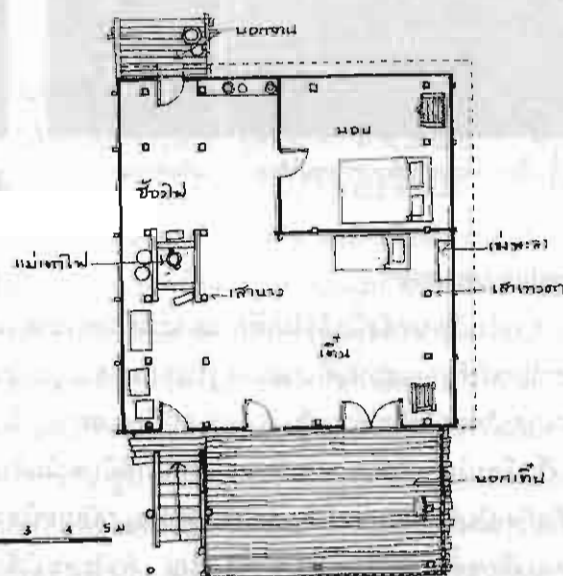
รูป 5.112 รูปลักษณะของ "เยข้าว"

แผนผังอาคาร

แบบแผนของผังเรือนหลังนี้น่าจะถือได้ว่าเป็นแบบอย่างดั้งเดิมของเรือนไทเขินได้เลย โดยสังเกตได้จากรูปแบบการวางผัง องค์ประกอบ วัสดุและโครงสร้าง ตลอดจนการกำหนดตำแหน่งของพื้นที่ใช้สอยต่างๆ (ลายเส้น 5.67) อาทิ รูปลักษณะของผังเรือนที่ทำเป็นรูป 4 เหลี่ยมผืนผ้าแบบเรียบๆ ไม่มีการยื่นผังพื้นเข้าออกเหมือนอย่างหลังอื่นๆ กว้างประมาณ 8.00 เมตร ยาวประมาณ 9.00 เมตร ด้านหน้าทำเป็นส่วน "นอกเดิน" 2 ห้องเสากว้างยาวประมาณ 6 x 3.5 เมตร แล้วตีซี่ไม้เว้นห่างพอประมาณเพื่อให้เกิดความโล่งปัดลมพื้นที่ส่วนนี้โดยรอบ (รูป 5.113) ถัดจาก "นอกเดิน" มาด้านซ้ายมีบันไดซึ่งซ่อนอยู่ใต้ชายคาว่างแนบขนาดขึ้นไป เรือนหลังนี้มีประตูทางเข้าอยู่ 3 ช่อง อยู่กึ่งกลางเสาสองละซุดซุดใหญ่สุดที่ทำเป็น 2 บานนั้น อยู่บริเวณช่วงเสาด้านในสุดของ "นอกเดิน"

รูป 5.113 พื้นที่โล่งของสวน "นอกเดิน" ซึ่งถูกตีปัดล้อมด้วยซี่ไม้

ลายเส้น 5.67 แผนผังเรือน

ภายในตัวเรือนทำพื้นเรียบเสมอตลอดไม่มีการยกระดับใดๆ ทุกส่วนเปิดโล่งถึงกันยกเว้นเฉพาะส่วนของ “ห้องนอน” เท่านั้นที่ทำผนังปิดล้อมมิดชิด การไม่กั้นห้องในส่วนต่างๆ ทำให้ภายในเรือนซึ่งมีความกว้างเรือนขนาด 8 เมตร กับความยาวเรือนประมาณ 9 เมตร ผนวกกับความสูงของจั่วหลังคาเรือน รู้สึกได้ถึงความโล่ง โอ่โถงและกว้างขวางมาก ในขณะที่พื้นที่ใช้สอยนั้นมีเพียง “เต็น” ที่อยู่ถัดจากประตูเข้าไป ก่อนจะเป็นพื้นที่สำคัญคือที่วาง “แข่งพะลา” หรือ “หิ้งพระ” ไว้ระหว่าง “เสาเทวดา” กับผนัง “ห้องนอน” บนผนังทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ได้ “แข่งพะลา” มีที่นอนปูไว้สำหรับ “ผีบรรพบุรุษ” ผังตรงกันข้ามกับพื้นที่ส่วนนี้ของอีกฟากหนึ่งเป็นส่วนของ “ฮ้องไฟ” ที่มีชุด “แม่เตาไฟ” (รูป 5.114-115) สำหรับการประกอบอาหารและผิงไฟในเวลากลางคืนยามหนาวหนาววางอยู่ระหว่างกึ่งกลางของช่วงเสา เหนือ “แม่เตาไฟ” ขึ้นไปเปิดหลังคาให้โล่งแล้วทำเป็นจั่วขนาดเล็กไว้บนหลังคาใหญ่สำหรับระบายกลิ่นควันจาก “แม่เตาไฟ” นี้

สำหรับ “ห้องนอน” นั้น ทำประตูทางเข้าออกจากด้าน “ฮ้องไฟ” นี้เพื่อความสะดวกในการลุกจากที่นอนยามเช้ามีดมาเข้าครัวปรุงอาหาร ส่วนปลายสุดของผนังตอนท้ายเรือนทำช่องเปิดเป็นประตูอีกชุดหนึ่งสำหรับออกไปยัง “นอกจวน” (นอกชาน) ซึ่งเป็นพื้นที่ซักล้าง (รูป 5.116)

รูป 5.115 “ฮ้องไฟ” ซึ่งอยู่กลางเรือน

รูป 5.114 พื้นที่โล่งว่างภายในกับประโยชน์ใช้สอยที่รวมกันทั้งหมด

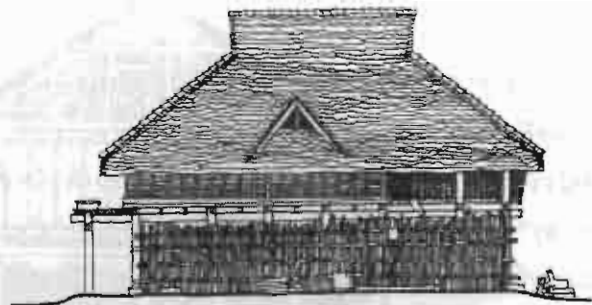
รูป 5.116 ด้านหลังมี “ประตู” ออกไปยังส่วน “นอกจวน”

ลักษณะรูปแบบอาคาร

สำหรับเรือนหลังนี้แล้วไม่เพียงแต่จะมีลักษณะของแผนผังและการจัดวางประโยชน์ใช้สอยเท่านั้นที่น่าสนใจ รูปแบบอาคาร รูปทรง ตลอดจนวัสดุก็มีความน่าสนใจอย่างยิ่ง (ลายเส้น 5.68, 5.69) โดยเฉพาะรูปแบบอาคารนั้นมีลักษณะเป็นเรือนไม้ยกใต้ถุน เสาเรือนทุกต้นไม่ได้ปักลงในดิน แต่เทินอยู่บนก้อนเล้าที่สกัดเป็นหินก้อนกลมแบนหลังคาใช้แบบ “จั่วมะนิลา” ขนาดสูงใหญ่ชุดเดียวคลุมเรือนทั้งหลังไว้ (รูป 5.117, 5.118) ตัววัสดุมุ่งใช้กระเบื้องดินเผา ไม่เคลือบแบบปั้นเกล็ดปลายตัดตรง โดยลักษณะรูปทรงอันโดดเด่นอยู่ตรงที่ตัวเรือนนั้น นอกจากจะมี “ช่วงเรือน” ค่อนข้างเตี้ยแล้ว ยังกลับทำ “ฝาเรือน” ให้ผายออกอีกด้วย

ลายเส้น 5.68 รูปด้านหน้าเรือน

ลายเส้น 5.69 รูปด้านข้างเรือน

รูป 5.117 ลักษณะและขนาดของเรือน

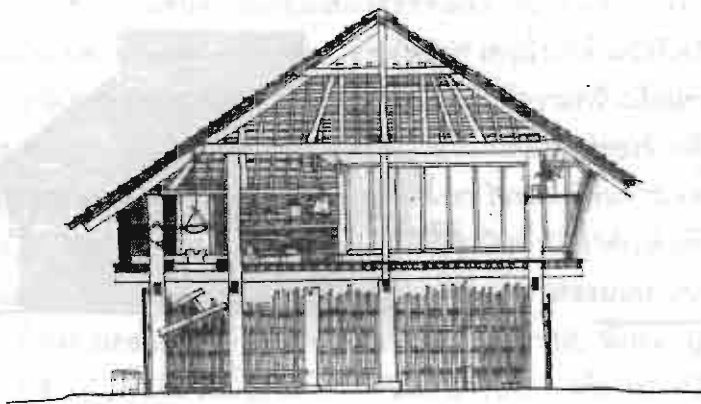
รูป 5.118 หลังคาเรือนแบบ "จั่วมะนิลา" หรือจั่วบ้านหยา ที่คลุมพื้นที่เรือน

รูป 5.119 "จั่ว" เล็กๆ เหนือส่วนครัวไฟสำหรับระบายกลิ่นควัน

ดังนั้นเมื่อตัวเรือนถูกคลุมทับด้วยผืนหลังคาขนาดใหญ่ทรงจั่วบ้านหยา (ทรงมะนิลา) ก็ยิ่งทำให้ส่วนของผนังเรือนดูสั้นมาก (ลายเส้น 5.70) จนเมื่อมองจากภายนอกรูปทรงของเรือนแล้วจะดูมีลักษณะที่หนัก กด และทึบตัน โดยเฉพาะเมื่อส่วนของจั่วนั้นถูกทำให้มีขนาดเล็กเพื่อต้องการเปิดโล่งตอนบนสุดสำหรับใช้เป็นที่ยระบายอากาศจากภายในและเป็นช่องแสงอีกจุดหนึ่ง

อย่างไรก็ดีจุดเด่นพิเศษอีกประการหนึ่งของฝาเรือนนอกเหนือจากการทำให้ "ผายออก" แล้ว ยังใช้ฝาแบบชนิด "ฝาขัดแตะ" ที่ใช้ไม้ไผ่สานเป็นแผงขึ้นประกอบทั้งหลังอีกด้วย เช่นเดียวกับพื้นเรือนที่ไม่ได้ใช้พื้นไม้จริง แต่ยังใช้แบบ "พื้นฟาก" เช่นกัน (รูป 5.120, 5.121) ซึ่งแบบอย่างของวัสดุทั้ง 2 ชนิดนี้แทบจะไม่มีปรากฏให้เห็นในหลังอื่นๆอีกเลย แบบอย่างดังกล่าวบ่งชี้ถึงคุณลักษณะของวิธีการสร้างเรือนแบบดั้งเดิมได้เป็นอย่างดี สอดรับกับอายุเรือนที่ยืนยาวมานานเกือบ 100 ปี จนอาจจะกล่าวได้ว่าเรือนหลังนี้น่าจะเป็นตัวอย่างของแบบแผนเรือนไทเขินที่ถูกต้องตามแบบอย่างลักษณะดั้งเดิมได้เป็นอย่างดี

ลายเส้น 5.70 รูปตัดเรือนตามขวาง

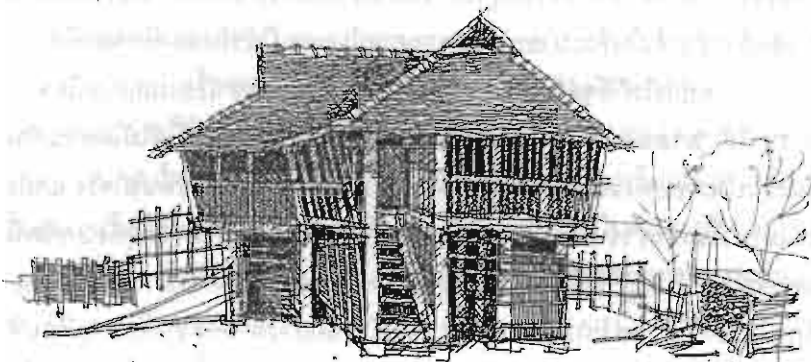

รูป 5.120 ส่วนของใต้ถุนเรือนกับการปิดล้อมด้วยฝาขัดแตะโปร่งๆ

รูป 5.121 ลักษณะของโครงสร้างส่วนพื้นเรือน ซึ่งยังคงเป็นแบบผสมระหว่างระบบ "เครื่องผูก" กับ "ไม้จริง"

เรือนหลังที่ 2 เจ้าของเรือน นายหนานยี และ นางแปง บ้านเลขที่ 25 บ้านหม้อ
อำเภอฝาง จ. เชียงตุง อายุเรือนประมาณ 30 ปี

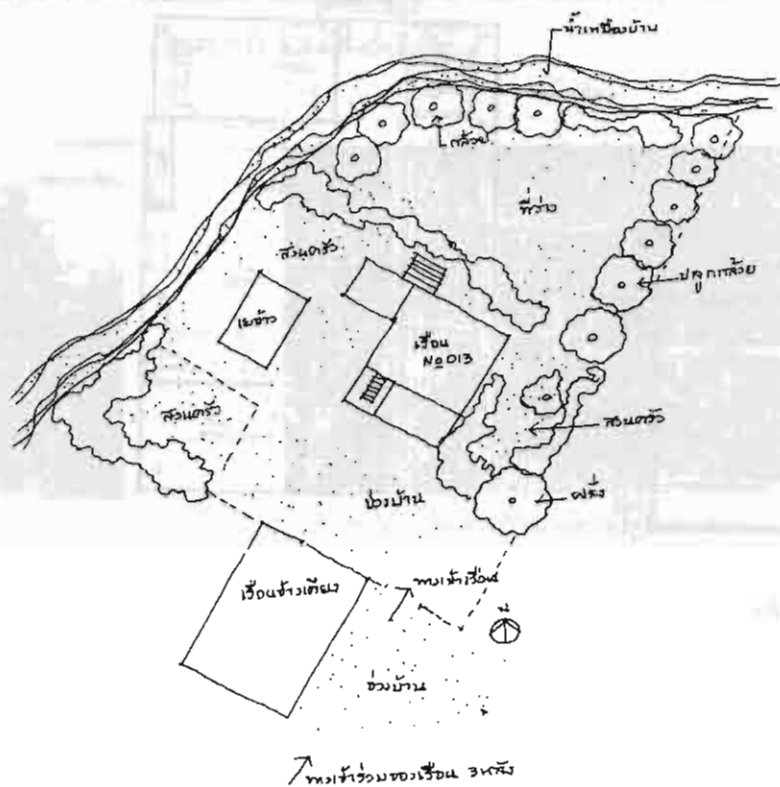
ลายเส้น 5.71 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม

รูป 5.122 พืชสวนครัว บริเวณพื้นที่ส่วนหลัง
ของบ้าน

ผังบริเวณ

ผังของบ้านประกอบด้วยตัวเรือนซึ่งตั้งอยู่ประมาณ ๓ กึ่งกลางของพื้นที่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ด้านหน้าจากทางเข้าเป็น “ชั้วง” หรือ “สวนโล่ง” มีการปลูกพืชสวนครัวเป็นส่วนๆ แยกไปตามกลุ่มชนิดของพืชพันธุ์ ทั้งทางมุมซ้ายมือด้านหน้า ด้านหลัง (รูป 5.122) และด้านข้างเรือนด้านขวา โดยแบ่งพื้นที่อีกเกือบครึ่งหนึ่งไว้ปลูกเป็นดงกล้วย บ้านหลังนี้ไม่มี “บ่อน้ำ” เพราะใช้บ่อที่เป็นของสวนกลาง อีกทั้งยังมีลำน้ำเหมืองไหลขนานทางด้านข้างก่อนวกไปด้านหลังของเขตบ้าน ทำให้การใช้น้ำเป็นไปค่อนข้างสะดวกสบาย (ลายเส้น 5.72)

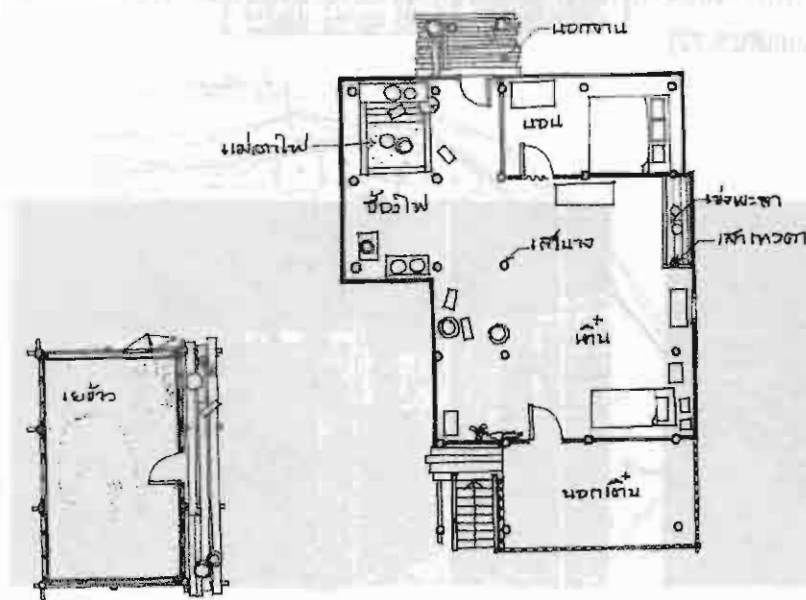

ลายเส้น 5.72 ผังบริเวณบ้านของนายหนานยี่

แผนผังอาคาร (ลายเส้น 5.73)

แผนผังเรือนประธานประกอบด้วยส่วนสำคัญต่างๆ เริ่มจากมี “บันได” ขึ้นตรงทางด้านหน้าก่อนจะเป็นส่วนของ “ชาน” หรือที่เรียกกัน ณ ที่นี้ว่า “นอกเต็น” ซึ่งปิดล้อมเป็นแผงฝาตีโปร่งไขว้กันเป็นรูปข้าวหลามตัด ถัดจาก “นอกเต็น” เข้าไปเป็นส่วนภายในของเรือนที่ทำฝาที่รอบ มีประตูทางเข้ากลางเรือน ทางขวาของ “เต็น” เป็นที่นอนของพ่อ ถัดไปเป็นที่ตั้งของ “เข่งพะลา” ซึ่งแขวนอยู่บนฝาเรือนระหว่าง “เสาเทวดา” กับ “ห้องนอน” ที่ตีฝักันรอบอย่างมิดชิด (รูป 5.123) ฝาเรือนหลังนี้มีลักษณะพิเศษเช่นกัน คือทำเป็นฝา

“ผายออก” (รูป 5.124) เช่นเดียวกับเรือนศึกษาหลังที่ 1 นอกจากนั้นพื้นที่ส่วนท้ายเรือนนับแต่ช่วงฝั่งตรงข้ามกับเชิงพะลา ผังพื้นยังถูกยื่นออกไปเพื่อทำเป็นส่วนครัว โดยตั้ง “แม่เตาไฟ” อยู่ทางปลายสุด มีประตูอีก 1 บานสำหรับเปิดออกไปยัง “ชานซักล้าง” ขนาดเล็กแบบโถ่งไม่มีหลังคาคลุมด้านนอก (รูป 5.125) สำหรับได้ถุนเรือนใช้ประโยชน์ของที่ว่างน่านับประการ ตั้งแต่กันเป็นคอกเลี้ยงสุกร ไก่ เป็นที่เก็บวัสดุอุปกรณ์ในการทำนา จัปปามีแคร่ไม้ นั่งเล่นพักผ่อนหรือนอน ฯลฯ

ลายเส้น 5.73 แผนผังเรือน

รูป 5.124 “ฮ้องไฟ” ส่วนที่ต่อยื่นจากท้ายเรือน

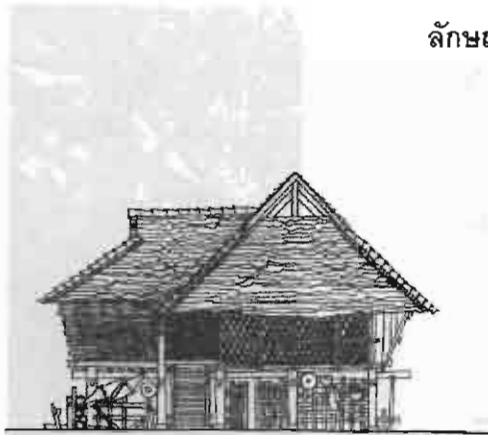

รูป 5.123 “เสาเทวดา” ของเรือน

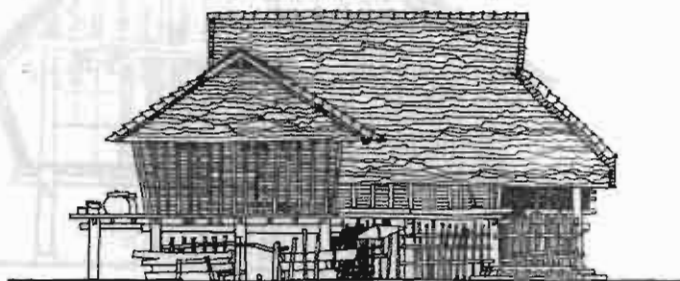

รูป 5.125 ประตูทางออกไปยัง “นอกบ้าน”

ลักษณะรูปแบบอาคาร (ลายเส้น 5.74, 5.75)

ลายเส้น 5.74 รูปด้านหน้าเรือน

ลายเส้น 5.75 รูปด้านข้างเรือน

รูป 5.126 ลักษณะของรูปทรงเรือนทางด้านหน้า

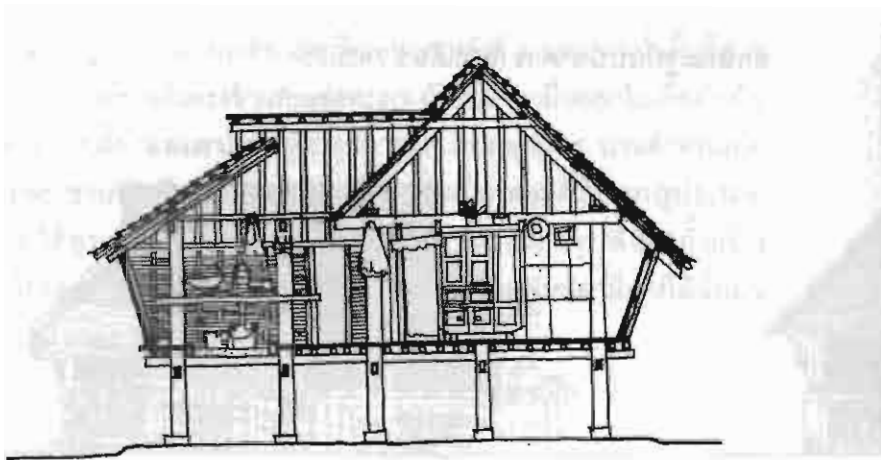

รูป 5.128 ใต้ถุนเรือนส่วนที่กั้นเป็นคอกสำหรับเลี้ยงสัตว์

รูป 5.127 ลักษณะเรือนทางด้านข้าง

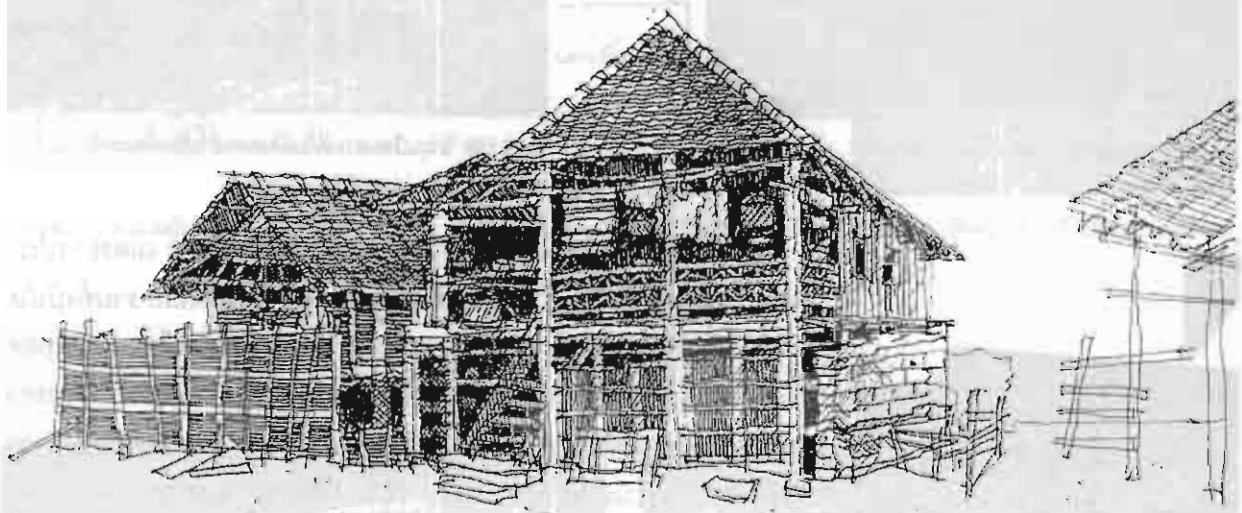
ทำเป็นแบบเรือนเดี่ยว 4 ห้องเสา กว้างประมาณ 5 เมตรยาวประมาณ 7.50 เมตร โดยต่อเป็น “นอกเดิน” 1 ห้อง พื้นที่เรือนทั้งหมดรวมทั้งบันไดทางขึ้น คลุมด้วยหลังคา “ทรงจั่วมะนิลา” ขนาดใหญ่ชุดเดียว ยาวตลอดความยาวเรือนทั้งหลัง (รูป 5.126, 5.127) พื้นเรือนปูด้วยไม้จริง ทว่าส่วนของ “ครัว” ที่ยื่นออกตรงส่วนด้านข้างของท้ายเรือนนั้นพื้นครัวปูด้วยฟาก หลังคาทำเป็นจั่วทรงมะนิลาอีกชุดหนึ่งแต่ทำขนาดเล็กกว่า ต่อชนเข้ากับหลังคาประธานด้านข้าง ทำให้รูปทรงของหลังคาทั้งชุดแม้มีลักษณะเป็นแบบรูป “หักศอก” แต่ก็มีารลดหลั่นของระนาบสันหลังคาที่เสมือนบ่งบอกลำดับความสำคัญของตัวเรือนได้เป็นอย่างดี และเช่นเดียวกับเรือนหลังอื่นๆ ที่รูปทรงอาคารทำเป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนสูง แต่มีช่วงเรือนสั้นทำให้เมื่อยกหลังคาที่สูงชันลงมามีคลุม ภาพลักษณะที่ปรากฏจึงดูหนักแน่น โดยเฉพาะเมื่อต้องตั้งปีกชายคาลงมาคลุมต่ำตลอดแนวพื้นที่ตรงส่วน “บันได” ด้วยแล้ว ผนังด้านนี้แทบจะมองไม่เห็น และก็เป็นเรือนอีกหลังหนึ่งที่ทำฝาเรือนแบบ “ฝายออก” อีกทั้งใช้วัสดุเป็นไม้ไผ่สานแบบ “ขัดแตะ” ประกอบล้อมโดยรอบ (ลายเส้น 5.76, รูป 5.129) ยกเว้นผนังทางเข้าตัวเรือนทางด้านหน้าและส่วนที่กั้นเป็น “ห้องนอน” ที่ติดด้วยไม้จริง ทั้งนี้ก็เพื่อความปลอดภัยและเพื่อความเป็นส่วนตัว

ลายเส้น 5.76 รูปตัดเรือนตามขวาง

รูป 5.129 ส่วนของหน้าจั่ว ซึ่งเปิด
โล่งสำหรับระบายอากาศ

เรือนหลังที่ 3 เรือนของ นางดำ บ้านเลขที่ 14 บ้านเหม้า อำเภอฝาง
จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือนประมาณ 12 ปี

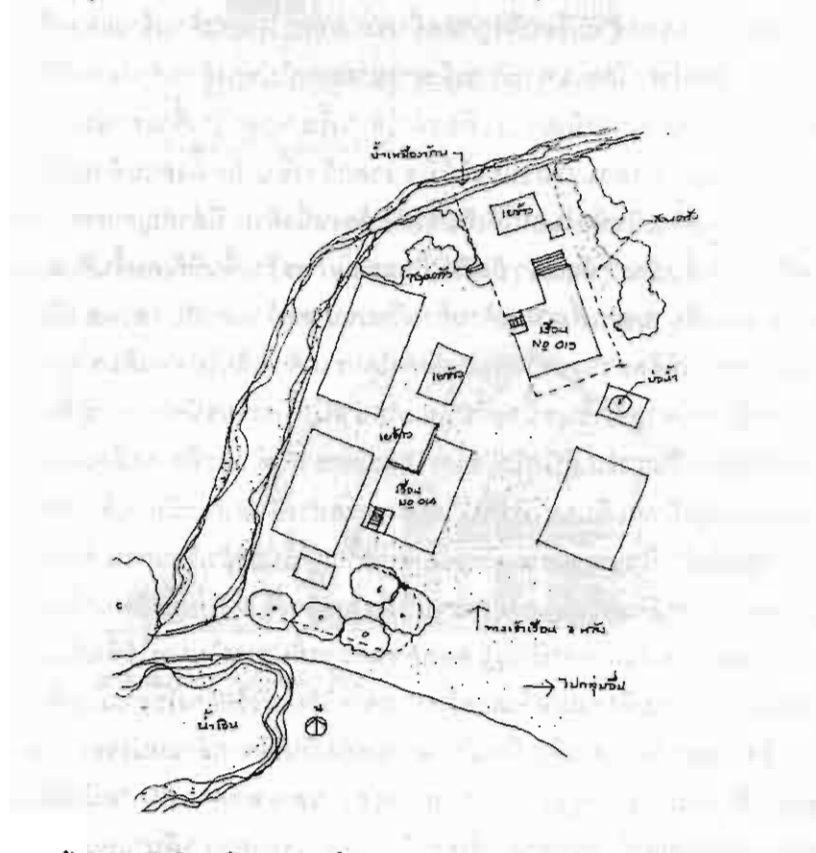

ลายเส้น 5.77 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม

ผังบริเวณ

พื้นที่ตั้งของบ้านมีขนาดค่อนข้างใหญ่ ประกอบด้วยหลายครัวเรือน
ในลักษณะกลุ่มก้อนที่เป็นเครือญาติกัน ด้านหน้าติดถนนทางเดินเท้าภายใน
หมู่บ้าน ส่วนด้านข้างทางทิศตะวันตกมีลำน้ำเหมือนไหลวนาบ (ลายเส้น 5.78)
เรือนอาศัยแต่ละหลังไม่มีการกันขอบเขตแบ่งกันอย่างชัดเจน เรือนหลังที่ทำ
การศึกษาดังอยู่ในตำแหน่งด้านในสุดของเขตบ้าน คงเนื่องด้วยเพราะเป็นเรือน
ที่ปลูกหลังสุด อีกทั้งมีข้อจำกัดในเรื่องของพื้นที่ปลูกสร้างทำให้ตัวเรือนต้องหัน

ในทิศที่ต่างจากหลังอื่นๆ โดยวางเยื้องหันหน้าเรือนมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ มี “เขี้ยว” ของครอบครัวอยู่ทางด้านข้างเรือน (รูป 5.130) ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือมีสวนครัวยาวตลอดแนวเรือนทางด้านหลังกลุ่มเรือนทั้งหมดอาศัย “ช่วง” ขนาดไม่กว้างมากนักเป็นตัวกระจายและเชื่อมต่อระหว่างกัน ตรง “ช่วง” นี้เองที่ขุดเป็น “บ่อน้ำ” ขึ้นสำหรับไว้ใช้ในระหว่างกลุ่มของตน

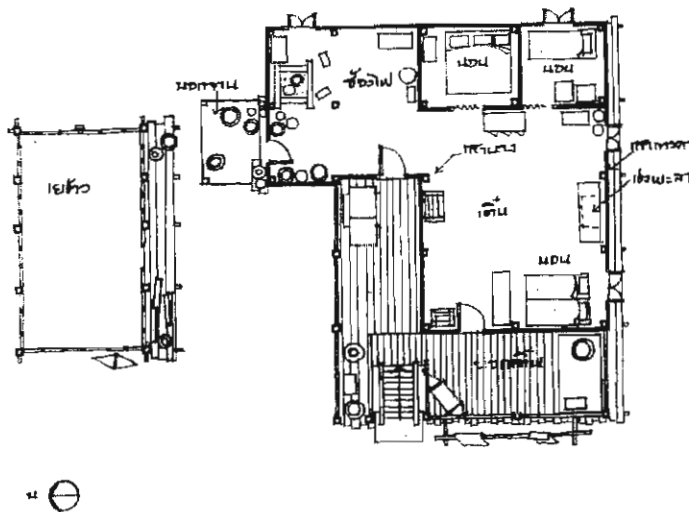
ลายเส้น 5.78 ผังบริเวณบ้านของนางดำ

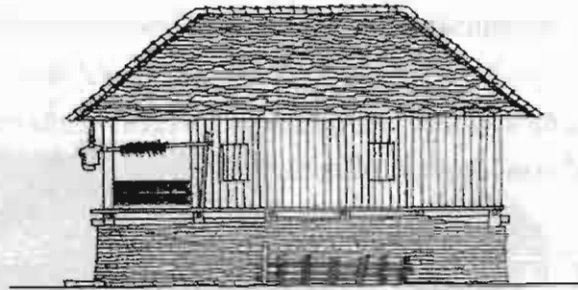
รูป 5.130 ลักษณะของเรือนและผังบริเวณ

แผนผังอาคาร

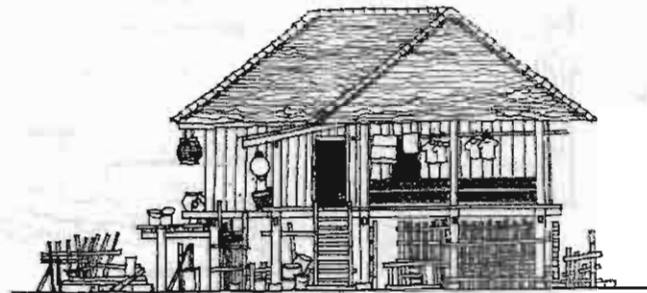
เป็นเรือนขนาดย่อมกว้างประมาณ 4.50 เมตร ยาวประมาณ 7.50 เมตร มีส่วนของ “นอกเดิน” ยื่นออกมาอีก 1 ห้อง กว้างประมาณ 2 เมตร (ลายเส้น 5.79) ลักษณะเด่นของผังคือเนื่องจากตัวเรือนมีขนาดค่อนข้างแคบ ดังนั้นเพื่อไม่ให้ “เดิน” ถูกลดพื้นที่ลงจากการแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งไปทำเป็น “ฮ้องไฟ” ส่วนของท้ายเรือนจึงถูกต่อยื่นขยายออกไปทางด้านข้างแทนเพื่อทำเป็น “ฮ้องไฟ” โดยเฉพาะการเลือกขยายออกไปทางด้านข้างแทนที่จะขยายออกทางด้านยาวนี้เอง ไม่เพียงทำให้ “เดิน” จะดูกว้างขึ้นเท่านั้น หากแต่ “ฮ้องไฟ” เองสามารถขยายให้มีขนาดกว้างขึ้น อีกทั้งส่วนท้ายเรือนยังสามารถใช้กันเป็นห้องนอนได้เพิ่มขึ้นอีกห้องหนึ่งด้วย ที่สำคัญการขยับให้ “ครัว” กว้างขึ้นเป็น 2 ห้องเสา ยังเกิดเป็นผลในการสร้างพื้นที่พิเศษขึ้นอีกส่วนหนึ่งตามมา คือ “นอกเดิน” ทางด้านข้างเรือนขนาดกว้างเท่ากับ 1 ช่วงเสาเรือนที่แม้ว่าจะทำให้สัดส่วนรูปทรงของหลังคาโดยรวมต้องเสียไปจากเดิมจากการต้องต่อปีกกันสาดอีกชั้นหนึ่งเพิ่มขึ้นแต่ทว่าก็ได้ประโยชน์จากการมีพื้นที่สำหรับใช้งานอื่นๆ เช่น ที่นั่งพักผ่อนทำงานนอกอาคาร และที่ตากผลผลิตทางเกษตร รวมทั้งผ้าห่ม ที่นอน เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการมีทางเข้า “ครัว” หรือ “ฮ้องไฟ” เป็นประตูเฉพาะโดยไม่ต้องผ่านเข้าไปยังตัวเรือนก่อน ซึ่งแบบแผนของอาคารลักษณะนี้แสดงชัดเจนถึงแบบอย่างที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาจากประสบการณ์และการเรียนรู้ ตลอดจนความต้องการในการใช้พื้นที่แบบใหม่นั้นเอง การเปลี่ยนแปลงและคลี่คลายจากวิถีการใช้อย่างโบราณไม่เพียงเห็นได้จากแผนผังอาคารที่เปลี่ยนไป หากแต่ยังเห็นได้จากตำแหน่งของ “เชิงพะลา” ซึ่งเดิมมักวางอยู่ระหว่างช่วงผนังของ “เสาเทวดา” กับ “ผนังห้องนอน” แต่เรือนหลังนี้กลับขยับมาตั้งอยู่บริเวณกลางของส่วน “เดิน” แทน

ลายเส้น 5.79 แผนผังเรือน

ลายเส้น 5.80 รูปด้านข้างเรือน

ลายเส้น 5.81 รูปด้านหน้าเรือน

ลักษณะรูปแบบอาคาร

อาจเป็นที่ยืนยันถึงแบบแผนของพัฒนาการเรือนพักอาศัยของกลุ่มไทเขินที่ได้เป็นอย่างดี ถึงการคลี่คลายคุณลักษณะการใช้สอยดังกล่าว แม้แต่รูปแบบลักษณะอาคารเองก็ยังมีกรกลายรูปแบบลักษณะเดิม จากการใช้รูปทรงหลังคาแบบ “จั่วบ้านหยา” หรือ “จั่วมะนิลา” (ลายเส้น 5.80, 5.81) ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นเฉพาะของกลุ่ม “คนไท” แทนทุกกลุ่มที่ใช้กันมานับนาน จนถึงปัจจุบัน มาเป็นแบบ “บ้านหยา” เชนเรือนหลังนี้ (รูป 5.131) ก็น่าจะกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นหรืออาจรับเข้ามาใช้ในช่วงหลังมากกว่า

อย่างไรก็ดียังมีข้อน่าสังเกตเพิ่มเติมว่าในกลุ่มเรือนที่มีอายุการสร้างค่อนข้างน้อยเช่นเดียวกับเรือนหลังนี้ ส่วนใหญ่แล้วไม่เพียงจะเกิดการเปลี่ยนแปลงเฉพาะการใช้สอยภายใน ลักษณะของรูปทรงหลังคาเท่านั้น แม้แต่สัดส่วนของตัวเรือนก็มีการเปลี่ยนแปลงด้วย กล่าวคือจากคุณลักษณะของรูปทรงโดยรวม เรือนไทเขินนั้นจะมีลักษณะที่ดูเตี้ยแค้ หลังคาจดต่ำ เรือนสันชาลัน แต่ในกลุ่มเรือนรุ่นหลังนี้เรือนจะดูสูงโปร่งขึ้น ทั้งหลังคาไม่กดและคลุมต่ำอีกต่อไป

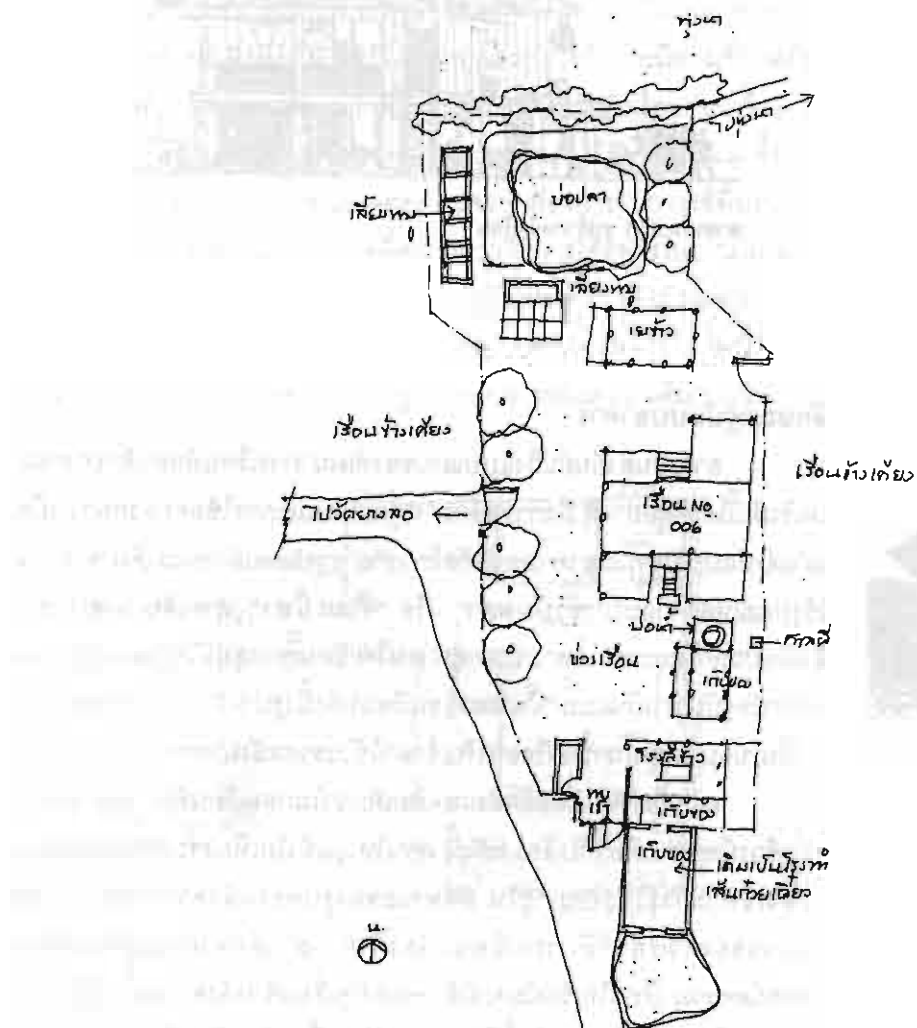
รูป 5.131 รูปทรงหลังคาแบบ “บ้านหยา”

เรือนหลังที่ 4 เรือนของ นายใจสามด้อย และ นางนุช บ้านเลขที่ 75 บ้านยางลอ
อำเภอยางลอ จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือนประมาณ 60 ปี

ลายเส้น 5.82 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม

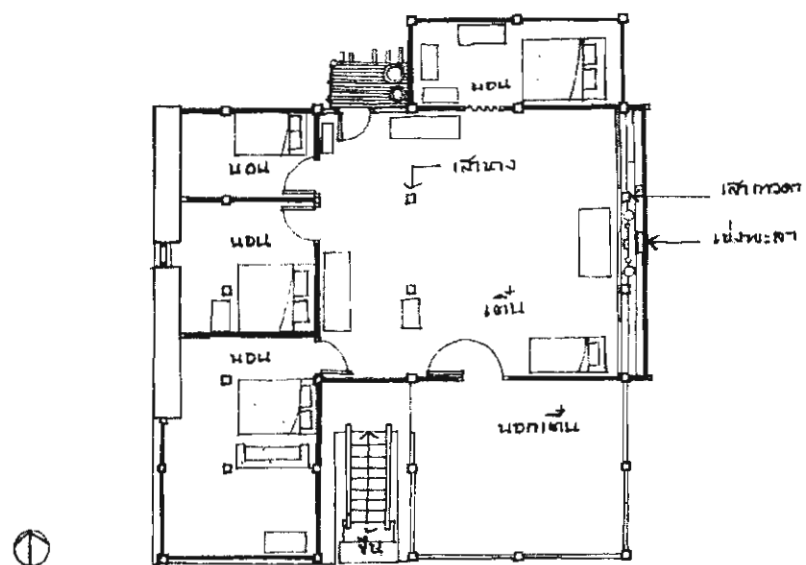
ผังบริเวณ

ลายเส้น 5.83 ผังบริเวณบ้านของ นายใจสามด้อย

บ้านหลังนี้ตั้งอยู่บนพื้นที่มีลักษณะที่ดินค่อนข้างเป็นรูปแคบแต่ยาว ตัวเรือนอาศัยวางอยู่ประมาณกึ่งกลางพื้นที่ โดยหันหน้าเรือนไปทางทิศใต้ ด้านหน้าเรือนมี “บ่อน้ำ” และ “ศาลมีปู่ย่า” ตั้งอยู่ (ลายเส้น 5.83) ถัดลงมาเป็นเรือนสำหรับเก็บของทั่วไป ปลายสุดเป็นโรงสีข้าวและโรงทำเส้นก๋วยเตี๋ยวเดิม ส่วนด้านหลังพื้นที่มี “เขี้ยว” วางในแนวเดียวกับเรือน ถัดออกไปมีลำเหมูและบ่อเลี้ยงปลา

แผนผังอาคาร

ลายเส้น 5.84 แผนผังเรือน

เป็นเรือนที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ คือมีส่วนด้านกว้างประมาณ 11 เมตร และด้านยาวประมาณ 12.50 เมตร การมีขนาดเรือนที่ใหญ่เช่นนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องน่าแปลกใจ เนื่องจากมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมากนั่นเอง โดยมีความต้องการใช้ห้องนอนมากถึง 4 ห้อง (ลายเส้น 5.84) แต่อย่างไรก็ดีหากพิจารณาโดยละเอียดแล้วจะเห็นได้ว่าเรือนหลังนี้มีคุณลักษณะเป็นแบบ “เรือนขยาย” นั่นเอง ซึ่งจะเห็นได้จากลักษณะของแผนผังเรือน หากตัดทอนส่วนของ “ห้องนอน” ทั้งหมดทางด้านซ้ายมือออกก็จะพบว่าแท้จริงนั้นเรือนเดิมก็มีขนาดใหญ่อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานเช่นเดียวกับครอบครัวอื่นๆ คือเป็นเรือนจั่วเดียวที่มีความกว้างประมาณ 5 เมตร โดยมี “บันได” ขึ้นตรงจากทางด้านหน้าเรือน (รูป 5.132) ขนาบด้วยส่วนของ “นอกเต็น” ที่โล่งกว้างถัดเข้าไปในเรือนเป็นเต็นขนาด 3 ห้อง มี “เข่งพะลา” ตั้งอยู่บนผนังเรือนที่ทำแบบผายออก (รูป 5.133) ท้ายสุดเป็น “ห้องนอนใหญ่” ของพ่อแม่ พื้นที่อีก 2 เมตรที่ยื่นออกไปจาก “เต็น” ทางด้านซ้ายน่าจะเป็น “ช่องไฟ” เดิมเนื่องจากติดไปส่วนปลายมีประตูออกไปสู่ “ชานซักล้าง”

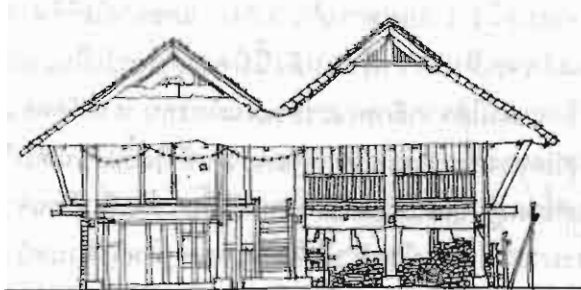
รูป 5.132 "บันได" ทางขึ้นด้านหน้า ซึ่งวางไว้ในแนวฉากกับชาน

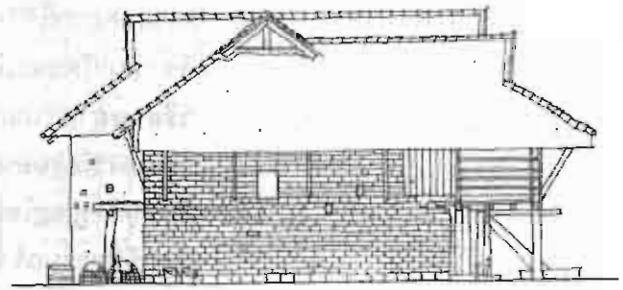
รูป 5.133 "แข่งพะลา" เหนือเดินภายในเรือน

ต่อมาครอบครัวขยายมากขึ้น โดยเฉพาะการมีลูกสาวหลายคน ซึ่งเมื่อลูกๆ เริ่มโตเป็นสาวแล้วความจำเป็นในการมี "ห้องนอน" เป็นสิ่งเลียงไม่ได้ ดังนั้นการขยายขยายเรือนจึงเกิดขึ้น โดยการต่อพื้นที่เรือนในทางด้านซ้ายมือให้ยาวไปจรดท้ายเรือน เพื่อกันเป็นห้องนอนให้ได้อีก 3 ห้อง "ครัว" หรือ "ฮ้องไฟ" ซึ่งเคยอยู่บนเรือนจึงไม่อาจใช้การได้อีก เนื่องจากกลายสภาพเป็นอยู่กึ่งกลางพื้นที่เรือนไปเหตุนี้ได้ทุนเรือนใหม่จึงถูกปรับปรุงพื้นที่ใช้สอยให้เป็นบริเวณของ "ฮ้องไฟ" แทนในที่สุด

ลักษณะรูปแบบอาคาร

ลายเส้น 5.85 รูปด้านหน้าเรือน

ลายเส้น 5.86 รูปด้านข้างเรือน

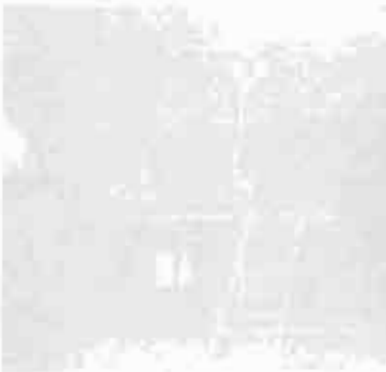

รูป 5.134 ลักษณะรูปทรงหลังคาแบบ "เรือนแฝด"

รูป 5.135 โครงสร้างหลังคาส่วนที่เป็น "หน้าจั่ว"

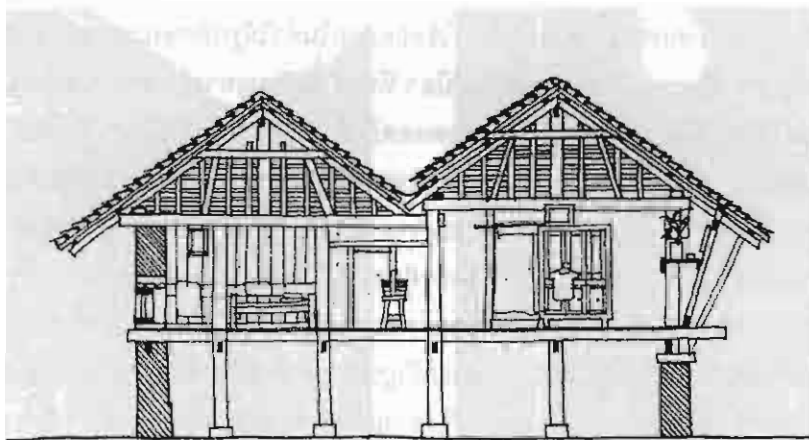
จากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยภายในทำให้รูปลักษณะของอาคารจากเดิม เป็นแบบเรือนจั่วแบบ "มะนิลา" ที่หันด้านจั่วมาทางด้านหน้าและหลัง โดยมีผืนหลังคาใหญ่คลุมเลียดยาวตลอดถึงท้ายเรือนนั้น มาเป็นรูปลักษณะใหม่แบบ "เรือนแฝด" ที่วางแนวหลังคานานกันไปยาวตลอดตัวเรือน (ลายเส้น 5.85, 5.86, รูป 5.134) ความน่าสนใจของรูปแบบลักษณะเช่นนี้อยู่ตรงที่เทคนิควิธีในการประกอบตัวเรือนเข้าด้วยกัน ซึ่งข้อจำกัดสำคัญของการทำ "เรือนแฝด" นั้น คือช่วงบริเวณที่ชายคาของทั้ง 2 หลังทิ้งยาวลงมาบรรจบกัน ความยุ่งยากไม่ได้เกิดจากการจะต้องแก้ปัญหาในเรื่องของ "รางน้ำ" ตรงกลางเรือน เพราะเมื่ออาศัยภูมิปัญญาในทางเชิงช่างแล้วข้อด้อยเช่นนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องยากเกินไปที่จะแก้ไข ดังจะเห็นได้จากการใช้วิธีลากซุงทั้งต้นให้เป็นรางรับน้ำไหลนั้นได้ โดยไม่ต้องคำนึงถึงรอยร้าวที่จะเกิดขึ้นเหมือนดังเช่นวิธีการต่อไม้ทำเป็นราง จุดอ่อนสำคัญกลับอยู่ที่ระยะความสูงขององค์ประกอบทางโครงสร้างในการที่จะรับรางน้ำต่างหากที่จะเป็นเงื่อนไขสำคัญ กล่าวคือการมี "รางน้ำ" อยู่ตรงกลางเรือนย่อมจำเป็นอย่างยั้งที่จะต้องมีส่วนของโครงสร้างอาคารสำหรับใช้รับ "รางน้ำ" นั้น การแก้ไขทำได้เพียงวิธีเดียวคือการมี "เต้า" ยื่นจากโครงสร้างเสาออกไปรับ (ลายเส้น 5.87) โดย "เต้า" ดังกล่าวต้องเป็นไม้ (ลายเส้น 5.85, 5.86) เสาของเรือนหนึ่งกับเสาของอีกเรือนหนึ่ง ซึ่งระยะความสูงของ "เต้า" ขึ้นอยู่กับความกว้างที่ห่างกันระหว่างเรือนทั้ง 2 หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า "ฮ่อมริน" และความสูงของ "ฮ่อมริน" นี้เองที่เป็นประเด็นสำหรับปัญหา เพราะหากเรือนนั้นมีความสูงของช่วงเรือนสั้นเกินไป "เต้า" รับรางน้ำนี้ย่อมจะต้องเตี้ยลงมาด้วย ซึ่งหากต่ำเกินไปก็จะเป็นปัญหาของความสะดวกและปลอดภัยในการใช้สอยพื้นที่เรือน เพราะศีรษะของผู้อยู่อาศัยจะโขกเอาได้ การทำเป็นเรือนแฝดจึงมักต้องใช้กับเรือนที่มีช่วงเรือนสูงพอที่จะใส่ "เต้ารับรางน้ำ" แล้ว คนอาศัยสามารถเดินลอดผ่านได้อย่างสะดวก

รูป 5.136 การใช้ค้ำยันช่วยยึดปีกชายคากับกันสาด

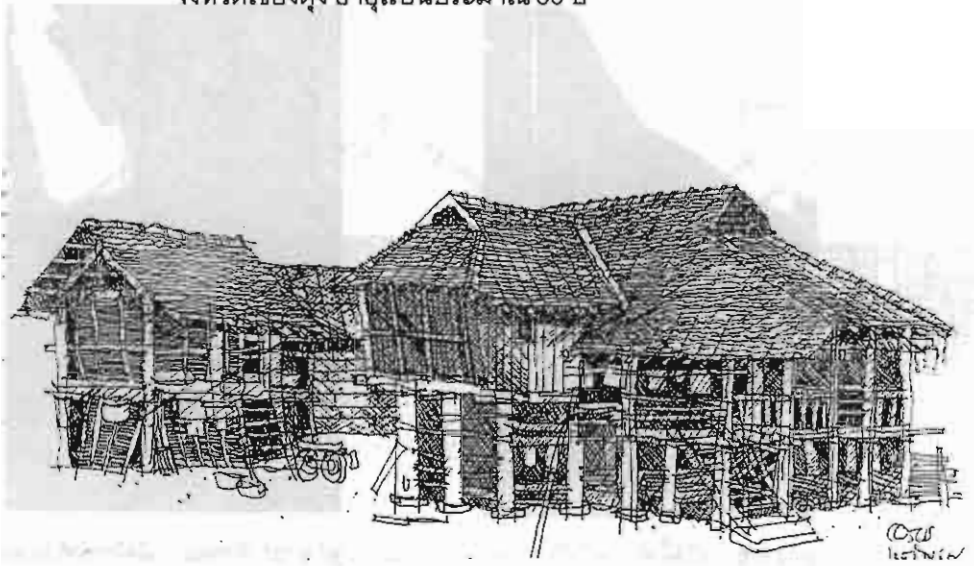
รูป 5.137 ลักษณะการยึดโยงองค์ประกอบของส่วนพื้นและผนัง

ลายเส้น 5.87 รูปตัดเรือนตามขวาง

อย่างไรก็ดีสำหรับเรือนหลังนี้แม้ว่าตัวเรือนประธานเองจะมีความสูงไม่มากนัก ซึ่งหากใช้วิธีการสร้างเรือนแผ่ดั่งกล่าวมาแล้วตอนต้น ก็เชื่อว่าจะประสบปัญหาในเรื่องของ “เต๋ารับรางน้ำ” นั้นแน่นอน หากแต่เพราะว่าในปัจจุบันได้เกิดมีวัสดุใหม่ๆ มากมาย ทำให้การแก้ปัญหาต่างๆ สามารถกระทำได้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เรือนหลังนี้ก็เช่นกัน การมีวัสดุประเภท “สังกะสี” เข้ามาช่วยทำให้การทำ “รางน้ำ” สามารถลดขนาดให้เล็กลงและมีน้ำหนักเบาขึ้นด้วย “เต๋ารับรางน้ำ” จึงไม่มีความจำเป็น เพราะเจ้าของเรือนใช้วิธีเอา “จันทัน” มาเป็นตัวรับแทน เรือนจึงไม่มีชิ้นส่วนของ “เต๋” มาเกาะเกาะทางเดินอีกต่อไป นับเป็นความชาญฉลาดอีกประการหนึ่ง

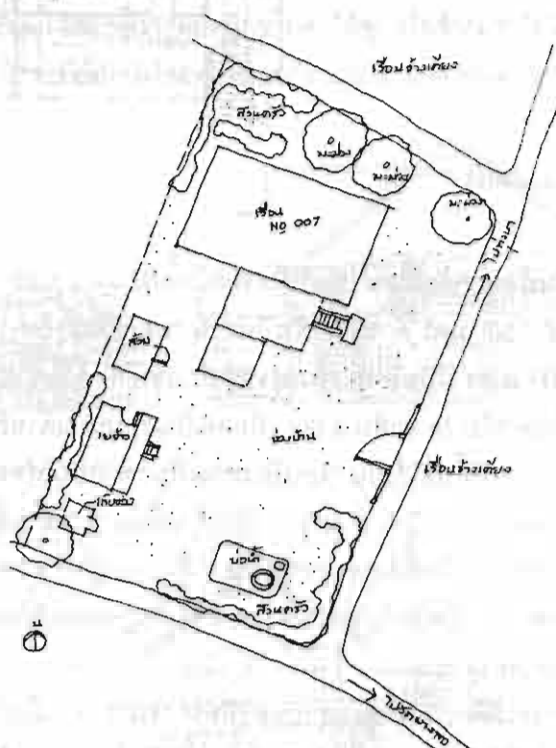
เรือนหลังที่ 5 เรือนของ นายสมบุญ บ้านเลขที่ 63 บ้านยางลอ อำเภอยางล่อ จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือนประมาณ 60 ปี

ลายเส้น 5.88 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม

ผังบริเวณ

เรือนหลังนี้ตั้งอยู่บนพื้นที่ดินบริเวณมุม 3 แยก ลักษณะของที่ตั้งเป็นที่ดินรูป 4 เหลี่ยมค่อนข้างผืนผ้า (ลายเส้น 5.89) ทางเข้าบ้านอยู่ทางด้านยาว มีรั้วไม้ไผ่แบบ "รั้วสลาบ" กั้นล้อมเป็นบริเวณโดยรอบจากประตูบ้านเข้าไปเป็นช่วงใหญ่ ตัวเรือนวางเยื้องออกไปทางทิศเหนือ ตามคติที่เสี่ยงไม่ให้ประตูเรือนอยู่ตรงกับประตูบ้าน ด้านหน้าเรือนหันไปทางทิศตะวันออก ส่วนหลังเรือนปลูกพืชสวนครัวและกลุ่มต้นมะม่วง ถัดมาทางทิศใต้มียุ้งข้าวหรือ "เยข้าว" วางคู่กับกระต๊อบไว้เก็บของ (รูป 5.138) ส่วนมุมบนมี "น้ำบ่อ" และ "สวนครัว" ทำแบบปิดล้อม (รูป 5.139)

ลายเส้น 5.89 ผังบริเวณบ้านของนายสมบุญ

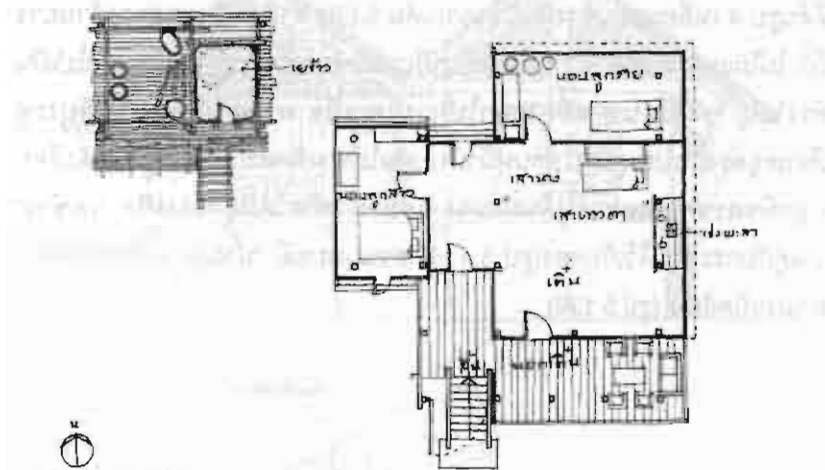

รูป 5.138 "เยข้าว" กับบันไดพาดทางขึ้น

รูป 5.139 "ช่วง" ด้านหน้าเรือนและ "น้ำบ่อ" ที่มุมรั้ว

แผนผังอาคาร

ลายเส้น 5.90 แผนผังเรือน

เป็นเรือนอาศัยขนาดย่อมที่มีส่วนกว้างประมาณ 5.00 เมตร ส่วนยาวประมาณ 7.50 เมตร ด้านหน้าทำเป็นส่วน “นอกเต็น” อีก 1 ห้องกว้างประมาณ 2.00 เมตร มีบันไดทางขึ้นตรงจากด้านหน้า ด้านข้าง “นอกเต็น” เรือนทำพื้นยื่นออกไป (ลายเส้น 5.90) เพื่อต่อเป็นเรือนนอนสำหรับลูกสาวอีก 1 ห้อง พร้อม ๆ กับมีพื้นที่ใช้เป็น “ระเบียงทางเดิน” จากบันไดทางขึ้นเพื่อเข้าส่วนหลังของเรือน (รูป 5.139) สำหรับภายในเรือนนั้น จาก “นอกเต็น” เข้าไปจะเป็น “เต็น” ถัดเข้าไปเป็นที่ตั้งของ “แข่งพะลา” ซึ่งวางอยู่กึ่งกลางของผนังห้องติดกับ “เสาเทวดา” ถัดเข้าไปหน้าห้องนอนเป็นพื้นนอนของเจ้าของเรือนส่วนในสุดเป็นพื้นนอนของลูกชาย

เช่นเดียวกับเรือนหลายหลังที่ทำการสำรวจ เมื่อเรือนหลังนี้ก็เป็นอีกหลังหนึ่งที่มีการต่อขยายบางส่วนขึ้นภายหลัง โดยเฉพาะด้านข้างเรือนที่ต่อเป็นเรือนนอนของลูกสาว เมื่อโตขึ้นเป็นสาว ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นส่วนตัวและปลอดภัย

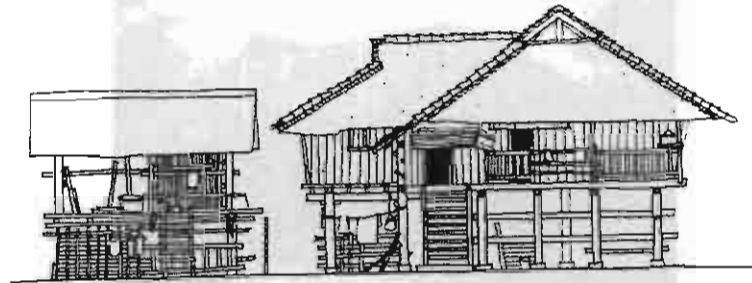
รูป 5.140 “ระเบียงทางเดิน” ด้านข้างเรือน ไปยังประตูองด้านข้างเรือน

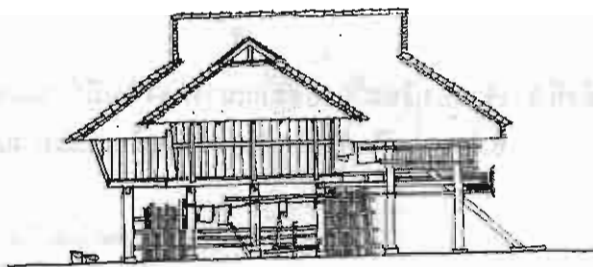
รูป 5.141 บริเวณส่วน “นอกเต็น” กับการใช้เฟอร์นิเจอร์สมัยใหม่

ลักษณะรูปแบบอาคาร (ลายเส้น 5.914, 5.92)

เป็นเรือนยกพื้นใต้ถุนสูง ส่วนของตัวเรือนทำเป็นแผงผาดด้วยไม้จริง "นอกเดิน" กันเป็นราวระเบียงแบบโปร่ง ๆ (รูป 5.142, 5.143) ตัวเรือนปิดทึบ มีเพียงหน้าต่างบานเล็ก ๆ 2-3 ช่องเท่านั้น ตัวเรือนคลุมทึบด้วยหลังคาจั่วแบบ "มะนิลา" โดยชุดใหญ่วางคลุมพื้นที่ทางยาวทั้งหมด ส่วนหลังคาชุดเล็กซึ่งเป็นแบบทรง "มะนิลา" เหมือนกัน ต่อคลุมทางด้านข้าง (ลายเส้น 93, รูป 5.144) ทำให้ภาพลักษณะโดยรวมของเรือนเป็นรูปทรงแบบ "หักศอก" ความโดดเด่นของเรือนไทเขินนั้น นอกจากจะอยู่ตรงที่การทำเป็น "จั่วเล็ก" ซึ่งทำให้ปีกนกด้านหน้ามีหลังคาเป็นผืนกว้างใหญ่แล้ว วิธีการลดระดับของสันหลังคา ระหว่างตัวเรือน และวิธีการสอดปีกชายคาให้ชุกหรือซ้อนเข้าไปได้ปีกหลังคาของอีกหลังนั้น ทำให้เกิดมิติของการเล่นกับระนาบ มวลหลังคาน่าสนใจยิ่งขึ้น

ลายเส้น 5.91 รูปด้านหน้าเรือน

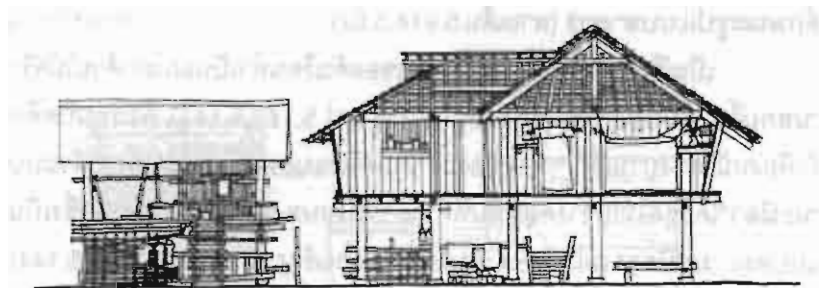
ลายเส้น 5.92 รูปด้านข้างเรือน

รูป 5.142 ลักษณะของเรือนโดยรวม

รูป 5.143 "บันได" ทางขึ้น ซึ่งหลบอยู่ใต้ปีกกันสาด

ลายเส้น 5.93 รูปตัดเรือนตามขวาง

รูป 5.144 รูปลักษณะของเรือนจากด้านหน้า

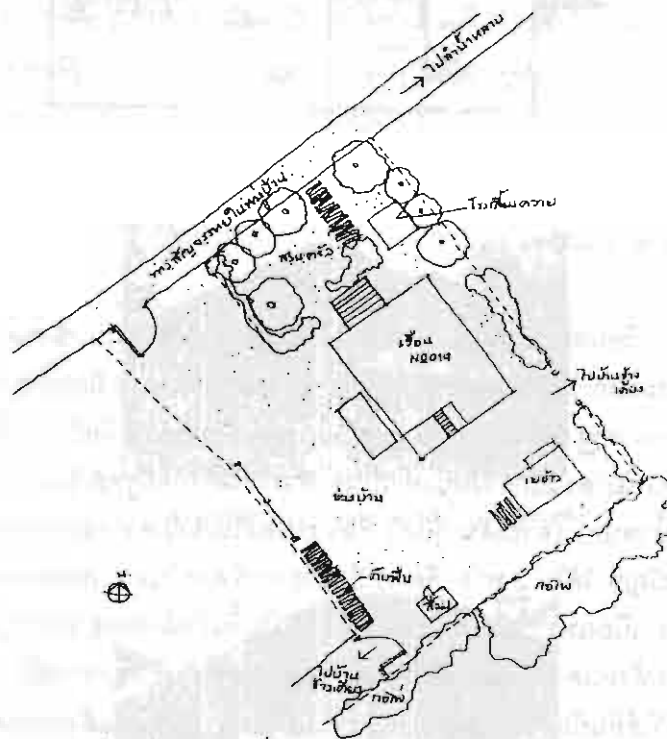
เรือนหลังที่ 6 เจ้าของเรือน นายยี่และนางหลง ไม่มีบ้านเลขที่ บ้านล่าว
อำเภอภาคฟ้า จังหวัดเชียงตุง อายุเรือนประมาณ 22 ปี

ลายเส้น 5.94 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม

ผังบริเวณ

เรือนหลังนี้ตั้งอยู่ในบริเวณของบ้านที่มีขอบเขตของพื้นที่ค่อนข้าง กระชับ (ลายเส้น 5.95) มีรั้วไม้ไผ่สานแบบ "รั้วตาแสง" กันล้อมโดยรอบ (รูป 5.145) ประตูทางเข้าบ้านเอียงไปทางด้านมุมทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เปิดเข้าไปเป็น "ช่วง" ยาวจนจรดท้ายบ้าน ตัวเรือนประธานตั้งเอียงไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ โดยวางขนานกับแนวเขตบ้าน หันหน้าเรือนไปทางหน้าบ้าน หน้าเรือนปลูกผักสวนครัว มีกองฟืนและ "ฟ้ามควาย" หรือ "โรงพักควาย" ตั้งชิดริมรั้วสวน "เขี้ยว" (รูป 5.146) วางค่อนไปอยู่ทางด้านท้ายของเรือนทั้ง 2 ด้านของรั้วบ้านยังมีประตูทางออกไปยังบ้านข้างเคียง

ลายเส้น 5.95 ผังบริเวณบ้านของนายยี่

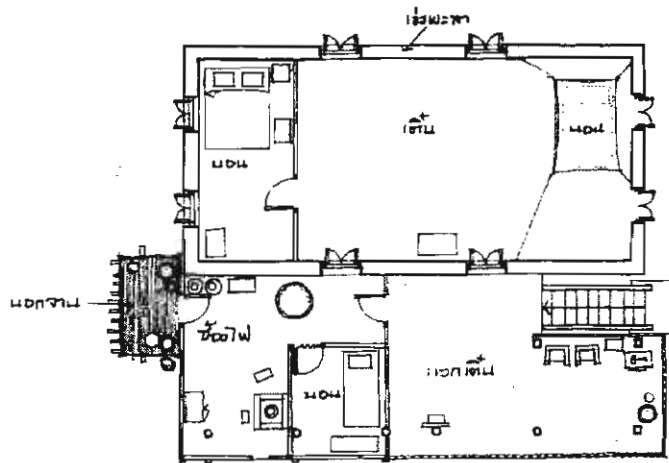

รูป 5.145 บริเวณของ "ช่วง" ด้านหน้ากับ "รั้วตาแสง" ที่กันโดยรอบ

รูป 5.146 ลักษณะของ "เขี้ยว" แบบดั้งเดิม

แผนผังอาคาร

ลายเส้น 5.96 แผนผังเรือน

เรือนหลังนี้มองดูผิวเผินแล้ว ต้องถือว่าเป็นเรือนแบบ “พิเศษ” เนื่องจากมีระเบียบวิธีการจัดแผนผังรวมทั้ง “โครงสร้าง” อาคาร ผิดแปลกไปจากเรือนแบบมาตรฐานทั่วไป โดยอาคารจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือปีกข้างหนึ่งทำเป็นอาคารไม้ ส่วนอีกข้างหนึ่งทำเป็นอาคารทรงตึก(ก่ออิฐฉลุลายจะเป็นแบบผนังรับน้ำหนัก) (ลายเส้น 5.96) ซึ่งหากมองในเชิงวิเคราะห์ก็อาจตั้งเป็นประเด็นปัญหาได้ใน 2 ทาง คือ 1) ปีกซ้ายทางทิศตะวันตก เป็นส่วนต่อเติมภายหลัง เนื่องจากเป็นส่วนเล็กและไม่ได้เป็นพื้นที่หลักของอาคาร 2) สร้างพร้อมกับทั้งหมด เพียงแต่ใช้ลักษณะโครงสร้างต่างกันซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้อาศัยก็ได้ยืนยันว่าเรือนมีลักษณะเช่นนี้ตั้งแต่จำความได้แล้วประกอบกับหากสังเกตจากลักษณะรูปทรงหลังคา พื้นที่ทั้ง 2 ส่วนหาได้แยกออกจากกันเป็นแบบ “เรือนแฝด” ตามแนวโครงสร้างผังนั้นไม่ หากแต่ทั้ง 2 ส่วนกลับอยู่ภายใต้โครงสร้างหลังคาเดียวกัน (ดูภาพลายเส้นรูปด้านหน้าประกอบ) ในขณะที่การทำเป็นเรือนแฝดก็กลับทำขวางกับแนวโครงสร้างผังเรือน (ดูรูปตัดลายเส้น 5.99 ประกอบ) ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าเรือนทั้งชุดนี้ถูกสร้างขึ้นพร้อมกัน โดยที่ความจริงแล้วการทำเรือนส่วนหนึ่งเป็น “ตึก” นั้นไม่ใช่เป็นเรื่องแปลก หากจะกล่าวว่ามีที่มาจากผลพวงอิทธิพลของรูปแบบอาคารร้านค้าแบบ “ทรงตึก” ในเขตตัวเมืองเชียงตุงนั่นเอง เพราะไม่เพียงเป็นอาคาร 2 ชั้นแบบ “ทรงตึก” แต่ยังรวมไปถึงรูปแบบหลังคาอย่างทรง “Hip” หรือ “ปั้นหย้า” ซึ่งเรือนหลังนี้ก็มิรู้ปลักษณะหลังคาดังกล่าวอีกด้วยเช่นกัน (รูป 5.147, 5.149) อาคารแบบ “ตึก” ภายใต้หลังคาแบบปั้นหย้านี้ น่าจะเป็นแบบอย่างอิทธิพลตะวันตกที่เริ่มเข้ามาเผยแพร่โดยชาวอังกฤษ ตั้งแต่ครั้งเข้ามาปกครองเชียงตุงนับจากหลังปี 2433 แล้ว ดังจะเห็นได้ทั้งจากแบบอย่างการสร้างพระราชวัง อาคารราชการและอาคารร้านค้า

ดังกล่าว อย่างไรก็ตามการทำเรือนตึกลักษณะนี้ ก็ไม่ได้มีเพียงหลังเดียวในกลุ่มหมู่บ้าน ของชาวไทเขินในเชียงตุง จึงทำให้เชื่อได้ว่าคงจะเป็นกระแสนิยม ขณะหนึ่งที่ถูก นำเข้ามาสอดแทรกในท่ามกลางแบบอย่างประเพณีนั่นเอง

สำหรับการใช้สอยพื้นที่ภายในเรือนนั้น มีการแยกและลำดับประโยชน์ใช้สอย ที่ค่อนข้างชัดเจน โดยจาก “บันได” ทางขึ้นซึ่งตั้งประมาณกึ่งกลาง เรือนขึ้นไป เป็นส่วนของ “นอกเดิน” ที่เป็นพื้นที่โล่งใช้พักผ่อนรับแขก มีราว พนักลูกกรงกันรอบกันตก ถัดเข้าไปเดิมเป็นส่วนของ “ฮ้องไฟ” มี “นอกจาน” ต่อออกไปจากท้ายเรือน แต่ต่อมาเมื่อต้องการห้องนอนเพิ่มสำหรับลูก ๆ ก็เลย กันแบ่งเป็นห้องแยก แบ่งย่อยออกจาก “ฮ้องไฟ” และทำผนังกันแยกจาก “นอกเดิน” อีกทีหนึ่ง สำหรับพื้นที่ส่วนปีกขวาของเรือนซึ่งเป็นเรือนตึกนั้น ใช้เป็น “เรือนนอน” โดยเฉพาะ โดยมีการกันแบ่งเป็นห้องนอนของพ่อแม่ส่วนท้าย เรือนที่เหลือเป็นพื้นที่โล่งให้ลูกหลานใช้นอนรวมกัน

รูป 5.147 หลังคาทรง “ปั้นหย่า” ที่แพร่เข้ามาในช่วงหลัง

รูป 5.148 การปรับเปลี่ยนวัสดุก่อสร้าง จากผนังไม้เป็นผนังก่ออิฐ

รูป 5.149 การปรับเปลี่ยนวัสดุก่อสร้าง จากผนังไม้เป็นผนังก่ออิฐ

ลักษณะรูปแบบอาคาร

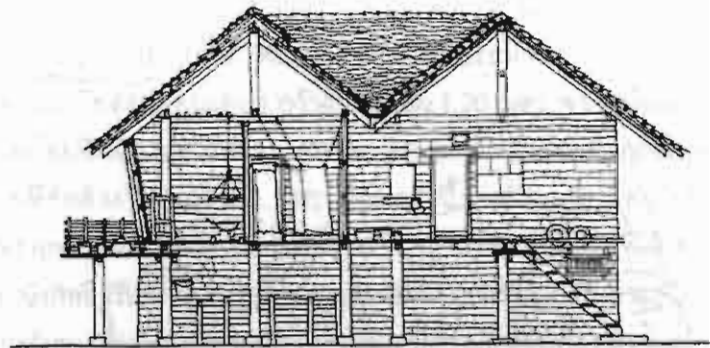
ลายเส้น 5.97 รูปด้านหน้าเรือน

ลายเส้น 5.98 รูปด้านข้างเรือน

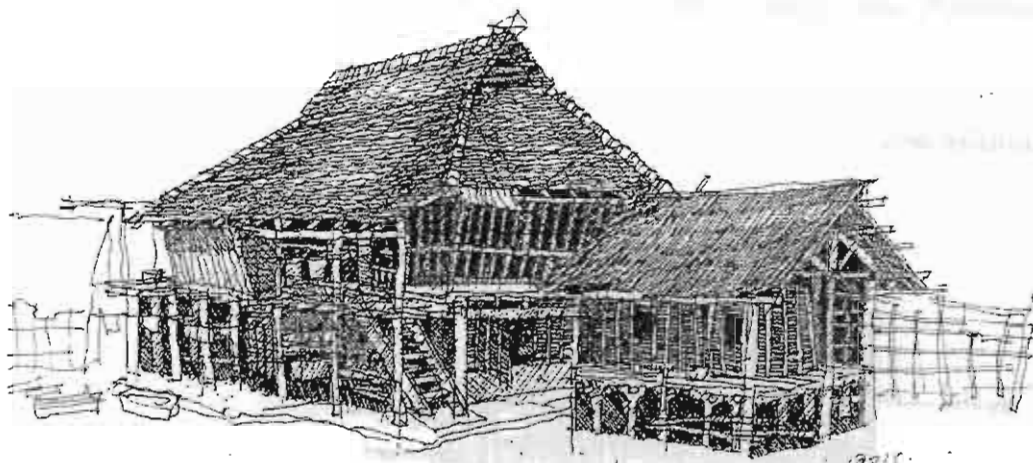
ดังกล่าวมาแล้วว่าเรือนหลังนี้ต้องถือเป็นหนึ่งในแบบเรือน **“พิเศษ”** ที่อยู่นอกระเบียบแบบแผน ซึ่งโดยปกติแล้วการออกแบบแผนผังอาคารกับการใช้รูปทรงของหลังคา จะซ้อนทับกันแบบตรงไปตรงมา คือ รูปลักษณะของหลังคา ซึ่งโดยธรรมชาติจะเอากว้างวางทับลงบนผังเรือนที่วางกว้างออกเช่นกัน แต่หลังนี้กลับทำสลับกันโดยวางแนวทางยาวทับลงบนทางขวางของเรือน ทั้งยังออกแบบหลังคาให้ซับซ้อนขึ้น โดยแทนที่จะออกแบบให้เป็น **“เรือนแฝด”** ในทางขวางที่วางยาวตลอดเรือนเหมือนหลังอื่นๆ กลับเชื่อมต่อส่วนปลายเข้าหากัน ทำให้เมื่อมองดูเรือนจากภายนอกแล้ว ด้านหน้าเรือนและด้านหลังเรือนจะมีรูปลักษณะหลังคาเหมือนกัน (ลายเส้น 5.97, 5.98) หากไม่สังเกตทางขึ้นเรือนจากบันไดแล้ว แทบจะระบุไม่ได้ว่าด้านไหนเป็นด้านหน้าหลักของเรือน หรืออาจเข้าใจไปว่าเป็นด้านที่หันจั่วแฝดออกมาของอีกด้านหนึ่ง

ความแปลกแยกของการเลือกใช้ **“รูปแบบหลังคา”** ที่ต่างจากแบบแผนเดิมและ **“วัสดุ”** ที่แตกต่างกันในหลังเดียวกันนี้ แม้จะทำให้เกิดเป็นภาพลักษณ์ของอาคารที่ดูแปลกตา แต่ก็ทำให้ความรู้สึกของเรือนที่เป็น **“จิตวิญญาณ”** อย่างเรือนแบบ **“วัฒนธรรมไท”** นั้นสูญหายไปเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากรูปลักษณะด้านหน้า ซึ่งหากไม่มีส่วนของเรือนไม้ยกได้สูงมาช่วยลดความกระด้างลงแล้ว ก็แทบอธิบายไม่ได้เลยว่าที่เห็นนี้ คือเรือนไทในแบบอย่างของ **“ไทเขิน”** แม้ว่าจะอยู่ภายใต้สัดส่วนที่อยู่บนกรอบของระเบียบแบบแผนก็ตาม

ลายเส้น 5.99 รูปตัดเรือนตามขวาง

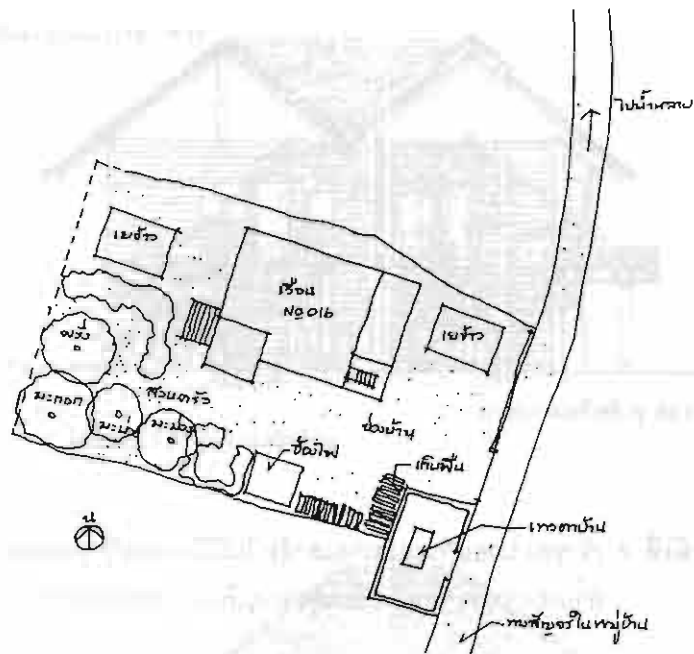
เรือนหลังที่ 7 เจ้าของ นายแก้วและนางแสงดู่ย ไม่มีบ้านเลขที่ บ้านเด่นช้าง
อำเภอภาคฟ้า จังหวัดเชียงตุง อายุเรือนประมาณ 60 ปี

ลายเส้น 5.100 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม

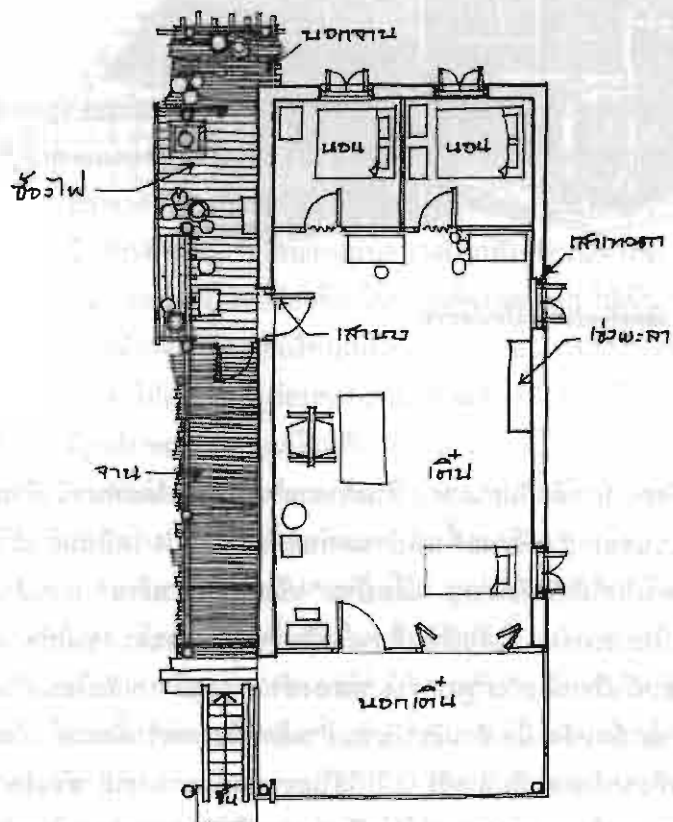
ผังบริเวณ

ที่ตั้งของบ้านติดกับถนนทางเดินเท้าภายในหมู่บ้าน โดยหันหน้าบ้าน
ไปทางทิศตะวันออก ผังบริเวณพื้นที่บ้านค่อนข้างเป็นรูป 4 เหลี่ยมผืนผ้า
มุมหน้าบ้านทางทิศใต้เป็นที่ตั้งของ “เสื่อบ้าน” หรือ “เทวดาบ้าน” (ลายเส้น
5.101) ภายในประกอบด้วยตัวเรือนที่วางชิดริมรั้วไม้ไผ่ขัดแต่ละค่อนไปทาง
ทิศเหนือ ด้านหน้าเรือนทำเป็น “ตูป” วาง “หลองข้าว” ส่วนด้านหลังเรือนเป็น
“โรงเลี้ยงควาย” อีกหลังหนึ่ง สำหรับบริเวณด้านซ้ายมือทางเข้าทั้งหมด เป็น
“ช่วงใหญ่” มีที่วางเก็บกองฟืนสำหรับนำไปใช้ในการหุงต้มอาหารใน “ฮ้องไฟ”
ซึ่งอยู่ถัดลงมา มุมท้ายสุดของส่วนนี้เป็นบริเวณปลูกพืชผักสวนครัว และพวก
พืชผลประเภทมะม่วง มะกอก ฝรั่ง ฯลฯ

ลายเส้น 5.101 ผังบริเวณบ้านของ นายแก้ว

แผนผังอาคาร

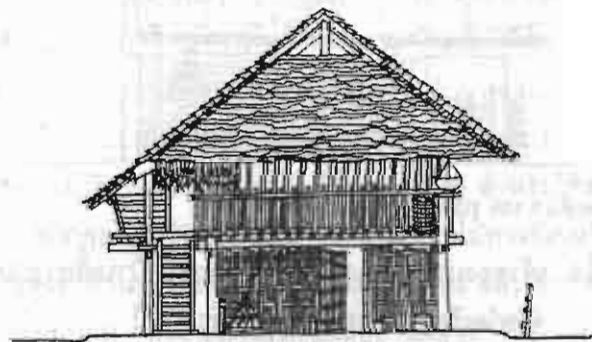
ลายเส้น 5.102 แผนผังเรือน

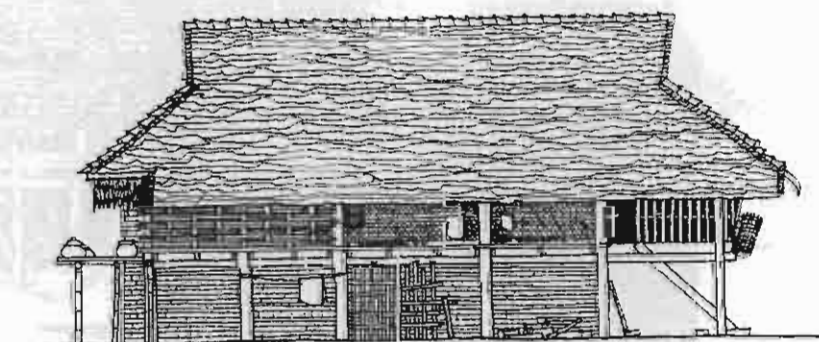
รูป 5.150 ส่วนของ "นอกเต็น" ที่ใช้ในการรับแขก

เป็นเรือนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้างขนาดประมาณ 5.00 เมตรยาว 10.00 เมตร มีส่วน "นอกเต็น" ต่อยาวออกมาอีกประมาณ 2.50 เมตร และ ส่วนของระเบียงทางเดินแคบๆ กว้างประมาณ 1.20 เมตร จาก "บันได" ตรงไป ยังท้ายเรือนซึ่งเป็น "ฮ้องไฟ" ขนาดเล็ก มี "นอกชาน" เชื่อมต่อออกไปสำหรับ ใช้เป็นที่ซักล้าง (ลายเส้น 5.102) เรือนหลังนี้วางด้านหน้าเรือนไปทางทิศ ตะวันออกเฉียงใต้ มีลักษณะพิเศษคือเป็นเรือนแบบ "ทรงดิก" ที่ใช้โครงสร้าง แบบผนังก่ออิฐรับน้ำหนัก ผสมผสานกับโครงสร้างที่เป็นไม้ในส่วนที่เป็นโครง สร้างหลังคา พื้นเรือนและระเบียงทางเดิน เรือนหลังนี้โดยโครงใหญ่แล้วก็เป็น เรือนอย่างมาตรฐานทั่วไป ที่มีแบบแผนชัดเจน คือด้านหน้าต่อเป็น "นอกเต็น" (รูป 5.150) มี "บันได" ทางขึ้นแนบชิดขึ้นมา ถัด "นอกเต็น" เข้าไปเป็นส่วนที่กั้น ผนังทึบสำหรับใช้เป็น "เต็น" พื้นที่ว่างสละระมัดประโชยชนนานาประการ ทั้งการพักผ่อน ที่นอน ทำงานและยังใช้ในกิจกรรมพิเศษอื่นๆ อาทิ งานศพ จัดเลี้ยง ทำบุญ ฯลฯ ตอนกลางเรือนของผนังริมนอก จะมีที่ตั้งของ "เข่งพระลา" ถัดไปท้ายสุดกันเป็นห้องอีกช่วงหนึ่งเพื่อใช้เป็นที่นอน สำหรับ "ครัวไฟ" ก็เป็น แบบอย่างของการพัฒนา ที่ย้ายออกไปให้พ้นจากภายในตัวเรือนเพื่อเสี่ยงใน เรื่องของกลิ่นและควัน

ลักษณะรูปแบบอาคาร

ลายเส้น 5.103 รูปด้านหน้าเรือน

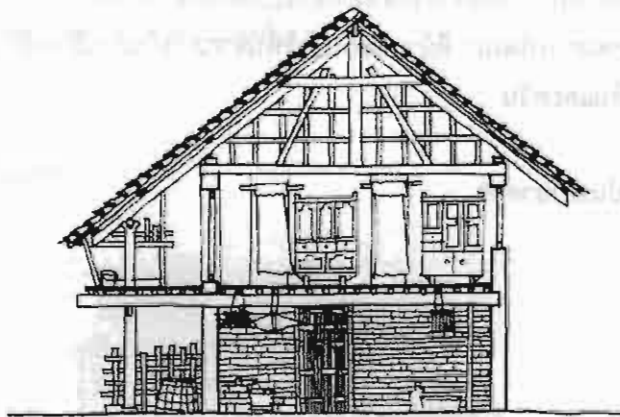

ลายเส้น 5.104 รูปด้านข้างเรือน

ลักษณะโดยภาพรวมแล้ว ก็ยังคงเป็นแบบอย่างเฉพาะของ “เรือนไทเขิน” ที่ทำเป็นเรือนยกพื้น มีหลังคาทรงจั่วแบบ “มะนิลา” ที่คลุมต่ำตามแบบฉบับของเรือนในถิ่นหนาว (ลายเส้น 5.103, 5.104) มี “บันได” ทางขึ้นด้านหน้า ที่ซ่อนอยู่ใต้ชายคาปีกนกผืนใหญ่ ที่คลุมพื้นที่ส่วนของ “นอกเดิน” ทั้งหมด (รูป 5.151) รูปทรงด้านหน้าจะมีคุณลักษณะแบบไม่สมมาตร คือจะมีการดึงปีกชายคาด้านหนึ่งให้ยื่นยาวออกมากกว่าอีกด้าน อันเนื่องจากการเพิ่มแนวเสาด้านข้างอีกแถว เพื่อใช้เป็นส่วนของพื้นที่ “ครัวไฟ” นั้นเอง (ลายเส้น 5.105) ซึ่งลักษณะนี้ถือได้ว่าเป็นลักษณะที่เด่นเฉพาะอย่างหนึ่งของไทเขิน ที่เป็นเหมือนกันหมดทุกหลัง อย่างไรก็ตามการเพิ่มเข้ามาของแนวเสาดังกล่าว ก็ย่อมทำให้ต้องมีการดึงชายคาลงมาคลุมทับพื้นที่ที่ยื่นออกมานี้ ซึ่งจากความได้ชื่ออย่างตรงไปตรงมานี้เอง ที่นอกจากจะเอื้อต่อการสนองประโยชน์ด้านการใช้สอยแล้ว ในแง่รูปทรงลักษณะอาคารก็ได้ทำให้เกิดมิติของมวลและระนาบอันแตกต่างที่น่าสนใจขึ้นมาอย่างไม่ได้ตั้งใจ

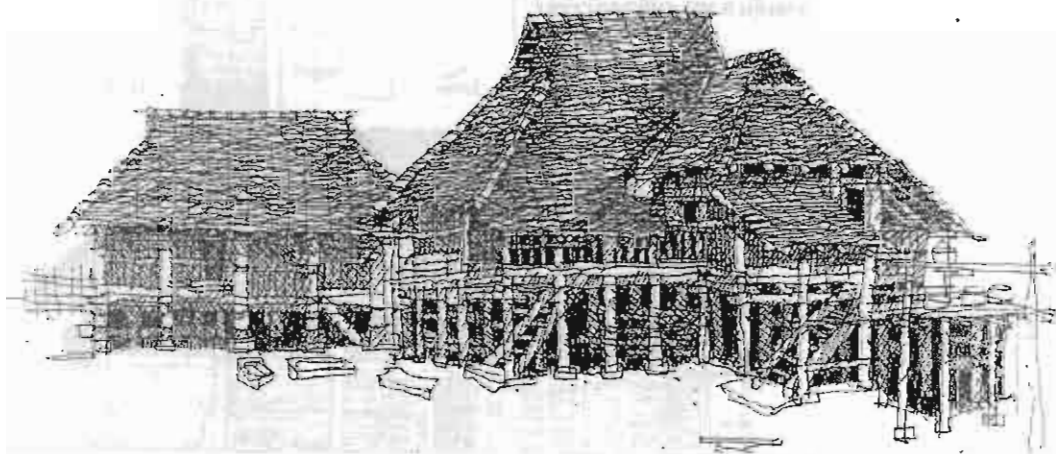

รูป 5.151 รูปลักษณะอาคารทางด้านหน้า

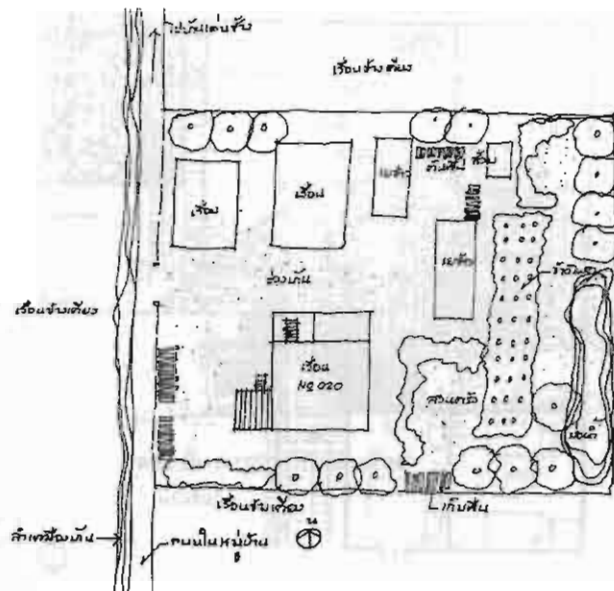

ลายเส้น 5.105 รูปตัดเรือนตามขวาง

เรือนหลังที่ 8 เจ้าของนายหนานมุง ไม่มีบ้านเลขที่ บ้านเลี้ยว อำเภอภาคฟ้า จังหวัดเชียงใหม่ อายุเรือนประมาณ 24 ปี

ลายเส้น 5.106 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม

ลายเส้น 5.107 ผังบริเวณบ้านของ นายหนานมุง

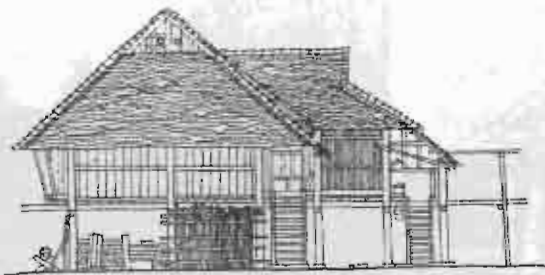
ผังบริเวณ

เป็นครัวเรือนที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ เห็นได้จากการอยู่กันเป็นกลุ่ม ก่อนหลายหลังในหมู่เครือญาติเดียวกัน บริเวณพื้นที่บ้านจึงมีขนาดกว้างใหญ่ บนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านหน้าติดถนนทางเดินซึ่งแนบขนานไปกับลำเหมืองของหมู่บ้าน ประตูทางเข้าบ้านวางอยู่ค่อนข้างตรงกลาง ถัดเข้าไปเป็น “ช่วงบ้าน” ที่ใช้เป็นตัวกระจายไปยังเรือนต่าง ๆ (ลายเส้น 5.107) นับแต่เรือนประธานซึ่งอยู่ค่อนข้างมาทางขวาหรือทางทิศใต้ ด้านหลังเรือนทำเป็นสวนครัวผนวกกับพืชไร่ประเภทข้าวโพดเป็นแนวยาวเกือบจรดความกว้างของพื้นที่ โดยมีการจัดแบ่งบริเวณสวนท้ายสุดให้เป็นบ่อน้ำใหญ่ สำหรับใช้รดน้ำพืชผักเหล่านี้ สวนอีกกลุ่มซึ่งมีเรือนอาศัย 2 หลังวางร่นขึ้นไปทางทิศเหนือหรือทางซ้ายของประตูเข้าบ้านร่นขึ้นมาชิดกับแนวของรั้วบ้าน และเนื่องจากมีหลายครัวเรือนประกอบกัน จึงเห็นอีกกลุ่มหนึ่งของ “เขี้ยว” ที่ตั้งวางเยื้องกันอยู่บริเวณหลังกลุ่มเรือนทั้งหมด (รูป 5.152) ก่อนถึงปลายมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีห้อง “ส้วม” ซึ่งเป็นส่วนประกอบอย่างใหม่แทรกเข้ามาร่วมด้วย

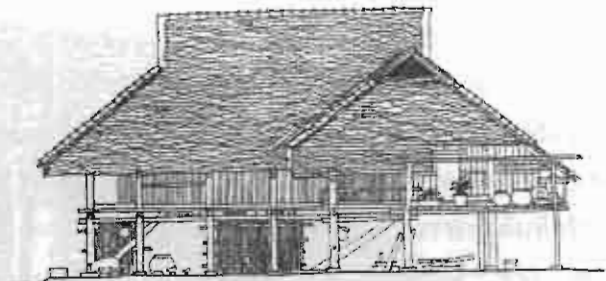

รูป 5.152 "เขี้ยว" ซึ่งมักวางอยู่มุมใดมุมหนึ่งของบริเวณบ้าน

ลักษณะรูปแบบอาคาร

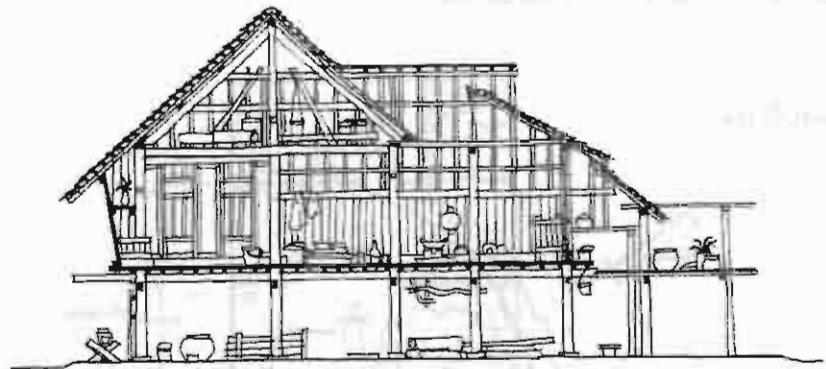
ลายเส้น 5.109 รูปด้านหน้าเรือน

ลายเส้น 5.110 รูปด้านข้างเรือน

รูป 5.157 รูปทรงหลังคา ซึ่งมีลักษณะพิเศษตรงที่นิยมทำเป็นจั่วขนาดเล็ก

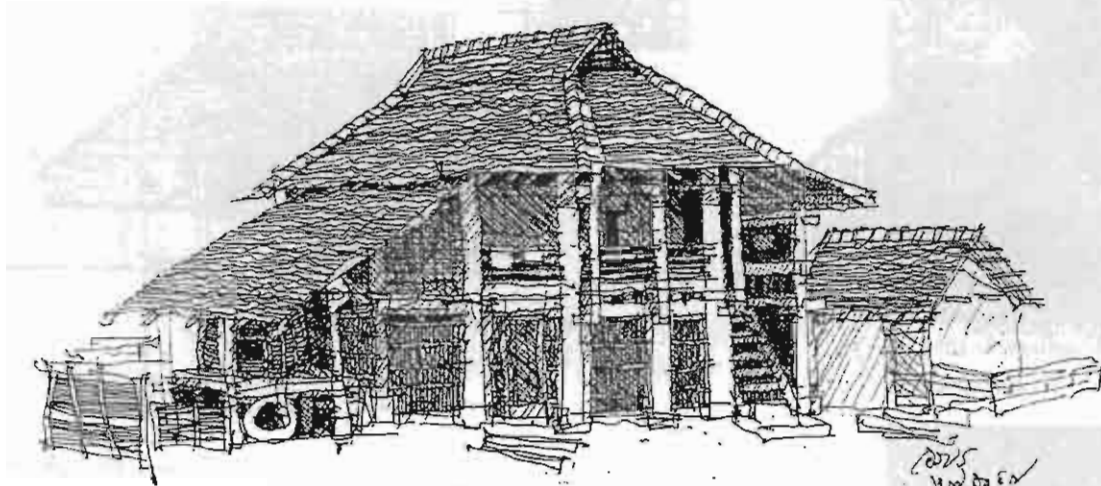
ลายเส้น 5.111 รูปตัดเรือนตามขวาง

รูป 5.158 แสดงโครงสร้างหลังคาบริเวณหน้าจั่ว

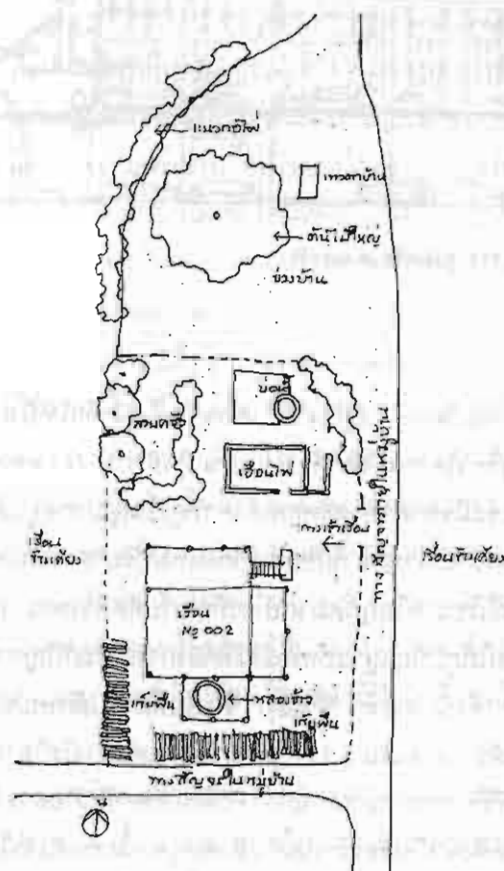
จากขนาดความกว้างใหญ่ของตัวเรือน ทำให้มีผลต่อขนาดและสัดส่วนของเครื่องเรือนหลังคาด้วยเช่นกัน (รูป 5.157) เพราะโดยปกติเรือนของไทยเรานั้น จะมีขนาดของรูปทรงหลังคาที่สูงใหญ่มากอยู่แล้ว เมื่อมาใช้กับเรือนที่มีขนาดกว้างกว่าปกติ ก็ย่อมทำให้ยิ่งเพิ่มปริมาตรของมวลหลังคายังขึ้น จนดูเป็นเรือนที่มีขนาดใหญ่โตมากเมื่อเทียบกับสัดส่วนคน (ลายเส้น 5.109, 5.110) และภายใต้ภูมิปัญญาแบบพื้นถิ่นที่ต้องการการแก้ปัญหาในเรื่องของการระบายอากาศ ดังนั้นการทำ “จั่วเล็ก” จึงเป็นที่มาของรูปลักษณะอาคารที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว (ลายเส้น 5.111, รูป 5.158) แต่อย่างไรก็ตามจากปัจจัยของพื้นที่ส่วนครัวที่ยื่นออกมามากเกินไปจะดึงหลังคาปีกกันลาดด้านข้างให้คลุมลงมาได้ทั้งหมดจึงจำเป็นต้องทำเป็นจั่วเล็กอีกชุดหนึ่งวางสันจั่วในแนวตั้งฉากกับเรือนประธาน เข้าชนกับส่วนท้ายของเรือนกลายเป็นรูป “หักศอก” นั่นก็ช่วยให้ภาพรวมของอาคารทั้งหลัง ดูมีจังหวะลีลาของที่ว่างและมวลรวมที่น่าสนใจยิ่งขึ้น

เรือนหลังที่ 9 เจ้าของนางเฮีย และนายเลียง บ้านเลขที่ 10 บ้านหนองอ้อ
อำเภอเชียงตุง จังหวัดเชียงตุง อายุเรือนไม่ทราบแน่ชัด

ลายเส้น 5.112 แสดงลักษณะของเรือนโดยรวม

ผังบริเวณ

ลายเส้น 5.113 ผังบริเวณบ้านของนางเฮีย

รูป 5.159 รั้วและประตูเข้าบ้าน

รูป 5.160 "ซ่าง" โดยรอบกับกองฟืนสำหรับ
การหุงต้ม

รูป 5.161 "หลองข้าว" ตั้งอยู่ติดกับคันลัดที่ยื่นจากเรือน

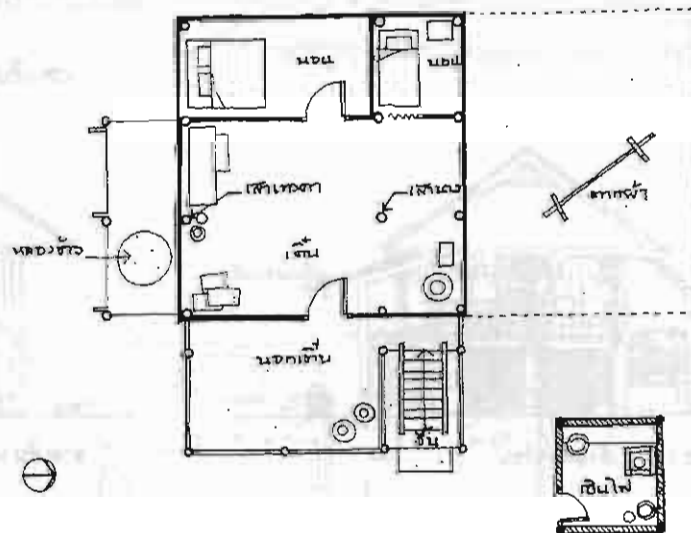

รูป 5.162 "เฮือนไฟ" ที่แยกจากเรือนมาปลูกไว้ต่างหาก

รูป 5.163 ภายใน "เฮือนไฟ"

บ้านหลังนี้ตั้งอยู่ตรงมุมสามแยกของถนนทางที่จะไปยัง "ศาลเทพดาบ้าน" ซึ่งวางอยู่ได้ต้นไม้ใหญ่ ที่อยู่ถัดเลยจากแนวรั้วของบ้านหลังนี้ออกไปนั่นเอง ด้านหน้าของบ้านหันไปทางทิศตะวันออกมีประตูทางเข้าค่อนไปทางด้านทิศเหนือ ตัวเรือนวางอยู่ถัดลงมาทางด้านใต้ ตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลางของพื้นที่ส่วนนี้ ครอบครัวยังไม่มี "เขี้ยว" แต่ใช้วิธีการตอปีกหลังคาทางด้านข้างเรือนยื่นออกมาคลุมแคร่ที่ยกสูงสำหรับวาง "หลองข้าว" (รูป 5.161) ถัดจาก "หลองข้าว" ออกไป เป็นหมู่กองพื้นที่วางซ้อนทับกันไปยาวตลอดแนวรั้วบ้าน ส่วนพื้นที่อีกด้านหนึ่งทางทิศเหนือ มี "เฮือนไฟ" สำหรับการหุงต้มที่สร้างแยกหลุดออกมาจากเรือนใหญ่ (รูป 5.162-163) มี "บ่อน้ำ" ด้านข้าง และ "สวนครัว" ด้านหลัง ซึ่งระบบการจัดในส่วนนี้ ดูจะเป็นแบบแผนที่พัฒนาอย่างก้าวหน้ามาอีกขั้นหนึ่ง เมื่อ "เรือนไฟ" สร้างให้แยกออกมารวมกลุ่มกับสิ่งที่เป็นองค์ประกอบร่วมกันคือ "บ่อน้ำ" และ "สวนครัว" ทำให้เนื้อหาใน "การกินอยู่" ดูเป็นเรื่องเป็นราว ประหนึ่งเป็นระบบที่มีการจัดแบ่งให้สัมพันธ์กันอย่างชัดเจน (ลายเส้น 5.113)

ลายเส้น 5.114 แผนผังเรือน

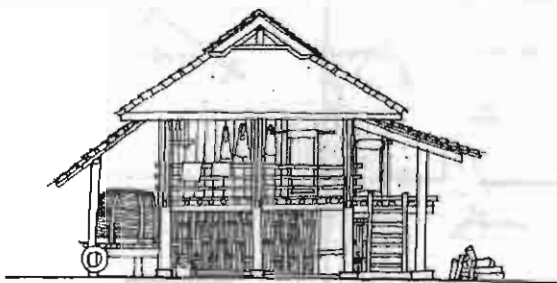
แผนผังอาคาร

แม้จะเป็นกลุ่มหรือหมู่บ้านที่มีการตั้งถิ่นฐานขึ้นใหม่ก็ตาม หากแต่เมื่อพิจารณาเฉพาะส่วนของแผนผังอาคารแล้ว จะเห็นได้ว่าเรือนหลังนี้ยังคงยึดหลักและระเบียบแบบแผนอย่างโบราณเช่นเดิม ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งพื้นที่ใช้สอยและการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งขององค์ประกอบ (ลายเส้น 5.114) เช่น ตัวเรือนหันด้านจั่วออกทางด้านหน้าและวางตำแหน่งไว้ทางทิศตะวันออก มีส่วน "นอกเดิน" อยู่หน้าสุดของเรือน โดยมี "บันได" แนบข้าง "นอกเดิน" ตีเป็นราวระเบียงกันตกเพื่อให้โล่ง เข้าไปเป็นส่วนของเรือนที่ปิดล้อมมิดชิด

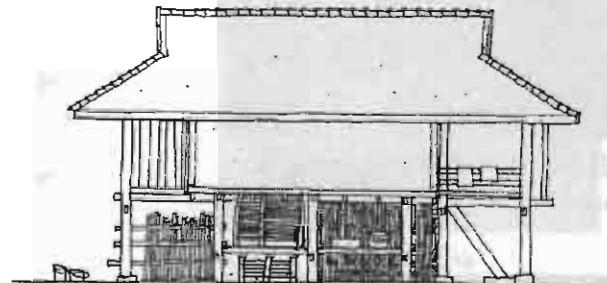
มีประตูเข้าออกยังส่วน “เต็น” ที่มี “เสาเทวดา” และ “เสานาง” วางคู่กัน ณ กึ่งกลางห้อง ตัดเข้าไปกันเป็น “ห้องนอน” 2 ห้อง ขนาดห้องใหญ่เล็กตามแนวโครงสร้างเสาเรือน ซึ่งโดยปกติพื้นที่ส่วนของ “ห้องนอนเล็ก” จะเป็น “ฮ้องไฟ” แต่เมื่อย้ายออกไปจากเรือนแล้ว ก็สามารถใช้เป็น “ห้องนอน” ได้

ลักษณะรูปแบบอาคาร

จากจำนวนหมู่บ้านทั้ง 6 แห่งที่ทำการสำรวจ กลุ่มเรือนในหมู่บ้านนี้ ดูจะมีอายุในการก่อสร้างน้อยที่สุดเมื่อเทียบกันแล้ว สิ่งหนึ่งที่สังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนของความแตกต่างกัน แม้ว่าในแง่ของแผนผังจะคล้ายกันมากก็ตาม คือรูปทรงลักษณะของเรือน ซึ่งกลุ่มเรือนที่นี่จะมีรูปลักษณะที่สูงและโปร่งกว่ากันมาก (ลายเส้น 5.115, 5.116), (รูป 5.164) ทั้งนี้เนื่องเพราะมีการขยับในส่วน of “ผนังเรือน” ให้สูงขึ้นนั่นเอง (ลายเส้น 5.117) คือ เฉลี่ยจาก 2.00 – 2.20 เมตร ของแบบเดิม เพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 2.50 เมตร ของที่นี่ แต่ในขณะเดียวกันกลับลดขนาดความสูงของทรงหลังคาลง เลยทำให้ตัวเรือนโดยภาพรวมแล้ว ดูไม่กดต่ำและหนักแน่นเหมือนเดิม ซึ่งนั่นก็เป็นเพียงเฉพาะในเรือนของสัดสวนและรูปทรง หากแต่ในเรื่องรูปแบบลักษณะแล้วก็ยังคงเคล้ากลิ่นอายของแบบแผนเดิมแทบทุกประการ

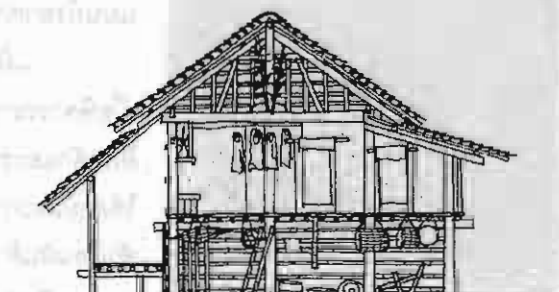
ลายเส้น 5.115 รูปด้านหน้าเรือน

ลายเส้น 5.116 รูปด้านข้างเรือน

รูป 5.164 รูปทรงของเรือนที่เห็นจากภายนอก

ลายเส้น 5.117 รูปตัดเรือนตามขวาง

ตัวบ้านตั้งอยู่ชิดกับถนนทางเดินเท้าภายในหมู่บ้านทางทิศตะวันออก โดยมีผังบริเวณของพื้นที่เป็นรูป 4 เหลี่ยมผืนผ้า (ลายเส้น 5.119) มีประตูทางเข้าจากรั้วด้านหน้าทางมุมด้านใต้ พื้นที่ทางฝั่งด้านนี้ใช้เป็นส่วนของ“สวนครัว” (รูป 5.165, 5.166) โดยมี “เขี้ยว” ตั้งวางอยู่ตรงปลายสุดตอนมุม ถัดมาเป็น “ช่อง” ขนาดช่องเชื่อมไปถึงตัวเรือนที่ตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลางบ้าน (รูป 5.167, 5.168) แต่แปลกตรงที่แทนที่ตัวเรือนจะหันมารับกับช่องด้านนี้ แต่กลับหันข้างออก แล้วหันหน้าเรือนไปทางด้านแคบของพื้นที่ ซึ่งเหตุผลน่าจะมาจากการยึดเอา “คติ” เรื่อง “ทิศ” นั่นเอง เมื่อเจ้าของเรือนต้องการจะหันด้านหน้าเรือนไปทางด้านทิศตะวันออก ครอบครัวยังเป็นอีกหนึ่งที่มีการแยก “เฮือนไฟ” ออกจากตัวเรือนมาตั้งเป็นเรือนเฉพาะด้านนอก โดยวางค่อนไปทางทิศเหนือแต่ปลูกให้ชิดกับเรือนใหญ่ ถัดขึ้นไปใกล้ “เฮือนไฟ” มี “น้ำบ่อ” และ “สวนครัว” ล้อมประกอบฉากเช่นหลังอื่นๆ ที่นิยมกัน

รูป 5.165 “ช่อง” โดยรอบบริเวณเรือน

รูป 5.166 “สวนครัว” กับ “บ่อน้ำ” สำหรับเลี้ยงปลา

รูป 5.167 “เขี้ยว” ขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ด้านข้างเรือนชิดกับแนวรั้ว

รูป 5.168 ลักษณะรูปแบบของ “เขี้ยว”

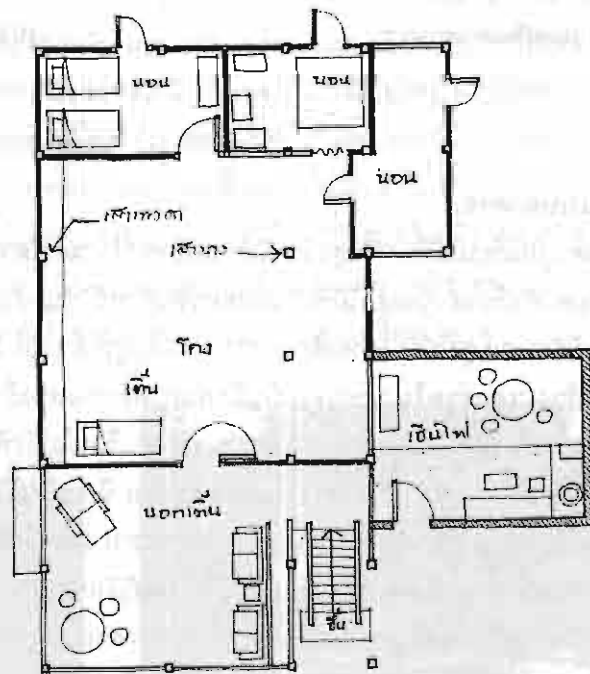

รูป 5.169 "บันได" ทางขึ้นสู่นอกเดิน

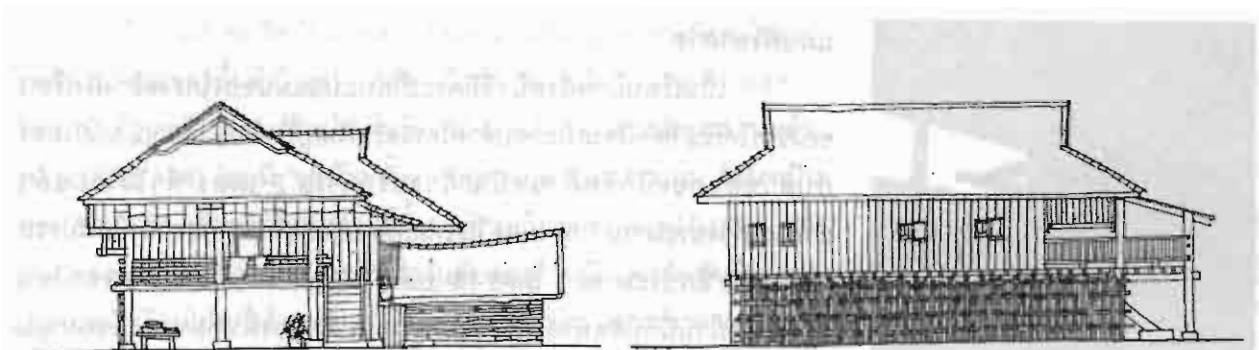
แผนผังอาคาร

เป็นเรือนอีกหลังหนึ่งที่ยึดระเบียบแบบแผนของโครงสร้างผังเรือนของชาวไทเขิน ที่ตัวเรือนประกอบด้วยโครงสร้างใหญ่ที่กว้างประมาณ 5.50 เมตร กับส่วนของปีกอีกด้านหนึ่งกว้างประมาณ 2 เมตร ทำให้รวมแล้วอาคารกว้างประมาณ 7.50 เมตร ในขณะที่ยาวประมาณ 9.50 เมตร ไม่นับรวม "นอกเดิน" อีกประมาณ 5 เมตร (ลายเส้น 5.120) ซึ่ง "นอกเดิน" ของเรือนไทเขินหมู่บ้านนี้ก็มีข้อน่าสังเกตว่า จะมีความลึกของพื้นที่มากกว่าของกลุ่มหมู่บ้านอื่นๆ ที่มีอายุการสร้างมากกว่า ซึ่งนั่นชี้ให้เห็นถึงความต้องการในการใช้พื้นที่ส่วนนี้มากกว่ากันนั่นเอง

แผนผังเรือนก็ยังคงมี "บันได" แนบข้าง "นอกเดิน" ขึ้นมา (รูป 5.169) ก่อนจะเข้าไปภายในเรือนที่เป็นส่วนของ "เดิน" โดยมี "เสาหวด" และ "เสานาง" ตั้งถัดเข้าไป จนถึงท้ายสุดของเรือนที่กันเป็นห้องนอน 2 ห้องกลับต่อยื่นออกไปเป็นปีกอาคารเพื่อใช้ทำเป็นห้องนอนอีก 1 ห้อง ส่วน "ครัวไฟ" หรือ "เฮือนไฟ" ที่ถูกปลูกแยกออกไปนั้น ทำเป็นเรือนชั้นเดียวก่อเป็นผนังอิฐล้อม ภายในยกเป็นพื้นแคร่ไม้ไผ่ขึ้นมาเพื่อวาง "แม่เตาไฟ" ก่อนทำเป็นหลังคาคลุมที่บ่อที่

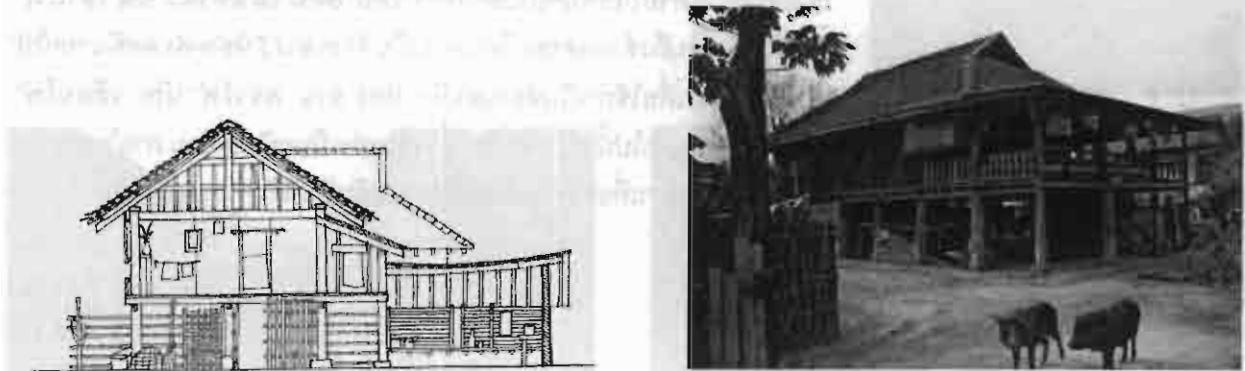

ลายเส้น 5.120 แผนผังเรือน

ลายเส้น 5.121 รูปด้านหน้าเรือน

ลายเส้น 5.122 รูปด้านข้างเรือน

ลายเส้น 5.123 รูปตัดเรือนตามขวาง

รูป 5.170 ลักษณะของเรือนซึ่งพัฒนาให้มีลักษณะที่สูงโปร่งขึ้น

ลักษณะรูปแบบอาคาร

ยังคงเป็นเรือนไม้ที่ยกพื้นสูง มีหลังคาแบบทรงจั่ว “มะนิลา” คลุมลงบนพื้นที่ทั้งหมด ตัวเรือนตั้งบนเสาไม้ที่เอนบนท่อนหินสำหรับกันความชื้นอีกทีหนึ่ง ตัวเรือนมีลักษณะสูงโปร่ง (ลายเส้น 5.121, 5.122), (รูป 5.170) มีจั่วหลักวางบนโครงสร้าง “เสาร่วมใน” ก่อนต่อเป็นปีกกันสาดอีกชั้นหนึ่งยื่นออกมาคลุมส่วนของพื้นที่ ที่ตั้งเป็นแนวเสายาวขนานจากหัวเรือนไปยังท้ายเรือน ซึ่งรูปลักษณะและวิธีการเช่นนี้ก็ไม่ใช่ว่าแบบแผนอย่างเดิม ที่การยื่นปีกกันสาดนี้จะไม่ทำแยกผืนหลังคาออกเป็น 2 ส่วน (ลายเส้น 5.123) แต่จะใช้วิธีการยื่นเลยจากโครงจั่วหลักยาวลงมาคลุมเป็นผืนเดียวกัน โดยวิธีการออกแบบเช่นนี้ไม่เพียงเป็นวิถีทางการก่อสร้างลักษณะใหม่ หากแต่ยังส่งผลต่อรูปลักษณะอาคารอีกด้วย กล่าวคือจากแบบอย่างหลังคาที่มักดูเป็นโครงใหญ่ผืนเดียวคลุมลงมาครอบพื้นที่เรือนทั้งหมด กลายเป็นหลังคาถูกย่อยเป็นส่วนๆ ไม่ต่อเนื่องกันทำให้เมื่อมองโดยรวมแล้ว หลังคากลับดูไม่สูงใหญ่เหมือนอย่างที่เคยเป็นมาอีกต่อไปความเปลี่ยนแปลงในเชิงองค์ประกอบและสัดส่วนรูปทรงเช่นนี้นับเป็นการเริ่มพัฒนาและคลี่คลายไปสู่แบบอย่างใหม่ในอีกมิติหนึ่งแล้ว

รูป 5.171 “ช่อง” และทางเข้าจากหน้าบ้าน
สังเกตว่าประตูบ้านจะไม่ตรงกับบันไดทางขึ้นเรือน

ภาพโดยรวมของเรือนไทเขิน เมืองเชียงตุง

แผนผังเรือน ด้วยลักษณะทางกายภาพที่ประมวลจากกรณีศึกษา ตัวอย่าง จะเห็นได้ว่าแต่ละครัวเรือนของแต่ละหมู่บ้าน มีขอบเขตของผังบริเวณที่ไม่เพียงมีขนาดของเนื้อที่บ้านแต่ละหลังค่อนข้างใกล้เคียงกันแล้ว ยังมีหลักในการจัดแบ่งพื้นที่และลักษณะการจัดวางองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกันอีกด้วย ซึ่งในการจัดแบ่งพื้นที่บริเวณจะอาศัย “เรือนพักอาศัย” เป็นตัวตั้งหลักแล้วจึงกระจายองค์ประกอบสำคัญอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็น “บ่อน้ำ” “สวนครัว” “โรงพักสัตว์เลี้ยง” “เยข้าว” ออกไปตามความเหมาะสมของตำแหน่งที่ตั้ง โดยที่ตัว “เรือนพักอาศัย” ส่วนใหญ่นิยมวางไว้เกือบกึ่งกลางพื้นที่ (แต่ค่อนข้างไปทางส่วนลึกเล็กน้อย) ตัวเรือนนิยมวางแนวแกนในทิศทางเหนือ-ใต้ ไม่นิยมวางแนวแกนในทิศตะวันออก-ตะวันตก เพราะเชื่อว่าเป็นการวาง “หน้าเรือน” ขวางตะวัน อันจะทำให้ชีวิตไม่มีความเจริญ ทั้งๆที่โดยแท้จริงแล้วเป็นความต้องการให้เรือนทางด้านยาวนั้นสามารถรับแสงแดดในช่วงเวลากลางวันได้อย่างเต็มที่ทั้งวัน ด้านหน้าเรือนมักเป็น “ช่อง” หรือลานใหญ่ (รูป 5.171) เป็นที่ตั้งของ “เยข้าว” ซึ่งอาจวางไว้ทางทิศไหนก็ได้ แต่มักหันไปตามแนวทิศที่ตั้งด้านหัวนอนของเรือน ตามคติความเชื่อห้ามวางด้านปลายเท้า (รูป 5.172) ในขณะที่ “น้ำบ่อ” (รูป 5.173) ซึ่งมักขุดไว้ใช้สำหรับกรณีที่บ้านนั้นไม่มี “ลำเหมืองบ้าน” ไหลผ่าน หากมี “ลำเหมืองบ้าน” ไหลผ่านก็ไม่มีความจำเป็นต้องใช้เฉพาะเป็นของครัวเรือน แต่จะขุดไว้เป็นของส่วนกลางตามจุดต่างๆของ “ช่องบ้าน” สำหรับ “สวนครัว” แล้วตำแหน่งที่ชัดเจนมักเป็นส่วนด้านหลังของเรือนอาศัย และอาจมีบ้างในจุดอื่นๆ ที่มุมใดมุมหนึ่งของบ้านด้วย ส่วน “โรงพักสัตว์เลี้ยง” ก็มักสร้างเป็นเรือนแยกออกไปต่างหากในตำแหน่งด้านข้างหรือด้านหลังด้านใดด้านหนึ่งของบ้านโดยจะไม่วางไว้ด้านหน้าในกรณีที่บ้านนั้นหากเป็นกลุ่มเครือญาติก็จะไม่มีการกันแบ่งด้วยรั้ว เพราะจะมี “ช่อง” หรือ “ลานบ้าน” เป็นตัวกระจายการเข้าถึง แต่หากเป็นเฉพาะบ้านของครอบครัวเดียวก็มักทำรั้วขัดแตะหรือรั้วแบบตาแสงกันล้อมโดยรอบ

รูป 5.172 เช่นเดียวกับ “เยข้าว” ซึ่งเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญ

รูป 5.173 “น้ำบ่อ” องค์ประกอบหนึ่งที่ทุกบ้านจะต้องมี

รูป 5.174, 5.175 "สวนผัก" มักกำหนดที่ตั้งในบริเวณที่ใกล้กับแหล่งน้ำ

รูป 5.176 "โรงพัก" สำหรับผูกมัดสัตว์เลี้ยง

รูป 5.177 "บันได" ทางขึ้นเรือน
ที่ซ่อนอยู่ได้ปกกันลาดด้านหน้ารูป 5.178 "แม่บันได" ซึ่งพังทลาย
ขึ้นไปยังส่วน "นอกเต็น"

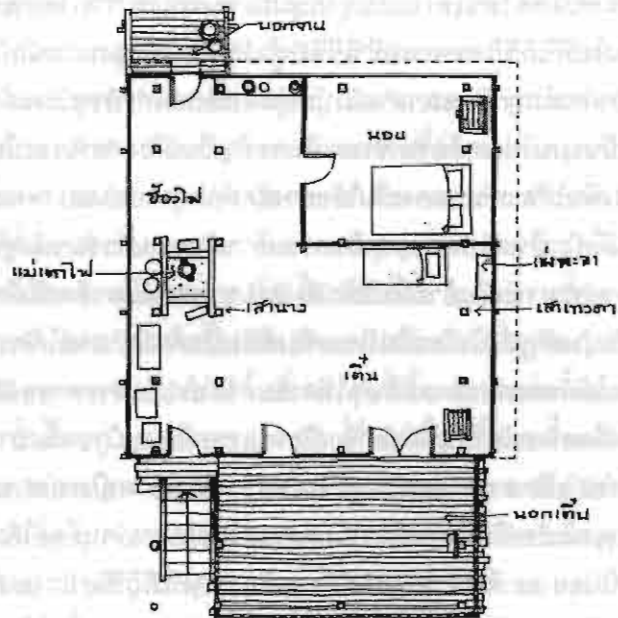
ในส่วนรายละเอียดของเรือนพักอาศัยนั้น ผังเรือนไทเขินที่เชียงตุงนี้มีลักษณะเด่นที่สำคัญที่เห็นได้ชัดเจนคือ ทำเป็นรูป 4 เหลี่ยมผืนผ้า มีแนวเสาประธานร่วมใน² กว้างประมาณ 4.50-5.00 เมตร รับโครงจั่วใหญ่ในขณะเดียวกันก็จะมีแนวเสาร่วมนอกอีกแถวหนึ่งเพิ่มขึ้นทางด้านข้างด้านใดด้านหนึ่ง (ส่วนใหญ่มักเป็นด้านที่ตรงกับ "บันได" ทางขึ้นด้านหน้าเรือน) ซึ่งแนวเสาที่เพิ่มขึ้นนี้มักมีความกว้างโดยประมาณครึ่งหนึ่งของแนวเสาประธานร่วมใน ทำให้ด้านสกัดของเรือนถูกแบ่งออกเป็น 2 ห้องและมีขนาดความกว้างโดยเฉลี่ยประมาณ 6.00-7.50 เมตร ในขณะที่ด้านยาวนั้นจะยาวประมาณ 7.50-12.00 เมตร ซึ่งจะแบ่งออกเป็น ส่วน "นอกเต็น" 1 ห้องและส่วนภายในเรือนอีก 5 ห้อง รวมเป็น 6 ห้อง (ลายเส้น 5.124) ตามคติความเชื่อของชุมชนที่นิยมตัวเลข "6" เพราะคำว่า "หก" ในการออกเสียงของไทเขินแปลว่า

รูป 5.179 พื้นที่ "นอกเดิน" กับการใช้งานแบบ
อนนทประสงค์

รูป 5.180 พื้นที่ "นอกเดิน" กับการใช้งานแบบ
อนนทประสงค์

ลายเส้น 5.124 แผนผังเรือน

"กระโดด" จึงถือกันว่าเป็นเลขดีทำให้เกิดเป็นคำพ้องว่าปลูกเรือนต้องให้ได้ "6 ห้อง 6 วา" การถือตัวเลข 6 นี้ยังโยงไปถึงเป็นเดือนแห่งวันขึ้นปีใหม่ของที่นี่ คือเดือน 6 (เมษายน) อีกด้วย ซึ่งวิธีการจัดแบ่งพื้นที่ทั้ง 6 ส่วนนี้หากพิจารณาในทางลึกของพื้นที่ ก็จะเห็นถึงวิธีการจัดแบ่งเป็นส่วนย่อยอย่างเป็นลำดับตาม การเข้าถึงในการใช้สอย โดยพื้นที่ซึ่งเป็นส่วนที่ต้องการความเป็นส่วนตัวมากที่สุด อันได้แก่ "การนอน" ก็จะถูกจัดให้เข้าไปอยู่ยังส่วนท้ายสุดของเรือน ในขณะที่ถัดมาจะเป็นพื้นที่ส่วนรวมที่ใช้เฉพาะของครอบครัวคือ "เดิน" นั้นจะ อยู่ถัดออกมา และสำหรับส่วนที่เป็นพื้นที่รวมที่จะเกี่ยวเนื่องกับคนภายนอกได้ ก็จะอยู่เลยออกมาทางด้านหน้าสุดที่เรียกว่า "นอกเดิน" การจัดแบ่งตาม ใช้สอยเช่นนี้ยังสัมพันธ์สอดคล้องกับวิถีในการออกแบบที่วางอีกด้วย กล่าวคือ ส่วนของ "นอกเดิน" นั้นถือเป็นส่วนเปิดเผย การปิดล้อมจึงเป็นเพียงแค่ "ราว ระเบียง" (แก่งนอก : ภาษาไทจีน) หรือ "ผนั่งโปร่ง" ที่สามารถมองออกมาก็ได้ มองเข้าไปก็เห็น (รูป 5.179, 5.180) ซึ่งพื้นที่ส่วนที่เรียกว่า "นอกเดิน" นี้ หากมองในกลุ่มเรือนไท โดยเฉพาะที่อยู่ในประเทศไทยแล้ว บริเวณที่ตั้งและคุณ- ลักษณะของบทบาทหน้าที่ในการใช้สอยงานก็คือ "เดิน" นั่นเอง แต่เพียงเพราะ ไทจีนที่เชียงตุงไม่มีความต้องการพื้นที่อีกส่วนหนึ่ง คือ "ซ่านหน้า" สำหรับใช้ ประโยชน์ อีกทั้งปัจจัยสำคัญจากภูมิอากาศที่หนาวเย็น ความจำเป็นในการ ใช้พื้นที่ "เดิน" สำหรับครอบครัวในยามค่ำคืนจึงเป็นที่มาของการปิดกัน "เดิน" อย่างมิดชิด แต่ขณะเดียวกันความต้องการ "เดิน" สำหรับใช้ในช่วงกลางวันก็ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งของการใช้สอย "เดินนอก" หรือ "นอกเดิน" นี่จึงเป็นพื้นที่ พิเศษที่ถูกกำหนดให้มีเพิ่มขึ้น โดยมีคุณลักษณะและคุณสมบัติเดียวกับ "เดิน"

ในวัฒนธรรมของคนไทในแถบสูงกลุ่มนี้แทบทุกประการ โดยเฉพาะหากมองย้อนลงไปวิถีชีวิตของคนที่นี่ซึ่งยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก “นอกเต็น” ดังกล่าวก็จะไม่ถูกปิดจนกลายเป็นห้องหับชัดเจนเท่าปัจจุบัน แม้ว่าผนังที่นั่นจะเป็นแบบโปร่งก็ตาม ซึ่งแต่เดิมจะเป็นเพียง “ราวระเบียง” กันกันตกเท่านั้น เพื่อให้สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนจากภายนอก เพราะในอดีตพื้นที่บริเวณนี้จะเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมสำหรับหนุ่มสาวมานั่งพูดคุยกัน โดยหญิงสาวจะมานั่งปั่นด้ายที่บริเวณนี้ ส่วนชายหนุ่มที่มาติดพันก็จะมานั่งเกี้ยวพาราสีหนุ่มสาวทั่วไปโดยไม่มีการจับต้องเนื้อตัวกัน ภายใต้ความสัมพันธ์ที่เปิดเผยมองเห็นต่อสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัว และต่อสายตาของสังคมโดยรอบ ดังเช่นเมื่อครั้งสมัยที่ “ลุงสาม” ซึ่งเป็นหนุ่มของอีกหมู่บ้านหนึ่งมาแฉ่เรือนของ “ป้าเอ๋ย” อดีตสาวงามแห่งหมู่บ้านหม้า แล้วถูก “หญิงเอ๋ย” อาศัยฝ่ายที่นั่นปันน้ำเองนั้นร้อยรัดมัดใจของ “อ้ายสาม” ให้สยบราบ จนที่สุดได้มาครองรักกันอย่างเป็นสุข ณ ที่เรือนตนแห่งนี้ แต่ในปัจจุบันวิถีชีวิตของคนที่นี่เปลี่ยนไป กิจกรรมในการทอผ้าไม่มีอีกแล้ว เพราะผ้าสามารถหาซื้อได้จากตลาดภายนอก วัฒนธรรมการแฉ่สาวเช่นนี้จึงพลอยสลายด้วย ประโยชน์ใช้สอยที่เกิดขึ้นสำหรับ “นอกเต็น” จึงเป็นเรื่องเฉพาะของครอบครัวในการใช้เป็นที่พักผ่อนและทำกิจกรรมอื่นๆ ทั่วไป “นอกเต็น” จึงถูกปิดล้อมเพียงเพื่อความปลอดภัยเท่านั้น โดยปริยาย ถัดจาก “นอกเต็น” เข้าไปก็จะเป็นเรื่องของครอบครัวโดยเฉพาะการแบ่งแยกพื้นที่ซึ่งใช้การตีผนังทึบปิดกันแยกเป็นสัดส่วนชัดเจนออกจาก “นอกเต็น” ขณะเดียวกันพื้นที่สำหรับการใช้หลับนอนของพ่อเรือนแม่เรือนรวมทั้งลูกๆ ที่โตเป็นสาวแล้ว ก็ย่อมต้องการการมีขอบเขตที่เป็นของเฉพาะส่วนตัว จึงมีการกันแยกให้เป็นสัดส่วนอีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้การจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นสวนๆ ดังกล่าวก็ยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีการใช้งานที่สัมพันธ์กับโลกทัศน์อีกด้วย นั่นคือ ส่วน “นอกเต็น” นั้นเป็นเพียงพื้นที่สำหรับการพักผ่อนชั่วคราว หรือใช้เป็นที่นั่งทำงานบ้านในเวลาช่วงกลางวันรวมทั้งเป็นที่นั่งรับแขกบ้านแขกเรือนซึ่งก็เป็นการชั่วคราวครั้งชั่วคราว ดังนั้นพื้นที่ส่วนนี้จึงถือว่ามีความสำคัญค่อนข้างน้อยกว่าและไม่จำเป็นต้องมีขนาดกว้างขวางมากนัก การจัดแบ่งจึงมักใช้ช่วงความยาวของเรือนเพียงช่วงเสาเดียว แต่เมื่อเข้าไปภายในเรือนแล้ว ส่วนของ “เต็น” นั้นต้องรองรับประโยชน์ของการใช้สอยหลากหลายประการทั้งในทางกายภาพและทางด้านมโนคติอีกด้วย คือเป็นพื้นที่อันสำคัญสำหรับการใช้กิจกรรมร่วมกันอย่างเป็นทางการเฉพาะของครอบครัวเท่านั้น นับตั้งแต่เป็นที่รับประทานอาหาร หรือนั่งสนทนาร่วมกันในยามค่ำคืน หรือใช้เป็นที่พักผ่อนของสมาชิกของครอบครัว รวมทั้งใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทั้งในทางมงคลและอวมงคล เช่น การทำบุญเลี้ยงพระ การแต่งงาน หรืองานศพ เป็นต้น แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือความสำคัญทางด้าน “จิตใจ” เพราะเป็นพื้นที่ตั้งของสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญ 2 อย่าง ได้แก่ ที่ตั้งของตำแหน่งเสาเรือนคู่สำคัญที่มักเป็นคู่กลางห้อง คือ “เสาเทวดา” และ “เสานาง” ซึ่งมีความหมายในเชิงเป็นที่สิง

รูป 5.181 ลักษณะของ "เดิน" ภายในที่มืดสนิท
ต่างจากเดินในกลุ่มล้านนาของไทย

สถิติของ "เหล่าเทวดา" อันมีนัยยะหมายถึง "ผีบรรพบุรุษ" คือผีปู่ย่าของตน ซึ่งการเน้นให้เกิดความรู้สึกถึงการมี "รูปชีวิต" ดังกล่าว ก็ด้วยวิธีเอาเสื้อผ้าผู้ชายมัดกับ "เสาเทวดา" และเสื้อผ้าผู้หญิงมัดกับ "เสานาง" พร้อมกับมีผ้ายันตีสีแดงผูกไว้บนหัวเสา ที่สำคัญคือจะมีการจารึกชื่อของบรรพบุรุษฝ่ายชายไว้ที่ "เสาเทวดา" และฝ่ายหญิงไว้ที่ "เสานาง" ด้วย ขณะเดียวกันบนผนังที่ถัดมานั้นก็เป็นที่ตั้งของสิ่งที่เคารพบูชา คือ "พระพุทธรเจ้า" โดยทำเป็นหนึ่งแขวนบนผนังอย่างที่เราเรียกว่า "แข่งพระลา" ซึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 2 ประการนี้ยังถูกสร้างให้มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิด ด้วยการจัดวางให้อยู่ติดกันอีกด้วย จนเกิดเป็นมิติของการจัดแบ่งให้มีพื้นที่ "พิเศษ" ขึ้น ตรงระหว่างช่องเสาได้ "แข่งพระลา" นั้นตั้งอยู่ (รูป 5.181, 5.182) เพื่อให้พื้นที่ทั้งหมดของห้องเสาดังกล่าวเป็นเขตแดนเฉพาะสำหรับใช้เป็นที่พักหรือนอนของ "ผีปู่ย่า" ในทุกช่วงเสา ซึ่งพื้นที่นี้จะถูกจัดวางด้วยเสื่อ หมอน และหีบใส่เสื้อผ้าบรรพบุรุษ (เก่า : ภาษาไทจีน) เป็นสัญลักษณ์แสดงนอกจากนี้ตรงส่วนของผนังในห้องเสานี้ยังถูกเปิดเป็น "ช่องสี่เหลี่ยม" ขนาดย่อมๆ ที่น่าจะมีไว้ใช้สำหรับเป็นทางเข้าออกของจิตวิญญาณเหล่านั้น ซึ่งแนวคิดของการใช้เป็น "ช่องทาง" เฉพาะของจิตวิญญาณดังกล่าว สามารถพบเห็นได้ในหลายชนชาติ อาทิ ไททรงดำ หรือกลุ่มชาวเขาบางเผ่า ฯลฯ โดยช่องดังกล่าวถูกเปิดไว้เหนือตรงที่นอนส่วนนั้น หากแต่ให้อยู่ในระดับที่ต่ำกว่าคืออยู่ใต้ "แข่งพระลา" เสมอในการจัดวาง "พื้นที่" ของ "โลกทางจิตวิญญาณ" ให้สามารถอยู่ร่วมกับ "โลกแห่งความเป็นจริง" ได้อย่างมี "มิติ" ที่กลมกลืนเช่นนี้เกิดขึ้น ด้วยการใช้นัยยะของ "ที่ว่าง" 1 ห้องเสาของเรือนส่วนนั้นมาเป็นตัวขับเคลื่อนประสานเข้าด้วยกันนั่นเอง โดย "โลกแห่งความเป็นจริง" อันเป็นเรื่องราวของมนุษย์ถูกวางให้ลำดับบทบาทใน "ทางระนาบ" หรือ "ทางนอน" ในขณะที่ "โลกทางจิตวิญญาณ" อันเป็นเรื่องราวของ "โลกสมมุติ" นั้นได้ถูกสร้างให้เกิดเนื้อหาใน "ทางตั้ง" หรือ "ทางตั้ง" ดังจะเห็นได้จากสัญลักษณ์ของการใช้ "เสาเทวดา" และการตั้ง "แข่งพระลา" ที่ต่างให้มิติในทางสูง

นอกจากนี้แล้วในสาระเฉพาะของ "โลกทางจิตวิญญาณ" เองก็ยังมี ความน่าสนใจเช่นกัน ในประเด็นที่ว่าชนชาวไทยจีนได้รวมเอา "ผี" กับ "พุทธ" เข้ามาอยู่ร่วมกันในพื้นที่บริเวณเดียวกัน ซึ่งวิธีการนำเสนอเช่นนี้บ่งชี้ถึงความเข้าใจพื้นฐานบางประการในแง่ที่ว่า "ผี" กับ "เทวดา" ใน "โลกทัศน์" ของคนไทยจีนคือสิ่งเดียวกัน ดังที่เรียกที่สถิติของ "ผีปู่ย่า" ว่า "เสาเทวดา" กับ "เสานาง" ที่สำคัญการกำหนดที่อยู่ให้อยู่ติดกับ "แข่งพระลา" ก็แสดงนัยยะให้เข้าใจเช่นกันว่า "ผี" กับ "พุทธ" ก็เป็นกลุ่มเดียวกันด้วย ซึ่งการกระทำเช่นนี้หาใช่ เพราะคนไทยจีนไม่เข้าใจในเรื่องฐานานุภาพหรือต้องการลบหลู่ไม่ หากแต่แท้ที่จริงแล้ว "ผี" บนความเข้าใจในวัฒนธรรมแบบบรรพกาลของกลุ่มคนไทยทุกกลุ่มหาใช่เพียง "วิญญาณอันชั่วร้าย" แต่อย่างใด หากแต่หมายถึง "สมมุติภูมิ" ที่มีหลายลำดับชั้นและมีบทบาททั้งในทางดีและทางร้ายที่ต่างกัน

“พระพุทธรเจ้า” เองก็ถูกจัดให้เป็น “ผี” ในระดับ 5 (เลวร้ายโกเศศ 2512:2) ซึ่งอยู่สูงกว่า “ผี” ทั่วไป ดังนั้นจึงไม่แปลกที่ชาวไทเขินจะได้จัดที่นอนของ “ผีปู่ย่า” ให้อยู่ในระดับต่ำกว่าโดยจะอยู่ด้านใต้ “แข่งพะลา” เสมอ อีกทั้ง “เทวดา” ซึ่งมีคุณลักษณะเป็น “ผีที่ดี” ย่อมต้องถูกนำมาใช้สื่อแทน “ผีปู่ย่า” โดยปริยายเช่นกัน และคงไม่ใช่เรื่องประหลาดใจหากจะไม่มี “หิ้งผีปู่ย่า” ไว้ในห้องนอนของเรือนไทเขินที่เชียงใหม่ให้เห็นเลย

ดังกล่าวมาแล้วว่า “เสาเทวดา” และ “เสานาง” นี้ ไม่เพียงมีฐานะเป็นเสาหลักสำคัญคู่แรกของเรือนเท่านั้น หากยังถูกใช้เป็นที่สถิตของวิญญาณ “บรรพบุรุษ” อีกด้วย ทำให้นำมาซึ่งการกำหนดเป็นขอบเขตสำหรับให้ “จิตวิญญาณ” ทั้ง 2 นี้ใช้เป็นพื้นที่นอนในบริเวณใต้ “แข่งพะลา” ดังนั้นขอบเขตของ “พื้นที่” 1 ห้องเสาของทางกว้างเรือนระหว่าง “เสาเทวดา” กับ “เสานาง” ที่สัมพันธ์กับทางยาวที่ตั้ง “แข่งพะลา” จึงเป็นเสมือน “จุดศูนย์กลาง” ของเรือนที่สำคัญและกลายเป็น “เขตต้องห้าม” ที่ไม่สามารถนำไปใช้กระทำการใดๆ ได้ (รูป 5.183, 5.184) ซึ่งข้อจำกัดใน “ทางกว้าง” ของเรือนจากพื้นที่ดังกล่าวนี้เองที่ทำให้พื้นที่ภายในเรือนเหลือไม่เพียงพอที่จะให้ “ครัว” หรือ “ฮ้องไฟ” สามารถแทรกเข้ามาอยู่ร่วมด้วย ทางเดียวที่จะแก้ไขก็คือการเพิ่มเนื้อที่ในทางกว้างของเรือนออกไป เพื่อให้เป็นครัวไฟ และนี่คือที่มาของการมีแนว “เสาร่วมนอก” ขนาดกว้างประมาณ 1/2 ของความกว้างระหว่าง “เสาเทวดา” และ “เสานาง” อีกแถวหนึ่ง วิ่งตลอดความยาวเรือนในด้านตรงข้ามกับ “แข่งพะลา” แล้วจัดวาง “แม่เตาไฟ” ลงระหว่างกลางห้องเสาซึ่งอยู่ตรงข้ามกับ “แข่งพะลา” (รูป 5.182) ทำให้นัยยะของ “แม่เตาไฟ” “เสาเทวดา” “เสานาง” “ที่นอนบรรพบุรุษ” รวมทั้ง “แข่งพะลา” มีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งต่อกันมากยิ่งขึ้นและพื้นที่ช่วงกลางส่วนนี้ก็มีความหมายยิ่งอีกประการหนึ่งไม่เพียงเท่าที่กล่าวมา เพราะแม้แต่เมื่อยามมีสมาชิกเสียชีวิตลง “ศพ” ที่วางบนเรือนยังเข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่บริเวณนี้ ด้วยการจัดวางต้องให้ “ศพ” นั้น วางลง

รูป 5.182 “แม่เตาไฟ” ซึ่งมักวางอยู่ในบริเวณ “เติน” ส่วนในของเรือน

รูป 5.183 “ช่องเปิด” เหนือที่นอนบรรพบุรุษ สังเกตทับผ้าของผู้ตายในบริเวณเดียวกัน

รูป 5.184 “แข่งพะลา” ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับ “แม่เตาไฟ”

ตรง “กึ่งกลาง” ระหว่างแนวชื่อของ “เสาทวดตา” กับ “เสานาง” (ไม่วางตรงตำแหน่งที่นอนของผีบรรพบุรุษ) และหันศีรษะไปทาง “เซ่งพะลา”⁶ ซึ่งโดยนัยยะนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดชัดเจนระหว่างสายตระกูล คือผู้ตายกับผีปู่ย่า ที่แสดงบทบาทต่อกันอย่างชัดเจนเมื่อบทเฉพาะกาลนั้นมาถึง แล่นนี้ก็ยิ่งทำให้พื้นที่ส่วนกลางนี้กลายเป็นจุดศูนย์กลางของ “รูปชีวิต” แห่งครัวเรือนที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง

เมื่อพูดถึงบทบาทของตัว “ชื่อ” ที่ยึดบนปลายเสาของ “เสาทวดตา” กับ “เสานาง” ในเรื่องดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังพบว่า “ชื่อ” ตัวนี้ในบางกรณียังมีบทบาทสำคัญกับการถูกนำไปใช้เพื่อทดแทนหน้าที่ของ “เสาทวดตา” และ “เสานาง” อีกด้วย โดยเฉพาะกรณีของเรือนที่ปรับเปลี่ยนระบบโครงสร้างจาก “โครงสร้างไม้” ที่มีเสาและคานทำหน้าที่หลักมาเป็นระบบ “กำแพงรับน้ำหนัก” ที่ใช้ผนังรับโครงสร้างหลังคาเครื่องไม้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้ผนังตัวเรือนด้านข้างไม่มีการใช้ “เสา” แต่อย่างไร “เสาทวดตา” และ “เสานาง” ซึ่งจะต้องใช้เป็นตัวแทนแสดงนัยยะทางสัญลักษณ์ จึงไม่สามารถปรากฏให้เห็นได้ เหตุนี้ “ชื่อ” ซึ่งยังคงต้องมียู่ทุกช่วงของระบบโครงสร้างหลังคา จึงต้องเข้ามารับหน้าที่นั้นๆ แทน⁷ โดยถูกกำหนดเอาจากตัวที่อยู่กึ่งกลางห้องในตำแหน่งที่จะสัมพันธ์กับ “เซ่งพะลา” นั่นเอง แล้วผูกด้วย “ผ้ายันต์” สีแดงเป็นเครื่องหมายแสดงถึงนัยยะ “หน้าที่” นี้ นอกเหนือจากนั้นแล้ว “ชื่อ” ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะสัญลักษณ์ของตัว “กาวเหนียว” อีกด้วย โดยในทุกๆ ปีของวันขึ้นปีใหม่ คือวันที่ 13 เดือนเมษายน ซึ่งเป็นวันสงกรานต์หรือที่เรียกว่า “วันสงสังขาร” ของชาวไทยจีน จะต้องมีการนำเอาสิ่งมงคล 3 อย่าง คือ ลำต้นอ้อ หมากปู้ และใบอ้อยมาผูกติดกับ “ใบดั่ง” ซึ่งยึดอยู่กลางชื่อ ระหว่าง “เสาทวดตา” กับ “เสานาง” ด้วยการนำมาสลับเปลี่ยนกับชุดเก่าในทุกๆ ปี เครื่องมงคลดังกล่าวจะสังเกตได้ว่ามีความหมายในทางที่ดีทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นต้นอ้อที่มีลำปล้องค่อนข้างแข็งแรงหรือหมากปู้ซึ่งเป็นไม้ผลที่มีความคงทนยาวนานและอ้อยที่เป็นสัญลักษณ์ของความหวาน อันหมายถึงการอยู่ดีกินดี ดังนั้นเมื่อนำมาผูกรวมเข้ากับ “ดั่ง” ที่ชี้ตรงขึ้นไปยังท้องฟ้า นัยยะของความหมายคือการกำเนิดแห่งความมั่นคงแข็งแรงและการมีชีวิตอยู่อย่างผาสุกรุ่งเรืองตลอดปีนั้นนั่นเอง ความหมายที่มีประสิทธิภาพต่อจิตใจเช่นนี้ จึงนำมาซึ่งวิถีปฏิบัติที่จะขาดเสียไม่ได้ของทุกครัวเรือนที่ต้องกระทำจนเป็นประเพณีในการ “สืบชะตาเรือน” ทุกๆ ปี

เช่นเดียวกับวิถีการปฏิบัติต่อสิ่งเคารพบูชาอีกอย่างหนึ่ง นั่นคือ “หิ้งบูชาพระเจ้า” หรือ “เซ่งพะลา” อันเป็นอนุจักรวาลของครัวเรือน ที่ซึ่งเป็นที่สถิตของพระพุทธรเจ้า โดยความน่าสนใจในวัฒนธรรมของไทยจีนที่เคียงคู่นี้ มีแง่มุมตรงที่ว่า “เซ่งพะลา” ของทุกครัวเรือนจะทำเป็น “หิ้ง” หรือ “ชั้น” ปล่อยให้รูปเคารพที่เป็นองค์พระพุทธรูปหรือภาพวาดหรือรูปถ่ายบอกแสดงว่าเป็นการสื่อถึงองค์พระพุทธรเจ้าแต่อย่างใด มีเพียงด้วยข้าว 1 ถ้วย น้ำเปล่า 1 แก้ว

รวมทั้งแจกันใส่ใบหมากปู้และรูปเทียนไขตั้งไว้บูชาเท่านั้น โดยข้าวและน้ำจะมีการเปลี่ยนทุกวันในช่วงเช้าเป็นกิจวัตรเพื่อทำเหมือนหนึ่งใส่บาตรให้พระพุทธรูปเจ้า ซึ่งการไม่วางรูปเคารพที่เป็นพระพุทธรูปนั้นแสดงมุมมองและโลกทัศน์ที่น่าสนใจได้ว่า คนไทเขินที่นี้มองและเข้าใจถึงองค์พระพุทธรูปเจ้า ในฐานะ “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” ที่อยู่ใน “โลกอุดมคติ” มากกว่าการมองในฐานะตัวแทนพระพุทธรูปอย่างมีชีวิตใน “โลกเป็นจริง” ดังนั้น “รูปเคารพ” จึงไม่ได้มีความหมายไปกว่าความรู้สึกใดๆ ภายในจิตใจที่มีต่อพระพุทธรูปในสภาวะของ “นามธรรม” แห่ง “ศาสนา” ที่ยิ่งใหญ่ เจกเช่นในมิติเดียวกับที่รู้สึกและเข้าใจเกี่ยวกับ “เทวดา” หรือ “ผิบรรพบุรุษ” ของตนซึ่งก็เป็น “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” อีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่จำเป็นต้องมีตัวแทนแสดงปรากฏให้เห็นอย่างเป็น “รูปธรรม” เช่นกัน การแสดงให้รับรู้เป็นนัยของสิ่งเหล่านี้จึงเป็นเพียงแค่การสร้างรูป “สัญลักษณ์” ของ “พื้นที่” ให้ปรากฏแค่นั้นก็เพียงพอแล้ว ซึ่งมุมมองและความเข้าใจดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้จากบางเรือนที่มีการตั้งรูปเคารพอื่นๆ เช่น รูปถ่ายพระครูบา “เจ้าบุญชุ่ม” (ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอนเรืองแห่งเมืองพงในเชียงใหม่) ผู้ที่นับถือกันว่าเป็นคนมีบุญและมีศีล ความเป็นบุคคลที่สะอาดบริสุทธิ์ประกอบกับตั้งอยู่ในศีลในธรรมอันเคร่งครัด ทำให้นามซึ่งความเคารพบูชาในหมู่คนไทแถบนี้ จนถึงกับเชื่อและยกย่องกันว่าเป็น “บุคคลศักดิ์สิทธิ์” ที่จักสามารถให้ความคุ้มครองหมู่นได้ “รูปครูบา” นี้ แม้จะวางอยู่บนหิ้งบูชาได้ หากแต่ก็มีสถานะภาพที่แตกต่างไปจากระดับการเคารพบูชาที่มีต่อพระพุทธรูป เพราะ “ครูบาบุญชุ่ม” เป็นตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทาง “โลกียะวิสัย” บนภาพเดียวกับตน จึงมีสัมพันธ์ภาพในฐานะเครื่องป้องกันภัยได้ ต่างจากพระพุทธรูปที่เป็นเพียงแค่สัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใน “โลกุตระวิสัย” คนละภาพกับตน จึงไม่มีบทบาทใดๆ ในทางโลกที่จะนำมาเกี่ยวข้องกับพระองค์จึงถูกจัดวางให้ลอยไว้เฉยๆ ไม่ได้มีส่วนร่วมในวิถีการอยู่หรือตายในทางโลกของตนแต่อย่างใด และ “รูปครูบาบุญชุ่ม” นี้เองยังนิยมนำไปติดตั้งในที่ต่างๆ อีกด้วย โดยเฉพาะเหนือประตูทางเข้าเรือนประหนึ่งเป็น “ยันต์” อันศักดิ์สิทธิ์ไม่ปาน

สำหรับส่วนของ “ห้องนอน” แล้ว ความจริงน่าจะถือเป็นส่วนสำคัญที่สุดของเรือนหากแต่ด้วยเพราะพื้นที่ส่วนนี้เป็นส่วนย่อยที่แยกออกมาเป็นปัจเจกส่วนตัว ดังนั้นคุณลักษณะของการใช้ที่ว่างของพื้นที่จึงถูกเน้นไปที่ “เดิน” ทั้งหมด ที่ซึ่งเป็นที่รวมของ “ภาพชีวิต” จริงของครอบครัว ส่วนนอนนี้จึงถูกกำหนดขอบเขตด้วยการกั้นเป็นห้องที่มืดชิดและให้มีเนื้อที่เพียงพอเฉพาะการใช้หลับนอนเท่านั้น พื้นที่ของห้องเสาช่วงสุดท้ายจึงเป็นตำแหน่งอันเหมาะสมที่จะถูกเลือกให้ใช้ประโยชน์เพื่อการนี้ (รูป 5.185, 5.186) เรือนนอนแรกเริ่มจึงมีเพียงห้องเดียวและมักขยายให้เต็มพื้นที่ในทางกว้าง คือ 4.50-6.00 เมตร สำหรับครอบครัวที่เริ่มสร้างตัวอย่างถาวร และแม้ว่าในเวลาต่อมาจะมีลูกก็ตาม ก็ยังคงใช้นอนร่วมกันอยู่จนจนลูกๆ เริ่มโตจึงขยับขยายให้ลูกๆ ออกมา

รูป 5.185 “ห้องนอน” ภายใน “ห้องนอน”

รูป 5.186 “ห้องนอน” ภายใน “ห้องนอน”

รูป 5.187 ภาพขณะในการหุงต้มบนแคร่ที่ยกสูง

รูป 5.188 ลักษณะการใช้ "แม่เตาไฟ" ของแบบอย่างดั้งเดิมที่วางบนพื้น

นอนในพื้นที่ส่วนของ "เติน" และรอจนกระทั่งหากมีลูกสาวที่โตเต็มวัยก็จะใช้วิธีกันห้องนอนเดิมแยกออกเป็น 2 ห้อง หรือหากมีลูกสาวหลายคนและยังไม่ได้ ออกเรือนไป ก็มักเริ่มมีการปรับปรุงเรือนด้วยการขยายต่อเติมพื้นที่ออกไป ทางด้านข้างเรือน จนมีบ้านหลายหลังที่นำเอา "นอกเติน" นั้นมาทำเป็นห้องนอนก็มี

สำหรับพื้นที่ย่อยอีกส่วนหนึ่งได้แก่ พื้นที่สำหรับการซักล้าง ซึ่งในเรือนไทเขินของเชียงตุงเรียกว่า "นอกจาน" หรือ "นอกชาน" นั้น แม้จะมีความสำคัญในบทบาทที่เกี่ยวกับการกินอยู่เช่นกัน หากแต่ก็เป็นเพียงส่วนประกอบย่อยที่รองรับกิจกรรมอันสัมพันธ์กับส่วนของ "ฮ้องไฟ" และไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่จะต้องเข้ามาอยู่ภายในของตัวเรือน เนื่องจากเป็นส่วนเปียกชื้น (รูป 5.187, 5.188) ดังนั้น "นอกจาน" นี้จึงถูกขับให้ออกไปอยู่ทางด้านท้ายเรือน ส่วนที่เชื่อมต่อออกไปจากสวนครัวไฟ โดยสร้างเป็นพื้นที่โล่งขนาดย่อมๆ ไม่มีหลังคาคลุม

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

รูปแบบของเรือนไทเขินที่เชียงตุงนี้ สะท้อนคุณลักษณะเด่นของการอยู่อาศัยตามแบบอย่างวิถีทางวัฒนธรรมร่วมในกลุ่ม "คนไท" ที่ต่างใช้แบบแผนของเรือนเครื่องไม้ ยกใต้ถุนสูงและมีหลังคาโครงจั่วสูงชัน หากแต่จะต่างกันบ้างก็ในทางปลีกย่อย อันเกิดจากการใช้ "สัดส่วน" ทาง "พื้นที่ใช้สอย" และระดับของช่วง "โครงสร้าง" เรือน รวมทั้งการใช้ "จังหวะ" ของการจัดวาง "องค์ประกอบ" ที่ต่างกัน ซึ่งมีผลให้เกิดเป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่สามารถสื่อแสดงถึงลักษณะอันเป็นแบบแผนเฉพาะของตนเองได้ซึ่งจากลักษณะแผนผังของเรือนไทเขินแห่งนี้มีโครงสร้างที่เป็น 4 เหลี่ยมผืนผ้าแต่มีด้านข้างด้านหนึ่งต่อเพิ่มความกว้างอีก 1 ห้องเสาดลอดแนวความยาวของเรือน มีผลให้รูปลักษณะของเรือนและหลังคาในทางด้านสกัดนั้นจะไม่สมมาตรกัน โดยโครงสร้างของหลังคาต้องมีชายคาด้านหนึ่งยาวกว่าอีกด้านหนึ่งเสมอ แต่ทว่าเป็นเรื่องที่น่าแปลกใจยิ่งที่เมื่อมองโดยผิวเผินแล้วกลับไม่รู้สึกละเอียดเลย เพราะเมื่อดูแนวชายคาโดยรอบของเรือนแล้วจะรู้ได้ถึงการเชื่อมต่อกันอย่างกลมกลืน และเรือนรวมทั้งหลังคาก็ดูเสมือนมีความสมมาตรเท่ากันทั้งด้านซ้ายและด้านขวาด้วยเช่นกัน ซึ่งความสามารถในการสร้างรูปลักษณะที่ "ลวงตา" เช่นนี้ได้นั้นมาจากเทคนิควิธีแก้ไขที่ใช้คุณลักษณะขององค์ประกอบทางโครงสร้างนั่นเอง กล่าวคือโครงสร้างหลังคาของเรือนนั้นยังคงใช้โครงจั่ว 3 เหลี่ยม ที่วางลงบนเสาประธานอาคารอย่างตรงไปตรงมา ในขณะที่แนวเสาร่วมนอกที่ต่อจากด้านข้างเรือนออกไปข้างหนึ่ง เพื่อใช้เป็นพื้นที่สำหรับทำ "ฮ้องไฟ" และทางเดินนั้น จะต้องอาศัยการดัดปีกชายคาจากจั่วประธานลงมาคลุม ทำให้ชายคาของด้านนี้หักยาวออกมามากกว่าอีกด้านหนึ่ง ภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของชาวไทเขินที่จะสร้างให้ปีกหลังคา 2 ด้านมีขนาดเท่ากันหรือ

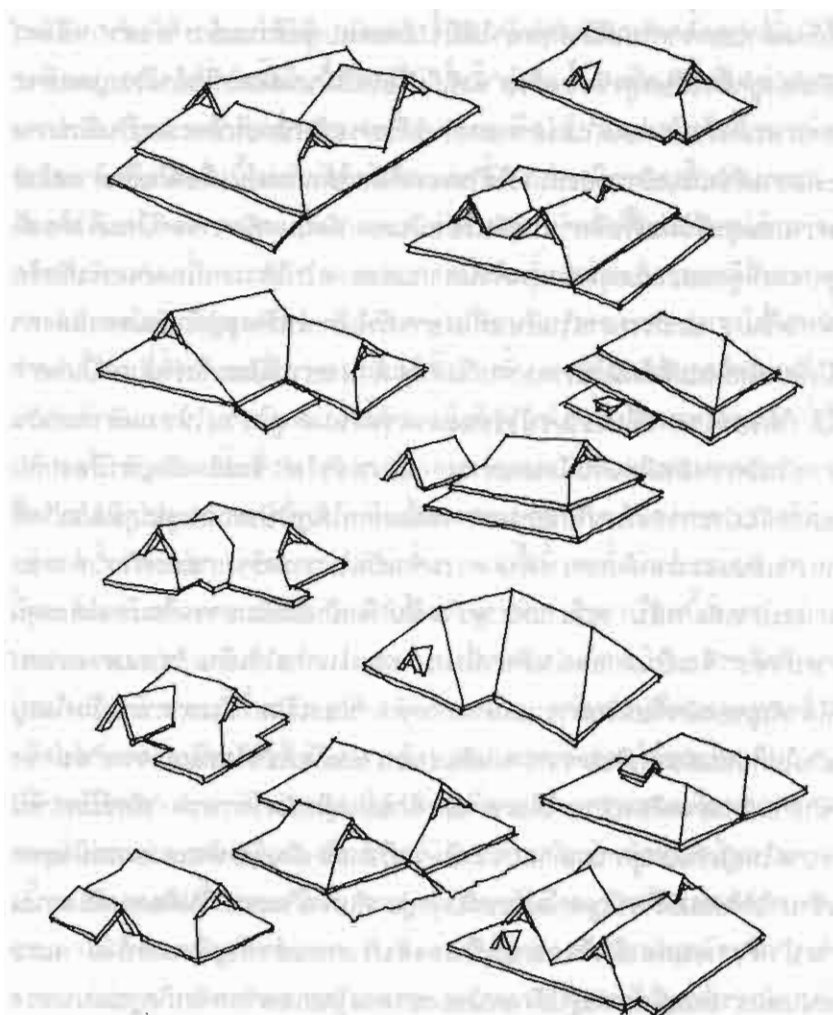
ใกล้เคียงกันก็คือ การใช้วิธี “ลัมผ่ว” ของผนังด้านที่ขายคาสั้นกว่านั้นให้ “ผายออก” เพื่อให้ผนังทั้งผืนนี้ทำหน้าที่แทน “หัวแขน” หรือ “ค้ำยัน” สำหรับออกไปรับปีกขายคาที่พยายามจะดึงออกมาเพื่อให้ยาวเท่ากับอีกด้านหนึ่งนั่นเอง ซึ่งกลวิธีเช่นนี้ไม่เพียงทำให้ขายคาทั้ง 2 ข้างมีขนาดเท่ากันและรูป-ลักษณะเรือนเกิดความสมดุลแล้ว ผนังที่ผายออกนั้นยังใช้ประโยชน์สำหรับภายในเรือน โดยเฉพาะกับ “เซ่งพะสา” ที่เมื่อติดตั้งเข้าไปแล้วจะพอดีกับระยะความลึกของห้องที่ดูลงตัว ไม่ยื่นล้นออกมาจากแนวของเสา อย่างไรก็ตาม สำหรับเรือนที่ตั้งเป็นแนวเสาร่วมนอกด้านข้างนั้น หากยื่นออกมากว้างมากเกินไปจนเกินกำลังของการ “ลัมผ่ว” อีกด้านหนึ่งที่จะทำได้แล้ว ขายคาด้านเสานี้ก็มักปล่อยให้ปีกด้านนั้นยื่นเลยออกมาจากแนวขายคาที่รัดรอบอย่างตรงออกมา ซึ่งก็ไม่ได้ทำให้รูปลักษณะทั้งหมดเสียสมมาตรแต่อย่างใด เนื่องจากช่วงที่ดึงออกมานั้นมีช่วงระยะความยาวเพียงสั้นๆ แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นด้วยผลพวงจากการพยายามสร้างความสมมาตรให้เกิดกับรูปลักษณะของเรือนนี้เองกลับเป็นผลต่อมวลและปริมาตรของที่ว่างของอาคารโดยตรงนั่นคือทำให้มวลของหลังคาทั้งหลังมีปริมาตรมากขึ้นกว่าปกติจนดูแล้วเหมือนกดทับส่วนเรือนจนแทบกลืนหายไป ซึ่งหากเปรียบเทียบในเชิง “สัดส่วน” ระหว่างส่วนใต้ถุนเรือนกับส่วนเรือนและส่วนหลังคาแล้วอาจดูไม่ได้จังหวะที่สวยงามเพราะส่วนเรือนถูกกดลงจนดูสั้นไปเลย แต่ในมุมมองอีกด้านหนึ่งการที่ชาวไทเขินตัดสินใจในการออกแบบหลังคาเช่นนี้ ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากการได้คุณค่าประโยชน์ของการใช้ขายคาให้ยื่นคลุมอาคารมากๆ ทั้งนี้เพราะต้องการยังประโยชน์ของการใช้ขายคาเข้ามาช่วยป้องกันความรุนแรงของลมหนาวนั่นเอง ซึ่งคุณลักษณะเช่นนี้ไม่เพียงเฉพาะแต่ใช้กันเองในเรือนไทเขินเท่านั้นหากแต่เรือนแทบทุกชนเผ่าที่อยู่ในพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมเช่นเดียวกันนี้ก็มักปรากฏผลในการสร้างแบบอย่างของรูปลักษณะอาคารที่ไม่แตกต่างไปกว่ารูปแบบลักษณะดังกล่าวนี้มากนักเท่าใดนักเช่นกัน ซึ่งประเด็นในเรื่องของความพยายามในการหลีกเลี่ยงอากาศที่ “หนาวเหน็บ” นี้ เห็นได้ชัดจากการทำช่องเปิด “หน้าต่าง” (ปอง : ภาษาไทเขิน) ที่แทบจะไม่มีเลยในเรือนหลังหนึ่งๆ โดยอาจพบเพียงแค่ 1-2 บานเท่านั้น ฉะนั้นความใสซื่อแบบตรงไปตรงมานี้เองที่อาจดูผิวเผินเหมือนเป็นการออกแบบอย่าง “พื้นๆ” แต่แท้จริงแล้วในความ “พื้นๆ” นั้นกลับได้ซ่อนเร้นเอาความเก่งกาจในการจัดแบ่งพื้นที่ ที่ว่างที่สัมพันธ์กับการจัดระเบียบในเชิงโครงสร้างได้อย่างลงตัวยิ่ง ดังจะเห็นได้ง่ายๆ จาก “บันได” ทางขึ้นเรือนที่สามารถ “ซุก” เข้าไปอยู่ใต้ปีกขายคาได้อย่างแนบสนิทพอดี เพียงแค่จัดวางให้แนบกับแนว “นอกเต็น” ตรงตำแหน่งของแนวเสาร่วมนอกที่ยื่นออกไป ซึ่งเท่านั้นเองที่ทำให้โครงหลังคาทั้งชุดสามารถวางคลุมลงบนพื้นที่ของตัวเรือนได้อย่างหมดจด

สำหรับรูปลักษณะในทางด้านยาวของเรือนนั้น ดังได้กล่าวมาแล้วว่าพื้นที่ตั้งของเรือนในแถบนี้มี “สมหนาว” เป็นศัตรูตัวฉกาจสำคัญ การดึงขายคา

ให้กดต่ำนอกจากไม่เพียงต้องทำให้มีขึ้นโดยรอบทุกด้านแล้ว “องศา” หลังคายังต้องถูกดึงให้ยกสูงขึ้นด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อให้มีผืนหลังคาที่กว้างใหญ่พอที่จะสามารถตั้งรับแสงแดดในเวลากลางวันได้อย่างเต็มที่ก่อนที่จะส่งผ่านด้วยการแผ่ความร้อนนั้นเข้ามาสะสมไว้ใต้โพรงหลังคาได้มากพอ เพื่อจกเป็นการสร้างความอบอุ่นให้กับพื้นที่ภายในตัวเรือนนั่นเอง ดังนั้นหลังคาของเรือนจึงต้องมีรูปทรงที่สูงและแผ่คลุมทั่วทุกด้านหากแต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเกิดข้อจำกัดขึ้น 2 ประการภายในเรือนที่ไม่อาจทำให้การสร้างรูปลักษณะของหลังคามีเพียงลักษณะที่ลั้มนมาบรรจบกันทั้ง 4 ด้าน อย่างที่เรียกกันว่าแบบ “บ้านยา” ได้ ก็ด้วยจากการที่ประโยชน์ใช้สอยต่างๆทั้งหมด ถูกรวบให้รวมเข้าด้วยกันภายในโครงหลังเดียวกัน โดยเฉพาะการมี “ครัวไฟ” ซึ่งสร้างปัญหาเรื่องกลิ่นและควันประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งภายใต้ภูมิประเทศและภูมิอากาศที่หนาวเย็นและมากด้วยความชื้น ความจำเป็นในการสร้าง “ช่องทาง” สำหรับการระบายทั้ง “กลิ่น” “ควัน” และ “ความชื้น” จึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เหตุนี้ “หน้าจั่ว” จึงเป็นตำแหน่งเดียวที่เหมาะสมในการใช้เป็น “ช่องทางออก” ที่สำคัญของปัจจัยดังกล่าว แต่ทว่าการทำ “ช่องเปิด” นั้นหากทำกว้างใหญ่เกินไปก็ย่อมส่งผลเสียมากกว่าผลดีแน่นอน ผลเสียที่ว่าก็ย่อมมาจาก “ฝน” ซึ่งจกสามารถสาดต้องเข้ามาได้มาก และอีกอย่างคือสัตว์จำพวก “สัตว์ปีก” ที่มีขนาดใหญ่เช่นนกฮูก นกเค้าแมว เหยี่ยว หรือ แร้ง เป็นต้น หากสามารถบินรอดเข้ามาได้ก็ย่อมสร้างปัญหาไม่น้อยกับผู้อยู่อาศัยภายในอย่างไม่ต้องสงสัย ฉะนั้น “หน้าจั่ว” ขนาดเล็กจึงกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะต้องมีย และแน่นอนว่าย่อมมีผลต่อรูปลักษณะของอาคารโดยเฉพาะการเกิดรูปแบบของหลังคาชนิด “จั่วบ้านยา” หรืออย่างที่เราเรียกกันทั่วไปว่า “จั่วมะนิลา” ขึ้นเป็นแบบอย่างเฉพาะที่โดดเด่น

อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมาเมื่อแบบแผนของการใช้พื้นที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะ “ครัวไฟ” ที่มีความต้องการที่จะแยกเป็นขอบเขตชัดเจนกับ “ห้องนอน” ที่มีความต้องการมากขึ้นเรือนจึงถูกปรับเปลี่ยนพื้นที่ภายในให้ตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าวด้วยการ “ยื่น” ผนังออกไป ซึ่งแน่นอนว่า “หลังคา” ตามสภาพและคุณลักษณะแบบเดิมไม่สามารถทำหน้าที่ของตนได้สมบูรณ์ต่อไปย่อมต้องถูกแก้ไขให้สามารถเลื้อยไหลไปตามพื้นที่ใช้สอยเหล่านั้นได้เช่นกัน ซึ่งนั่นจึงเป็นที่มาของการเกิดแบบอย่างรูปทรงอาคารและลักษณะหลังคาอันหลากหลายหลากหลายชนิดเพิ่มขึ้น (ลายเส้น 5.125) ภายใต้รูปทรงหลัก 3 ลักษณะ คือ หลังคา

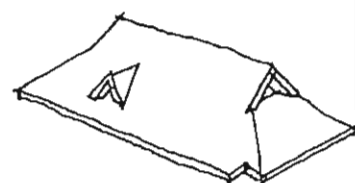
- ทรงจั่วบ้านยา
- ทรงบ้านยา
- ทรงจั่ว

ลายเส้น 5.125 แสดงรูปแบบของหลังคาในลักษณะต่างๆ

โดยที่ทรง “จั่วบ้านหยา” นั้นถือเป็นรูปแบบหลักตามแบบแผนดั้งเดิม จึงเป็นแบบอย่างที่มีการใช้มากที่สุดในทุกหมู่บ้าน ส่วนหลังคาแบบ “บ้านหยา” คือเป็นแบบรองลงมาที่มีการใช้น้อย เพราะไม่ใช่เป็นแบบอย่างดั้งเดิม เป็นเพียงอิทธิพลของรูปแบบที่รับผ่านเข้ามาภายหลังดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ส่วนหลังคาแบบ “จั่ว” ธรรมดาถือเป็นแบบสามัญที่สุด ที่จะไม่พบเลยสำหรับการทำเป็นเรือนพักอาศัยหรืออาคารขนาดใหญ่ เนื่องจากปัจจัยเดียวจากเรื่องของ “แดดและลม” ดังได้กล่าวมาแล้วเช่นกัน การใช้รูปแบบอย่างชนิดหลังนี้จึงมักพบในส่วนของอาคารที่มีพื้นที่ขนาดเล็กอย่างเช่น “เฮินไฟ” (เรือนไฟ) หรือ “เยข้าว” (ยุ้งข้าว) หรือ “สิ่ง” (โรงเก็บของ) เท่านั้น

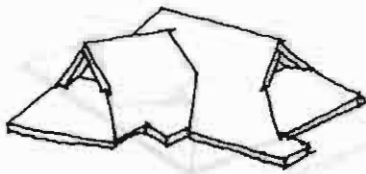
เรือนทั้ง 3 ลักษณะดังกล่าวถูกนำไปใช้ประกอบลงบนผังพื้นที่มีรูปลักษณะต่างๆ ที่คลี่คลายกันออกไป โดยมักเป็นเรือนที่มีการยื่นส่วนของผังอาคารที่ยกเอียงจากแผ่นผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าแบบเดิมตามประโยชน์ใช้สอยที่ปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือส่วนของ “เฮินไฟ” และ

ลายเส้น 5.126 ลักษณะแบบหลังคาเดี่ยว

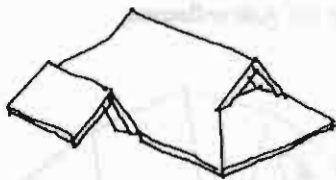
รูป 5.189 รูปลักษณะโดยรวม

ลายเส้น 5.127 ลักษณะแบบหลังคาหักศอก

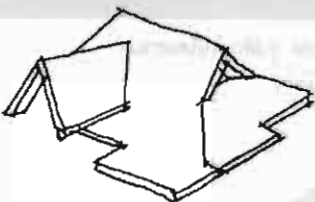
รูป 5.190 รูปลักษณะโดยรวม

ลายเส้น 5.128 ลักษณะแบบหลังคาขนาน

รูป 5.191 รูปลักษณะโดยรวม

ลายเส้น 5.129 ลักษณะแบบหลังคาขวาง

รูป 5.192 รูปลักษณะโดยรวม

“ฮ้องไฟ” ทำให้การออกแบบหลังคาและรูปทรงอาคารไม่สามารถใช้หลังคาแบบชุดเดียวคลุมครอบพื้นที่ทั้งหมดได้ ทางแก้ไขจึงต้องใช้วิธีการเชื่อมต่อกับชุดหลังคาเพิ่มเติมเข้ามา โดยรูปแบบชุดใหม่ที่ใช้ในส่วนใหญ่นิยมใช้ตามอย่างรูปลักษณะของหลังคาประธาน เช่น หากใช้แบบทรงจั่วปั้นหยาก็จะใช้อย่างจั่วปั้นหย่า หรือหากเป็นแบบปั้นหยาก็จะใช้แบบปั้นหย่าด้วย ยกเว้นแต่เฉพาะแบบ “ทรงจั่ว” ที่อาจถูกนำไปผสมผสานกับรูปแบบหลักทั้ง 2 บ้าง ซึ่งแบบอย่างของการคลี่คลายนั้นในแต่ละรูปแบบของหลังคาสามารถแยกแยะเป็นคุณลักษณะได้ 3 อย่าง คือ

แบบทรงจั่วปั้นหย่า จากการสำรวจพอจะแบ่งรูปแบบลักษณะหลังคาเรือนได้ดังนี้

1. แบบหลังคาเดี่ยว (ลายเส้น 5.126, รูป 5.189) ลักษณะเรือนแบบนี้เป็นแบบอย่างดั้งเดิมที่ฝังพื้นอยู่ในรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ดังนั้นหลังคาใหญ่จึงสามารถคลุมพื้นที่ได้หมดภายใต้ชุดเดียว สำหรับบางเรือนหากต้องการการระบาย “ควันไฟ” ของครัวเพิ่มเติม ก็มักทำเป็น “จั่ว” เล็กๆ เปิดขึ้นมามนปีกหลังคาด้านข้างนั้น

2. แบบหลังคาหักศอก (ลายเส้น 5.127, รูป 5.190) ลักษณะเรือนแบบนี้ถือเป็นแบบที่นิยมมากที่สุด เพราะเป็นแบบที่ “ฮ้องไฟ” นั้น ถูกยื่นออกมาจากฝั่งทางด้านข้างของท้ายเรือน ดังนั้นหลังคาชุดเล็กอีกชุดหนึ่งจึงได้ทำขึ้นเพื่อคลุมพื้นที่ส่วนนี้ โดยวางขวางเป็นมุมฉากและชนเชื่อมต่อเข้ากับเรือนหลังใหญ่ ซึ่งรูปแบบหลังคาจะใช้ทั้งแบบ “จั่วปั้นหย่า” อย่างเดียวกับเรือนใหญ่ หรือมีบ้างที่ใช้แบบ “จั่วธรรมดา”

3. แบบหลังคาขนาน (ลายเส้น 5.128, รูป 5.191) เป็นเรือนที่มีลักษณะผังแบบต่อ “ฮ้องไฟ” ออกมาทางด้านข้างของท้ายเรือนเช่นกันแต่หลังคาชุดเล็กแทนที่จะทำเป็นแบบ “หักศอก” กลับหันหน้าจั่วออกมาตั้งเป็นคู่ขนานกับเรือนใหญ่โดยรูปลักษณะหลังคาชุดเล็กนี้มีทั้งใช้แบบ “จั่วปั้นหย่า” และแบบ “จั่วธรรมดา”

4. แบบหลังคาขวาง (ลายเส้น 5.129, รูป 5.192) เป็นเรือนที่ยื่นฝั่งของ “ฮ้องไฟ” ออกไปจากท้ายเรือนเลย แล้วทำหลังคาชุดเล็ก “ทรงจั่ว” วางตั้งฉากกับแนวแกนของเรือนใหญ่

5. แบบหลังคาแฝด (ลายเส้น 5.130, รูป 5.193) ลักษณะเรือนแบบนี้จัดเป็นแบบครัวเรือนขนาดใหญ่ที่มีแผนผังซึ่งซับซ้อนขึ้น โดยเฉพาะการกันเป็น “ห้องนอน” เพิ่มขึ้นและการขยาย “ฮ้องไฟ” การออกแบบหลังคาจึงใช้วิธีการทำหลังคาชุดเล็กวางแนบขนานไปกับของแนวหลังคาของเรือนใหญ่ เพื่อคลุมพื้นที่ส่วนของห้องนอนเล็ก พร้อมๆ กันนั้นก็ทำเป็นหลังคาอีกชุดหนึ่งวาง “ขวาง” ด้านหลังเพื่อคลุมพื้นที่ส่วนของ “ฮ้องไฟ” ซึ่งการเชื่อมต่อนั้นอาศัยการทำเป็น “ตะเฝ้าน” และ “ตะเฝาราง” มาเป็นตัวเชื่อมให้ผืนหลังคาทั้ง 3 หลังสามารถรวมเข้าเป็นชุดเดียวกันได้โดยมี “รางน้ำ” เป็นตัวแก้ปัญหาเรื่องของการไหลรวมและการระบายของน้ำฝน ภายใต้ “รูปแบบ” ของหลังคาที่นิยมใช้แบบอย่าง

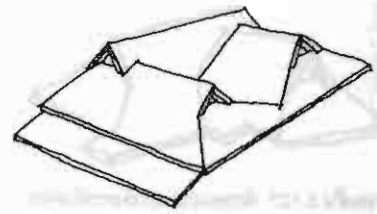
เดียวกัน คือ “ทรงจั่วบ้านหยา” โดยที่หากหลังคาชุดรวมทั้งชุดนี้ยังไม่สามารถคลุมพื้นที่ทั้งหมดได้อีก หรือหากมีการต่อเติมเพิ่มประโยชน์ใช้สอยทางด้านข้างเรือนอีก การแก้ไขถัดมาส่วนใหญ่ใช้วิธียื่นเป็น “ปีกกันสาด” อีกผืนซ้อนเข้าไปใต้หลังคาชุดใหญ่นั้นเพื่อออกมาคลุมพื้นที่ดังกล่าว

แบบทรงปั้นหยา เป็นแบบเรือนอีกลักษณะหนึ่งที่ใช้รูปทรงหลังคาของเรือนใหญ่เป็นแบบ “ทรงปั้นหยา” ซึ่งแม้จะมีไม่มากนักหากแต่ก็นับว่ามีความสำคัญ เพราะสามารถบ่งบอกถึงพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารได้โดยจากการสำรวจพบว่ามีการใช้รูปลักษณะของหลังคาในลักษณะต่างๆ กันดังนี้

1. แบบหลังคาเดี่ยว เป็นแบบอย่างเรือนที่ทำบนผังเรือนชนิดใช้หลังคาใหญ่เพียงชุดเดียว หากแต่ใช้วิธีการยื่นเป็น “ปีกกันสาด” ที่ทำขึ้นมาอีกชุด ซ้อนได้ขยายคาใหญ่ด้านข้างเรือนออกไปคลุมส่วนของ “ช่องไฟ” ที่ยื่นจากผังทางด้านข้างของเรือน

2. แบบหลังคาหักศอก (ลายเส้น 5.131, รูป 5.194) เป็นแบบที่ล้ออย่างแบบ “หักศอก” ของเรือน “จั่วบ้านหยา” เพียงแต่รูปลักษณะของหลังคาทั้งของเรือนใหญ่และของชุดเล็กที่ใช้คลุมพื้นที่ส่วนของ “ช่องไฟ” ทางด้านข้างของท้ายเรือนนั้น ทำเป็นแบบทรง “ปั้นหยา” เหมือนกัน โดยมีข้อสังเกตว่าเรือนลักษณะนี้เมื่อไม่มี “จั่ว” ของเรือนใหญ่ทำหน้าที่เป็น “ช่อง” ระบายควันไฟแล้วแทบทุกหลังจะต้องทำเป็น “จั่วเล็ก” เปิดทะลุบนดาดหลังคาของเรือนเพิ่มขึ้นเสมอ

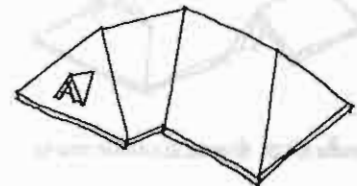
3. แบบหลังคาแฝด (ลายเส้น 5.132, รูป 5.195) เป็นแบบอย่างที่ล้อชนิด “เรือนแฝด” ของเรือน “จั่วบ้านหยา” เช่นกัน โดยทำเป็นหลังคาทรงปั้นหยาก็ชุดหนึ่งวางเคียงคู่ขนานกันไปกับเรือนใหญ่ โดยมีรางน้ำเชื่อมตรงกลาง และเฉกเช่นเดียวกับแบบหักศอกที่จะต้องทำที่ระบายควันและอากาศเพิ่มขึ้นบนหลังคา จึงมักพบ “จั่วขนาดเล็ก” เจาะขึ้นมาเหนือส่วนของ “นมเตาไฟ” หรือบ้านบางหลังก็ทำเป็น “จั่วเล็ก” ยกลอยเป็นช่องเปิดครอบลงบนสันหลังคาอีกแบบหนึ่ง

ลายเส้น 5.130 ลักษณะแบบหลังคาแฝด

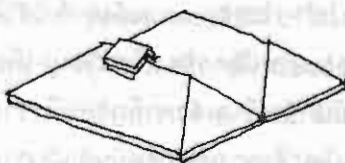
รูป 5.193 รูปลักษณะโดยรวม

ลายเส้น 5.131 ลักษณะทรงปั้นหยาแบบหลังคาหักศอก

รูป 5.194 รูปลักษณะโดยรวม

ลายเส้น 5.132

ลักษณะทรงปั้นหยาแบบหลังคาแฝด

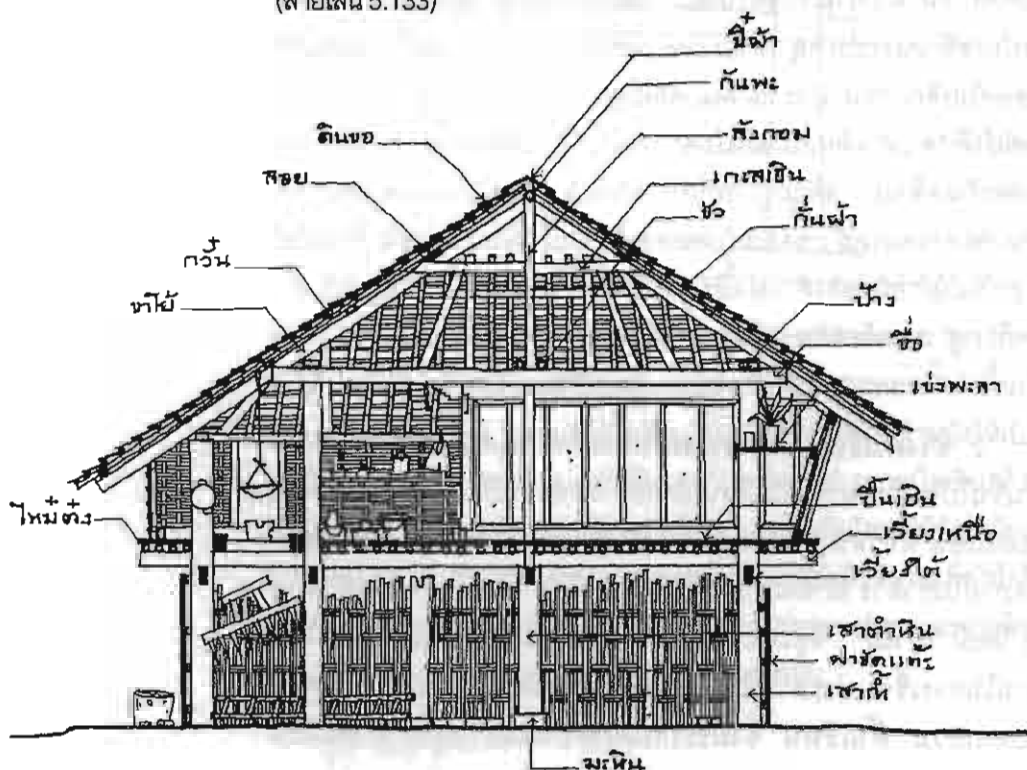

รูป 5.195 รูปลักษณะโดยรวม

อย่างไรก็ตามไม่ว่าเรือนนั้นจะใช้รูปแบบลักษณะของหลังคาใดก็ตาม หากพิจารณาโดยละเอียดก็จะพบว่ารูปลักษณะของหลังคาที่ครอบคลุมพื้นที่ส่วนล่างดังกล่าว เป็นไปอย่างธรรมชาติแบบตรงไปตรงมาจนแม้จะมองรูปเรือนจากภายนอกก็ยังสามารถคาดเดาและเข้าใจได้ว่า พื้นที่ใต้หลังคานั้นส่วนไหนมีการใช้สอยอย่างไร เนื่องจากมีการจัดวางระเบียบของพื้นที่ใช้สอยเป็นไปตามแบบแผนประเพณีนิยม อันเกิดจากระบบความเชื่อในการกำหนดที่ตั้งและทิศ รวมทั้งตำแหน่งสำคัญเบื้องต้นไว้ ก่อนกระจายส่วนรองออกไปจากศูนย์กลางนั้นๆ อย่างเป็นลำดับที่ตายตัวนั่นเอง

โครงสร้างเรือนและวัสดุก่อสร้าง

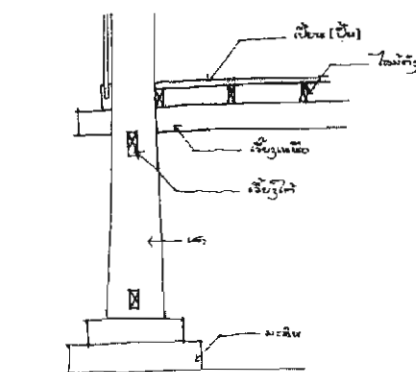
ดังกล่าวมาแล้วว่าเรือนไทเขินที่เชียงตุงนี้ใช้แบบแผนของเรือนพักอาศัยอย่าง “เรือนไม้” ยกใต้ถุนสูง มีหลังคาสูงชันตามอย่างลักษณะเด่นของเรือนอาศัยที่นิยมในกลุ่ม “คนไท” เผ่าต่างๆ ซึ่งก็แน่นอนว่าแบบแผนสำหรับการ “ประสาน” ให้เกิดเป็นโครงสร้างเรือนให้ได้อย่างมั่นคงแข็งแรง ย่อมหนีไม่พ้นกระบวนการทาง “เทคนิคก่อสร้าง” ที่เป็นหัวใจหลักสำคัญ และเทคนิคดังกล่าวก็ย่อมเป็นเรื่องของเทคนิคทาง “เครื่องมือ” โดยเฉพาะ รวมทั้งชนิดของ “ไม้” ที่แต่เดิมใช้เป็น “ไม้สัก” ซึ่งแม้จะเป็นไม้เนื้อไม่แข็งนัก แต่ก็มี ความแข็งแรงทนทาน ปลูกไม่กีดกินทำลาย ทว่าปัจจุบัน “ไม้สัก” กลายเป็นไม้หายาก ชาวไทเขินจึงหันมาใช้ไม้ประเภท “ไม้ก่อ” หรือ “ไม้เปียก” แทน ซึ่งในแต่ละส่วนของเรือนต้องประกอบด้วยคุณลักษณะทางเชิงช่างที่สัมพันธ์กับวัสดุดังนี้ (ลายเส้น 5.133)

ลายเส้น 5.133 แสดงรายละเอียดขององค์ประกอบทางโครงสร้างโดยรวม

1. ช่วงล่างเรือน ได้แก่ช่วงของโครงสร้างเรือนนับตั้งแต่ฐานรากจนถึงก่อนโครงสร้างพื้นเรือน โครงสร้างส่วนนี้ถือเป็นส่วนสำคัญด้วยเป็นตัวทำหน้าที่รับน้ำหนักบรรทุกรวมของเรือนทั้งหลัง ดังนั้นจึงต้องใช้วัสดุที่มีความแข็งแรงและมีขนาดใหญ่เพียงพอต่อการทำหน้าที่นั้นได้

เรือนไทเขินที่เชียงตุงนี้อาศัย “เสาไม้” (เสาก้ำ : ภาษาไทเขิน) ทำหน้าที่เป็นโครงกระดูกหลักทางแนวตั้งของเรือน โดยเป็นเสายาวตลอดทั้งต้น தாகเป็นรูป 4 เหลี่ยมจัตุรัสขนาดประมาณ 8×10 โคนเสาไม้ได้ฝังลงดิน หากแต่วางหินอยู่บนหินก้อนใหญ่ ซึ่งตั้งเหนือพื้นดินที่อัดแน่นและถมให้สูงจากระดับดินรอบนอกเรือนเพื่อกันน้ำไม่ให้ไหลเอ่อเข้ามา โดยชาวไทเขินเรียกคุณลักษณะเช่นนี้ว่า “เสาดำหิน” ซึ่งบางหลังนั้นจะใช้วิธีก่อเป็นฐานอิฐรูป 4 เหลี่ยมเพื่อเป็นการปรับระดับพื้นก่อน แล้วจึงวางก้อน “มะหิน” (ก้อนหินสกดเป็นก้อน 4 เหลี่ยมบ้างก็เป็นแบบกลมมน) สูงประมาณ 0.20 ม. วางซ้อนบนฐานอิฐนั้น ก่อดังเสาขึ้นตรงเหนือ “มะหิน” นี้อีกทีหนึ่ง (ลายเส้น 5.134) ซึ่งเทคนิควิธีนี้มักใช้กับบริเวณพื้นที่ลุ่มที่มีความชื้นขึ้นสูงจากผิวดิน อันจะทำให้โคนเสาผุเร็ว การใช้ “มะหิน” ซ้อนรับจึงเป็นการสกัดกันความชื้นที่ได้ผลดี วิธีนี้คล้ายกับการทำ “เสาตอม่อ” แบบหล่อปูนรับเสาเรือนของภาคใต้เช่นกัน แต่ต่างกันตรงที่ของภาคใต้นั้น “ตอม่อ” จะทำได้ค่อนข้างสูงกว่า เพราะอยู่ในท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่มีความชื้นมากกว่ากันนั่นเอง

ลายเส้น 5.134 แสดงโครงสร้างส่วนฐานและพื้นเรือน

2. ช่วงตัวเรือน ได้แก่ช่วงของโครงสร้างเรือนที่นับตั้งแต่โครงสร้างส่วนพื้นขึ้นไปจนถึงปลายผนังเรือน โดยสร้างส่วนนี้เปรียบเสมือนส่วนช่วงลำตัวของเรือน ที่ทำหน้าที่สำคัญในการเป็นพื้นที่รับน้ำหนักของการใช้สอยทั้งหมดภายในอาคาร อีกทั้งยังทำหน้าที่เป็นเสมือน “ผิว” ที่จะห่อหุ้มตัวเรือนอีกด้วย โดยมี “เสาไม้” ที่ทะลุผ่านจากช่วงล่างของเรือนตั้งขึ้นมา ทำหน้าที่เป็นแกนในการเชื่อมประสานยึดโยงเพื่อรับน้ำหนักจากส่วนอื่นๆ ทั้งหมด โดยนับจากส่วน “พื้นเรือน” ซึ่งมีระบบโครงสร้างและวัสดุใน 2 กรณีดังนี้

กรณีที 1 : ระบบผสม

หมายถึงระบบโครงสร้างทีเป็นการผสมผสานเข้าด้วยกันระหว่าง “โครงสร้างแบบเครื่องผูก” กับ “โครงสร้างแบบเครื่องสับ” ซึ่งเรือนบางหลัง อย่างกรณีเรือน No 011 ของนางแดง เลขที 5 บ้านหม้า อำเภอยางล่อ จังหวัด เชียงตุง นั้น ใช้ระบบโครงสร้างดังกล่าว โดยจากอายุของเรือนทีมีการสร้างมา นานประมาณเกือบ 100 ปี ซึ่งนับว่าแทบจะเก่าแก่ทีสุดภายในหมู่บ้านนี้ ได้ที ให้เห็นถึงแบบแผนของเรือนในช่วงเดียวกันว่า น่าจะมีการใช้ระบบดังกล่าวนี้ เช่นเดียวกัน เพราะไม่เพียงแต่จะเฉพาะส่วนพื้นเท่านั้น ส่วนของผนังก็ เป็น ระบบนี้เช่นกัน โดยอาศัยโครงสร้างหลักสำคัญเป็น “ระบบเครื่องสับ” ยึดโยง โครงสร้างใหญ่ให้มั่นคงแข็งแรง ก่อนนำเอา “โครงสร้างย่อย” เฉพาะส่วน มา ประกอบติดตั้งเสริม อาทิ

ส่วนพื้น : เสาทุกต้นทีตั้งขึ้นนั้นจะถูก “ร้อยรัด” ให้มัดด้วยกันช่วง แรกก่อนด้วย “รอด” ซึ่งไทเขินเรียกว่า “เวียง” ขนาดประมาณ 2" x 4"-6" โดย “เวียง” นี้จะมี 2 ตัว เรียกว่า “เวียงเหนือ” และ “เวียงใต้” ทีวิ่งยาวทะลุถึง กลางเสาสลับกันใน 2 ทิศทาง โดย “เวียงเหนือ” จะวิ่งยึดเสาดตามแนวด้าน ยาวของเรือน ในขณะที่ “เวียงใต้” ทำหน้าที่รับ “เวียงเหนือ” อีกทีหนึ่ง เนื่อง เพราะจะมีการเสริม “เวียงเหนือ” ในระหว่างกลางเสาเป็นระยะ เพื่อกันไม่ให้ “ตัง” มีอาการแอ่นกลาง ด้วยการซ้อนรับในทางทิศขวางกัน คือ ตามแนวด้าน สกัต์ของเรือน จากนั้นจึงนำเอา “ตัง” หรือทีไทเขินเรียกว่า “ตัง” ทีเป็นลำไม้ไผ่ (ไหม้ผิว : ภาษาไทเขิน) ขนาดประมาณเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 1/2 นิ้ว มาผ่าวาง ไปบน “เวียงเหนือ” โดยมีระยะห่างกันแต่ละลำประมาณ 4 นิ้ว เพื่อจะใช้รับ “พื้นฟาก” (พื้นฟาก : ภาษาไทเขิน) อย่งไรก็ตามด้วยธรรมชาติของไม้ไผ่นั้น มีลักษณะเป็นรูปกลม อีกทั้งด้วยเนื้อผิวไม่สามารถนำมาบากสับเป็นร่องหรือ บ่าสำหรับการสอดหรือรับได้ การวาง “ตังไม้ไผ่” บนหลัง “รอด” จึงไม่อาจยึด โยงกันด้วยระบบเครื่องสับ อันจะทำให้เกิดปัญหาคือการเคลื่อนตัวของ “ตัง ไม้ไผ่” นี้ มีลักษณะกลิ้งไปมา ซึ่งย่อมทำให้เสียความมั่นคงของส่วนนั้นไป การแก้ปัญหาคือการเคลื่อนตัวและระบบการยึดโยง จึงต้องมีลำไม้ไผ่อีกชุดหนึ่ง มาทำหน้าที่แทน “เวียงเหนือ” เพื่อให้สามารถใช้เทคนิคของการ “ผูก” กัดขึ้นได้ ลำไม้ไผ่ชุดนี้จึงถูกเสริมหนุนเป็นระยะและผูกติดกับ “ตัง” ตลอดทั้งผ้งพื้นเรือน

ส่วนผนัง : ระบบทีใช้ในเรือนไทเขินทีนี้ใช้วิธีการทำผนังให้เป็นแผง สำเร็จรูป โดยเป็นแผงฝาแบบ “ผ่าซัดแตะ” (ผ่าซัดแตะ : ภาษาไทเขิน) ด้วยการ เอาไม้ไผ่มาทุบเป็นแผ่นทำนองฟากแล้วใช้แกนไม้ไผ่เป็นโครงให้ขัดไขว้สลับกัน ก่อนทีจะนำทั้งผืนนั้นไปผูกรัดกับโครงเคร่าซึ่งเป็นลูกตั้งอีกทีหนึ่งเพื่อให้แข็งแรง แล้วจึงใช้ส่วปลายของลูกตั้งนั้นเสียบเข้าไปในร่องของกรอบฝานและล่างอีกทีหนึ่ง ก่อนทีจะนำแผงฝาทั้งแผงวางกดทับบนหัวพื้นฟากนั้น

กรณีที่ 2 ระบบไม้จริง หมายถึงโครงสร้างอาคารที่ใช้ระบบการยึดโยงด้วยไม้จริงทั้งหมดเพียงระบบเดียว โดยระบบนี้ง่ายต่อการยึดโยงเข้าด้วยกัน เพราะการประกอบเป็นการร้อยรัดที่จบลงในตัวเองแบบเฉพาะที่ ทำให้มีความแข็งแรงและมั่นคงกว่าระบบผสม ซึ่งแต่ละส่วนมีเทคนิควิธีดังนี้

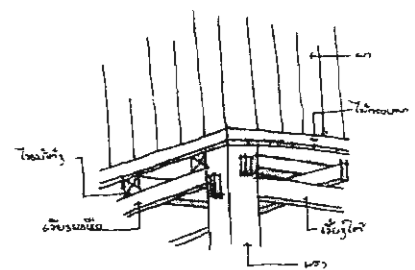
ส่วนพื้น : เช่นเดียวกับแบบผสมที่จะมี “เวียงเหนือ” และ “เวียงใต้” ทำการยึดโยง “เสา” ใน 2 ทิศทางก่อน แล้วจึงมี “ตงไม้” (ไม้ตง : ภาษาไทเขิน) มาวางทับบน “เวียงเหนือ” เพื่อรับไม้จริง (ปิ่น : ภาษาไทเขิน) “ตง” นี้มีขนาดประมาณ 2 นิ้ว x 2 นิ้ว ทำเป็นรูป 4 เหลี่ยมจัตุรัสวางห่างกันในระยะประมาณ 0.50 เมตร ก่อนที่จะวาง “ไหม่ปิ่น” (พื้นไม้) ขนาดประมาณ 1 นิ้ว x 6 นิ้ว ปูทับลงบน “ไหม่ตง” อีกทีหนึ่ง

ส่วนผนัง : เนื่องจากใช้วัสดุเป็น “ไม้จริง” ดังนั้นความแข็งแรงของผนังจึงใช้องค์ประกอบหลัก 3 สำคัญเพียง 3 ชิ้น คือ กระดานฝา (ฝาแป้น : ภาษาไทเขิน) ไม้กรอบฝา (ไม้ซี่แนบ : ภาษาไทเขิน) และเคร้าไม้ (ไหม่ปิงผา : ภาษาไทเขิน) โดยไม้ทำฝาจะถากไสให้เป็นแผ่นกระดานบางๆ ประมาณ 1/2 นิ้ว x 4-6 นิ้ว นำมากรุเข้าในร่องของ “กรอบฝา” แล้วจึงนำไปยึดกับ “เคร้าไม้” ซึ่งตีประกบติดกับเสาอีกทีหนึ่งเป็นอันเสร็จสิ้นแข็งแรง (ลายเส้น 5.135) อย่างไรก็ตามในเรือนบางหลังใช้ไม้กระดานกรุบางเกินไป ก็มักจะมีไม้อีกชิ้นหนึ่งมาตีประกบยึดในทางขวางยาวตลอดทั้งแผงผนังเพื่อความแข็งแรง สำหรับเรือนที่อยากให้ผนังมีความเรียบร้อยและสวยงามจะนำเอาไม้ชิ้นบางอีกชิ้นหนึ่งตีทับหน้าทางตั้งตรงรอยต่อระหว่างแผ่นกระดานที่กรุติดกันนั้น ซึ่งก็จะทำให้ดูผนังมีรูปร่างที่วางเรียงเป็นแนวได้จังหวะสำหรับในบางเรือนที่ทำผนัง “ผายออก” การประกอบฝาก็ยังอาศัยเทคนิควิธีอย่างเดิม คือทำเป็นแผงสำเร็จรูปสำหรับยกมาตั้งวาง หากแต่ฝาลักษณะนี้จะมีขนาดที่สั้นกว่า และการยึดโยงนั้นจะใช้วิธีตียึด “กรอบฝา” เข้ากับ “จันทัน” (ชาโย้ : ภาษาไทเขิน) โดยตรง ด้วยการบากเป็นปากให้ “จันทัน” นั้นกดยึดไว้

3. ช่วงหลังคา ได้แก่ช่วงโครงสร้างของเรือนนับตั้งแต่ส่วนปลายของผนังเรือนขึ้นไปยันสันหลังคา เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวคลุมพื้นที่ใช้สอยส่วนล่างไม่ให้ต้องแดดและฝน ซึ่งโครงสร้างส่วนนี้ก็มีคุณลักษณะแบบเดียวกับพื้นและผนังเรือน ตรงที่มีการใช้วัสดุ 2 ลักษณะอันทำให้เกิดเป็นระบบการยึดโยงโครงสร้างที่แตกต่างกัน ดังนี้

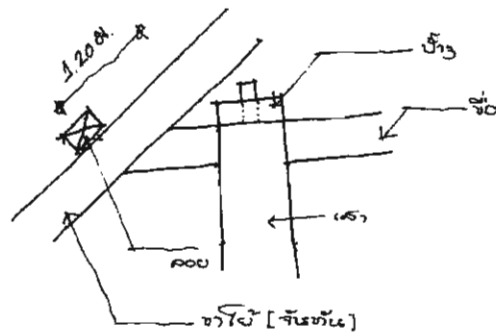
กรณีที่ 1 : แบบผสม

เป็นระบบที่ใช้ไม้จริงกับไม้ไผ่มาประกอบเข้าด้วยกัน โดยไม้จริงนั้นถูกใช้เป็นโครงสร้างหลักเพื่อให้แข็งแรง ก่อนที่จะใช้ไม้ไผ่ที่ทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบย่อยมายึดโยงอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งตัวโครงสร้างหลักนั้นจะประกอบขึ้นด้วย “เสาแก้ว” ที่บากกึ่งกลางของปลายเสาให้เป็น “ร่อง” รูป 4 เหลี่ยมผืนผ้าสำหรับใช้ “ซื่อ” (กอม : ภาษาไทเขิน) ขนาด 5 นิ้ว x 6 นิ้วเข้ามาเสียบยึดหัวเสาในทางสัด ในขณะที่ยก 2 ข้างของปลายเสาจะถากเป็น “เดือย”

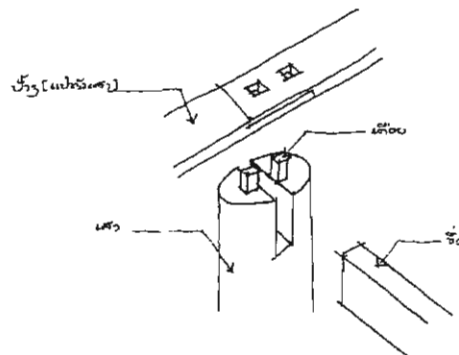

ลายเส้น 5.135 ภาพ 3 มิติ
แสดงการประกอบโครงสร้างส่วนพื้น

รูป 4 เหลี่ยมเตรียมไว้ให้ “แป้วเส้า”(ป่าง : ภาษาไทเขิน) ซึ่งวางหน้าไม้เป็นแนวนอนมาสวมยึดปลายหัวเสาในทางยาว โดยมี “ไม้คอสอง”(ใต้ : ภาษาไทเขิน) ขนาดประมาณ 3 นิ้ว x 5 นิ้ว ขึ้นไปเพื่อรับ “อกไก่”(กันพะ : ภาษาไทเขิน) ขนาดประมาณ 5 นิ้ว x 5 นิ้ว และเป็นหลักให้ “จันทัน”(ซาโย้ : ภาษาไทเขิน) ขนาดประมาณ 3 นิ้ว x 5 นิ้ว กดยึด โดยปลายอีกข้างหนึ่งของ “จันทัน” จะทอดลงมานั่งบนปลาย “ซื่อ” ที่ยื่นยาวออกมารับ “จันทัน” โดยเฉพาะ (ลายเส้น 5.136-5.137) ซึ่งเทคนิควิธีนี้ทำให้ “จันทัน” นั้น มีความยาวที่จะรับหลังคาได้ตลอดทั้งผืนอันต่างจากเรือนไทเขินในเชียงใหม่ที่ปลาย “จันทัน”

ลายเส้น 5.136 แสดงองค์ประกอบทางโครงสร้าง ส่วนของตำแหน่งหัวเสา

ลายเส้น 5.137 ภาพ 3 มิติ แสดงการประกอบโครงสร้างของ เสา, ซื่อ และแป้วเส้า

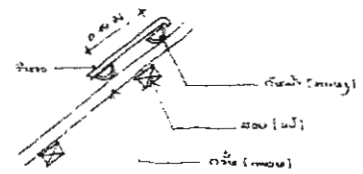
จะสิ้นสุดที่หัวเสาเท่านั้นดังได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ยังทำให้ “แปหัวเสา” ต้องเปลี่ยนบทบาทจากการทำหน้าที่สำหรับ “กลอน” (กวัน : ภาษาไทเขิน) ขนาด ๘ นิ้ว x 4 นิ้ว เหมือนอย่าง “แปลาน” (ลวย : ภาษาไทเขิน) มาทำหน้าที่ยึดหัวเสาเพียงอย่างเดียว สำหรับโครงสร้างถัดขึ้นไปก็จะเป็น “แปลาน” ขนาดประมาณ 2 นิ้ว x 4 นิ้ว วางทอดบนหลัง “จันทัน” เป็นระยะห่างกันประมาณ 1.20 เมตร โดยไม่ใช้วิธีบากลงนั่งบนป่าจันทันเหมือนอย่างของในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งทั้งหมดนี้คือส่วนขององค์ประกอบทางโครงสร้างหลังคาที่เป็น “ไม้จริง” ถัดจากนี้ไปก็จะเป็นเรื่องของ “เครื่องผูก” ที่จะเข้ามาผสม โดยเริ่มจาก “กลอน” ที่ใช้ไม้ไผ่ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 นิ้ว ถึง 1 1/2 นิ้ว มาผูกยึดเข้ากับหลัง “แปลาน” โดยวางห่างกันในทุกระยะประมาณ 0.30 เมตร (ลายเส้น 5.138) และบนหลัง “กลอน” นี้เองที่จะวางไม้ “ระแนง” (กันผ้า : ภาษาไทเขิน) เป็นไม้ไผ่ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 นิ้ว ผ่าออกเป็นครึ่งซีก วางเอาทางระแนงขึ้นเพื่อให้เป็นป่าสำหรับ “กระเบื้องดินขอ” มามุงทับ ซึ่งหากเป็นแบบอย่างดั้งเดิมวัสดุนี้ก็เป็นแผง “หญ้าคา” ที่จะนำมาใช้มุงเป็นหลังคาโดยที่ “กลอน” และ “ระแนง” จะไม่ต้องมีในกรณีที่เป็นวัสดุดังกล่าว

อย่างไรก็ตามก็ยังมียอดองค์ประกอบทางโครงสร้างของโครงหลังคาที่สำคัญบางตัวที่ยังไม่ได้กล่าวถึง นั่นคือ ส่วนของ “ดั่ง” ซึ่งจะมีไม้อีก 1 ชิ้นที่เรียกว่า “ไม้ส่อนถ่าง” (ภาษาไทเขิน) ขนาดประมาณ 2 นิ้ว x 4 นิ้ว เสียบร้อยผ่านใบดั่งตรงประมาณกึ่งกลางความสูงของใบดั่งยาวตลอดตัวเรือน เพื่อทำหน้าที่ในการยึด “ใบดั่ง” ให้แข็งแรง พร้อมกันนั้นก็จะมี “ซื่อโท” (เกล : ภาษาไทเขิน) มาช่วยประกบยึด “ใบดั่ง” เข้ากับ “จันทัน” อีกทีหนึ่ง โดยมี “หามผ่าน” (ภาษาไทเขิน) ทำหน้าที่เป็นป่ารับ “ซื่อโท” นี้เป็นลำดับลงไป นอกจากนี้แล้วในเรือนหลายหลังยังนำเอาไม้ไผ่ยาว 2 ลำมาวางบนหลัง “ซื่อ” แล้วผูกประกบให้ติดกันผ่านตรงโคน “ดั่ง” สำหรับใช้เป็นสะพานเวลาซ่อมหลังคาอย่างที่เราเห็นล้านนาเรียกว่า “ซ่วย่าน” นั่นเอง

กรณีที่ 2 : แบบไม้จริง

ระบบนี้จะใช้หลักทางโครงสร้างและองค์ประกอบที่เหมือนกับแบบผสมแทบทุกประการ เพียงแต่มีความแตกต่างตรงที่องค์ประกอบสำคัญ 2 ตัว คือ “กลอน” และ “ระแนง” นั้น จะเปลี่ยนเป็นไม้จริงและเปลี่ยนเทคนิควิธีการยึดโยง 2 ส่วนนี้จากระบบ “เครื่องผูก” มาเป็นระบบ “เครื่องสับ” เท่านั้นเอง

สำหรับการจบของ “สันหลังคา” (ปีผ้า : ภาษาไทเขิน) แล้ว ไม่ได้ใช้เป็นแบบปูนครอบหรือไม้ แต่จะใช้เป็น “กระเบื้องดินเผา” ทำเป็นตัวครอบทับเช่นเดียวกับตรงส่วนของ “ตะเฆ่สัน” (ล้อยลิเทียม : ภาษาไทเขิน) ที่ใช้เป็นกระเบื้องดินเผาทำแบบสำเร็จรูปครอบซ้อนทับลงมาเช่นกัน ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ไปคล้ายกับในงานสถาปัตยกรรมของ “จีน” อีกทั้งตรงส่วนปลายหลังคาทางด้านสกัดทั้ง 2 ก็ไม่มีไม้ “บ้านลม” มาปิดทับริมข้างกระเบื้องเพื่อ

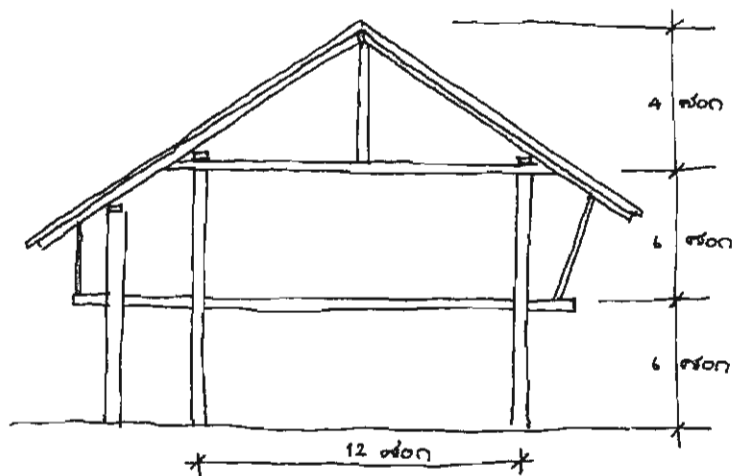
ลายเส้น 5.138 แสดงองค์ประกอบทางโครงสร้าง ส่วนของเครื่องมุงหลังคา

กันลมตีแต่อย่างใด คงใช้เพียงแต่ “ปูน” ขาเป็นขอบทับยึดกันเท่านั้นเอง โดยตรงส่วนปลายนี้ทำเป็นไม้อีกชุดหนึ่งคล้าย “จันทัน” เรียกว่า “กระเล” (ภาษาไทยถิ่น) แต่ไม่ได้มีไว้เพื่อรับ “แปลาน” กลับใช้เป็นตัวปิด “หัวแปลาน” เพื่อกันหัวไม้ผุ

สัดส่วนเรือน

ดังได้กล่าวมาแล้วในเนื้อความที่ว่าด้วยรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่อง “แผนผังเรือน” ซึ่งได้อธิบายถึง “คติความเชื่อ” ของชาวไทเขิน ที่ว่านิยมตัวเลข 6 ที่มีความหมายว่า “กระโดด” ทำให้นิยมแบ่งความยาวของตัวเรือนออกเป็นแบบ “6 ห้อง 6 วา” นั้น ในทางความกว้างของเรือนก็เช่นกัน จากการสำรวจและสัมภาษณ์พบว่ามีการระบุขนาดของความกว้างอาคารด้วยสัดส่วนที่สัมพันธ์กับความสูงของเรือนด้วย โดยมีอยู่ 2 สูตร คือ

ก) สูตรที่ 1 หากความกว้างของเรือน 12 ศอก จะต้องให้มีความสูงของส่วน “ช่วงล่าง” ได้เรือนเท่ากับ 6 ศอก เช่นเดียวกับให้มีความสูงของ “ช่วงเรือน” เท่ากับ 6 ศอกด้วย ในขณะที่ความสูงจากพื้นเรือนถึงยอดจั่วให้ได้ 10 ศอก ซึ่งนั่นหมายความว่า “ช่วงหลังคา” จะมีความสูงเท่ากับ 4 ศอกนั่นเอง (ลายเส้น 5.139)

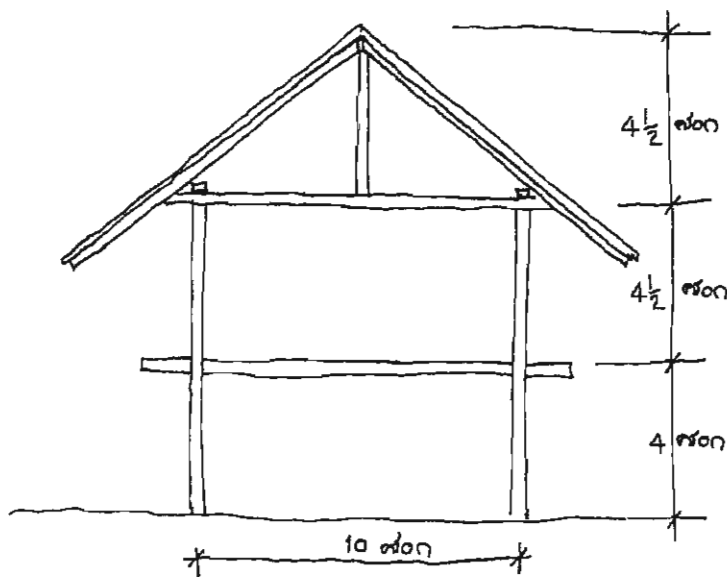

ลายเส้น 5.139 สัดส่วนอาคารตามคติความเชื่อ

สัดส่วนเรือนของสูตรนี้น่าสนใจตรงที่ว่า “เลข 6” ได้เข้ามาเกี่ยวพันด้วยอีกเช่นกัน โดยที่ “6 ศอก” นั้นเมื่อเทียบด้วยระบบเมตริกของปัจจุบันก็จะประมาณ 3 เมตรเช่นเดียวกับระยะกว้างเรือนซึ่งเท่ากับ “12 ศอก” หรือ “6 ศอก” บวก “6 ศอก” หรือเท่ากับเรือนกว้างประมาณ 6 เมตร ส่วนความสูงของหลังคานั้นทำเพียงแค่ “4 ศอก” หรือเท่ากับประมาณ 2 เมตร เข้าใจว่าที่ไม่ทำเป็น “6 ศอก” ด้วยก็คงเกรงว่าจะทำให้ได้หลังคาสูงชันจนเกินไปนั่นเอง ซึ่งจากระยะของขนาดเรือนเช่นนี้จะเห็นได้ว่ามีขนาดกว้างและใหญ่โตพอสมควร แต่เมื่อลองพิจารณาจากเรือนที่สำรวจดูแล้วก็พบว่าเรือนหมายเลข 011 ของ

นางแดง บ้านเลขที่ 15 บ้านเหม้า อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีอายุเรือนประมาณ 100 ปี จะมีสัดส่วนใกล้เคียงกับสูตรนี้มากที่สุด โดยมีความยาวเรือน 6 วา หากแต่แบ่งเรือนออกเป็น 7 ห้อง (เพิ่มส่วนของ “นอกเดิน” อีก 1 ห้อง) ในขณะที่ส่วนกว้างของเรือนก็เป็น 12 วาตามสูตรเช่นกัน ทว่าในทางด้านสูงนั้นสัดส่วนทั้งของ “ช่วงใต้ถุนเรือน” และ “ช่วงตัวเรือน” ไม่ได้ระยะเท่า 6 ศอกหรือ 3 เมตรตามสูตร อย่างไรก็ตามก็น่าจะเชื่อได้ว่า “สูตรเรือน” ที่มีเลข “6” ซึ่งเป็นเลขมงคลนั้น น่าจะมีอยู่จริงและเรือนอาศัยแบบดั้งเดิมคงจะมีขนาดที่กว้างใหญ่จนได้สัดส่วนเช่นนั้น เพราะแต่เดิมสภาพสังคมไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเหมือนเช่นปัจจุบัน การอยู่อาศัยจึงเป็นการรวมกันของครอบครัวที่มีสมาชิกจำนวนมากอาศัยร่วมในเรือนเดียวกัน แต่ปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนไป สมาชิกในครอบครัวเริ่มมีการย้ายถิ่นฐานไปทำมาหากินในที่อื่น เนื่องจากเพราะระบบการคมนาคมสะดวกขึ้น ทำให้การอาศัยภายในเรือนลดขนาดเล็กลงโดยปริยาย ดังที่จะเห็นได้จากสัดส่วนของเรือนในสูตรที่ 2

ข) สูตรที่ 2 สูตรนี้ให้สัดส่วนของเรือนไว้ว่า เรือนกว้าง 10 ศอก ให้มีความสูงส่วน “ช่วงล่าง” ของใต้ถุนเรือนเท่ากับ 4 ศอก และมีความสูงของ “ช่วงเรือน” เท่ากับ “4 ศอกกึ่ง”¹⁰ ทั้งมีความสูงของ “ช่วงหลังคา” อีกเท่ากับ “4 ศอกกึ่ง” (ลายเส้น 5.140)

ลายเส้น 5.140 สัดส่วนอาคารอีกสูตรหนึ่ง ซึ่งมักเป็นเรือนรุ่นหลังๆ

สัดส่วนนี้จะเห็นได้ว่าไม่มีความสัมพันธ์กับ “เลข 6” เลย เพราะตัวเรือนจะมีขนาดเล็กลง โดยความกว้างเรือนจะเหลือประมาณ “5 เมตร” ในขณะที่ความสูงของใต้ถุนเรือนจะประมาณ “2 เมตร” ส่วนของตัวเรือนจะสูงประมาณ “2.25 เมตร” ในขณะที่หลังคาจะสูงประมาณ “2.25 เมตร” เช่นกัน ซึ่งจากการสำรวจพบว่าตัวเลขทั้งหมดนี้ใกล้เคียงกับระยะจริงของเรือนส่วนใหญ่โดยภาพรวม ทั้งระยะใต้ถุนเรือน ระยะช่วงตัวเรือน และระยะความสูงของหลังคาเรือน นั้นแสดงให้เห็นว่าเรือนต่างๆ เหล่านี้ (ส่วนใหญ่มีอายุเรือนประมาณ 10-30 ปี) อันเป็นเรือนรุ่นหลังมานี้ได้มีการปรับเปลี่ยนสูตรของเรือนอาศัยตนใหม่แล้ว เพราะไม่เพียงระยะทางด้านกว้างที่จะคลาดเคลื่อนไปแม้แต่ทางด้านยาวซึ่งสูตรเดิม คือ “6 ห้อง 6 วา” อันหมายถึงเรือนยาว “12 เมตร” แบ่งออกเป็น “6 ห้อง” ทำเป็น “นอกเดิน” 1 ห้อง ภายในเรือนอีก 5 ห้อง ได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็น “5 ห้อง 5 วา” ไปแล้ว คือเรือนยาวรวม 5 วา หรือประมาณ 10 เมตร แบ่งเป็น “นอกเดิน” 1 ห้อง ภายในตัวเรือนเหลือเพียง 4 ห้องเท่านั้น

นั่นแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนขนาดให้เล็กลงเพื่อให้พอเหมาะกับการใช้สอยที่เป็นจริงในปัจจุบันที่ต้องมาก่อน ซึ่งแม้ว่าภายในใจลึกๆ ตัว “เลข 6” ยังให้นัยยะในเชิงความหมายที่ดีอยู่ก็ตาม

การเปรียบเทียบเรือนไทเขินของเชียงใหม่และเชียงตุง

จากรายละเอียดของเรือนไทเขินที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งในเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงตุง ทั้งในเชิงคติความเชื่อ การวางผังบริเวณ การวางแผนผังเรือน ลักษณะรูปแบบอาคาร โครงสร้างเรือน และวัสดุก่อสร้าง รวมทั้งสัดส่วนของเรือนมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าเรือนไทเขินที่เมืองเชียงตุงยังคงไว้ซึ่งบทบาทและวิถีในการสืบทอดทางเชิงช่างตามแบบแผนอย่างบูรพกาลได้มากกว่าเมืองเชียงใหม่มากนัก ซึ่งโดยสรุปสามารถเปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหมือนและความต่างในแต่ละประเด็นที่ปลีกย่อยดังนี้ (เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนขึ้นจะยกกรณีของเมืองเชียงตุงขึ้นก่อน)

1. คติความเชื่อ

1.1 คติเกี่ยวกับการวางผัง

เชียงตุง

เชียงใหม่

รูป 5.196 แสดงให้เห็นถึงการวางทิศของวัดที่ไม่ตรงกับการหันหน้าเรือน

ความเหมือน - ต่างมีข้อห้ามในการหันหน้าเรือนพักอาศัยให้ตรงกับวัดหรือ
สูงกว่าพระประธานของโบสถ์ (รูป 5.196)

1.2 ความเชื่อบางประการ

1.2.1 หอเทวดา

เชียงตุง

เชียงใหม่

รูป 5.197 "ศาลผีปู่ย่า"
ของเชียงตุง

รูป 5.198 "ศาลผีปู่ย่า"
ของเชียงใหม่

ความเหมือน - เฉพาะครัวเรือนที่เป็นต้นตระกูลจะมี "หอเทวดา" หรือ
"ศาลผีปู่ย่า" ตั้งอยู่ภายในบริเวณบ้านเหมือนกัน (รูป 5.197, 5.198)

1.2.2 ตาแหลว

เชียงใหม่

เชียงใหม่

รูป 5.199 “ตาแหลว”
ที่ผูกเหนือประตูทางเข้า

รูป 5.200 “ตาแหลว” ที่ผูกติดบน
“เสามงคฺล” ของเรือน

ความเหมือน - ต่างใช้ “ตาแหลว” เป็นเครื่องมือป้องกันสิ่งชั่วร้าย โดยการ
ปิดไว้เหนือประตูทางเข้าเรือน (รูป 5.199, 5.200)

1.2.3 เสาหลักของเรือน

เชียงใหม่

เชียงใหม่

รูป 5.201 “เสาเทวดา”
สังเกตมีผ้าขาวผูกเหนือเสา

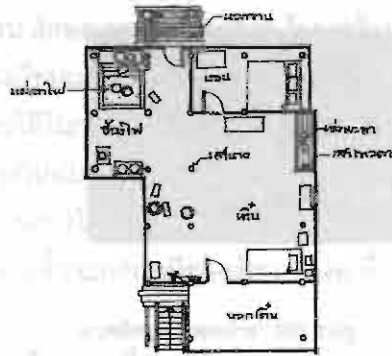
รูป 5.202 “เสามงคฺล”
ต้นที่มัดเสานางออกมา

ความเหมือน - ต่างมีการจัดวางระบบเสาหลักสำคัญของเรือน โดยมีเสา
เอก คือของเชียงใหม่จะเป็น “เสาเทวดา” กับ “เสานาง”
ในขณะที่เชียงใหม่จะเป็น “เสามงคฺล” กับ “เสานาง”
(รูป 5.201, 5.202)

1.2.4 หิ้งผีบรรพบุรุษ

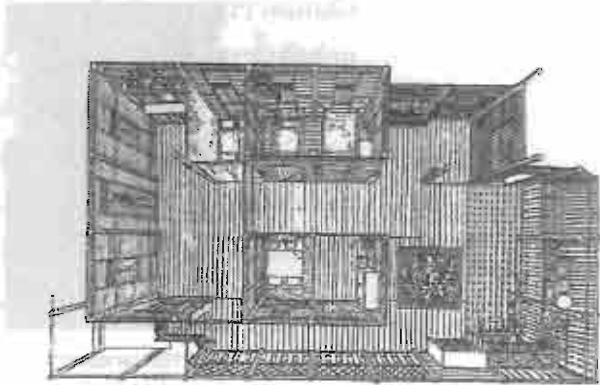
เชียงใหม่

เชียงใหม่

ลายเส้น 5.141

ลักษณะผังของเรือน

ลายเส้น 5.142 สังกะสี "หิ้งผี" เหนือหัวนอนของห้องนอนใหญ่

- ความต่าง
- เชียงตุงไม่มีหิ้งผีบรรพบุรุษ เพราะใช้เสาเอกหรือ "เสาเทวดา" และ "เสานาง" เป็นที่สถิตของบรรพบุรุษ (ลายเส้น 5.141)
 - เชียงใหม่จะตั้ง "หิ้งผี" ไว้เหนือหัวนอนของห้องนอนใหญ่ (ลายเส้น 5.142)

1.2.5 หิ้งพระ

เชียงใหม่

เชียงใหม่

รูป 5.203 "เซ่งพะลา"
บริเวณใกล้ "เสาเทวดา"

รูป 5.204 "หิ้งพระ" บริเวณส่วนเดิน

- ความเหมือน
- ทั้งเชียงใหม่และเชียงใหม่ต่างมีหิ้งสำหรับใช้เป็นบูชาพระพุทธรูป โดยเรียกว่า "เซ่งพะลา" (รูป 5.203)
- ความต่าง
- เชียงตุงจะทำเป็นหิ้งเปล่าๆ ไม่มีรูปเคารพ
 - เชียงใหม่จะตั้งพระพุทธรูปขนาดเล็กสำหรับตนเอง ประดิษฐานมาสู่พระพุทธรูป (รูป 5.204)

1.2.6 การสืบชะตาเรือน

เชียงตุง

รูป 5.205 ส่วนประกอบที่ใช้
ในพิธีสืบชะตาเรือนที่มัดติด
กับตั่ง

เชียงใหม่

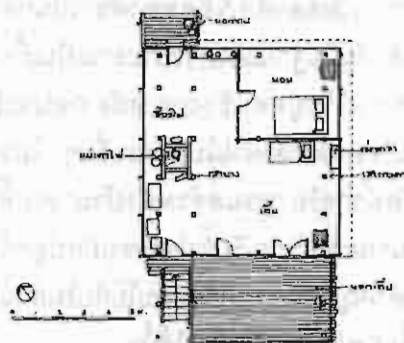

รูป 5.206 ไม่มีส่วนประกอบ
ดังกล่าว

- ความต่าง - เชียงตุงจะสืบชะตาเรือนทุกปี โดยใช้ไม้้ออ หมาก ใบอ้อย
มาเปลี่ยนของเก่าที่ผูกติดกับใบตั่ง (รูป 5.205)
- เชียงใหม่จะสืบชะตาเรือนหลังจากสร้างเรือนแล้วเสร็จเท่านั้น
(รูป 5.206)

1.2.7 คติเกี่ยวกับตัวเลข

เชียงตุง

ลายเส้น 5.143 ขนาดของเรือนกับ
เลข "6" ชั่ว

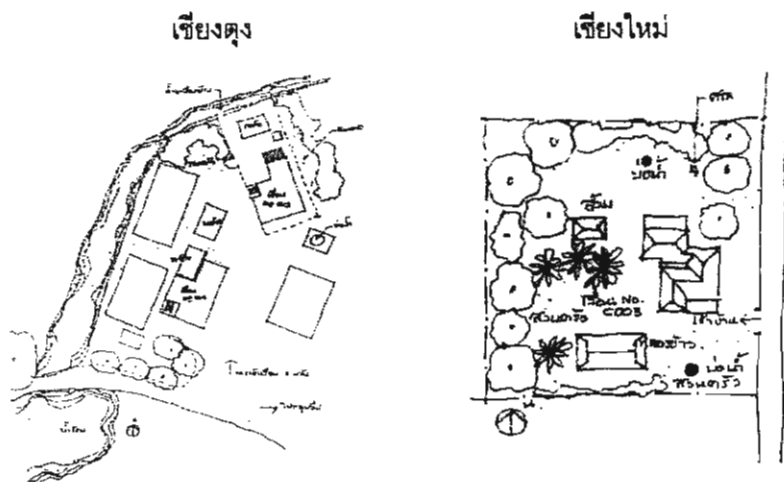
เชียงใหม่

ลายเส้น 5.144 ขนาดของเรือนที่ไม่อิงกับ
จำนวนของตัวเลข

- ความต่าง - เชียงตุงนับถือเลข "6" ซึ่งหมายถึงการกระโดดไปข้างหน้า โดย
นำตัวเลขนี้มาใช้ในการกำหนดขนาดของผังและสัดส่วนของ
ตัวเรือน (ลายเส้น 5.143)
- เชียงใหม่ไม่พบคติดังกล่าวนี้ (ลายเส้น 5.144)

2. ผังบริเวณ

ลายเส้น 5.145 ลักษณะการจัดวาง
องค์ประกอบในผัง

ลายเส้น 5.146 ลักษณะการจัดวาง
องค์ประกอบในผัง

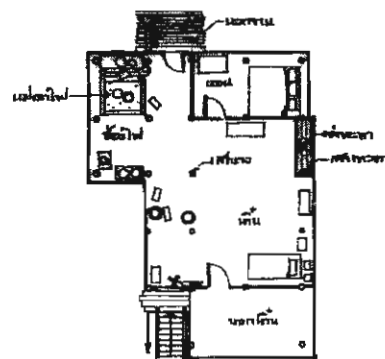
แม้ว่าเรือนไทเขินที่เชียงใหม่และเชียงตุงต่างอยู่ห่างไกลกันคนละพื้นที่ หากแต่เมื่อพิจารณาหลักเกณฑ์ในการจัดผังบริเวณของการปลูกเรือนและการจัดวางองค์ประกอบสำคัญต่างๆแล้ว ก็จะได้เห็นได้ถึงทั้งความเหมือนและความต่างระหว่างกัน คือ (ลายเส้น 5.145, 5.146)

- ความเหมือน** - ต่างจัดวางองค์ประกอบ โดยอาศัย “เรือนอาศัย” เป็นหลัก ในการวางตำแหน่งสำคัญในฐานะอาคารประธานเป็นเบื้องต้น ซึ่งส่วนใหญ่มักวางไว้อยู่ค่อนข้างกลางผัง ก่อนจะมี “ชั้ว” กว้างเป็นตัวเชื่อมหรือกระจายไปยังส่วนอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็น “เขี้ยว” “บ่อน้ำ” หรือ “สวนครัวหลังบ้าน” รวมทั้ง “โรงเลี้ยงสัตว์” ในขณะที่บริเวณริมรั้วโดยรอบมักปลูกทั้งไม้ผลและไม้ดอก ที่สำคัญนิยมวางผังให้แนบไปกับริมลำน้ำเหมือนที่ไหลผ่าน เพื่อยังประโยชน์ในการใช้น้ำ
- ความต่าง** - แม้จะมีองค์ประกอบโดยรวมเหมือนกัน หากแต่ในข้อปลีกย่อยบางประการต่างก็มีวิถีในการออกแบบและใช้งานที่เป็นไปตามแนวความคิดและความเชื่อของตนเอง อาทิจะสังเกตเห็นได้ว่าเรือนไทเขินที่เชียงตุงนั้น ตัว “เรือนพักอาศัย” นิยมวางเอียงไปทางด้านหลัง โดยมี “ชั้ว” อยู่ทางด้านหน้า ในขณะที่ของเชียงใหม่กลับนิยมวาง “เรือนอาศัย” ให้ตั้งอยู่ค่อนข้างมาทางด้านหน้าจนบางครั้งแทบติดประตูรั้ว โดยเน้น “ชั้ว” ให้อยู่ทางด้านหลังแทน หรือ “เขี้ยว” ซึ่งทางเชียงตุงนิยมวางไว้เฉพาะทาง “ทิศหัวนอน” แต่ของทางเชียงใหม่ มักไม่แน่นอนเพราะจะวางผันไปตามปีที่เกิดลูกคนที่เท่าใด ฯลฯ

3. แผนผังอาคาร

3.1 องค์ประกอบผัง

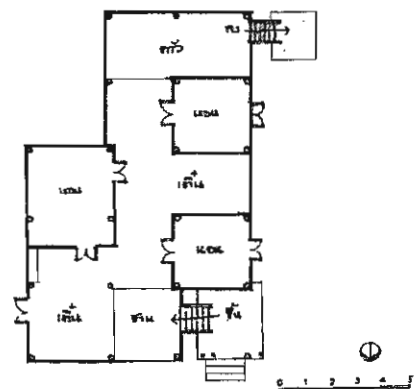
เชียงตุง

ลายเส้น 5.147

ลักษณะแผนผังอาคาร

เชียงใหม่

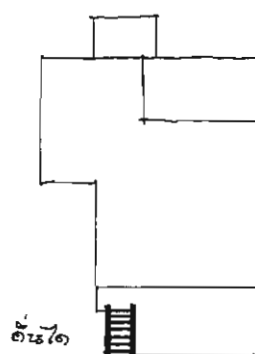

ลายเส้น 5.148 ลักษณะแผนผังอาคาร

ความเหมือน - ต่างมีจำนวนองค์ประกอบในการใช้สอยที่ครบถ้วนเหมือนกัน นับตั้งแต่บันได ชานหน้า เดิน ห้องนอน ครีวไฟ และชานซักล้าง (ลายเส้น 5.147, 5.148)

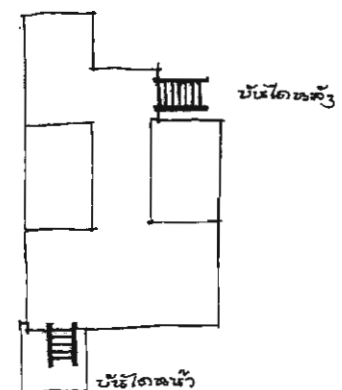
3.1.1 จำนวนบันได

เชียงตุง

ลายเส้น 5.149 ตำแหน่ง "บันได" ด้านหน้าที่มีเพียงชุดเดียว

เชียงใหม่

ลายเส้น 5.150 ตำแหน่ง "บันได" หน้า - หลัง

ความต่าง - เชียงตุงจะทำ "บันได" เพียงชุดเดียวทางด้านหน้า (ลายเส้น 5.149)
- เชียงใหม่จะทำ "บันได" 2 ชุด คือบันไดขึ้นชานหน้าและบันไดลงจากชานแดดด้านหลังเรือน (ลายเส้น 5.150)

3.1.2 ลักษณะ “ฮ่อมริน”

เชียงตุง

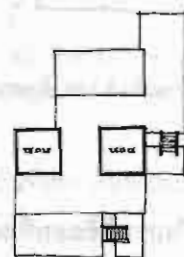

ลายเส้น 5.151
ลักษณะผังของเรือน
เชียงตุง

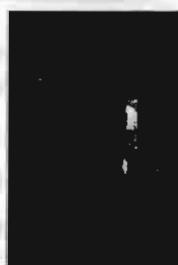

รูป 5.207 ใช้พื้นที่ด้านข้างเป็นส่วน
เชื่อมต่อที่ว่าง

เชียงใหม่

ลายเส้น 5.152
ลักษณะผังของเรือนเชียงใหม่

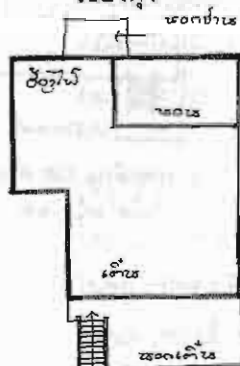
รูป 5.208 ใช้ “ฮ่อมริน”
เป็นตัวเชื่อมต่อกกลางผัง

- ความต่าง - เชียงตุงไม่มี “ฮ่อมริน” เพราะนิยมทำเป็น “เรือนเดี่ยว” และ “เรือนพับศอก” (ลายเส้น 5.151)
- เชียงใหม่มี “ฮ่อมริน” เพราะนิยมทำเป็นแบบ “เรือนแฝด” (ลายเส้น 5.152)

3.2 การวางองค์ประกอบของผัง

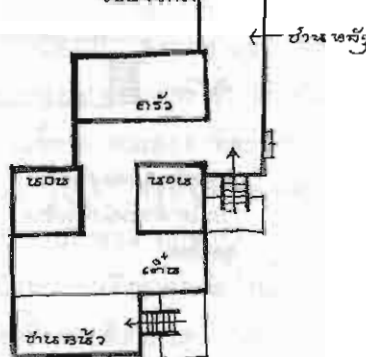
3.2.1 การจัดลำดับองค์ประกอบ

เชียงตุง

ลายเส้น 5.153 แสดงลำดับของการเข้าถึง
ส่วนต่างๆ

เชียงใหม่

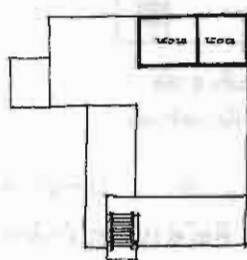

ลายเส้น 5.154 แสดงลำดับของการเข้าถึง
ส่วนต่างๆ

ความเหมือน - ต่างมีการจัดวางองค์ประกอบในการใช้สอยตามลำดับการเข้าถึงและการใช้งานที่คล้ายกัน คือ เริ่มจาก “บันได” ขึ้นเรือนบน “ชานหน้า” ก่อนเข้าไปยังส่วนของ “เดิน” จากนั้นจึงเป็น “ห้องนอน” และมีทางแยกไปยังส่วน “ครัว” หรือ “ฮ้อไฟ” หรือ “เฮือนไฟ” สุดท้ายจึงจบลงที่เป็น “ชานหลัง” (ลายเส้น 5.153, 5.154)

3.2.2 การจัดลักษณะ “ห้องนอน”

เชียงตุง

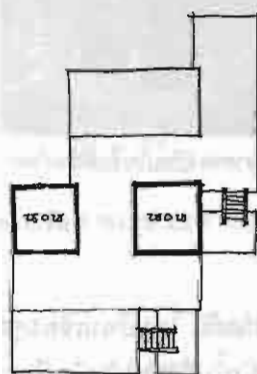
ลายเส้น 5.155 ตำแหน่งของ “ห้องนอน”

รูป 5.209, 5.210 ภาพต่อเนื่องของส่วนห้องนอน

เชียงใหม่

ลายเส้น 5.156 “ห้องนอน” ซึ่งแยกกัน

รูป 5.211 “ฮ้อมริน” ซึ่งผ่านกลาง “ห้องนอน” 2 ห้อง

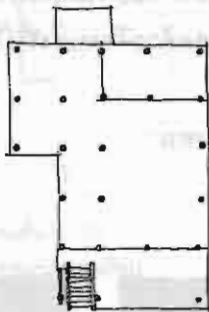
รูป 5.212 ทางเข้าของ “ฮ้อมริน”

ความต่าง - เรือนของเชียงตุงนิยมทำ “ห้องนอน” เรียงติดกัน (ลายเส้น 5.155, รูป 5.209, 5.210)
- เรือนของเชียงใหม่ นิยมทำ “ห้องนอน” แยกออกห่างกัน (ลายเส้น 5.156, รูป 5.211, 5.212)

3.3 ลักษณะผังอาคาร

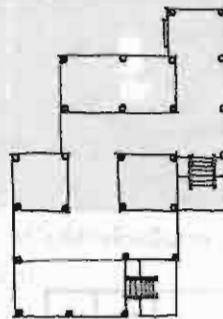
3.3.1 การแบ่งห้อง “เสา”

เชียงตุง

ลายเส้น 5.157
แสดงโครงสร้างผัง

เชียงใหม่

ลายเส้น 5.158
แสดงโครงสร้างผัง

ความเหมือน - มีการแบ่งโครงสร้างผังที่คล้ายกัน คือ ส่วนใหญ่ทำด้านสกัดของเรือนให้เป็น 3 ห้องเสา และทำด้านยาวให้เป็น 5 ห้องเสา (ลายเส้น 5.157, 5.158)

3.3.2 ขนาดของเรือน

เชียงตุง

รูป 5.213 ขนาดของเรือนไทเขินที่เชียงตุง

เชียงใหม่

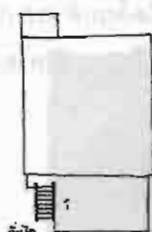
รูป 5.214 ขนาดของเรือนไทเขินที่เชียงใหม่

ความต่าง - เนื่องเพราะการจัดวาง “ผังเรือน” ต่างกัน โดยเรือนเชียงตุงนิยมทำเป็นแบบ “เรือนพับศอก” ดังนั้นจึงทำให้หน้าเรือนเหลือช่องเสาเพียง 2 ห้อง มีขนาดรวมเพียง 6.00-6.50 เมตร (รูป 5.213) ในขณะที่เรือนของเชียงใหม่นิยมทำเรือนแบบ “เรือนแฝด” เรือนจึงกว้างถึง 3 ช่องเสา มีระยะรวมโดยประมาณ 8.00-10.00 เมตร เรือนไทเขินของเชียงใหม่จึงดูกว้างกว่า (รูป 5.214) แต่เนื่องเพราะในทางยาวต่างมีช่วงลึกของเรือนประมาณ 5 ห้องเสา โดยแต่ละห้องของแต่ละถินต่างมีขนาดใกล้เคียงกันคือประมาณห้องละ 2.00-2.50 ดังนั้นในทางส่วนยาวของเรือนต่างมีระยะที่ใกล้เคียงกัน

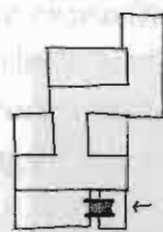
3.3.3 ลักษณะการวาง "บันได" ทางขึ้น

เชียงใหม่

เชียงใหม่

ลายเส้น 5.159, รูป 5.215 ตำแหน่งและลักษณะการวาง "บันได"

ลายเส้น 5.160, รูป 5.216 ตำแหน่งและลักษณะการวาง "บันได"

- ความต่าง - เชียงตุงจะวาง "บันได" ทางขึ้นด้านหน้าเรือนแบบวาง "ฉาก" หรือวาง "ชน" กับ "ชานหน้า" (ลายเส้น 5.159, รูป 5.215)
- เชียงใหม่จะวาง "บันได" ทางขึ้นด้านหน้าเรือนแบบวาง "แนบ" ข้าง "เดิน" ขึ้นไป (ลายเส้น 5.160, รูป 5.216)

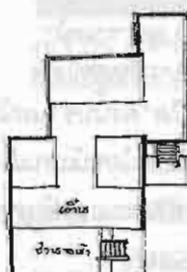
3.3.4 ลักษณะการปิดล้อม "เดิน"

เชียงใหม่

ลายเส้น 5.161, รูป 5.217 - 5.218 "เดิน" จะอยู่ภายในเรือนที่มีการปิดล้อม

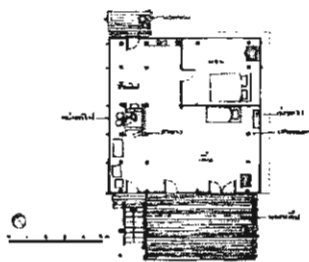
เชียงใหม่

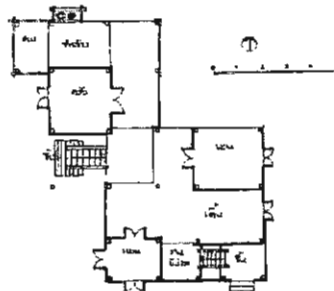
ลายเส้น 5.162, รูป 5.219 - 5.220 "เดิน" จะไม่มีการปิดล้อมทั้งหมด

- ความต่าง - เชียงตุงจะทำ “**เต็นปิด**” คือ “**เต็น**” อยู่ภายในอาคารที่ทำฝาปิดล้อมทุกด้าน (ลายเส้น 5.161, รูป 5.217, 5.218)
- เชียงใหม่จะทำ “**เต็นเปิด**” คือ “**เต็น**” จะถูกปิดล้อมด้วยสว่นที่เป็นผนังหรือฝาเพียง 3 ด้าน โดย “**ด้านหน้า**” จะเปิดโล่งเชื่อมต่อกับ “**ชาน**” ที่รับ “**บันได**” ขึ้นมา (ลายเส้น 5.162, รูป 5.219, 5.220)

3.3.5 ประตูเรือน

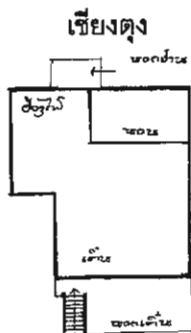
ลายเส้น 5.163 แสดงตำแหน่งของช่องเปิด “ประตู”

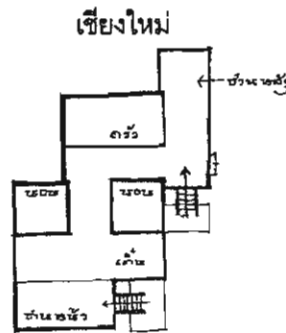
ลายเส้น 5.164 “ประตู” จะเปิดบริเวณหัวบันไดทางขึ้น

- ความต่าง - ประตูทางเข้าเรือนจากชานหน้า เชียงตุงนิยมทำมากกว่า 1 ช่อง เพื่อการใช้ประโยชน์ในวาระที่ต่างกัน (ลายเส้น 5.163)
- เชียงใหม่นิยมทำเพียงช่องเดียว (ในกรณีที่ทำเรือนแบบ “**เต็นปิด**”) (ลายเส้น 5.164)

3.3.6 ชานหน้า

ลายเส้น 5.165 “ชานหน้า” และ “เต็น” แยกออกจากกัน

ลายเส้น 5.166 “ชานหน้า” และ “เต็น” จะเชื่อมต่อถึงกัน

- ความต่าง - เนื่องจากเต็นของเชียงตุงเป็นแบบ “**เต็นปิด**” ดังนั้นชานหน้าจึงนิยมทำให้มีพื้นที่ค่อนข้างกว้างสำหรับใช้ประโยชน์แทนเต็นในการรับแขก จัดงานในวาระต่างๆ รวมทั้งพักผ่อนและทำงาน เช่น ทอผ้าในเวลาว่าง ฯลฯ (ลายเส้น 5.165)
- กรณีเต็นของเชียงใหม่เป็นแบบ “**เต็นเปิด**” ชานหน้าจึงทำหน้าที่เป็นเพียงตัวรับการขึ้นจากบันได ทำให้ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีความกว้างขวางเกินไป (ลายเส้น 5.166)

4. ลักษณะรูปแบบและองค์ประกอบอาคาร

4.1 รูปลักษณะเรือน

เชียงใหม่

รูป 5.221 เป็นเรือนไม้ยกใต้ถุน

เชียงใหม่

รูป 5.222 เป็นเรือนไม้ยกใต้ถุน

รูป 5.223
แต่รูปทรงมีลักษณะที่ดูแคบเตี้ย

รูป 5.224
แต่รูปทรงมีลักษณะที่ดูสูงโปร่ง

ความเหมือน - ต่างก็เป็นแบบเรือนไม้ ยกใต้ถุนสูง และมีลักษณะรูปทรงของหลังคาทั้งแบบ “จั่วบ้านหยา” และ “บ้านหยา” (รูป 5.221- 5.224)

4.2 สัดส่วนอาคาร

เชียงใหม่

รูป 5.225 รูปลักษณะที่ปรากฏจากผลของคติความเชื่อ

เชียงใหม่

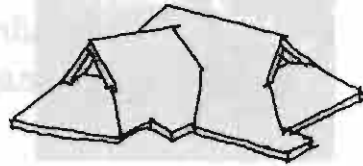
รูป 5.226 รูปลักษณะที่ปรากฏโดยไม่มีอิงกับคติความเชื่อ

ความต่าง - เรือนเชียงใหม่มีหลังคาคลุมต่ำกว่าเรือนของเชียงใหม่ ในทางกลับกันเรือนเชียงใหม่มีช่วงความสูงของตัวเรือนค่อนข้างมากกว่าเรือนของเชียงใหม่ โดยเชียงใหม่อาศัยสัดส่วนที่ได้มาจากเลข “6” ตามคติความเชื่อ (รูป 5.225, 5.226)

4.3 ลักษณะหลังคา

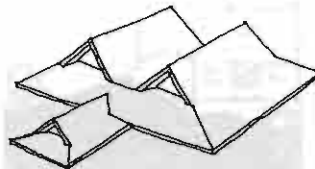
4.3.1 รูปแบบหลังคา

เชียงใหม่

รูป 5.227, ลายเส้น 5.167 ลักษณะของเรือนที่นิยมใช้หลังคาแบบ "พับศอก"

เชียงใหม่

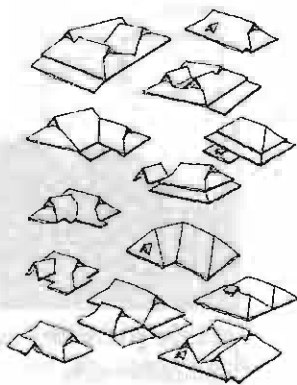
รูป 5.228, ลายเส้น 5.168 ลักษณะของเรือนที่นิยมใช้หลังคาแบบ "เรือนแฝด"

ความต่าง - เชียงตุงนิยมแบบ "หลังคาพับศอก" (ลายเส้น 5.167, รูป 5.227)

- เชียงใหม่นิยมแบบ "เรือนแฝด" (ลายเส้น 5.168, รูป 5.228)

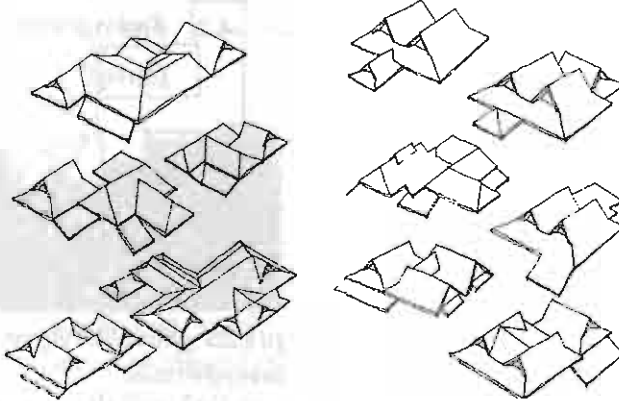
4.3.2 ลักษณะหลังคา

เชียงใหม่

ลายเส้น 5.169 ความเรียบง่าย
ของรูปทรงหลังคา

เชียงใหม่

ลายเส้น 5.170 ความหลากหลายของรูปทรงหลังคา

ความต่าง - เชียงตุงมีรูปแบบลักษณะหลังคาที่เรียบง่ายไม่ซับซ้อน (ลายเส้น 5.169)

- เชียงใหม่ "เล่น" กับรูปลักษณ์และระนาบของหลังคา โดยมี
การออกแบบที่ซับซ้อนมากกว่า (ลายเส้น 5.170)

4.3.3 สัดส่วนหลังคา

เชียงตุง

เชียงใหม่

รูป 5.229 ลักษณะของ
“หน้าจั่ว” ซึ่งเล็ก

รูป 5.230 ขนาดของ
“หน้าจั่ว” ที่ใหญ่กว่า

- ความต่าง - เชียงตุงนิยมทำหน้าจั่วเล็ก เนื่องจากต้องการ “เปิด” หน้าจั่ว
สำหรับการระบายอากาศและกลิ่นควัน (รูป 5.229)
- เชียงใหม่ทำจั่วใหญ่และตีปิดหน้าจั่วด้วยเพราะไม่จำเป็นต้อง
ระบายกลิ่นควัน เนื่องจาก “เตาไฟ” ไม่ได้อยู่ภายในตัวเรือน
แต่ถูกสร้างแยกออกไปเป็นหลังต่างหาก (รูป 5.230)

4.4 ฝาเรือน

4.4.1 ลักษณะฝา

เชียงตุง

เชียงใหม่

รูป 5.231 ฝาเรือนที่นิยมทำแบบ
“ผายออก”

รูป 5.232 ฝาเรือนที่นิยมแบบ “ตั้งตรง”

- ความต่าง - เชียงตุงนิยมทำฝาแบบ “ผายออก” และมีช่องเปิด “หน้าต่าง”
น้อย (รูป 5.231)
- เชียงใหม่นิยมทำฝา “ตั้งตรง” และทำช่องเปิดแทบทุกช่วงเสา
(รูป 5.232)

4.4.2 รูปแบบฝา

เชียงใหม่

เชียงใหม่

รูป 5.233 การตีฝาแบบ "แนวตั้ง"

รูป 5.234 การตีฝาแบบ "แนวนอน"

รูป 5.235 ลักษณะของ "ฝาไหล"

- ความต่าง - เชียงตุงตีฝาใน "แนวตั้ง" และไม่นิยมทำ "ฝาไหล" (รูป 5.233)
- เชียงใหม่นิยมตีฝาใน "แนวนอน" และมักทำ "ฝาไหล" ตรงบริเวณเดิน (รูป 5.234, 5.235)

5. โครงสร้างและวัสดุ

5.1 ระบบก่อสร้างเรือน

เชียงใหม่

รูป 5.236, 5.237 ลักษณะของการก่อสร้างแบบ "เครื่องผูก" ที่ยังมีอยู่

เชียงใหม่

รูป 5.238, 5.239 การก่อสร้างที่เป็น "ไม้จริง" ทั้งหมด

- ความต่าง - ระบบก่อสร้างอาคารเชียงใหม่ยังคงมีการใช้ทั้งระบบ "เครื่องประดู่" และระบบ "แบบผสม" อยู่ คือ ใช้ทั้งระบบ "ไม้จริง" และระบบ "เครื่องผูก" มาผสมผสานในหลังเดียวกัน (รูป 5.236, 5.237)
- เชียงใหม่ใช้เพียงระบบเดียวคือระบบ "เครื่องประดู่" ที่เป็นเครื่องไม้ล้วนๆ (รูป 5.238, 5.239)

5.2 วัสดุ

เชียงตุง

เชียงใหม่

รูป 5.240,5.241 วัสดุประเภทหลักคือ "ไม้" ทั้ง 2 แห่ง

ความเหมือน - ทั้ง 2 แห่งต่างใช้ระบบโครงสร้างแบบ "เครื่องไม้" ทั้งหลัง โดยมี "ไม้" เป็นวัสดุหลักสำคัญ นับตั้งแต่ฐานอาคารถึงโครงหลังคา (รูป 5.240,5.241)

5.3 ฐานราก

เชียงตุง

เชียงใหม่

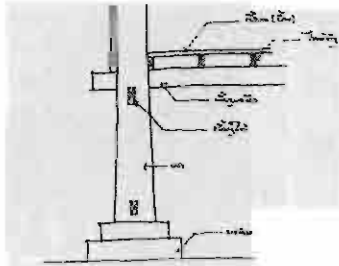
รูป 5.242 ดินเสาทิวางบน "แท่นหิน"

รูป 5.243 ดินเสาทีฝังลงดิน

ความต่าง - เชียงตุงใช้ระบบวางดินเสาบนแท่นหิน (รูป 5.242)
- เชียงใหม่ปักเสาทีฝังลงในพื้นดิน (รูป 5.243)

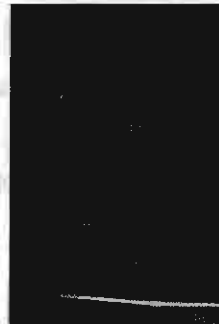
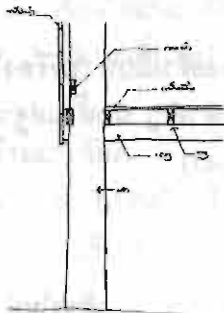
5.4 ระบบโครงสร้างและวัสดุของพื้น

เชียงตุง

ลายเส้น 5.171, รูป 5.244 - 5.245 แสดงลักษณะโครงสร้างพื้น "แบบผสม"

เชียงใหม่

ลายเส้น 5.172, รูป 5.246 แสดงลักษณะโครงสร้างพื้นแบบ "ไม้จริง"

- ความต่าง - เชียงตุงยังนิยมใช้ "พื้นฟาก" มาผสมผสานกับพื้น "กระดานไม้" อยู่บ้าง โดยวิธีการวาง "รอด" จะวางแบบ 2 ชั้น (ลายเส้น 5.171, รูป 5.244, 5.245)
- เชียงใหม่ใช้แบบพื้นกระดานไม้จริงเพียงอย่างเดียว โดยมีการวาง "รอด" เพียงแนวเดียว (ลายเส้น 5.172, รูป 5.246)

5.5 ระบบผนัง

เชียงตุง

รูป 5.247 ผนังที่มี "กรอบฝ่า"

เชียงใหม่

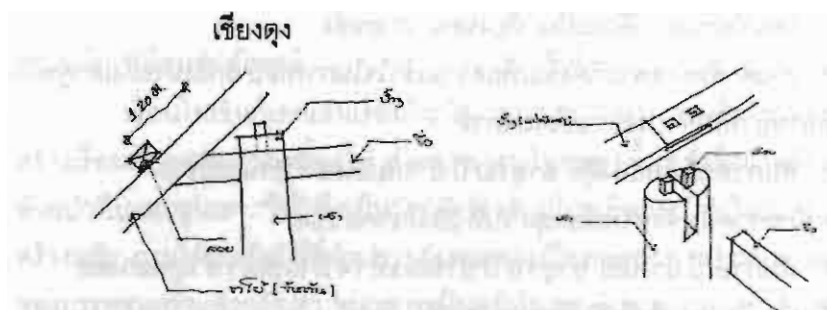

รูป 5.248 ผนังที่ตีแบบซ้อน

- ความต่าง - เชียงตุงยังใช้วิธีการเข้าฝ่าทางตั้งแบบมี "กรอบฝ่า" รับ (รูป 5.247)
- เชียงใหม่ใช้วิธีการตีฝ่าทางนอนยึดกับโครงเคร่าฝ่าเพียงอย่างเดียว โดยไม่มี "กรอบฝ่า" รัตรอบ (รูป 5.248)

5.6 ระบบหลังคา

เชียงใหม่

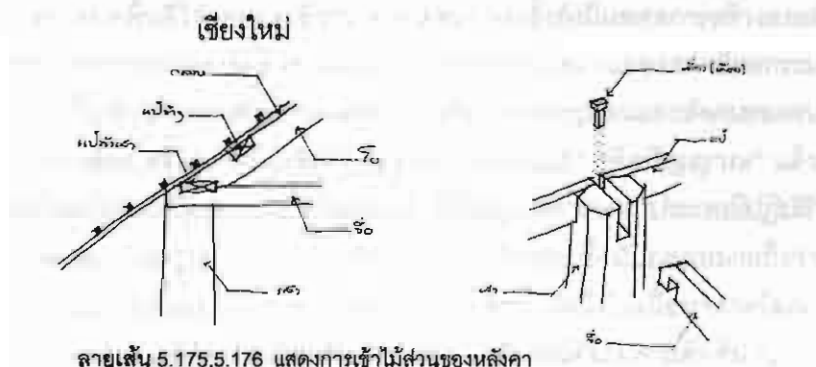

ลายเส้น 5.173,5.174 แสดงการเข้าไม้ส่วนของหลังคา

รูป 5.249,5.250 ลักษณะขององค์ประกอบโครงสร้างหลังคา

เชียงใหม่

ลายเส้น 5.175,5.176 แสดงการเข้าไม้ส่วนของหลังคา

รูป 5.251,5.252 ลักษณะขององค์ประกอบโครงสร้างหลังคา

ความต่าง - โครงสร้างหลังคานั้นเชียงใหม่ใช้ระบบ “จันทัน” วิ่งผ่าน “หัวเสา” ออกไปรับปีกชายคา (ลายเส้น 5.173,5.174)(รูป 5.249,5.250)

- เชียงใหม่ทำ “จันทัน” สุดแค่ปลาย “หัวเสา”

โดยปีกชายคากันสาดจะถูกรับด้วยการยื่น “กลอน” ที่วางบน “แปปลายเต้า” (ลายเส้น 5.175,5.176)(รูป 5.251,5.252)

เชิงอรรถบทที่ 5

- 1 ก่อนที่จะปรับเปลี่ยนเป็น "ห้องนอน" ภายหลัง
- 2 เป็นคำศัพท์เฉพาะที่ตั้งขึ้นเพื่อความเข้าใจในการอธิบายที่หมายถึงเสาหลักที่ทำหน้าที่รับจั่วประธานของอาคาร
- 3 สัมภาษณ์นางแสงด้อย อายุ 60 ปี บ้านไม่มีเลขที่ บ้านเด่นช้าง อำเภอภาคฟ้า จังหวัดเชียงตุง วันที่ 29 มีนาคม 2547
- 4 สัมภาษณ์นางเอ่ย อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 14 บ้านเหม้า อำเภอปางมอญ จังหวัดเชียงตุง วันที่ 29 มีนาคม 2547
- 5 สัมภาษณ์นางโบ อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 8 บ้านหนองฮ้อ อำเภอเชียงตุง จังหวัดเชียงตุง วันที่ 27 มีนาคม 2547
- 6 สัมภาษณ์นางแดง อายุ 40 ปี บ้านเลขที่ 15 บ้านเหม้า อำเภอปางมอญ จังหวัดเชียงตุง วันที่ 29 มีนาคม 2547
- 7 สัมภาษณ์นางแสงด้อย วันที่ 29 มีนาคม 2547
- 8 สัมภาษณ์นางก้อง อายุ 40 ปี บ้านไม่มีเลขที่ บ้านล่าว อำเภอภาคฟ้า จังหวัดเชียงตุง วันที่ 30 มีนาคม 2547
- 9 "เอนไฟ" หมายถึง ส่วนของครัวไฟที่สร้างแยกเป็นเรือนจากเรือนหลังใหญ่ ส่วน "ฮ้องไฟ" หมายถึงส่วนของครัวไฟที่ยังอยู่ติดกับเรือนใหญ่เพียงแต่ยื่นผิงและผนังอาคารออกมา
- 10 สัมภาษณ์นางแสงด้อย วันที่ 29 มีนาคม 2547

บทที่ 6 พัฒนาการของเรือน

การปรับเปลี่ยนรูปลักษณะ

เรือนไทเงินก็เช่นเรือนในวัฒนธรรมของกลุ่ม *“คนไท”* ที่นิยมสร้างเรือนพักอาศัยด้วยเครื่องมือ เนื่องจากบริบทของพื้นที่ตั้งซึ่งแวดล้อมด้วยป่าทึบและขุนเขา *“ไม้”* จึงเป็นวัตถุดิบสำคัญที่ถูกเลือกมาใช้เป็นวัสดุก่อสร้างหลัก ภายใต้เทคนิควิธีที่ผ่านการสั่งสมและแก้ไขทดลองจากประสบการณ์ของบรรพชนครั้งแล้วครั้งเล่า จนกลายเป็นภูมิปัญญาอันชาญฉลาดที่ได้ถ่ายทอดลงมาสู่ชนรุ่นหลังรุ่นแล้วรุ่นเล่าอย่างไรก็ดีจะว่าไปแล้วการออกแบบงานสถาปัตยกรรมโดยทั่วไปในทุกวัฒนธรรม มักประกอบด้วยคุณลักษณะสำคัญหลัก 3 ประการ คือ 1) คุณลักษณะของประโยชน์ใช้สอยทางพื้นที่ 2) คุณลักษณะของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม 3) คุณลักษณะของโครงสร้างเรือนและวัสดุ ซึ่งคุณลักษณะทั้ง 3 ดังกล่าวย่อมต้องมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันอย่างสืบเนื่อง โดยจะขาดเสียซึ่งองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งย่อมไม่ได้ แต่การจะได้มาซึ่งคุณลักษณะอันสำคัญทั้งหมดดังกล่าว ยังถูกผูกมัดเข้ากับข้อกำหนดบางประการ โดยเฉพาะกับระบบของ *“คติความเชื่อ”* ซึ่งแต่ละพื้นที่แต่ละกลุ่มชนและแต่ละเผ่าพันธุ์ ย่อมมีความแตกต่างกันไปตามบริบทของสังคมและสภาพแวดล้อม รวมทั้งพื้นฐานในเชิงพัฒนาการทางวัฒนธรรมของตน โดย *“คติความเชื่อ”* ที่ว่านี้ล้วนส่งผลในทางงานสถาปัตยกรรมทั้งต่อการวางแผนผัง การกำหนดพื้นที่ใช้สอยและที่ว่าง ตลอดจนบางครั้งยังมีผลต่อการสร้างสรรค์รูปลักษณะของอาคารอีกด้วย จนเมื่อใดก็ตามที่ตัวเนื้อหาของสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นนั้น สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและสังคมของตนได้อย่างสัมฤทธิ์ผล ทั้งในเชิง *“กายภาพ”* และในเชิง *“จิตวิญญาณ”* แล้วเมื่อนั้นระบบระเบียบแบบแผนในการสร้างเป็นแบบอย่างของ *“ประเพณีปฏิบัติ”* ทางสังคม ย่อมถูกวางเป็นกรอบโครงขึ้นอย่างชัดเจน ซึ่งนั่นย่อมหมายถึงว่านับแต่นั้นมางานสถาปัตยกรรมที่ได้ก่อตัวขึ้น จะเป็นหนึ่งในเนื้อหาทางวัฒนธรรมของชุมชน ที่จักแสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์อันเฉพาะตัว ที่ผ่านการกรองจากกรอบของแนวความคิด โลกทัศน์ ตลอดจนสาระอันเป็นแก่นสารของการดำเนินชีวิตภายใต้วิถีทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ ซึ่งแปลกแยกจากสังคมกลุ่มอื่นๆ แล้วอย่างสมบูรณ์

อย่างไรก็ตามพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะทางสถาปัตยกรรมไม่ว่าของชาติ วัฒนธรรมกลุ่มใด ย่อมต้องเกิดขึ้นและเป็นไปอย่างแน่นอน อันเนื่องเพราะอาจเกิดการปรับเปลี่ยนทางคตินิยม เช่น จากเรื่องของความเชื่อหรือโลกทัศน์ หรืออาจเกิดการปรับเปลี่ยนหน้าที่ของประโยชน์ใช้สอย หรือการปรับเปลี่ยนตำแหน่งการใช้งาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกระแสอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างพื้นที่ที่มีบทบาทเหนือกว่าและได้แทรกแซงเข้ามา ฯลฯ ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นที่มาของการแก้ไขและเปลี่ยนแปลงกรอบโครงสร้างเดิมทั้งสิ้น โดยจะมากหรือน้อยย่อมขึ้นอยู่กับวิถีทางวัฒนธรรมของตนว่า

จักเข้มนั้นหรือเจือจางเพียงใด ซึ่งเรือนอาศัยของชาวไทเขินก็เช่นกัน ที่แม้เดิมจะมีคุณลักษณะที่ผ่านกระบวนการในการสร้างรูปขึ้นบนวิถีทางเชิงช่างดังกล่าว จนได้เป็นผลึกทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นและลงตัวตามแบบฉบับเฉพาะของตน อีกทั้งยังได้ผ่านการสืบสานต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาอย่างช้านาน หากแต่ที่สุดแล้วการคลี่คลายและเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของแบบแผนลักษณะเดิม ก็ได้ถูกพัฒนาปรับเปลี่ยนขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยที่ “ไทเขิน” บางกลุ่มบางพื้นที่ ก็มีการคลี่คลายน้อย ในขณะที่บางกลุ่มก็มีการเปลี่ยนแปลงมาก แตกต่างกันไปแม้ในช่วงเวลาเดียวกันก็ตาม เชกเช่นเดียวกับเรือนไทเขินที่ “เชียงตุง” และ “เชียงใหม่” ที่แม้หากพิจารณาในเชิงพื้นที่ตั้งที่อาจนับได้ว่าอยู่ไม่ห่างจากกันมากนักก็ตาม แต่ก็เห็นได้ถึงความแตกต่างกันในเชิงพัฒนาการดังกล่าว อย่างเห็นได้ชัดเจน ในมุมมองที่ว่าเรือนไทเขินของ “เชียงตุง” มีพัฒนาการในเชิงเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะค่อนข้างน้อยและช้ากว่าเรือนไทเขินของ “เชียงใหม่” มากนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญหลายประการดังจะได้นำกล่าวถึงต่อไป

เรือนแบบดั้งเดิม

คงเป็นเรื่องยากที่จะชี้จำเพาะเจาะจงลงไปได้ว่า “เรือนไทเขิน” แบบดั้งเดิมนั้นมีรูปลักษณะเป็นเช่นใด ด้วยเพราะขาดข้อมูลทั้งทางภาคเอกสารและภาพถ่ายที่ชัดเจน ทำให้ไม่สามารถนำเสนอให้เห็นเป็นข้อเท็จจริงที่สมบูรณ์ได้ หากแต่ด้วยเพราะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่ากลุ่มชนชาติ “ไท” ในแถบเอเชียบูรพานี้ มีโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องวิถีความเป็นอยู่ ภาษา โดยเฉพาะลักษณะของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนพักอาศัย ซึ่งมีลักษณะร่วมกัน คือเป็นอย่างเรือนไม้ยกพื้นได้ดูสูง มีหลังคาแบบจั่วปั้นหยาดคลุมโดยรอบ (รูป 6.1-6.4) ดังนั้นแม้ว่าสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมของกลุ่ม “ไทเขิน” จะขาดการบันทึกรูปแบบลักษณะที่เป็น

รูป 6.1 ลักษณะรูปทรงของเรือน “ไทเขิน” ที่สิบสองปันนา ประเทศจีน

รูป 6.2 รูปทรงลักษณะของเรือน "ไทเขิน" ที่เชียงตุง ประเทศพม่า

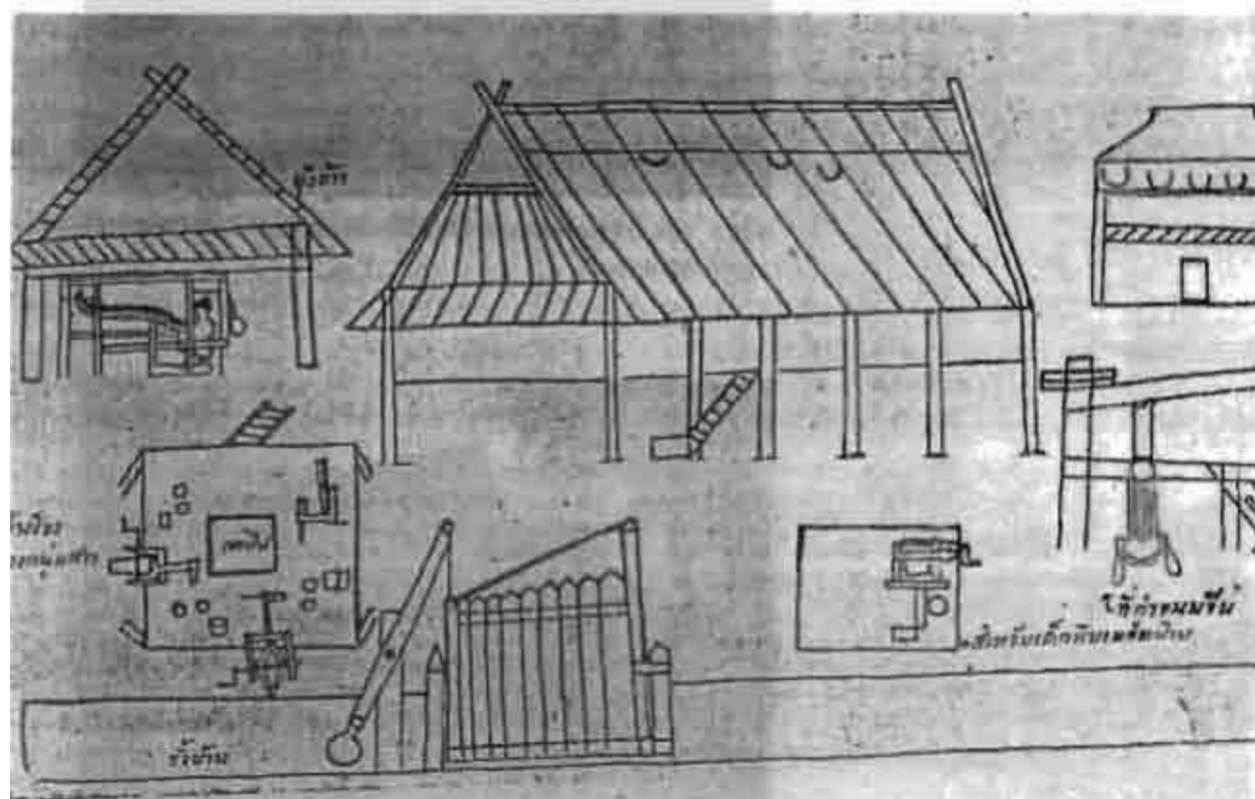

รูป 6.3 รูปแบบลักษณะของหลังคาเรือนไทเขินที่สิบสองปันนา สังกัดปึกหลังคาที่คลุมรอบส่วนล่างยกขึ้น

รูป 6.4 รูปแบบลักษณะหลังคาของ "ไทเขิน" ที่เชียงตุง กับการตั้งปึกหลังคา ด้านข้างเรือนเพื่อคลุมพื้นที่ด้านรับวาง "หลองข้าว"

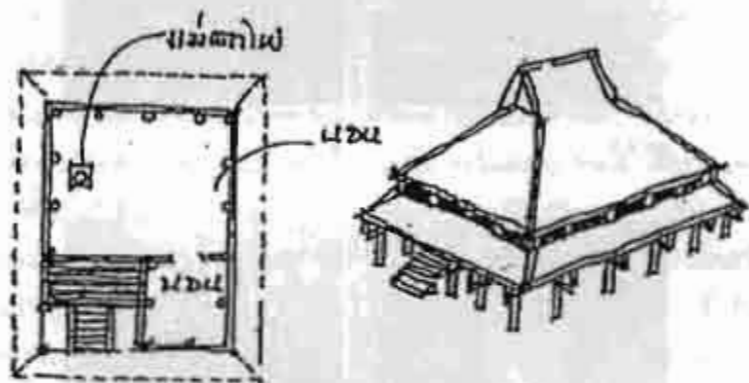
จริงให้เข้าใจได้ แต่ก็อาจใช้วิธีการเทียบเคียงกับกลุ่ม “ไทท่ง” ที่มีการอธิบายหรือบันทึกไว้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะกลุ่ม “ไทลื้อ” ที่ถือได้ว่ามีความใกล้ชิดกับ “ไทเขิน” ที่สุดทั้งในเชิงเชื้อชาติ ภูมิประเทศ ภาษาและศาสนา (หลวงนิพนธ์นิติธรรม : 2518, 152) ซึ่งรูปแบบลักษณะของเรือนไทลื้อนั้นได้มีการบันทึกและพรรณนาถึงแบบแผนดั้งเดิมไว้ค่อนข้างละเอียด ดังเช่น ที่บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ผู้ซึ่งเคยเดินทางเข้าไปยังดินแดนสิบสองปันนา (ประมาณก่อนปี พ.ศ. 2497) หรือจุฬาลักษณ์ นักวิชาการจีนต่างได้อธิบายถึงลักษณะของเรือนไว้ว่าเรือนไทลื้อในช่วงเวลานั้น มีลักษณะเป็นแบบเรือนฝากระดาน ตั้งบนเสายกได้สูงหลังคามุงด้วยกระเบื้องไม้สักแป้นเกล็ด ตัวเรือนทำบันไดขึ้นด้านหน้า มีหลังคายื่นคลุมบันได (รูป 6.5-6.6) เหนือบันไดทำเป็นระเบียงมีหลังคาคลุมใช้เป็นที่นั่งพักผ่อนและเป็นที่ยืนรับแขก ถัดเข้าไปอีกเป็นชานนอกสำหรับนั่งผิงแดด ตามฝ่าหมจากกระเบื้องเข้าไปจะมีฝากั้นทำประตูปิดเปิดได้ พื้นที่ภายในเรือนถูกแยกออกเป็น 2 ด้าน ด้านซ้ายมือจะตั้ง “ม่มเตาไฟ” (รูป 6.7-6.8) สำหรับใช้ทำอาหารไว้กลางวงเส้า ส่วนอีกด้านจะกันเป็นห้องนอน ภายในใช้ผ้ามา่านกันแบ่งเป็นส่วนย่อยสำหรับใช้เป็นที่หลับนอนของแต่ละคนในครอบครัว (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ : 2498, 10-15)

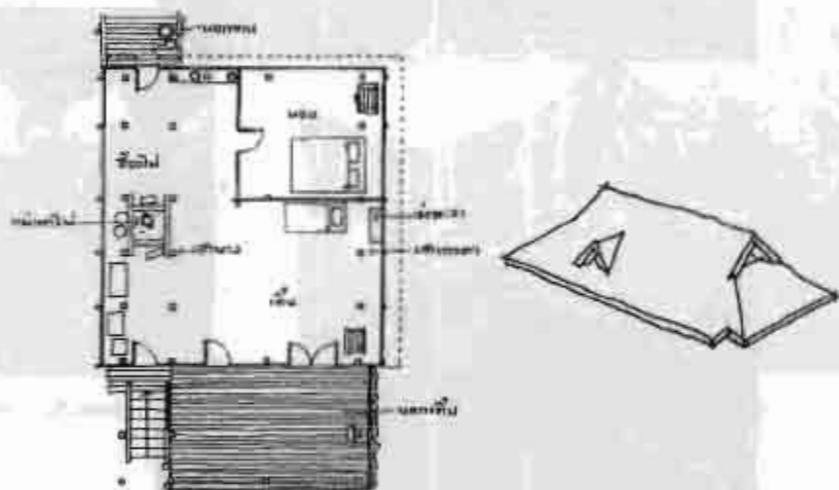
รูป 6.5 ภาพลายเส้นแสดงรูปแบบลักษณะและตำแหน่งที่ตั้งขององค์ประกอบต่างๆ ในบริเวณของบ้าน ของชาวไทลื้อสิบสองปันนาเมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้ว ซึ่ง บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ทำไว้ (ที่มา : บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ : 2548)

รูป 6.6 บรรยากาศทั่วไปของทางเดินภายในหมู่บ้านไทลื้อ สิบสองปันนา

รูป 6.7 ลักษณะแผนผังและรูปทรงหลังคาของเรือนไทลื้อ สิบสองปันนา

รูป 6.8 ลักษณะแผนผังและรูปทรงหลังคาของเรือนไทจีน เชียงตุง

อย่างไรก็ตามหากจะพิจารณาถึงเรือนไทลื้อแบบดั้งเดิมจริงๆ ก็คงเป็นเรือนที่มีแผนผังและการจัดวางองค์ประกอบที่เป็นลำดับเหมือนกับที่กล่าวข้างต้น เพียงแต่มีความแตกต่างกันในเชิงวัสดุ ซึ่งส่วนใหญ่ใช้โครงสร้างอาคารเป็นอย่างไม้จริง ยกเว้นพื้นที่ใช้เป็น “ฟาก” ไม้ไผ่และฝาเรือนที่ใช้ไม้ไผ่ทำเป็นฝาแบบ “ขัดแตะ” เช่นเดียวกับโครงหลังคาที่ใช้วัสดุประเภทไม้ไผ่มาประกอบกันขึ้น ก่อนจะมุงด้วยแผ่นหรือหญ้าคา จนถึงกับมีชื่อเรียกเฉพาะสำหรับเรือนประเภทนี้ว่า “เรือนไม้ไผ่ไถ่คูณสูง” (จุฬาลักษณ์ : 1992, 95) (รูป 6.9 - 6.11)

รูป 6.9

รูป 6.10

รูป 6.9-6.10 ภาพด้านหน้าของเรือนไทลื้อ ที่สิบสองปันนา ซึ่งเป็นเรือนไม้ไผ่ไถ่คูณสูง หลังคาเป็นแฝกและฝาเรือนเป็นผ้าขัดแตะ (ที่มา : บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ : 2498)

รูป 6.11 ลักษณะของเรือนที่คล้ายกัน ทั้งรูปลักษณะและวัสดุที่ยังพบได้ในเรือนไทเขิน เชียงตุงในปัจจุบัน

รูป 6.12 บ้านโคกขึ้นเรือนของไทลื้อ สิบสองปันนา

รูป 6.13 บ้านโคกขึ้นเรือนของไทเขิน เวียงจันทน์

รูป 6.14 รูปแบบและรูปทรงหลังคาของไทลื้อ ในสิบสองปันนา

รูป 6.15 รูปแบบและรูปทรงหลังคาของไทเขิน ในเวียงจันทน์

ซึ่งเมื่อพิจารณาจากเรือนของ “ไทเขิน” โดยเฉพาะในเวียงจันทน์ในปัจจุบัน ก็พบว่าลักษณะโดยภาพรวมแล้วยังต้องถือว่ามีความ “ละม้าย” คล้ายกับเรือนไทลื้อในสิบสองปันนาอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นในเชิงรูปแบบที่ต่างก็เป็นเรือนไม้ยกพื้น มีหลังคาผืนใหญ่คลุมตัวแต่ทำจั่วเล็กคลุมพื้นที่ใช้สอยทั้งหมดเข้าด้วยกัน หรือในเชิงรูปทรงที่ต่างก็ทำเป็นเรือนแบบฝาผายออก หรือในเชิงสัดส่วนที่ความกว้างใหญ่ของผืนหลังคาทอดตัวยาวจนแทบจะไม่เห็นส่วนของผนังเรือน หรือในเชิงการจัดวางผังประโยชน์ใช้สอยที่เริ่มจากชานหน้าและทำ “เคียน” แบบ “เคียนปิด” ถัดเข้าไปในตัวเรือนด้านหน้าเป็น “นมเคาไฟ” อีกด้านหนึ่งตอนท้ายกันเป็น “ห้องนอน” มี “ชานหลัง” เป็นส่วนซักล้าง (รูป 6.12-6.13) หรือในเชิงองค์ประกอบบางประการ อาทิการทำบันไดขึ้นเรือนจะใช้แบบ “ชนฉาก” เข้ากับด้านหน้าชาน หรือในเชิงวัสดุโครงสร้างที่ต่างใช้วัสดุประเภท “ไม้” เป็นเกณฑ์โดยมีพื้นฟากหรือฝาแบบขัดแตะประกอบในบางส่วนหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา นอกจากนี้เรือนไทลื้อและเรือนไทเขินต่างใช้ระบบโครงสร้างแบบไม่สมมาตรกันโดยเฉพาะแนวเสาด้านที่ตั้ง “นมเคาไฟ” จะทำแคบกว่าช่วงเสาด้าน “เคียน” ของอีกด้าน เป็นต้น ในขณะที่ส่วนต่างก็อาจมีบ้างตามปกติของคุณลักษณะด้านความคิดสร้างสรรค์ที่แตกต่างกันของแต่ละพื้นที่ เช่น เรือนไทลื้อ จะนิยมยื่น “รอด” ให้ยาว เพื่อดังไม้ “ค้ายัน” สำหรับดับหลังคาชั้นซ้อนที่เพิ่มจาก “ปีกกันสาด” อีกชั้นหนึ่งเพื่อกันลมหนาว ตามเหตุปัจจัยของที่ตั้งที่อยู่ค่อนข้างไกลจากส่วนตอนบนโดยที่ปีกกันสาดส่วนนี้ของเรือนไทเขินซึ่งตั้งในพื้นที่ตอนล่างกว่าไม่มี ซึ่งก็เป็นลักษณะอันบ่งชี้ข้อย่อยที่ย่อมแตกต่างกันบ้างในความคล้ายกัน (รูป 6.14-6.15)

ดังนั้นหากจะสันนิษฐานด้วยการอิงคุณลักษณะของความคล้ายคลึงกันในลักษณะโดย "ภาพรวม" ของ 2 วัฒนธรรมดังกล่าวนี้ ด้วยการยึดเอาแบบอย่างของเรือน "ไทลื้อ" แบบครั้งอดีต ซึ่งเป็นเรือนแบบโครงสร้างหลักของอาคารเป็นไม้ มีส่วนประกอบของฝาเรือน พื้นเป็นแบบฟากและขัดแตะ และองค์ประกอบเสริมของโครงสร้างหลังคาเป็นแบบ "กึ่งเครื่องผูก" ซึ่งมีกลอนและระแนงเป็นไม้ไผ่และมีวัสดุเป็นแฝกหรือหญ้าคาแล้ว ก็อาจจะอธิบายเป็นเชิงกว้างๆ ได้ว่า เรือนแบบดั้งเดิมของ "ไทเขิน" ก็คงมีลักษณะเชกเช่นเดียวกันนี้เช่นกัน ซึ่งหลักฐานสำคัญที่ยังพอเทียบเคียงได้ก็คือเรือนไทเขินในเมืองเชียงตุงบางหลังที่ยังคงเค้าภาพลักษณะเช่นนี้อยู่ อาทิ เรือนของนางแดง บ้านเลขที่ 15 หมู่บ้านเหม้า อำเภอขยาลอง จังหวัดเชียงตุง ที่มีอายุของเรือนประมาณ 100 ปี (รูป 6.16-6.19) และมีลักษณะของเรือนแบบกึ่งเครื่องผูก โดยมีโครงสร้างหลักเป็น "ไม้" ในขณะที่พื้นเรือนเป็น "ฟาก" วางบนตง "ไม้ไผ่" ที่ผูกกับ "รอดขวาง" ฝาเรือนเป็นแบบ "ขัดแตะ" ที่ทำผายออก แม้ว่าหลังคาจะมุงด้วยกระเบื้องดินเผา ทว่าโครงสร้างประกอบของหลังคา ทั้ง "ระแนง" และ "กลอน" ต่างก็ยังเป็นไม้ไผ่ที่ใช้วิธีการผูกเข้ากับ "แป" ไม้จริง

รูป 6.16 เรือนไทเขินของเชียงตุงหลังที่เก่าแก่ที่สุดจากการสำรวจ ซึ่งยังคงลักษณะแบบดั้งเดิมและการใช้วัสดุแบบดั้งเดิม

รูป 6.17 ภายในเรือนกับลักษณะของฝาขัดแตะ และที่ปูด้วยฟาก

รูป 6.18 โครงสร้างของหลังคาที่ยังเป็นแบบระแนงระหว่างไม้จริงกับไม้ไผ่

รูป 6.19 เช่นเดียวกับโครงสร้างของพื้นเรือน ซึ่งยังใช้ระบบเครื่องผูกประกอบกับไม้จริง

เช่นเดียวกับระบบการวางแผนผังอาคารซึ่งใช้วิธีการจัดประโยชน์ให้สอยให้เป็นระเบียบรวมเข้ามาอยู่ภายใต้ปีกชายคาผืนใหญ่ชุดเดียวกัน ทั้ง “บันไดทางขึ้น” “ชานนอก” “เดิน” “ห้องไฟ” และ “ห้องนอน” จะมีก็แต่ชานหลังที่เป็น “ชานแดด” หรือ “ชานซักล้าง” ที่หลุดออกนอกปีกหลังคา เพื่อต้องการผิงแดดให้พื้นชานแห้งไม่เปียกชื้น

เรือนขยาย

ธรรมชาติของการปลูกเรือนพักอาศัยนั้น สำหรับผู้ที่เริ่มต้นในการสร้างครอบครัวอันหมายถึงการอยู่กินเป็นคู่ผัวคู่เมียกัน ในวัฒนธรรมของกลุ่ม “คนไท” ส่วนใหญ่นิยมการแต่งงานแบบ “แต่งงานเข้า” คือให้เขยเข้ามาอยู่ในครอบครัวของฝ่ายหญิง โดยแยกเรือนอยู่ด้วยการปลูกเป็นแบบเรือน “เสาตั้งจั่วดิน” คือ เรือนแบบ “เพิง” ซึ่งเป็นเรือนแบบชั่วคราวเล็กๆ และปลูกง่าย ๆ คงมีเพียง “ชานหน้า” และส่วนโถงที่เป็นทั้ง “เดิน” และ “ที่นั่งนอน” ในตัว จากนั้น 2-3 ปี จึงค่อยขยับเปลี่ยนเป็นแบบ “เรือนผูกซื้อผูกแป” อันหมายถึงเรือนอาศัยขนาดใหญ่โตขึ้น แต่โครงสร้างและเครื่องประกอบต่างๆ ยังคงเป็น “ไม้ไผ่” ที่นำมาปรุงขึ้นด้วยกระบวนการ “ผูก” ยึดแบบ “เรือนเครื่องผูก” โดยตัวเรือนจะยกสูงจากระดับดินประมาณ 0.80-1.00 เมตร ด้านหน้ามี “ชาน” เล็กๆ ทำ “บันได” พาดขึ้น ถัดเข้าไปเปิดโล่งเป็น “เดิน” ท้ายสุด กันเป็น “ห้องนอน” ขนาดย่อมๆ หรือบางครั้งก็ใช้เพียงผ้ามาขึงกันปิดเพื่อความเป็นส่วนตัวเท่านั้น หลังจากนั้นถัดมาอีกระยะหนึ่งหากขยันทำมาหากินร่วมกัน อีกทั้งรู้จักเก็บหอมรอมริบได้เงินมาและสะสมเพียงพอ จนสามารถปลูกเป็น “เรือนเครื่องสับ” แบบเรือนไม้จริงได้ ก็ถือได้ว่าเป็นการตั้งหลักปักฐานอันมั่นคงถาวรแล้ว ซึ่งขั้นตอนอันเป็นลำดับเช่นนี้ จริงๆ แล้วมิใช่เป็นเพราะเหตุผลทางด้านความเชื่อหรือเป็นประเพณีทางสังคมที่เคร่งครัดแต่อย่างใด หากเป็นเพราะส่วนใหญ่สถานภาพทางสังคมไม่เอื้ออำนวย ด้วยแทบทุกคนต่างก็มีพื้นฐานมาจากครอบครัวที่เป็นเกษตรกรและมีฐานะใกล้เคียงกันการเริ่มต้นชีวิตใหม่จึงไม่เชื่อต่อการจะปลูกเป็นเรือนไม้แบบถาวรได้ และความจริงจะว่าไปแล้วการสร้างระบบทางความคิดในสังคมเช่นนี้ก็นับว่าไม่เลวนัก เพราะการได้มาซึ่งความมั่นคงของชีวิตจากน้ำพักน้ำแรงและความบากบั่นอุตสาหะ ไม่เพียงทำให้เกิดความภาคภูมิใจเท่านั้น หากยังเป็นการสร้างความรักและความผูกพันระหว่างคู่ครองให้มีมากขึ้น จากการร่วมกันประสานในการก่อร่างสร้างตัวด้วยกันมาอย่างยากลำบาก ที่สำคัญยังทำให้เกิดความรู้สึกถึงความหวังและวางแผนในตัวเรือน ที่เกิดจากหยาดเหงื่อและน้ำพักน้ำแรงของตนอีกด้วย

เชื่อได้ว่าในหลายครัวเรือนที่มีการเริ่มต้นชีวิตและมีระบบการครอบครัวอย่างค่อยเป็นค่อยไปดังกล่าว กว่าจะได้มาซึ่ง “เรือนไม้จริง” อันถาวร น่าจะใช้เวลาในการสะสมเงินทองพอสมควร อีกทั้งคงเริ่มมีสมาชิก

ตัวเล็กตัวน้อยตามกันมาบ้างแล้ว ดังนั้นเมื่อถึงเวลาดังกล่าว แบบแผนของการกำหนดแผนผังจึงมีขึ้นอย่างค่อนข้างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นด้วยเรื่องของขนาดอาคาร ความประณีตบรรจง หรือเรื่องของการจัดการกับการใช้ประโยชน์ของที่ว่างภายใน โดยเฉพาะส่วนของ "ห้องนอน" ซึ่ง ณ เวลานั้น มักปรากฏว่าส่วนใหญ่จะกันเป็นสัดส่วนชัดเจนเป็นห้องนอน 1 ห้อง สำหรับใช้เป็นห้องนอนของพ่อแม่ ส่วนลูกๆ ก็จะนอนรวมกันในบริเวณส่วนของ "เต็น" โดยมี "ครัวไฟ" อยู่ร่วม ณ พื้นที่ส่วนกลางของเรือน (รูป 6.20-6.21)

รูป 6.20 เรือนไม้จิงลักษณะเรือนชายที่ยังไม่มีการต่อเติม

รูป 6.21 ภายในเรือนจะมี "ครัวไฟ" วางอยู่บริเวณส่วนเต็น

อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมา เมื่อลูกๆ เริ่มเติบโตขึ้นแล้วหากครอบครัวนั้นมีแต่ลูกผู้ชาย "ห้องนอน" มักไม่มีความจำเป็นที่จะต้องกันล้อมขึ้นใหม่ แต่หากครอบครัวใดมีลูกผู้หญิงและกำลังโตเป็นสาว ผู้เป็นพ่อจำเป็นต้องเริ่มคิดกันเป็นห้องหับให้อยู่อย่างมิดชิดเป็นส่วนตัวแล้วเช่นกัน โดยส่วนใหญ่ถ้าเป็นเรือนไทเขินที่เชียงใหม่จะนิยมต่อห้องนอนให้ติดติดกับห้องนอนของพ่อแม่ สำหรับลูกชายก็ยังคงใช้พื้นที่ "เต็น" เป็นที่นอนต่อไป ดังนั้นเมื่อถึงช่วงเวลาที่สมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้นเช่นนี้แล้ว บ่อยครั้งที่เห็นว่าเรือนมักเริ่มมีการขยายขยายตัว โดยเฉพาะกับพื้นที่ในเชิงประโยชน์ใช้สอยอีกส่วนหนึ่ง นั่นคือ "ครัวไฟ" ซึ่งสุดท้ายมักถูกโยกย้ายให้ขยายตัวออกทางปีกด้านข้างของท้ายเรือนเสมอ (รูป 6.22-6.25) เพื่อให้พื้นที่ส่วนกลางของเรือนนั้นเพียงพอต่อการใช้งานของสมาชิกที่เพิ่มมากขึ้นนั่นเอง และการขยายตัวของ "ครัวไฟ" ให้เป็น "ห้องไฟ" เช่นนี้ เรือนก็จะถูกปรับปรุงรูปลักษณะขึ้นใหม่ โดยการเพิ่มหลังคาที่จะคลุมพื้นที่ส่วนนี้ บ้างก็ด้วยการต่อเป็น "มุขช้าง" บ้างก็ใช้วิธีการ "ดึงปีกชายคา" ของตัวเรือนใหญ่ออกมาคลุม และบ้างก็ทำเป็น "เรือนเล็กๆ" อีกหลังวางติดขนานไปกับเรือนใหญ่ทำนอง "เรือนแฝด" ซึ่งรูปแบบลักษณะอย่างหลังนี้มีพบน้อยมาก ด้วยเพราะจะมีปัญหาในเรื่องการทำ "รางน้ำ" นั้นเอง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าภายหลังจากการปลูกเรือนเป็นแบบ "เรือนไม้จริง" แล้ว ผู้นำครอบครัวเชื่อว่า จะจบหน้าที่ในฐานะผู้สร้างฐานความมั่นคงในเชิงการ

รูป 6.22 ลักษณะของเรือนที่มีการขยาย

รูป 6.23 บางหลังใช้วิธีกับบริเวณของ "ชาบนอก"

รูป 6.24 บางหลังก็ใช้วิธีสร้างเป็น "เรือนแปด" เต็มชั้น

รูป 6.25 บางหลังก็ใช้วิธีการต่อขยายเรือนออกมาเป็นรูปวาง
จากกัน

อยู่อาศัยได้อย่างสมบูรณ์เสร็จสิ้นแล้วหากแต่ยังต้องมีการวางแผนล่วงหน้าสำหรับการ “ขยับขยายเรือน” ในอนาคตเช่นกันอีกด้วย นั่นคือการ “สะสม” อย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยส่วนหนึ่งอาจเป็นไปในลักษณะของการเก็บหอมรอมริบเป็นเงินทอง แต่อีกส่วนหนึ่งก็อาจเห็นได้ในลักษณะของการทยอยสะสมเป็นรูปของ “วัสดุ” โดยเฉพาะไม้หรืออิฐ (รูป 6.26-6.28) ซึ่งวิถีของการขยับขยายตัวเรือนลักษณะอย่างหลังนี้ยังมีให้เห็นได้เกลื่อนตาในหมู่บ้านของไทเขินที่เมืองเชียงตุง ที่จะมีพบมีกองไม้หรือกองอิฐวางเรียงเทินกันอยู่มากมายระหว่างแนวช่องเสาของได้ทุนเรือนแต่ละบ้าน

รูป 6.26 วิธีการเตรียมการขยายเรือนด้วยการสะสมวัสดุ เช่น อิฐ หรือไม้

รูป 6.27 แนวของ “อิฐ” ที่วางซ้อนกันระหว่างช่องเสา บริเวณได้ทุนเรือน

รูป 6.28 ลักษณะการเตรียมเพื่อการขยายนี้มักพบเห็นได้โดยทั่วไป

ลักษณะการทำเรือนขยายของ “ไทเขิน” นั้น มีข้อสังเกตว่าที่เมืองเชียงตุงและที่เมืองเชียงใหม่ การขยายตัวของเรือนจะเป็นลักษณะที่ต่อออกมาจากตัวเรือนหลักประธาน โดยไม่นิยมสร้างเป็นเรือนหลังใหม่ แล้วใช้ “ซาม” แล่นเชื่อมต่อด้วยกัน (ยกเว้นเรือนของเขินใหม่ในช่วงหลัง) หากแต่ก็มีความแตกต่างกันในระหว่างเรือนขยายที่เชียงตุงและเรือนขยายที่เชียงใหม่ ซึ่งของเชียงตุงยังคงนิยมทำเป็นเรือนหลังเดียว โดยส่วนขยายจะเป็นการเชื่อมต่อแบบ “ต่อปีกกันสามด” หรือ “หัวมุข” เข้าชนข้าง ส่วนของเขินใหม่มักนิยมทำเป็นแบบชุด “เรือนแฝด” ทั้งนี้คงเนื่องด้วยเพราะความแตกต่างกันในเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งไทเขินของเขินใหม่จะมีสถานภาพที่ดีกว่า ทำให้การทำเป็นอย่าง “เรือนแฝด” ที่มีค่าใช้จ่ายสูงกว่ากันมากนั้นสามารถทำได้ง่ายกว่ากันนั่นเอง (รูป 6.29-6.30)

รูป 6.29 เรือนขยายของชาวไทเขินที่เชียงตุง มักทำเป็นแบบ “มุข” ชนด้านข้าง

รูป 6.30 เรือนขยายของชาวไทเขินที่เชียงใหม่ มักนิยมทำแบบ “เรือนแฝด”

ความแปรเปลี่ยนตามช่วงเวลา

ความจริงแล้ว เดิมทีในทางประวัติศาสตร์ “*เชียงตุง*” ในพม่ากับ “*เชียงใหม่*” ในไทยมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิดและยาวนาน อย่างน้อยก็นับแต่ปี พ.ศ.1772 ซึ่งเป็นยุคสมัยพญามังรายลงมาแล้วความเป็นเมืองที่เติบโตแบบไล่กันมาภายใต้วัฒนธรรมและศาสนาแบบเดียวกัน รวมไปถึงความผูกพันทั้งในเชิงการค้าและทางการเมือง ที่สร้างความสัมพันธ์ต่อกันในทางเครือญาติด้วยการแต่งงานกัน ย่อมทำให้วิถีชีวิตของผู้คนไม่มีความแปลกแยกต่างกันอย่างมากนัก หากแต่ต่อมาความสัมพันธ์ต่างๆ นั้นกลับต้องค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป ภายหลังจากที่แคว้นเชียงตุงและบรรดารัฐต่างๆ ของกลุ่มไทยใหญ่ต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า นับแต่ปี พ.ศ.2107 ลงมา รวม 200 ปี แล้วทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลควบคุมอำนาจให้กับพม่าในแถบดินแดนของล้านนา ซึ่งในขณะนั้น “*เชียงใหม่*” เองก็มีสถานะภาพเป็นประเทศราชของไทยเช่นกัน จึงเท่ากับว่าทั้งคู่ต้องกลายเป็นอริกันโดยปริยาย แม้ว่าโดยเนื้อแท้แล้วต่างจะยังคงมีนโยบายในการพยายามสมานสามัคคีต่อกันเพื่อเอื้ออาศัยกันทางอ้อมก็ตาม แต่ที่สุดแล้วด้วยผลพวงกระทบจากภาวะทางการเมืองที่มีเหตุผลในเชิงผลประโยชน์เหนือกว่าทำให้ “*เชียงใหม่*” และ “*เชียงตุง*” ต้องทำศึกสงครามต่อกันอีกหลายครั้ง โดยเฉพาะที่สำคัญคือศึกครั้งพระยาการวิลละเมื่อคราวกอบกู้บ้านเมืองและยึด “*เชียงใหม่*” ได้ แล้วมีนโยบาย “*เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง*” ด้วยการยกทัพไปตีเมืองต่างๆ ริมฝั่งแม่น้ำสาละวิน รวมถึงเมือง “*เชียงตุง*” ด้วยโดยการเกณฑ์ผู้คนเข้ามาไว้ที่เชียงใหม่ และครั้งนี้เองที่ชาว “*ไทเขิน*” ของเมืองเชียงตุงได้ถูกกวาดต้อนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานตามแหล่งต่างๆ ในหลายอำเภอของเมืองเชียงใหม่ (สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ : 2541, 76) ซึ่ง ณ ช่วงเวลานั้นแน่นอนว่ารูปแบบของเรือนไทเขินทั้งที่ของ “*เชียงตุง*” และของ “*เชียงใหม่*” ย่อมจะยังต้องมีแบบแผนลักษณะไม่แตกต่างกันเลย แม้ว่าส่วนหนึ่งจะต้องพราดจากถิ่นกำเนิดก็ตาม ก็คงสร้างที่พำนักใหม่ตามแบบอย่างเดิมที่คุ้นเคย โดยเรือนอาศัยคงเน้นแบบอย่างชนิด “*เรือนไม้ไผ่ ใต้ถุนสูง*” เช่นเดียวกัน ทว่าหลังจากนั้นไม่นานพม่าก็เข้าไปยึดเมืองเชียงตุงคืนได้อีกครั้ง และปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองของทั้ง 2 ฝ่ายยังคงดำเนินต่อมาไม่จบสิ้น โดยเฉพาะการทำสงครามระหว่าง “*เชียงใหม่*” และ “*เชียงตุง*” เมื่อไทยพยายามที่จะยึดครองพื้นที่แถบนี้ โดยเฉพาะความต้องการในการผนวกเอาเชียงตุงเข้ามาไว้ในอำนาจให้ได้ ซึ่งสงครามครั้งแรกได้เกิดขึ้นในยุคสมัยของพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ราวปี พ.ศ.2393 แต่ไทยทำไม่สำเร็จ และต่อมาเชียงใหม่ได้ยกไปตีอีกครั้งในสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2395 ซึ่งในครั้งนี่เกิดจาก “*เชียงตุง*” มีนโยบายจะขอเข้าเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษเพราะในขณะนั้นพม่ากำลังถูกอังกฤษรุกราน ทำให้ไทยต้องพยายามเข้าไปยึดตีไว้ก่อนแต่ก็ไม่สำเร็จ หรือแม้แต่ “*ในครั้งที่ 3 อีกครั้ง ราวปี พ.ศ.2397 ซึ่งก็ต้องพ่ายแพ้กลับมาอีก เป็นเหตุให้*

เกิดความบาดหมางระหว่างเชียงตุงและฝ่ายไทยมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้จะอยู่ห่างกันคนละถิ่นและต้องทำศึกสงครามต่อกันหลายครั้ง แต่ด้วย เพราะยังคงตั้งอยู่บนบริบทของสภาพสังคมและวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน อีกทั้ง ต่างอยู่ในช่วงทำศึกสงครามระหว่างกันดังนั้นเชื่อว่าแบบแผนของรูปลักษณะ เรือนอาศัยของไทเขินทั้ง 2 แห่ง น่าจะยังคงเป็นไปในลักษณะ **"เรือนไม้ไม้"** ได้จนถึง **"รัชสมัย"** แต่ที่สุดแล้วในช่วงสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา รัฐบาล ไทยก็ได้จัดกำลังเข้าตีเชียงตุงซึ่งอยู่ในบังคับของอังกฤษอีกครั้ง โดยในครั้งนี้ ไทยสามารถยึดได้ในเดือนพฤษภาคม ปี พ.ศ.2485 แต่ภายหลังจากสงคราม สิ้นสุดพร้อมความพ่ายแพ้ของฝ่ายอักษะอันมีญี่ปุ่นเป็นแกนนำในแถบเอเชีย ไทยจำต้องคืนดินแดนรัฐฉานอันมีเชียงตุงด้วยนี้ให้อังกฤษเจ้าของอาณานิคม แดบนี้ และแม้ว่าภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จะยุติลง แต่ได้เกิดกระบวนการ เรียกร้องจากกลุ่มผู้แพ้สงครามให้ประเทศมหาอำนาจต่างๆ คืนเอกราชให้กับตน ซึ่งอังกฤษก็ได้คืนเอกราชให้กับพม่า เช่นเดียวกับชนกลุ่มน้อยต่างๆ ในพม่า ที่ได้รับอิสระภาพในการปกครองตนเองคืนจากพม่า หากแต่ภายหลังไม่นาน นักพม่ากลับละเมิดข้อสัญญาโดยการรวบเอาชนกลุ่มน้อยต่างๆ ดังกล่าว ให้เข้ามาอยู่ในอาณัติปกครองอีกครั้ง ที่สำคัญภายใต้นโยบายด้านการเมือง แบบสังคมนิยม มีผลให้พม่าต้องเปิดตนเองโดยตัดขาดความสัมพันธ์ที่ดีกับ ประเทศเพื่อนบ้าน **"เชียงตุง"** หนึ่งในรัฐของชนกลุ่มน้อยก็ถูกปิดตายจากสังคม ภายนอกนับแต่บัดนั้นด้วยโดยปริยาย โดยเฉพาะความสัมพันธ์อันดีที่เคยมี ต่อกันกับดินแดนแถบล้านนาของไทย กลายเป็นเมืองหลังเขาอันซ่อนเร้น ปิดตัวเองอยู่เป็นเวลานานกว่า 50 ปี (พุทธศักราช : 2547,66) แต่ทว่า กลับเป็นช่วงเวลาที่มีความหมายต่อการดำรงไว้ซึ่งการเก็บรักษาคุณลักษณะ ทางวัฒนธรรมของตนเองได้เป็นอย่างดีเยี่ยม ซึ่งในช่วงเวลานี้เอง เชื่อว่าการ ตกอยู่ในการบังคับของอังกฤษชาติที่มีความเจริญทางวัฒนธรรมสูงและเข้า มามีอำนาจโดยการหาผลประโยชน์ด้านวัตถุดิบจากประเทศที่ด้อยกว่า ในแถบเอเชียเช่นนี้ โดยเฉพาะการทำ **"ป่าไม้"** น่าจะมีผลต่อการปรับเปลี่ยน วิถีทางการก่อสร้างของเรือนพักอาศัยของชาวไทเขินให้พัฒนาขึ้นมาอีกระดับ หนึ่งด้วย นั่นคือการปลูกเรือนเป็นอย่างเขินไม่จริง หรืออย่างน้อยก็น่าจะเป็น แบบเทคนิคผสม ที่ใช้ร่วมกันระหว่าง **"ระบบเครื่องไม้จริง"** กับ **"ระบบ เครื่องผูก"** ซึ่งแน่นอนว่าระบบดังกล่าวไม่เพียงทำให้ได้มาซึ่งโครงสร้างอัน แข็งแรงกว่าเดิมขึ้นมากแล้วหากแต่ยังสามารถทำเรือนให้มีขนาดกว้างใหญ่ได้ มากขึ้นด้วยเช่นกัน และนอกจากนี้ชาติตะวันตกอย่างอังกฤษยังน่าจะให้ อิทธิพลต่อการพัฒนา **"รูปลักษณะ"** ของเรือนแบบใหม่ด้วย นั่นคือแบบอย่าง ของเรือน **"หลังคาปั้นหยา"** ที่แพร่เข้ามาด้วยการสร้างเป็นเรือนคอกขาย สำหรับการค้าขาย (รูป 6.31) ดังที่ยังคงมีปรากฏให้เห็นตามแนวดอน 2 ข้างทางในตัวเมืองตลาดเชียงตุงเวลานี้และแน่นอนว่าย่อมส่งผลสืบเนื่อง ต่อไปยังชาวไทเขินในการนำไปพัฒนาใช้จนเกิดเป็นแบบแผน ของลักษณะ

รูป 6.31 รูปแบบของอาคาร **"ทรงคอก"** และ หลังคา **"ทรงปั้นหยา"** ของกลุ่มเรือนร้านค้า ในตลาดเชียงตุง

เรือนอีกรูปแบบหนึ่ง นั่นคือเป็นเรือนที่ก่ออิฐแบบ "ทรงตึก" และการใช้รูปทรงหลังคาแบบ "ปั้นหยา" มุงกระเบื้องดินขอ (รูป 6.32-6.34)

รูป 6.32

รูป 6.33 ศึกษารูปร่างหลังคาทรง "ปั้นหยา" ที่เอียงไปเห็นกับเข้ามา

รูป 6.34 อาคารแบบ "ทรงตึก" ที่ส่งอิทธิพลเข้าไปในหมู่บ้านของ "ไทเขิน" เชียงตุง

อย่างไรก็ดียังมีข้อน่าสังเกตเพิ่มเติมประการหนึ่งว่า การพัฒนาวัสดุและโครงสร้างบางประการได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการใช้สอยพื้นที่บางประการนี้ ซึ่งจะเห็นได้จากเรือนชนิดก่อเป็นอาคารแบบตึกได้เป็นอย่างดี กล่าวคือจากอิทธิพลของรูปแบบเรือนอย่างทรงตึกที่ส่งผลเข้ามาได้ทำให้การใช้สอยพื้นที่ส่วนของใต้ถุนเรือนเปลี่ยนไป เนื่องจากโครงสร้างประเภทนี้ต้องอาศัยการก่อผนังที่ทับกันปิดล้อมโดยรอบตามแผนผังของเรือน ดังนั้นจากพื้นที่ใต้ถุนเรือนที่เคยโล่งและเคยใช้ประโยชน์สำหรับกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการพักผ่อน นั่งเล่น ทำงาน รวมทั้งเก็บเครื่องมืออุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ เมื่อถูกกันปิดทับเช่นนี้กิจกรรมต่างๆ ที่กล่าวมาเหล่านั้นหายไปแทบหมด เหลือไว้เพียงกลายเป็นส่วนของพื้นที่สำหรับเก็บของเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามการได้มาของพื้นที่ที่เป็นสัดส่วนเพิ่มขึ้นอีกเท่าตัวเช่นนี้ ไม่น่าเชื่อว่ากลับกลายเป็นแบบอย่างให้กับกลุ่มเรือนไม้ต่อมาในที่สุด ดังจะเห็นได้จากการทำเครื่องปิดกันพื้นที่ใต้ถุนเรือนในลักษณะนี้กันแทบทั้งสิ้น จะต่างกันก็ตรงที่มีการนำข้อดีและข้อย่อยมาพัฒนาปรับใช้ นั่นคือในแง่ดีนั้นการปิดส่วนพื้นที่ใต้ถุนเรือนนอกจากจะได้พื้นที่ใช้สอยมากขึ้นแล้วยังมีความปลอดภัยในทางทรัพย์สินอีกด้วย ส่วนการทับกันซึ่งจะทำให้ภายในอาคารอบอ้าวนั้น กลุ่มเรือนไม้แก้ไขโดยวิธีการกันเป็นแผงไม้ไม่ชิดและแทนการใช้ฐานหรือตีทับด้วยไม้จริง ซึ่งไม่เพียงทำให้เกิดการระบายอากาศภายในได้แล้ว ประโยชน์ใช้สอยบางประการที่เคยสูญหายไปอันเกิดจากการปิดล้อมไปก็ได้นถูกนำกลับมาใช้ได้อีกครั้ง ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ส่วนนั่งหรือนอนพักผ่อนในเวลากลางวัน และทั้งหมดนี้คือการเปลี่ยนแปลงของเรือนชาวไทเขินในเชียงตุง ช่วงหลังสงครามเอเซียบูรพาครั้งนั้น

เมื่อมองย้อนกลับมา ณ ช่วงเวลาใกล้เคียงกันของชาวไทเขินในเมือง “เชียงใหม่” ซึ่งจะว่าไปแล้วก็มีสถานการณ์ที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของเรือนด้วยเช่นกัน แม้จะต่างกันในเรื่องนัยยะทางเหตุการณ์ด้านประวัติศาสตร์ ในคนละมุมคนละด้านก็ตาม ทว่าต่างก็มีชะตากรรมที่ทำให้วัฒนธรรมเดิมของตนต้องสั่นคลอนเฉกเช่นเดียวกัน กล่าวคือนับแต่ภายหลังจากการขึ้นครองราชย์สมบัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปีพ.ศ. 2411 แล้ว สภาพสังคมและการเมืองในขณะนั้น ทรงประสบกับปัญหาใหญ่ทั้งจากลัทธิการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ที่ทำให้หลายชาติในแถบนี้ตกเป็นเมืองขึ้นตามๆ กัน และจากปัญหาภายในประเทศที่อำนาจในการบริหารประเทศต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มขุนนางทำให้ทรงต้องหาหนทางปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ชาติสามารถดำเนินอยู่ได้อย่างเป็นเอกราชและปกติสุข โดยท้ายสุดทรงสถาปนารัฐขึ้นใหม่จาก “ระบบราชาธิปไตย” มาสู่ “ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์” ภายใต้นโยบายความคิดของการ “รวมศูนย์อำนาจ” ไว้ที่ส่วนกลางเพียงหน่วยเดียว โดยส่วนหนึ่งของระบบนี้ได้นำมาจัดการบริหารแผ่นดินแบบใหม่ ด้วยการจัดตั้งกรมต่างๆ อาทิ การคลัง

กลาใหม่ มหาศไทย และยุติธรรม ให้เป็นการจัดแบ่งสายงานของระบบราชการตามแบบอย่างของยุโรปมาใช้ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร : 2539, 376) แล้วทรงแต่งตั้งบุคคลต่างๆ ที่ใกล้ชิดให้มาทำหน้าที่บริหารหน่วยงานต่างๆ ภายใต้ "ระบบรัฐบาลกลาง" ซึ่งโดยสายงานของระบบนี้เองที่ราชสำนักของกรุงเทพฯ ได้มีการแต่งตั้งข้าหลวงต่างพระองค์ให้เข้าไปดูแลหัวเมืองตามเขตชายแดนของภาคต่างๆ โดยตรงเรียกระบบใหม่นี้ว่า "เทศาภิบาล" ซึ่งแนวคิดวิธีอย่างหลังนี้ทรงได้จากการศึกษาระบบการบริหารราชการท้องถิ่นของเหล่าชาติตะวันตกในเม็กซิโก อินเดีย และสิงคโปร์ นั่นเอง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร : 2539, 380)

"เชียงใหม่" หนึ่งในหัวเมืองชายแดนที่สำคัญของรัฐบาลกลาง ก็เป็นเมืองหนึ่งที่มีการปรับเปลี่ยนระบบการปกครองแบบใหม่ให้หลังช่วงปี 2437 เช่นกัน โดยที่สำคัญคือการเข้ามาของเหล่าข้าหลวงไทยจากราชสำนักกลางนั้น ไม่เพียงเป็นการนำระบบการบริหารประเทศแบบใหม่มาใช้เท่านั้น หากแต่ยังนำเอาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมแบบส่วนกลางขึ้นมาด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเรือนแบบ "ชนมบังซิง" (รูป 6.35-6.38) ที่เป็นอิทธิพลอย่างตะวันตกซึ่งแผ่เข้ามายังไทยผ่านสิงคโปร์และปีนัง โดยถือกันว่าเป็นเรือนของกลุ่มผู้ดีหรือกลุ่มชนชั้นสูง ที่ฝ่ายบริหารประเทศต่างพากันหยิบยืมมาใช้ ด้วยเห็นว่าเป็นของดีเลิศนั้น สุดท้ายได้ถูกส่งผ่านเข้าไปยังพื้นที่ในเขตหัวเมืองและชายแดนด้วยเช่นกัน ทำให้กลุ่มเรือนพักอาศัยของชาวไทยกลุ่มต่างๆ ไม่เว้นแม้แต่ "ไทเขิน" ต่างก็ได้รับอิทธิพลดังกล่าว โดยมีกรรณำมาใช้ในการคลี่คลายพัฒนารูปลักษณ์ของเรือนของตน และเชกเช่นเดียวกันกับที่เชียงตุงที่เชื่อว่า

รูป 6.35 เรือนอาศัยแบบ "เรือนชนมบังซิง" ของเมืองเชียงใหม่ (ที่มา : ณ ปากน้ำ : 2531)

รูป 6.36 รูปแบบของเรือนก้งงานถุไม้ยงตะกนคกที่พรเจ้ามานตคัง
รชกาลที่ 5 (ที่มา: น. ณ ปากน้ำ: 2531)

รูป 6.37 เรือนพักอาศัยก้งการเปลยนรูปตึกขณไปสู่ความมยอนก้งนในยุคนั้น
(ที่มา: น. ณ ปากน้ำ: 2531)

รูป 6.38 ไม่ว้นม้งก้งอาคารที่ทำการทางารองทางราชการ
(ที่มา: น. ณ ปากน้ำ: 2531)

ภายหลังการทำสัมปทานป่าไม้ของชาติตะวันตกในไทย ก็น่าจะทำให้เกิดการพัฒนาลักษณะของเรือนอาศัยโดยเฉพาะในหมู่ราษฎรระดับล่างให้เปลี่ยนจากวัสดุแบบ “ไม้ไผ่” เป็นพื้นมาสู่การใช้ “ไม้จริง” มากขึ้น (รูป 6.39-6.43) และที่สำคัญด้วยเหตุที่ไทยยังคงไว้ซึ่งการรักษาเอกราชไว้ได้โดยไม่ตกเป็นเมืองขึ้นของชาติผู้ล่าอาณานิคมต่างๆ ดังกล่าวทำให้การพัฒนาประเทศมีลักษณะที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่เกิดการสะดุด ดังนั้นหลังปี พ.ศ. 2483 เป็นต้นมาภายใต้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติก็ได้มีส่วนเข้ามากระตุ้นให้ประเทศเริ่มเกิดความเจริญโดยภาพรวมได้อย่างเป็นรูปธรรมเหตุนี้จากการมีเศรษฐกิจที่ดีประกอบกับความเป็นชาติที่มีอิสระภาพในการดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตยได้ทำให้เกิดความคล่องตัวในการทำกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างเสรีเรือนอาศัยก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ถูกพัฒนาให้เกิดความเปลี่ยนแปลงตามมาหลังช่วงเวลานี้ นั่นคือการปรับเปลี่ยนทั้งวัสดุและรูปแบบมากขึ้นดังปรากฏให้เห็นได้จากกลุ่มเรือนในกรณีศึกษาที่ทางคณะผู้วิจัยได้ยกเป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นมาแล้วสำหรับการพัฒนาแบบอย่างของเรือนไทเขียงในปัจจุบันและแนวโน้มของการจะเป็นไปทั้งในเมือง “เขียงสูง” และ “เขียงใหม่” จะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

รูป 6.39 เรือน “ไม้ไผ่” ที่ยังเหลือสืบทอดให้เก็บได้ในปัจจุบัน

รูป 6.40 เรือนไม้จริง แต่ผสมกับโครงสร้างแบบเครื่องผูกโดยเฉพาะกับส่วนของหลังคาซึ่งต่อมาเรือนของเขียงใหม่ได้เปลี่ยนมาใช้มุงด้วยใบ “ตองดึง” แทน

รูป 6.41 รูปลักษณะของเรือนที่เปลี่ยนมาเป็นระบบไม้จริงทั้งหมด โดยเฉพาะหลังคาที่มุงกระเบื้องแบบ “นบิ่นเกล็ด”

รูป 6.42 ก่อนที่วัดจะพัฒนาอีกครั้งมาเป็นคันทนแบบ “กระเบื้องดินขอ”

รูป 6.43 ลักษณะของการประดับตกแต่งอย่างเต็มที่เมื่อสร้างมาเป็นเรือนเครื่องไม้อย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะเรือนไทลื้อของชาวเขียงใหม่

แนวโน้มในอนาคต

จากการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและเนื้อหาในทางประวัติศาสตร์จะเห็นได้ว่า โดยสรุปแล้วพัฒนาการของการปรับเปลี่ยนวิถีการใช้สอยพื้นที่ของเรือน กอปรกับลักษณะการเคลื่อนย้ายและเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบ วัสดุ โครงสร้าง ตลอดจนรูปลักษณะของเรือนนั้น ในส่วนของเรือนไทเงินที่ “เขียงคอง” ได้ชี้ให้เห็นถึงร่องรอยของการปรับตัวอย่างน้อยๆ ก็ 4 ช่วงเวลา คือ จากแรกเริ่มที่ทำเป็นเรือนไม้ไผ่อย่างเรือนเครื่องผูกขนาดเล็ก พื้นที่ฝาเป็นฟากและขัดแตะ หลังคามุงแฝกเรือนทำฝาผายออกคลุมด้วยหลังคาทรงจั่วปั้นหยา ก่อนพัฒนาระบบโครงสร้างในช่วงเวลาที่ 2 มาเป็น “แบบมสุม” คือใช้โครงสร้างหลักเป็นระบบ “ไม้จริง” ทั้งหมด (รูป 6.44-6.46) อันได้แก่ เสา รอด ชี้อ ตั่ง จันทัน และอกโบ้ แล้วเอาโครงสร้างส่วนย่อย อาทิ พื้น ตง ฝา แป้ กลอน และระแนงที่ใช้ “ไม้ไผ่” เป็นองค์ประกอบเป็นองค์ประกอบรอง ซึ่งระบบวิธีดังกล่าวถือเป็นแบบแผนอันสำคัญที่อาจเรียกได้ว่าถูกยึดเป็นแบบอย่างมาตรฐานยาวนานที่สุด

รูป 6.44

รูป 6.45

รูป 6.46

ซึ่งแม้แต่ปัจจุบันก็ยังปรากฏมีเรือนลักษณะนี้อยู่บ้าง ด้วยเพราะใช้กำลังในการลงมือประกอบน้อย อีกทั้งวัสดุสำคัญ คือ “ไม้ไผ่” ก็เป็นของที่อยู่ใกล้ตัว ทำให้การก่อสร้างสิ้นเปลืองแรงงานไม่มากนัก อย่างไรก็ตามที่สุดแล้วการพัฒนาระบบและแบบแผนทางสถาปัตยกรรมก็มาถึงช่วงสำคัญ เมื่อเรือนของไทเขินนี้ได้ก้าวมาสู่การเปลี่ยนแปลงระบบวิถีและการใช้วัสดุหลักเพียงอย่างเดียว นั่นคือการบูรณเรือนที่เป็นเรือน “ไม้จริง” ขนาดใหญ่ ภายได้รูปลักษณะแบบเดิม คือเป็นเรือนที่ใช้ไม้จริงปรุทั้งหมดนับตั้งแต่ฐานรากไปจนถึงเครื่องมุงหลังคาที่ทำเป็นแบบแป้นเกล็ดไม้หรือกระเบื้องดินเผา โดยยังคงมีรูปทรงเป็นเรือนแบบฝาผายออกและมีหลังคาเป็นอย่างทรงจั่วปั้นหยาซึ่งแบบอย่างเรือนลักษณะนี้นับเป็นแบบแผนหลักที่ใช้กันมากที่สุดในปัจจุบัน ควบคู่กันไปกับแบบอย่างของเรือนที่เป็นพัฒนาการรุ่นสุดท้ายของไทเขินที่เชียงตุงนี้ หลังจากที่มีอิทธิพลของรูปแบบอาคารที่มีหลังคาอย่าง “ทรงปั้นหยา” ของอังกฤษได้แพร่เข้ามาและถูกนำไปใช้กับเรือนอาศัยอยู่บ้างพอสมควรโดยไม่ได้ถึงกับแพร่หลายและมีส่งผลกระทบต่อแบบแผนเดิมมากนัก

สำหรับเรือนไทเขินของ “เชียงใหม่” นั้น คงเป็นด้วยบริบทของสภาพสังคม การเมือง และการเศรษฐกิจมีความซับซ้อนแตกต่างจากที่เชียงตุงมากกว่า ดังนั้นแบบอย่างของการพัฒนารูปลักษณะทางสถาปัตยกรรมจึงมีการคลี่คลายที่มากกว่าโดยปริยาย โดยมีมากถึง 5 ช่วงเวলাกล่าวคือนอกเหนือจากการพัฒนารวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงในวิถีทางเชิงช่างอย่างเป็นลำดับใน 4 ช่วงเวลาเช่นเดียวกันกับที่เชียงตุงแล้ว (แต่มีช่วงเวลาที่ยาวคาบเกี่ยวกัน) เรือนไทเขินที่เชียงใหม่ยังก้าวข้ามในการพัฒนารูปลักษณะและแผนผังที่มากกว่าไทเขินของเชียงตุงอีกชั้นหนึ่ง นั่นคือพร้อมๆไปกับช่วงสุดท้ายที่เชียงใหม่ถูกอิทธิพลของวัฒนธรรมแบบเมืองหลวงของรัฐส่วนกลางเข้าแทรกแซง การเข้ามาของเรือน “ชนมบังซิง” ที่มีรูปทรงอย่าง “ปั้นหยา” ของชาติตะวันตกและได้รับความนิยมอย่างมากของสังคมชั้นสูงในเขตเมืองกรุงเทพ ก็ถูกนำเข้ามาในดินแดนล้านนาควบคู่กับชนชั้นปกครองที่ถูกส่งตัวขึ้นมา ภายได้แนวคิดในการสร้างความแตกต่างและแสดงถึงความชอบธรรมอย่างเปิดเผย ในฐานะผู้มีอำนาจเหนือกว่าในเชิงวัฒนธรรมต่อชนรอบพื้นที่เดิมความเจริญที่เติบโตขึ้นภายใต้กระแสอิทธิพลของวัฒนธรรมส่วนกลาง ประกอบกับการปรับตัวในการตอบรับ รวมทั้งแบบอย่างของวิถีทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่นๆ ที่โอบรอบทำให้ไทเขินของเชียงใหม่ไม่อาจดำรงอยู่ได้ด้วยความเข้มแข็งของตัวเอง ที่สุดก็เกิดการคลี่คลายไปสู่การใช้วัฒนธรรม “แบบร่วม” ไม่ว่าจะเป็นมิติของเรื่องคติความเชื่อแบบแผนประเพณี โลกทัศน์ ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตและที่สำคัญคือลักษณะรูปแบบของเรือนอาศัย ซึ่งเริ่มถูกกลืนและปรับเปลี่ยนไปสู่ลักษณะที่ “กลายพันธุ์” ไป ดังจะเห็นได้จากกรณีศึกษาที่ยกเป็นตัวอย่างมาแล้ว

จนบางส่วนแทบจะไม่เหลือลักษณะเดิมอยู่เลย ที่สำคัญคือด้วยสภาพทางสังคมและการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปดังกล่าว ทำให้แบบแผนของการใช้ประโยชน์จาก “ที่ว่าง” ของเรือนได้เปลี่ยนไปด้วย ซึ่งแน่นอนว่าเมื่อลักษณะการใช้ที่ว่างเปลี่ยนไป รูปลักษณะของอาคารย่อมถูกปรับเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้ว่าเรือนไทจีนของเชียงใหม่ในยุคปัจจุบันช่วงหลังนี้จะมีการออกแบบแผนผังและรูปทรงหลังคาที่มีความ “ซับซ้อน” มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นเรือนที่มีขนาดใหญ่และมีองค์ประกอบของการใช้พื้นที่ที่หลากหลายด้วยแล้ว เรือนชุดหนึ่งๆ นั้นจะปรากฏการใช้หลังคาที่มีมากกว่า 4 ชุดขึ้นไป โดยถูกนำมาประกอบเข้าด้วยกัน ในลักษณะที่ยักเยื้องไปมา ได้อย่างน่าประหลาดใจ อย่างที่เรือนไทจีนของเชียงตุงไม่มี ซึ่งคุณลักษณะของเรือนไทจีนในเชียงใหม่ตามลักษณะดังกล่าวนี้ ถือได้ว่าเป็นแบบแผนของการคลี่คลายและพัฒนาที่เพิ่มขึ้นเป็น “ช่วงที่ 5” อีกขั้นหนึ่ง

อย่างไรก็ตามภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ที่พื้นที่ต่างๆ ของทุกอนุภูมิภาคนี้ถูกเชื่อมโยงเข้าหากันด้วยเทคโนโลยีอันก้าวหน้ายิ่ง โดยเฉพาะ “สื่อ” ที่ส่งผ่านข่าวสารความรู้ ความบันเทิง และสาระของความเจริญในโลกต่างวัฒนธรรมที่เหนือกว่า ส่งผลให้เกิดแรงขับที่มีต่อโลกทัศน์ในเชิง “วัตถุนิยม” แพร่หลายเข้าไปยังกลุ่มที่ด้อยกว่า ประกอบกับความล้าหน้าและความทันสมัยในการ “เข้าถึง” ไม่ว่าจะเป็นถนนหนทาง ยานพาหนะ และระบบเครื่องกลทางวิศวกรรม ที่สามารถเอื้อให้เกิดการ “สัมผัส” โลกต่างสีต้อกันได้อย่างง่ายดาย ซึ่งนั่นคือสัญญาณแห่งความหายนะที่แฝงตัวมากับความเจริญในรูปวัตถุ ที่กำลังแทรกซึมเข้าไปบ่อนทำลาย “ชีวิต” และ “จิตวิญญาณ” อันมีคุณค่ายิ่งของวัฒนธรรมแบบพื้นถิ่นเดิม ให้สูญหายและมลายหายไปจากชุมชนนั้นๆ แทบจะในทุกๆ ด้าน โดยไม่เพียงเป็นการทำลายเฉพาะในทาง “รูปธรรม” หรือทางกายภาพเท่านั้น หากแต่ยังย่อยสลายอัตลักษณ์ในทาง “นามธรรม” ที่เป็นกลิ่นอายแท้ๆ ของ “รูปชีวิต” แห่งบุรพกาลของเผ่าพันธุ์นั้นอีกด้วย ทั้งนี้เพราะความเจริญดังกล่าวหาได้สอดคล้องกับทุกแบบแผนของวิถีชีวิตในทุกพื้นที่ที่ต่างกันไม่ ดังนั้นหากชุมชนใดชุมชนหนึ่งที่ยังมีบริบททางสังคมซึ่งไม่มีความพร้อมต่อการจะประสานอันกลมกลืนได้กับวัฒนธรรมที่แตกต่างแปลกแยกจากพื้นฐานอันแท้จริงของการพัฒนาทางวัฒนธรรมของตนแล้ว การอ้าแขนตอบรับให้ก้าวเข้ามายังขอบเขตในพื้นที่ จึงเท่ากับเป็นเสมือนหนึ่งการ “ชักศึกเข้าบ้าน” ที่รังแต่จะกัดกร่อนสิ่งที่เป็นมรดกอันล้ำค่าทางภูมิปัญญาที่บรรพชนของตนสร้างขึ้นมา ให้เสื่อมค่าและถูกกลบกลืนหรือแต่งแต้มจนผิดแผกไปจากแบบแผนดั้งเดิมในที่สุด

วิถีแห่งการ “เสื่อมสลาย” ดังกล่าวจึงมักมีปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปจากสังคมที่มีความอ่อนแอในทางวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้จากหลายพื้นที่ในแถบซีกโลกตะวันออกนี้ ที่ต่างต้องยอมพ่ายแพ้ต่อความแข็งแกร่งทาง

วัฒนธรรมสมัยใหม่ของกลุ่มประเทศในซีกโลกตะวันตกที่อาศัย "พลัง" ของ กระแสใน "ระบบทุนนิยม" ที่เชื่อมโยงได้อย่างสอดคล้องกับ "ทัศนคติ" ที่มีต่อโลกทาง "วัตถุนิยม" ซ้ำยังเลื่อนไหลอย่างกลมกลืนมากับ "วิถี" แห่ง "บริโภคนิยม" ที่ต่างล้วนแล้วแต่มุ่งเน้นในคุณลักษณะทาง "กาย" มากกว่า "ทางใจ" ทั้งสิ้น จนทำให้เกิดการประสานกันขึ้นเป็นอนุภาพทางวัฒนธรรม แบบอย่างใหม่อันทรงพลังยิ่ง ที่สามารถจกัขับเคลื่อนเข้าไปแทรกซึมในทุกอณู ของทุกพื้นที่ได้อย่างน่าอัศจรรย์ โดยมีโยว่าวัฒนธรรมใดๆ นั้นจะมีความ แข็งแกร่งมากน้อยสักเพียงใด จนเกือบจะดูเหมือนว่า ณ เวลาในห้วงปัจจุบันนี้ "พลัง" แห่งวัฒนธรรมแบบอย่างใหม่ดังกล่าว แทบจะไม่มีดินแดนหรือพื้นที่ใด ในแผ่นดินนี้ที่จะสามารถต้านทานการรุกไล่ได้จนสำเร็จแล้ว (รูป 6.47-6.51)

รูป 6.47 การเก็บเปลือกไม้จากกระเบื้องดินเผา

รูป 6.48 ลักษณะของเรือนบ้านคำทรงตึกแบบเดิมของเขียงใหม่ (ที่มา น.ณ ปากน้ำ 2531)

รูป 6.49 สภาพของเรือนบ้านคำที่ถูกทุกรานด้วยอาคารแบบสมัยใหม่

รูป 6.50 บ้านที่ถูกเปลี่ยนรูปลักษณะด้วยการปิดบังลักษณะเดิม

รูป 6.51 พหุณายกขึ้นกับการพัฒนารูปแบบลักษณะไปสู่ความนิยมแบบใหม่

ความแพ้พ่ายต่ออิทธิพลของค่านิยมดังกล่าว จึงไม่ใช่เรื่องแปลก ประหลาดใจประการใด หากจะกล่าวว่า **“ไทเซิน”** ทั้งที่ **“เชียงตุง”** หรือที่ **“เชียงใหม่”** ต่างกำลังประสบและเผชิญหน้ากับชะตากรรมนี้อย่างเต็มที่ เช่นเดียวกัน และอาจจะรู้สึกไม่ได้ถึงขนาดมากนักหากจะมองย้อนมาที่ **“เชียงใหม่”** เอง ด้วยเพราะ **“เชียงใหม่”** นั้นเคยเป็นเมืองที่มีความสำคัญ มาก่อน อีกทั้งไม่เพียงมีพัฒนาการทางสังคมและการเมืองมาเป็นเวลาอัน ยาวนานจวบจนถึงปัจจุบัน หากแต่ยังมีความเจริญที่รุดหน้ากว่าเมืองอื่นๆ จนแทบจะกล่าวได้ว่าเป็นสองรองจากเมืองหลวงของไทยเลยทีเดียว ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงย่อมถือได้ว่าเป็นเรื่องง่ายและใกล้ตัวมาก เหตุนี้ผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วจึงเป็นปกติวิสัยที่ยากจะหลีกเลี่ยง **“เรือนไทเซิน”** ของเชียงใหม่ก็เป็นส่วนหนึ่งของการถูกย่อยสลายในทาง วัฒนธรรม ที่เกิดจากคนในชุมชนต่างยอมสยบกับ **“โลกวัตถุ”** สมัยใหม่ที่ กระจุกเข้ามา เรือนอาศัยส่วนหนึ่งต่างถูกรื้อถอนลงเพื่อปลูกสร้างที่พักพิง หลังใหม่ ภายใต้วิถีการดำเนินชีวิตแบบใหม่ที่ **“กระชับตัว”** กว่าและมีลักษณะ แบบอย่างของการใช้ประโยชน์ของที่ว่าง ซึ่งเป็นเหมือนสูตร**“สำเร็จรูป”** ชนิด ตายตัวภายใต้รูปลักษณ์และวัสดุก่อสร้างที่เจิดจรัสแปลกใหม่ในสายตา และความรู้สึกของคนในชุมชน ที่ต่างเหลือบตามองว่าเหล่านี้คือความเป็นผู้มี **“รสนิยม”** และมีความ **“ศิวิไลซ์”** เทียบเคียงกับคนในสังคมเมือง และอาจรู้สึก ได้ถึงความ **“เหนือ”** กว่าผู้อื่นในสังคมเดียวกัน แบบอย่างของเรือนประเภท อาคาร **“ทรงตึก”** สมัยใหม่ที่สร้างด้วย **“คอนกรีตเสริมเหล็ก”** ซึ่งเอื้อต่อ การปลูกสร้างได้มากกว่า 2 ชั้นขึ้นไป (รูป 6.52-6.57) อีกทั้งสามารถสร้างให้มี ความกว้างของพื้นที่ว่างได้มากกว่า **“ไม้”** รวมทั้งวัสดุใหม่ๆ ชนิดอื่นๆ อาทิ **“กระจก”** ที่นำมากรุแทนบานเปิดหน้าต่าง-ประตูไม้ ทำให้ยังมาซึ่งแสงสว่าง ภายในเรือนและการมองเห็นทะลุผ่านเข้าออกได้อย่างเสมือนหนึ่งเป็นเพียง ช่องว่างอันว่างเปล่า หรือวัสดุอื่นอย่าง **“เครื่องมุง”** หลังคาที่มีลักษณะเป็น แผ่นผืนที่ทั้งกว้างและยาวในแผ่นเดียวอย่างพวก **“กระเบื้องลอน”** ที่ สามารถมุงหลังคาทั้งหลังด้วยการใช้เพียงกี่แผ่นเท่านั้น ซึ่งไม่เพียงสิ้นเปลือง ทั้งในวัสดุ โครงสร้างและแรงงานน้อยนัก ทว่ายังมีความแข็งแรงทนทาน อย่างเป็นเยี่ยมอีกด้วย ความทันสมัยดังกล่าวตอบรับอย่างกลมกลืนได้กับ เครื่องมือเครื่องใช้สมัยใหม่ที่พร้อมสนองตอบความสุขสบายให้ได้อย่างครบครัน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทไฟฟ้า เช่น ตู้เย็น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เตารีด พัดลม เครื่องปรับอากาศ หรือเครื่องใช้ที่ให้ความบันเทิงเริงรมย์อย่าง โทรทัศน์วิทยุ เครื่องเสียงต่างๆ ซึ่งสิ่งประดิษฐ์อันก้าวหน้าอย่างนี้ย่อมดูขัดเขิน ในสายตาของชาวไทเซินยุคใหม่ต่อการอยู่อาศัยที่เป็นเรือนไม้ ดังนั้นความ พยายามในการปรับตัวต่อความเจริญในสังคมยุคใหม่ ที่หล่อหลอมและชักนำ **“คนไทเซิน”** รุ่นใหม่ให้เปลี่ยนทัศนคติและรสนิยมกับวิถีอย่างใหม่นี้ จึงดู กลายเป็นเรื่องปกติวิสัยที่ส่วนใหญ่เริ่มสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้งกับตนเอง

รูป 6.52 เรือนอาศัยแบบไทจีนในปัจจุบัน

รูป 6.53 ภายในของเรือนกับการให้แสงสว่างในวิถีใหม่

รูป 6.54 การทำช่องเปิดด้วยวัสดุอย่างใหม่

รูป 6.55 การจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยที่ไม่ได้อิงกับแบบแผนเดิม

รูป 6.56 การตกแต่งภายในที่ปราศจากข้อจำกัดของความเชื่อดั้งเดิม

รูป 6.57 การให้สอยพื้นที่ที่เปลี่ยนไปสู่แบบอย่างของโลกตะวันตก

ครอบครัว รวมทั้งสังคมโดยรอบในชุมชนอีกด้วยดังจะเห็นได้จากความพยายามในการหารายได้เพื่อนำมาสู่การสร้างภาพลักษณ์ใหม่ของตนเอง ทั้งแนวความคิด การมองโลก รวมไปถึงลักษณะทางกายภาพโดยรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการแต่งกาย ภาษา การใช้ชีวิต ที่สำคัญที่สุดคือการรวมไปถึงการสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ภายใต้รูปลักษณะของอาคารแบบใหม่ ซึ่งถือเป็นตัวทำลายวัฒนธรรมของการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมไปอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ จากเดิมเรือนไทจีนนั้น การได้มาซึ่ง “ที่ว่าง” ทางสถาปัตยกรรมเพื่อใช้สอยนั้น ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากความต้องการใช้งานจริงๆ ที่มีการลำดับการใช้งานและการเข้าถึงพื้นที่ในแต่ละส่วนนั้น เป็นไปตามการจัดระเบียบของการใช้ “พื้นที่” ที่อิงกับสาระทางประเพณีและวัฒนธรรม อาทิ การแยกส่วนของ “พื้นที่” ที่เรียงลำดับการเข้าถึง จาก “สาธารณะ” สู่ “กึ่งสาธารณะ” และที่สำคัญคือ พื้นที่ที่เป็น “ส่วนตัว” โดยเริ่มจาก “ช่วง” เข้าสู่ “ชาน” สู่ “เดิน” ก่อนเป็น “ห้องนอน” และ “ครัวไฟ” เป็นลำดับสุดท้าย ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากเงื่อนไขข้อบังคับที่มาจาก “คติความเชื่อ” อาทิ พื้นที่ส่วนที่จะตั้ง “หิ้งพระ” หรือ “หิ้งบรรพบุรุษ” หรือ “แม่เตาไฟ” ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ถือเป็นส่วนสำคัญในฐานะบริเวณอันศักดิ์สิทธิ์ ที่แฝงด้วยเนื้อหาทางด้าน “จิตวิญญาณ” จึงมักเป็น “ที่ว่าง” ที่ถูก “จำกัด” ตำแหน่งอยู่เป็นการเฉพาะ โดยมีเรื่องของ “ทิศ” และ “ที่ตั้ง” ที่ต้องกำหนดขึ้นอย่างตายตัว ซึ่งนั่นอาจกล่าวได้ว่าเรือนแบบดั้งเดิมสามารถสะท้อน “รูปชีวิต” ของคนไทจีนอย่างแท้จริง ทว่าเรือนอาศัยสมัยปัจจุบันที่นำมาปลูกกันนั้น เหตุด้วยเพราะมีข้อจำกัดในเรื่องของ “งบประมาณ” ค่าก่อสร้างที่ค่อนข้างสูง ดังนั้นรูปแบบลักษณะรวมทั้งแผนผังที่นำมาใช้ จึงล้วนแล้วแต่เป็นไปในรูปของ “แบบสำเร็จรูป” ที่มีแบบอย่างอันเบ็ดเสร็จ คือเป็นเรือนแบบ 1 หรือ 2 ชั้น ที่ไม่มี “ใต้ถุนเรือน” อาจมีเพียง “ระเบียง” ทางขึ้นเดียว จากนั้นก็เปิดประตูเข้าสู่เรือนภายใน ซึ่งส่วนแรกมักเป็น “ห้องโถง” สำหรับใช้พักผ่อนหรือรับแขก ถัดมาเป็น “บันได” ทางขึ้น มี “ห้องน้ำ” ซ่อนอยู่ใต้ชานพักบันได ตรงข้ามกับบันไดทางขึ้นเป็น “ห้องรับประทานอาหาร” แบบตั้งโต๊ะนั่งเก้าอี้ ด้านหลังสุดเป็น “ครัว” สำหรับพื้นที่ขึ้นบันจากบันไดทางขึ้น มี “โถง” เล็กๆ สำหรับเป็นตัวจ่ายไปยัง “ห้องนอน” ซึ่งแบ่งกันออกเป็น 2-3 ห้องตามแต่ขนาดอาคาร ซึ่งจะเห็นได้ว่าเรือนทุกหลังล้วนมีสูตรสำเร็จเป็นเช่นนี้ ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ว่าง จึงไม่ได้เกิดขึ้นจาก “บริบท” หรือ “เงื่อนไข” ที่สะท้อนมาจากวิถีการดำเนินชีวิตแบบนุพกาลแต่ๆดังกล่าว แต่กลับเป็นการ “บังคับ” ให้ผู้อาศัยต้องดำเนินชีวิตไปตามข้อกำหนดของตำแหน่งและลำดับที่ว่างที่ถูกกำหนดขึ้นใหม่นั้น ที่สำคัญคือกับ “พื้นที่อันเฉพาะ” ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นที่รวมของ “ศูนย์กลาง” แห่งทุกชีวิตของครอบครัวในทางจิตวิญญาณ ซึ่งถูกผูกปมเข้ากับเรื่องของคติความเชื่อมาก่อน มาบัดนี้ได้หายจากไปจากวิถีของชาวไทยยุคใหม่ในเชียงใหม่สิ้นแล้ว คงเหลือแต่เพียงส่วนหนึ่งของเรือนไม้เก่า

ที่ยังไม่ได้ถูกรื้อถอน ด้วยเพราะยังมี “พ่อเฒ่า” “แม่เฒ่า” ผู้ที่ยังเปี่ยมด้วยความผูกพัน ห่วงแหน อาหาร และยังคงหลงซึมซับอยู่กับความขลังอันมีคุณค่าของกลิ่นอายแห่ง “เนื้อแท้” ที่เหลือเป็นลมหายใจแบบเก่าๆ เอือกสุดท้ายคอยรักษาไว้ให้เรือนแบบเก่านี้สามารถยืดอายุออกไปเพียงอีกช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น

หากเช่นเดียวกับเรือนไทเงินที่ “เชียงตุง” ซึ่งแม้ว่าในปัจจุบัน โดยภาพรวมแล้วส่วนใหญ่จะยังคงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของรูปแบบตามอย่างประเพณีเดิม ด้วยเพราะยังห่างไกลจากความเจริญ ประกอบกับเชียงตุงเป็นเมืองที่เพิ่งจะเปิดดั่งนั้นวัฒนธรรมแบบวิถีสมัยใหม่จึงยังไม่ได้เข้ามาคล้ำกรายมากนัก แต่ทว่าภายหลังจากที่พม่าเริ่มอนุญาตให้มีการเข้าออกประเทศได้ไม่นานมานี้ ร่องรอยของการปรับเป็นแนวทางวัฒนธรรมก็เริ่มปรากฏให้เห็นบ้างแล้ว ที่ชัดเจนที่สุดคงเห็นได้จากชุมชนไทเงินในหมู่บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง จังหวัดเชียงตุง ที่เรือนกลุ่มหนึ่งได้ผุดขึ้นในท่ามกลางเรือนแบบเก่าอย่างน่าตกใจ โดยเป็นอาคารตึกแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 ชั้น (รูป 6.58-6.62) ที่เป็นสถาปัตยกรรมแบบเมืองชนิดไม่เหลือโครงเค้าของรูปแบบลักษณะเดิมของท้องถิ่นให้เห็นเลย เรือนกลุ่มดังกล่าวถูกสร้างขึ้นเรียงแถวเป็นแนวกระดานด้านหน้าสุดของหมู่บ้าน ประหนึ่งจงใจจะเผยโฉมเพื่ออวดความศิวิไลซ์ให้สังคมหมู่บ้านได้รับรู้ ความน่าตกใจสำหรับคนละวิสัยหาใช้อยู่ที่รูปแบบลักษณะของตัวอาคาร หรือรู้สึกเสียใจกับการเกิดขึ้นของเรือนชุดนี้ไม่ หากแต่กลับสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์คนในชุมชนนี้ว่า เจ้าของเรือนที่สร้างกันนั้นต่างล้วนเชิดหน้าชูตาด้วยความมั่งมีของตนที่เป็นผลพวงมาจากการส่งลูกสาวให้เดินทางเข้าออกนอกประเทศในแถบบ้านใกล้เรือนเคียงนี้เอง (คณะผู้วิจัยของสงวนสิทธิ์ที่จะระบุชื่อที่ชัดเจน) ด้วยการ “ขายบริการ”

รูป 6.58 การรุกรานของโลกสมัยใหม่ที่กำลังขยายเข้าไปยังชาวไทเงิน เชียงตุง สังเกตจากรับสัญญาณดาวเทียมสำหรับโทรทัศน์

รูป 6.59 เครื่องรับสัญญาณที่กลายเป็นสิ่งแสดงสถานภาพของสังคมอย่างใหม่ที่กำลังเป็นที่ต้องการ

รูป 6.60 ความตั้งใจปรับเปลี่ยนลักษณะของที่อยู่อาศัยจากเรือนไม้มาเป็นอาคารตึกแบบใหม่

รูป 6.61 ลักษณะรูปแบบใหม่ของรูปทรงของอาคารที่หึงคุณลักษณะแบบดั้งเดิมของไท่เงินที่เชียงใหม่

รูป 6.62 โรงงานอิฐกับความต้องการที่ไม้ปิ่นจะมากขึ้นของการใช้ก่อสร้างที่อยู่อาศัยแทนเครื่องไม้

แต่นำรายได้อย่างเป็นกอบเป็นกำส่งมาให้พ่อแม่ปลูกเรือนเพื่ออวดเพื่อนบ้าน “ทัศนคติใหม่” ที่เกิดขึ้นกับสังคมที่นี่เช่นนี้ ถือเป็นสัญญาณที่อันตรายยิ่ง เพราะนั่นไม่เพียงหมายถึงว่าสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทเงินที่นี่กำลังเริ่มจะถูกทำลายแล้ว แต่ยังหมายถึงว่า วิถีแห่ง “โลกวัตถุนิยม” ได้รุกคืบเข้ามาแพร่เชื้อในสังคมของตนเองอย่างน่าสะพึงกลัวอีกด้วย (รูป 6.63-6.65) โดยเห็นได้ชัดเจนจากสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ที่เริ่มเห็นดีเห็นงามกับวิธีการสร้างฐานะดังกล่าว เพราะเป็นวิธีการได้มาซึ่งรายได้ที่ค่อนข้างง่าย ต่างจากการดำรงชีพในปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความลำบากยากแค้น การทำอะไรทำนองก็ไม่ค่อยได้ผลที่กว่าจะเก็บหอมรอมริบได้อาจกล่าวได้ว่าต้องเหนื่อยสลายใจแทบขาด “มุมมองใหม่” ต่อชีวิตเช่นนี้จึงเกิดขึ้นและแพร่กระจายไปทั่วอย่างรวดเร็วโดยไม่ใช่เป็นเรื่องแปลกหากจะเห็นคนในชุมชนแม้จะยากไร้เพียงใด ก็ดูเหมือนต่างทุรนทุรายที่จะต้องเจียดเงินส่วนหนึ่งไปซื้อ “ทอง” ไม่ว่าจะเป็นสร้อยคอ ต่างหู กำไล แหวน ฯลฯ มาประดับอวดโฉมประชันให้เห็นกันแถววัดในทุกงานบุญที่คณะวิจิตรมีโอกาสเข้าไปเก็บข้อมูล

รูป 6.65 ภาพถ่ายกับเครื่องทองที่ถวายเป็นเครื่องวัดระดับฐานะระหว่างกัน

รูป 6.63 เช่นเดียวกับวัดมุงที่เปลี่ยนจาก “กระเบื้องดินเผา” มาเป็น “สังกะสี”

รูป 6.64 รวมทั้งการใช้สีสันทันแบบที่วิทยาลัยสตรีในการตกแต่งอาคารไม้เตี้ยๆ

“รอยต่าง” ที่ได้ปรากฏและรุกรลามให้เห็นใน “เรือนไทเชิน” ทั้งที่ เชียงตุงและเชียงใหม่มังที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงที่ กำลังเกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับ โดยที่ของเชียงใหม่นั้นได้บอกให้ เห็นถึงการสูญสลายในมิติทางวัฒนธรรมด้านการอยู่อาศัยที่เป็นไปค่อนข้าง มากแล้ว แต่ในขณะที่ไทเชินของเชียงตุงอาจถือได้ว่าการเปลี่ยนแปลงไปสู่ ยุคสมัยใหม่กำลังเพ็งจะเริ่มขึ้นและน้อยอยู่โดยหากอธิบายเป็นเชิงเปรียบเทียบระหว่างกัน ก็อาจกล่าวได้ว่าที่เชียงตุงยัง “เดิน”ช้ากว่าที่เชียงใหม่อยู่ ประมาณ 30 ก้าว (30 ปี) แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นกับภาพลักษณ์ที่ปรากฏก็ทำให้ สามารถคาดเดาหรือพยากรณ์ได้ว่าในอนาคตอันใกล้นี้เรือนไทเชินทั้งที่ เชียงใหม่และเชียงตุง จะต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบลักษณะของเรือนไปสู่ วิธีการสร้างอาคารในลักษณะร่วมสมัยแบบใหม่ พร้อมๆ ไปกับการย่างก้าว ไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิต โลกทัศน์ และทัศนคติในลักษณะ ใหม่ ที่คลุกเคล้าด้วยกลิ่นอายของกระแสวัฒนธรรมแบบสากลอย่างแน่นอน และตราบโตที่ชุมชนเองหรือรัฐไม่เห็นถึงความสำคัญของคุณค่าในทาง วัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของตนเหล่านี้ โดยยังคงปล่อยให้ เกิดความเข้าใจผิดๆ ในทางทัศนคติรวมทังไม่พยายามสร้างจิตสำนึกให้ท้องถิ่น ตระหนักถึงบทบาทและภูมิปัญญาอันล้ำค่าของวิถีแห่งตนแล้ว เชื่อว่า ที่สุดไม่นานนัก “ไทเชิน” อาจเหลือเป็นเพียงตัว “ละคร” ที่โลดเล่นอยู่บน “ตำนาน” หรือหน้า “ประวัติศาสตร์” ให้คนรุ่นหลังสร้างจินตนาภาพย้อนเวลา เอาเอง เหมือนดังเช่นบางเผ่าพันธุ์ที่ได้สูญพันธุ์ไปแล้วเท่านั้น

บทที่ 7 ความผูกพันระหว่างสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ชีวิต และ เรือนพื้นถิ่นของชาวไทยเชื้อสายใหม่-เชียงตุง

จากการลำดับความเข้าใจต่อเนื่องนับแต่ความเป็นมาและเหตุผลของการศึกษา ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกทัศน์ของไทเขิน บริบทของหมู่บ้านไทเขินที่เชียงใหม่และเชียงตุง ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับบริบทและเรือน รูปลักษณะของเรือนทั้งสองแหล่งที่ตั้ง และพัฒนาการของเรือนความแปรเปลี่ยนตามช่วงเวลาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันพร้อมวิเคราะห์แนวโน้มในอนาคตตั้งแต่บทที่ 1 ถึงบทที่ 6 ได้พบว่าอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินทั้งที่เชียงใหม่และเชียงตุง คือ ความผูกพันแนบแน่นระหว่างสภาพแวดล้อมธรรมชาติและชีวิตซึ่งมีผลสะท้อนยังตัวเรือนซึ่งเป็นปัจจัยหลักอันหนึ่งของการดำรงชีวิตและมีรายละเอียดเกี่ยวเนื่องที่น่าสนใจยิ่ง โดยจะแยกการเสนอรายละเอียดออกเป็นสองส่วน แต่ทั้งสองส่วนยังมีเนื้อหาที่คาบเกี่ยวกัน อันได้แก่

- สภาพแวดล้อมธรรมชาติและชีวิต
- ชีวิตและเรือน

7.1 สภาพแวดล้อมธรรมชาติและชีวิต

จากการศึกษาในเนื้อหาของโลกทัศน์และบริบทของชุมชนไทเขินในเชียงใหม่และเชียงตุงได้พบข้อสังเกตว่าทั้งโลกทัศน์และวิวัฒนาการของการดำรงชีวิตของชาวไทยเชื้อสายใหม่และเชียงตุงมีลักษณะพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน ชีวิตและวงจรของการดำรงชีวิตเป็นผลจากปัจจัยหลัก 3 ประการ คือ

- การเคารพและอ่อนน้อมถ่อมตนต่อธรรมชาติที่แวดล้อมตัวตน
- ระบบสังคมที่เคารพต่อคนและคุณค่าของคน
- ระบบการผลิตของสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งตนเอง

7.1.1 การเคารพและอ่อนน้อมถ่อมตนต่อธรรมชาติที่แวดล้อมตัวตน

การให้ความเคารพและอ่อนน้อมถ่อมตนต่อธรรมชาติที่แวดล้อมตัวตนของชาวไทยเชื้อสายใหม่และเชียงตุงมีลักษณะพื้นฐานเช่นเดียวกัน ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม

1) การเชื่อมโยงระหว่างจิตวิญญาณ คน และระบบนิเวศ

โดยอาศัยความเชื่อเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยง เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับผีป่า ผีทุ่ง ผีเขา (ชัชวาล ทองดีเลิศ 2545 : 47) รุกขเทวดา นางไม้ หรือเรียกน้ำฝนว่า “น้ำฟ้า” (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2533 : 11) ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพซึ่งบางครั้งอาจแฝงไว้ด้วยความกลัวด้วย ความเชื่อเหล่านี้มีความเป็นศูนย์กลางระหว่างจิตวิญญาณของผีหลากหลายกับระบบนิเวศ ทำให้สำนักอยู่ตลอดเวลว่า “คนเป็นเพียงส่วนเล็วของธรรมชาติและจะดำรงชีวิตอยู่ได้ตราบเท่าที่ธรรมชาติแวดล้อมให้คุณเท่านั้น ดังนั้นจำเป็นต้องมีสัมพันธภาพกับธรรมชาติ

แบบพึ่งพา แบบพี่น้องคือทั้ง “สัมพันธ์และรักษา” จะต้องถือว่า “กินน้ำต้องรักษาน้ำ” “กินสัตว์ต้องรักษาสัตว์” อย่างพอดีและพอเพียง (บาตหลวงนิพนธ์ เทียนนิหาร 2545 : 35)

ในขณะที่ความเชื่อเป็นสื่อในการเชื่อมโลก จิตวิญญาณ คน และระบบนิเวศ แต่ในขณะเดียวกัน “คน” ซึ่งเป็นปัจจัยที่อยู่กึ่งกลางระหว่างจิตวิญญาณและระบบนิเวศตระหนักดีว่าในบางช่วงเวลาจิตวิญญาณ และระบบนิเวศ อยู่ในสถานะที่ไม่สมดุลได้ เช่น ขาดน้ำในการทำการเกษตรเพราะฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลหรือน้ำป่าไหลมามากเกินไปจนท่วมไรนา อันเป็นภาวะที่เป็นรูปธรรมซึ่งตามความเชื่อหมายถึงจ้าวป่า จ้าวเขา ไม่ช่วย ทำให้คนต้องใช้สติปัญญาแห่งตนเพื่อสร้างสมภูมิปัญญาอันก่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างระบบนิเวศและชีวิต

2) การสร้างดุลยภาพระหว่างคนและธรรมชาติด้วยภูมิปัญญา

ในสังคมเกษตรกรรมท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่เป็นป่าเขา ชาวไทเขินได้ใช้ระบบเหมืองฝายเพื่อการเกษตรสืบต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ¹ และระบบเหมืองฝายนี้เองที่เป็นสื่อในการสร้างดุลยภาพระหว่างสภาพแวดล้อมธรรมชาติกับชีวิตของชาวไทเขินทั้งที่เชียงใหม่และเชียงตุงที่สำคัญยิ่งเพราะเหมืองฝายมิใช่เป็นเพียงระบบการจัดการน้ำจากที่ต่างระดับเพื่อการเกษตรเท่านั้น แต่เป็นอูบายที่แฝงอยู่ในการจัดระบบวงจรของชีวิต สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมธรรมชาติของไทเขินให้มีดุลยภาพ

- แฝงไว้อย่างไร? ระบบเหมืองฝายให้อะไร? แก่ชีวิตบ้าง?

คำตอบของคำถามนี้มีทั้งผลที่ได้โดยตรงและผลที่ได้ทางอ้อมที่เห็นได้ชัดมี 4 ประเด็น คือ

2.1) การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรในพื้นที่ต่างระดับ ซึ่งได้เสนอรายละเอียดแล้วในบทที่ 3 ทั้งระบบที่ใช้ในเชียงใหม่และเชียงตุง ทั้งหมู่บ้านไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงต่างก็ใช้ระบบการจัดการน้ำต่างระดับในพื้นที่ราบเดียวกัน แต่ที่เชียงใหม่มีการผสมผสานเทคโนโลยีใหม่เพิ่มเติมเช่นการใช้รางวินคอนกรีตแยกการจ่ายน้ำจากเหมืองต้นทางสู่ระดับปลายทางหลายแห่งที่ต่างระดับกันได้แต่ระบบของเชียงตุงยังเป็นเหมืองฝายแบบบุพกาลค่อยๆ ไหลรินไปตามความต่างระดับจากพื้นที่สูงไปยังพื้นที่ต่ำ

2.2) เหมืองฝายสร้างสังคมที่เกื้อกูล

เมื่อศึกษาในรายละเอียดของระบบเหมืองฝายจะพบว่าก่อนที่จะเป็นเหมืองฝาย ซึ่งแท้ที่จริงแล้วเป็นเทคโนโลยีการจัดการน้ำที่ต้องอาศัยการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพอย่างยิ่งจึงจะสำเร็จได้ เริ่มด้วยการจัดการพื้นที่รับน้ำขนาดเหมือง ตำแหน่งของฝาย ขนาดของแต่ที่จ่ายน้ำซึ่งสัมพันธ์กับพื้นที่รับน้ำและปริมาณน้ำที่แต่ละพื้นที่จะได้รับ ความร่วมมือร่วมใจการเกื้อกูลและรู้จักแบ่งปันของกลุ่มเหมืองฝาย ผู้ควบคุมดูแลการจ่ายน้ำ ซึ่งเรียกว่า “แก่เหมือง” “แก่ฝาย” หรือ “แก่เหมืองฝาย”² ในกระบวนการดังกล่าวซึ่งกว่าจะดำเนินการ

รูป 7.2 แสดงผังหมู่บ้านหมื่น อำเภอยางสัก จังหวัดเชียงใหม่ แสดงน้ำเงินและน้ำหมึกของเรือนพื้นดินไทเขมรเชียงใหม่และไทลื้อในบริเวณแผนที่
ที่มา: จากการสำรวจภาคสนาม 28 มีนาคม 2547

ครบวงจรตั้งแต่ขุดลำเหมืองต่อจากลำน้ำธรรมชาติมาจนกระทั่งถึงวาระที่จ่ายน้ำเข้านาได้ เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยระบบสังคมที่เกื้อกูลอย่างแน่นแฟ้นเป็นตัวหลักในการดำเนินการ ทำให้เกิดการ “เอามื้อ เอารัน” ซึ่งหมายถึงความร่วมมือการช่วยกันด้วยแรงงานของทุกคนที่มีส่วนร่วมในพื้นที่ที่รับน้ำจากเหมืองฝายนั้นๆ หากไม่สามารถมาร่วมใช้แรงงานได้ต้องทำการจัดจ้างแรงงานแทนเพื่อให้การดำเนินงานเหมืองฝายลุล่วงไปด้วยดี (พรพิไล เลิศวิชา 2546 :27).

2.3) เหมืองฝายสร้างการช่วยเหลือแรงงานในการผลิตเพื่อยังชีพ

ระบบเหมืองฝายเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้การเกษตรไม่ว่าจะเป็นนา สวนไร่ ประสบผลแต่ในข้อเท็จจริงเหมืองฝายจะมีความสำคัญต่อพื้นที่นามากกว่าการเกษตรระบบอื่นๆในการทำนาของคนไทแทบทุกกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังมีระบบชีวิตและสังคมแบบบุพการีเป็นการทำนาเพื่อยังชีพมิใช่ทำนาไว้ขายระบบนาของคนไทเป็นระบบที่ต้องการการช่วยเหลือแรงงานซึ่งกันและกันแรงงานซึ่งเป็นฐานดั้งเดิมของการผลิตเพื่อยังชีพของไทยเงินเป็นการช่วยเหลือแรงงานในการผลิตเพื่อกินเป็นการใช้แรงงานในครอบครัวและเครือญาติเป็นหลัก ไม่ใช่การจ้างแรงงาน ใช้ความรักและความเข้าใจความห่วงใยและเอื้ออาทรซึ่งกันและกันเป็นสื่อเชื่อมโยงในการผลิตมิใช่ผลประโยชน์ทางวัตถุหรือกำไร(ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2543:17) ดังจะเห็นว่าระบบการช่วยแรงงานแบบ“ลงแขก”ของไทยเงินอันเป็นระบบการช่วยเหลือแรงงานในการผลิตเพื่อยังชีพเป็นผลพวงมาจากระบบเหมืองฝาย

2.4) หลังจากการช่วยเหลือแรงงานในการผลิตเพื่อยังชีพแล้วยังมีระบบการเกื้อกูลอื่นซึ่งมิใช่การผลิตทางการเกษตรติดตามมา เช่นการอยู่เป็นเพื่อนศพ งานแต่งงาน งานบวช ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลทางอ้อมจากสังคมเกษตรกรรมทั้งสิ้น

7.1.2 ระบบสังคมที่เคารพต่อคนและคุณค่าของคน

ชีวิตที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของไทยเงิน มิได้ผูกพันเฉพาะกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติเท่านั้น แต่ในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะคนและกลุ่มชนก็มีความผูกพันกับการดำรงชีวิตไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ในระบบสังคมที่เคารพพ่อแม่ถือเอาพ่อแม่เป็นศูนย์กลางของครอบครัวนี้เป็นพื้นฐานสังคมครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ไท (ยศ สันตสมบัติ 2543 : 101) ผนวกกับการนับถืออาวุโสสูงกว่าพ่อแม่ คือ บรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ พระ ให้ความเคารพต่อคุณค่าของมนุษย์ การนับถืออาวุโสนี้แม้แต่ไม่ใช่ญาติพี่น้องแท้จริงแต่ก็มีการนับญาติเรียกกันว่า พี่ น้อง น้า อา ลุง ตา ยาย มีความภาคภูมิใจในครอบครัวและบรรพบุรุษ คนไทมีความภาคภูมิใจในตนเองสูงมาก ภาคภูมิใจเหมือนนกยูง (ยศ สันตสมบัติ 2543:72) ระบบสังคมของการเคารพต่อคนและคุณค่าของคนทั้งที่เป็นครอบครัวจริงและครอบครัวสมมุตินี้ สะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนในผังของหมู่บ้าน การเกาะกลุ่มของเรือน ช่างบ้าน และช่างเรือนซึ่งเป็นศูนย์กลางของกลุ่มเครือญาติดังในรูป 7.2 จะสังเกตเห็นได้ชัดเจนว่าเรือนหลายหลัง

เกาะกลุ่มกันเป็นกลุ่มเล็กบ้างใหญ่บ้างตามขนาดของการรวมกลุ่มของครอบครัว สามารถเดินทางต่อเนื่องผ่านได้หมู่บ้านของกลุ่มเครือญาติได้อย่างสะดวก

นอกจากนี้ในสังคมของคนไทเขินในเชียงตุงซึ่งต่างกับไทเขินในเชียงใหม่ เพราะที่เชียงใหม่เป็นสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทด้วยกันไม่ว่าจะเป็นไทเขิน ไทยวน ไทลื้อ ไทใหญ่ ไทยอง หรือแม้แต่คนไทยสยามจากภาคกลาง ก็เป็นคนไทยด้วยกันก็มีการแต่งงานผสมผสานกันจนแยกจากการมองเฉพาะภายนอกได้ยาก แต่ไทเขินเชียงตุงซึ่งอยู่ในสังคมใกล้ชิดกับพวกเป็นกลุ่มที่ภาคภูมิใจในความเป็นไทเขิน ไม่แต่งงานกับพม่ามักแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกัน หรือคนไทด้วยกัน ทำให้สังคมเครือญาติขยายตัวใหญ่ขึ้น (ศรีศักร วัลลิโภดม 2544:12) ดังนั้น ความเกี่ยวของทางสายโลหิตของสมาชิกในหมู่บ้านเป็นปัจจัยที่ทำให้แรงเกื้อหนุน ในหมู่บ้านมีสูงมาก (จักรทิพย์ นาดสุภา 2533:2) ทั้งยังมีพิธีเรียกขวัญของ หมู่บ้านที่ให้กำลังใจซึ่งกันและกันแสดงพลังของกลุ่มให้มีพลังใจสู่ความยาก ลำบากมีสถานที่อันเป็นศูนย์รวมของสมาชิกในหมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในระบบ เครือญาติ อาทิ ศาลปู่ตา ไร่บ้าน เทวดาบ้าน มีระบบการสืบทอดครอบครัว ของไทเขินเชียงตุงจะเป็นลูกสาวคนเล็กที่จะสืบทอดครอบครัวของเรือนของพ่อแม่ เลี้ยงดูพ่อแม่⁵ ซึ่งต่างไปจากกลุ่มไทใหญ่ในจีนที่ผู้สืบทอดครัวเลี้ยงดูพ่อแม่ และรับมรดกเรือน คือลูกชายคนเล็ก (ยศ สันตสมบัติ 2543:97) สำหรับกลุ่ม ไทเขินในเชียงใหม่ซึ่งฐานของสังคมและวัฒนธรรมยึดถือรากเดียวกันกับที่ เชียงตุง ในขณะที่ระบบสังคมโดยรวมของเชียงตุงยังเป็นแบบบุพการีที่ยึดถือ กันอยู่ปัจจุบันนี้แบบชนิตข้ามกาลเวลา ความแปรเปลี่ยนช้ามากแต่ระบบ สังคมของไทเขินเชียงใหม่ซึ่งมีความใกล้ชิดกับสังคมเมือง มีพัฒนาการทาง วัตถุเข้าแทรกซึมอย่างมากมาจากระบบเครือญาติและการเกื้อกูลกันยังคงหลงเหลือ แต่เริ่มมีความแปรเปลี่ยนเพราะระบบการผลิตอย่างพอมีพอกินและพึ่งตนเอง ในบางพื้นที่เริ่มแปรเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อขาย เริ่มมีนายจ้างและลูกจ้าง การเคารพต่อคนและคุณค่าของคนเริ่มสลับสน

7.1.3 ระบบการผลิตของสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งตนเอง

ในสังคมเกษตรกรรมหรือสังคมชาวนาเป็นระบบชุมชนที่ยืน อยู่บนชาของตัวเอง เป็นการผลิตเพื่อบริโภค พอมีพอกิน (self-sufficient) ซึ่งเป็น ระบบการผลิตเพื่อยังชีพไม่ใช่ผลิตเพื่อขาย (จักรทิพย์ นาดสุภา 2543:3) ระบบ ดังกล่าวยังมีตัวตนจริงในสังคมของไทเขินเชียงตุง ชาวไทเขินเชียงตุงไม่ทำนาเพื่อ ขายแต่ทำไว้เพื่อเก็บไว้กินในครอบครัวตลอดปี ทั้งยังเมื่อให้ญาติพี่น้องหรือผู้คุ้น เคยได้หยิบยืมในคราวขาดแคลน ชาวนาไทเขินจะขายข้าวในกรณีเดียว คือเพื่อ นำเงินไปทำบุญในงานบุญเท่านั้น⁶ ระบบเศรษฐกิจของไทเขินเชียงตุงเป็นระบบ เศรษฐกิจที่พึ่งตนเองอย่างแท้จริง เพราะชาวนาไทเขินสามารถผลิตอาหารและ เครื่องนุ่งห่มได้เอง หากินจากธรรมชาติด้วยความเคารพและนอบน้อมต่อธรรม- ชาติ มีระบบการแลกเปลี่ยนแทนการซื้อขาย⁷ มีความพอเพียงในตนเองสูงมาก

รูป 7.3 สวนครัวส่วนดีของแม่และบ้านเท-ล้านลา เชียงตุง

รูป 7.4 สวนครัวของหมู่บ้านต้นช้าง-ริมน้ำหลวง เชียงตุง

รูป 7.5 ปูลูกไม้รอบพื้นที่บ้านเพื่อใช้เป็นอาหาร และวัสดุสร้างพื้นฐาน

รูป 7.6 ปูลูกไม้รอบวัดที่วัดบ้านดงผ้า อำเภอยางทอง เชียงตุง

ชาวนาชาวไร่ไทเขินในเชียงใหม่และเชียงตุงยังถือว่าธรรมชาติและชุมชนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน การจับปลา เก็บผัก และตัดไม้เพื่อการดำรงชีพจะกระทำแบบด้อยที่ด้อยอาศัยซึ่งกันและกัน⁹ เครื่องมือจับปลาจะใช้เฉพาะกับปลาที่โตพอแล้ว ปลาตัวเล็กตัวน้อยจะปล่อยออกไปได้เพื่อให้เจริญเติบโตและขยายพันธุ์ได้ การตัดไม้ทำหินจะเลือกตัดเฉพาะที่จำเป็นและตัดได้คาเพื่อให้กิ่งสามารถงอกเพิ่มได้รวดเร็ว พร้อมมีการปลูกเพิ่มตลอดเวลา¹⁰

รูป 7.7 ชาวนาไทเขินเชียงใหม่เริ่มดำนาและจับปลาที่ขุดในนา เฉพาะปลาตัวใหญ่เท่านั้น

รูป 7.8 กระบุงใส่ปลาตัวใหญ่ที่จับได้ในนา ในช่วงเริ่มดำนาของไทเขินเชียงใหม่ที่บ้านร่องที่น้ำลึก ดอยสะเก็ด

ปัจจุบันระบบการผลิตแบบพึ่งตนเองของไทเขินเชียงใหม่ในบางพื้นที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากภาครัฐปรับเปลี่ยนระบบชลประทานจากระบบเหมืองฝายแบบดั้งเดิมเป็นระบบคลองส่งน้ำ โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอดอยสะเก็ดระบบเหมืองฝายเดิมซึ่งมีทั้งระบบใหม่และระบบย่อยต่อเนื่องกันเป็นเครือข่ายเพื่อผันน้ำเข้ามาในพื้นที่ต่างๆทั้งเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน ต่อเนื่องกันถูกปรับเปลี่ยนเป็นจ่ายน้ำจากเขื่อนแม่กวงเข้ามายังเหมืองฝายเดิม และจ่ายน้ำเป็นช่วงเวลาทำให้การทำนาตามระบบเดิมของชาวบ้านในพื้นที่อำเภอดอยสะเก็ดทำไม่ได้ในบางพื้นที่ที่ไม่สามารถทำนาปีละสองครั้งตามแบบเก่าได้ และในบางพื้นที่ชาวบ้านต้องเปลี่ยนจากการทำนาไปเป็นการทำสวนลำไย¹¹ ทำให้ระบบสังคมและชีวิตต้องเปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง เมื่อไม่มีการทำนา ระบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันก็จางหายไป การทำสวนลำไยไม่ใช่ระบบเศรษฐกิจแบบพหุมีพอกินอีกต่อไป เพราะไม่ได้ปลูกลำไยไว้กินเอง แต่ต้องปลูกไว้ขายเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงินมาซื้อข้าวและปัจจัยต่างๆ ของการดำรงชีวิต

7.2 ชีวิตและเรือน

ความสัมพันธ์ของชีวิตและเรือนเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชน การจะทำความเข้าใจกับอัตลักษณ์ของกลุ่มอย่างถ่องแท้ควรเริ่มศึกษาจากสำนักทางประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มนั้น (ยศ สันตสมบัติ 2543:22) จากการศึกษาย้อนไปยังจุดเริ่มของไทเขินที่เชียงใหม่ ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มเล็กๆ ท่ามกลางกลุ่มจีน ล้านนา พม่า และ ไทย ต้องป้องกันและหลีกเลี่ยงให้พ้นจากการถูกรุกรานรอบด้าน อันเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ไทเขินเชียงใหม่มีความอดทน เห็นใจซึ่งกันและกันและพึ่งพาขวัญและกำลังใจอย่างสูงจากพุทธศาสนา ดังนั้นจะเห็นได้ชัดว่าชีวิตส่วนใหญ่จะพึ่งพาธรรมชาติและความเชื่อทั้งที่เกี่ยวเนื่องกับบริบท และเรือนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการดำรงชีวิต

บรรดาพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวเนื่องกับชีวิตซึ่งอาจแยกประเภทย่อยออกได้ 3 ประเภท ซึ่งได้แก่

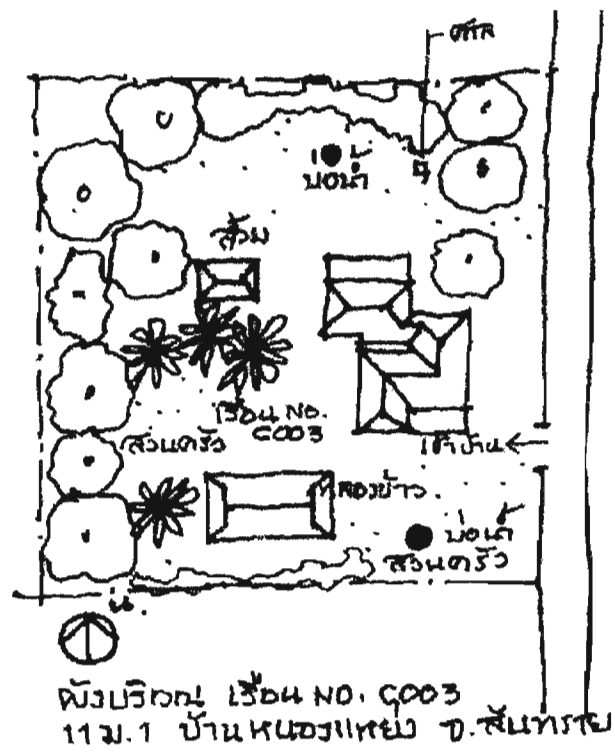
- ความเชื่อและพิธีกรรมที่แสดงออกซึ่งอารมณ์ร่วม (expressive ritual)
- ความเชื่อและพิธีกรรมที่แสดงถึงความตั้งใจและคาดหวังในบางสิ่ง เช่น อธิษฐาน การบนบาน การถือสัจจะ (instrumental ritual)
- ความเชื่อและพิธีกรรมซึ่งเป็นการเฉลิมฉลอง (commemorative ritual)

ในบรรดาความเชื่อและพิธีกรรมทั้งสามประเภทนี้ประเภทแรก คือ ความเชื่อและพิธีกรรมที่แสดงออกซึ่งอารมณ์ร่วม (expressive ritual) เป็นความเชื่อและพิธีกรรมที่ส่งผลมายังชีวิตและเรือนมากที่สุด นับตั้งแต่อาณาบริเวณของเรือนจนถึงตัวเรือนและพื้นที่ใช้สอยในตัวเรือน

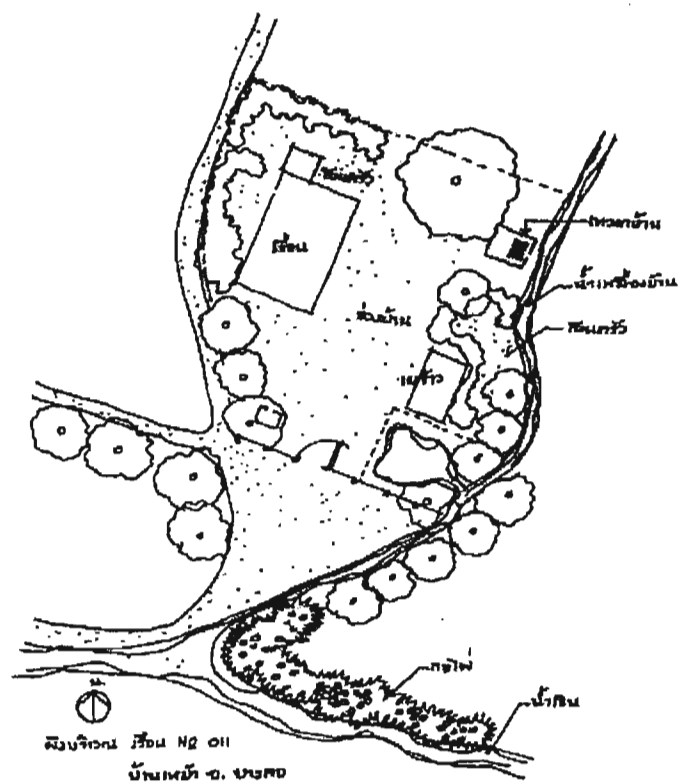
ในสังคมแบบเครือญาติโดยทั่วไป การมีอารมณ์ร่วมของสมาชิกในครอบครัวไม่ว่าจะเป็นชื่นชมยินดี เศร้า เสียใจ ศรัทธา อนุโมทนา หรือแม้แต่โกรธเกลียด ล้วนเป็นพลังในการอยู่ร่วมกันทั้งสิ้น และการอยู่ร่วมกันในระบบเครือญาติจะปรากฏตั้งแต่ในขอบเขตกว้างขวางในระดับบริบท เช่น การลงแขกช่วยกันดำนา ไถนหัวนา และเก็บเกี่ยวไปจนถึงในขอบเขตที่ค่อยๆ เล็กลงเป็นในบริเวณบ้าน ในบริเวณที่ต่อเนื่องกันของญาติพี่น้อง ไปจนถึงตัวเรือน

ในอาณาเขตของผังบริเวณเรือน สิ่งที่เป็นผลจากความเชื่อที่แสดงถึงอารมณ์ร่วมของเครือญาติเริ่มปรากฏเห็นในการวางตำแหน่งของศาลผีบรรพบุรุษและศาลพระภูมิเจ้าที่ของเรือนอันเป็นตำแหน่งที่ใครก็ตามที่ย่างเข้ามาในบริเวณบ้านจะตระหนักถึงขอบเขตของพื้นที่ที่มีเจ้าของมีผู้ปกป้องรักษา อันเป็นการเชื่อมโยงความผูกพันของจิตวิญญาณและ คนกับสถานที่ที่ตนอยู่อาศัย

จากรูป 7.9 และ 7.10 ซึ่งแสดงตัวอย่างของผังบริเวณเรือนไทเขินเชียงใหม่ที่บ้านหนองแห้ง อำเภอสันทราย เปรียบเทียบกับตัวอย่างของผังบริเวณเรือนไทเขินเชียงใหม่ที่บ้านหม้อ อำเภอฝาง จะพบลักษณะร่วมของตำแหน่งศาลพระภูมิของไทเขินเชียงใหม่ และเทวดาบ้านของไทเขินเชียงใหม่

รูป 7.9 ตำแหน่งพระภูมิของบ้านไทเงินเชียงใหม่

รูป 7.10 ตำแหน่งเทวดาบ้านของไทเงินเชียงตุง

ที่ตั้งอยู่ทางเหนือสุดของฝั่งบริเวณเรือนเช่นเดียวกัน มีช่วงเรือนอยู่ระหว่างเรือนใหญ่และหลอมข้าว(เยข้าวของเขินตอง) มีสวนครัวและต้นไม้ใหญ่ในบริเวณความต่างที่พบในฝั่งบริเวณเรือนคือ เรือนไทเขินเชียงใหม่ขุดบ่อน้ำไว้ในบริเวณบ้านสองบ่ออยู่หน้าบ้านหนึ่งบ่อและท้ายบ้านหนึ่งบ่อ แต่ไทเขินตองไม่มีบ่อน้ำในบ้าน แต่มีน้ำเหมืองบ้านหาดตลอดแนวทิศตะวันออกของฝั่งบริเวณ และยังขุดบ่อน้ำขึ้นต่อจากน้ำเหมืองบ้านเข้ามาในบริเวณบ้านด้วย ซึ่งสามารถใช้ในการรดน้ำพืชผักสวนครัวในบริเวณบ้านได้อย่างสะดวก สำหรับไทเขินตองหากบ้านใดอยู่ห่างจากน้ำเหมืองบ้านก็มักจะขุดบ่อเช่นเดียวกันเพื่อใช้น้ำบ่อกับการดำรงชีวิต

เมื่อพ้นจากบริเวณช่วงเรือน เริ่มขึ้นบนเรือน ความเชื่อซึ่งแสดงถึงอารมณ์ร่วมของคนในครอบครัวจะเริ่มตั้งแต่ขึ้นบันไดเรือนทั้งเรือนไทเขินเชียงใหม่และเขินตองต่างก็มีท่าทีของการเชื่อเชิญเข้าสู่ภายในบ้านลักษณะเดียวกัน คือการมีบันไดเรือนอยู่ภายใต้หลังคาคลุม แต่หลังคาของเรือนไทเขินเชียงใหม่มีความเอียงลาดของหลังคาน้อยกว่าหลังคาของเรือนไทเขินตองทำให้ดูโปร่งเบา กว่าซึ่งเป็นเพราะอิทธิพลของภูมิอากาศของเขินตองอยู่ในพื้นที่สูงกว่า ในฤดูหนาวอากาศหนาวเย็นกว่าที่เชียงใหม่ รูปลักษณะเรือนจึงดูโอบอุ้มเพื่อให้ความอบอุ่นมากกว่าเรือนไทเขินเชียงใหม่

รูป 7.11 จากช่วงเรือนถึงบนเรือนไทเขิน เชียงใหม่
ที่บ้านปางหม้อด อำเภอสันทราย

รูป 7.12 จากช่วงเรือนถึงบนเรือนไทเขินเขินตองที่บ้านหม้อ
อำเภอยางลอบ

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบเรือนไทเขินเชียงใหม่ที่บ้านป่าเหมือด อำเภอ สันทราย (รูป 7.11) และเรือนไทเขินตองที่บ้านหม้อ อำเภอยางลอบ (รูป 7.12) จะพบลักษณะร่วมของการจัดที่ว่างเพื่อการใช้สอยบนเรือนเหมือนกันทุกประการภายใต้รูปลักษณะของการห่อหุ้มพื้นผิวที่ต่างกันเท่านั้น ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นลักษณะของการดำรงชีวิตที่มีรากฐานลักษณะเดียวกัน

พื้นที่ต่อเนื่องจากบันไดเรือนได้ขยายค่า จะพบสัญลักษณ์ที่ทำให้เกิดอารมณ์ร่วมในระบบเครือญาติอันแรก คือ “ตาแหลว” ซึ่งมีเหมือนกันทั้งที่เรือนไทเขินเชียงใหม่และเขินตอง ตาแหลวเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อในการปกป้องคุ้มครองสมาชิกในครอบครัว ซึ่งปรากฏอยู่เหมือนกันทั้งสองแหล่งที่ตั้ง ซึ่งเป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของชาวไทเขินทั้งสองแหล่งยังอยู่ในระบบเดียวกัน มีความเชื่อซึ่งเป็นอารมณ์ร่วมลักษณะเดียวกัน

สัญลักษณ์ตาแหลวที่ปรากฏที่เดินของเรือนไทเขินทุกหลังทั้งที่ เชียงใหม่และเชียงตุงเป็นความเชื่อทำให้เกิดอารมณ์ร่วมของความร่มเย็น ความศรัทธาในการมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เหนือธรรมชาติคุ้มครองให้เรือนอยู่อย่าง เป็นสุข และในบริเวณเดินยังมีเสาเทวดา เสานางและหิ้งพระ(ไทเขินเชียงตุง เรียกเซ่งพะลา) และสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์แทนบรรพบุรุษทั้งที่เป็นภาพถ่าย เครื่องสักการะ และอื่นๆ สิ่งเหล่านี้ซึ่งมีความหมายเป็นนามธรรมอย่างมาก มารวมกันอยู่ที่เดินซึ่งทำให้เดินซึ่งตามลักษณะของการใช้สอยเป็นเพียงส่วน อเนกประสงค์ ซึ่งเครือญาติและผู้มาเยือนใช้ร่วมกันมีความหมายลึกซึ้งกว่า ความเป็นส่วนอเนกประสงค์มากมายนัก

รูป 7.13 ตาแหลวที่เดินของเรือนไทเขินอำเภอสันทราย เชียงใหม่

รูป 7.14 ตาแหลวที่เดินของเรือนไทเขินที่บ้านยางลอ เชียงตุง

รูป 7.15 เดินเสาแสดและหิ้งพระของ เรือนไทเขินเชียงใหม่

รูป 7.16 เดิน เสาเทวดา และเซ่งพะลา ของเรือนไทเขินเชียงตุง

รูป 7.17 สื่อต่างๆที่แทนจิตวิญญาณของบรรพบุรุษหลายชั่วอายุ
ที่อยู่ในดินของเรือนไทเขินเชียงใหม่

รูป 7.18 เดินในลักษณะของพื้นที่ใช้สอยปกติของการเป็น
โดงอเนกประสงค์

รูป 7.19 นอกเดินในการใช้สอยปกติ คือการรับผู้มาเยือน

รูป 7.20 ความใกล้ชิดระหว่างกลุ่มเรือนในระบบเครือญาติ
เมื่อมองจากเดิน

รูป 7.21 ความใกล้ชิดระหว่างกลุ่มเรือนในระบบเครือญาติ
เมื่อมองไปยังชานซักล้าง

จากกรณีศึกษาของเดินของเรือนไทเขินทั้งในเชียงใหม่และเชียงใหม่
ทำให้สามารถรับรู้ได้ว่าในพื้นที่ของเรือนนอกจากหน้าที่ใช้สอยปกติซึ่งเป็นรูปธรรม
คือ ใช้เป็นที่พักผ่อนรับแขก นอนและรองรับกิจกรรมเพื่อชีวิต
และประเพณีต่างๆ แล้ว พื้นที่เดียวกันยังให้ความหมายที่เป็นนามธรรมในด้าน
ความเชื่อ ความศรัทธา ความอบอุ่น คุ้มครองปกป้อง และอื่นๆ อย่างมากมาย
อันเป็นความเชื่อที่ทำให้เกิดอารมณ์ร่วมในสังคมระบบเครือญาติ

นอกจากความเชื่อที่แฝงอยู่ในการใช้สอยและบรรยากาศในดินที่ส่งผลในทางนามธรรมแล้ว ความสัมพันธ์ทางสายตาของพื้นที่ดินที่สัมพันธ์กับเรือนในระบบเครือญาติข้างเคียง สามารถให้ความรู้สึกใกล้ชิดและแสดงออกซึ่งระบบเครือญาติได้อย่างเด่นชัด ซึ่งเป็นความรู้สึกผสมผสานระหว่างนามธรรมและความเป็นจริงที่เป็นรูปธรรม

ความเชื่อประเภทที่สองคือความเชื่อและพิธีกรรมที่แสดงถึงความตั้งใจและความคาดหวังในบางสิ่ง (instrumental ritual) เช่น การอธิษฐาน การตั้งสัจจะ หรือการบนบาน ส่วนใหญ่ไม่ได้เกี่ยวเนื่องกับพื้นที่ในตัวเรือน นอกจากการเซ่นไหว้บรรพบุรุษซึ่งใช้พื้นที่ในดินและมีสัญลักษณ์ต่างๆ ที่สื่อลักษณะที่เป็นนามธรรมอยู่แล้ว นอกจากนั้นหากเป็นพิธีกรรมอื่นๆ มักประกอบพิธีนอกเรือน เช่น บริเวณลานหน้าศาลพระภูมิ ศาลผี หรือลานวัด

ส่วนความเชื่อและพิธีกรรมประเภทสุดท้าย คือ ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเฉลิมฉลอง (commemorative ritual) ซึ่งมีทั้งที่เกี่ยวกับศาสนาประเพณีและเกี่ยวกับประเพณีเนื่องชีวิต ส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเพณีเนื่องชีวิตซึ่งจัดอยู่ในประเภทงานบุญเป็นความเชื่อที่ส่งผลมายังเรือนและขนาดของเรือน เพราะงานบุญเป็นงานที่ทุกคนในสังคมเดียวกันสามารถเข้าร่วมอย่างจริงจัง และในระบบสังคมเครือญาติแบบไทย-ไทนี้การเป็นเจ้าภาพงานบุญไม่ว่าจะเป็น บวช แต่งงาน ทำขวัญเดือน โขนผมไฟ ฯลฯ เป็นการแสดงถึงความมีอำนาจ มีบารมี (ยศ สันตिसุมปติ 2543:15) และในความเชื่อลักษณะดังกล่าวผู้ใดอยู่ในฐานะที่จะเป็นเจ้าภาพงานบุญลักษณะนี้ได้ จำเป็นต้องสร้างเรือนให้มีพื้นที่ประกอบกิจกรรมดังกล่าวได้สะดวก ซึ่งจะพบเห็นได้ชัดเจนว่าเรือนของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คหบดี นายอำเภอ ฯลฯ มักจะเป็นเรือนที่มีพื้นที่ดินขนาดใหญ่ที่จะรองรับกิจกรรมการเป็นเจ้าภาพงานบุญต่างๆ ได้สะดวกอันเป็นผลมาจากความเชื่อดังกล่าวนั่นเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติชีวิตและเรือนที่เห็นเด่นชัดอีกประการหนึ่งในเรือนไทเขิน คือ การใช้วัสดุก่อสร้างเรือนที่มาจากธรรมชาติแวดล้อมสามารถใช้หมุนเวียนได้โดยไม่ต้องพึ่งพาวัสดุแปลกปลอมจากแหล่งอื่นทำให้เกิดความกลมกลืนและความยั่งยืนระหว่างเรือนและธรรมชาติอย่างเด่นชัด แต่หากเปรียบเทียบระหว่างการใช้วัสดุในเรือนไทเขินเชิงใหม่และเรือนไทเขินเชิงดงจะพบว่าในความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่คล้ายคลึงกันนี้ เรือนไทเขินเชิงดงมีการใช้วัสดุที่หลากหลายกว่าเรือนไทเขินเชิงใหม่ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ไม้จริงที่แปรรูปแล้วทั้งสิ้น ส่วนหลังคาเป็นกระเบื้องดินเผาของท้องถิ่น เมื่อพิจารณาในภาพรวมจะพบว่าเรือนไทเขินในเชิงใหม่ทุกแห่งที่ตั้งที่เข้าสำรวจเพื่อเป็นกรณีศึกษาอันประกอบด้วย บ้านป่าเหมือด อำเภอสันทราย บ้านสันอุ่ม บ้านหลวงเหนือ และ บ้านร้องขี้เหล็ก อำเภอดอยสะเก็ดล้วนแต่มีสภาพทางกายภาพของเรือนและสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่กลมกลืนกันดีในทุกแห่งที่ตั้ง

รูป 7.22 เรือนไทเขินบ้านเลขที่ 3 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ
อำเภอดอยสะเก็ด

รูป 7.23 เรือนไทเขินบ้านเลขที่ 39 หมู่ 4 บ้านลวงเหนือ
อำเภอดอยสะเก็ด

ตัวอย่างเรือนไทเขินที่เชียงใหม่ทั้งสองหลังจะเห็นว่าเป็นเรือนไม้ที่มีความกลมกลืนอย่างดีกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติของพื้นที่ ทั้งการใช้วัสดุธรรมชาติที่ไม่ทาสีและรูปทรงของเรือนซึ่งเปิดรับกับสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับสภาพแวดล้อม เรือนและบรรยากาศในหมู่บ้านของไทเขินเชียงใหม่ ซึ่งมีลักษณะกลมกลืนและยังยืนอยู่ในธรรมชาติแวดล้อมเช่นเดียวกัน แต่มีการใช้วัสดุที่หลากหลายกว่าซึ่งมีทั้งไม้จริง ไม้ไผ่ ดินผสมหญ้า ดินเผา และดินดิบแต่วัสดุทุกประเภทที่กล่าวมาล้วนแต่เป็นวัสดุในธรรมชาติแวดล้อมของพื้นที่นั้นๆ ทั้งสิ้น การใช้ไม้จริงของเรือนไทเขินเชียงใหม่เป็นการใช้แบบหยาบๆ ที่ทั้งเลื่อยมือและเลื่อยจากโรงเลื่อย แต่แบบเลื่อยมือมีใช้หลากหลายกว่า ผนังไม้ไผ่มีหลายรูปแบบที่ได้จากวัสดุที่ปลูกล้อมรอบเรือนและรอบๆ หมู่บ้านชาวบ้านรู้ดีว่าช่วงหน้าฝนเมื่อตัดไม้ไผ่มาใช้งานมันจะแห้งหน่อขึ้นมารวดเร็วมากตัดเท่าไรก็ไม่หมด ดังนั้นในเรือนแต่ละหลังแม้บางหลังจะใช้ไม้จริงเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็อดแทรกทำหยาบๆ ของไม้ไผ่ที่ผสมผสานความงามในบางส่วนไม่ได้ ความผสมผสานระหว่างไม้จริงและไม้ไผ่ทำให้เกิดความงามในอีกลักษณะหนึ่งที่น่าสนใจ เรือนบางหลังเริ่มใช้อิฐดิบและอิฐเผาก้อนใหญ่ๆ ที่ใช้ดินในพื้นที่และชาวบ้านผลิตกันเองเพื่อทดแทนไม้ในเรือนที่ต้องซ่อมแซมไม้เดิมที่ผุพังและเริ่มรู้สึกว่ามีหายากขึ้นและควรเก็บรักษาไว้ทำให้พบเรือนที่เปลี่ยนผนังจากไม้เป็นอิฐเผาและอิฐดิบในรูปทรงของเรือนเดิมซึ่งเมื่อพิจารณาในภาพรวมก็ยังให้ความกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อมได้อย่างดีไม่แตกต่างไปจากเรือนไม้มากเท่าใดนัก

สำหรับอิฐเผาและก่ออิฐฉาบปูนพบน้อยมาก เรือนก่ออิฐฉาบปูนพบเพียงหลังเดียวจากการสำรวจ 6 หมู่บ้าน และเป็นเรือนคหบดีเก่าของไทเขินซึ่งอายุเรือนกว่าร้อยปี¹¹ สำหรับวัสดุที่เป็นดินผสมหญ้าพบแห่งเดียวที่บ้านยางล่อ เป็นวัสดุที่ใช้กับเอ็นไฟที่ปลูกแยกออกมาจากเรือนใหญ่ ผนังดินดิบผสมหญ้านี้เป็นผนังแบบที่มีโครงไม้ไผ่เป็นโครงสร้างหลัก มีผนังไม้ไผ่ขัดแตะอย่างหยาบๆ เป็นแกนกลาง และใช้ดินดิบผสมหญ้าซึ่งหมักและเหยียบให้เข้ากันประมาณ 3 วัน นำมาฉาบทั้งสองด้านของผนังขัดแตะก็จะได้ผนังดินที่ความแข็งแรงสำหรับเอ็นไฟ ส่วนวัสดุประเภทสุดท้ายที่พบว่าเป็นผนัง คือ ผนังเยข้าว ซึ่งเป็นผนังขัดแตะฉาบทับด้วยมูลสัตว์

รูป 7.24 เรือนผนังไม้จริง

รูป 7.25 เรือนผนังไม้จริงผสมไม้ไผ่

รูป 7.26 เรือนผนังดินดินผสมหญ้า

รูป 7.27 เรือนไม้ไผ่

รูป 7.28 เรือนผนังไม้จริงผสมก่ออิฐ

รูป 7.29 เรือนผนังก่อดินดิบ

รูป 7.30 เรือนก่ออิฐและก่ออิฐฉาบปูน

รูป 7.31 เยื่อข้าวไม้ไผ่ตากมูลสัตว์

จากรูป 7.24 – 7.31 จะพบความหลากหลายของการใช้วัสดุในการสร้างเรือนของไทเขินเชียงใหม่ ซึ่งมีมากมายหลายชนิด แต่เป็นวัสดุที่สามารถใช้หมุนเวียนในถิ่นที่โดยการเสาะหาจากสภาพแวดล้อมธรรมชาติทั้งสิ้น เมื่อวัสดุดังกล่าวเสื่อมสลายผุพังลงก็สามารถทดแทนใหม่ได้โดยวัสดุเก่าทิ้งให้ผุพังลงในดิน หมุนเวียนกันได้ตลอดเวลา

จากการศึกษาความผูกพันของธรรมชาติ เรือน และชีวิต ของไทเขินทั้งเชียงใหม่และเชียงใหม่ผ่านโลกทัศน์ ความเชื่อและภูมิปัญญานี้ได้พบว่าเรือนและชีวิตของไทเขินทั้งเชียงใหม่และเชียงใหม่ต่างมีความผูกพันแนบแน่นกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ยังมีระบบสังคมที่เป็นระบบเครือญาติโดยเฉพาะในกลุ่มไทเขินเชียงใหม่ยังคงมีลักษณะการดำรงชีวิตที่เป็นแบบนุพกาลที่เข้มข้น และยังคงรักษาวิถีชีวิตของกลุ่มชนไว้ได้อย่างชนิดที่ข้ามกาลเวลา รวมทั้งข้ามชนิดของระบบเศรษฐกิจที่ล้อมกรอบอยู่ภายนอก

เชิงอรรถ

- 1 มีหลักฐานว่าในมังรายศาสตร์ พญามังรายได้กล่าวถึงการทำเหมืองฝาย ซึ่งมีมากกว่า 700 ปีแล้ว (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2539) และเป็นระบบการผันน้ำ จากที่ต่างระดับซึ่งใช้ในกลุ่มของไทล้านนา อันรวมทั้ง ไทยวน ไทจีน ไทลื้อ ไทยอง และไทใหญ่..... อรศิริ ปาณินท์ อธิบายความเพิ่มเติม
- 2 แต่ คือ ขอนไม้กั้นลำเหมืองที่ปากเป็นช่องตามสัดส่วนของการกระจายเข้า ในแต่ละพื้นที่ เพื่อให้การแบ่งน้ำเข้านายุดิธรรม (พรพิไล เลิศวิชา 2546: 286)
- 3 จากการสัมภาษณ์ นายสมหวัง สุมาลัย แก่เหมืองฝายร่องซี้เหล็ก บ้านร่องซี้เหล็ก บ้านร่องซี้เหล็ก อำเภอดอยสะเก็ด เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2548.....โดย อรศิริ ปาณินท์
- 4 การผลิตเปลี่ยนแรงงานและหน้าที่ หรือลงแขก (พรพิไล เลิศวิชา 2546: 285)
- 5 จากการสัมภาษณ์ยายคำแดง บ้านเลขที่ 15 บ้านเหม้า อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2546.....ผู้สัมภาษณ์ อรศิริ ปาณินท์
- 6 จากการสัมภาษณ์ นายหนานยี่ บ้านเลขที่ 25 บ้านเหม้า อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2546.....ผู้สัมภาษณ์ โชติมา จตุรงค์
- 7 จากการสำรวจภาคสนามที่บ้านล่าว อำเภอภาคฟ้า เชียงตุง พบการแลกเปลี่ยนผลิตผลการเกษตรระหว่างชาวบ้านโดยไม่ใช้เงินเป็นตัวกลาง... ...อธิบายความ อรศิริ ปาณินท์
- 8 จากการสังเกตการณ์และสำรวจการดำเนินาและเหมืองฝายในพื้นที่บ้านสัน-อุมและบ้านร่องซี้เหล็ก อำเภอดอยสะเก็ด เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2548.....อรศิริ ปาณินท์
- 9 จากการสัมภาษณ์ดาหนานมุง ไม่มีบ้านเลขที่ บ้านเลี้ยว อำเภอภาคฟ้า จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2546.....ผู้สัมภาษณ์ อรศิริ ปาณินท์
- 10 จากการสัมภาษณ์แก่เหมืองฝายร่องซี้เหล็ก (นายสมหวัง สุมาลัย) เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2548.....ผู้สัมภาษณ์ อรศิริ ปาณินท์
- 11 จากการสัมภาษณ์ นายหนานยี่ และ นางแปง บ้านเลขที่ 25 บ้านเหม้า อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2548.....ผู้สัมภาษณ์ อรศิริ ปาณินท์

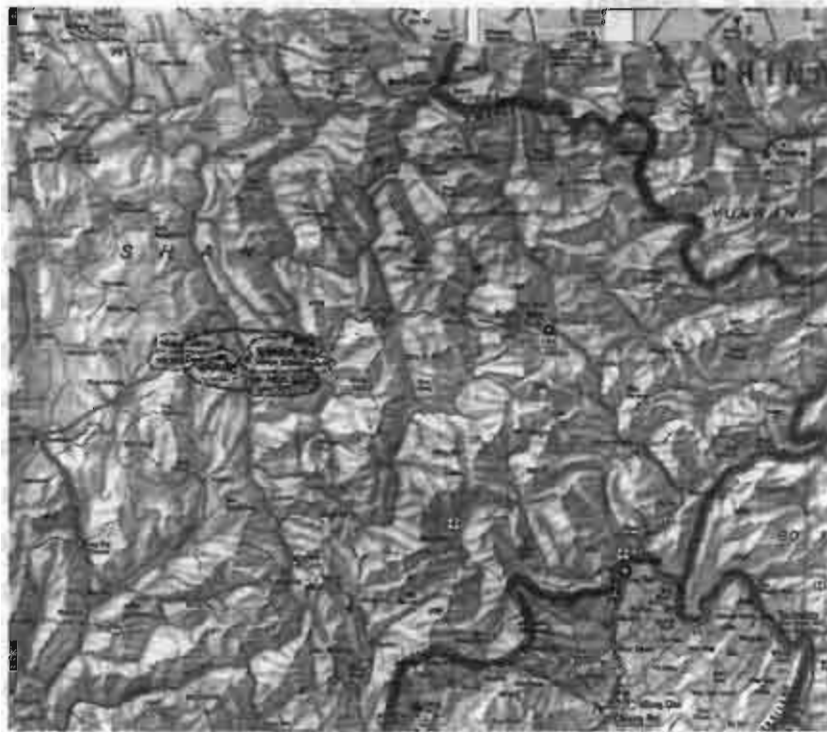
บทที่ 8 บทสรุป

ในการศึกษา “ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทเขินเชียงใหม่-เชียงใหม่” ตามกระบวนการศึกษาซึ่งเริ่มตั้งแต่การศึกษามาคเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มไทเขินทั้งสองแหล่งที่ตั้ง ภูมิลักษณะโลกทัศน์ บริบทของชุมชน หมู่บ้าน เรือน คติการปลูกเรือน รายละเอียดทางสถาปัตยกรรมและการใช้สอย พัฒนาการและแนวโน้มของเรือนจนถึงความผูกพันระหว่างสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ชีวิต และ เรือน ได้พบเนื้อหาต่างๆ ซึ่งเกี่ยวเนื่องระหว่างสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ชีวิต และ เรือนของไทเขินทั้งสองแหล่งที่ตั้งที่น่าสนใจมากเพราะมีทั้งเนื้อหาที่เป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ เช่น บริบท ผังหมู่บ้าน เรือน และเนื้อหาที่เป็นนามธรรม อาทิเช่น การเชื่อมต่องานจิตวิญญาณ คน และระบบนิเวศ อันเป็นอุบายอันแยบยลที่ทำให้คนและระบบนิเวศเกิดดุลยภาพและสันติสุข ซึ่งเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่เป็นแก่นของชีวิตชาวไทเขิน

เพื่อให้ความเข้าใจในการศึกษาเป็นไปอย่างต่อเนื่อง จึงใคร่สรุปผลของการศึกษาโดยกระชับเป็นขั้นตอนต่อเนื่องดังต่อไปนี้

รูป 8.1 แสดงแหล่งที่ตั้งที่ศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย

รูป 8.2 แสดงแหล่งที่ตั้งที่ศึกษาในจังหวัดเชียงตุง ประเทศเมียนมาร์

8.1 ข้อจำกัดในการปฏิบัติงานวิจัย

การศึกษาเปรียบเทียบเรือนพื้นถิ่นไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงนี้ เป็นการศึกษาที่น่าสนใจและได้คนพบคำตอบต่างๆมากมายแต่ได้พบอุปสรรคหลายประการในการศึกษาเฉพาะที่เชียงตุง เพราะไม่สามารถสืบค้นแผนที่ที่ละเอียดได้ และการเดินทางเข้าหมู่บ้านบางพื้นที่ยังไม่มีถนนที่รถยนต์เข้าถึง ตลอดจนปริมาณเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับเชียงตุงมีปริมาณน้อยมาก ต้องอาศัยการสัมภาษณ์ประกอบอย่างมาก แต่เนื่องด้วยความมีน้ำใจและความเอื้ออาทรในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันของชาวไทเขินมีอยู่อย่างเปี่ยมล้นทำให้คณะวิจัยปฏิบัติงานได้อย่างราบรื่น สำหรับการปฏิบัติงานในเชียงใหม่เป็นไปอย่างสะดวก พบปัญหาน้ำท่วมในวันสุดท้ายของการสำรวจซ้ำในเดือนสิงหาคม 2548 แต่ไม่เป็นอุปสรรคเพราะสามารถสรุปผลจากเนื้อหาที่สำรวจแล้วได้

8.2 กลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินและถิ่นที่

“ไทเขิน” คือกลุ่มชาติพันธุ์ไทยกลุ่มหนึ่งที่มีความคล้ายคลึงกับกลุ่ม “ไทขวน” หรือ “คนเมือง” และ “ไทลื้อ” ที่เชียงใหม่ มีวัฒนธรรมหลักเดียวกัน ซึ่งอยู่ในกลุ่มของวัฒนธรรมล้านนา

ถิ่นที่ของไทเขินอยู่ในแคว้นเชียงตุงในเขตประเทศเมียนมาร์มีเมืองหลวง คือ “เมืองเชียงตุง” หรือ “เวียงเชียงตุง” เมืองเชียงตุงนี้มีชื่อเรียก

อื่นๆ หลายชื่อ อาทิเช่น **“เขมรัฐ” “ตุงคบุรี”** และในสมัยโบราณมีชื่อเรียกว่า **“ประจันตคาม” “ทมิฬราช” “โองปุ”** ชื่อเรียงตงมาจากชื่อหนองน้ำใหญ่ที่อยู่ใจกลางเมือง คือ **“หนองตุง”** ซึ่งตั้งชื่อตามฤๅษีตนหนึ่ง คือ **“ตุงคฤๅษี”** ซึ่งตามตำนานกล่าวไว้ว่าเป็นผู้ที่ให้อาหารใช้ไม้เท้าหรือ **“ไม้ชักชาย”** ชีดยบนแผ่นดินจนกลายเป็นลำน้ำชืดเป็น **“แม่น้ำชีน”** ให้น้ำไหลขึ้นไปทางเหนือเพื่อระบายน้ำจากหนองตุงที่เอ่อล้นจนท่วมบ้านท่วมเมืองจนทำให้ชาวบ้านอยู่ไม่ได้ จากชื่อของ **“ลำน้ำชีน”** ซึ่งไหลทิศทางตรงกันข้ามกับลำน้ำอื่นๆ ในอุษาคเนย์ เช่น แม่น้ำปิง แม่น้ำโขง แม่น้ำคง ซึ่งไหลลงทางใต้ ดังนั้นชาวบ้านที่อยู่ในละแวก **“ลุ่มน้ำชีน”** จึงได้ชื่อเรียกว่า **“ชาวชีน”** เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่เรียกตนเองว่า **“ไทชีน”** หรือ **“ไทเขิน”** ตามสำเนียงไทย

เชียงตุงอยู่ในฐานะบ้านพี่เมืองน้องกับเชียงใหม่เพราะพญาเม็งรายโปรดให้เจ้าน้ำท่วมผู้เป็นราชบุตรไปปกครองเมืองเชียงตุงเมื่อ พ.ศ.1786 (สุพิน ฤทธิเพ็ญ 2541:73) ก่อนหน้านั้นมีชาวลัวะปกครองในลักษณะเมืองเล็กๆ ที่ยังไม่ได้สถาปนาเป็นเมือง และความที่เชียงตุงเป็นเพียงรัฐเล็กๆ ที่เป็นกันชนระหว่างล้านนา พม่า ไท และจีน ทำให้หลีกเลี่ยงไม่พ้นกับการรุกรานของทุกรัฐโดยรอบที่เข้มแข็ง ในอดีตเชียงตุงตกอยู่ในปกครองของจีน พม่า ล้านนาและไทยในบางช่วงเวลาดังนั้นกลุ่มไทเขินจากเชียงตุงจึงมีบางส่วนที่กระจายตัวเข้ามาอยู่ในเชียงใหม่ พม่า และจีน สำหรับในจังหวัดเชียงใหม่มีหมู่บ้านชาวไทเขินหลายแห่ง (ทวี สว่างปัญญางกูร 2527:7) เช่น บ้านทรายมูล บ้านมอญ บ้านน้อย บ้านสันกลาง ในอำเภอสันกำแพง บ้านสันต้นแห่น บ้านไร่ ในเขตอำเภอสันป่าตอง บ้านสันป่าสัก บ้านซ้อแล เขตอำเภอแม่แตง บ้านลวงเหนือ บ้านสันฮุ่ม บ้านลวงใต้ อำเภอ ดอยสะเก็ด เป็นต้น กลุ่มไทเขินที่เข้ามาอยู่ในเชียงใหม่ส่วนใหญ่เข้ามาในยุคที่เจ้ากาวิละทำศึกเชียงใหม่ เชียงตุง และกวาดต้อนชาวไทเขินจากเชียงตุงมาเป็นเชลยตามนโยบาย **“เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง”** (ทวี สว่างปัญญางกูร 2527:7)

ปัจจุบันในกลุ่มภาคเหนือตอนบนที่เป็นที่ราบกันดีว่าเป็นกลุ่มล้านนานั้นมีการผสมผสานของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งยากที่จะแยกแยะด้วยสายตาว่าคนใดเป็นไทยวน ไทเขิน ไทลื้อ ไทยอง หรือไทใหญ่ เพราะมีวัฒนธรรมร่วมที่คล้ายคลึงกัน แม้แต่ตัวอักษรก็คล้ายคลึงกัน

8.3 บริบทและหมู่บ้าน

บริบทของไทเขินทั้งเชียงใหม่และเชียงตุงมีลักษณะร่วมของภูมิ-ลักษณะที่เป็นพื้นที่สูงเป็นป่าเขาและพื้นที่ต่ำระดับมีที่ราบลุ่มน้ำในลักษณะเดียวกัน แต่เชียงตุงพื้นที่เป็นเขามากกว่าเชียงใหม่ ที่ราบสำหรับเกษตรกรรมนี้น้อยกว่า ลำน้ำสายหลักของกลุ่มไทเขินเชียงใหม่ คือ แม่น้ำปิงในลุ่มอำเภอเมือง แม่น้ำกว๊นาในพื้นที่อำเภอดอยสะเก็ด และแม่น้ำขานในพื้นที่อำเภอสันป่าตอง สำหรับไทเขินเชียงตุงมีลำน้ำสายหลักสองสาย คือน้ำเขินและน้ำหลาน

เนื่องจากมีลักษณะร่วมของภูมิลักษณะดังกล่าวทำให้พบว่าเชียงใหม่และเชียงตุงต่างก็มีระบบการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรเป็นระบบเหมืองฝายเช่นเดียวกัน ระบบเหมืองฝายน้ำเป็นระบบการจัดการน้ำซึ่งถ่ายทอดมาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษเพื่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างวิถีชีวิตและธรรมชาติสามารถทำให้ทุกพื้นที่ที่มีระดับของภูมิลักษณะต่างกันสามารถแบ่งปันน้ำใช้กันได้อย่างยุติธรรม ซึ่งนอกจากจะเป็นการจัดการตามเทคโนโลยีพื้นบ้านแล้ว ยังแฝงไว้ด้วยวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทรของชาวไทเขิน เพราะต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจและการแบ่งปันซึ่งรับรู้ร่วมกันสำหรับเจ้าของนาทุกแปลงที่อยู่ในระบบเหมืองฝาย ตั้งแต่เหมืองใหญ่ เหมืองย่อย และน้ำเหมืองบ้าน รวมทั้งการแบ่งเหมืองน้ำดี “เหมืองกิน” และเหมืองน้ำเสีย “เหมืองเสีย” หรือ “เหมืองล่อง” ที่ระบายน้ำจากไร่นาที่เพาะปลูกแล้วเข้าสู่ลำน้ำธรรมชาติ (พรพิไล เลิศวิชา 2546:28)

8.4 ความเหมือนและความต่างของระบบเหมืองฝายเชียงใหม่และเชียงตุง

ในระบบพื้นฐานของเหมืองฝายเช่นเดียวกัน เหมืองฝายของเชียงตุงใช้เฉพาะระบบแบบนุพกาล ค่อยๆ กระจายน้ำไปตามระดับความต่างของระดับพื้นดิน กระจายลงสู่ไร่นาผนวกกับระบบของการขุดบ่อ ขุดหนอง บึง และเชื่อมโยงหนองบึงธรรมชาติกับลำเหมืองขุด แต่ระบบเหมืองฝายของเชียงใหม่มีการพัฒนาผสมผสานระหว่างระบบเหมืองฝายและนุพกาลผนวกกับเทคโนโลยีใหม่หลายรูปแบบ เช่นมีการเพิ่มรางรินและเหมืองคอนกรีตเพื่อกระจายน้ำจากเหมืองใหญ่ไปยังที่ต่างระดับได้พร้อมๆ กัน โดยไม่ต้องค่อยถ่ายระดับไปเรื่อยๆ แบบโบราณ

รูป 8.3 น้ำจากรางรินจ่ายไปต่างระดับของเชียงใหม่

รูป 8.4 น้ำจากเหมืองฝายแบบชาวบ้านของเชียงตุง

รูป 8.5 ลำเหมืองที่ผสมผสานเทคโนโลยีใหม่ของเชียงใหม่

รูป 8.6 ลำเหมืองแบบนุพกาลของเชียงตุง

รูป 8.7 “บ่อน้ำ” ในบ้านของไทเขิน เชียงใหม่

รูป 8.8 “บ่อน้ำ” ในบ้านของไทเขินเชียงตุง

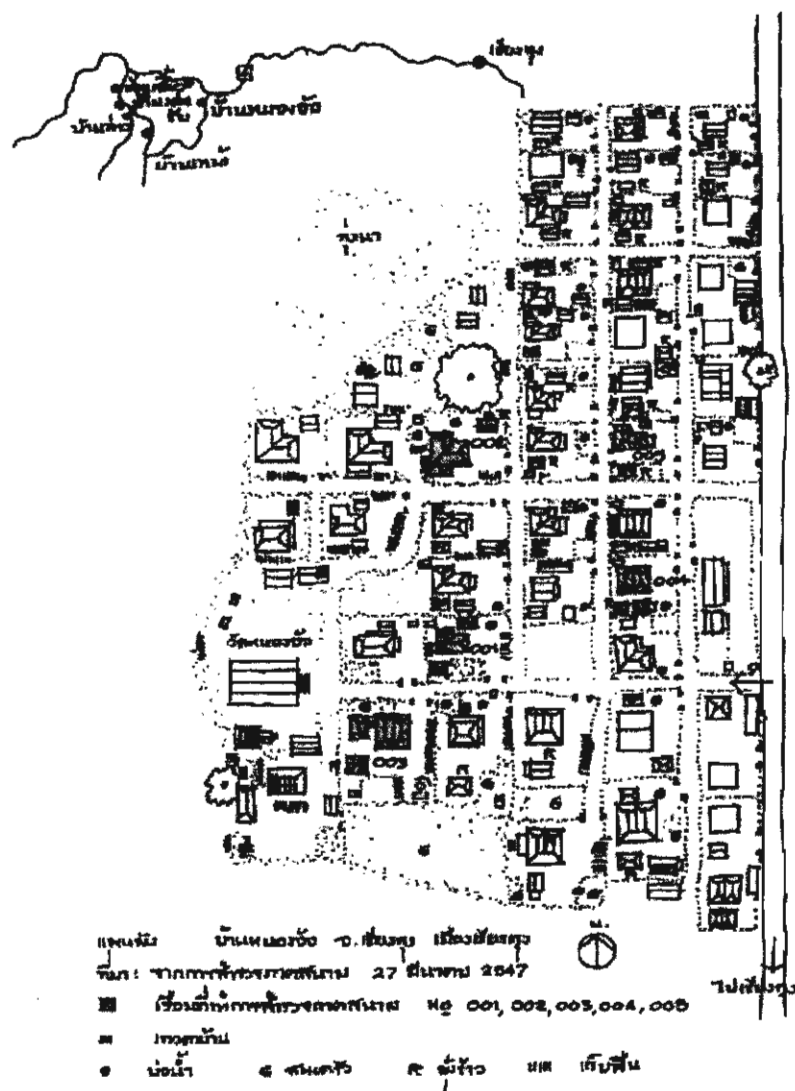
ระบบวางรินต่างระดับเริ่มในสมัยเงินผ้นของรัฐบาล มรว.คึกฤทธิ์ ปราโมช¹ และในปัจจุบันในพื้นที่อำเภอคอยสะเกิดต่อไปยังจังหวัดลำพูนและลำปาง ภาครัฐได้จัดระบบการจัดการน้ำเข้ายังเหมืองฝายเดิม ผ่านเหมืองแม่กวง ซึ่งรับน้ำจากเขื่อนแม่กวง ระบบนี้เป็นระบบของภาครัฐที่คิดว่าเหมาะสม แต่ในข้อเท็จจริงทำให้เกิดปัญหาเพราะไม่ได้จ่ายน้ำทุกวัน แต่จ่ายแบบ 10 วัน และปิดน้ำ 8 วัน² ซึ่งกลายเป็น “น้ำวันที่” ซึ่งเป็นคำเสียดสีที่ใช้เรียก “น้ำชลประทาน” ซึ่งไหลมาตามวันที่กำหนดไว้แล้วไม่ใช่ตามความเป็นจริงหรือความต้องการของการผลิต (พรพิไล เลิศวิชา 2546:282)

8.5 สภาพทางกายภาพของหมู่บ้าน

ลักษณะร่วมทางกายภาพของหมู่บ้านไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงคือการมีองค์ประกอบหลักทางกายภาพเหมือนกัน ในหมู่บ้านซึ่งทั้งชาวบ้านไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงเรียกเหมือนกันว่า “บ้าน” ประกอบด้วยวัดในหมู่บ้าน ศาลประจำหมู่บ้าน ซึ่งไทเขินเชียงใหม่เรียก “เสื่อบ้าน” ไทเขินเชียงตุงเรียกว่า “เทวดาบ้าน” ลานประจำหมู่บ้านและวัด “ช่วงบ้าน” และ “ช่วงวัด” ทั้งสองแห่งเรียกชื่อเหมือนกัน ศาลประจำวัด ไทเขินเชียงใหม่เรียก “เสื่อวัด” ไทเขินเชียงตุงเรียก “เทวดาวัด” ความต่างของผังหมู่บ้านอยู่ที่การจัดกลุ่มเรือนซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลมายังระบบถนนในหมู่บ้าน

หมู่บ้านไทเขินเชียงใหม่ กรณีศึกษากันสันอ้อม บ้านลวงเหนือ และบ้านร้องขี้เหล็ก ในอำเภอคอยสะเกิด รวมทั้งหมู่บ้านอื่นๆ ที่เข้าสำรวจทางกายภาพพบว่าหมู่บ้านต่างๆ มีระบบของการจัดองค์ประกอบผังคล้ายคลึงกัน ถนนหลักในหมู่บ้านแยกเป็นสายประธาน สายรอง ยังเป็นแนวการเกาะกลุ่มบ้าน ซึ่งมีการเกาะกลุ่ม 2 ระบบ คือระบบเรือนเดี่ยวล้อมรั้วเฉพาะกับระบบเรือนกลุ่มในระบบเครือญาติไม่ล้อมรั้วแยกแต่หลังแต่ล้อมรั้วเป็นกลุ่มๆ ถนนหลัก ถนนรอง และถนนซอยเริ่มเข้าระบบตาตารางเป็นส่วนใหญ่ วัดของหมู่บ้านมี 2 ลักษณะ คือ วัดอยู่ในศูนย์กลางของหมู่บ้าน และวัดอยู่ริมหมู่บ้าน ส่วนไร่นาอยู่ในระบบเดียวกันทั้งหมดคือล้อมรอบหมู่บ้านมีระบบเหมืองฝายในลักษณะเครือข่ายแบบเข้าถึงทุกพื้นที่นา ริมขอบหมู่บ้านมักปลูกต้นไม้หนาแน่นเป็นที่สังเกตได้เด่นชัด

สำหรับหมู่บ้านไทเขินเชียงตุงนั้น ลักษณะของบริบทหมู่บ้านทางกายภาพอยู่ในระบบเดียวกันกับไทเขินเชียงใหม่ กล่าวคือ องค์ประกอบหลักของหมู่บ้านเหมือนกัน หมู่บ้านเกาะตัวกันเป็นกระจุกมีลำเหมืองโอบล้อมหมู่บ้านสำหรับหมู่บ้านที่มีอายุการตั้งถิ่นฐานมาก(50-100 ปีขึ้นไป) มีไร่นาล้อมรอบหมู่บ้าน และมีระบบเหมืองฝายผันน้ำเข้าสู่ไร่นา สำหรับการวางกลุ่มเรือนในหมู่บ้านของไทเขินเชียงตุงมีความต่างไปจากไทเขินเชียงใหม่ เพราะเริ่มมีความต่างระหว่างระบบถนนในหมู่บ้านที่แปรเปลี่ยนไปเป็นภูภาคตรงกับอายุการสร้าง หมู่บ้านเหมาอำเภออย่างล่อเป็นหมู่บ้านที่อายุกว่า 100 ปี มีระบบการวางผังและระบบการดำรงชีวิตที่ยั่งยืนหยัดแบบบุพกาล ระบบ

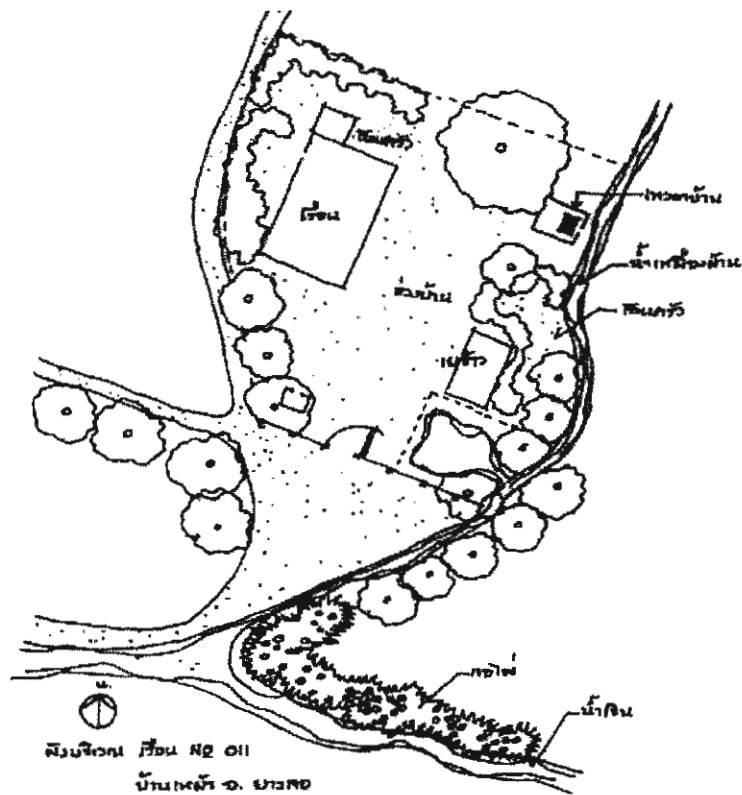
รูป 8.12 แผนที่หมู่บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง

ส่วนแผนที่หมู่บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุงซึ่งเป็นหมู่บ้านใหม่อายุการสร้าง 25-30 ปี เป็นหมู่บ้านที่ระบบถนนแบบตารางมาก่อนการวางตัวเรือนแต่ละครอบครัวกันรั้วแยกจากกันเหมือนหมู่บ้านจัดสรรสมัยใหม่ สิ่งที่ยังคงเหลือในระบบดั้งเดิม คือ วัด และเวทดาบ้านเท่านั้น ส่วนช่วงบ้านในระบบเครือญาติแบบดั้งเดิมเลือนหายไปหมด

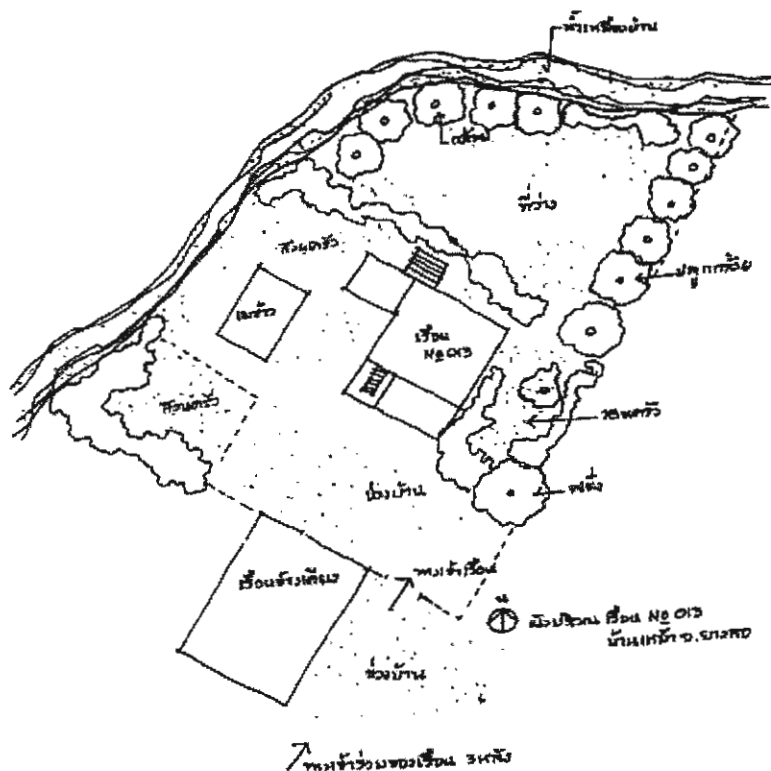
8.6 รูปลักษณะของผังบริเวณเรือนที่สัมพันธ์กับผังหมู่บ้าน

เป็นที่ น่าสังเกตและน่าสนใจในความสัมพันธ์ของการดำรงชีวิตระหว่างไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงที่สื่อความหมายด้วยผังบริเวณเรือนของทั้งสองกลุ่ม เพราะในบรรดาเรือนที่สำรวจในรายละเอียดของทั้งสองกลุ่มไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงรวม 30 หลังได้พบลักษณะร่วมขององค์ประกอบผังบริเวณในลักษณะที่เหมือนกันเป็นอย่างมาก ทั้งองค์ประกอบในผังบริเวณ

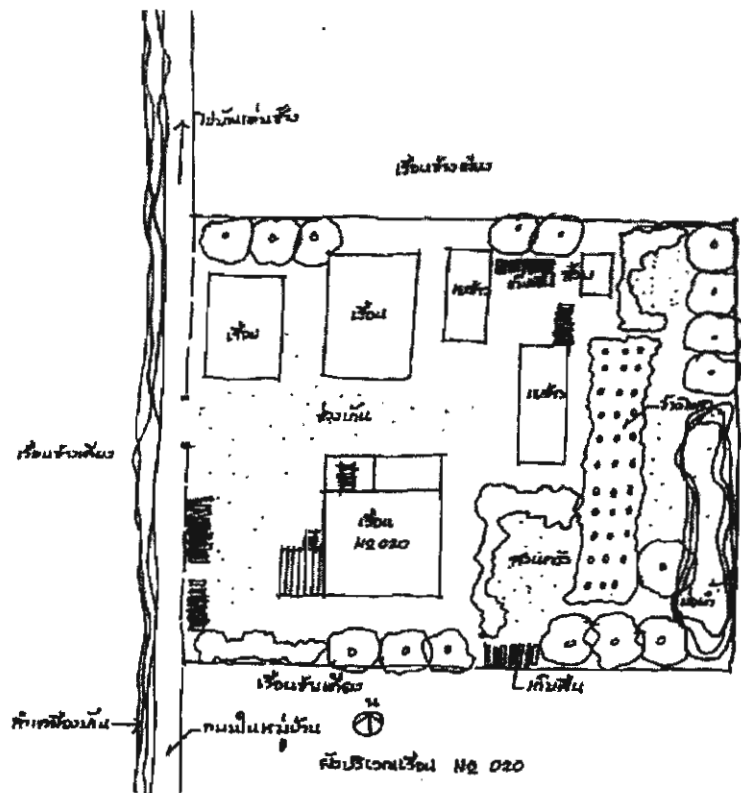
ซึ่งประกอบด้วย ตัวเรือน เย็บขาว โรงเก็บอุปกรณ์การเกษตร โรงเลี้ยงสัตว์ บ่อน้ำ
สวนครัว ต่อมาน้ำ ทั้ง 2 แหล่งมีเหมือนกันทุกประการ แม้แต่ลักษณะการ
วางทิศทางของเรือนวางเย็บขาวขนานกับเรือนและวางในลักษณะตามตะวัน
มีระยะห่างพอที่เงาจะไม่ทับกัน³ พร้อมกับมีช่องเรือนเล็กๆด้านหน้าเรือน
เช่นเดียวกัน ความต่างของผังบริเวณระหว่างไทเซินเชียงใหม่และเชียงตุง
เท่าที่ปรากฏ คือการใช้ประโยชน์จากลำเหมืองมีลักษณะต่างกัน เนื่องจาก
หมู่บ้านไทเซินเชียงใหม่มีความเจริญทางวัตถุสูงกว่า มีระบบสาธารณูปโภค
ที่พัฒนามากว่า การอาศัยลำเหมืองธรรมชาติหรือลำเหมืองขุดเพื่อเป็นน้ำอุปโภค
ในเรือนเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น แต่สำหรับเชียงตุงลำเหมืองที่ผ่านเรือนเป็นหัวใจของ
การเกษตรและสวนครัวของครัวเรือน ดังนั้นหากมีโอกาสเลือกที่ตั้งเรือนได้
บริเวณติดลำเหมืองจะถูกเลือกก่อนเป็นอันดับแรก ทำให้เห็นสวนครัวเรียงเป็น
แนวยาวติดลำเหมือง

รูป 8.13 ผังบริเวณเรือนนางแดง เลขที่ 15 บ้านเหนือ

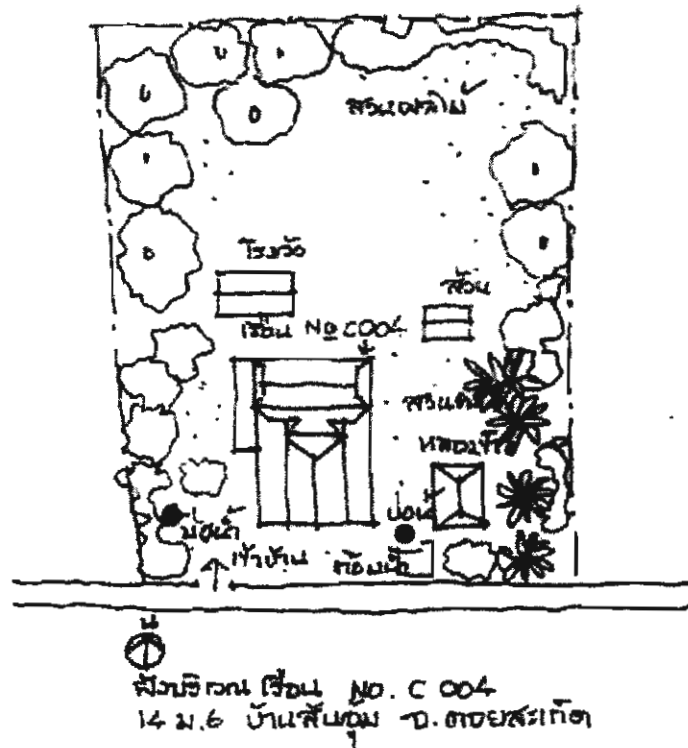
รูป 8.14 ผังบริเวณเรือนนายหนานอีและนางแปงเลขที่ 25 บ้านเหนือ อำเภอฝาง

รูป 8.15 ผังบริเวณเรือนตาดานานมุง ไม่มีบ้านเลขที่บ้านเดี่ยว อ.กาดฟ้า

กรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีเป็นผังบริเวณของเรือนที่อยู่ติดลำเหมือง และติดถนนจะเห็นได้ว่าเรือนที่อยู่ติดลำเหมือง จะเอาส่วนที่เป็นสวนครัวไว้ริมลำเหมืองเพื่อจะได้ใช้ฟองวิดน้ำรดสวนครัวได้สะดวก แต่เรือนที่อยู่ติดถนนแม้จะมีลำเหมืองหน้าบ้าน แต่มีถนนคั่นกลางไม่สามารถใช้น้ำจากลำเหมืองได้ ต้องขุดบ่อน้ำในบริเวณบ้านเพื่อนำน้ำจากบ่อขุดมาใช้รดน้ำสวนครัวและใช้เป็นบ่อเลี้ยงปลาไปด้วยในตัว

สำหรับเรือนไทเงินเชียงใหม่เรือนหลังไหนอยู่ติดลำเหมืองก็จะใช้ประโยชน์จากลำเหมือง และถ้าไม่อยู่ติดลำเหมืองก็จะขุดบ่อของตนเองและใช้น้ำจากบ่อขุดเพื่อใช้กับสวนครัวและตอมน้ำ บางเรือนมีบ่อขุดเพื่อใช้น้ำในบ้านถึง 3 บ่อ บ่อแรกอยู่หน้าบ้าน บ่อที่สองอยู่ติดสวนครัว บ่อที่สามอยู่ติดกับเรือนครัว

รูป 8.18 ผังบริเวณเรือนเลขที่ 14 ม.6 บ้านสันอุ้ม อำเภอต๋อยสะเกิด

ลักษณะการเกาะกลุ่มของผังบริเวณเรือนในหมู่บ้านสะท้อนถึงวิถีชีวิตอย่างแจ่มชัด ในหมู่บ้านยังคงลักษณะแบบเครือญาติทั้งในเชิงใหม่และเชิงตง ผังบริเวณของ เรือนจะรวมกันเป็นกลุ่มย่อยๆ ไม่กันรั้ว สามารถเดินผ่านไต้ถุนบ้านต่อเนื่องกันไป หากันได้สะดวก เครื่องญาติของกลุ่มไทเขินทั้ง 2 กลุ่มนี้มีทั้งเครือญาติจริงที่เป็น พี่น้อง ลูกพี่ลูกน้อง เรียงพี่เรียงน้อง แต่บางกลุ่มเป็นเครือญาติสมมติที่สนิทสนม กันมาหลายชั่วอายุ นับญาติเหมือนเป็นพี่น้องก็มีหลายกลุ่มในผังบริเวณบางกลุ่ม มีความผูกพัน ห่วงใยและเอื้ออาทรซึ่งกันและกันมากกว่าเครือญาติจริงเสียอีก คณะวิจัยของเราวนเวียนเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์อยู่หลายวัน จนกลายเป็นเครือ ญาติของชาวบ้าน มีตา ยาย พี่น้อง ในหมู่บ้านมากมาย และอิมหมีพินด้วยน้ำใจ ของเครือญาติสมมติของเรา ระบบเครือญาติของไทเขินทั้งเชิงใหม่และเชิงตง นี้มิใช่มีความสัมพันธ์เฉพาะกับระบบการอยู่อาศัยเท่านั้น แต่ยังมีความ สัมพันธ์กับระบบการผลิต ซึ่งเป็นการเกษตรแบบพึ่งตนเองอย่างมากด้วย เพราะการผลิตทางการเกษตรต้องการอาศัยการช่วยกันลงแรงผลัดเวียนกันไป ในกลุ่มเครือญาติ ซึ่งเรียกว่า “เฮามือเฮาวัน” ซึ่งเหมือนกับ การ “ลงแขก” ของภาคกลาง

8.7 รูปลักษณะของเรือน การใช้สอย และความเชื่อที่ส่งผลมายังรูปแบบและรูปทรงของเรือน โครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง

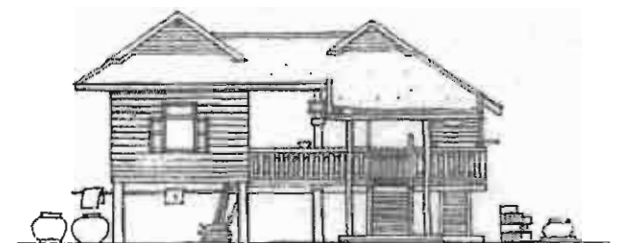
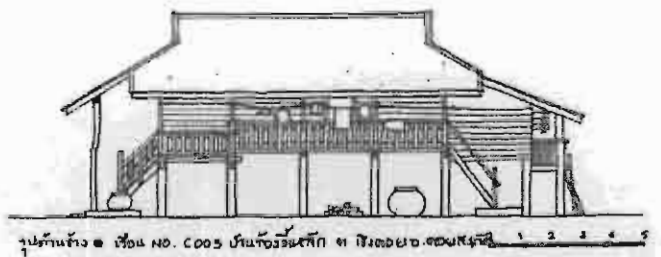
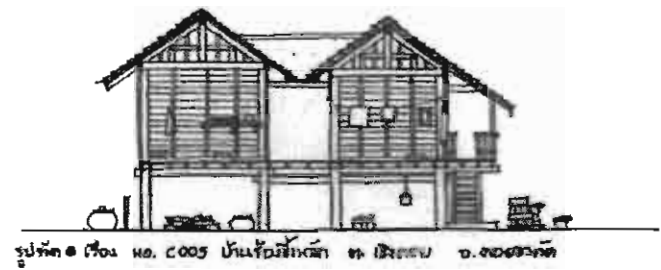
ในการศึกษารูปลักษณะของเรือน และการใช้สอยในเรือน ซึ่งส่งผลมายังรูปแบบของผังพื้นเรือน ได้พบว่าการใช้สอยในเรือนซึ่งเป็นตัวกำหนดประเภทของพื้นที่บนเรือนของไทเขินเชียงใหม่ และเชียงตุงมีรูปแบบที่เหมือนกันอย่างมาก ซึ่งประกอบด้วยบันไดเรือนได้หลังคาคลุม ต่อมายังชานนอกได้หลังคาคลุม และต่อเนื่องกับเต็นซึ่งเป็นพื้นที่โล่งซึ่งเรียกชื่อว่า “เต็น” เหมือนกันตัวชานก่อนเข้าในเต็นทางเชียงใหม่เรียกว่า “ชาน” หรือ “จาน” ทางเชียงตุงเรียก “นอกเต็น” องค์ประกอบในเรือนที่เหลือคือครัวและห้องนอน ครัวของไทเขินเชียงตุงมีสองลักษณะ คือครัวรวมอยู่ในเรือนเรียกว่า “ฮ้องไฟ” และครัวแยกติดกับเรือนเรียก “เฮินไฟ” แต่ของไทเขินเชียงใหม่พบแต่ครัวแยกอยู่ท้ายเรือน

สำหรับส่วนนอนซึ่งเป็นพื้นที่มีความเป็นส่วนตัวที่สุดของไทเขินเชียงใหม่มักจะวางต่อจากเต็น โดยแยกเป็น 2 ห้องมีทางเดินกลางซึ่งต่อเนื่องไปยังครัวซึ่งอยู่ด้านหลังสุดของเรือนต่อเนื่องไปยังชานชั้นล่างลักษณะการวางห้องนอนสองข้างมีทางเดินกลางเสมือนจะเป็นสูตรของการวางผังพื้นของไทเขินเชียงใหม่เพราะส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะนี้แทบทั้งสิ้น

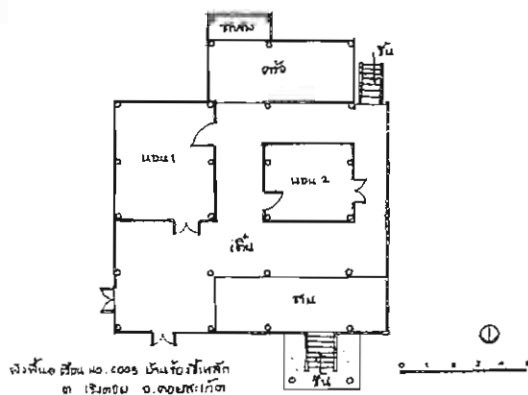
ส่วนของไทเขินเชียงตุงก็มีสูตรเฉพาะของตนเองเช่นเดียวกัน คือห้องนอน (ฮ้องนอน) อยู่ปลายสุดของเต็นเหมือนกันทุกหลังคู่กับ “แม่เตาไฟ” ซึ่งอยู่ปลายสุดของเรือนเช่นเดียวกัน ต่อจาก “ฮ้องไฟ” หรือ “เฮินไฟ” ของไทเขิน เชียงตุงจะมีชานชั้นล่างภายนอกลดระดับตัวเรือนซึ่งเรียกว่า “จานนอก”

หากสังเกตระบบการจัดวาง “ครัวไฟ” ของทั้งเชียงใหม่และเชียงตุงจะพบว่า ระบบการดำรงชีวิตของชาวไทเขินเชียงตุงยังเป็นแบบบุพกาลที่ยังคงยึดถือ “แม่เตาไฟ” เป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิต ดังนั้นตำแหน่งของ “แม่เตาไฟ” ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็ตาม จะมีความสัมพันธ์กับเต็น เพราะถือว่าเต็นคือพื้นที่กลางของครอบครัว ชีวิตในครอบครัวไม่ว่าจะ “เกิด” “ป่วย” “บวช” หรือ “ตาย” จะอยู่กับ “แม่เตาไฟ” ซึ่งให้ทั้งความอบอุ่นและอาหารเพื่อเลี้ยงปากท้องให้มีชีวิตอยู่ ระบบแบบบุพกาลนี้ให้ผลต่อจิตใจอย่างมาก

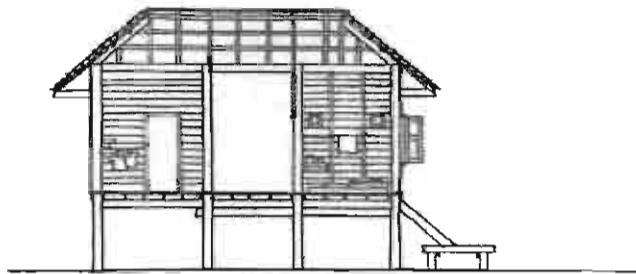
สำหรับไทเขินเชียงใหม่ซึ่งมีการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านชีวภาพและความปลอดภัย ได้ปรับตำแหน่ง “ครัวไฟ” ให้แยกออกต่างหากจากเรือนหลัก และอยู่ในตำแหน่งได้มดงนั้นการศึกษาผังพื้นของเรือนทั้งสองแหล่งจะพบพัฒนาการของการดำรงชีวิตไปด้วยพร้อมๆ กัน

เรือน นอ. ๕๐๐๕ เลขที่ ๓๓ หมู่ ๗ บ้านร่องขี้เหล็ก ต. เจริญสุข อ. ดอยสะเก็ด
เจ้าของเรือน นายเย็น สายกา
อายุการสร้าง ๓๕ ปี
จำนวนผู้อยู่อาศัย ๕ คน
พื้นที่ใช้สอยทั้งหมด ๑๑๙.๕ ตารางเมตร
วันที่สำรวจ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๖

รูป 8.19 แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือนนายเย็น สายกา บ้านเลขที่ ๓๓ หมู่ ๗ บ้านร่องขี้เหล็ก ตำบลเจริญสุข อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

รูปหน้า • เรือน No. 0008 บ้านลวงเหนือ ต.ลวงเหนือ อ.ดอยสะเก็ด

รูปด้าน • เรือน No. 0008 บ้านลวงเหนือ ต.ลวงเหนือ อ.ดอยสะเก็ด

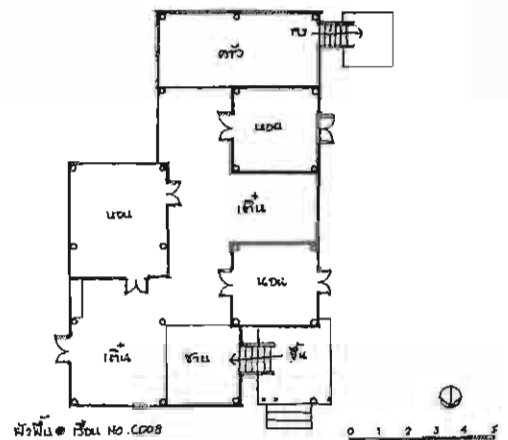

รูปพื้นเพ • เรือน No. 0008 บ้านลวงเหนือ ต.ลวงเหนือ อ.ดอยสะเก็ด

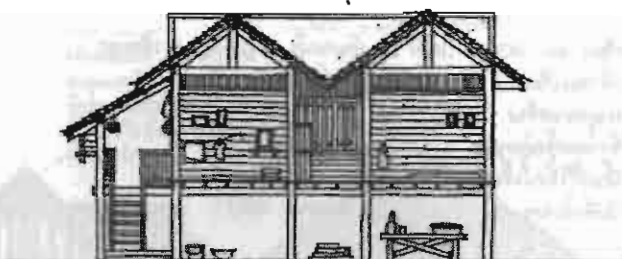

รูป 8.20 แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือน นายวันจันทร์ บุญยชัย บ้านเลขที่ 3 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

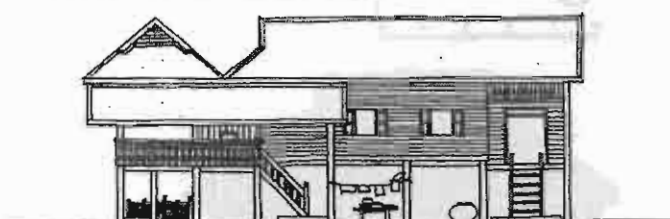
เรือน No. 0008 เลขที่ 3 หมู่ 5 บ้านลวงเหนือ ต.ลวงเหนือ อ.ดอยสะเก็ด
เจ้าของเรือน นายวันจันทร์ บุญยชัย
อาคารสำหรับ 1 คน
จำนวนผู้อยู่อาศัย 1 คน
พื้นที่ใช้สอยทั้งหมด 97 ตารางเมตร
วันที่สำรวจ 27 มกราคม 2546

ผังพื้น • เรือน No. 0008

รูปตัด • เรือน No. C004 บ้านสันอุ้ม ต.เวียงชัย อ.ดอยสะเก็ด

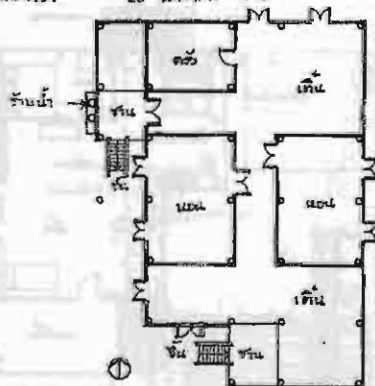

รูปด้าน • เรือน No. C004 บ้านสันอุ้ม ต.เวียงชัย อ.ดอยสะเก็ด 0 1 2 3 4 5

รูปตัดหน้า • เรือน No. C004 บ้านสันอุ้ม ต.เวียงชัย อ.ดอยสะเก็ด

เรือน No. C004 เลขที่ 14 หมู่ 6 บ้านสันอุ้ม ต.เวียงชัย อ.ดอยสะเก็ด
เจ้าของเรือน นายมงคล ศรีคำมา
อายุการสร้าง 45 ปี
จำนวนผู้อยู่อาศัย 4 คน
พื้นที่บริเวณที่ดิน 72 ตารางเมตร
วันที่สำรวจ 26 มกราคม 2546

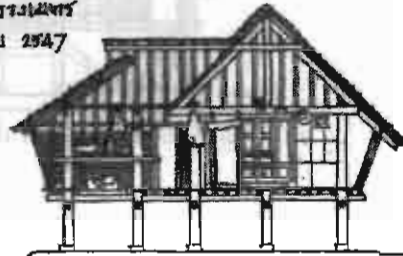

ผังพื้นที่ • เรือน No. C004 บ้านสันอุ้ม ต.เวียงชัย อ.ดอยสะเก็ด

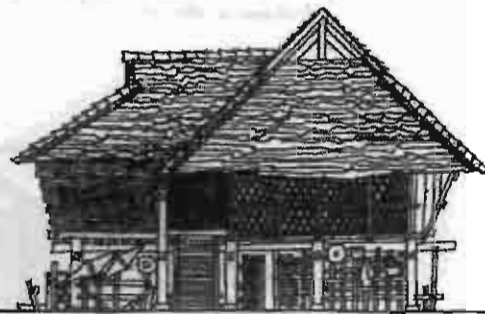

รูป 8.21 แสดงผังพื้นที่ รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือนนายมงคล ศรีคำมา บ้านเลขที่ 14 หมู่ 6 บ้านสันอุ้ม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

เรือน NO. 013 เล่งที่ 25 บ้านหมัก อ.ยาวต จ.เชียงใหม่
 เจ้าของเรือน นายหนานยี่ และ นางแป
 อายุการสร้าง 30 ปี
 จำนวนผู้อยู่อาศัย 6 คน
 พื้นที่บริเวณต้นแบบ 58 ตารางเมตร
 วันที่สำรวจ 28 มิถุนายน 2547

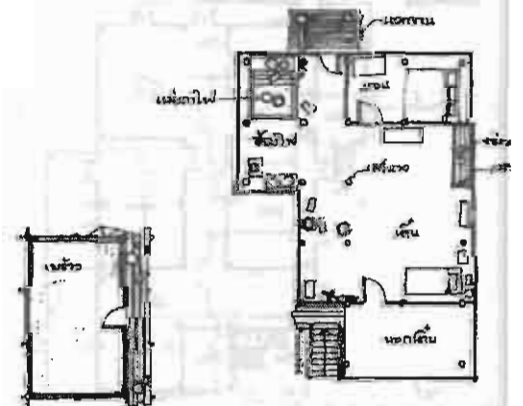
รูปด้านหน้า เรือน NO. 013 บ้านหมัก อ.ยาวต จ. เชียงใหม่

รูปด้านหน้า เรือน NO. 013 บ้านหมัก อ.ยาวต จ. เชียงใหม่

รูปด้านหลัง เรือน NO. 013 บ้านหมัก อ.ยาวต จ.เชียงใหม่

ผังพื้นเรือน เรือน NO. 013 บ้านหมัก อ.ยาวต จ.เชียงใหม่

รูป 8.22 แสดงผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือน นายหนานยี่ และนางแป บ้านเลขที่ 25 บ้านหมัก อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

เรือน No. ๑๑ เลขที่ ๑๕ บ้านหน้า อ.บางหลวง จ.สิงห์บุรี
 เจ้าของเรือน นายแดง
 อายุการสร้าง ๑๐๐ ปี (๒ ครั้งอายุคน)
 จำนวนผู้อยู่อาศัย ๑ คน
 พื้นที่เรือนในถนน ๘๕ ตารางเมตร
 วัฒนธรรม ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๗

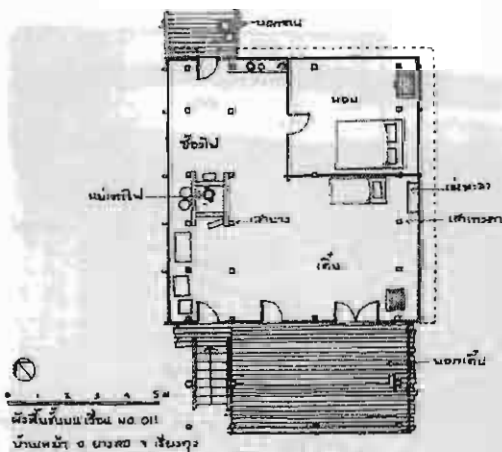
รูปด้านหน้า เรือน No. ๑๑ บ้านหน้า อ.บางหลวง จ.สิงห์บุรี

รูปด้านข้างเรือน No. ๑๑ บ้านหน้า อ.บางหลวง จ.สิงห์บุรี

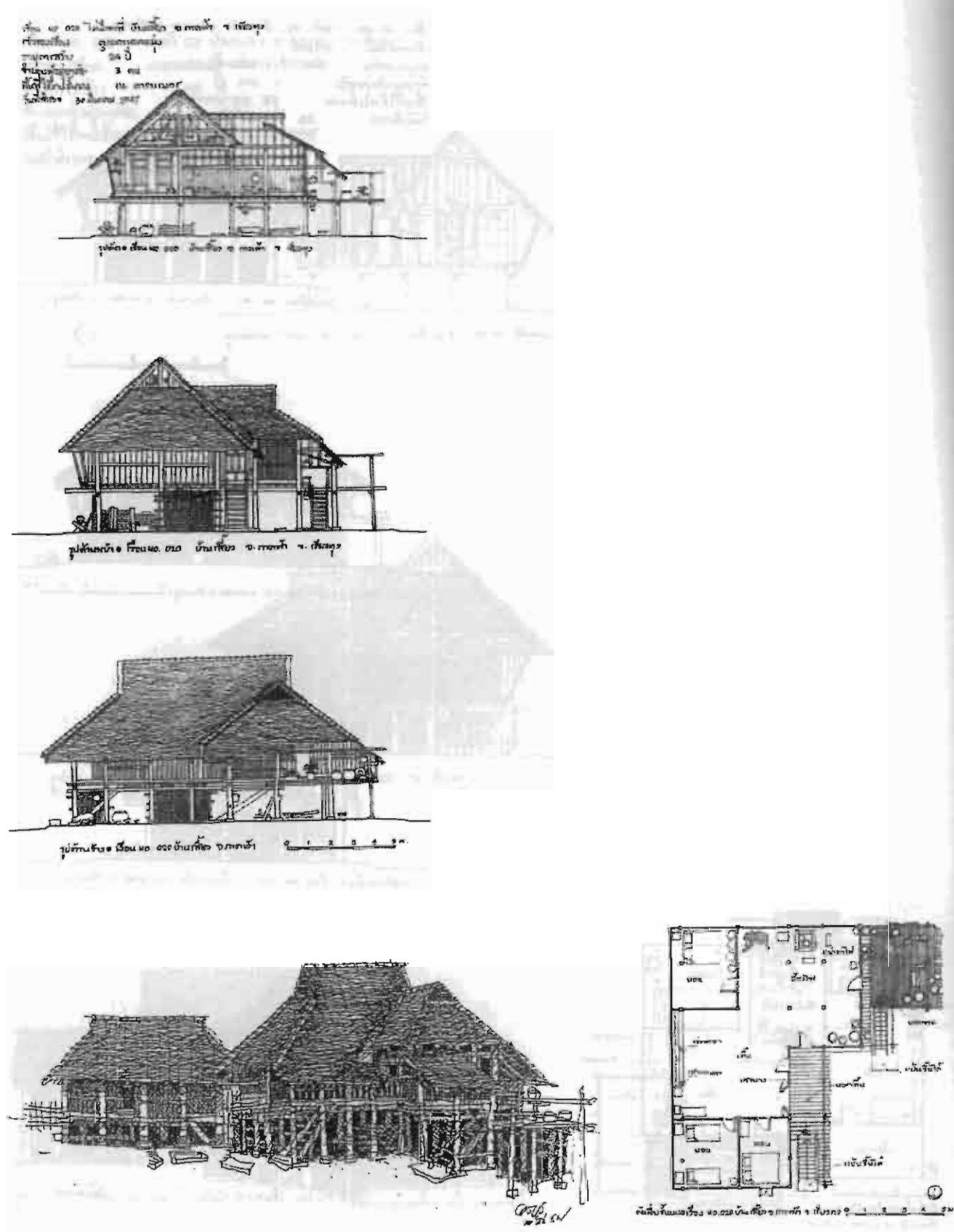
รูปด้านหลัง เรือน No. ๑๑ บ้านหน้า อ.บางหลวง จ.สิงห์บุรี

ผังพื้นที่บนเรือน No. ๑๑
 บ้านหน้า อ.บางหลวง จ.สิงห์บุรี

รูป 8.23 แสดงผังพื้นที่รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือนนางแดง บ้านเลขที่ ๑๕ บ้านหน้า อำเภอยางตลาด จังหวัดเขียงตุง

รูป 8.24 แสดงผังพื้น รูปตัด และรูปด้าน ของเรือน ดานหานาม่วง ไม่มีบ้านเลขที่ บ้านเดี่ยว อำเภอภาคฟ้า จังหวัดเชียงใหม่

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบผังพื้น รูปตัด รูปด้าน และทัศนียภาพของเรือนไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุง ตามที่ยกกรณีศึกษามาเปรียบเทียบในรายงานสรุปนี้อย่างละ 3 หลังได้พบความเหมือนขององค์ประกอบและลำดับการเข้าสู่องค์ประกอบของการใช้สอยเรือนและพบความต่างของตำแหน่งห้องนอนและครัว

8.8 ฮ้องไฟ หรือเฮือนไฟของไทเขินเชียงตุงต่างจากไทเขินเชียงใหม่เพียงไร?

เมื่อพิจารณาเฉพาะตำแหน่งของครัวไฟอย่างผิวเผินจะพบความต่างของตำแหน่งการจัดวาง เพราะเรือนไทเขินเชียงใหม่จะแยกครัวออกจากส่วนนอนและเต็น โดยนำไปไว้ท้ายเรือน แยกกันโดยเด็ดขาดจากตัวเรือน แต่ “ฮ้องไฟ” หรือ “เฮือนไฟ” ของไทเขินเชียงตุงจะอยู่ในพื้นที่เดียวกันกับ “เต็น” และ “ฮ้องนอน” หรือต่อเนื่องกันอย่างใกล้ชิดลักษณะดังกล่าวมิใช่เป็นความต่างของการจัดวางตำแหน่งเท่านั้น แต่เป็นความต่างของวิถีชีวิตที่สะท้อนมายังการวางผังพื้นเรือน ลักษณะการดำรงชีวิตของไทเขินเชียงตุงยังเป็นลักษณะแบบบุพกาลยังถือ “แม่เตาไฟ” เป็นศูนย์กลางของชีวิต ถือว่า เกิด อยู่ และตาย ในบริเวณแม่เตาไฟกลางบ้าน ซึ่งเป็นข้อเท็จจริง เพราะ “แม่เตาไฟ” เป็นที่หุงหาอาหารเพื่อให้ชีวิตรอด และเป็นที่ให้ความอบอุ่นในยามหนาว เป็นที่ให้ความอบอุ่นในยามเจ็บป่วย และเป็นที่ชำระล้างร่างกายให้สะอาดทั้งตอน “เกิด” และ “ตาย” เพราะฉะนั้น “แม่เตาไฟ” ในนัยยะของไทเขินเชียงตุงมีความหมายแก่ชีวิตยิ่งนัก มิใช่มีความหมายว่าเป็น “ครัว” แต่สำหรับไทเขินเชียงใหม่ในพื้นที่ที่ศึกษามีการพัฒนาระบบการดำรงชีวิตมาแล้วหลายระดับ ความหมายของ “แม่เตาไฟ” ดั้งเดิมค่อยเลือนหายไป แต่ก็ยังคงความสำคัญในฐานะที่เป็นที่หุงหาอาหารเพื่อยังชีพ ซึ่งมีความสำคัญต่อชีวิต ยังเป็นปัจจัยที่แนบแน่นกับการอยู่อาศัยของไทเขิน

รูป 8.25 ครัวไฟท้ายเรือนไทเขินเชียงใหม่

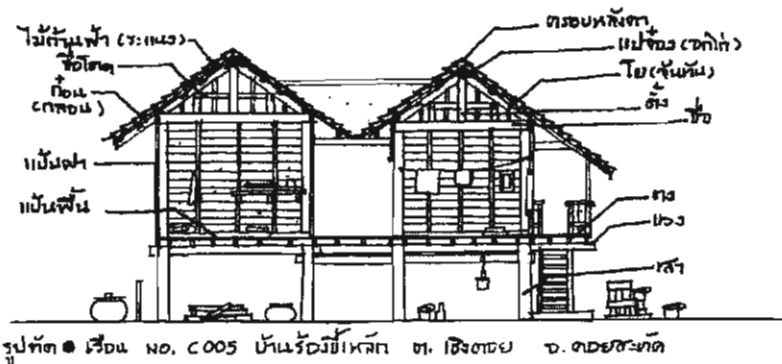

รูป 8.26 ฮ้องไฟกลางเรือนไทเขินเชียงตุง

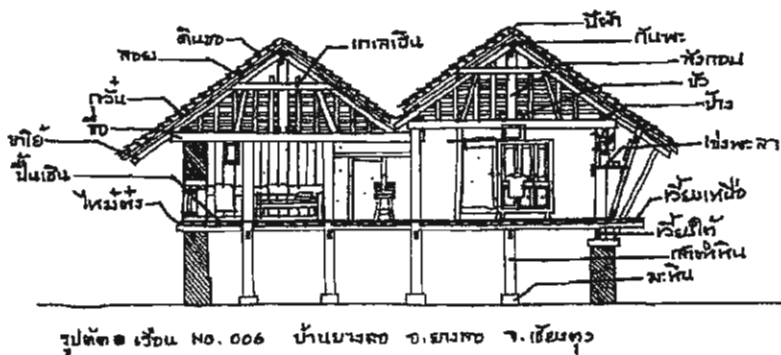
8.9 รูปทรงการใช้สอยในเรือนและความเชื่อที่ส่งผลมายังรูปแบบของเรือน

ผังพื้นของเรือนไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงต่างที่สูตรสำเร็จเฉพาะกลุ่มอันเนื่องมาแต่วิถีชีวิต รูปทรงของเรือนก็เช่นเดียวกัน กลุ่มไทเขินเชียงใหม่ที่มีอายุการสร้างน้อยกว่าไทเขินเชียงตุงและรูปลักษณะดูสมัยใหม่กว่า ส่วนใหญ่เป็นเรือนหลังคาจั่วเดี่ยว จั่วแฝด และหลังคาปั้นหยาที่มีความลาดชันประมาณ 35-40 องศา ฝาเรือนเป็นฝาไม้จริง โครงสร้างหลักและโครงสร้างหลังคาเป็นไม้จริง แต่เรือนไทเขินเชียงตุงยังเป็นเรือนที่มีรูปลักษณะแบบโบราณ หลังคาทรงสูงกว่ามีผสมผสานทั้งหลังคาจั่ว จั่วปั้นหยา และปั้นหยา ความเอียงลาดหลังคาส่วนใหญ่เกินกว่า 45 องศา ทำให้เห็นรูปทรงและปริมาณของหลังคามากกว่าปริมาณของผนัง

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบรูปตัดของเรือนไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุง จะเห็นได้ชัดเจนว่าระบบโครงสร้างเรือนไทเขินเชียงใหม่เป็นระบบที่สมัยใหม่กว่าของเชียงตุง แม้ว่าลักษณะโดยรวมจะคล้ายคลึงกันมากก็ตาม

รูป 8.27 รูปตัดของเรือนไทเขินเชียงใหม่ บ้านเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร่องขี้เหล็ก ตำบลเจริญดอย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ของนายยืน สายกา

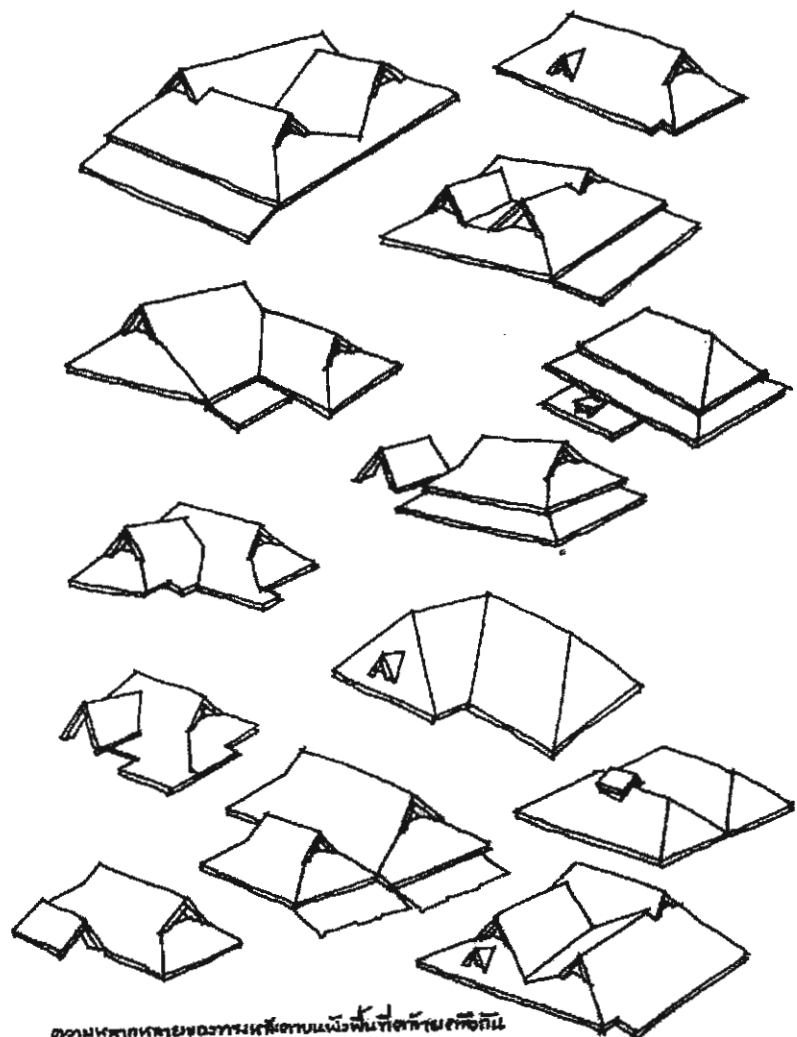

รูป 8.28 รูปตัดของเรือนไทเขินเชียงตุง บ้านเลขที่ 75 บ้านบางลอ อำเภอยางลอ จังหวัดเชียงตุง ของนายใจสามด้อย และ นางนุช

8.10 การใช้สอยในเรือนและความเชื่อมที่ส่งผลมายังตัวเรือน

การใช้สอยในเรือนที่ส่งผลมายังรูปทรงของเรือนที่เห็นได้ชัด คือ "ครัว" ตำแหน่งที่เป็น "เรือนครัว" หรือ "เฮนไฟ" "ฮ้องไฟ" ทั้งของเชียงใหม่และเชียงใหม่สังเกตลักษณะพิเศษได้จาก "หลังคา" ที่ระบายความร้อนและควันได้ ซึ่งมีหลายรูปแบบของเชียงใหม่มักใช้ยกหลังคาเล็กๆ ที่ครัวไฟ พร้อมๆ กับมีการระบายอากาศที่หน้าจั่วของเรือนครัว ส่วนของไทเขินเชียงใหม่เมื่อพิจารณารูปทรงเรือนดังตัวอย่างรูปที่ 8.29 จะสังเกตเห็นได้ทันทีว่าตำแหน่งใดในรูปทรงหลังต่างๆ เป็นตำแหน่งของ "เฮนไฟ" หรือ "ฮ้องไฟ" เพราะจะปรากฏตำแหน่งบนหลังคาหรือหน้าจั่วของหลังคาที่จะระบายครัวและความร้อนออกจากเรือน

นอกจากนั้นตำแหน่งของเฮนไฟหรือฮ้องไฟของไทเขินเชียงใหม่จะอยู่ตำแหน่งใต้ลมเสมอ ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกันกับเรือนไทเขินเชียงใหม่ ซึ่งจะวางตำแหน่งของครัวไฟไว้ทางทิศเหนือปลายสุดของพื้นที่เรือนซึ่งเป็นตำแหน่งใต้ลม ควันและความร้อนจากครัวจะไม่เข้ามารบกวนภายในเรือน

ความหลากหลายของทรงหลังคาบนแนวพื้นที่ตั้งถิ่นฐานที่ต่างกัน

รูป 8.29 รูปทรงหลังคาเรือนไทเขินเชียงใหม่

8.11 ความเชื่อที่ส่งผลมายังตัวเรือน

ความเชื่อของไทเขินทั้งเชียงใหม่และเชียงใหม่ ถือว่าบรรพบุรุษเป็นผู้ที่ปกปักรักษาและคุ้มครองลูกหลาน ดังนั้นทั้งสองแหล่งจึงปรากฏ “เสานาง” “เสาเทวดา” ของไทเขินเชียงใหม่ และปรากฏ “เสาแฮก” “เสาขวัญ” ของไทเขินเชียงใหม่อยู่ในเดิน พร้อมกับ “เซ่งพะลา” ในเชียงใหม่ และ “หิ้งบรรพบุรุษ” ในเชียงใหม่ ทั้งยังปรากฏ “ตาแหลว” สัญลักษณ์แห่งการปกป้องคุ้มครองจากภัยอันตรายทั้งมวล ที่เหนือวงกบประตูเข้าเรือนเช่นเดียวกันทุกประการ สิ่งเหล่านี้คือปรากฏการณ์ที่เป็นสื่อในการกำหนดพื้นที่การใช้สอยในเรือนโดยเฉพาะในเดินของชาวไทเขินทั้งสองแหล่งที่ตั้ง

ความต่างเล็กน้อยในบรรดาความเชื่อเหล่านี้มีเพียงแต่ “เซ่งพะลา” หรือ “หิ้งพระ” ของไทเขินเชียงใหม่ ไม่ประดิษฐานพระพุทธรูป แต่ของไทเขินเชียงใหม่ประดิษฐานพระพุทธรูป เพราะชาวไทเขินเชียงใหม่มีความเชื่อว่า “พระสถิตยอยู่ในใจของทุกคน” ส่วนพระพุทธรูปซึ่งเขาเรียกว่า “พระเจ้า” นั้นอยู่ที่วัด ความเชื่อนี้เป็นผลการไปทำบุญที่วัดอย่างมาก เพราะหากจะใกล้พระพุทธรูปเจ้าจำเป็นต้องไปวัด กิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับงานบุญที่วัดมีอยู่ตลอดปี

ความเชื่อเกี่ยวกับจำนวนชั้นบันไดที่ใช้เลขมงคล 7 หรือ 9 ทำให้ความสูงของเรือนไทเขินทั้งเชียงใหม่และเชียงใหม่ กลายเป็นสัดส่วนบังคับไปในตัว ทำให้เรือนแต่ละหลังมีสัดส่วนและรูปทรงที่คล้ายคลึงกันไปหมด

รูป 8.30 ตาแหลวที่เดินของเรือนไทเขินเชียงใหม่ บ้านหลวงเหนือ อำเภอค้อยสะเกิด

รูป 8.31 ตาแหลวที่เดินของเรือนไทเขินเชียงใหม่ บ้านเหม้า อำเภอขยาลอ

รูป 8.32 ภายในเดินของเรือนไทเขินที่บ้านป่าเหมือด อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

รูป 8.33 ภายในเดินของเรือนไทเขินที่บ้านเหม้า อำเภอขยาลอ จังหวัดเชียงใหม่

เมื่อพิจารณาถึงการใช้อยหลัก และความเชื่อที่ส่งผลมายังรูปแบบของเรือนได้พบว่า ทั้งเรือนไทเขินเชียงใหม่ และเขียงตุงต่างก็มีรากฐานของความเชื่อเช่นเดียวกัน มีสังคมเครือญาติที่เคารพเทิดทูนบรรพบุรุษ และมีพื้นที่ในเรือน คือ “เต็น” ที่เป็นปัจจัยที่แสดงถึงความเชื่อเชิง ความมีน้ำใจไมตรีต่อผู้มาเยือนทั้งผู้ที่คุ้นเคยและผู้แปลกถิ่นในลักษณะเดียวกัน

8.12 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของชีวิตและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

การศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนไทเขินเชียงใหม่และเขียงตุงนี้ได้พบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตและสภาพแวดล้อมมากมาย ตั้งแต่ระดับบริบทของผังกายภาพของหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศน์ จนถึงตัวเรือน การดำรงชีวิตและเทคโนโลยีพื้นบ้านที่สัมพันธ์กับชีวิต อันได้แก่

1. การจัดการน้ำของหมู่บ้านทั้งน้ำเพื่อการเกษตรและน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคในครัวเรือน ทั้งหมู่บ้านไทเขินเชียงใหม่และเขียงตุงมีลักษณะของภูมิ-ลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีความเอียงลาด มีความต่างระดับของพื้นดินดังนั้นทั้งสองแหล่งที่ตั้งจึงใช้ระบบเหมืองฝายเพื่อการผันน้ำจากที่สูงเข้ามายังไร่นา ระบบเหมืองฝายของเขียงใหม่มีการพัฒนามากกว่าระบบของเขียงตุง เพราะมีการแทรกเสริมด้วยระบบรางรินที่ผันน้ำจากที่เดียวไปยังพื้นที่ระดับต่างกันหลายแห่งได้ แต่ของเขียงตุงยังใช้ระบบเหมืองฝายแบบนุพกาลค่อยเป็นค่อยไปและค่อยกระจายไปสู่ระดับต่างๆ ตามลำดับ

2. การจัดน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคในครัวเรือนทั้งเขียงตุงและเขียงใหม่ต่างก็ใช้ระบบขุดบ่อแบบนุพกาล ผนวกกับการใช้บ่ยมโยกเพื่อดึงน้ำใต้ดินมาใช้ในครัวเรือน ที่เขียงตุงส่วนใหญ่ครอบครัหนึ่งมี 1 บ่อ แต่ที่เขียงใหม่เรือนหลังหนึ่งอาจมีบ่อน้ำถึง 3 บ่อ แบ่งเป็นบ่อน้ำบ้าน หลังบ้าน และสวนครัว

ระบบการจัดการน้ำของชาวไทเขินทั้งเขียงใหม่และเขียงตุง มิใช่เป็นเพียงภูมิปัญญาเพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างชีวิตและสภาพแวดล้อมเท่านั้น แต่เป็นภูมิปัญญาที่แฝงด้วยอุบายของการอยู่ร่วมกันในสังคมที่เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน เพราะเพื่อให้การจัดการน้ำเป็นไปตามระบบ ทุกคนต้องช่วยกันมีส่วนในการจัดทำ คิดค้น แบ่งปัน ควบคุมดูแลและรักษา หรือ รวมทั้งร่วมแรงร่วมใจในการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นระบบที่ทำให้คนในสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สำหรับระบบเหมืองฝายของไทเขินเชียงใหม่ปัจจุบันมีพัฒนาการทางเทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นทั้งทางบวกและลบแก่การดำรงชีวิต ระบบเหมืองฝายแบบนุพกาลถูกปรับเปลี่ยนเป็นระบบเขื่อนและคลองส่งน้ำจากเขื่อนซึ่งส่งถ่ายทอดมายังเหมืองเดิมของหมู่บ้านอันเป็นระบบที่น้ำถูกส่งมาเป็นช่วงเวลาไม่เหมือนเดิมที่มีน้ำไม่มากนักแต่มีตลอดเวลา ในระบบใหม่ของรัฐที่ส่งน้ำเป็นช่วงๆ กระทบต่อวิถีชีวิตชาวนา เพราะบางพื้นที่ทำนาตามปกติไม่ได้ ต้องปรับเปลี่ยนเป็นทำสวนลำไย⁵

จากการศึกษาระบบเหมืองฝายของชาวไทเขินเชียงใหม่ในอำเภอสันทรายและดอยสะเก็ด ได้พบภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีพื้นบ้านในการจัดทำเหมืองฝายตั้งแต่ระบบเหมืองหลัก เหมืองซอย เหมืองกิน และเหมืองเสีย รวมทั้งระบบการจัดการแบ่งปัน ระบบการคำนวณขนาดของขอนเตในการจ่ายน้ำเข้านาซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับวิศวกรรมชลประทานแบบชาวบ้านที่น่าทึ่ง

สำหรับการขุดบ่อน้ำใช้ในครัวเรือนก็ได้พบภูมิปัญญาในการสืบเสาะหาแหล่งน้ำ วิธีสังเกตว่าพื้นที่ใดมีตาน้ำใต้ดินที่ขุดไปแล้วจะพบน้ำอันเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวบ้าน และยังใช้ได้ในปัจจุบัน

3. การกินอยู่ระบบการกินอยู่ของไทเขินที่เชียงใหม่และเชียงใหม่ซึ่งเริ่มตั้งแต่ครัวไฟไปจนถึงลักษณะการปรุงอาหาร การกินมีเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ มากมายที่มีความหมายมากกว่าการใช้สอยตามธรรมดา เช่น เตารั้งไล่แบบใช้พื้นซึ่งเป็นการคิดค้นรูปแบบเฉพาะตัวที่สามารถวางพื้นได้ต่างไปจากรูปร่างหน้าตาของเตารั้งไล่แบบใช้ถ่าน เครื่องสาน เครื่องมือซึ่งตวงวัดแบบต่างๆ ระบบการแขวนของกินและอาหารแห้งให้พ้นจากมด โดยการใช้ซี่ไต้และน้ำมันติดไว้ที่ข้อต่อของจุดแขวนเป็นต้น

4. “หลองข้าว” ของไทเขินเชียงใหม่ และ “เยข้าว” ของไทเขินเชียงใหม่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำรงชีวิตของไทเขินทั้งสองแหล่งที่ตั้ง ข้าวที่แต่ละครัวเรือนเก็บเอาไว้ในเยข้าวสำหรับไทเขินเชียงใหม่ จะใช้เฉพาะกินในครอบครัวเท่านั้น ไม่ได้มีเอาไว้ขาย ถ้าครอบครัวใดปลูกข้าวได้ไม่พอกินในครัวเรือนก็สามารถหยิบยืมจากญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านได้ เพราะทุกหมู่บ้านยังเป็นระบบเครือญาติ ดังนั้นการเก็บรักษาข้าวเป็นของจำเป็นยิ่ง ทำให้ได้พบภูมิปัญญาชาวบ้านในการสร้างอุปกรณ์กันหนูกันปลวกติดไว้ที่เสาทุกต้นของเยข้าว และยังใช้ไต้ถุนเยข้าวตั้งครกกระเดื่องโดยมีการขุดหลุมที่ไต้ถุนเยข้าวเพื่อให้ระยะของการตำข้าวสูงขึ้น ตำข้าวได้แหลกเร็วขึ้น

รูป 8.34 เครื่องชั่งอาหารแบบง่ายๆ ในห้องไฟ

รูป 8.35 การแขวนกระเจาดใส่อาหารและวิธีกันมด

รูป 8.36 แผ่นสังกะสีกันหนูของเยข้าวที่เชียงใหม่

รูป 8.37 ครกกระเดื่องและหลุมที่ขุดให้ระยะของคานสูงจากดิน

5. ช่องเปิดเพื่อการระบายอากาศของเรือนไทเซินพบกับเรือนเชียง-ใหม่มากกว่าเรือนเชียงตุง เพราะเรือนไทเซินเชียงใหม่มีวิวัฒนาการผสมผสานระหว่างเรือนกาแลดั้งเดิมกับเรือนไม้อิทธิพลตะวันตก ดังนั้นจะพบภูมิปัญญาเกี่ยวกับการอยู่สบายตามธรรมชาติมากมาย ตั้งแต่การทำพื้นและผนังที่หายใจได้ การใช้ฝาไหล ฝาโปร่ง ช่องลมโปร่งหลายช่วงทั้งเหนือผนังและที่หน้าจั่ว

แต่สำหรับเรือนไทเซินเชียงตุงเป็นคนละลักษณะเพราะมีช่องเปิดน้อยเนื่องจากอากาศหนาวเย็นกว่าความต้องการในการระบายอากาศร้อนออกจากตัวเรือนมีน้อยกว่า

สรุปผลการวิจัย

จากการทบทวนคำถามของการวิจัย ซึ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และวิถีชีวิตของชาวไทเซินที่เชียงใหม่และเชียงตุง ได้พบข้อสังเกตว่าชีวิตซึ่งสัมพันธ์กับระบบสังคมเศรษฐกิจโดยรวมของไทเซิน เชียงใหม่และเชียงตุงมีความต่าง เพราะระบบเศรษฐกิจและสังคมของไทเซิน เชียงใหม่เริ่มเปลี่ยนแปลงจากระบบพึ่งตนเองเป็นพึ่งพาเทคโนโลยีของรัฐในบางส่วน ระบบพอเพียงเริ่มเปลี่ยนเป็นระบบขายเป็นสินค้า แต่สังคมและเศรษฐกิจของไทเซินเชียงตุงยังเป็นแบบบุพกาล การผลิตเพียงเพื่อยังชีพมิได้ผลิตเพื่อขาย ระบบสังคมโดยรวมยังเป็นระบบเครือญาติทั้งที่เป็นเครือญาติจริงและเครือญาติสมมุติที่มีความเอื้ออาทรและพึ่งพาอาศัยกันได้ตลอดเวลา ยังมีความเชื่อทั้งในการดำรงชีวิตเฉพาะครอบครัว และความเชื่อทางศาสนา ประเพณีที่ยังเข้มแข็ง การเกิด บวช และตาย ยังเป็นกิจกรรมร่วมของทั้งหมู่บ้าน และนอกจากนั้นไทเซินเชียงตุงมีระบบการดำรงชีพที่เป็นแบบบุพกาลที่เข้มข้น คือไม่นิยมแต่งงานกับพม่าซึ่งต่างกลุ่มชาติพันธุ์ จะแต่งงานกับไทเซินด้วยกันเท่านั้น

สำหรับชีวิตซึ่งสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ทั้งไทเซินเชียง-ใหม่และเชียงตุงมีลักษณะเดียวกันคืออยู่กับธรรมชาติด้วยความอ่อนน้อม ถ่อมตน เข้าใจและสร้างสมภูมิปัญญาในการดำรงชีพเพื่อให้เกิดดุลยภาพของชีวิตและสภาพแวดล้อม จากข้อสังเกตดังกล่าวนำมาซึ่งคำตอบของคำถามในการวิจัย

1. ความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ ภูมิลักษณะและผังหมู่บ้าน มีมากน้อยเพียงไร? มีความแปรเปลี่ยนหรือไม่? ปัจจัยในการแปรเปลี่ยนคืออะไร?

ความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ ภูมิลักษณะและผังหมู่บ้านในระดับบริบทเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีระบบชลประทานแบบเหมืองฝายเป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ให้สภาพแวดล้อมธรรมชาติและหมู่บ้านอยู่ในสภาพสมดุล แต่ในระดับองค์ประกอบของผังกายภาพของ

หมู่บ้านมีความแปรเปลี่ยนไปตามช่วงเวลาของการก่อตั้งหมู่บ้าน และแปรเปลี่ยนไปตามการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค โดยเฉพาะระบบถนน

สำหรับหมู่บ้านเก่าแก่ในเชียงตุงที่ยังเป็นสังคมแบบบุพกาลเข้มข้น สภาพแวดล้อม ระบบนิเวศ และระบบสังคมเครือญาติ เป็นตัวกำหนดรูปแบบทางกายภาพของหมู่บ้าน ตัวเรือน กลุ่มเรือน และลำเหมืองมีก่อนระบบถนน ทำให้ยังปรากฏ ช่วงบ้าน ช่วงเรือน และช่วงวัดเด่นชัดในผังหมู่บ้าน แต่ในหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่ ระบบถนนและสาธารณูปโภคเกิดก่อนสร้างเรือนระบบถนนเป็นตาราง ทำให้ช่วงบ้านและช่วงเรือนเลือนหายไปเหลือเฉพาะช่วงวัด ลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในเชียงใหม่และเชียงตุง แต่ในขณะที่เชียงใหม่มีการพัฒนาระบบถนนใหม่มากมายระบบถนนหมู่บ้านที่คดเคี้ยวกลายเป็นระบบตารางไปเกือบทั้งหมด สังคมที่เป็นระบบเครือญาติซึ่งถ่ายทอดให้เห็นจากผังหมู่บ้านเลือนน้อยลงทุกที

2. รูปลักษณ์ของเรือนมีความสัมพันธ์กับผังบริเวณและผังหมู่บ้านอย่างไร?

ผังหมู่บ้านไทเขินในเชียงใหม่ปัจจุบันเน้นความสำคัญของถนน แต่ของไทเขินเชียงตุง หากเป็นหมู่บ้านเก่าเน้นความสำคัญของลำเหมือง ถ้าเป็นหมู่บ้านใหม่เน้นความสำคัญของถนน ดังนั้นจะเห็นได้ชัดเจนว่าผังบริเวณของเรือนและผังหมู่บ้านจะพยายามใช้ประโยชน์จากลำเหมืองและถนนให้มากที่สุดองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กับปัจจัยหลักจะพยายามให้อยู่ใกล้กับปัจจัยนั้นๆ มากที่สุด

3. ความเชื่อที่มีผลต่อผังพื้นและรูปแบบของเรือนยังหลงเหลืออยู่หรือไม่? อย่างไร?

ทั้งไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงต่างก็มีวัฒนธรรมหลักอันเดียวกันแต่รูปทรงเรือนออกมาค่อนข้างต่างกัน กลุ่มเชียงใหม่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง กลุ่มเชียงตุงมีลักษณะเฉพาะของรูปทรง มีความเหมือนในการใช้วัสดุท้องถิ่น แต่เมื่อพิจารณาผังพื้นเรือนของทั้งสองกลุ่ม จะพบว่าท่วงทีของผังพื้นตั้งแต่เริ่มก้าวย่างขึ้นบันไดไปทีละขั้นตอนเข้าสู่พื้นที่ต่างๆ ในเรือนจะออกมาในรูปลักษณะเดียวกัน คือ จากพื้นดินขึ้นบันไดไปยังชานบนเข้าสู่ชานนอก (นอกเต็น : ไทเขินเชียงตุง) และเข้าสู่เต็นต่อเนื่องไปยังครัวไฟ (ฮ้องไฟ หรือเฮินไฟ : ไทเขินเชียงตุง) และพื้นที่ต่อกับเต็นเป็นห้องนอน (ไทเขินเชียงใหม่มี 2 ห้องกระหนาบฮ้อมริน) ลำดับการเข้าถึงที่กล่าวมาเหมือนกันทั้งสิ้น

ความเชื่อที่หลงเหลือของไทเขินเชียงตุงมีมากกว่า เพราะระบบการอยู่และชีวิตยังเป็นแบบบุพกาลโดยเฉพาะยังถือ “แม่เตาไฟ” เป็นศูนย์รวมของชีวิต มี “เสาเอก” “เสานาง” และ “เซ่งพะลา” เป็นศูนย์ความเชื่อในเต็น มีตัวเลขมงคลของบันได 7 และ 9 ขั้น เป็นตัวกำกับสูตรของรูปร่างหน้าต่างเรือนให้ออกมาคล้ายคลึงในทำนองเดียวกันทั้งหมด

แต่สำหรับเรือนไทเขินเชียงใหม่ มีพัฒนาการของเรือนและความเชื่อที่เลือนน้อยลง เหลือเพียง เสาเอก เสาขวัญ หิ้งบรรพบุรุษ หิ้งพระในเต็น ส่วน

ใช้สอยอื่นๆ สามารถปรับตัวได้โดยไม่ต้องยึดติดกับความเชื่อมากมายที่กำหนดเป็นสูตรของเรือน แต่อย่างไรก็ตามความเชื่อก็ยังมีผลต่อผังพื้นเรือน ทำให้ผังพื้นของไทเขินเชียงใหม่ออกมาในรูปแบบคล้ายคลึงกันในห้องที่ของการจัดองค์ประกอบการใช้สอย

4. การใช้ภูมิปัญญาเพื่อให้ชีวิตและสภาพแวดล้อมมีคุณภาพมีอะไรบ้าง? มีโอกาสนำไปขยายผลหรือไม่?

การใช้ภูมิปัญญาเพื่อให้ชีวิตและสภาพแวดล้อมมีคุณภาพมีมากมายทั้งในระดับบริบทและระดับรายละเอียด อาทิเช่นระบบเหมืองฝายซึ่งเป็นระบบที่รวมภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตไว้ในระบบอย่างมากมาย เรือนและกระบายอากาศในเรือน ทิศทางการวางเรือน เหย้าว การกิน การอยู่ เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีพ และเนื้อหาทุกประเภทที่เกี่ยวข้องเนื่องกับภูมิปัญญาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยได้ทั้งสิ้น

ในการศึกษาคูณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่นไทเขินเชียงใหม่และเชียงตุงได้พบว่าทั้งเรือนไทเขินที่เชียงใหม่และเรือนไทเขินที่เชียงตุงต่างก็มีคุณสมบัติของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมหรือสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนอยู่ในตัวเองอย่างเต็มเปี่ยมทั้งในแง่ความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ การอยู่ด้วยสภาวะสบายในเรือน การใช้วัสดุท้องถิ่นในการก่อสร้าง การจัด การน้ำในการดำรงชีวิต การใช้น้ำอย่างหมุนเวียนการจัดกลุ่มเรือน และการดำรงชีวิตที่อบอุ่น ใช้อาหาร พอเพียง และพอดี

ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติงานขั้นต่อไป

ในการศึกษาวิจัยโครงการ "ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทเขินเชียงใหม่-เชียงตุง" นี้ได้พบเนื้อหาเกี่ยวเนื่องที่น่าสนใจที่จะศึกษาต่อเนื่องมากมาย ทั้งในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ชุมชนเมืองและชุมชนชนบท แต่ที่น่าสนใจต่อเนื่องเป็นอย่างแรกคือ "พลวัตของสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นของเชียงใหม่และเชียงตุง" (Dynamic of Vernacular Built Environment of Chiangmai - Chiangtung) ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ต้องการศึกษาแบบบูรณาการของระบบนิเวศ เศรษฐกิจชุมชน มานุษยวิทยา และสถาปัตยกรรม ซึ่งคาดว่าจะได้คำตอบของทิศทางที่เหมาะสมของสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นในอนาคต

เชิงอรรถ

1. จากการสัมภาษณ์นางกองแสง บัวหนา บ้านเลขที่ 101 หมู่ 4 บ้านหลวงเหนือ ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2548 ชาวบ้านมักเรียกติดปากว่า"ฮางรินคึกฤทธิ์".....ผู้สัมภาษณ์ อรศิริ ปาณินท์
2. จากการสำรวจภาคสนามของคณะวิจัย เมื่อวันที่ 23 มีนาคม – 2 เมษายน 2547
3. จากการสัมภาษณ์ นายยืน สายกา บ้านเลขที่ 33 หมู่ 7 บ้านร้องขี้เหล็ก ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ดเล่าว่าไทเขินมีความเชื่อว่า หากเงาของเรือนไปทับหลองข้าวหรือเงาของหลองข้าวมาทับตัวเรือน จะทำให้เป็นอุปมงคลแก่ผู้อยู่อาศัยในเรือน ทำให้ต้องปลูกหลองข้าวห่างจากเรือน ซึ่งเมื่อพิจารณาตามหลักเหตุผลหรือตรรกวิทยาแล้ว จะพบว่าการวางหลองข้าวห่างจากเรือนทำให้แสงแดดและลมพัดผ่านหลองข้าวสะดวก ข้าวจะไม่ขึ้นหรือขึ้นรา.....อธิบายความโดย อรศิริ ปาณินท์
4. เรือนไทเขินเชียงใหม่ที่ทำการสำรวจส่วนใหญ่อายุการสร้างไม่เกิน 80 ปีอยู่ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 ที่เรือนของไทยเริ่มได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เรือนของไทเขินเชียงใหม่จึงเป็นกลุ่มที่อยู่กลางระหว่างเรือนกาแลเก่าของไทยวนเชียงใหม่และเรือนสมัยใหม่อธิบายความ อรศิริ ปาณินท์
5. จากการสัมภาษณ์ นายสมหวัง สุมาลัยผู้ช่วยแก่เหมืองฝายร้องขี้เหล็ก บ้านเลขที่ 49 หมู่ 7 บ้านร้องขี้เหล็ก ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2548สัมภาษณ์โดย สมคิด จิระทัศนกุล

บรรณานุกรมเลือกสรร

- ไกรศรี นิมมานเหมินท์. "เรือนแบบล้านนาไทย". ใน ศิลปล้านนาไทย. (ที่ระลึกในงานฉาบปากิจ นายจรงัก พงศิพัฒน์ และ นางทิพย์ พงศิพัฒน์ ณ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพฯ 26 มีนาคม 2521) กรุงเทพฯ : ไม่ปรากฏแหล่งพิมพ์, 2521. หน้า 151-157.
- คมเนตร เศรษฐพัฒน์นิช. ชิด: ข้อห้ามในล้านนา. สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่..
- จักรทิพย์ นาคสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- . ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2543.
- . วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- จักรสมาลย์ กษิณสิงห์. "คติความเชื่อและพิธีกรรมของคนไทยในจังหวัดนครปฐม" "วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2536.
- เจลิยว ปิยะชน. เรือนกาแล. เชียงใหม่ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2532.
- ชูศักดิ์ ไตรศรีศิลป์. สีเหลี่ยมเศรษฐกิจ (ไทย-พม่า-จีน-ลาว)ฯ. เอกสารอัดสำเนา. 2547.
- ญาณรังษี. ดำรงแผนโบราณพื้นเมือง. เชียงใหม่: ไม่ทราบที่พิมพ์, ไม่ทราบปีที่พิมพ์.
- ดนัย ชนกล้ำหาญ. "ชมบ้านชมเมืองเชียงตุง". ใน สุจินแดนเขมรรัฐ: เชียงตุง กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮาส์, 2537. หน้า 119-122.
- ทวี สว่างปัญญางกูร. "เมืองเชียงตุง" ใน วารสารเมืองโบราณ. 17, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2543) : หน้า 30-39.
- ดำรงเมืองเชียงตุง. แผนกอนุรักษ์และเผยแพร่วรรณกรรมล้านนาธรรมสถาน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.
- ดำรงเมืองยอง. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.
- พงศาวดารเมืองเชียงตุง. พิมพ์แจกเป็นบัตรพเลี่ยนพระราชทานเพลิงศพเจ้าแม่ทิพวรรณ ณ เชียงตุง. ณ วัดสวนดอก 27 มกราคม 2533.
- "เชียงตุง". วารสารศิลปวัฒนธรรม. 4, 1 (พฤศจิกายน 2535) หน้า 184-142.

- น. ณ ปากน้ำ. แบบแผนบ้านเรือนในสยาม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์. 2531.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. ไทยสิบสองปันนา เล่ม 2. พระนคร : โรงพิมพ์วิริยพิมพ์. 2498.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. สามสิบชาติในเชียงตุง. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2510.
- บรรจบ พันธุเมธา. กาเลหม่านไตในรัฐชาน. กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา, 2522.
- ประชัน รักพงษ์. "ตลาดนัดเมืองเชียงตุง". ใน เรืองเมืองเชียงตุง. กรุงเทพฯ : สุริวงศบุคเซ็นเตอร์, 2537 หน้า 57-66.
- ประสงค์ เอี่ยมอนันต์. "แนวทางการอนุรักษ์เรือนพื้นถิ่นภาคเหนือ" ใน สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคเหนือ : ประเภทเรือนอยู่อาศัย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2540.
- ประเสริฐ ณ นคร และปวงคำ ด้อยเขียว. ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่เชียงตุง. เอกสารวิชาการสมาคมประวัติศาสตร์. ไม่ปรากฏแหล่งพิมพ์และปีที่พิมพ์
- ประมวล คัดค้นสัน. คติชาวบ้าน การศึกษาในด้านมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แพรวพิทยา อินเตอร์เนชั่นแนล หจก. 2521.
- พรพิไล เลิศวิชา และ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. ชุมชนหมู่บ้านลุ่มน้ำชาน. นนทบุรี : ธารปัญญาเอ็ดดูเคชั่น, 2546.
- พรรณเพ็ญ เครือไทย. "เรื่องเมืองเชียงตุงจากข้อมูลไทเขิน" ใน เรืองเมืองเชียงตุง. กรุงเทพฯ : สุริวงศบุคเซ็นเตอร์, 2527. หน้า 51-56.
- ภิญโญ จิตต์ธรรม. ความเชื่อ. สงขลา : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์. 2522.
- มณี พยอมยงค์. "ความเชื่อของคนไทย" วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2536.
- ยศ สันตสมบัติ. หลักข้าง: การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในใต้คง. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2543.
- รัตนพร เศรษฐกุล. "ประเพณีสักการบูชาอารักษ์บ้านอารักษ์เมืองเชียงตุง" ใน เรืองเมืองเชียงตุง. กรุงเทพฯ : สุริวงศบุคเซ็นเตอร์, 2537. หน้า 51-56.
- . "ประเพณีสักการบูชาอารักษ์บ้านอารักษ์เมืองเชียงตุง" ใน เรืองเมืองเชียงตุง. กรุงเทพฯ : สุริวงศบุคเซ็นเตอร์, 2537. หน้า 27-50.
- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. "โลกทัศน์ล้านนาและเอกลักษณ์ทางสภาพแวดล้อมกายภาพของแหล่งพำนักอาศัยและเรือนล้านนา" เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง "สืบสาน 700 ปี สถาปัตยกรรมล้านนาสู่อนาคต" 13-15 กันยายน 2539. เชียงใหม่ : กรมการสถาปนิกล้านนา สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2539.
- วิชุดา นิลม่วง. การศึกษารูปแบบและการใช้สอยเรือนไม้พื้นถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2541.

วิวัฒน์ เตมียพันธ์. "อาคารพักอาศัยลานนา: คติความเชื่อและประเพณีบางประการเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน การปลูกสร้างและการวางผัง" *วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2536.

สงวน โชติสุรัตน์. *ไทยวนคนเมือง*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2541.

สมชาติ อ่องสกุล. "คุ้มในนครเชียงใหม่" เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ เรื่อง "สืบสาน 700 ปี สถาปัตยกรรมล้านนาสู่อนาคต" 13-15 กันยายน 2539. เชียงใหม่ : กรรมการสถาปนิกล้านนาสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2539.

————— "หอคำและคุ้มในนครเชียงใหม่" สถาปัตยกรรมของชนชั้นปกครองในล้านนา" เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ เรื่อง "สืบสาน 700 ปี สถาปัตยกรรมล้านนาสู่อนาคต" 13-15 กันยายน 2539. เชียงใหม่ : กรรมการสถาปนิกล้านนา สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2539.

สรสวดี อ่องสกุล. *ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน*. กรุงเทพฯ : บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน) 2543.

สามารถ สิริเวชพันธุ์. "เรือนพื้นถิ่นภาคเหนือ" ใน *สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคเหนือ : ประเภทเรือนอยู่อาศัย*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2540.

สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ. *เขมรล้านนาเชียงตุง*. เชียงใหม่. ดาวคอมพิวเตอร์กราฟฟิก, 2541.

สมคิด จิระทัศนกุล. *คติสัญลักษณ์และความหมายของขุมประตูกุญแจ*. อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด. 2546.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ. *ดอยตุง เชียงตุง*. กรุงเทพฯ : สุริวงค์บุคเซ็นเตอร์, 2537.

เสนอ นิลเดช. "เรือนไทย" ใน *วารสารอาษา*. 2(2506) : ไม่มีเลขหน้า *หลวงนิพนธ์นิติสาร* (ฮวดหลี หุตะโกวิท). ไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์. 2518.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. "เรือนไทยในภาคเหนือ". ใน *เรือนไทย*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2519. หน้า 29-53.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์. *เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521.

อนาโตล โรเจอร์ เปิลติเยร์. *คำวกลอนขอเชียงตุง*. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2537.

อรศิริ ปาณินท์. "บ้านไคยวนที่ดอยสะเก็ด เชียงใหม่". ใน *บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538.

อรศิริ ปาณินท์. *บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538.

- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. "เล่าเรื่องเมืองเชียงตุง เมืองพยาก และเมืองเลน" ใน
เรื่องเมืองเชียงตุง. กรุงเทพฯ : สุวีริยาบุคเซ็นเตอร์, 2537 หน้า1-26.
- อัน นิมมานเหมินท์. "หมู่บ้านภาคเหนือหรือบ้านไทล่านนา". วารสารสถาปนิก
ฉบับพิเศษครบรอบ 7 ปี สยามคม (2524) หน้า 113-119.
- Anatole Roger Peltier. *Chieng Tung and Its Culture*. Chieng Mai : Wat
Tha Kradas, 1998.
- Alton L. Becker & Others. *The Padaeng Chronicle and the Jeng Tung
State Chronicle Translated*. USA : The University of Michigan,
1981.
- Zhu Liangwen. *The Dai/ Bangkok : Aksorn Samphan*. 1992.

ประวัติผู้วิจัย

ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์

ศ.บ. (สถาปัตยกรรมไทย) มหาวิทยาลัยศิลปากร

M.S. (Tropical Architecture) Pratt Institute, U.S.A.

สถ.ด. (กิตติมศักดิ์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เมธีวิจัยอาวุโส สกว.2545

รองศาสตราจารย์ สมคิด จิระทัศนกุล

สถ.บ. มหาวิทยาลัยศิลปากร

สถ.ม. (ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม) มหาวิทยาลัยศิลปากร

M.A.(Study) Historic Preservation, The Chathoric University of America

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อวิรุทธิ์ เจริญทรัพย์

สถ.บ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปริญญาโท (Dipl.ing.arch) : Faculty of Civil Engineering and Architect

มหาวิทยาลัยอินน์สบรุค, ประเทศออสเตรีย

ปริญญาเอก (Dr.Techn.) : Faculty of Civil Engineering and Architecture

institute fuer Baukunst und Denkmalpflege.

มหาวิทยาลัยอินน์สบรุค, ประเทศออสเตรีย

อาจารย์ดวงเงิน พูนผล

สถ.บ. มหาวิทยาลัยศิลปากร

M.Arch., U.of Houston, U.S.A.

อาจารย์พนัย สิริเกียรติกุล

สถ.บ. (เกียรตินิยม), มหาวิทยาลัยศิลปากร

สถ.ม. (สถาปัตยกรรมไทย) มหาวิทยาลัยศิลปากร